مۆمین مۆهەممەدی

شاۋقۇن

(رومان)

مىللەتلەر نەشرىياتى

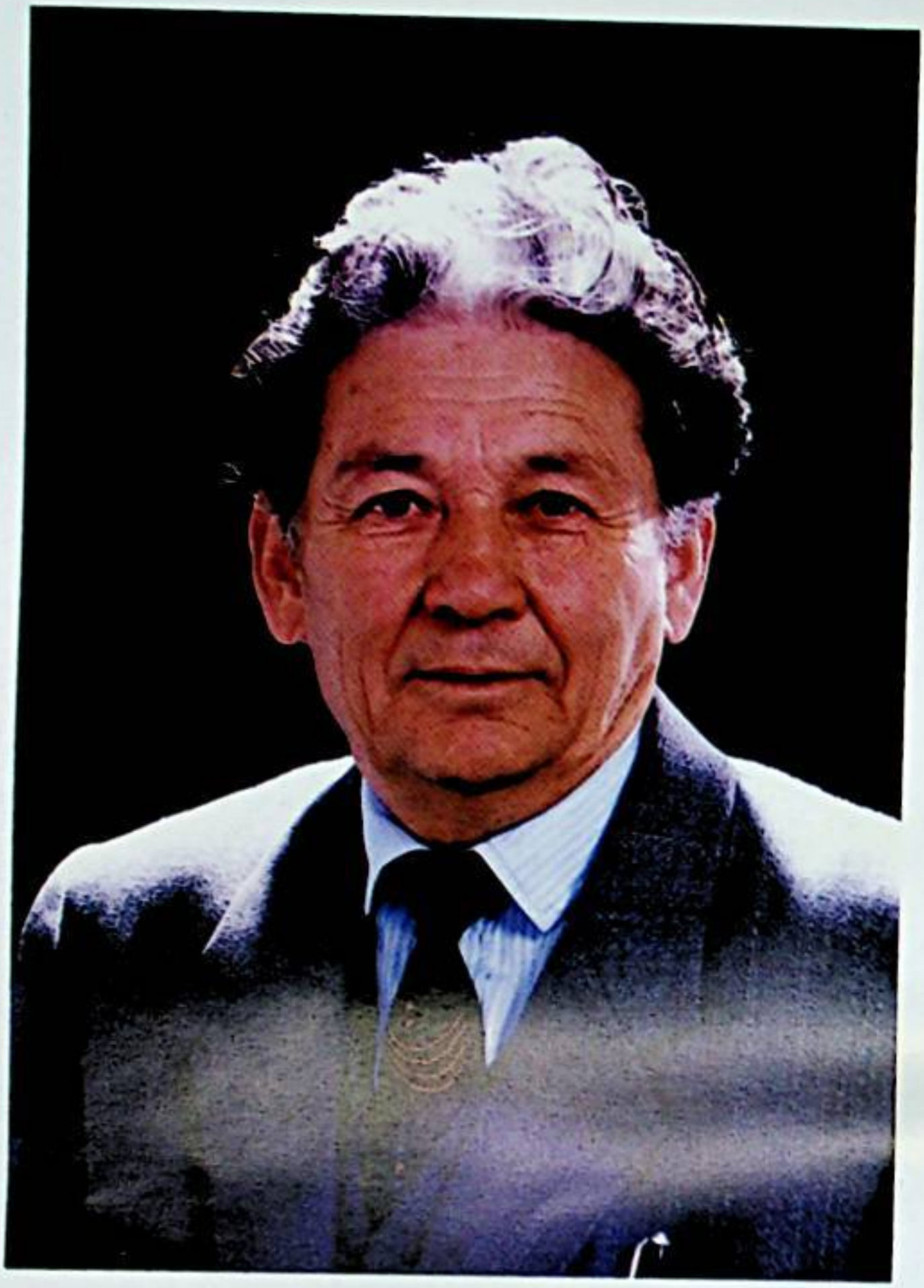

ئاپتور مۆمىن مۇھەممەدى

يالقۇنلۇق شائىر لۇتپۇللانىڭ ياشلىق
دەۋرى، 1936-يىل، غۇلجا.

لۇتپۇللا ئىلى (غۇلجا)
سانايىنەپىسە خادىملىرى
بىلەن بىللە،1939-يىلى.

نەشرىياتتىن

پېشقەدەم يازغۇچى مۇمىن مۇھەممەدى 1931-يىلى مەرپەت-چەرۋەر دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن، بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك ھاياتى نىلقا ناھىيىسىدە ئۆتكەن. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن 1950-يىلى شىنجاڭ بيۇرو كادىرلار مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1951-يىلدىن 1988-يىلغىچە ئىتتىپاق كومىتېتىدا ئىتتىپاق كادىرى، شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى، «ئىلى ياشلىرى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈملىرىدە مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن.

ئاپتور 1956-يىلىدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپ، گېزىت-ژۇرناللاردا بىرمۇنچە ئوچېرك، ھېكايە، فېلىيەتون، ئوبزورلىرى ئېلان قىلىنغان. شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى ۋە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «ۋەسۋەسە»، «تۇنجى قەدەم» ناملىق ھېكايىلەر توپلاملىرى نەشر قىلىنغان. ئاپتور يەنە رەسىم ئىجادىيىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ بەلگىلىك ئۇتۇق قازانغان.

ئاپتور شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى، رەسساملار جەمئىيىتى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى شۇنىڭدەك ئىلى ئوبلاستلىق يۇقىرىقى جەمئىيەتلەرنىڭ ھەمدە خەتتاتلىق جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. يازغۇچى مۇمىن

مۇھەممەدى 1988-يىلى پېنسىيىگە چىققاندىن بۇيانمۇ غەيرىتىنى
بوشاشتۇرماي ئەدەبىي ئىجادىيىتىنى داۋاملاشتۇرماقتا. بىز ئاپتور-
نىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجادىيەتلىرىدە تېخىمۇ كۆپ نەتىجىلەرنى
قولغا كەلتۈرۈشىگە تىلەكداشمىز.

ئاپتوردىن سۆز

مەزكۇر رومانىمىڭ يېزىلىشى ھەققىدە بىرنەچچە ئېغىز سۆز يېزىشنى لايىق كۆردۇم.

ئۇزۇندىن بېرى مېنىمىڭ ئوت يۈرەك شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ھاياتى توغرىسىدا ئىزدىنىپ يېزىپ كەلگەن ئوچېرك، ئەسلىمە، پوۋېست، ئوبزورلىرىمنىڭ يېغىندىسى مۇشۇ رومانغا مۇجەسسەملەندى. بۇ، ئۆزەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ياشىنىپ قالغان چېغىمدىكى چوڭ ئەمگەك ۋە چوڭ خۇشاللىق بولسا، ئوقۇرمەنلەرگە نىسبەتەن لۇتپۇللانىڭ تاتار مەكتىپى ۋە رۇس مەكتىپىدىكى بالىلىق ئۆسمۈرلۈك ھاياتىدىن باشلاپ شېئىرىيەت قورغانىغا بۆسۈپ كىرىشكە جۈرئەت قىلغان تالانتىنى يورۇتۇپ بېرىشتىن ئىبارەت.

لۇتپۇللا ھەممىگە تونۇلغان ئوت يۈرەك شائىر. ئۇنىڭ تولىمۇ قىسقا ھاياتىنىڭ ئىلىدا ئۆتكەن سەبىي چاغلىرىدىكى ئىجادىيەتلىرى ئۆزى ياشاپ تۇرغان مۇھىتتىكى رېئال تۇرمۇش بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان، ئۇ گۆدەكلىكىگە قارىماي جەمئىيەتنىڭ تۇرلۇك قاتلاملىرىدىكى كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ، ئەل ئىچىدىكى قىزىقچى، گەپدانلارنىڭ قىزىقارلىق لەتىپە، ھېكايەتلىرىنى ئاڭلاش ئارقىلىق، بىر تەرەپتىن جاپاكەش خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى، ئارزۇ-ئارمانلىرىنى چۈشىنىپ يەتكەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن خەلقتىن تىل

ئۆگىنىپ، بەدىئىي ئىپادىلەش ماھارىتىنى ئاشۇرۇپ بارغان. يەنە شۇ دەۋردىكى ئىلغار پىكىرلىك زىيالىيلار، ئۇقۇمۇشلۇق ئەربابلار بىلەن پىكىرلىشىپ ئىدىيىۋى كۆز قارىشىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، خەلقپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىرادىسىنى تېخىمۇ چىڭىتقان. مانا بۇ ئوت يۈرەك شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا جەڭگىۋارلىقنىڭ جۇشقۇنلىنىپ تۇرۇشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى. شۇڭا رومانىدا لۇتپۇللانىڭ بۇ جەھەتتىكى پائالىيەتلىرىنىڭ تەسۋىرى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ.

مەن بۇ رومانىنى يېزىش جەريانىدا، ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ نۇرغۇن تەرەپلەرگە، ماتېرىياللارغا ۋە ئادەملەرگە چېتىلىدىغانلىقى ئۈچۈن بىر كۈچەپلا يېزىۋېتىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، باش قەھرىمان ئوبرازىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئىپادىلەشنىڭ بەك مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئەمما، نىلقا ناھىيىلىك پارتكومدىكى نۇرجان، ئىمىنجان شۇجىلار، مەدەنىيەت ئىدارىسىدىكى ئەمەت جۇيجاڭ، غۇلجا رۇس مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىلياز غابىتوف قاتارلىق يولداشلار تېگىشلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئەتتى. مەن بۇ يولداشلارغا چىن كۆڭلۈمدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. شائىرىمىز لۇتپۇللانىڭ ھاياتىنى، ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئۆگىنىش بىزنىڭ بۇرچىمىزدۇر. بۇ جەھەتتە يەنە ئىزدەنگۈچى، تەتقىق قىلغۇچى ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ يېڭى بايقالما ۋە تېپىلمىلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، لۇتپۇللانىڭ بالىلىق ھاياتىنى يورۇتۇپ بېرىشتە مەن ھېس قىلىپ كېتەلمىگەن تەرەپلەرنى تولۇقلايدىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم
مەرىپەت گۈلشەنىدە ..... (1)

ئىككىنچى قىسىم
قورغانغا يامىشىش ..... (166)

ئۈچىنچى قىسىم
ئۇۋىسىدىن ئۇچقان قۇش ..... (314)

بىرىنچى قىسىم

مەرىپەت گۈلشەنىدە

ئىشەنچ نەزەرىيە يولى بىلەن،
پەزىلەت نەمۇنە كۆرسىتىش بىلەن.
ـــگېرىتسىن

1

تۈيۈقسىز چىققان بوران قاپقانغا چۈشكەن يولۇاستەك دەھشەتلىك ھۆركىرىنگىنىچە ھەممە نەرسىگە ئۇرۇلاتتى. خېلىدىن بېرى يامغۇر ياغمىغاچقا دالىدىكى توپىلار بوران بىلەن ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. سەھەرنىڭ سۈزۈك ئاسمىنى بىردەمدىلا لاي سۈنىڭ رەڭگىگە ئۆزگىرىپ، غۇلجا شەھىرىنى بەدرەڭ غۇۋالىق ئىچىگە غەرق قىلىۋەتتى. غادايغان سۈۋادانلارنىڭ يوپۇرماقلىرىنى بىمەزگىل تۆكمەكتە ئىدى. مىدىرلاۋاتقان جانلار مۇنۇ بوراندىن بىزار بولۇپ، بىردەم بولسىمۇ پىنھان ئىزدەيتتى. تىرىكچىلىك ئۈچۈن ئىلاجسىز كېتىۋاتقان ئادەملەر بىردە توختاپ، بىردە مې-

كۈچپ بوران بىلەن تىركىشەتتى. شۇتاپتا ئۆي-ئۆيدىن چىققان بىر توپ بالا مەكتەپكە كېتىشۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى باش كىيىملىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالسا، بەزىلىرى قوللىرىغا ئېلىۋېلىشقانىدى. ئۇلار تېخى قاتتىق بوران پەيدا قىلغان قىزىق ئىشلارنى كۆرۈپ مېڭىشاتتى؛ تۈيۈقسىز ئېچىلىپ-يېپىلغان دەرۋازىلار، قارسىلداپ سۇنۇپ چۈشكەن دەرەخ شاخلىرى، قۇيۇندەك پىرقىراپ كەلگەن ئەخلەت-چاۋارلار ھېلى ئالدىدىن توسسا، ھېلى يېنىدا پەيدا بولاتتى، بالىلار قالايمىقان چۇرقىرىشاتتى.

—بالىلار!—دېدى ئاردىدىن بىرسى،—بوراننىڭ ئارد-سىدا ئۇچۇپ يۈرگەن قارلىغاچلارنى قارامىلار!

بالىلار ئالقانلىرى بىلەن كۆزلىرىنى دالدا قىلىپ، ئاسمانىكى قارلىغاچلارغا قارايتتى. قارلىغاچلار بولسا بىرده ئېگىز، بىرده پەس، بەزەن بوران يۇنۇلۇشى بويىچە، بەزەن بورانغا قارشى پەرۋاز قىلىشاتتى.

—ئۇلار قانداق قارلىغاچتۇ؟

—قارلىغاچنىڭ قانىتى بولماقچىدى؟

—قاغا دېسە بولاتتىمۇ؟

—ھاھاھا!

غۇلجىلىقلارغا ئادەت بولۇپ كەتكەن لەقەملىك چاقچاقلار يەر-جاھاننى ئەنسىزلىككە سېلىۋاتقان بوراندا مەكتەپكە كېتىۋاتقان بۇ بالىلارنىڭمۇ ئاغزىدىن چۈشمەيتى. گەپلەر ئايلىنىپ يەنە شۇ قارلىغاچ توغرىسىدا بولۇۋاتقاندا ئاردىدىن بىرسى:

—مەيلى نېمىلا بولسۇن بوراندا ئۇچالايدىكەن،—

—ھە، ئۇلار مۇشۇنداق بوراندا ئۇچالايدىغان قارلىغاچلار!

دېدى.

—توغرا دېدىڭ، ئۇ دېگەن بوراندا ئۇچىدىغان تاغ قارلىغىچى، —دېدى ئاق يۈزلۈك كەلگەن جەبدەس بىر با-لا. بۇ—ھېلىغىچە گەپكە ئارىلاشماي كېلىۋاتقان لۇتۇن[1] ئىدى.

—بۇ گەپچە ئۇ، بوران بىلەن تاغدىن كەپتۇ—دە!؟

— دېدى بالىلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرسى.

—ياقەي، — دېدى لۇتۇن، — ئۇنىڭ نامى شۇنداق. يەنە "قارا قارلىغاچ" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تاغدىكىسى يارلاردا، شەھەردىكىسى ئېگىز ئىمارەتلەردە ئۇۋا ياسايدۇ. مۇنداق قاتتىق بورانلاردا خۇددى ماھارەت كۆرسەتكەندەك يايراپ ئۇچىدۇ. گورکىنىڭ "بوران قۇشى"دېگىنى شۇ دە!

بالىلار باشقىدىنلا قارلىغاچلارغا قارىدى.

لۇتۇن كۆرەڭلىگەندەك بالىلارغا بىر قارىۋەتتى.

—سېنىڭ دەۋاتقىنىڭ گورکىنىڭ ھېكايىسىغۇ؟ مەن ئۇنىڭدىكى ئۇچار قۇشلارنى دېگىز ياقىسىدىلا دەپتىكەن-مەن. بۇ يەردىمۇ بار ئىكەن-دە؟ دېدى بالىلاردىن بىرسى.

—دىققەت قىلماپتىمىز-دە، —دېدى يەنە بىرسى.

—گورکىنىڭ ئەسىرىدە پەقەت مۇشۇ قارلىغاچنىلا دېگەن بولۇشى ناتايىن، —دېدى لۇتۇن ئىزاھلاپ، — لېكىن ئۇ بىرتۇرلۈك باتۇر قۇش. ئۇنىڭ قالتىسلىقى مۇشۇنداق بوراندا ئۇۋۇسىدا يېتىۋالماي ئۇچقانلىقىدا. قارىمامسىز-لەر، بۇنىڭدىن باشقا، قايسىبىر ئۇچار قانات ئاسماندا

---

① لۇتۇن—لۇتپۇللانىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى.

ئۇچۇپ يۈرەلەيدۇ؟ بۇ، ئادەتتىكى قارلىغاچتىن چوڭ ھەم قاپقارا بولىدۇ. پۇتى بەك قىسقا، يەردە ماڭالمايدۇ، نىلقە- نىڭ تاغلىرىدا تولا. يەنە مۇشۇ يەردىكى تۈگگان مەسچە- تى، بەيتۇللا ۋە بىنالارنىڭ ئۆگزىلىرىدىمۇبار.

مانا شۇنداق قىزىقارلىق پاراڭلار بىلەن باللار مەك- تەپنىڭ ھەر ۋاقىت ئوچۇق تۇرىدىغان دەرۋازىسىدىن كە- رىپ كېتىشتى.

تۇنۇگۈنكى بوران توغرىسىدا ئۆي-ئۆيلەردە، كوچا- كويلاردا، دەرەخ ئۆرۈلۈپتۇ، ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىدىكى قاڭالتىرلار ئېچىلىپ قاپتۇ، بىر يەرلەرگە ئوت كېتىپتۇ، دېگەندەك گەپلەر چىقتى. ئۇلارنىڭ قانچىلىكى راست، قانچىلىكى يالغان بولۇشى ئېنىق بولمىسىمۇ، بۇ مەكتەپ- نىڭ مەيدانىدىكى ئەخلەت-چاۋار، شاخ-شۇمبا، تۇپا-تۇ- زاڭ ھەققىدە ھېچكىم شۆبھىلەنمەيىتى.

تۆت تەرىپى كوچا بىلەن چېگرىلىنىدىغان ئەينەك دې- رىزىلىك دەرسخانىلار بېزەپلىشىپ كەتكەنىدى. رەتلىك تۇرمۇشقا ئادەتلەنگەن مەكتەپ كوللېكتىپى ئەتىگەنىدىلا ئومۇمىيۈزلۈك تازىلىقنى باشلىۋەتتى. چۇشتىن كېيىن كە- يىملىرىنى ئالماشتۇرغان ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلار سە- نىپلارغا جەم بولۇشتى.

تىل-ئەدەبىيات دەرسى ئۆتىدىغان ئىلمىي مۇدىر زەي- نەپ ئاپپاي[1] قولتۇقىغا كىتاب-دەپتەرلىرىنى قىسقان ھالدا

---

① تاتارچە مۇئاللىم، مەدە، خانىم مەنىسىدىكى ھۆرمەت سۆزى.

سىنىپقا كىرىشى بىلەن تەڭ:

—سالام ئاپاي! ، —دېدى ئوقۇغۇچىلار.

—سالام ساۋاقداشلار! —دېدى زەينەپ ئاپاي ۋە ئوقۇ-غۇچىلارغا ئولتۇرۇشقا ئىجازەت قىلغاندىن كېيىن دەرس-نى باشلىۋەتتى. ئۇنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزى تولىمۇ چۈشىنىشلىك بولسىمۇ بەزى ئاتالغۇلارنى، نەرسە ۋە ئا-دەم ئىسىملىرىنى دوسكىغا يېزىپ كۆچۈرۈۋېلىشنى جې-كىلەيتتى. ئۇنىڭ بېشىدىكى سىگنايان قىلىپ مودا بويىچە كىيىۋالغان توق يېشىل باشنىكى قىسقا چېچىنى قامالالاپ تۇرغان بولسىمۇ، ھېسسىياتلىق ۋە يېنىك ھەرىكەتلىرى بىلەن دەرس سۆزلىگەچكە، چېچىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى سېكىلىكى پات-پات چۈشۈۋېلىپ كۆزىنى توساپ تۇرات-تى. لېكىن بور يۇقى قولى بىلەن قايرىپ قويۇشنى مۇۋا-پىق كۆرمەي بېشىنى لىككىدە بىر سىلكىپ قويۇاتتى. ئەنە شۇ چاغدا، ئۇنىڭ سېرىق چاچلىرى تالالىرىدا ئالتۇن رەڭ جۇلالىناتتى.

— . . . يۇقىرىدا ئۆتكىنىم مۇھاكىمە تېمىسىدىكى دەرس. بۇنىڭغا ئابدۇللا توقاينىڭ شېئىرلىرىنى مىسال كەلتۈردۇم، ئەمدى ئۆزەڭلەر تەدبىق مەشىقلىرىنى ئېلىپ بېرىڭلار. . . چۈشەندىڭلارمۇ؟ — دېدى زەينەپ ئاپاي تامدىكى سائەتكە قاراپ قويۇپ.

— چۈشەندۇق ! — دېدى ئوقۇغۇچىلار.

—باشقا سوئال سورىسام بولامدۇ؟ مەسىلەن، «بوران قۇش قوشىقى»نى چۈشەندۈرۈپ بەرسىڭىز، — دېدى لۇ-تۇن.

— گورکىنىڭ بۇ ئەسىرى بۇگۈنكى دەرسكە مۇناسىۋەتلىك، — دېدى زەينەپ ئاپپاي، — ئەسەرنىڭ ژانرى يېزىلغان شېئىر دېيىشگە بولىدۇ، ئۇ قۇش بىلەن بوران ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەتكە زىددىيەت. . . لېكىن ئۇ نوقۇل ھالدىكى تەبىئەت تەسۋىرى ئەمەس، مانا بۇ، ئەدەبىياتنىڭ سېھرىي كۈچى. . .

— ئەگەر بۇ كىشىلىك تۇرمۇشقا تەدبىقلانسا، قايسى قاتلامنى كۆزدە تۇتىدۇ؟ دەپ سورىدى لۇتپۇللا.

— ئۇ، — دېدى زەينەپ ئاپپاي، — مەلۇم دائىرە بىلەنلا چەكلەنسە تەقلىتچىلىك بولۇپ قالىدۇ. ئۇ ئەدەبىياتنىڭ تۈپ تەلىپىمۇ ئەمەس، «بوران قۇش قوشىقى» ھەق بىلەن ناھەق، ئىلغارلىق بىلەن قالاقلىق ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي ھالەتنى تۈپ مەزمۇن قىلىدۇ. . . سىلەر ئاۋۇال ئۇنى ئوقۇپ چىقىڭلار. . .

تەنەپپۇسقا قوڭغۇراق چېلىندى.

لۇتپۇللا گورکىنىڭ «بوران قۇش قوشىقى» ناملىق ھېكايىسىگە بۆلەكچىلا قىزىقىپ قالدى. چۈشەنمىگەن يەرلىرىنى ھېلىقى بوراندا تىنىمسىز ئۇچىدىغان تاغ قارلىغىچىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە چۈشەنگەندەك قىلاتتى. ئۇ قارلىغاچنىڭ ئۇچۇشىنى ئىلگىرى بىر قىزىقچىلىق تېرىقمىسىدە كۆزەتكەن بولسا، ئەمدى نۇرغۇن نەرسىلەرگە تەدبىقلاپ بىلگۈسى كېلەتتى، ئەمما نېمىلەرگە، قانداق سېلىشتۇرۇشنى بىلمەيتتى: "ر. . . ئەدەبىياتنىڭ سېھرىي كۈچى، قانداق بولىدىغاندۇ؟"دەپ ئويلايتتىۇ، ئۇ، ئۇزى قويغان سوئالغا ئۇزى جاۋاب بېرىشكە چامى

يەتمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئوڭايلا تېرىكىپ قالىدىغان مە-
جەزى بىلەن ئۇستەل ئۈستىدىكى كىتابلارنى ئارىلاشتۇ-
رۇۋەتتى، بەزى كىتابلار پول ئۈستىگە چۈشتى. ئۇ يەنە
دەرس تەكرارلاۋەردى. دەل شۇ چاغدا كىرىپ قالغان ھەدە-
سى:

— بۇ نېمە قالايمىقانچىلىق؟، — دەپ سورىدى
ھاڭ-تاڭ بولۇپ.

— كىتابلارنى جازالىدىم !، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئەمدى بۇ ئىشنى تاپتىڭمۇ؟، — دېدى ھەدىسى،

— ئۇزۇڭ ياخشى كۆرىدىغان كىتابلىرىڭغا "جازا" بېرىپ
نېمە تاپسەن؟

— ئىزدىگىنىمنى تېپىپ بەرمىدى، شۇ.

— ھە، "ئېشەككە كۆچۈك يەتمىسە، ئۇرتوقۇمنى"
قىپسەن-دە! ئۇكام، ئۇنى ئۇزۇڭدىن كۆرگىن. چامىڭ
يەتمىگەن كىتابلارنى نېمىشقا يىغىۋالدىڭ. ھەي، ھەممە-
نىلا بىلىپ كەتكەن بولساڭ يەنە ئوقۇپ نېمە ئاۋارە بولا-
تىڭ؟ ھازىر جازا بېرىپ كېيىن مۇكاپات بېرىشقا ئىلاجە-
سىز قالمىغىن! — ھە! ھي ھي ھي . . .

— ھا ھا ھا، ھەدە، مۇئەللىم بولساڭ خېلى قاملاشتۇ-
رىدىكەنسەن جۇمۇ! نېمە تاماق ئېتىۋاتىسەن؟

— ئۇزۇڭنىڭ بۇيرۇتقىنىڭنى ئېتىۋاتىمەن.

سەلدىن كېيىن لۇتپۇللا ئاشخانىغا چىقىپ ئائىلىدە-
كىلىرى بىلەن بىللە تاماقنا ئولتۇردى.

— ھەي لۇتۇن، ئۇزۇڭغۇ خېلى چوڭ بولۇپ قالدىڭ،
قىلىقلىرىڭ تېخىچىلا كىچىك بالىغۇ؟ — دېدى ھەدىسە-

ئىنىڭ ئېرى نۇرجان كۆلكىسىنى توختىتىپ، — قاچانغىچە چۆچۈرىنى چوكىغا ئۆتكۈزۈپ، كاۋاپتەك يەپ ئولتۇرار-سەن؟

— ئۆكىلىرىڭنىڭ تاماق يېيىشىگە قارىغىنا، — دېدى ھەدىسى.

— ھھ! مېنىڭ ھۇزۇرلىنىپ يەۋاتقىنىمنى ئۆلار نەدىن بىلسۇن. ئۆلار بىر تال يېگۈچە مەن ئۈچ تال سىرىيمەن، — دېدى لۇتپۇللا بالىلارغا قاراپ، — ھەي پۇۋلەپ جاپا تارتقۇچە، مەندەك يېيىشسەڭ بولمامدۇ!؟

— دېمىسەڭمۇ قىلىقلىرىڭ بۇلارغىمۇ يۇقۇۋاتىدۇ، "چېنىقىمىز" دەپ موللاق ئېتىپ يۈرگىنىنى كۆرمىدىڭمۇ، — دېدى ھەدىسى.

— ئەكە چىنەڭنى، دېدى نۇرجان، — كاۋاپ چۆچۈرە قىلىپ بېرەي.

نۇرجان بىلەن ھەلىمنىڭ لۇتۇن بىلەن بالىلارنىڭ شۇنچىلىك ئىناقلىقىغا ھەۋىسى كېلەتتى.

ھەلىمە لۇتپۇللانىڭ ئىككىنچى ھەدىسى ئىدى. ئۇ، تولىمۇ مېھرىبان، ياۋاشلىقى بىلەن ئالاھىدە ئىدى. ئۇنىڭ ئېرى نۇرجان سودىگەرلىك قىلاتتى. ئۇ خۇش پېئىل، ئادىل ئەخلاقلىق پەزىلىتى بىلەن جامائەتچىلىك ئارىسىدا تىلغا ئېلىناتتى. نۇرجان ئۆزى ئولتۇرغان قورۇدا، كېپ-لىپ-كېتىپ تۇرىدىغان ئۇرۇق-تۇغقانلارنى كۆزدە تۇتۇپ ياساتقان ئۆيلەرنىڭ بىرسىدە لۇتپۇللا ئۆز ئۆيىدەك يې-تىپ-قوپۇپ مەكتەپتە ئوقۇيتتى. ئۇ، ھەر جەھەتتىن بىھا-جەت ئىدى.

ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن دادىسى بىلەن ئاپىسىغا: "لو-
تۇندىن ئەنسىرىمەڭلار، تومۇشۇقلىقىغا چوقۇتمايمىز، قا-
ناتلىقىغا قاقتۇرمايمىز،" دېگەن ۋەدىسىگە ئاساسەن، ئىز-
چىل كۆيۈنۈپ كەلدى. ئۇ نېمە دېسە شۇنى قىلىپ بەر-
دى، قىسقىسى، لۇتپۇللا خۇددى ماينىڭ ئىچىدىكى بۆ-
رەكتەك تۇرۇۋاتاتتى.

2

بۇگۈن مەكتەپتە بولۇۋاتقان ئالدىراشلىقلارنىڭ ئۆزى-
لا بىر پائالىيەت ئىدى. بۇ، ئادەتتىكى ئاتا-ئانىلار يىغىنى
بولسىمۇ، بۇنىڭغا تاتار ئۇيۇشمىسى سانائىتىنەپىسەنىڭ
ئويۇنلىرى قوشۇلغانلىقى ۋە مەكتەپ مەمۇرىيىتىمۇ قاتنا-
شىدىغانلىقى ئۈچۈن داڭ-دۇغىسى چوڭراق بولدى. مەك-
تەپنىڭ مەيدانىدىكى پەيتون، كالاسكا، خادىكلاردىن قارا-
غاندا، مەرتىۋىلىك ئادەملەرمۇ كەلگەنىدەك قىلاتتى.
كۆلۈبنىڭ ئىچى ئادەملەر بىلەن تولغانىدى. ئالدىنقى
رەتتە سۆلەتلىك كىيىنگەن كىشىلەر ئولتۇراتتى.
تاتار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى يىغىن مەزمۇنىنى قىس-
قىچە بايان قىلىپ، ئۆلكە ئوتتۇرىغا قويغان ئامىۋى چا-
قىرىقا قانداق ئاۋاز قوشۇش لازىملىقىنى شەرھلىدى.
ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ شەرقىي شىمالىنى بېسىۋالغاندىن
كېيىنكى ۋەھشىلىكى، خەلقنى ئۇرۇش ئاپىتى ئىچىگە
تىققان ۋەھشىلەرنى قوغلاپ چىقىرىش زۆرۈرلىكى، ياپون
جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سېپىگەئىئا-

نه توپلاپ ياردەم قىلىش مەسلىسى تەكتىلەندى. ۋەكىل-
لەرنىڭ سەھنىگە چىقىپ سۆزلىشىنى رەسمىيەت قىلمە-
دى، پەقەت رەئىسنىڭ سۆزى تۈگىگەندە ئۇزۇن چېلىن-
غان چاۋاك ساداسى ۋەكىللەرنىڭ ئورتاق ئىپادىسىنى
ئەكس ئەتتۈردى. كۈنتەرتىپ بويىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ
سەنئەت نومۇرلىرى قويۇلۇشقا باشلىدى.

— نۆۋەتتىكى نومۇرىمىزدا ئوقۇغۇچى لۇتپۇللا «خە-
لىقىمگە» دېگەن شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىدۇ! —
رىياسەتچى ئېلان قىلىپ بولۇپ، سەھنە ئىچكىرىسىگە
قول بىلەن ئىشارەت قىلدى.

ئارقىدىنلا سەھنىدە تاتارچە كانۋا كۆڭلەك كىيگەن
يالاڭباش، ئەتلىك بىر بالا پەيدا بولدى. ئۇ، شوخ ھەرە-
كىتى بىلەن شېئىرنىڭ نامىنى ئۇنلۇك ئېلان قىلىپ دېكلا-
ماتسىيىنى باشلىدى:

ئەي شىنجاڭ خەلقى، خىزمەتكە دائىم تەييار بول،
ئۇستۇنلۇكلەرنى جانلاندۇرۇشتا ھوشيار بول.
نېمىلەر چۆرگىلىمەكتە جۇڭگو بېشىدا،
خەلقىم، پۈرسەت يەتتى، ھەممىگە تەييار بول.
جەڭ مەيدانىدا غالىب بولماقتىمىز،
قەھرىمانلارغا ياردەم توپلاش كويىدا بول.
ئاخىرقى جەڭ ئۇستۇنلۇكىنى ئېلىپ چىقىشتا،
جاھانگىرلارغا توسالغۇ ئۇڭكۇر-غار بول.

كۈلۈپ ئىچى ھەر تەبىقە ئادەملىرى بىلەن تولغان

بولسىمۇ دېكلاماتسىيە دېگەننى ئاڭلاپ باقمىغانلارمۇ بار ئىدى. بۇ خىلدىكى كىشىلەر يالغۇز شېئىر ئوقۇۋاتقان لۇتپۇللانى كۆرۈپ ھەيران قېلىشقا باشلىدى. لۇتپۇللا- نىڭ قول، باش ھەرىكىتى بىلەن جارانلىق ئاۋازى تولىمۇ ماسلاشقان بولۇپ، ھەممە كىشىنى قايىل قىلدى. شۇڭا ئۇنىڭ دېكلاماتسىيىسى خۇددى دۇشمەنگە قارشى ئاتاكىغا ئاتلىنىشقا بېرىلگەن بۇيرۇقتەك تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى. كۆ- لۇب جىمجىتلىقتا چۆكتى. تاماشىبىنلارنىڭ كۆز ئالدىدا بىر ئوقوغۇچى بالا ئەمەس، كامالەتلىك بىر ئوغلان تۇراتتى.

تىرىشقىن، خەلقىم، كېچە-كۈندۈز ئىش يولىدا،
ئاداقچى دەمدە سائادەتلىك باھار بول.
ياخشى چۈشىنىپ سۆزۈپ بىلەن دوستلۇقنى،
كۆرەشتە سەن قەھرىمان، جەسۇر بول.
قەدەم چىقماستىن ئازادلىقنىڭ يولىدىن،
مەھكەم بۇزۇلماس سەپنىڭ قوينىدا بول.
ماڭغىن سائادەت دۇنياسىغا كەڭ ئاتلاپ،
ۋەتەن، ئەل ئۈچۈن قايتماس پىداكار بول.

دېكلاماتسىيە ئاخىرلاشقاندا لۇتپۇللا ئېگىلىپ سالام بەردى-دە، گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كىرىپ كەتتى. لېكىن چاۋاكلار توختىمىدى.

— كىمنىڭ بالىسىدۇ؟ تاتار ئىكەن-دە!

— تاتار ئەمەس، ئۇيغۇر ئىكەن.

— ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدىن بولسا كېرەك.

چاۋاك توختىماي چېلىنىۋەرگەندىن كېيىن رىياسەتچى لۇتپۇللانى باشلاپ چىقىپ:

— ھادى تاقتاشتىن دېكلاماتسىيە، — دېدى.

لۇتپۇللا يەنىلا شۇنداق شوخ ھەرىكىتى بىلەن تاتار شائىرى ھادى تاقتاشنىڭ «ئەۋخەدى» ناملىق شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى:

تەلۈە شامال كۆكرەك كېرىپ،
ئۇشقىتىپ، يوچۇق ئىزدىگەندەك.
ئۆيمۇ-ئۆي تىمىسقىلاپ يۈرىدۇ.
ئەۋخەدىنىڭ ئۆيى تېخى يېپىلمىغان.
ئۇ،
ئۆي لازىم،
قىش كېلەر، دەپ ئويلىمىغان.
تەلۈە بوران
يىراقلارغا بارار،
قادە-قادە بۇلۇتلار ئەركىلەر،
يۇچۇقلارغا ئۇستۇرۇپ،
توپا،
ئەخلەت بىلەن كۆمەر.
پەش ئۇستىدە
ھامان ئەۋخەدى يۆگىنىپ ياتار.

يىگىتلەرگە ئۇ:

— پاھ، ھاۋا سوغ، — دەپ ئېيتار.

ئەۋخەدىگە ئېيتىڭلار!
تورۇسقا قاراپ ياتمىسۇن،
ئەتىگىنچە ئۇيقۇسىنى قاپلىسۇن!.

كۆلۈپ ئىچىنى قىزغىن چاۋاكلار ۋە كۆلكە ساداسى قاپلىدى. لۇتپۇللا شائىر ھادى تاقتاشنىڭ شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىپ بەرگەندىن كېيىن كىشىلەر تۇرمۇشتا، ئەتراپلىرىدا ئەنە شۇنداق "ئەۋخەدى" لەرنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئېلىشتى. دېكلاماتسىيىدىن كېيىنلا پەردە ئېچىلىپ بويلىرى قىزىقىپ قويغاندەك تەپمۇتەڭ بىر توپ ئوغۇل-قىزلار سەھنىدە پەيدا بولدى، ئۇلار ئومۇمىي خور ئورۇندىدى. خور تېكستىنى بىردەم ئوغۇللار ئېيتسا، بىردەم قىزلار ئېيتتى، بەزى قىسمىنى ئوغۇل-قىزلار بىرلىشىپ ھەممىسى تەڭ ئېيتاتتى.

شۇنداق قىلىپ سەھنىدە سانايىنەپسە ۋە مەكتەپنىڭ خىلمۇخىل نومۇرلىرى يېرىم كۈن قويۇلۇپ تاماشىبىنلارنى خۇشالىققا چۆمدۈردى.

تاتار مەكتىپىنىڭ كۆلۈبىدا ئۆتكۈزۈلگەن پائالىيەت نەتىجىلىك بولدى. لۇتپۇللانىڭ نام شۆھرىتى قاتناشقۇچىلار ئارقىلىق ھەممە كىشىنىڭ قۇلىقىغا بېرىپ يەتتى. مەكتەپمۇ لۇتپۇللادەك زېھنى ئۆتكۈر ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلىگەنلىكىدىن مەمنۇن بولدى. ئەمما مەكتەپتە يەنە لۇتپۇللانىڭ يۇقىرىقىدەك نەتىجىلىرىدىن ھەسەت قىلىدىغانلارنىڭ بارلىقىمۇ بايقالدى.

ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىن قايتىپ

كەتكىنىگە خېلى ۋاقىت بولغان بولسىمۇ، چەتتىكى بىر بۆلۈمدە ئككى كىشىنىڭ ئاۋازى چىقىۋاتاتتى. بۇلار تۆھپەتوللىن بىلەن رېپقەت ئىدى.

— ھەر ئىككىمىزلا ئوقۇتقۇچى، — دېدى تۆھپەتوللىن ئورنىدىن تۇرۇپ، — بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئوقۇغۇچى تەربىيىلەش. لېكىن سەن ئالدى بىلەن تاتار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىكەنلىكىڭنى ئېسىڭدىن چىقىرىپ قويدۇڭ ! سەن شۇنچىۋالا ئېتىبار قىلىۋاتقىنىڭ كىم؟ تاتار ئەمەس!

— ھە، گېپىڭ ئەمدى ئېنىق بولدى! ، — دېدى رېپقەت، — دۇنيادا ئوقۇتقۇچى ئۆز مىللىتىنىلا تەربىيەلىسۇن دېگەن قائىدە يوق. ئەجەبا سەنمۇ بىر چاغلاردا رۇس مەكتىپىدە ئوقۇغاندا ئاشۇ پىكرىڭنى دېمىگەن ئىدىڭكەنسەنا؟ شۇنى بىلىۋالغىنكى، بىز قەيەردە، قايسى مىللەتلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاۋاتىمىز؟

— ماڭا دەرس ئۆتمە! دېدى تۆھپەتوللىن.

— تاتاردىن باشقا مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى مېنىڭلا ئەمەس، سېنىڭ سىنىپىڭدىمۇ بارغۇ. مېنىڭ سىنىپىمدىكى لۇتپۇللامۇ شۇنداق بالىلارنىڭ بىرسى. ھېچكىم ئۇنى سىنىپتىن ئايرىۋېلىپ تەربىيىلىمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ، تىرىشچانلىقى بىلەن يېتىلىۋاتىدۇ، بۇ، ئىككىمىزنىڭمۇ، مەكتەپنىڭمۇ شەرىپى!، — دېدى رېپقەت.

— ھەممىنى تەڭ تەربىيىلەش كېرەك، — دېدى تۆھپەتوللىن.

— ئەمىسە سەن نېمىشقا تەربىيىلىمىدىڭ؟ —

سورىدى رېپقەت.

— سىنىپىمدىكى راۋىل لۇتپۇللادىن قېلىشمايدۇ، نې-
مىشقا ئۇنى سەھىنگە لۇتپۇللادىن كېيىن چىقىرىسىلەر،
بۇ، ئۆز تاتارىڭغا زەربە ئەمەسمۇ؟! — دەپ يەنە قايىندى
تۆھپەتوللىن.

— سەھىنگە چىقىدىغان نومۇرلارنىڭ رەت تەرتىپىنى
سەنمۇ بىلەتتىڭ، لۇتپۇللا مەكتىپىمىزنىڭ نام-شۆھرىتى-
نى نامايەن قىلدى. — دېدى رېپقەت كەسكىن ھالدا، —
سېنىڭ دېگەنلىرىڭ ھەسەتخورلۇقتىن باشقا نەرسە ئە-
مەس!

مەكتەپنىڭ كۆزەتچىسى تايىقىنى توكۇلدىتىپ بۆ-
لۈمگە كىرىشى بىلەن تەڭ ئىككىيلەننىڭ تالاش-تارتىشى
توختىدى.

مەكتەپ مۇدىرى غەينۇللا ئەۋزى ئۆز بۆلۈمىدە زەي-
نەپ ئاپپاي بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتاتتى.

— مېنىڭچە بۇ ئىككىلا ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى دە-
تالاش ئىكەن. چۈشەندۈرۈپ قويسىلا بولار، — دېدى
غەينۇللا ئەۋزى، — ئەزەلدىن مەكتىپىمىزدە "مىللەت"
تىلغا ئېلىنغان ئەمەس، ئېھتىمال مەكتەپ سىرتىدىن كىر-
گەن ئىنكاس بولسا كېرەك.

— بۇ ئېھتىمالنى كۆزدە تۇتقاندىمۇ، — دەپ سالماق-
لىق تەھلىل قىلدى زەينەپ ئاپپاي، — تۆھپەتوللىنىدەك
ئوقۇتقۇچىنىڭ بۇنى تىلغا ئېلىشى ئەجەبلىنەرلىك! لۇت-
پۇللا تىل-ئەدەبىياتتىلا ئەمەس، مەكتەپنىڭ ھەممە پائالە-
يەتلىرىدە ھەمىسىگە تونۇش. بۇ قېتىم سەھىنگە لۇتپۇل-

لانىڭ ئاۋۋال چىقىرىلىشى ئەھمىيەتتىمۇ نەتىجىلىك بولۇ-
دىغۇ. ئۆزىڭىزنىڭ تۆھپەتوللىن بىلەن سۆزلىشىپ بېقى-
شىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمەن.

— شۇنداق بولسۇن، — دېدى غەيۇللا ئەۋزى، —
مەيلى كىملا دېگەن بولمىسۇن، لۇپتۇللادەك تالانت ئىگى-
سىنىڭ مەكتىپىمىزدە تەربىيىلىنىشى تاتار مەكتىپىنىڭ
شۆھرىتى، مىللەتلەر ئارىسىدىكى مەدەنىيەت ئالماشتۇ-
رۇشنىڭ تېپىك مىسالى-دە.

زەينەپ ئاپپاي ئۆز ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتكەن بولۇ-
سىمۇ، ئارىلاپ تۆھپەتوللىنىڭ گەپلىرى ئېسىگە كې-
لىپ قالاتتى: "... ھەي تۆھپەتوللىن، شۆھرەتپەرەسلە-
كىڭ قاچانمۇ ئۆزگىرەر؟..."

زەينەپ ئاپپاي مەكتەپتىلا ئىناۋەتلىك، بىلىملىك ئا-
يال ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالماي، جەمئىيەتكىمۇ تونۇشلۇق
ئىدى.

زەينەپ ئاپپاي ئوتتۇراھال كۇن ئۆتكۈزىدىغان قول
ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەنىدى. ئاتىسى شام-
چىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان بىلەن ئاڭلىق كىشى
ئىدى. ئائىلىدىكى سۇرۇشتىسى يوق شام زەينەپنىڭ كې-
چىلەردە كىتاب ئوقۇشىغا كەڭ شارائىت ھازىرلاپ بەرگە-
نىدى. كۇنسېرى زېھنى ئېچىلىپ، بالاغەتكە يېتىۋاتقان
زەينەپ ئەۋجىگە چىققان فېئوداللىق ئىدىيىسىنىڭ ئاسارە-
تىدىن مۇستەسنا ئىدى. كېيىن زەينەپنىڭ ھاياتىدا يېڭى
بىر ئۆزگىرىش بولدى، ئۇ ئاڭلىق سودىگەر ئائىلىسىدىن
كېلىپ چىققان غابىتوف بىلەن توي قىلدى.

زەينەپنىڭ ئېرى غايىتوف بولسا، پەننىي مەكتەپتە ئوقۇغان يىگىت ئىدى.

يىللار ئۆچقاندەك ئۆتۈۋاتاتتى. ئاۋغۇست ئېيىنىڭ بىر كۈنى زەينەپنىڭ قېيىن ئاتىسى قازاندىكى تۆغقانلىرى-نىڭ خېتىنگە ئاساسەن، ئوغلىنى تۆغقانلىرىنى يوقلىغاچ، كارخانا ماتېرىياللىرىنىڭ بار-يوقلىقىنى ئۇقۇشۇپ بېقىش ئۈچۈن قازانغا ئەۋەتمەكچى بولدى. بۇ پۈرسەتنى غەنىمەت بىلگەن زەينەپ ئېرى بىلەن بىللە بېرىشنى قولغا كەلتۈردى.

قازان شەھىرى يىراق يۈرتتىن كەلگەن زەينەپ بىلەن غايىتوفنى ئۆز قوينىدىكى تەرەققىياتلار بىلەن ھەيران قال-دۇردى. بۇ يەردىكى پۈقرالارنىڭ بىلىم ئىگىلەش قىزغىن-لىقى بۇ ئىككى ئەر-خوتۇندا يېڭىچە ھېسسىيات پەيدا قىلدى. غايىتوف بىلەن زەينەپنىڭ كۆڭلىدىكىنى مۆلچەر-لىگەن تۆغقانلىرى:

— ئاتاڭلار بۈيرىغان ئىشنى ھەل قىلدۇق، خەت ئار-قىلىق خەۋەر قىلىپ قويىمىز، سىلەر ئەمدى بىر مەزگىل ئوقۇپ قايتىڭلار، — دېدى.

— ھەل بولارمۇ؟، — دېدى زەينەپ بىلەن غايىتوف ھاياجانلىنىپ. — بىز ئوقۇيمىز!

شۇنداق قىلىپ زەينەپ بىلەن غايىتوف «يەشىن» پىدا-گوگىكا ئىنىستىتۇتىغا كىردى. ئىككى يىللىق ئوقۇش جەريانىدا ئاتا-بوۋىسىنىڭ يۈرتى ئاق ئىدىلنى زىيارەت قىلدى. كەڭ دالا، تاختىلانغان ئېتىزلار، زامانىۋى مەھەل-لىلەر، تاتار ئۆرپ-ئادەتلىرىنى يوقاتمىغان لېكىن مەدەنىيە-

لەشكەن هايات بۇلارنىڭ زوقىنى قوزغاپ يىراقتا ئىنتىل-
دۇردى.

زەينەپ بىلەن غابىتوف ئىككى يىللىق ئوقۇش ھەم چەت ئەلنىڭ تۇرمۇش شارائىتى تەسىرىدىنمۇ، غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندە ئۇلارنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە غەلىتە تۇرغاندەك كۆرۈندى. ئەل-يۇرت ئىچىدە بۇلارنىڭ چەت ئەلدە ئوقۇپ كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى پاراڭلار تارقال-دى. ئۇزاق ئۆتمەي غابىتوف «يونىچ» مەتبەئەسىگە ئو-رۇنلاشتى. زەينەپ بولسا، فېئۇدال-خۇراپاتلىقنىڭ توسال-غۇلىرىغا پىسەنت قىلماي، قىزلار ھۈنەر مەكتىپىنى ئې-چىشقا مۇيەسسەر بولالىدى.

تاتار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۆتىۋەرلىرى زەينەپنىڭ ئىش-ئىزلىرىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى تاتار مەكتىپىگە يۆتكىدى. شۇندىن باشلاپ زەينەپ ئاپپاي شۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قېلىۋەردى.

3

مەكتەپ جۈمە كۈنى دەم ئېلىش قىلاتتى. بۈ، لۇتپۇل-لا ئۆچۈن ئىزدىگەن ئادەملىرى بىلەن ئۆچرىشىۋېلىش-نىڭ ياخشى پۇرسىتى ئىدى.

مانا ھازىر لۇتپۇللا ئېلىكتر ئىستانسىسىنىڭ ئوڭ قول تەرىپى بىلەن توغرا كۆۋرۈك بازىرىغا كەلدى. ئۇ يەردە

مامۇت ھاجى نومىرى[1] دەپ ئاتىلىدىغان كاتتا ساراينىڭ كوچىغا قارىتىلغان بىرىنچى قەۋىتى ئاشپۇزۇل، چەرچىن مال، ساتراشخانا قاتارلىق دۇكانلار بىلەن ئاۋات ئىدى. شۇ قاتاردا ئوندەك نىمكار ئىشلىتىدىغان ئەختەر ئىسسىق لىك موزدۇزنىڭ دۇكىنى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئەخمەت دېگەن بالىسى لۇتپۇللانىڭ يېقىن ئاغىنىسى ئىدى. لۇتپۇللا ئەخمەتنى ئىزدەپ شۇ يەرگە باردى.

— سەللا كەلمىگەن بولساڭ مەن سېنى ئىزدەپ باراتتىم، — دېدى سالاملاشقاندىن كېيىن ئەخمەت قولىنى پەرتۇقىغا سۈرتۈپ.

— ئاغىنىلەرگە ئاۋارىچىلىق سالمايدىغىنىمنى بىلىسەنغۇ ئاداش، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئاۋارىچىلىق؟ — تەكرارلىدى ئەخمەت، — سېغىنىش دېگىنە!

دۇكاندا دەم ئېلىش قىلمىغان بىرنەچچىلا كىشى ئىشلەۋاتقاچقا ئازادە ئىدى.

— ئالدىراش بولۇپ كەتتىڭمۇ نېمە؟، — ئەخمەت بېشىنى كۆتۈرمەيلا بېخى سالغاچ سورىدى.

— مەندە دەرستىن باشقا نېمە بولاتتى، — دېدى لۇتپۇللا چوتكا بىلەن ئايىغىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — نېمە يېڭىلىقلىرىڭ بار؟ — ھى ھى، ماڭمۇ سەن بىلەن كۆرۈشكەندە ئۇنىڭ بۇنىڭ پارىڭىنى قىلىپ بېرىدىغان ئادەت بوپقاپتۇ، — دېدى ئەخمەت بىگىزىنى چېكىسىدىكى

---

① شەخسىي ساراي

چاچ ئارىسىغا سۈركەپ قويۇپ.

— ھەي، — دېدى لۇتپۇللا چاقچاق قىلىپ، — بىگىزنى بېشىڭغا سۈركەپ يۈرۈپ تۈڭلۈك ئېچىۋالمىغىن يەنە.

— ھوھ-ھوي، — دېدى ئەخمەتمۇ بوش كەلمەي، — ئەگەر شۇنداقلا بولسا ياخشى بولاتتى دېگىنە. سەندەك قابىلىيىتىم بولمىغاندىن كېيىن شۇ تۈڭلۈكتىن بىلىم قاچىلىغان بولاتتىم-دە!

— كەمتەرلىكىڭنى قانداق قىلاي، سېنىڭ بىلىدىغىنىڭ مېنىڭدىن ئارتۇق! ئۇنى-بۇنى قوي، تاماق يېدىڭمۇ؟

— سورىدى لۇتپۇللا.

— بىللە يەرمىز، ئەمدى چۈش بولۇۋاتىدىغۇ. ئىممەممەت ئاكىنىڭ داڭلىق سامسىسىدىن بەشتىن يەيلى.

— كەتتۇق.

بۇلار قاتارلىشىپ دەڭ دەرۋازىدىكى تۆت كوچىنىڭ سول دوقمۇشىدىكى ئىممەممەت، يارمەممەت دېگەنلەرنىڭ سامسىخانىسىغا يۈرۈپ كەتتى. بۇ بازار تاشلەيلى بازىرى بىلەن تۇتۇشۇپ كەتكەچكىمۇ خېلىلا ئاۋات ئىدى. كوچىدا ئات ھارۋىلار گىرەلىشىپ تۇرۇشاتتى. بولۇپمۇ شەرقلىقلەرگە ئەنئەنە بولۇپ كەتكەن ۋارقىراپ خېرىدار چاقىرىپ ماللىرىنى ماختاش، سودا بولمىسىمۇ خېرىدار چاقىرىپ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىشتا ئۈستۈنلۈكنى تالىشىدىغان تىجارەتچىلەر قىزىتاتتى. بولۇپمۇ مانتىپەز، سامسىپەزلەر، تېخى قوشاققا قاتقاندەك ۋارقىرىشاتتى.

— ياغ يەيسەن، ياغ يەيسەن! شېكەر يەيسەن ياغ

يەيسەن!

— يا! جەلىلى جاپپار، قاسقاندا بىر گەپ بار! ئاتنى باغلاڭلار، ئاغزىنى مايلاڭلار!

— ھە... ي ياراتقان خۇدا، تەييار بولدى پەرمۇدا، ھىندىستاننىڭ قارىمۇچى بار، تىلدىن كەتمەس لەززىتى بار. بۇغدىيىڭنى چاپسان سات، تويۇڭلۇپ سۇدا يات!

— كېلىڭ يۇرىكى ئوت باللار، تەييار دوغاپ، ما-روژنا! مۇز داۋاندىن مۇزلاپ كەلگەن، مايماق تۇگىگە ئارتىپ كەلگەن.

— سىركە، لازا، ئاشلەڭپۇڭ!

.....

قىسقىسى، سېتىلىدىغانلىكى نەرسىلەر ئەنە شۇنداق سۇپەتلىنىپ خېرىدار چاقىرىلىپ، بازار رىقابىتىنىڭ ناخ-شىسىدەك شاۋقۇن ھاسىل بولاتتى.

— مۇشۇنداق ئاۋاتچىلىقلار ئىچىدە سېنىڭ سودا-ڭمۇ قىزىپ كېتىدۇ-ھە لۇتۇن، — دېدى ئەخمەت لۇتپۇللانىڭ بايىقى ۋاراڭ-چۇرۇڭ ۋارقىراشلارنى خاتىرىلەۋاتقىنىغا قا-راپ.

لۇتپۇللا ئۇندىمىدى. بۇ ئىككىسى ئۇتۇپ كېتىۋە-تىپ، سامان سېلىنغان تۇخۇم چىلىكىنى تۇتۇپ ئولتۇر-غان تۇخۇمچى ئايالغا كۆزى چۈشتى:

— ھەدە، نېمىشقا توخۇمىڭىزغا خېرىدار چاقىرمايـ-سىز؟

— ۋىيەي، مەن سېتىقچىمىدىم، — دېدى ئۇ ئايال تارتىنىپ يەرگە قارىغىنىچە.

— قانداقلا بولمسۇن خېرىدارغا موھتاجسىز، بۇ دې-
گەن بازار، ۋارقىراپ تۇرمىسىڭىز مازار، — دېدى لۇتـ
پۇللا. ھېلىقى ئايال كۈلۈپ كەتتى.

— كۆردۈڭمۇ، — دېدى لۇتپۇللا كېتىۋېتىپ، — ئۇ
ئايال نېمىدېگەن ساددا، سادىلىقمۇ چېكىدىن ئېشىپ
كەتسە دۆتلىككە ئېلىپ بارىدۇ-دە!

— ئۇنىڭغا نېمە قاينايسەن، ئۇ دېگەن دېھقان. ئوقەتـ
چىلىك دېگەن ئۇ باشقا كەسىپ، — دېدى ئەخمەت.

ئۇلار پاراڭ قىلغاچ ئىزدىگەن سامسىخانىغا كىرىپ
ئۇستەل يېنىدا ئولتۇردى. ئۇلارنى كۆرگەن تاڭجاڭ:

— يىگىتلەر، ھەر-بىرلىرىگە بەشتىن سامسا ئەكىلـ
مەنغۇ دەيمەن؟، لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەتنىڭ ئۆزىگە قاراپ
كۈلگەنلىكىنى كۆرگەن تاڭجاڭ يەنە، — ھەرقايسىلىرى
ئادەم شاڭخو قىلمايدىغان قىزىقچىلارغۇ دەيمەن، —
دېدى.

— ياق، بىز ئۇنىڭدىن يىراق، — دېدى ئەخمەت،
— بىزنىڭ بەشتىن سامسا يەيدىغانلىغىمىزنى بىلىۋالغىنـ
ىڭىز ئۈچۈن كۈلدۇق.

مۇئامىلىدىن مەمنۇن بولغان تاڭجاڭ بىر ھېجىر تەخـ
سىگە ئون سامسىنى سېلىپ كىردى ھەم: — يېڭى چاي
دەملەپ كىرەي-ھە!، — دەپ نېرى كەتتى.

چۈشلۈك بازارنىڭ ئاخىرلىشىپ قالغان پەيتى بولغاچـ
قىمۇ، سامسىخانىدا خېرىدارلار ئانچە باس-باس ئەمەس
ئىدى. تاڭجاڭ چەينەكنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئۇستەلنىڭ
بىر چىتىدە ئولتۇردى-دە، ئۆزىگە ئېلىپ كەلگەن سامسـ

نى يېگەچ پاراڭغا چۈشتى.
— ئۆزىڭىزمۇ ئويۇنچىدەك كۆرۈنىسىز، — دېدى ئەخمەت ئۇنى گەپكە سېلىپ.
— "ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا" دەيدىغانلىرىدىن دەڭە، — دېدى تاڭجاڭ.
— ناخشا، سازدا قانداغراق؟
— ئۇنداق پۈرسەت يار بولمىدى. ھەرقايسىلىرى تەجاۋەتچىلەردىنمۇ يا، ھەي تاڭ، بايۇەتچىلەردىنغۇ دەيمەن، — دېدى ئۇ.
— مەن موزدۇز، بۇ ئاغىنەم ئوقۇغۇچى.
— دوكتىمىزغا خىلمۇخىل ئادەملەر كېلىپ تۇرىدۇ، يەنىلا ئوقۇغان ئادەملەر باشقىچە بىلىنىپ تۇرىدىكەن! — تاڭجاڭ لۇتپۇللاغا يېنىپ بىر قارىۋالدى-دە، — سامىسىدىن يەنە ئەكىلەيمۇ، — دېدى.
يېگەن سامىسىلارنى سىڭدۈرۈۋالساق بولدى، — دېدى لۇتپۇللا، — بىزگە ئىشتىھا پاراڭلىرىدىن قىلىپ بەرمەمسىز. بۇ كەسپىڭىزدە نۇرغۇن قىزىقارلىق ئىشلار-غا يولۇققان بولغىيتىڭىز؟
— "ئوغۇل بالىغا قىرىق ھۈنەر ئازلىق قىلىدۇ" دەيدىكەن. بۇنىڭ ئازلىق قىلىدىغىنىنى بىلمەيمەن، مېنىڭچە بىر ھۈنەرنى بىلىش ئۈچۈن راستىنلا قىرىق يەرگە دوقۇرۇشقا توغرا كېلىدىكەن، — دېدى تاڭجاڭ ئۈستام، — مەن شۇنداق بولدۇم، قىزىق ئىشلارغىمۇ يولۇقتۇم، بىراق ماڭا قىزىق تۇيۇلغىنى ھەر قايسىلىرىنى قىزىقتۇرۇشى ناتايىن. لېكىن سىلەر قىزىقىدىغاندەك كۆرۈنمىسىلەر،

ئىممەممەت ئۇستامنىڭ بۇ دوكىنىغا يېڭى كەلگەن كۇن-
لىرىمنىڭ بىرىدە بىر توپ بايۇەتچىلەر كىرىپ كەلدى-
دە:

— ئاخۇن ئەكە، بىرىسىمىزگە بىتتەدەن سامسا كەل-
تۇرۇڭ! چاي بىلەن- ھە!، — دېدى. مەن ھەيران بولدۇم:
"بىر تالدىن سامسا يېگىنى نېمىسى ئىكەن-ھە؟" ئۇلار
دەسلەپتە بەكمۇ خۇش پىئىل ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ
تەلىپى بويىچە بەش كىشىگە بەشلا سامسا ئەكەلدىم. سەل-
دىن كېيىن:

— ئاخۇن ئەكە! بۇ ياققا كېلىڭە! — دەپ چاقىرغاند-
دى، مەن كەلسەم ئۇلار ئۇستامنى ئىملىدى. دەرھال
ئۇستام ئىممەممەت كەلگەندى، بايۇەچچىلەرنىڭ ئىچ-
دىكى چاقچاقچىسى:

— كۆرۈڭاتامسىز، سامسىڭىزدىن ماتا چىقتى، ماتا!
— دېۋىدى، ھەممىسى پاراققىدە كۈلۈشتى. ئۇلارنىڭ
كۆرسەتكىنى سامسىنىڭ جىلتىغا ئارىلىشىپ قالغان خال-
تىنىڭ بىر يېپى ئىدى.

— شۇ گەپمىدى بايۇەچچىلەر، رەۋەندىنىڭ بۇ سە-
ۋەنلىكىنى ئەپۇ قىلغايسىلەر، ئەسلىدە مۇنۇ سۆلتىڭلار-
غا لايىق بىر پارچە تاۋار چىقسا ياخشى بولاتتىكەن-دە! —
دېدى ئۇستام. ئۇستامنى گەپتىن چۈشۈرمەكچى بولغان
بايۇەچچىلەر بۇ گەپتىن كېيىن دۇكاندىن غىپپىدە كېتىش-
تى، — سىلەرگە ئۇنداق نەرسىلەر چىقمىغاندۇ؟

— بىزگە ماي بىلەن تۇش چىقتى، — دېيىشتى لۇت-
پۇللا بىلەن ئەخمەت كۈلۈشكىنىچە.

بۇ ئىككىسى بىرئاز پاراڭلاردىن كېيىن بازار ئايلى-
نىپ يەنە ئەخمەتنىڭ موزدۇزخانىسىغا باردى. بۇ چاغدا
لۇتپۇللا بىلەن باش لىگىشتىپلا كۆرۈشۈپ قويىدىغان بىر-
سى ئەخمەتكە:

— بۇ ئاغىنەڭنى تۇنۇشتۇرۇپمۇ قويمىدىڭ، —
دېدى.

— سايىمكا، — دېدى ئەخمەت، — ھېلىلا قەغەز
رومكىدا ئېچىۋالغاندەك گەپ قىلىسەنا! بۇ لۇتۇن ئەمەس-
مۇ.

— مەنمۇ "قەغەز رومكا" دا ئىچىۋالىدىغان سايىم،
سوراپ باقە، ئىچمەيدىغان ئاغىنەڭ مېنى بىلەمدىكىن؟—
دېدى ئۇ.

ئۇستامنىڭ قىزىق گەپلىرىگە كۈلگەن لۇتپۇللا:

— سايىمكامنىڭ دېگىنى توغرا، تولۇق ئىسىمىم لۇت-
پۇللا، — دېدى.

— ھەببەللى، ئىشنىڭ يولى مۇشۇ ئەمەسمۇ، سېنى
ئەخمەت دەيمۇ، ئەخمەق دەيمۇ، — دەپ كۈلۈشۋالغاندىن
كېيىن لۇتپۇللاغا قاراپ، — ئەسلى سايىماخۇن ئىكەن-
مەن، — دېدى سايىم.

— بىز دۇكاندىكىلەر، — دەپ چېقىشتى ئەخمەت،
— "سايىمكام گەپچى" دەيمىز. ئۆزى دۇكاندا بولغىنى
بىلەن دۇنيانىڭ گېپىنى قىلىدۇ.

— مانا، مانا، "تەلۈە كۈلسە تېلىقىدۇ" دېگەندەك،
ئەمدى ئاشۇرۇۋەتكىلى تۇردۇڭ، دېدى سايىم — سەنمۇ
ئاڭلىغانىنى دېمەي قويمايسەن- دە!

ھەممەيلەننىڭ كۆلكىسى بېسىلماي تۇرۇپلا سايىم يەنە بىر چۆچەكنى باشلىدى:

— سەپەرگە چىققان شاھزادە بىر يولۇچى بىلەن ئۇچ كۈن بىللە يۈرۈپ ئايرىلىشقاندا، يولۇچى شاھزادىغا: "ئەي گۆزەل شاھزادە، مۇنۇ ئۇچ نەرسىنى ئېسىڭدە تۇت: بىرىنچى، يەتتە قەدەم ھەمراھ بولغان كىشىنىڭ ئىسمى-جىسمىنى سورىمىغىل، ئىككىنچى، ھەر قانداق سورۇندا ساھىبخان كۆرسەتكەن ئورۇننى باشقىلارغا بەرمە، ئۈچىنچى، زىياپەتتە، سورۇنلاردا ئالدىراپ پىچىقىڭنى ئېلىپ ئشلەتمە" دەپتۇ.

ئەلقىسسە، شاھزادە يول يۈرۈپتۇ، يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ، شەھىرىي مەنزىلگە بارغاندا، كىشىلەرنىڭ ئولتۇرۇشلۇق بىر ئېلان (پەرمان) نى ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇ شەھەرگە مېھمانغا چاقىرىلغان شاھزادە زىياپەت سورۇنىغا بارغاندا ساھىبخان كۆرسەتكەن ئورۇننى كېيىن كېلىشكەن مەرتىۋىلىكلەرگە بېرىپ، ئۆزى پەگاھقا چۈشۈپ قاپتۇ. تاماق ۋاقتىدا بولسا، ئالدىراپ يېنىدىن پىچاقنى ئالغاندا ئالماس كۆزلۈك پىچاققا قىزىقىپ ۋەزىر:

— داد پادىشاھى ئالەم! يوقالغان خەنجىرىمنى تاپتىم، ئوغرىنى جازالىغايلا، — دەپ شاھزادىنى زىندانغا تاشلاپتۇ.

ئەلقىسسە، شاھزادا بۇ ئوڭۇمىمۇ، چۈشۈمىمۇ؟ دەپ بىر كېچىنى ئۆتكۈزۈپتۇ، ئەتىگىنى دەرۋىش سۈپەت بىرسى، قوينىغا بىر مۇشۇكنى سالغىنىچە شاھزادىگە ئاڭلىتىپ: "ھەي ئەخمەق مۇشۇك، ئۇچ كۈن ئاغزىسىلئەزەم

بىلەن بىللە يۈرۈپ پادىشاھنىڭ غاۋىسىلشەزەمنى كۆرگەن-
لەر بولسا، ئىنئام بېرىمەن، دېگەن شاپائىتىدىن مەھرۇم
قالغان مۇشۇك، ساھىبخان كۆرسەتكەن ئورۇننى خۇشا-
مەت قىلىپ مەرتىۋىلىكلەرگە بېرىپ ئۆزى پەگاھقا چۈ-
شۈپ قالغان مۇشۇك، كۆرەڭلەپ پىچاقنى ۋەزىرگە تۇت-
قۇزۇپ زىندانغا چۈشۈپ قالغان مۇشۇك !" دېگەندە:

— ھوي دەرۋىش مەنمۇ شۇنداق بولدۇم، — دەپتۇ شاھزادە.

دەرۋىش شاھزادىگە يەنە:

— ئەمدى ۋەزىر سېنى ئېلىپ چىقىپ دارغا ئېسىشى-
مۇ، زىندانداا ياتقۇزۇۋېرىشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا پادىشاھقا
ئەرز قىلىپ: "پادىشاھى ئالەم، مەن شەرق ئېلى پادىشاھ-
نىڭ ئوغلى ئىدىم، دادام شىكارغا چىقىپ قايتىپ كەلمە-
دى، ئىزدەپ چىقسام كۆكسىگە ھېلىقى خەنجەر سانجى-
لىپ قەتلى قىلىنىپتۇ. سىلەرگە دادلىغىلى كەلگەنىدىم"
دەيسەن. بۇ چاغدا ۋەزىر دېگەن سۆزىدىن ھەرگىز يېنىۋە-
لالماي "قارا نىيەتچى بولمىدۇ" — دەپتۇ. ئاخىرى بۇ ماجـ-
را شۇ بويىچە بىر تەرەپ بولۇپ ۋەزىر زىندانغا تاشلـ-
نىپ، شاھزادە ئوردىغا چىقىپتۇ، — سايىماخۇن بۇ چۆ-
چەكنى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ پۈتۈن دىققىتىنى جەلپ قىلغىنى
ئۈچۈن كۆرەڭلىگەندەك:

— ئەمەلىيەتتە شاھزادىدەك ھاماقەت، ۋەزىردەك شۇم
نىيەتلىك ئادەملەر ھېلىمۇ يوق ئەمەس، — دەپ قوشۇپ
قويدى.

— ۋاھھاي، — دېدى لۇتپۇللا، — بىر تۈرمۇش دەر-

سى بەردىكىزغۇ سايىمكا!، سەنغۇ ئاڭلىغان بولغىيتىك ئەخمەت. لېكىن بۇ ھەرگىز ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ.

— لۇتپۇللا! — دېدى سايىم دەرھال، — ئەخمەتنىك ئاڭلاشتىن زېرىككىنىنى تېخى ھېچكىم ئۇقمىدى!

— ھا ھا ھا! ئەخمەتنىك ئۆزىمۇ قوشۇلۇپ كۈلۈپ كەتتى. سايىمنىك بۇ گېپى ئەخمەتكە زورلاپ تىڭىلغان "پاك" دېگەن لەقەمگە قارىتىلغان مەسخىرە ئىدى.

ئەسلىدە ئەخمەتنىك دادىسى ئەختەم راستىنلا پاك ئىدى. موزدۇزلىققىتا داك چىقارغان ئەختەمنى كىشىلەر ئۇنىك "پاك" لىقى بىلەن قوشۇپ ئاتاش ئومۇملىشىپ قالغان بولۇپ، ئەمدىلىكتە ئەخمەتكە "يۇققان" ئىدى. ئۇنىك ئۇستىگە دۇكاندا يەنە بىر ئەخمەت بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن پەرقلەندۇرۇش ئۈچۈن بەزىدە شۇنداق ئاتىلاتتى. بۇنىڭغا ئەخمەت رەنجىمەيتتى، نېمىشقا دېگەندە، ئۇ لەقەم دادىسىدىن قېلىۋاتقان تەۋەررۇكتەك بىلىنەتتى. بۇنىڭدىن ئەخمەت ئۆزىگە پايدىسىز بولغان بەزى گەپلەرنى "ئاڭلىماپتىمەن" دەپلا ئۆتكۈزۈۋېتەتتى. شۇنداق قىلىپ بۇ لەقەم ئەخمەتكىمۇ يات تۇيۇلمايدىغان بولۇپ قالدى.

غۇلجىلىقلاردا چاقچاق ھەرقاچان ئىسىمى بىلەن ئەمەس، بەلكى شۇ ئادەم ۋە شۇ مەقسەتنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان لەقەملەرنى ئاتاش ئارقىلىق قېلىنناتتى: "ھە، بۇلارنىك ئامالى تولا" دېيىلگەندە ئۇنىك لەقىمى تۇلكە ئىكەنلىكى، "ناماز شامدا شەھەر سورايدۇ" دېيىلگەندە شەپەرەك ئىكەنلىكى، "قۇملۇقتا سەككىز پۇتلۇق بولار" دېيىلگەندە تۆگە ئىكەنلىكى، قىسقىسى، مىجەز-خۇلقىغا يارىشا "خە-

زىر قويغان" لەقەملەر بىلەن لىپاپا ئىچىدىرەك كۆلكىلىك پاراڭلار بولىدۇ. لېكىن تەبىئىي ئەيىبى ياكى شەخسىيىتى- گە تېگىدىغان ھەرقانچە قىزىق گەپلەر بولسىمۇ، چاقچاق ئورنىدا دېيىلمەيدۇ، ئۇ "شاڭخو" دەپ ئاتىلىدۇ. چاقچاق- تا ياشىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى دەخلىگە ئۇچرىمايدۇ. شۇڭلاشقا سايىم ئەخمەتتىن چوڭ بولسىمۇ چاقچاقتا تەڭ بولۇۋېرەتتى.

— توغرا دەيدۇ سايىمكام، بالدۇر كۆرۈڭلىغاچقا ئاڭ- لاشتىن زېرىكىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى يىراقتىن كۆرەلەيدۇ- دە، — دېدى ئەخمەت.

— سايىمكا ئەخمەتمۇ يېتىلىپ قاپتۇ- ھە! — دېدى لۇتپۇللا.

— ھەرقانچە بولسىمۇ بىزدىكى بوي بۇلاردا يوق، — دېدى سايىم ئۆزىنى كەلتۈرۈپ. بۇنىڭغا ھەممىسى كۈ- لۈپ كەتتى، چۈنكى سايىمنىڭ لەقىمى "قاقىر" ئىدى.

ناخشا-ساز، قوشاق ۋە چاقچاقلارغا ھەۋەس قىلىدىغان غۇلجىلىقلار ساتىراشخانا، چايخانا، موزدۇزخانىلارغا يە- غىلاتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ قولايلىقى موزدۇرخانىلار ئىدى. ئۇ ئىشقا دەخلى قىلمايتتى. شۇنداق دۇكانلارنىڭ بىرسى مانا مۇشۇ ئەختەم پاڭنىڭ دۇكىنى ئىدى.

ئەختەم پاڭ ناخشا-چاقچاقتا ئەمەس بەلكى ھۈنىرى بىلەن نام چىقارغان بولۇپ، ئۇ، قاتلىما كافكازچە ئۆتۈك، غاچ-غاچ شىبلىت تىكىپ ئەلگە تونۇلغان كاسىپ ئىدى. توغرا كۆۋرۈكتىكى دۇكىنىنىڭ يۇقىرىقى قەۋىتىدە ئۆ- زى، تۆۋىنىدە نىمكارلار بىلەن ئەخمەت ئىشلەيتتى.

4

— ئۇكام، دالادا، سەپەرده گۆش ناندىن ياخشىسى بولمايدۇ، بازاردىكى سامسىسىنىڭ قىيمىسى توڭلاپ، جىلتىسى رىزىنكىدەك بولۇپ قالىدۇ. — دېدى ھەلىمە.

— ساۋاقداشلىرىڭ تالىشىپ كېتەمدۇ تېخى، — دېدى نۇرجان.

— دېمىسەڭمۇ تالىشىپ يەيمىز — دېدى لۇتپۇللا.

— ۋايىيەي، — دېدى ھەلىمە، — نوغايلىرىڭنىڭ بەلىش، پىرەنىڭ دېگەنلىرىنى كۆرگەن، تالىشىپ يېگۈدەك قانچىلىك نېمىلەرتى.

شۇنداق قىلىپ بۇگۈن ئاخشام خېلى ۋاقىتقىچە قىزىق پاراڭلار بولدى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئاسما سومكىسىنى مۇرىسىگە سالغان لۇتپۇللا ھەدىسىنىڭ ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ مەكتەپكە يۈرۈپ كەتتى.

مەكتەپ ئالدىدا بىرنەچچە خادىمك، بىرىچكا تۇراتتى. ئۇلار بۇگۈنكى زايومكا سەيلىسىگە[1] چىقىدىغان ئىككى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ھەم ئوقۇتقۇچىلىرى ئۈچۈن كەلگەن تۇرۇلگەنىدى.

قاتار تىزىلىپ ماڭغان ھارۋىلارنىڭ قوڭغۇراقلىرىدىن

---

① زايومكا سەيلىسى — دالا سەيلىسى.

چىقىقان ئاۋازلار ھارۋىلارنىڭ تاراقلىشى بىلەن قوشۇلۇپ ساپايىدەك ياڭرايتتى. يول تالىشىپ ئاتلىرىنى قامچىلىغان بالىلار كەينىدىكىلەرنى توپىغا كۆمۈپ باراتتى. بىراق بالىلار يەنىلا بۇ ھەربىكەتلەرنى جانلىق مەنزىرە دەپ ھۆزۈرلىنىاتتى. شۇڭلاشقىمۇ ھاياجانلانغان ئوغۇل-قىزلار ئاۋاز-لىرىنىڭ يېتىشىچە ناخشا ئېيتىپ ماڭاتتى.

مانا، ئىلى دەرياسىنىڭ يېشىل مەخمەل دېلتىسى. قىرغاقتا ئەۋرىشىم تاللار، تىكەنلىك چېقانلار دەريا شامىلىدا ئىغاڭلاپ، يېشىل چۆپلەر يەلپۈنۈپ، بېلىق ئالغۇچىلارنىڭ چىرقىراشلىرى بىلەن كىشىنىڭ زوقىنى ئاشۇرىدىغان مەنزىرە ھاسىل بولغانىدى. بالىلار توپ-توپ بولۇپ بۇ مەنزىرە قوينىغا غەرق بولۇپ كېتىشتى.

— لۇتپۇللا، — دېدى بىر چاغدا راۋىل، — مۇشۇنداق تەبىئەت دۇنياسىدا ئىلھاملىرىڭ تېپچەكلەۋاتامدۇ، نېمە؟

— ئابدۇللا توقاينىڭ: "يەر كۆكەرمەس، گۈل ئېچىلماس، تاممىسا سۇ تامچىسى. شائىر سۆزنى نەدىن ئالسۇن، بولمىسا ئىلھا مچىسى." دەپ يازغىنىنى بىلەسەنغۇ، سەن شېئىر يېزىۋەرگىن، مەن رەسىم سىزاي، — دېدى لۇتپۇللا.

بالىلارنىڭ تىنىمسىز ھەربىكەتلىرى كەڭ دالانى ئويغىتىۋەتكەنىدى. يېشىللىق ئۈستىدە چېلىشىپ، قوغلىشىپ، سەكرىشىپ، پوكزەك ئېتىپ، گارمۇن چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، سۇغا چۆمۈلۈپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى بۈگۈن سايامەتكە چىقىقان ئاشۇ بالىلار ئىدى.

راۋىل چىغىتماقلىق ئىچىدە يېتىۋېلىپ، ئەتراپتىكى

مەنزىرىلەرگە نەزەر سېلىپ ئىلھام قاناتلىرىنى پەرۋاز قىل-
دۇرۇپ نېمىلەرنىدۇ يازاتتى.

بايانتىن بىرى يىراقتىن قاراپ تۇرغان تۆھپەتوللىن ئاستا يېقىنلاپ كېلىپ:

— ھە، راۋىل، ئىلھاملىرىڭنى چېچىپ قويمىغاندە-
مەن، مۇشۇنداق پۇرسەتلەرنى قولدىن بەرمىگىنىڭگە قا-
يىلمەن. — دېدى يىراقلارغا قارىغىنچە، — چۈنكى جا-
راڭلىق مىسرالىرىڭ مارجان كەبى تىزىلىدۇ. چاي ۋاقتىدا
دېكلاماتسىيە قىلىسەن ھە!، بەلكىم ئۇمۇ...

— خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى راۋىل.

تۆھپەتوللىن دەريا بويىغا كېلىپ دۆۋىلەپ قويۇلغان قارىغايلار ئۈستىدە ئولتۇرغان زەينەپ ئاپپاي ۋە رىپقەت-
لەرنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. بۇلارنىڭ ئەتراپىدا بالە-
لار خىلمۇخىل ئويۇنلارنى ئوينىشىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئا-
رىسىدا بىر توپ قىزلارنىڭ "غازلارىم" دېگەن ئويۇنى
مۇئەللىملەرنىڭ دىققىتىنى ئالايىتەنلا قوزغىدى. بۇ ئەس-
لىدە كىچىك بالىلار ئويۇنى بولسىمۇ، ھازىر چوڭىيىپ
قالغان قىزلارنىڭ ئوينىغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى مۇئەللىملەر
بالىلىق ھاياتىنى ئەسلەشتىمۇ، ئېيتاۋۇر ئويۇننى قىزىق-
سىنىپ كۆرۈشتى. قارىغاي ياغچى ئۈستىدە ئولتۇرغان
مۇئەللىملەر ئىچىدىكى زەينەپ ئاپپاي:

— ھەي بالىلىق چاغلار ھە، "غازلارىم" نى بىزمۇ
ئوينىغاندۇق، — دېدى.

— شۇنداق، — دېدى يەنە بىر مۇئەللىم، — "ئالا-ئالا
قۇشلارىم" دېگەنمۇ بار ئىدى.

بالىلىق ئەسلىمىلىرى بولۇۋاتقاندا سىۋىستىك چېـ
لىندى. ھەممەيلەن شۇ تەرەپكە يىغىلىشتى. بۇ، چاي
ۋاقتى ئىدى.

كۆكۈلمەيدان ئۈستىگە گىلەم-پالازلار سېلىنىپ،
داستىخانلار يېيىلغانىدى. بالىلار ئۆيلىرىدىن ئېلىپ كەلـ
گەن يېمەكلىكلىرىنى ئالدىلىرىغا قويۇشتى. ھەركىم قو-
لى يەتكەن يەردىكى خالىغان يېمەكلىكنى يېيىشتى. بالـ
لارنىڭ كۈلكە-چاقچاق، ۋاراڭ-چۈرۈڭى دەرەخ ئارىسىدىـ
كى بىر توپ قارلىغاچلارنىڭ سايرىغىنىدەك دالا بوشلىقىـ
دا ياڭرايتتى. سەلدىن كېيىن تويۇنغان بالىلار زورلاپ
يەيدىغان تەرىپىگە ئۆتكەندە، كېكىردىكىنى قىرىپ، ھەمـ
مىنى ئۆزىگە قاراتقان تۆھپەتوللىن:

— باياتىن تارقىلىپ ئوينىدۇق، ئەمدى جەم بولۇپـ
تۇق، شۇنىڭغا لايىق قىزىقچىلىق كۈلكە-چاقچاقلارنى
قىلساق قانداق؟، — دېدى. ھەممەيلەن ئۇنى قوللاپ
چۈرقىراشتى.

— تىنچلىنىڭلار، دىققەت!، — دېدى بىر بالا سۆز
باشلاپ، — بىر دېھقان دەريادىكى مۇزنى تېشىپ خېلى
كۆپ بېلىق تۇتۇپتۇ. بېلىقلارنى چانىسىغا بېسىپ قايتىـ
ۋاتسا، يول ئۈستىدە ئۆلۈپ قالغان تۈلكىنىڭ ياتقىنىنى
كۆرۈپ دەرھال ئۇنىمۇ چانىسىغا بېسىپ كېتىۋېرىپتۇ.
ئۆيگە كەلگەندە قارىسا بېلىقمۇ، تۈلكىمۇ يېنىدا كۆرۈنـ
مەپتۇ. دېھقان ئارقىسىغا يېنىپ ئىزدەپتۇ، — ئۇنىڭ
لەتىپىسىنى ئاڭلاۋاتقان بالىلار "ئەمدى نېمە بولار؟" دېـ
گەننى ئويلاپ، سۆزلەۋاتقان بالىنىڭ بېشىدىكى يوغان

شەپكىسىگە، سەپكىن باسقان يۈزىگە، چىمچىقلاتقان تىنچسىز، كۆپكۆك كۆزىگە، ھەربىكەتلىنىپ تۇرغان قول، باشلىرىغا قىزىقىپ قارىشاتتى. سۆزلىگۈچىمۇ "يالغان دېسەڭ قەسەم قىلىمەن!" دەيدىغاندەكلا جىددىي ھالەتتە ئىدى، — ھېيلىگەر تۈلكە چانىغا چىقىرىلغاندىن كېيىن بېلىقلارنى تاشلاۋېرىپتۇ-دە، ئاخىرىسىدا سەكرەپ چۈشۈپ، دېيىشىگە:

— توختاپ تۇر ئىلىيار! ، — دېدى بالىلاردىن بىرسى،

— ئۆلۈك تۈلكە قانداق سەكرەپ چۈشىدۇ؟

— ھا ھا ھا! ، — بالىلار بىراقلا كۈلدى.

— ئاڭلا ھە! ، — دېدى ئىلىيار قىزىقچى ھېلىقى بالىغا قاراپ، — بۈرۈنقىلاردا: "بىر تۈلكىنى ئىككى قېتىم سويغىلى بولماس" دېگەن تەمسىلنىڭ مەنىسىنى بىلەمسەن؟ ، بۇ تۈلكىنىڭ ئاسان قاپقانغا دەسسىمەيدىغان ھېيلىگەرلىكىگە قارىتىلغان! ، — بالىلار يەنە پاراقلىدە كۈلدى، — شۇنىڭ بىلەن سەكرەپ چۈشكەن تۈلكە بېلىقلارنى يىغىپ يەۋاتسا بىر ئاچ بۆرە تەلمۈرۈپ تۇرۇپ، قانداق تۇتقانلىقىنى سوراپتۇ، تۈلكە بۆرىگە: دەريادىكى مۈزدا تېشىلگەن بىر كاچكۈل بار. قۇيرۇقۇڭنى چىلاپ ئولتۇرساڭ بېلىقلار كېلىپ چىشلەيدۇ، تارتىپ ئېلىۋېرىسەن. مەن شۇنداق تۇتتۇم، دەپتۇ. بۆرە ھېلىقى دېھقان ئاچقان كاچكۈلغا قۇيرۇقىنى چىلاپ كەچقۇرۇننىڭ سوغۇقىدا ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دېھقان ئىزدەپ ھېلىقى كاچكۈلغا كەلسە بۆرە ئولتۇرغۇدەك. ئۇ پالتىسىنى دېۋەيلەپ يېقىنلاشقاندا بۆرىنىڭ قۇيرۇقىنىڭ توڭلاپ

قالغىنى بىلىپتۇ-دە، ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. مەھەللىگە كەلگەندە خوشنىلىرى:

— سەن بېلىق تۇتۇشقا كەتكەنىدىڭغۇ، — دەپ سو-رىغاندا، دېھقان:

— ھەئە، بېلىقنى تۇلكىگە ، تۇلكىنى بۆرىگە تې-گىشتىم، — دەپتۇ.

كۆپچىلىك چاۋاك چېلىپ قايىل بولۇشتى. تۆھپە تول-لىن بەكمۇ ھاياجانلىنىپ كەتتى. بەلكىم ئىلىيار قىزىقچى ئۆزىنىڭ سىنىپىدا بولغاچقا شۇنداق بولغاندۇ. ئاندىن يەنە ئىنچىكە، ئېگىز كەلگەن بىر بالا توشقانىنىڭ ئاۋازىنى دوراپ بەردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا راۋىل شېئىر ئوقۇش ئۇچۇن ئورنىدىن تۇردى:

شاۋقىنلى سۇ بويلارىندا،
بالىق ئالغىچ ئېركىن ئۇچار.
كۆمۈچ رەڭلى قاناتىدان،
ئېلگە شادلىق كۆيلەر چىقار.
يەشىل گىلەم گۈللۈى چۆپتە،
بىز تۇرارمىز تاماشالاپ.
بالاسىنداي ساندۇغاچنىڭ
جىرلاپ-كۆلدىك ئېركىن يايراپ.
بالىق ئالغىچ كەۋدە قاقما.
مېنى خەم ئۇچام شېغرىم بىلەن،
قانات قاغىپ تۇنۇق كۆكتە،
ئابروي قۇچام زېھنىم بىلەن.

— يارايسەن! ، — دېدى قاتتىق ئاۋازدا سىنىپ تەربە-
يىچىسى تۆھپەتوللىن. بالىلار چاۋاك چالدى. سورۇندا
غۇلغۇلا بولۇپ كەتتى. تۆھپەتوللىن بالىلارنى دىققەتكە
چاقىرىپ داۋامىنى كۆتتى.

— لۇتپۇللا ئەمدى سەن ئوقۇ! ، — دېدى. ئارىدىن
كىمدۇر بىرسى. لۇتپۇللا شېئىر يازماي رەسىم سىزغانلە-
قىنى ئېيتىپ دەپتىرىنى كۆرسەتتى. ئەتراپتىكىلەر قول-
دىن-قولغا ئېلىشىپ، رەسىمنى كۆرگىلى باشلىدى، ئۇ-
نىڭدا دەريادا كېلىۋاتقان سال، ئۈستىدە سالچىلار، دول-
قۇنلارنىڭ سالغا شىدەتلىك ئۇرۇلغان كۆرۈنۈشى سىزىل-
غانىدى.

— رەسىمنىڭ تېمىسى «دولقۇنلار ئارىسىدا» ئە-
كەن، — دېدى بىرسى ئۇنلۇك ئاۋازدا.

— بۇ رەسىم ئاددىي، لېكىن مەزمۇنلۇق بوپتۇ، —
دېدى بىر ئوقۇتقۇچى.

— بۇ بىر مەشىق سىزمام، — دېدى لۇتپۇللا.

— مېنىڭچە بۇ بىر ئىجادىيەت، — دېدى قايسىدۇر
بىرسى، — چۈنكى مەشىق ھامان ئىجادىيەتنىڭ مۇقەددە-
مىسى.

تۆھپەتوللىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماسقا سېلىپ: "را-
ۋىلىنىڭ شېئىرى روشەن پىكىر گە ئىگە، شۇنداقلا ھامان
رەسىمدىن يۇقىرى تۇرىدۇ" دېگەن خىياللارغا بەنت ئىدى.

— مەندىن تەلەپ، — دېدى بىر ئوقۇغۇچى ئورنىدىن
تۇرۇپ، — لۇتپۇللانىڭ سىزغان رەسىمنى كۆردۇق،

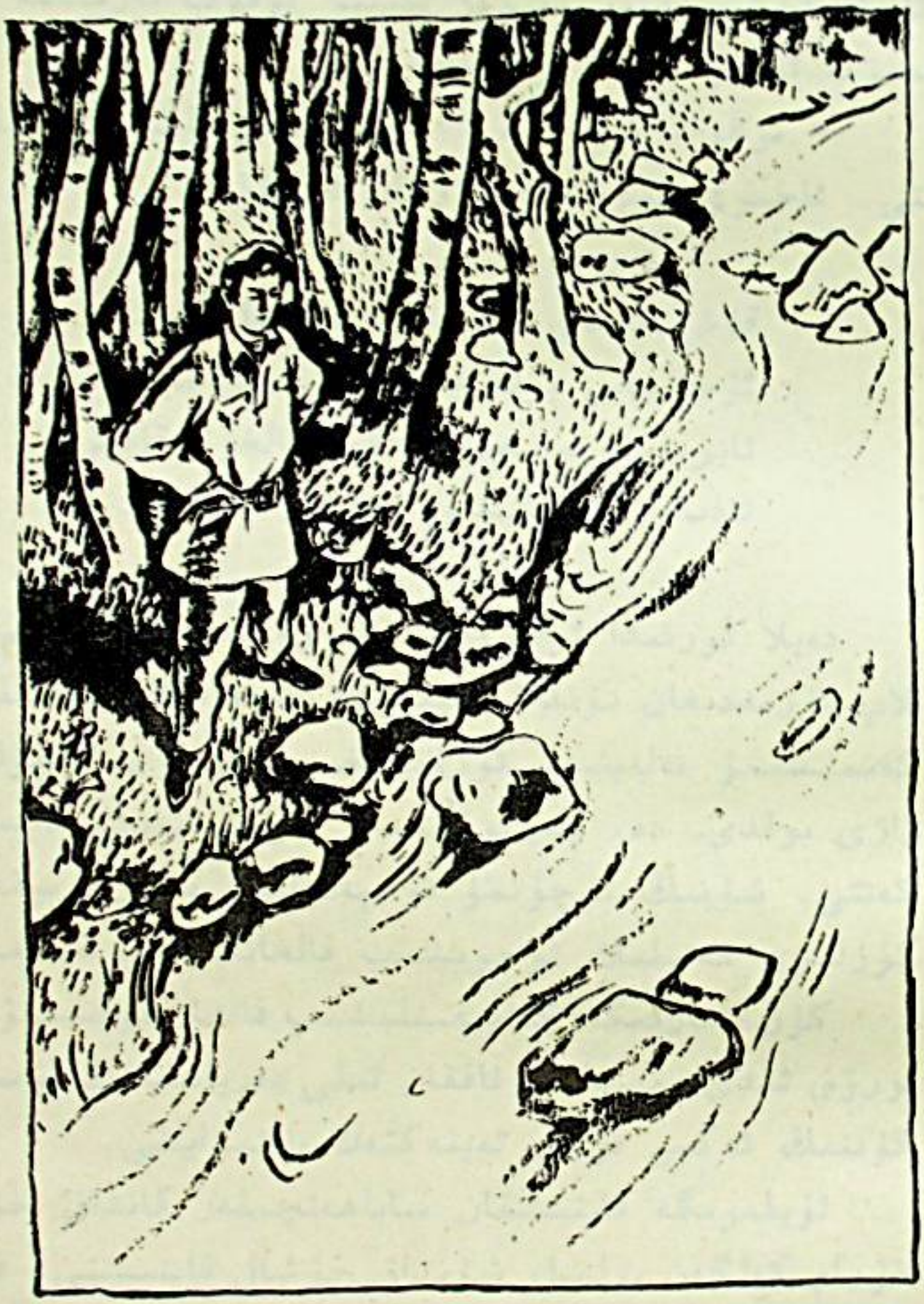

— ئېھ! دولقۇنلار، سېنىڭ گۈزەللىكىڭ ئاشۇ تىنىمسىز لىقىڭدا ئىكەن-دە!

ئۇمۇ ياخشى بوپتۇ. بىرەر شېئىر ئوقۇپ بەرمىسە ئارد-
مىزدا ئۇ يوقتەكلا تۇرىدىكەن!
— توغرا، توغرا!، — ھەممىسى لۇتپۇللاغا قاراش-
تى. ئاخىرى ئورنىدىن تۇرغان لۇتپۇللا:

قۇش قانىتى ھەرقانچە بولسا كامىل،
ئۇچالماس يۆلەنچۈك ھاۋاسىز ئۇ.
ئايرىلسا توپىدىن ئەگەر يالغۇز قاقسا،
ئادىشار نىشانىدىن، خەتەرلىك ئۇ.

دەپلا ئورنىدا ئولتۇردى. سورۇندىكىلەر دائىم ئاڭ-
لاپ تۇرىدىغان مۇنداق شېئىرغا ئانچە بەك ھاياجانلىنىپ
كەتمىسىمۇ تەلەپنىڭ ئورۇندالغىنى ئۈچۈن لۇتپۇللادىن
رازى بولدى. دە، پىچىرلىشىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ
كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تۆھپەتوللىن بىلەن رىپقەتنىڭ
كۆزلىرى مەنىلىك ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى سەزمىدى.
كۈن نامازدىگەرگە يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ، دالا
يورۇق ئىدى. يېيىلىپ ئاققان ئىلى دەرياسىنىڭ ئۈستىدە
كۈننىڭ ئەكس نۇرى ئەينەكتەك يالتىرايتتى.
ئۆيلىرىگە قايتىشقان ساياھەتچىلەر قانداق خۇشال-
خۇرام كەلگەن بولسا، شۇنداق خۇشال قايتىشتى. قارماق
ئېلىۋالغانلار تۇتقان بېلىقلىرى توغرىسىدا سۆزلىسە،
باشقىلار بۈگۈنكى كۆڭۈللۈك سەيلە توغرىسىدا سۆزلەش-
تى. مەھەللىگە كەتكەندىن كېيىن، بىر-بىرلەپ ئۆيلىرە-
گە قايتىشتى.

— سەن ئۆيگە كېتىۋەر، — دېدى لۇتپۇللا ئەگەشتۇ-
رىۋلغان ئۇكسىغا، — كۈن تېخى ئەتىگەن، مەن غايىتىنىڭ
ئۆيىگە بېرىپ كېلىمەن.

لۇتپۇللا بىلەن غايىت قاتارلىشىپ دەرۋازىدىن كىر-
گەندە ھويلىدا ئۆز ئىشلىرى بىلەن يۈرگەن قاۋۇ ئاغا
ئۇچرىشىپ قالدى-دە، ئوچۇق-يورۇق سالاملاشتى. قاۋۇ
ئۇقۇمۇشلۇق ئادەم بولۇپ، غايىتنىڭ دادىسى ئىدى. ئۇ،
مۇسابايىفلارنىڭ زاۋۇتىدا پىرىومچىك بولۇپ ئىشلەيتتى.

چىرايىگىلاردىن قارىغاندا بۈگۈنكى زايومكا سەيلىسى
ياراشقاندەك تۇرىدىغۇ، — دېدى چېقىشىپ، — ئاپتاپ
خېلىلا رەڭ بېرىپتۇ.

— كۆڭۈللۈك بولدى. — دېدى غايىت. شۇنىڭ بە-
لەن ئۇلار تۆپىلىرىنى قېقىشتۇرۇپ، يۈز-قوللىرىنى يۇ-
يۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. كەچكى تاماقتىن كېيىن بۇ
ئۇچەيلەن پاراڭغا چۈشتى. غايىتنىڭ ئانىسى بىر چەينەك
چاي دەملەپ، تاتلىق-تۇرۇملىرى بىلەن ئۈستەلگە قويۇپ
قۇيدى. پاراڭلار ھەر جەھەتتىن باشلىنىپ ھەر تەرەپكە
شاخلىناتتى. ئاخىرىسى ئايلىنىپ يېقىندا كۈلۈبتا ئۆتكۈ-
زۈلگەن ئويۇنلارغا يۆتكەلدى.

— قاۋۇ ئەۋزى، — دېدى لۇتپۇللا ئالاھىدە تەكىت-
لەپ، — سىز ئىجاد قىلىپ، ئورۇندىقان كومېدىيىلىك
ئىپىزوتلىرىڭىزغا مەن بەك قىزىقىمەن.

— بۇ بىر ھەۋەس دېگىنە، بولمىسا، قېرىغاندا سەھ-
نىگە چىقىشنى ماڭا كىم قۇيۇپتۇ؟، — دېدى ئۇ سەل
ئويلانغان ھالدا، — سېنىڭ «ئەپەندى بولماق» دېگەن شې-

ئىرىكنى بىرنەچچىمىز كومپىدىيە قىلىپ تەييارلىماقچى بولۇۋاتىمىز. دېمەكچى بولغىنىم مەسخىرىلىك سۆز ۋە ھەرىكەتلەر قوشۇلىدۇ. بۇنىڭغا قارىتا سېنىڭدىن پىكىر ئالماقچىمىز. بىز " ئەپەندى بولماق" نىڭ ئىچىگە كىر-گەنسېرى بىزگە ئارىلىشىپ يۈرگەن "ئەپەندى" لەرنىڭ بارلىقىنى بىلۈۋاتىمىز.

— مېنىڭچە نېمىلەرنى قوشۇپ، نېمىلەرنى ئېلىۋې-تىش ئانچە چوڭ ئىش ئەمەس، مۇھىمى سەھنىدە قانداق ئىپادىلەش، دېدى لۇتپۇللا.

— ئۇ تەرەپتىن بىزگە ئېغىرچىلىق يوق، بىز قانچە-كى ھەجۋىيلەشتۈرسەك، جەمئىيەتتە تەسىرى شۇنچە تېز تارقىلىدۇ.

— «ئەپەندى بولماق»نىڭمۇ مەيدانغا چىقىشى ئارە-مىزدىكى شۇنداق ئادەملەرنىڭ سۈرىتى-دە. ئۇلار شۇنداق ئەخمىقانە يول تاللىدى. لېكىن ئۇ شېئىر بىلەن شۇنداقلار ئويغىنىپ كېتىشى ناتايىن، پەقەت يېڭى "ئەپەندى" لەر چىقمىسىلا بولدى...

قاۋى بۇ مۇلچەرگە راسا كۈلۈۋالدى ھەم ئۆزى ئىش-نىڭ سىرتىدا ھەۋەس قىلىدىغان بۇ ئىزدىنىشكە لۇتپۇللا-نىڭ يېڭى-يېڭى ھەجۋي شېئىرلارنى يېزىپ بېرىشىنى تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ مۇنداق تەكلىپى ئادەتتىكى بىر ئېيتىلغان گەپ ئەمەس ئىدى. تاتار سانائىنەپىسە ئىشتە-راكچىلىرى ئىچىدە كۈلكىلىك كومېدىيىلەرنى ئورۇنلاپ چىقىشتا قاۋى راستىنلا كۆزگە كۆرۈنگەنىدى. ئۆزى يا-زالمىغىنى بىلەن رول ئېلىشتا ئىجادىي ھەسسە قوشاتتى.

لۇتپۇللانىڭ بۇگۈن كېلىشىمۇ دەل بايانتىن قىلىشقان پا-
راڭلارنىڭ كىشىلەر ئاغزىدىكى تەرەپلىرىدىن ئىدى.
خېلى ئۇزۇن پاراڭلاردىن كېيىن لۇتپۇللا ئۆيىگە قايتـ
تى. ئۇ ياتقىغا كىرىپ كېتىۋېتىپ سارايىنىڭ يورۇق تۇر-
غانلىقىنى كۆرۈپ "مېھمان بار ئىكەن-دە" دەپ ئويلىدى.
شۇڭا ئۇ ياتقىدىن چىقىپ ئاشخانىغا كىرىپ، ھەدىسـ
نىڭ بالىلىرىدىن دادىسى ھېزىم ئاخۇن كەلگەنلىكىنى
ئاڭلىدى- دە، سارايغا ئىشكىنى چەكتى.
— ھە، كىرىۋېرىڭ! — دېدى نۇرجان ۋە ئىشكىنى
ئېچىپلا لۇتپۇللانى كۆردى.
— ۋاي شەيتان سەنمىتىڭ!،
— ۋاھ، دادام كەپتىكەنغۇ! ئاپامنىڭ ئەھۋالى ياخشـ
مۇ، ئۇكىلىرىمچۇ، ئاپام ماڭا نېمىلەرنى ئەۋەتتى؟
—ھەممىسى ياخشى، — دېدى ھېزىم ئاخۇن كۆلۈپ
تۇرۇپ، — ئاپاڭنىڭ نېمىلەرنى ئەۋەتىدىغانلىقىنى بىلىپ
تۇرۇپ سورامسەن؟
— ماڭا قارىغىنا ئۇكام، — دېدى ھەدىسى، — ئەمدى
سەن لۇتۇن ئەمەس، لۇتپۇللا بولدۇڭ! يەنىلا "ئاپام نېمە
ئەۋەتتى؟" دەۋېرەمسەن؟ ئىككى كۈن سەپەردە بولۇپ جاپا
تارتقان دادامنىڭ ئەھۋالىنى سوراپمۇ قويمايسەنغۇ؟
— مەن سىلەرگە لۇتپۇللا بولغىنىم بىلەن ئاپامغا يەنـ
لا "لۇتۇن"، دادامنى شۇنداق تولۇق كۆرۈپ تۇرۇپ نې-
مىشقا سورايتتىم.
ئۇيدىكىلەر لۇتپۇللانىڭ گەپلىرىگە كۈلۈشۈپ كەتـ
تى. شۇندىن كېيىن ھېزىم ئاخۇن بۇلار بىلەن قىزغىن

پاراڅلىششقا باشلىدى. شۇ ئارىلىقتا ھەلىمە چاي ئىچىلمۇاتقان شىرە ئۈستىگە پىشۇرۇلغان غاز گۆشى، سۈت قۇيۇپ ياققان توقاچلارنى قويدى.

— ھە، مانا ئەمەسمۇ، — دېدى لۇتپۇللا خۇشاللىق بىلەن، — ئەكەلگىنە دادا بەكەڭنى.

— ھېلىمۇ بۇگۈن كۈنبويى مېھماندارچىلىق بىلەن ئۆتكىنى، — دەپ چېقىشتى ھەدىسى ئۇنىڭغا ئامراقلىقى تۇتۇپ.

— ئاپامنىڭ قولى تەككەن تاماقنىڭ تەمى باشقىچىدە!

— دېدى لۇتپۇللا نۇرجان بىلەن ھەدىسىگە قاراپ، — سىلەر مەندىن بۇرۇنراق ئېغىز تەگكەندەك تۇرىسىلەر، ھەدە، قارىغىنا مۇنۇ توقاچنى، ئاپامنىڭ سۈرىتى كۆرۈنگەندەك كۆلۈپلا تۇرىدۇ!

لۇتپۇللانىڭ چۈچۈك، يېقىملىق گەپلىرىدىن ھۈزۈر ئالغان ھېزىم ئاخۇن ئىللىق چېھرى بىلەن لۇتپۇللاغا قارىغىنىچە چاي ئېچىپ ئولتۇردى. ھەلىمە لۇتپۇللانىڭ گەپلىرىدىن نېمىلەرنى خىيالىغا كەلتۈردىكىن كۆز يېشىنى ياغلىقىنىڭ ئۇچىدا سۈرتتى. بۇنىڭغا كۆزى چۈشكەن لۇتپۇللا:

— ھەدە، ساڭا ئۆز قولۇم بىلەن غاز گۆشىدىن كەپ سىپ بەرمىگىنىمگە رەنجىۋاتامسەن، يا بولمىسا، مەن توغرىلىق دادامغا ھال ئېيتماقچى بولغىنىڭدىن يېنىۋالدىڭمۇ؟ — دېدى چېقىشىپ.

— يېنىۋالمىغان نېمىتى؟ ئۇچ دەرۋازىدىكى گۈلسۈم ھەدەملەرنىڭ، ھەرەمباغدىكى ھەجەربۇۋى ھەدەملەرنىڭ،

قۇدۇق مەھەللىدىكى خان ھەدەملەرنىڭ ئۆيلىرىگە كىتىپ ئىككى-ئۈچ كۈن تۇرۇپ كېلىسەن، بۇ يالغانمۇ؟ گەپ قىلسام "مەنزىرە ئالماشتۇردۇم" دەيسەنغۇ! — دېدى ھەدىسى.

— "مەنزىرە ئالماشتۇردۇم" دېگىنى نېمىسى؟، — قىزىقسىپ سورىدى ھېزىم ئاخۇن.

—دادا، ئۇ بىر باھانە دېگىنە، —دېدى ھەدىسى، — ئاغىنە ئالماشتۇرىدۇ، شۇ.

—ھى ھى ھى، "تەڭگەڭ يۈزگە يەتكۈچە ئۆڭگەڭ مىڭغا يەتسۇن" دېگەندەك قىلىدىكەنسەن-دە! دېدى ھېزىم ئاخۇن.

— ۋايىيەي، لۇتپۇللا ئۇ مۇقامغا يەتكۈدەك بولمىدى دادا. ھېلىمۇ "ئەخمەقنىڭ دوستى تولا" دېگەندەك ئىشلار يېتىپ ئاشىدۇ. — دېدى ھەلىمە.

— ھەدەمنىڭ رايى بويىچە بولغاندا ئۆيدىن ھېچياقتا چىقمىسام بولىدۇ. — دېدى لۇتپۇللا كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئەتە ئاسمىغا دەپ قوي، كىچىك دادائىلارنىڭ خالتىسىنى ئېلىۋالسۇن. — دېدى ھېزىم ئاخۇن.

— ماقۇل، — دېدى لۇتپۇللا، — شەھەردە قانچە ۋاقىت تۇرىسەن ؟

— ھەببەللى، — دېدى نۇرجان دادىسى ھېزىم ئاخۇن چاينى يۇتۇۋېتىپ جاۋاب بەرگۈچە، — ئەمدى لۇتپۇللادەك گەپ قىلىدىكى.

بۇ گەپكە ھەممىدىن بۇرۇن لۇتپۇللا قاتتىق كۈلۈپ كەتتى.

— ئاز-تۇلا سودا-سېتىقىم بار، ئاندىن ۋاقىت يار بەر-سە جاغىستايغىمۇ بىر چىقىپ تۇغقانلارنى كۆرۈپ كېتەي-مىكىن دەيمەن.

— خېلى بولىدىغان ئوخشايسەن، نىلقىدا نېمە يېگۈ-لىقلار بار؟ — سورىدى چوڭ ئادەملەرچە.

— ھە راست بۇلاردىن خەۋىرىڭ يوق، — دېدى ھېزىم ئاخۇن ھەۋەسلىنىپ، — بىر كاتتا كۆلۈپ سېلىنىۋاتىدۇ. سادىق ھاجىنىڭ قورۇقىنىڭ تۆۋىنىگە كۆۋرۈك ياسىلىۋا-تىدۇ. خۇدا بۇيرىسا كانىكۆلدا كۆرىسەن.

— پاھ، بۇ ياخشى خەۋەر ئىكەن. بۇ يىل چوڭ كانا-كۆل قىلىمەن.

— چوڭ كانىكۆل قىلىمەن دېگىنىڭ نېمە ئۇ؟ — سورىدى ھېزىم ئاخۇن.

— ھە، بۇ كانىكۆلنى تولۇق نىلقىدا ئۆتكۈزىمەن دېگەنغۇ، — دەپ چۈشەندۈردى لۇتپۇللا، — ئىلاجى بول-سا، جاغىستاينىمۇ بىر كۆرسەم بولاتتى.

— ئەمىسە دادام بىلەنلا كەتمەمسەن؟ — دېدى ھەلىمە تەنە قىلىپ.

— بىراق دەرسىم بار-دە.

— ئۇ يەرمۇ نىلقىغا ئوخشاش تاغ باغرىدا، — دېدى ھېزىم ئاخۇن.

— لېكىن ئۇنىڭ بىرلا پەرقى جاغىستايدىن پۈتۈن ئىلى ئالىمىنى كۆرەلەيسەن، — دەپ قىزىقتۇردى نۇرجان ھەم ئاخىرىسىدا، — خاتىرجەم بول، ئۆزەم خادىك بىلەن ئاپىرىپ كېلىمەن، — دېدى.

5

شەھەرنىڭ قىلۇى تەرىپىدە "ۋاڭ قادىرنىڭ بېغى" دې-
گەن بۇ ئوچۇقچىلىقنىڭ يا "پاھ!" دېگۈدەك مېۋىزارلە-
قى، يا "بەللى" دەيدىغان سەيلىگاھى يوق ئىدى. بۇ،
ئەسلىدە ئېتىزلىق بولۇپ ، ۋاڭ قادىر دېگەن توڭگان
بەلكىم ئۈزاق مەنزىلنى كۆزدە تۇتقان بولسا كېرەك، قو-
رۇقتام سوقتۇرۇپ، دەل-دەرەخلەر تىكىپ باغ مۇقەددىمە-
سىنى شەكىللەندۈرگەنىدى. لېكىن بۇ ئورۇن نوغايگورت-
نىڭ غەربى، دۆڭ مەھەللىنىڭ شىمالى، ئۇچ دەرۋازا،
ھەم پۇشمان مەھەللىنىڭ جەنۇبىدىكى ئوتتۇرىلىق ئىدى.
ئوتتۇرىدا بىر ئۆستەڭنىڭ سۇيى ئاقاتتى، ئەتراپتىكى با-
لىلار ھەتتا خېلى چوڭلارمۇ ئۇ يەردىكى تاغنىڭ تاقىرلىقى
بىلەن ھېسابلاشماي، سەيلە قىلىدىغان، جاڭزا، گەرە-
كە، پوڭزەك ئويناىدىغان سورۇن قىلىشۇالغانىدى. بەزى
چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ يەر ئاۋاتلىشىپ كېتەتتى.
قىزىقچىلىق كۆرىدىغان تاماشىچىلار مۇ كۆپىيىپ كېتە-
تى. ھەرەمباغ، شەھەر ئىچى، چىلەنخاڭزا، يېڭى ھا-
يات، قارا دۆڭلەردىن يېشى چوڭلارمۇ كېلىپ گەرەتكە
ئويىنىشاتتى، بۇنداق ئويۇنلار بارغانسېرى بەسلىشىش دە-
رىجىسىگە يېتەتتى. شۇنداق قىلىپ "ۋاڭ قادىرنىڭ بېغى"
خۇددى تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئاممىۋى
سورۇنغا ئوخشاپ قالغانىدى. بەزىدە مەھەللە بىلەن مە-
ھەللە ئوتتۇرىسىدا گەرەتكە، پوڭزەك، جاڭزا ئويناش بو-

يىچە ئۇستۇنلۇك تالىشىش داۋامىدا، ئويۇنلارنىڭ ئاخىرى-
سى تەرەپبازلىق جېدىلىگە ئايلىنىپمۇ قالاتتى. چۈنكى
مەھەللىدە جەڭگى-جېدەللەر بىلەن ئۆزلىرىنى "نوچى"
دەپ ئاتىۋالغانلار بولاتتى. قەستەن بىر باھانە بىلەن
قارس-قۇرس قىلىپ بىر مەيدان مۇشت ئېتىشۈپلىش ئۇ-
لار ئۈچۈن ھۆزۈرلۇق ئىش ھېسابلىناتتى.

بۇگۈن "ۋاڭ قادىرنىڭ بېغى" دا تاماشا خېلى قىزى-
دى. مانا ھازىر ئارىلاپلا كېلىپ قالىدىغان توپادەك مەھەل-
لىدىكى ئەرلى-ئوڭگان دەم ئالماي نەچچە ياڭزا جاڭزا
تېپىپ ئەترايىقا ئادەم ئولاشتۇرغانىدى. بۇنىڭ ئارقىسى-
دىن قولىغا ماندالىننى ئېلىپ، تاتارچە جىرلاپ ئۈستەك
بويىدا كىچىك بىر سورۇن پەيدا قىلدى.

بېرىقى تاقىرچىلىقتا نوغايگورت بالىلىرى بىلەن
پۇشمان مەھەللىنىڭ بالىلىرى گەرەتكە ئويناۋاتاتتى. ئۇ-
يۇن راسا قىزىغاندا يېشى چوڭراق ئۇچ-تۆت بالا كېلىپ،
نوغايگورتلۇقلارنىڭ ئۇرۇش نۆۋىتىدە:

"سىزنەتىن مۇنداق چىقارمامسەن!" دەپ گەرەتكە-
لەرنى تېپىپ، قالايمىقان قىلىۋەتتى.

— نېمىشقا ئويۇننى بۇزۇسىلەر؟، — دېدى بالىلار-
دىن بىرسى.

— يارەم قىلغىنىم، — دېدى گەرەتكىلەرنى تەپكەن
بالا مەسخىرە كۈلكىسى بىلەن، — سىلەر نوغايگورتلۇق
ئىكەنسىلەرغۇ؟ ئاچچىقىڭلار كەلگەن بولسا، يالۇت مو-

---

① ئادەتتە نوغايلار "موزاي" دەپ ئاتىغۇ قىلىنىتتى.

زاي[1]نى چاقىرىپ كېلەرسىلەر.

نوغايگورتلۇقلار جېدەل چىقىرىش شەپىسىنى بايقىدى. ئۇنىڭ يالۇت دېگىنى شۇمەھەللىنىڭ نوچىسى ئىدى. بىراق، نوغايگورتلۇق بالىلارنىڭ كۆپچىلىكى ئۇقۇغۇچى بولۇپ جېدەل-ماجىرادىن بىراق ئىدى. شۇڭا ئۇلاردىن بىرسى:

— بىز يالۇت ئەمەس، — دېدى.

— هوي، يالۇت ئەمەسلىكىڭلارنى بىلىمەن. ئۇ مۇزايغا مەن تۇرسۇن دوقمۇشۇڭ ئىسمىنى ئاتىماي باشلاپ كېلىڭلار دېمەكچىمەن، — دېدى كۆرەڭلەپ، — مېنى بىلىپ قالسا، سايغاقلاپ قېچىپ كېتىدۇ، ها ها ها.

پۇشمان مەھەللىنىڭ بالىلىرى بىتەرەپ تۇرغىنى بەلەن تۇرسۇن دوقمۇشنى بىلەتتى. ئۇزى ئېيتقاندەك تۇرسۇن دوقى توغرا تامغا ئۇسۇيدىغانلاردىن ئىدى.

لۇتپۇللا "ئويۇننى باشلاۋەرسەك جېدەل بېسىلىپ قالىدۇ" دېگەن خىيالدا گەرەتكىلەرنى تىزىشقا كىرىشكەنىدى، تۇرسۇن دوقى:

— ئۇكا، خۇرىكىڭ خېلى چوڭغۇ؟ نېمىشقا گېپىم-گە قۇلاق سالمايسەن؟، — دەپ كۆتىگە بىرنى تېپىپ غادىيىپ تۇردى.

— هەي، نېمانچە خۇلىگەنلىك قىلىسەن؟، — دەپ يىراقتىن قولىنى شىلتىدى غابىت، —نېمىشقا تېپىسەن؟

— ۋۇي مەيەردىن بىر موزاي چىقتىغۇ! پۇتۇمنى مەدىرلىتىپ قويسام تەپتى دېسەڭ، مەن تۇرسۇن دوقىغا هاقارەت بولمامدۇ؟ هۇي كاپوسكا باش! — دېۋىدى، يېنە-

ەنكى جورىلىرى كۆلۈپ كېتىشتى ۋە بىرسى تۇرسۇن دوقمۇشنى ئالدىغا كېلىپ:

— بۇ سويماقوڭلارغا ئۆزەڭنى ئاۋارە قىلمىغىنا، — دېدى. بىراق تۇرسۇن دوقمۇشى بۇ بالىلارغا پەشۋانلىك نېمىلىكىنى كۆرسىتىپ قويۇشقا ئىنتىلگەنىدى، باياتىن كۆرۈپ تۇرغان ئەرلى:

— بولدى قىل ئاداش، ئاغىنىلىرىڭنىڭ سۆزى دۇرۇس. ئىچىڭ پۇشقان بولسا ئىككىمىز جاڭگزا ئويناپلى. مانا بۇ ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى، — دېدى.

تۇرسۇن دوقمۇشى ئارىدىن مۇنداق توغرىدىن توغرا گەپ قىلىدىغان ئادەمنىڭ چىقىشىغا خۇشال بولدىمۇ ياكى خاپا بولدىمۇ تۇرۇپلا قالدى. بۇ ئەتراپتا تۇرسۇن دوقمۇشنى كۆرگەنلەر، ئاڭلىغانلار خېلى بار ئىدى. ھازىرلا جېدەل چىقىش ئېھتىمالى ئېنىق بولغاچقا، باشقا ئويۇنلارنى كۆرۈۋاتقان تاماشىچىلار بۇ يەرگە ئولاشتى.

— پاھ!، — دېدى تۇرسۇن دوقمۇشى ئاۋازىنى تاڭشۇرۇپ دەك سوزۇپ، — ماۋۇ لازىقوڭ نېمە دەيدىغاندۇ؟ جاڭزاڭنى ھەدەڭ بىلەن ئويناپ، ئوغۇل بالا بولساڭ چاپان سال!

دەل شۇ چاغدا كۆپچىلىك ئارىسىدىن:

— ئەرلى، ئارىلاشما!، — دېگەن ئاۋاز چىقتى. بۇ سالغىنىڭ تېشىدەكلا پەيدا بولغان يالۇت ئىدى.

ئەمدى بولسا، بىردىنلا پەيدا بولغان مۇشتلىشىش مەيدانى ئۆزلۈكسىز كېڭىيىپ، مۇشت، پەشۋا ئاۋازلىرى گۈپۈرلەپ يېقىلىپ ـقوپقان يېقىمسىز ئاۋازلار ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى. بۇ يەردە تۇرسۇن دوقمۇشى بىلەن

يالۇت مۇشتلىشۇاتاتتى. كۆپچىلىك بىردە ئاجرىتىپ قويغاندەك ئىككى تەرەپتە تۇراتتى، بىردە كاللەك بولۇشاتتى، بىردە دوسلاقلىشىپ قالاتتى...

— ئاجرىتىۋېتىڭلار!

—قويۇپ بېرەيلى.

ئەتراپتىكىلەر شۇنداق دېيىشكەن بىلەن ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقمايتتى. نوچىلار بارغانسېرى ھېرىشتى. نوچىلارنىڭ دەسلەپكى چەبدەسلىكى يوقىلىپ، سەندۇرۇلغان ھالدا ئىككى تەرەپكە كېتىشەتتى-دە، چاشقان ماريلا-ۋاتقان مۇشۇكتەك بىر-بىرىگە قارشۇېلىپ، يەنە ئالچاقلاپ كېلىپ قوچقاردەك كاللا ئۇرۇشاتتى. شۇئان بىر-بىرىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ قالاتتى. تۇرسۇن دۇقى كاللا ئۇرۇشتا ماھارەتلىك ئىدى، ئۇنىڭ "دوقى" دېگەن لەقىمى مۇ شۇنىڭدىن چىققانىدى.

يالۇت بولسا، ئەسقەر كىرەڭ دېگەن مەشچىنىڭ ئوغلى ئىدى. مەھەللىدىكى بالىلار ئوتتۇرىسىدا ھەرقانداق تالاش-تارتىش بولسا يالۇتتىن باشقا ھېچكىم ھەل قىلالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، نوچىلىقتا ئەمەس، بەلكى خالىس-ئادىللىقتا نامى بار ئىدى. ھازىر بولسا، جىسمانىي جەھەتتىن پەرقلەنمەيدىغان يالۇت دادىسى بىلەن مەشچىلىك قىلغاندا بولقا تۇتۇپ چېنىقىپ قولىنىڭ بېكىسىنى كۆرسىتىۋاتاتتى.

بۇ نوچىلارنىڭ ھېيىلە-مىكىرلىرى بارغانسېرى بىر-بىرلىرىگە ئايان بولۇپ قالدى. تۇرسۇن دوقى بىردىنلا سەنتۇرۇلۇپ يىقىلدى، يالۇت ئۇرنىدا ئولتۇرۇپ قالدى.

ئەتراپتىكىلەر كىم كىمنى يەڭگەنلىكىنى ئاڭقىرىيالمىدى. ئەنە شۇ چاغدا تۇرسۇن دوقى ئورنىدىن ئاستا تۇرۇدى. بىللە كەلگەن ھەمراھلىرى ئۇنى ئۇستەڭ تەرەپكە ئېلىپ كەتتى، كۆپچىلىك تارقىلىشتى.

نوغايگورتلۇق بالىلار يالۇت بىلەن بىللە ئۆز مەھەللىسىگە قايتتى. ئۇلار يالۇتنى ئاشكارا ماختىدى.

— بۇ ئانچە ياخشى بولمىدى، — دېدى لۇتپۇللا.

— بۇ نېمىدېگىنىڭ ؟ يالۇتنىڭ نۇچىلىقى مەھەللىمىزنىڭ بالىلىرى ئۈچۈن بىر شۆھرەت! ، — دېدى ئارىدىن بىرسى.

— ياق، — دېدى لۇپتۇللا يەنىلا ئېتىراز بىلدۈرۈپ بىز باشقا مەھەللىلەرگە بارمايمىزمۇ؟ شۇ چاغدا بۇ ئاكىمىز يالۇت بىللىلا بولامدۇ؟

ئارىنى بىر پەس جىمجىتلىق قاپلىدى. يالۇت لۇتپۇلاغا قارىغىنىچە:

— بۇ ئىنىمىزنىڭ گېپى توغرا. "ئوتتنى كىم تۇتسا شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ." ئېتىڭ نېمە ئۇكا؟ — دېدى.

— ئوقۇغۇچىمەن. مۇشۇ مەھەللىلىك، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئەسلى نىلقىلىق، — دەپ قوشۇپ قويدى غابىت.

— جىڭ گەپنى قىلساق ئۇرۇش-جېدەل ياخشى يولغا باشلىمايدۇ، سېنىڭچە قانداق ئۇكام؟— دېدى ئەرلى لۇتپۇللاغا قاراپ.

—مېنىڭچە ئۇرۇش مەيلى مىلتىق بىلەن بولسۇن، مەيلى بۇگۇنكىدەك مۇشت بىلەن بولسۇن ئوخشاشلا خاتا،

— دېدى لۇتپۇللا ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، — تۇرسۇن دوقىنىڭ بىزنى بۆزەك قىلىشى ھۇررەكلىك، ئەرلىكام بىلەن يالۇتكاملارنىڭ بىزنى قوغدىشىنى باتورلۇق دېمىگەن تەقدىردىمۇ مەردانىلىق. بىز ياخشى ئىشلىرىمىز بىلەن نام چىقىرىشىمىز كېرەك.

ئۆيلىرىگە تارقاشقان نوغايگورتلۇق بالىلار ئورۇنلۇق سۇزلەنى قىلغان لۇتپۇللانىڭ يىراقنى كۇرەرلىكى ۋە ئېسىل پەزىلتىگە قايىل بولۇشتى.

6

تاتار ئۇيۇشمىسى سانايىنەپىسەنىڭ پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش ئىشى خەلق ئىچىدىكى ھەۋەسكارلارغا موھتاج ئىدى. بۇ ئىشتىن سىرتقى ئاممىۋى پائالىيەتكە قاتىنىشىۋاتقانلارنىڭ بىلىدىغانلىرى چەكلىك ئىدى. بۇ ئېھتىياجنى پەقەت تاتار مەكتىپىدىكى ياشانغان ھەم ئوتتۇرا ياشلىق تەلەپكە لايىق ئىلمىي كۇچ قوشقۇچىلارغا تايىنىش ئارقىلىق ھەل قىلىش مۇمكىنچىلىكى بار ئىدى.

"12-ئاپرېل" سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، پۇتۇن شىنجاڭ تارىخىدا، جۇملىدىن ئۇيغۇلار تارىخىدا ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر يېڭى مائارىپچىلىق ھەرىكىتى، مەدەنىيەت ھەرىكىتى مەيدانغا كەلدى. ئۆتمۇشنىڭ جاھالىتى ئىچىدە مەدەنىيەت، مائارىپ ئىنتىزارلىقىدا ئويغانغان خەلقىمىز يېڭى مەرىپەتچىلىكنىڭ باشلانغانلىقىدىن ئىبارەت تارىخى ۋەقەدىن تولىمۇ شادلاندى.

ياپون تاجاۋزچىلىرىنىڭ شەرقي-شىمالىنى بېسىۋې-
لىپ خەلققە بالايى-ئاپەت كەلتۈرگەنلىكى پۈتۈن مەملە-
كەت خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئويغاتتى، پۈتۈن
خەلق سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قار-
شى تەشۋىق-تەرغىباتنى قانات يايدۇرغانلىقى ئىلى دىيارى-
غىمۇ تەسىر كۆرسەتتى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى
تۇرۇش ئىلى خەلقىنىڭ سياسىي شوئارىغا ئايلاندى.

تاتار ئۇيۇشمىسىمۇ بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلە-
نىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات پائالىيەتلە-
رىگە ھەسسە قوشۇشقا ئىزدىنەتتى. بۇ خىل ئېھتىياجدا
تاتار مەكتىپى بىلىم ئىگىلىرى توپلانغان ئورۇن بولغاچقە-
مۇ ئەمەلىي رول ئوينىيالايتتى. مەكتەپ كوللېكتىپى ئە-
جادىي ھالدا كومېدىيە، كونسېرت، خور، كۆلدۇرگە،
دېكلاماتسىيەلەرنى تەييارلاپ تاتار ئۇيۇشمىسى ۋە سانايە-
نەپسە بىلەن بىرلىكتە كۆزدىن كەچۈرمەكچى بولدى.

— بۇ پائالىيىتىمىزگە، — دېدى مۇدىر غەيۇللا ئەۋ-
زى، — ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدىنمۇ ۋەكىل تەكلىپ قىل-
ساق، بۇ ئۆزئارا ئۆگىنىش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇشقا پاي-
دىلىق بولاتتى.

—مېنىڭچە — دەپ قوللىدى سانايىنەپسە مەسئۇلى،
— ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك سانايىنەپسەلىرىدىنمۇ تەك-
لىپ قىلساق.

— لېكىن دائىرىسىنى بەك كېڭەيتۈۋېتىپ ئوقۇغۇچە-
لارنىڭ دادىللىقىغا تەسىر يەتكۈزۈپ قويمىغىنىمىز ياخ-
شى، — دېدى ئوقۇتقۇچىلاردىن بىرسى.

تاتار كۆلۈبىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان كۆزدىن كەچۈرۈش پائالىيىتىگە نەچچە كۈن ئىلگىرى زەپىسكە[1] تارقىتىلدى.

ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتكەن ۋاقىت يېتىپ كەلگەندە كۆلۈپ كىشىلەر قاينىمىغا ئايلاندى. بۇ قېتىم باشقا سانا-يىنەپىسەلەرمۇ نومۇر كۆرسەتكەچكە سەھنە رەڭگا رەڭ گۈلزارلىققا ئايلاندى؛ لەپەر[2] ئېيتىشتا ئۇيغۇر، ئۇسسۇل-دا ئۆزبېك، تېرمە ئېيتىشتا قازاق، پىرامىدە، خور ئېي-تىشتا تاتار سانايىنەپىسەلىرى ئۆزگىچە تەسىر قوزغىدى.

ئوقۇغۇچىلار ئورۇندىغان نومۇرلار ئىچىدە لۈتپۇللا-نىڭ "قولۇڭنى تارت!" دېگەن دېكلاماتسىيىسى ئۇسلۇبى-نىڭ ئۆزگىچە، مەزمۇنىنىڭ ئېنىقلىقى بىلەن كۆپچىلىك-نىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى. ئۇ، ياپون جاھانگىرلىكى-نىڭ تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنى قوزغاپ، خەلقنىڭ غەزى-پىنى كەلتۈرگەنلىكىنى، ئارقا سەپتىكى ئىلى خەلقىنىڭ مۇستەھكەم ئۈيۇشۇپ ئالدىنقى سەپكە يارىدەم بېرىۋاتقا-نلىقىنى كۆچلۈك تەلەپپۇز، بەدىئىي ئىبارىلەر بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەنىدى. بەزىلەر ئۇنى "شېئىر" دېسە، بەزىلەر "نۇتۇق" دېيىشتى. مەيلى قانداقلا بولمىسۇن كۆپچىلىك ئۇنىڭدىن جەڭگىۋار زوق ئېلىشتى.

— مەيلى قانداق بولمىسۇن ئۇنىڭ ھامان ئەدەبىياتنىڭ بىر تۈرى ئىكەنلىكى ئېنىق. قۇرۇلمىسى ھەم شېئىرىي ھەم نەسرىي شەكىلدە بولۇپتۇ، پىكىرلىرى مارجاندەك تىزىلىپتۇ، — دېدى كېيىنكى پارائىلاردا "موللا توقماق"

---

① باغاق
② ۋەقەلىك قۇشاق.

تەخەللۇسلۇق ئۇزبېك شائىرى نەسرۇللا قارى.
— سىز ئۇ لۇتپۇللا دېگەن شائىرنى ئىلگىرى كۆر-گەنمىدىڭىز؟ — سورىدى قىزىقچى شائىرىم.
— كۆرمىگەن. شېئىرلىرىنى ئوقۇغان، — دېدى نەسرۇللا قارى ھاياجانلىنىپ، — خىيالىمدا يېشىنى چوڭ مۆلچەرلىسەم، تېخى بىر بالا ئىكەن ئەمەسمۇ.
— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغانىدىم، پاھ! چوڭ بولسا كاتتا شائىر بولۇپ چىققۇدەك ئۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا مەن يېزىپ يۈرگەن شېئىرلىرىمنى تىلغا ئالمىسام بولغۇدەك، — دېدى قاراقاش قاڭشالىق بىر يىگىت.
— بۇ نېمىدېگىنىڭ تاجىدىن، ئۇنى دېسەڭ مەن ھەم ئۆزەمنى ئۇنىڭغا سېلىشتۇرالمايمەن، — دېدى نەسرۇللا قارى، — بىراق ھەر گۈلنىڭ پۈرىقى ھەر خىل بولىدۇ-دە، سەن بىزنىڭ شېئىر يېزىشىمىز لۇپتۇللا بولۇش ئۈچۈن ئەمەس. تېخى سەنمۇ بىر ئوقۇغۇچى، بەلكىم كېلەچەكتە ياخشى يازىدىغان بولۇپ قالارسەن؟!
شۇنداق قىلىپ تاتار كۆلۈبىدا ئۆتكۈزۈلگەن پائالىيەت-نىڭ تەرىپى ئىلى گىمنازىيە، ھۈسەينىيە، تاشالىيە مەكتەپ-لىرى ھەم سانايىنەپىسە ئىشتىراكچىلىرىنىڭ قاتناشچىلى-رى تەرىپىدىن مەھەللىلەرگىچە سۆزلىنىپ يۈردى.
تاتار مەكتىپىنىڭ، ئىلمىي بۆلۈمىدە لۇپتۇللانىڭ «قولۇڭنى تارت!» ناملىق دېكلاماتسىيىسى ھەققىدە بىر ئاز تالاش-تارتىش بولدى. لېكىن ھېچكىم قايىل بولمىغان نۆۋەتىدا بىرنېمە دېيىلمىدى، شۇ چاغدا غەيرىللا ئەۋزى بىلەن زەينەپ ئاپپاي كىرىپ قېلىۋىدى ھەممەيلەن جىم

بولۇپ قالدى.
— هوي، — دېدى غەينۇللا ئەۋزى، — بىزنى كۆرۈپ جىم بولۇپ قالدىڭلارمۇ ياكى گېپىڭلار تۈگىگەنمىدۇ؟
— تۈگەپمۇ كەتمىگەن، — دېدى تۆھپەتوللىن، — بىراق ئاخىرى چىقمايدىغان پاراڭ.
— پاراڭ بولغانىكەن ئاخىرى چىقىدۇ، يەنە كېلىپ سىلەر ئاخىرىنى چىقىرالمايدىغان ئادەملەردىن ئەمەسقۇ!
— دەپ كۆلدى زەينەپ ئاپپاي.
— باشقا گەپ ئەمەس، — دېدى رەپقەت، — لۇتپۇللانىڭ «قولۇڭنى تارت!» ناملىق دېكلاماتسىيىسىگە ھەممىمىز قىزىقتۇق. لېكىن ئۇ شېئىرمۇ، نەسرىمۇ دېگەن مەسىلىدە ئويلىنىپ قالدۇق.
— ئۇنداقتا گېپىڭلاردا يېڭىلىق بار ئىكەن، — دېدى غەينۇللا ئەۋزى — لۇتپۇللا نېمە دېدى؟
— نەسرىي شېئىر دېدى.
— دۇرۇس جاۋاب بەرگەندەك قىلىدۇ. سىزچە قانداق زەينەپ ؟ — دېدى غەينۇللا ئەۋزى.
ھەممىڭلارغا ئايان، گورکىينىڭ: «بوران قۇش قوشىقى» شۇنداق يېزىلغان. ئەڭ ئەدەبىياتىدا ئۇنى "نەسرىي شېئىر" دەيدۇ، بۇ تۈر بىزگىمۇ ئورتاق بولسا بولىۋېرىدۇ.
— ئۇنداقتا بۇ لۇتپۇللانىڭ ئىجادىيىتى ئەمەس ئىكەن-دە! ، — دېدى تۆھپەتوللىن غەيرىي ئاھاڭ بىلەن. سورۇندىكىلەر دەرھال ئۇنىڭغا يەر تېگىدىن قاراشتى.
— بەك تېز يەكۈن چىقىرىۋەتمىگەنسەن؟ ، — دەپ

كۆلۈپ قويدى زەينەپ ئاپپاي.
— خاتا بولدىما؟ ، — دېدى تۆھپەتوللىن.
— ئۇنداقمۇ دېمەكچى ئەمەسمەن، لېكىن سەن يەنە كېلىپ تىل- ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى-دە!
—بەلكىم تۆھپەتوللىن بىلمىگەن بولسا بىلىۋېلىش ئۈچۈن شۇنداق دېگەندۇ، —دەپ سۆز قوشتى غەيىنۈللا ئەۋزى، —مېنىڭچە ئىجادىيەت دېگەننىڭ ئۆزى نۆقۈل ھال- دا يوقتىن بارلىققا كەلتۈرۈشكىلا قارىتىلغان بولمىسا كې- رەك. ئۇ، تەكرارلاش، ئۆزلەشتۈرۈش، تەرەققىي قىلدۇ- رۇش، تونۇتۇش جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغۇ دەي- مەن. بۇنىڭغا نۇرغۇن مىسالالارنى كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. بۇرۇنقى ئوقۇتقۇچىلار (خەلپەتلەر) ئۈچۈن بېرەتتى، ئو- قۇغۇچىلار (تالىپلار-قارىلار) يادلايتتى. كېيىنرەك قوۋ- زاقتا، تېرىگە، يازىدىغان بولدى. ئاندىن قەغەز، قەلەم ئىشلىتىدىغان بولدى. كەلگۈسىدە نېمە بولىدۇ، مانا بۇلارنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋرلىرىنى ئىجادىيەتنىڭ، ئىختىرا- نىڭ مەھسۇلى دېشكە بولىدۇ. خوش، مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە ئېيتقاندا، لۇتپۇللانىڭ ئۆزلەشتۈرۈپ باشلىغان نەسرىي شېئىرىنى ئىجادىيەت دېيىشكە، ئۇ ئۆزىنىڭ تالا- نتىنى ھەرقايسىڭىزلارنىڭ يېتەكلىشى بىلەن نامايەن قىل- غان دېيىشكە بولىدۇ...
بۆلۈم ئىچى تىمتاسلىقا چۆكۈپ، ئولتۇرغانلار ئو- قۇغۇچىلاردەك، غەيىنۈللا ئەۋزى ئوقۇتقۇچىدەك تۇيۇلدى. دەرۋەقە، غەيىنۈللا ئەۋزى ھەرقانداق جايدا، ھەرقانداق كە- شى ئالدىدا ئۆزىنىڭ شەپقەتلىك ، توغرا سۆزلۈك تەسە-

ری بىلەن تونۇلغان ھۆرمەت ئىگىسى ئىدى. شۇنىڭ ئۈ-
چۈنمۇ لۇتپۇللادەك تالانت ئىگىسىگە ئۈمىدۋارلىق بىلەن
مۇئامىلە قىلاتتى.

دەرۋەقە، غەينۇللا ئەۋزى لۇتپۇللانىڭ زاۋاللىق قاراڭ-
غۇسىدا كىشىلەر كۆزىگە شامدەك چېلىقىۋاتقىنىدىن
مەمنۇن ئىدى. چۈنكى ئۈ، ئەجرى قىلىۋاتقان ئەقىدىسى-
نىڭ چېچەكلەپ مېۋە بېرىشىگە تەقەززا ئىدى.

غەينۇللا ئەۋزى بايلىقتا داڭقى چىققان ئاتىسىنىڭ
ھېچقانداق دەپى-دۇنياسىنىڭ مىراسخورى ئەمەس ئىدى.
پەقەت پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئىمكانىيەتنى بىلىم ئېلىش-
قىلا سەرپ قىلغانىدى. ئۈ، قازان ئۇنىۋېرسىتېتى، قاھى-
رەدىكى "ئەزھەر" ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇغانىدى: بىراق ئا-
تىسىنىڭ بايلىقىغا مىراسخور بولمىغىنى بىلەن سوۋېت
ھاكىمىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن كولاك[1] بولۇپ سىبىرغا
ھەيدىلىپ غايىب بولۇشتىن ئىتتىراز قىلدىمۇ ياكى شۇنداق
كۈنلەرنىڭ بىر ۋاقتىدا ئۇز بېشىغا كېلىپ قېلىشتىن ئەن-
دىشە قىلدىمۇ قازاندىكى «يەشىن» گېزىتى رېداكسىيىسى-
دىكى ئىشنى تاشلاپ، 1920-يىللىرى ئۇرۇق-تۇغقانلىرى
بىلەن ئىلىغا كۆچۈپ كەلگەنىدى. لېكىن تۇرمۇش پاناھ-
لىقىغا ئېرىشكەن غەينۇللا ئەۋزى ئىلمىي دۇنيا قاراشقا
ئىگە بولغانلىقتىن، ئۈمىدۋارلىقنىڭ چىغىر يوللىرى ئا-
خىرى ئۇنى مەدەنىي-ماۋارىپنىڭ يولۇچىسى قىلدى...

تاتار مەكتىپىنىڭ بۈگۈنكى ھالەتتە قەد كۆتۈرۈپ،

---

① كولاك — رۇسچە باي دېھقان دېگەن سۆز.

قوينىدا يۈزلىگەن ئوقۇغۇچىنىڭ تەشنا قەلبىنى ئىلىم چىرىغى بىلەن يورۇتۇشقا تۆھپە قوشقان باشلامچىنىڭ بىرسى مۇشۇ غەينۇللا ئەۋزى ئىدى. ئەمدى بولسا، تاتار ئۇيۇشمىسىدىن ئىبارەت ئاممىۋى مەدەنىيەت يۇرتى غەينۇللا ئەۋزىگە يۆلىنىپ تەمتىرىمەيدىغان بولدى.

7

— لۇتپۇللا! ، — دېدى چۈشلۈك دەم ئېلىشقا پاراڭلىشىپ تۇرغان بىرنەچچە مۇئەللىم ئىچىدىكى رىپقەت چاقىرىپ، — سەن توغرىلىق "لەتىپە"لەر چىقىپتۇغۇ؟

— نېمىدەپ؟ ، — لۇتپۇللا دەرھال ئېسىغا كەلتۈرۈپ دېدى، — ھە شۇنداق، ئۆكۈنچلۈك يېرى شام ئېلىۋالماپتىمەن-دە!

— بىر كېچەڭ ئىسراپ بولۇپتۇ-دە، — دېدى زەينەپ ئاپپاي گەپكە ئارىلىشىپ، — كىتاب-ژۇرناللارنى كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇغانسەن؟!

— شۇنداق بولغاچقا دېرىزىنى چېقىپ كەتمەي تاڭ ئاتقۇزدى-دە — دېدى رىپقەت.

— دېرىزىنى ئويلىمىدى دەمسىلەر، — دېدى لۇتپۇللا كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئويلىدىم، بىراق ئۇ چاغدا "قىرائەتخانىغا ئوغرىلىققا كىردى" دېگەن ئاتاققا قالار ئىدىم.

ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. بۇ ئىش ئەسلى مۇنداق بولغانىدى.

پەيشەنبە كۈنىنىڭ چۈشتىن كېيىنكى ۋاقتى ئىدى.

مەكتەپنىڭ قىرائەتخانىسىغا ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار بولمىسۇن كىرگۈچىلەرنىڭ بەزىلىرى ئارىيەتكە كىتاب-ژۇرنال، گېزىت ئالاتتى، بەزىلەر شۇ يەردە ئەپلىك ئورۇن تېپىپ ئوقۇيتتى. لۇتپۇللا ئىككى بۆلۈملۈك لېكسىن جازىلار بىلەن توسۇلۇپ ھەرىنىڭ كۆنكىدەك بولۇپ كەتكەن بۆلۈمنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىۋېلىپ قازاندا نەشىر قىلىنغان ژۇرناللارنى قىزىقىپ ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتى ھەم خاتىرىسىگە خاتىرىلىدى. قىرائەتخانىنىڭ ئىچى خۇددى ئادەم يوقتەك جىمجىت بولاتتى. لۇتپۇللا ئىلگىرى ئىسمى ئاڭلىغان بولسىمۇ كۆرمىگەن، لېكسن ھەمىشە يوقۇقۇۋەرمەيدىغان بۇنداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، ئاشۇ گېزىت-ژۇرناللار دېگىزىغا غەرق بولدى. ئۇنىڭ ئالدىدا بىر-بىرسىدىن رەڭدار، شېرىن مەي باغلىغان "مېۋىزار" باغ تۇراتتى. "... توختا، — دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە، مەن ئالدى بىلەن بۇ گېزىت-ژۇرناللارنى ھەم ئۇلارنىڭ باش تەھرىرلىرىنى خاتىرىلىۋالاي. ئاندىن ئوقۇپ يېزىۋالاي، چۈشەنمىگەنلىرىمنى ئوقۇتقۇچىلاردىن سورىسام ئىدىتىلىق بولمامدۇ؟..."

لۇتپۇللا «زامان كالىنداری» ژۇرنىلىدىكى تۇنۇشتۇرۇش بويىچە: ئاتا ئىللا ئاخۇند بايزىپ «نۇر گېزىتى»، مۇھەممەت شاكىر رامىيوف «ۋاقىت گېزىتى»، رىزايىدىن ئەپەندى بىننىي پەخىرىدىن «شۇرا ژۇرنىلى»، ئەسقەر كامال «يەشىن ژۇرنىلى»، ياقۇپ خېلىلى «سۆيۈمبىكە ژۇرنىلى»، مەھمۇت مىرجانى «قارماق ژۇرنىلى»... قاتارلىقلارنى خاتىرىلىگەنده، ئاشۇ مۇھەررىرلەر خۇددى كۆز

ئالدىدا تۇرغانده‌كلا سېزىله‌تتى. "... مه‌تبه‌ئه‌-مه‌تبه‌ئه‌ ! سه‌ن جاراڭلىق قوڭغۇرىقىڭنى چېلىپ، غه‌پلە‌ت ئۇيقۇ-سىدا ياتقانلارنى ئويغىتالايسه‌ن..." لۇتپۇللا چوڭقۇر خىياللار ئارىسىغا كىرىپ كېتىۋاتاتتى. "... نېمىشقا مۇشۇنداق گېزىت-ژۇرناللار بىزده ئۆز تىلىمىزدا يوق-- هه؟ !" ئۇ ئۆزىگه ئۆزى سوئال قويياتتى-يۇ، جاۋاب بىره‌ل-مه‌يتتى، هېچكىمنىڭ ئاسان جاۋاب بېره‌لمه‌يدىغا-لىقىنىمۇ بىله‌تتى، بۇ چاغدا ئۇ ئىختىيارسىز كۈلۈپ كېتىه‌تتى. ئاخىرىسىدا ئۇ: "ياق، بۇ خىيال ئه‌مه‌س" ده‌پ ئۆزىگه ته‌سه‌للى بېره‌تتى.

لۇتپۇللا بىر چاغدا «زامان كالېندارى» ژۇرنىلىنى ۋاراقلاۋېتىپ تاتار ئالىمى مېرجانى توغرىسىدىكى ماقالىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭدا:"... ئىلىمنى ئىنكار قىلىش ساۋاتسىزلىقنىڭ ئىپادىسى. ئه‌گه‌ر ئىلىم تىلىسىم ئىكه‌ن ئۇنى ئېچىش كېره‌ك، —مىرجانى" دېگه‌ن بۇئې-پىگراف باياتىن خىيالىدىن ئۆتكه‌ن ئارزۇلىرىنىڭ جاۋابى-دەك ئۇنى ئۆزىگه تارتتى.

لۇتپۇللا مه‌نىلىك جۈملىله‌رنى چۈشىنىپ ئۆزله‌شتۈ-رۈۋېلىش ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇپ، ئه‌سته ساقلاشقا تىر-شاتتى. هازىر بۇ ئادەتتى يه‌نه ته‌كرارلىنىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان گېزىت-ژۇرناللاردا په‌ن-تېخنى-كا، ئاستىرونومىيه، سانائه‌ت، جه‌مئىيه‌ت ئۇچۇرلىرى، ئىلمىي ته‌تقىقات ماقالىلىرى قاتارلىشىپ تۇراتتى...

قىزىق ئىش، قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن-تاڭ، ئۇ كۆزىنى ئېچىۋىدى، بېشىنى كىتاب جازىسىغا تىرىگىنى-

چه ئولتۇرغانلىقىنى بىلدى. ئۇيىنىڭ ئىچىنى، سىرتىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغانىدى. ھېچقانداق شەپە يوق ئىدى، ھېچنەرسىنى كۆرگىلىمۇ بولمايتتى. دېمەك ئۇ قىرائەت-خانىغا سولىنىپ قالغانىدى. "دېرىزىنى چېقىپ چىقىپ كېتىش كېرەكمۇ؟ بۇ، ئەيىبلىك ئىش. ئەمىسە جازىلارغا يۆلىنىپ ياكى ئۇستەلدە كىتاب-ژۇرنالنى باشقا قويۇپ ئۇخلاپ تاڭ ئاتقۇزۇش كېرەكمۇ؟ باشقۇرغۇچى نېمىشقا "ئىشكنى تاقايمەن!" دېمىگەندۇ؟ ياق، ئۇ دېگەن بولسا-مۇ، مەن دىققەت قىلمىغاندىمەن... بۇمۇ بىر تۇرمۇش سىنىقى".

شۇنداق قىلىپ لۇتپۇللا بۇگۈن ئوقۇغان، كۆرگەنلە-رىنى ئويلىغىنىچە كۆزىنى يۇمدى...

— لۇتپۇللا، قاراڭغۇ قىرائەتخانىدا قۇرقمىدىڭمۇ؟

— دەپ سوراشتى ساۋاقداشلىرى.

— ئۇ يەرنىڭ قاراڭغۇسى باشقىچىلا ئىكەن. كە-تاب-ژۇرناللاردىن يورۇق چىقىپ تۇرىدىكەن، — دەپ چاقچاقلا ئايلاندۇراتتى لۇتپۇللا.

— شەيتان كۆرمىگەنسەن؟

— كۆردۇم.

— سەن ئىشەنمەيتتىڭغۇ؟

— كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، قولۇم بىلەن تۇتقان تۇر-سام، ئىشەنمەي نېمە چارە.

— ساڭا تەھدىت سالمىدىمۇ؟

— ئۇنىڭغا ۋاقتى يوق، ھەممىسى ئۆگىنىش بىلەن بولىدىكەن.

ئاستا-ئاستا بۇ پاراڭلار لەتىپىگە ئايلىنىپ ھەممىگە تارالدى.

لۇتپۇللا ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا بىر كېچىلىك سەر-گۈزەشتىسىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا دەرسكە قوڭغۇراق چېلىندى.

— زەينەپ ئاپپاي، — دېدى لۇتپۇللا، — مېرجانى دېگەن ئالىم توغرىسىدا ئاز-تولا خەۋەردار بولۇپ قالدىم. بۇ ھەقتە كەڭرەك سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق؟

— ياخشى تىلەك، — دېدى زەينەپ ئاپپاي كۆڭۈل بۆلگەن ھالدا، - ئەگە ياخشىسى غەينۇللا ئەۋزى ئېھتىيا-جىڭنى تەمىنلىسۇن، مەن ئېيتاي؟

كەچقۇرۇندا غەينۇللا ئەۋزىنىڭ ئۆيىگە يول ئالغان لۇپتۇللاغا:

— قونۇپ قالمايدىغانسەن؟ ، — دېدى ھەدىسى.

— ياق، — دېدى لۇتپۇللا، — بۇگۈن ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆيىگە بارىمەن. بەك كەچ قالمايمەن. غەينۇللا ئەۋزىنىڭ ئۆيىگە كېتىۋاتقان لۇتپۇللا ئۇستازىنىڭ ئۆزىگە نېمىلەر توغرىسىدا پاراڭ قىلىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەتتى. مۇنداق-چە ئېيتقاندا ئۇ ئۇستازىدىن تەلىم ئالاتتى.

غەينۇللا ئەۋزىنىڭ ئۆيى نوغايگورت مەھەللىسى ئىككىنچى كوچا ئۇچىنچى ئايلىنىشتا ئىدى. قوش دەرۋا-زىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بىۋاستە ئۇدۇللا پېشايۋانغا چىقى-دىغان كارىدورلۇق ئىشىكتىن كىرىۋىدى، كۇتكۇچى غەي-نۇللا ئەۋزىنىڭ خانىسىنىڭ ئىشىكىنى كۆرسەتتى. لۇت-پۇللا قائىدە بويىچە ئىشكىنى چەكتى:

— كەل، كەل، — غەينۇللا ئەۋزىنىڭ ئاۋازى چىقتى. لۇتپۇللا بوسۇغىدىن ئاتلاپلا سالام قىلغىنىچە ئۆرە تۇرىدى. ئاندىن غەينۇللا ئەۋزى كۆرسەتكەن ئورۇندۇقتا ئولتۇردى.

ئۆينىڭ تېگى قىزىل سىردا سىرلانغان تاختايلىق بولۇپ، گىلەمەر سېلىنغانىدى. تۆردىكى تامغا تارتىلغان گىلەمنىڭ تۆۋىنى ئۇزۇن ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىدە تۇراتتى. دېرىزىلەرنىڭ ئۈستىدە چوڭ گەرنىسلەر بولۇپ قوش پەردە تارتىلغانىدى. دېرىزىنىڭ يېنىغا تۇرلۇك نەقىش ئويۇلغان چىلان رەڭلىك ئەينەكلىك ئىشكاپ قويۇلغانىدى. ئۆينىڭ تېمىدا تۇركچە قىزىل پاپاق كىيگەن بۇرۇتلۇق بىر ئادەمنىڭ رامكىغا ئېلىنغان سۈرىتى ئېسىلغانىدى. ئۇنىڭ بوينىدا فرانسۇزچە گالستۇك بار ئىدى. قارىغاندا ئۇ بىر ئۇقۇمۇشلۇق ياكى ياۋروپا مەدەنىيىتىنى ئۆزلەشتۈرگەن ئەجدادلىرىنىڭ بىرسى بولسا كېرەك. ئىشكىنىڭ سول تەرىپىدىكى تامدا چوڭ بىر مەنزىرىلىك رەسىم بولۇپ ئۇنىڭدا بىر ئېيىقنىڭ بىر نەچچە بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن ھالىتى سىزىلغانىدى. لۇتپۇللا ئۇنى كۆرۈپلا ئىشكىنىنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدى. بۇنىڭدىن باشقا ئېلىك مۇڭگۈزى، ئوۋ مىلتىقى زىننەت ئۈچۈن تامغا ئېسىلغانىدى. كىتاب ئىشكاپلىرى دالان ئۆيدە تۇراتتى.

كۆتكۈچى بىر پەتنۇستا چىنە-چەينەك، تاتلىق تۇرۇمىلەرنى ئەكىرىپ بېرىپ قايتقاندا، غەينۇللا ئەۋزى كوچا تەرەپتىكى دېرىزە قاپقىقىنى يېپىۋېتىشنى جېكىلىدى. ئۇلار ئەركىن ئازادە ئولتۇرۇپ چاي ئىچكەچ پاراڭلاشتى.

— قىرائەتخانىغا بىر كىچە سولىنىپ قالغىنىڭنى ئاڭ-
لىدىم، — دېدى غەيىنۇللا ئەۋزى ئادەتتىكىدەك سۆز باش-
لاپ، — روھىي جەھەتتىن بىئارام بولمىغانسەن؟

— نېمە بولغىنىمنى بىلەلمىسەممۇ ئۆزەم غۇلجىدا، روھىم قازاندا ئىكەنلىكى ئېنىق بولدى، — دېدى ھاياجان-لىنىپ.

— ھى ھى ھى. . . مۇنداق دېگىن. ياخشى پۇرسەت بوپتۇ-دە! — دېدى غەيىنۇللا ئەۋزى كولۇمسىرەپ.

— شۇ پۇرسەت ماڭا بىر مەدەنىيەت بېغىنىڭ ئاچقۇ-چىنى كۆرسەتكەندەك بولدى. ئۇ ئاچقۇچقۇ مەندىن يى-راق، لېكىن دېرىزىدىن كۆرگەندەك تەسىراتقا ئېرىشتىم! — دېدى لۇتپۇللا روھلىنىپ، — بەلكى سىز، ساڭا مۇنا-سىۋىتى يوق چوڭ يەرگە نېمىشقا ئېسىلىسەن؟ دەرسىز، مېنىڭچە بۇ بىر تەسادىپىي بولسىمۇ، بىلىپ قويغىنىم ياخشى.

— زەينەپ ئاپپايدىن ئارزۇيۇڭنى ئۇقتۇم. مىرجانى تۇغرىلىق قىزىقىشىڭ دەرۋەقە سېنىڭ يېشىڭغا نىسبەتەن بەك ئەتىگەن. بىراق سەندەك يېڭىلىقىقا ئىنتىلگۈچىلەرگە تېپىلماس ئۇلگە. دۇنيادا مەشھۇر شەخسلەر ئاز ئەمەس، ھالبۇكى شۇلارنىڭ بىرسى بولغان ئالىم مىرجانى ئۆزگە-چە، — غەيىنۇللا ئەۋزى سەل توختىۋېلىپ يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى، — مىرجاننى شەرھلىشىم ئۇنىڭ تاتار بول-غانلىقى ئۈچۈن ئەمەس. ئۇ، گەرچە ئىسلام دىنى مەرتە-ۋىسىدە ئەۋلىيا سۈپەت زات ھېسابلانسىمۇ، ئىلمىي جە-ھەتتىن ھەممە ئېتىراپ قىلغان ئالىم . . . شۇنىڭ ئۈچۈن

مىرجاننىڭ ئەسەرلىرى ئىنگلىز، ئەرەب، پارس، رۇس. . . تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ، تەتقىقات دەستۇرى بولماقتا.

غەيرۇللا ئەۋزى ئۇستەل ئۇستىدىكى قارامتول يېشىل مۇقاۋىلىق قېلىن بىر كىتابنى ئالدىغا تارتىپ:

— مانا بۇ شاھابدىن ئەلمىرجانى ھەزرەتلىرىنىڭ يۈز ياشلىق مەرىكىسىگە بېغىشلاپ 1915-يىلى قازان «مائارىپ» مەتبەئەسىدە سالىخ بىننىي سابىت ئابدۇللىن تەييارلىغان كىتاب، — دېدى.

لۇتپۇللا كىتابنىڭ ئاخىرقى بېتىگە ئىتتىكلا كۆز تاشلىغانىدى 639-بەتنى كۆردى.

— مىرجانى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى غەيرۇللا ئەۋزى، — ئۇقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ، بالا چاغلىرىدىن تارتىپلا ھەممە نەرسىگە قىزىقاتتى. شەيئىلەرنىڭ تاشقى ھالىتىنى ئەمەس، تەكتىنى بىلىشكە ئۇرۇناتتى، كىشىلەردىن سورايتتى، ئىزدىنەتتى. . . مەسىلەن، ئۇنىڭ بالىلىق تۇرمۇش ھاياتىدىن مىسال كەلتۈرگەن تەتقىقاتچىلار مۇنداق نەقىل كەلتۈرىدۇ:

"مىرجانى بوۋىسىدىن:

— قۇرئاننى تەرەتسىز تۇتۇشقا بولمايدىكەن، نېمە ئۈچۈن تەرەتسىز ئوقۇشقا بولىدۇ؟ ، — دەپ سورىغاندا، بوۋىسى:

— چۈنكى ئادەم قول بىلەن پاسكىنا نەرسىلەرنى تۇتۇپ، بېزەپلىشىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاننى تەرەتسىز تۇتۇشقا بولمايدۇ. ئەمدى ئېغىز بولسا، ھەرۋاقىت

قىت پاكىز تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇشقا بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەرگەن. . .“

دېمەك، مىرجانى شۇنداق ئەستايىدىل بولغاچقا پەن-نىي، دىنىي يۇقىرى مەكتەپلەردە ئوقۇپ ئەرەب، پارس، تۈرك، رۇس تىل-يېزىقلىرىنى ئىگەللەپ كىتابلار يازغان ھەم شۇ ئارقىلىق دۇنياغا تونۇلغان.

19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تاتار ئۆلىمالىرى شەرق-نىڭ كۆلەڭگۈسىدەك ياشاپ، ئالدىغىمۇ ماڭالمايدىغان، كەينىگىمۇ يانالمايدىغان ھالەتتە تۇرۇپ قېلىپ ياۋروپا مە-دەنىيىتىدىن قاچقاندا، مىرجانى يۇلتۇزدەك ئوتتۇرىغا چى-قىپ، ئىلىم-پەن ھەققىدە ئىلىم نەقلىيە، ئىلىم ئەقلىيە دېگەننى تەكىتلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يونان، پارس، ئەرەب ئىلىملىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخىنى تەرىپلىدى. غەيرىي مۇسۇلمانلاردىن ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلدى.

مىرجانىنىڭ: «غلالته الزمان خى تاريخ بلغارو قزان» دېگەن ئەسىرىنى رادىلوف رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ: ”مىرجانى بۇ تۇنجى ئىلمىي ئەسىرى بىلەن ياۋروپاغا مەلۇم بولمىغان ئوتتۇرا ئاسىياغا خاس تارىخلارنى روشەن بايان قىلىپ بېرەلىگەن“ دەپ يازغانىدى.

”. . . مىرجانىنىڭ تارىخىي ئەسەرلىرى توغرىسىدا كاتانىف بىلەن مالوفنىڭ يازغانلىرى خاراكتېرلىكتۇر“.

”. . . بۇ كىتاب قازان موللىسى مىرجانىنىڭ ئەسىرى-دۇر. ئو، تارىخ ھەم ئىتىنوگرافىيە جەھەتتىن مۇھىم بولغاچقا، رۇس ۋە ياۋروپا تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان. . . ئۇنىڭدا روسىيىدە ساياھەت قىلىپ، بۇلغاردا بولغان

ئەرەب ئالىم-سایاھەتچىلەردىن: ئىبنى فەزلان، ئىبنى بە-
تۇتە، مەسئۇدى، شەمشىدىن دەمەشقى... قاتارلقلار
ئۇستىدە توختالغان. ئۇ بۇلغار، قازان خەلقلىرى، ئۇستى-
دە ئىزدىنىپ، خاراكتېرى، ئەخلاقى، ئۆرپ-ئادەتلىرىنى
شەرھلەپ، ئۇلارنىڭ تۇرك نەسلىدىن ئىكەنلىكىنى مۇ-
ئەييەنلەشتۇرگەن. ھەرئىككى خەلق بىر تىلدا سۆزلىشى-
دۇ. دىنى، ئېتىقادى، ھېسسىياتلىرى ئوخشاش. شۇبھىسىز-
كى قازان خەلقى بۇلغارلارنىڭ ئەينى ئۆزىدۇر...“

مانا بۇلار كىتاب-ژۇرناللارنىڭ بايانى بولۇپ، مەن
ساقلا ئۆزۈندىلەر كەلتۈردۇم. مەن سېپىنىڭ كۆپرەك ئاڭلى-
ۋېلىشىڭ ئۈچۈن كۆپرەك سۆزلىدىم، زېرىكىپ قالمىغاي-
سەن؟.

— غەيرىلا مۇئەللىم، بارغانسېرى دىلىم يورۇپ
مىرجانىدەك ئالىمنىڭ سىماسى كۆز ئالدىمدا نامايەن بو-
لۇۋاتىدۇ، — دېدى لۇتپۇللا قولىدىكى قېرىندىشىنى پىر-
قىرىتىپ قويۇپ.

— ئەمىسە ياخشى. مەن ساقلا ئۇنىڭ كىتابلىرىنى،
ھەتتا پارس، تۇرك، ئۆزبېك كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلە-
رىنى بېرىپ تۇرىمەن. رۇسچىنى بىلگىنىڭدە، كۆرۈپ-
بىلىش دائىرەڭ تېخىمۇ كېڭەيگەن بولاتتى. — دېدى غەيـ-
رىلا ئەۋزى بىر تۇرلۇك سەمىمىي ھېسسىيات بىلەن، —
بۇ يىل تاتار مەكتىپى بىلەن خوشلىشىدىغان يىلىڭ. ئان-
دىن رۇس گىمنازىيىسىدە ئوقۇيسەن، بۇنىڭغا توسالغۇ
يوقتۇ؟

— توسالغۇ يوق، ئۆزەمگۇ قىزىقىمەن.

— ئۆز قىزغىنلىقىڭنىڭ بولۇشى ھەر قانداق داۋانغا يارمىسىپ چىقىشىنىڭ كاپالىتى، — دېدى غەيۇللا ئەۋزى ئالدىدىكى ژۇرناللارنى ۋاراقلاۋېتىپ، — سەن ئائىلە ئىگىدە ساۋاتلىق بولۇپ ئانا تىلنى پىششىقلىدىڭ، بۇ بىرىنچى قەدەم، تاتار مەكتىپىدە بىلىم پونتامىنىغا ئاساس سالدىڭ، بۇ ئىككىنچى قەدەم، رۇس گىمنازىيىسىگە كىرىپ ئوقۇشۇڭ ئۈچىنچى قەدەم. ئۈنىڭدىن كېيىن يەنە تۆتىنچى، بەشىنچى قەدەملەر بولىدۇ، — ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بىر پەس جىم بولۇپ قېلىپ، يەنە سۆزىنى داۋام-لاشتۇردى، — ئۆزەڭ ئېيتقاندەك تۆيۇقسىزلا قىزىقىپ قالغان مىرجانىنى تەرىپلىشىم ھازىردىن باشلاپلا ئۇنى تەت-قىق قىلىشىڭنى تەكلىپ قىلغىنىم ئەمەس، بۇ ھەقتە يۇ-قىرىدا تەكىتلەپ ئۆتتۈم. ئىلىمگە قىزىقىۋاتقان ئۆچۈن تونۇلغان ئالىملارنىڭ دۆلەت تەۋەلىكى، مىللەت، دىنىي ئوخشىماسلىقى كاشىلا قىلمايدۇ. مىرجانى شۇنداق ئۇل-گىلەرنىڭ بىرى، ئۇنىڭ مەسلەكلىرىنى دىنمۇ، پەنمۇ ئىنكار قىمايدۇ.

مىرجانى مۇتەئەسسىپ دىن تەرغىباتچىلىرىغا:"... رۇسچىنى بىلىش ۋاجىپتۇر. چۈنكى، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىۋاتقان تىل-يېزىق شۇ رۇسچە ئەمەسمو! بىز ئارىلى-شىپ ئولتۇراقلاشقان، ئىمامىلىرىمىز ئاز-تولا ھۆكۈمەت ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل. گېزىت-ژۇرنال، ئاخبارات، پەرمانلار شۇ تىل-يېزىقتا ئەمەسمۇ؟... بۇلارنى بىلىۋې-لىش قانۇن-پەرمانلارنى ئىجرا ئۆچۈن پايدىلىق تۇرسا، ئۇنىڭ نېمىسى خاتا؟ بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئۇ پەرزدۇر"

دېگەنىدى. سېنىڭ باشقا مىللەت تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىڭ. شۇڭا ھەرگىزمۇ ئۆز مىللىتىڭنى تۆۋەن كۆرگەنلىك ئەمەس، شۇنداقمۇ؟...

پاراڭلار ئاخىرلىشىپمۇ قالدى. لۇتپۇللانىڭ قايتىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتقىنىنى مۆلچەرلىگەن غەيۇللا ئەۋزى:

— تاماق يېۋېلىپ ماڭ. بۇ يەر قائىدە ئىكەنلىكىنى بىلىسەنغۇ، — دېدى.

لۇتپۇللا ئېغىز ئېچىپ يەر نەرسە دېگۈچە تاماقمۇ كەلتۈرۈلدى. بۇ، ياڭيۇنى پىشۇرۇۋېلىپ، پىياز ۋە قوي يېغى مىجىپ مايغا دۇملەنگەن تاتارچە سامسا ئىدى. كىچىك تەخسىگە ئېلىپ، ئورۇس سىركىسى بىلەن قارىمۇچقا مىلەپ ۋىلكا بىلەن يېيىلەتتى. ئۇستەل ئۈستىدە يەنە توغرالمىغان ئاش كۆكى بار ئىدى. ئۇنى بىرنەچچە تالدىن ئېلىپ، تۆزغا ئارىلاشتۇرۇپ خام پېتى يەيتتى.

— بۇ تاتاملارنى تاتار ئاغىنىلىرىڭنىڭ ئۆيىدە كۆرگەن بولغيتىڭ؟. — دېدى غەيۇللا ئەۋزى.

— بىراق سامسا بىلەن خام ئاش كۆكىنى يېگەننى كۆرمىگەنىكەنمەن. — دېدى لۇپتۇللا.

مۇنۇ مېۋە شىرنىسىدىنمۇ ئىچكىن.

لۇتپۇللا قايتقاندا دالاندىكى سائەت ئون قېتىم كاكىكۇك دەپ سىگنال بەرگەنىدى.

تۇن قاراڭغۇسىدا يول يۇرۇش قولايلىق بولمىسىمۇ، تونۇش كوچىلار لۇتپۇللاغا ھېچقانچە دەخلى قىلمىدى. بىراق ئۇ كەلگىنىدە پەيدەك يېنىك قەدەم تاشلىغان بولسا، ئەمدى ئۆزىنى ئاران كۆتۈرۈپ ماڭغاندەك بىلىنىدى؛ "ئېھە-

تىمال، — دېدى ئۇ، — بۇ ئۇستازدىن ئالغان تەلىمىمىڭ بىشارىتى بولسا كېرەك".

ئاسماندا سانسىز يۇلتۇزلار جىمىرلاپ تۇراتتى. بەزىلىرى يېقىندەك، بەزىلىرى تولىمۇ يىراقتەك ئىدى. ئالاپ تىك ياكى توغرىسىغا كۆچكەنلىرىنىڭ، ئىزىدا ئوزۇن يورۇق سىزىق پەيدا بولۇپ يەنە يوقىلاتتى.

8

بۇگۈن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يىغىنى بولغاچقا، چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارنى قويۇپ بەردى. لۇتپۇللا مۇنداق پۇرسەتلەرنى بىكار ئۆتكۈزمەيتتى. شۇڭا بىرقىسىم يېڭى شېئىرلىرى يېزىلغان خاتىرە دەپتىرىنى يانچۇقىغا سالغىنىچە گېزىتخانىغا يولۇقۇپ، ئاندىن باشقا ئىشلىرىنى قىلىش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتى.

كېلىپ تۇرىدىغان گېزىتخانىنىڭ قورۇسىغا كىرىپ سول قول پېشايۋاندىن تۆت بۆلۈملۈك كارىدۇردىكى "تەھرىر بۆلۈم" دېگەن ئىشخانىغا سالام بىلەن كىرگەنده تەھرىرلەر بىلەن بەتچىك ئۈستەل ئۈستىدىكى گېزىت نۇسخىسى توغرىسىدا بىرنېمىلەرنى دېيىشۋاتاتتى. كۆپ ئۆتمەي بەتچىك نابورىبۆلۈم تەرەپكە گېزىت نۇسخىسىنى كۆتۈرگىنىچە چىقىپ كەتتى. لۇتپۇللا ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشكىنىنى بىلمىسىمۇ، بۇيەردىكى خادىملارنىڭ ئالدىراش ھەم ئەستايىدىل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

— ئالدىراش بولمايدىغان كۈنۈڭلار يوقكەن-ده. ئەنە

ۆەر ئاكا، — دېدى لۇتپۇللا.
— ھەي، ھەرقانچە ئالدىرىساقمۇ يەنىلا ئالدىرىمىغاز-
لارنىڭ كەينىدە يۈرىدىكەنمىز، -دېدى ئەنۋەر ناسىرى.
بۆلۈمدىكىلەر كۈلۈشتى.
— ئەنۋەر ئاكا، — دېدى لۇتپۇللا، — سىزدېگەن
ئالدىرىمايي ئالدىڭلارغا ئۆتۈۋالغانلارنىڭ نېمە ئېتىۋارى
بولسۇن؟ سىلەرنىڭ باسقان قەدىمىڭلار ئىز سېلىپ ماڭ-
دۇ-دە!
— بۇ نېمىدېگىنىڭ؟، — سورىدى ئەنۋەر ناسىرى.
— مانىغۇ پاكىت!-دېدى لۇتپۇللا ئىلى گېزىتىنى
كۆرسىتىپ. بۆلۈمدىكىلەر بۇ مەنىلىك سۆزگە كۈلۈشۈپ
كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر پەس ھەرخىل پاراڭلار بولدى.
— بۇ گەپچە بۇگۈن خېلى ۋاقتىڭ بار ئىكەن. ئەمە-
سە مەنمۇ بىللە بولاي، مەرۇپ ئاكا بىلەن كۆرۈشتۇرۇپ
قويايلى، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — ئۇ سەن بىلەن
تونۇشۇپ، سىرداشماقچى ئىدى.
—قانداق قىياپەتتە تۇرۇشۇم كېرەك؟—دېدى لۇتپۇل-
لا.
— ھەي!، — دېدى يېشى چوڭراق كەلگەن، تونۇش
بىر تەھرىر، — ئۇ سەندىن ئىمتىھان ئالمايدۇ!
— ئۇنىڭغا ھەيران قالما، —دېدى يەنە بىرسى تەھ-
رىرگە قاراپ، — لۇتپۇللا مەكتەپتە تولا ئىمتىھان بېرىپ
ئادەت بولۇپ كەتكەچكە شۇنداق دەۋاتىدۇ!
— توغرا سۆز، — دېدى لۇتپۇللا، — بىز ياشلار
ھەرقاچان چوڭلار ئالدىدا ئۆزىمىزنى ئىمتىھان بەرگۈچى

دەپ بىلمىز، سىلەرمۇ ئۆز دائىرىڭلەردە ئۇنىڭدىن خالىي ئەمەسقۇ دەيمەن؟

بۆلۈم ئىچىدە بايانىن قىستاپ كېلىۋاتقان كۈلكىلەر بىردىنلا كۆتۈرۈلدى. لۇتپۇللا ھەردائىم كەلگەندە بولۇپ تۇرىدىغان مۇنداق قىزغىن كەيپىيات خۇددى تىنجىق ئۆيگە دېرىزىنى ئېچىپ ھاۋا ئالماشتۇرغاندەك روھىي تېتىك-لىك ئاتا قىلدى. ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا شۇ ھالدا كوچىغا چىقىپ ئۇدۇللا كەتتى.

بۇلارنىمىدېگەن بىلەن مەرۇپ سەئىدىنىڭ بۆلۈمدىكى چېغىدا كۆرۈشۈشكە مۇيەسسەر بولدى. ئۇلار قول ئىلىش-شىپ كۆرۈشۈپ، ئولتۇرغاندىن كېيىن مەرۇپ سەئىدى لۇتپۇللاغا تىكىلىپ قارىغىنىچە:

— ئىسمىڭغا لايىق، چاغالمايدەك[1] يىگىت ئىكەنسەن، — دېدى. لۇتپۇللا كۈلۈمسىرىگىنىچە مەرۇپ سەئىدىگە تىكىلدى. ئوتتۇرا بويلۇق، ئاق يۈزلۈك، چېھرى-دىن ئىللىقلىق، قوي كۆزلىرىدىن ئىلىم ئۇچقۇنى چاقناپ تۇرغان بۇ كىچىك پېئىل ئادەمگە بىردىنلا مېھرى چۈشتى.

— سىزگە سالام بېرىپ، كۆرۈشكىلى كەلدىم، — دېدى لۇتپۇللا.

— شېئىرلىرىڭنى كۆرۈپ تۇردۇم، — دېدى مەرۇپ سەئىدى لۇتپۇللاغا زەڭ قويۇپ، — ئاڭلىسام ھېزىم ئا-خۇن ئاكىنىڭ ئوغلى ئىكەنسەن، قائىدە بويىچە مەن سېنى

---

① قورغوي، قۇشلار ئائىلىسىدىكى بىر كىچىك ئۇچار قانات.

ئىزدىشىم كېرەك ئىدى. نېمىشقا دېسەك ھېزىم ئاخۇن ئاكا ماڭا ئىلىم بەرگەن ئۇستازلارنىڭ بىرسى ئىدى-دە!

— ئۇ سەل گېپىنى توختىتىپ لۇتپۇللاغا ئاتىسى بىلەن سىلىشتۇرغاندەك بۇدۇر چېچى ئاق قىزىل يۈزى، شوخ كۆزى، تىنىمسىز ھەرىكىتىنى ھەر قانچە تەڭلەشتۇرسە-مۇ ئۆزگىچە ھېس قىلدى، — ئاڭلىشىمچە داداڭ نىلقىدا ئىكەنغۇ؟

— ھەئە.

— نېمە تىرىكچىلىك قىلىدۇ؟

دېھقانچىلىق قىلىدۇ، قورۇقى، چارۇسى بار. ئۇ ئۆزى سالدۇرغان مەسچىتنىڭ ئىمامى.

— ھىم. ئەسلى مەدرىسىتە مۇدەررىس بولۇشقا تې-گىشلىك ئادەم ئىدى. بىراق، . . . — ئۇ، بىردىنلا گەپنى ئۆزگەرتىپ، — قايسى مەكتەپتە ئوقۇۋاتسەن؟ — دېدى.

— تاتار مەكتىپىدە.

— ياخشى. ئوقۇش ئارىلىقىدا يازغان شېئىرلىرىڭ مېنى قىزىقتۇرىدۇ. بەزىدە "ئۆركەشى" دېگەن تەخەللۇس بىلەن، بەزىدە مۇتەللىپ دېگەن فامىلەڭ بىلەن چىقىدۇ. مەيلى، بۇلار ئەزەلدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە. — مەرۇپ سەئىدى ئەنۋەر ناسىرىغا بۇرۇلۇپ، — سىلەرمۇ رىغبەتلەندۇرۇپ تۇرغانسىلەر؟، — دېدى.

— مەرۇپ ئاكا، لۇتپۇللانىڭ شۇنداق قىستاڭ ۋاقىت-لار ئىچىدە شېئىرلارنى يازغىنىغا بىز قايىل بولۇۋاتساق، قانداق رىغبەتلەندۇرەلەيمىز؟، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

— ياق-ياق، — دەپ كەپ ئارىلىدى لۇپتۇللا، — مېنىڭ يازغان شېئىرلىرىم ھەرقايسىڭلاردەك ئۇستازلار-نىڭ تەلىمىدىن ئايرىلالمايدۇ!

— ئەدەب قائىدىسىدىن ئېيتقاندا، بۇ ئىزاھاتىڭ دۇ-رۇس. لېكىن ياش نوتىلارغا كۆڭۈل بۆلۈش بىزنىڭ بۇرچ-مىز. — دېدى مەرۇپ سەئىدى، — تاتار مەكتىپىدىكى ئوقۇشۇڭ قاچان ئاخىرلىشىدۇ؟

— بۇ يىل، ئاندىن رۇس گىمنازىيىسىگە كىرىپ ئو-قۇيمەن.

— بۇ ئەمەلگە ئاشىدىغان ئىنتىلىش. ئەگەر رۇس گىمنازىيىسىدە ئوقۇپ قالساڭ، ئەتراپلىق بىلىم ۋە ئىلغار ئاڭغا ئېرىشىسەن. ئۇلارنىڭ دەرسلىكلىرى سوۋېت ئىتە-تىپاقىنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىسى بويىچە بولىدۇ. بو-لۇپمۇ ئەدەبىي جەھەتتىن پوشكىن، مايا كوۋسكىي، يېسىنـ-ىنلاردەك پېشۋالارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن بېۋاستە تونۇشا-لايسەن. — دېدى مەرۇپ سەئىدى. لۇتپۇللانى ئۇزىگە قارىتىپ، — بۇ گەپلەرنى جانلىق چۈشەنگىن ھە! . ئۇلگە رۇسلاردىلا بار دېمەكچى ئەمەسمەن. يىراقتىن ئېيتسام يۇسۇپ خاس ھاجىپ، ناۋايىلار، يېقىنىدىن موللا بىلال قاتارلىقلارمۇ بار. بىراق مەتبەئە نامراتچىلىقىمىز ئېھتىيا-جىمىزنى قاندۇرالمايدۇ. توغرىمۇ ئەنۋەر؟

— ھەي، ئۇ توغرىلىق گېپىمىز تۈگىمەيدىغۇ، ئال-ىقاندەك گېزىتىنىڭ ئەھۋالى ھەممىمىزگە ئايان. — دېدى ئەنۋەر ناسىرى چوڭقۇر تىنىپ.

— پېشقەدەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ ھەمسۆھبەتلەردە

بولۇشىمىز ئۆگىنىشىنىڭ بىر خىل جانلىق ئۇسۇلى. گەـ زىتىخانىغا يولۇقۇپ تۇرۇشۇڭمۇ شۇنىڭ بىر مىسالى. شۇنداقلا سانائىنەپسەگە كېلىپ تۇرساڭ ئەدەبىياتچىلار مۇزىكانت، ناخشىچى، قىزىقچىلار بىلەن ئۇچرىشىسەن، تەلىم ئالىسەن. سېنىڭچە قانداق؟

— ئىنتايىن قىزىقسەن.

— توغرا دېدىڭ، قىزىقىش ئىرادىنىڭ ئىپادىسى. شۇنداقمۇ ئەنۋەر؟

— شۇنداق بولمامدىغان مەرۇپ ئاكا، —دېدى ئەنۋەرناسىرى، —ئىجتىمائىيلاشمىغان ئوقۇشتىن ئەتراپلىق بىلىم ھاسىل بولمايدۇ دەڭە.

— بۇ مەزمۇنلاردا شۇنچىلىك پاراڭ قىلىشايلى، يا-شانغانلار ھەرقاچان ياشلارغا ئۆزلىرىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىلىرىدىكى تەجرىبە— ساۋاقلارنى قوشۇپ سۆزلەش ئادەت بولۇپ قالغان، — دېدى مەرۇپ سەئىدى ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللانى ئۇزىتىپ چىقىۋېتىپ.

مەرۇپ سەئىدى ئىش ئۈستىلىدە ئولتۇرغان بولسىمۇ، ئۇنى بىر خىيال چىرمىۋالغاندەك قىلاتتى. ئۇ خىيال ئەمەس بەلكى ئەمەلىي خاتىرىلەرئىدى، يەنى بۇگۈنكى جا-ھالەت دۇنياسىدىكى ھەشقىپىچەكسىمان يۆگىشىۋالغان قالاقلىق بىلەن ئىلغارلىق، كونىلىق بىلەن يېڭىلىقنىڭ تالىشىشى ئىدى. مانا بۇ مىڭلىغان مەرۇپ سەئىدىلەرنىڭ بېشىدا مۇئەللەق تۇرغان سەرگۈزەشتىلەر ئەمەسمۇ؟

يوقسۇل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن مەرۇپ رېھىمباقى ئوغلى سەئىدى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان بولۇپ،

ئوغۇرلۇقچە پەننىي تەلىمىمۇ ئالغانىدى. بىراق ئۇنىڭ ئال-
غان بىلىمى تولا ئۇزۇلۇپ تۇگۇچ چېگىلىپ قالغان ئار-
غامچىدەك بولۇپ، سەرسانلىق يىللار بەدىلىگە توپلانغان-
دى. بىراق ھەقىقي ئالتۇن ئوتتا ئۆچمىگەندەك قەلبىدىكى
غۇۋا بىر ئىنتىلىش ياش مەرۇپنى ئالغا تارتاتتى. ئۇ،
خىلمۇخىل شەكىللەردە، شارائىتلاردا دىلىنى يورۇتىدىغان
ئىلىم ئىزدىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆز زامانىسىغا نىسبەتەن
كۆزى ئېچىلىپ، ئەلگە تونۇلغانلارنىڭ قاتارىغا قۇشۇل-
دى... لېكىن "مەردنى سىنايدىغان مەيدان" قەيەردە
ئۇنىڭغا تەييار تۇرۇپتۇ؟

ياش مەرۇپ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا بەلباغلاپ تىرە-
شىپ ئۆگەندى. خەلپەتمۇ بولدى، ئەمدىلەتىن بىخ ئۇرۇ-
ۋاتقان ماۋارىپ ساھەسىدە مۇئەللىمىمۇ بولدى، يەنىلا قېچ-
لىپ-سوقۇلۇپ يۇرۇۋەردى... پەقەت ئاپرېل ئۆزگىرە-
شىدىن كېيىنلا تەلەپچان مەرۇپ "ئەخلەت ئىچىدىكى ئال-
تۇن" بولۇپ ئىلغار كۆچلەر تەرىپىدىن پاناھلىققا ئىرىش-
تى ۋە ئوقۇتقۇچى، ئۇيغۇر ئۇيۇشما خادىمى، خەلقپەر-
ۋەر شائىر بولۇپ تونۇلدى.

مانا ھازىر ئىز بېسىپ چىقىۋاتقان تالانت ئىگىسى
لۇتپۇللا بىلەن ھەمسۆھبەت بولغاندىن كېيىن ئىختىيار-
سىز ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەسلەپ قالغانىدى.

لۇتپۇللا بىلەن كوچىغا چىققان ئەنۋەر ناسىرى بازارغا
يۆزلەنگەندە لۇتپۇللا:

— نەگە ماڭدۇق؟ ، — دېدى.

— سېنى بىر ئاشخانىغا ئاپىرىپ مېھمان قىلاي دەپ-

مەن، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

— ئۇنداق بولسا، يۇسۇپ تاز دېگەننىڭ كۆتەمە ئاش-پۇزۇلىدىن ئۆتۈپ كەتتۇقمۇ؟. — دېدى ھاڭ-تاڭ بولغان لۇتپۇللا.

— ياق، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — مەن سېنى تەمى ئېغىزدا قالىدىغان "تاماق" بىلەن مېھمان قىلىمەن.

بۇ ئىككىسى "سىرلىق" چاقچاق-پاراڭلار بىلەن چوڭ كۆۋرۈكنىڭ سۇ بويىدىكى ئىككى قەپەزدە بەسلەشكەندەك سايراۋاتقان بوز تورغاي ئېسىقلىق چايخانىغا قاراپ بۇرۇلدى. چايخانىنىڭ ئىشىكى ئۈستىدە ئۇزۇنچاق تاختايغا بىر چەينەك بىلەن سىركاينىڭ سۈرىتى سىزىلغان بولۇپ، ئۇ ئۆپ كەتكەن پەرەڭنىڭ پارچىسى شامالدا لەپىلدەپ تۇراتتى. لۇتپۇللا بۇنىڭ چاقچاق ئەمەسلىكىگە ئىشىنىپ ھەيران بولدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە چايخانىغا يولۇچىلار، ئوقەتچىلار، كەمبەغەللەر كىرەتتى. ھازىر بولسا، نامى چىققان بىر شائىر ھەم خىزمەتچى ئەنۋەر ناسىرى تېخى "مېھمان قىلىمەن" دەپ ئۇزىنى باشلاپ كىرگەنىدى. دېدى لۇتپۇللا، ئەنۋەركام سىرتتىن سامسا، ياكى پىشقان گۆش ئېلىپ كىرىپ، چايخانىدا يېيىمز دېگەن بولسا كېرەك دەپ ئويلىدى، شۇ ئەسنادا چايخانىچى:

— خوش كېلىشىپسىز مېھمانلار، بۇ يەردە ئورۇن بار، — دەپ ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلدى.

— بىزگە ئىككى شىرمان نان بىلەن بىر چەينەك پەلچاي دەملەپ بەرسىلە، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، — يەنە ناۋۇتتى بىلەن، — دەپ قو-

شۇپ قويدى.

"ئايغىدا قۇرۇت ئۆلمەيدىغان" چاققان چايخانىچى خۇددى ئىلگىرى تەييارلاپ قويغاندەك بۇيرۇتمىنى بىر-دەمدىلا بەجا كەلتۈردى.

— ئەنۋەر ئاكا، — دېدى تېخىچە تىكىرقىغان لۇتپۇل-لا، — زادى نېمىشقا چايخانىغا كىردۇڭ؟

— پۇلى يوق ئەكىردىمىكىن دەپ قالما، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — راست گەپنى قىلسام مېنىڭ مەقسىدىم ساڭا بۇ يەرنىڭ تۇرمۇشىنى كۆرسىتىش. بۇ يەر كىشى-لەرنىڭ كۆزقارىشىدا پەقەت ئاددىلا قورساق تويغۇزۇش ئورنى ھېسابلىنىدۇ. لېكىن يەنە بىر مۇھىم تەرىپىنى: ھەر خىل ئۇچۇر، ناخشا-ساز، چاھمات، پاراڭلار سورۇ-نى ئىكەنلىكىنى كۆپ ئادەملار بايقىمايدۇ، — ئۇ، چەي-نەكتىن چاينى لۇتپۇللانىڭ سىركايىسىغا لىقلاپ قۇيۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بىز شۇلاردىن بەھرىمەن بولى-مىز. بەلكىم تەلىيىمىزگە ۋائىزلارمۇ كېلىپ قالار.

مانا ئەندى لۇتپۇللانىڭ خىيالىدىكى تۇمانلار تارقى-لىپ سۆزۈكلەشكەندەك بولدى.

— ھە، مۇنداق دەڭ، ئەنۋەر ئاكا، تەكلىپىڭىزنىڭ تېگىدە تەكلىپ بار ئىكەن-دە.

— ئادەتتە ئۇنداق ئادەملەر چۈشتىن كېيىن بۇ يەردە قاينىاپ كېتىدۇ، بىراق بۈگۈن قانداقلىرى كېلىدىكىن، — دەپ سەل بوشلۇق قالدۇردى ئەنۋەر ناسىرى.

ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا ئۆزئارا پاراڭ قىلغاچ ئەتراپتىكى چايخورلارغا نەزەر تاشلىدى. خىلمۇخىل ئا-

دەملەرنىڭ بەزىلىرى تېرىكىپ سۆزلەشسە، بەزىلىرى ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈچە ئېچىلىپ كۈلۈشەتتى، بەزىلىرى ھېچكىم بىلەن كارى بولماي خىيال بىلەن ئولتۇرسا، بەزىلىرى ئېگىشىپ پۇل سانايتتى، يەنە بەزىلىرى بازاردىن ئالغان نەرسىلىرىنى ئەمدىلا كۆرگەندەك قاراپ تەكشۈرەتتى، يەنە بەزىسى ئىچكەن چېيىنىڭ تايىنى يوق، تىزىغا دوپپىسىنى كىگۈزۈپ قويۇپ، نەيچە تاماكىسىنى شوراپ ئولتۇراتتى. . . قىسقىسى، چايخانا ئىچى ئىس-تۈتەك ۋە رەتسىز ئولتۇرۇشقان ئادەملەرنىڭ پاراڭلىرى بىلەن تولغانىدى.

دەل شۇ چاغدا ئوتتۇرا ياشلىق ئۇچ كىشى بىر-بىرىسىنى سۆرەشكەندەك كىرىپ كېلىشتى. ئاردىدا بىرسى بېغىر رەڭ دوپپىسىنى قولىدا تۇتقىنىچە:

شوپاڭدىن ھاراق ئىچسەم،
شەنبىڭ داڭزىغا ئالدى.
بەش كۈنلۈك بۇ ئالەمدە،
ئويناپ ئالغىنىڭ قالدى.

—قانداق دېدىم ھەي ھېتەك تاز! ۋاھ ھاھا. . . ، دېدى.

— كېلىشسىلە، يىگىتنىڭ گۈللىرى! ،— دېدى چايخانىچى كۈلۈپ تۇرۇپ.

چايخانىنىڭ ئىچى بىردىنلا جىمجىتلىققا چۆكتى. ھەممەيلەننىڭ دىققىتى ھېلىقى كىشىلەردە ئىدى.

— مەھەللىمىزدە بىر پاراڭچى قېرى بار ئىدى، —دەپ لۇتپۇللانىڭ دىققىتىنى بۆلدى ئەنۋەر ناسىرى، — ئۇ ھەرقانداق گەپنى: "خۇدايىمنىڭ بەزى كۈنلىرى دۇتار بىلەن ئۇسسۇل، بەزى كۈنلىرى خۇدا بىلەن رۇسۇل" دەپ باشلايدىغان، سېنىڭ تۇنجى قېتىم كەلگىنىڭدە ماۋۇ خەق-نىڭ قىلىقلىرى نېمە ۋەقەگە ئېلىپ بارار؟ — دېدى ھېلە-قى ئۇچ كىشىنى كۈرسىتىپ.

— ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن قارىغاندا جېدەلگە ئېلىپ با-رىدىغىنى ئېنىقراقتەكتۇ، — دېدى لۇتپۇللا.

ھەي تاز! ، — دېدى بايىقى ناخشا ئېيتقان "يىگىتنىڭ گۈلى"، — مەن بۇگۈن ياماتۇلۇق سېلىم بىلەن ئېلىشتىم! بىلسەڭغۇ مېنى؟

— بۇگۈنكى ۋەزىپەڭنى تۇگىتىپسەن-دە؟! ئۇ، ھە-قىچان ئالدىڭدا ئېگىلگەندۇ، سەن دېگەن قازانچىلىق مەر-دان قولتۇق-تە! — دېدى چايخانىچى ھېتەم.

— ھا ھا ھا، ھەي! ئۇمۇ يامان گۈيكەن. ئىككى چىشىمنى چۈشۈرۈۋەتتى. ئۇ، قانچىلىك ئىش ئىدى؟

ھاراق ئىچتىم، بوزا ئىچتىم،
داڭلىقخان داڭلىق بىلەن.
ئاچچىقى كەلسە ئۇرادۇر،
قەلىقەي ياغلىق بىلەن.

— دەپ يۇرۇۋېرىدىغان مەردان قولتۇقمەن!

دەل شۇ ئەسنادا ئىككى كىشى كىرىپ كېلىشىدى، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارغان ھېتەم ئەپچىللىك بىلەن تام تەرەپ-تىكى سۇپىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ چاي قۇيدى. ئۇ-

لار چايغىمۇ قارىماي دەرھاللا تامدا ئىسسىغلىق تەمىۋر بە-
لەن دۇتارنى ئىلىپ سازلاشقا كىرىشتى. ئۇلار باياتىن
بولغان مەستلەرنىڭ قالايمىقانچىلىقىنى بىلمەيمۇ ياكى
مۇنداق تالاي-تالاي مەستلەرنى كۆرگەچكىمۇ پەرۋايى پە-
لەك ھالدا ئۆز ئىشلىرى بىلەن بولدى. بۇ ھال سورۇن
ئەھلىنىڭ دىققىتىنى قوزغاشقا باشلىدى.

— ئاپلا! ، — دېدى لۇتپۇللا، — مۇنۇ مەستلەر بىسە-
رەمجان قىلىدىغان بولدى—دە!

ئەنۋەر ناسىرى ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىرنېمە دېمەكچى
بولۇۋىدى جارانگلىغان ساز ساداسى باشلىنىپ كەتتى.

— خەپشۇك! ساز ئاڭلايلى ھە!

ھەيران قالارلىق ئىش، باياتىن خۇددى لۇتپۇللادەك
خاتىرجەمسىزلىنىپ ئولتۇرغان سورۇندىكىلەر بۇ چاقـ-
رىقنىڭ دەل مەردان قولتۇقىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنىغا
ھاڭ-تاڭ قالدى.

— لۇتپۇللا! ، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — كۆردۇڭمۇ
مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچىنى؟

لۇتپۇللا ھېچنەرسە دېمەي ساز-ناخشىغا قۇلاق سالاتـ-
تى. سازەندىلار «ھارۋىكەش ناخشىسى» دىنلا باشلاپ
ئۇزلىرى تىزىۋالغان بىرقاتار ناخشىلارغا چۈشۈپ كەتتى.
ئارىلىقتا مەستلەرنىڭ بىرسى ئۈسسۈلغا چۈشكەنىدى،
مەردان:

—ھوي شامالغا ئۈسسۈل ئويناىدىغان زاڭ، چېلىنـ-
ۋاتقىنى ئۈسسۈل پەدىسى ئەمەس! ، — دەپ ئولتۇرغۇ-
زۇپ قويدى.

سازەندىلەر بىر مەيدان چېلىپ توختىدى. ئۇلار ئارد-
لاپ كېلىپ، مانا شۇنداق نەغمە — ناۋا قىلىپ كېتىدىغان
ھەۋەسكارلار ئىدى. سازدىن كېيىن ئۇلار ئۆز ئارا چاقچاق
قىلىشتى بولغاي، كۆلكىدىن باشقا سۆزىنى ئاڭلىغىلى
بولمايتتى.

— مەردان! ، — دېدى ئۆنلۈك ئاۋاز بىلەن چايخانىچى
ھېتەم، — قېنى بايىقى ناخشاڭنى ئېيتمامسەن، سازەندە-
لەرنىڭ بارىدا!

— "تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك" گەپ قىلدىڭا ھې-
تەك! مېنىڭ ناخشام سازغا چۈشسە بۇلارغا نېمە قالىدۇ،
— دېدى.

— ھەي! بايىقى ناخشا ئەمەسمۇ؟— دېدى ھېتەم يەنە
سۆز گەپ تېشىش ئۈچۈن.

— ھە، ئۇ دېگەن دۆڭ شوپاڭدىن باشلانغان مۇڭ!
ئۇنىڭ سازى تۆت سەر. خېرىدارى، مەستلەر، ھا ھا ھا.

مەردان قولتۇقىنىڭ بۇ قاۋاق مۇھەببىتىگە سورۇندىكە-
لەر قايىل بولۇشقاندەك كۈلۈشۈپ كەتتى. ئەمدى نېمە
قىزىقچىلىقلار بولاركىن دەپ ئولتۇرغاندا، چاپىنىنى
سول مۇرىسىگە تاشلىغان مەردان خۇددى بىر ئىش ئېسە-
گە كەلگەندەك ئاغىنىلىرىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. سو-
رۇندىكىلەر مەيلى تونۇسۇن، تونۇمىسۇن ھېلىقى مەردان-
لارنىڭ جېدەل قىلماي چىقىپ كېتىشكەنلىكىنى تىلغا
ئېلىشتى:

— ھەرنېمە بولسىمۇ، جېدەلسىز كەتكىنى ئوبدان
بولدى.

— كۆرگەنلا ئادەم بىلەن جېدەل قىلمايدۇ.
— ياماتۇلۇق بىلەن سوقۇشۇپتىمغۇ؟
— بۇ، بىر توپ نوچىلار پەقەت نوچىلىق تالىشىپ قان بولۇشىدۇ.
— بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەڭ نوچىسى ئابدۇل توڭگۇز دەيدىغىنى ئىكەن.
— يەنە ياسىن ئاۋاق، تۇرسۇن پاناق، ياگۇر پەشۋا، غۇپۇر ئاقسا دېگەنلەر بار. بۇلارنىڭ ئەڭ قىزىقىپ ئىز-دەيدىغىنى هاراق.
— پۇلنى نەدىن تاپىدۇ؟
— ئابدۇل توڭگۇز دېگىنى بوزا چىقىرىدۇ، تۇرسۇن پاناق دېگىنى زاسۇيىپەز، ياگۇر پەشۋا دېگىنى مەنجاڭ. غوپۇر ئاقسا دېگەننىڭ مۇقىم تىرىكچىلىكى يوق "تەييار-غا هەييار" نەرسە.
— بايىقى مەردان قولتۇق دېگەننىڭ كەسپى نېمە؟
— موزدۇز.
— ئۇلارنىڭ ئىسىمىنى لەقىمى بىلەن ئاتىسا خوش بولىدۇ.
— بۇ گەپچە لەقەملىرىنىڭ شۇنچىلىك مەنىسى بار ئىكەن-دە؟
— بەزىلىرى شۇنداق، مەسىلەن ئابدۇل توڭگۇز دې-گەننى بىرنەچچىسى ئۇرۇپ "ئۆلدى" دەپ لەڭزى بېشىغا تاشلاپ كەتسە، كېچىدە هوشىغا كېلىپ، چىملارنى تاتـ-لاپ، قومۇرۇپ سۇدا يېتىپ ساقايغان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن "توڭگۇز" ئاتىلىپتىكەن.

— يەنە بۇ، سوقۇشقاندا دۇمبىسىگە ئۇرۇلغان پىچاق-
نى ئۆيىگە بېرىپ تارتقۇزغانمىش.
— زور ئادەمىكەن؟
—ياق، ھەممە يېرى پەيدىن يارالغاندەك بىر تارمۇچ.
ياگۇر پەشۋا دېگەن بىر تەرەپپازلىق جېدىلىدە گەج-
گىسىدە يەر تىرەپ، ئىككى پۇتىنى ھاۋادا لەيلىتىپ يە-
گىرمە ئادەمنى پەشۋا بىلەن ياتقۇزۇۋەتكەنكەن.
— بايىقى جەينەكتەك مەردان قولتۇق دېگىنىچۇ؟
— ئوھوي، ئۇنىڭ تۇرغان تۇرقى ئاشۇ، لېكىن ھەر-
قانداقى بىلەن ئېلىشىپ قالسا، قولتۇقلىدىن، چاتراقتىن،
ئوگدىن، سولدىن چىقىپ، ئېلىشقان ئادەمنى پۇدەپ
قويغان دوۋساقتەك قىلىۋېتىدۇ.
— خۇدا ساقلىسۇن تۇرسۇن پاناقنى. ئۇ، ئېلىشقان
ئادەمگە ئوقيانىڭ ئوقىدەك ئۇچۇپ يۇرۇپ باش ئاتىدۇ.
ئۆزىنىڭ پاناق بولۇپ قالغىنىمۇ شۇنىڭدىن.
— ساز باشلاندى.
— بەللى-بەللى ھە، شامەگسۇر، — دېدى چايخانىچى
ھېتەم.

قەلەمدەك قاشلىرىڭ،
ئايدەك جامالىڭ.
كۆيەر ئوتقا سېلىبان،
نەدۇر خىيالىڭ؟
سېنى كۆرگەندە كېلۇر،
ئەقلۇ-خىيالىم.
قايدا بولۇر جانىمەي!

سېنىڭ ماكانىڭ.

— ئاربىدىن بىرسى ئورنىدىن قوپۇپ شاختىن چۈشۈ-
كەن ئالمىدەك پىرقىراپ، ھەر خىل خۇلۇق قىلىپ، يەرنى
تېپىپ، قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، دوپپىسىنى نېرى-نېرى
يۆتكەپ، ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇ ئۆز مۆلچىرى بويىچە
تاللىغان ئادەملىرىنى ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلاتتى. ئاربىدىن
بىر يېزىلىق بوۋاي چىقىپ بېقىشىپ ئويىنىغانىدى، چاي-
خانا بىر ئولتۇرۇشتەك تۇس ئالدى.

— ئويۇن-كۈلكە دېسە تۇرالمايدىغان، ئۇسسۇل ئوي-
ناپ، ناخشا ئېيتىپ ھارمايدىغان خەلق-تە بىز، — دېدى
ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلىغاندەك ئەنۋەر ناسىرى.

—قىزىپ كېتىپ سىزمۇ چۈشۈپ كەتمەڭ-يەنە، —
دېدى لۇتپۇللا چېقىشىپ.

— ئۇنىڭ ھەيران قالىدىغان نېمىسى بار؟ بۇ بىزنىڭ
قېنىمىزدا بار ھەۋەس-تە.

دېگەندەك ئۇسسۇلچىلار بارغانسېرى كۆپەيدى، تې-
خى ئۆرۈم قىلىپ سازەندىلەر ئالدىغا پۇل تاشلىدى. بەزە-
لەر ئۆرىمىنى ئۇسسۇلچىلارنىڭ چېكىسىگە قىستۇرۇپ
قويدى.

كەچقۇرۇننىڭ ھالسىز يورۇقى بارغانسېرى غالىب
كېلىۋاتقان گۈگۈم پەردىسى ئىچىگە سىڭىپ كېتىۋاتا-
تى. شۇنىڭ بىلەن چايخانىدىكى ناخشا-ساز توختاپ سو-
رۇن شالاڭلاشقىلى تۇردى.

ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا ھېتەم چايچى بىلەن
خوشلىشىپ چىقىپ كېتىشتى.

كوچىدا بولسا، ئىشلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئۆيلىرىگە قايتقان دۇكاندار، تىجارەتچى، كاسىپ يەنە باشقا كىشىلەر ئالدىرىشىپ كېتىشىۋاتاتتى.

— لۇتپۇللا! — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — چايچى تازدىن چىقتۇق، ئەمدى ئاشپەز تازغا بارامدۇق؟

— بولدى-بولدى، — دېدى لۇتپۇللا بۇگۈنكى كۈندە ھەرقانداق ئاشپۇزۇلنىڭ تامىقى ھېتەم تازنىڭ چايخانىسىدىكىدەك ھۆزۈر بېرەلمەيدۇ.

بۇلار ئۆز تەسىراتلىرىنى سۆزلىشىپ ئۆز مەنزىلىگە ئايرىلىشتى.

لۇتپۇللا يول بويى چايخانىنىڭ خىلمۇخىل مەنبەلەرگە ئىگە سورۇن ئىگەنلىكىنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى: "... دېمەك، كەڭ پىكىرلىك ئۇستاز-شائىر ئەنۋەر ناسىرى مۇشۇنداق رېئال تۇرمۇش ئىچىدىن ئىلھاملىنىدۇ-كەن-دە..." دېگەنلەرنى ئويلاپ ئەنۋەر ناسىرىنىڭ بەدىئىي ئىجادىيىتىدىكى خەلق تۇرمۇشىغا يېقىن سىرلىرىنى بارغانسېرى چوڭقۇر چۈشەنگەن بولدى.

ئەنۋەر مەخپىر ئوغلى ناسىرى 1914-يىلى داڭلىق تۆمۈرچى مەخپىر ئۇستا ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاتىسى مەخپىر ئۇستا يېڭىلىق يارىتىشقا ھېرىسمەن كىشى ئىدى. مۇشۇنداق ئائىلىدە چوڭ بولۇۋاتقان كىچىك ئەنۋەر ئاتىسىدىن يېتىم قېلىپ، مەزگىلدىن بۇرۇن خازان بولغان يوپۇرماقتەك لەيلەپ يۇرۇپ كىشىلەر ئىشكىدە ئىشلەشكە مەجبۇر بولدى...

يىللارمۇ شۇنداق ئۆتۈۋەردى. تۇرمۇش ھاۋانچىسىدا

سوقۇلغان ئەنۋەر تىرىشىپ-تىرمىشىپ ئوقۇش پۈرسىتى-
گە ئېرىشتى. شۇنداق قىلىپ سىرلىق جەمئىيەتنىڭ بو-
سۇغىسىدىن ئاتلاپ، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن زېمىندا
دۇنياغا كەلگەن «ئىلى شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىنىڭ
نابورچىكلىكىگە قوبۇل قىلىندى. ئاۋۋال كوررېكتورلۇق-
قا، ئاندىن تەھرىرلىككە كۆتۈرۈلدى. بۇ، ئەنۋەر ناسىر-
نىڭ شېئىرىي ئىجادىيەتلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە، كە-
سىپداشلار بىلەن مۇناسىۋەت باغلاشقا پايدىلىق پەيتلىرى
بولدى. كېيىنكى كۈنلۈكتە ساناقلىق شائىرلارنىڭ قاتارى-
دىن ئورۇن ئالغانىدى.

لۇتپۇللا شۇنىڭ ئۈچۈن ئەنۋەر ناسىرىنى: " . . . بۇ
مېنىڭ قەلەم ئۇستازىم بولۇپلا قالماي، تۇرمۇشنى قانداق
ئۆگىنىش توغرىسىدىكى تەربىيىچىم" دەپ بىلەتتى.

9

تاتار مەكتىپىنىڭ يۇقىرى سىنىپىنى تۈنجى قېتىم تا-
ماملىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى
تاتار كۈلۈبىدا داغ-دۇغلىق ئۆتكۈزۈلدى. كۈلۈب ئاتا-ئا-
نىلار ۋە باشقا سىنىپلارنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن تولغانىدى.

سەھنىدە دىققەتنى جەلپ قىلىپ، سۆزلەۋاتقان مۇدىر
غەينۇللا ئەۋزى يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا خۇددى ھېسا-
بات دوكلات بېرىۋاتقاندەك، ئوقۇش تاماملىغان ئوقۇغۇ-
چىلارنىڭ ئوقۇش جەريانىدا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلە-
رى، مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ ماۋارىپ ساھەسىگە تۆھپە

قوشۇپ، جەمئىيەتتىن ئىبارەت كەڭ مۇھىتقا ئىلمىي بىخ تەييارلاپ بەرگەنلىكلىرىنى، ئۇ بىخلارنىڭ بۇزۇمىندا كۆكلەپ، مېۋە بېرىشىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا-ئانىلارنىڭ يار-يۆلەك بولۇشىنى ئۈمىد قىلدى. يەنە مەكتەپنىڭ ئو-قۇش ماتېرىياللىرىغا بولغان قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قى-لىشقا تاتار ئۇيۇشمىسى ۋە ھەبىپ يونىچتەك تەرەققىيپەر-ۋەر جانلىق كۈچلەرنىڭ يارەملىرىنى ئالاھىدە تىلغا ئالدى ھەمدە بارلىق ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار نامىدىن تەشەك-كۈر بىلدۈرگەندە، پۈتۈن زال گۈلدۈراس ئالقىشلارغا چۆمدى. ئاندىن ھەبىپ يونىچ تەكلىپ بىلەن سەھنىگە چىقتى.

— كۆپچىلىككە رەھمەت! — دېدى ئوتتۇرا بويلۇق، ئاق سېرىق، كۆزلىرى كۆك كەلگەن ھەبىپ يونىچ، — مېنىڭ مەتبەئە ئارقىلىق بىرەر ئىش قىلىشىم ئەلگە مەنپە-ئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈندۇر. خەلقنىڭ تىل-يېزىقىنى، مە-دەنىي مىراسلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئەۋلادلارغا قالدۇ-رۇش مەتبەئەسىز ئىشقا ئاشايدىغانلىقى سىزلەرگە ئا-يان. . . بۇ ھەقتە ئەمدى قەدەم تاشلىدۇق. ھەممىمىز كۈچ قوشايلى.

كۈلۈبتىكى يىغىن ئەھلى ئۇنىڭ ئاددى، قىسقا، مە-نىلىك سۆزىگە ئۇزۇن چاۋاكلار چالدى.

كۈنتەرتىپ بويىچە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ، ئوقۇغۇچى-لارنىڭ، ئاتا-ئانىلارنىڭ ھەم تاتار ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋەكىل-لىرى سۆزگە چىقتى.

ئوقۇش تاماملىغان ئوقۇغۇچىلاردىن پاراللېل ئىككى

سىنىپتىن لۇتپۇللا بىلەن راۋىل سۆزگە چىقتى.
راۋىل ئاۋۋال ئوقۇش جەريانىدا قولغا كەلتۈرگەن نەتـ
يجىلىرىنى قىسقىچە سۆزلەپ ئاخىرىدا "ساۋاقداشلار" دەـ
گەن شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن
لۇتپۇللا سۆزگە چىقىپ ئۇمۇ ئوقۇش جەريانىنى قىسقىچە
ئەسلەپ، ئوقۇتقۇچىلارغا تەشەككۈر بىلدۈرۈپ ئاخىرىدا
"مەكتەپ" دېگەن شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى.
سۆزگە چىققانلاردىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار تەييارلىغان
كونسېرتلار قويۇلدى.
ئاخىرىدا، ئوقۇش تاماملىغان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدەـ
كى ئەلاچىلارغا تەقدىرنامە بېرىلدى، بۇنى ئىلمىي بۆلۈم
مەسئۇلى زەينەپ ئاپپاي تارقاتتى.
ئوقۇش تاماملىغان ئىككى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى
سەھنىگە تىزىلىپ، يىغىن قاتناشچىلىرى زالدىن چىقىپ
بولغىچە چاۋاك چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ تۇردى.
مۇراسىم ئەنە شۇنداق دولقۇن ئىچىدە ئاخىرلاشتى.
ئەگەر ئاخىرىدا بولسا، قىزلار يىغلىشىپ بىرده ئوقۇتقۇچـ
لىرىغا، بىرده ساۋاقداشلىرىغا ئېسىلاتتى. ئوغۇل بالىلار-
مۇ بىر-بىرىسىگە چېتىپ قويغاندەك گىرەلىشىپ مەكتەپـ
تىكى مەيدانىدىن دەرۋازىسىغىچە مەكتەپ مارشىنى ئېيـ
تىپ ماڭدى، كوچىغا چىققاندىن كېيىن تارقىلىپ ئۆيىگە
قايتىشتى.
مەكتەپنى تاماملىغان ئوقۇغۇچىلار كەگ، مۇرەككەپ
جەمئىيەت قوينىغا غەرق بولدى. ئەمدى ئۇلار ھەر كۈنى
سائەتلەر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدىغان پائالىيەت دۇنياسـ

نىڭ سىرتىدا ئىدى. لېكىن بۇ كەڭ شارائىتتا ھېچكىم-
نىڭ ئېنىق ئىش تەخسىماتى، ۋەزىپىسى يوق ئىدى.

10

نىلقىغا مېڭىشقا تەييارلانغان لۇتپۇللا نېرى ئويلاپ، بېرى ئويلاپ بىللە چىقىمەن دېگەنلەر ئىچىدىن ئەخمەتنى لايىق كۆردى.

چۈشتىن كېيىن ئەخمەتنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ ئۇنى سىرتتىنلا چاقىردى.

— ئىشلىرىڭنى يىغىشتۇرۇپ چىققىن، دەڭدە ھارۋۇ ئوقۇشىمىز، — دېدى ئۇ.

— ھارۋا بولسا بۇگۈنلا ماڭامدۇق؟، — دەپ سورىدى ئەخمەت.

— شۇنچىلىك تەييارمىدىڭ؟ بۇگۈن قاراپ باقايلى.

ئەخمەت پەشتامىسىنى يېشىپ ۋىرىستەك ئۈستىگە يېپىپ قويۇپ چىقتى-دە، خەنزۇ بازىرىغا قاراپ ماڭدى. نۇراخۇن ئاقساقال مەسچىتى ئالدىدىن تاشلەپكىگە ئايلان-غاندا ئادەملەر ئۇلاشقان بىر سورۇنغا دۇچ كەلدى. ئادەم-لەر توپى ئوتتۇرىسىدا سېرىق، چاققان سەللە يۆگىگەن نۇقتا ساقاللىق بىرسى مېڭىپ تۇرۇپ، قول ھەرىكەتلىرى بىلەن سۆزلەۋاتاتتى.

— بۇ يەردە نېمە ئىش بولۇۋېتىپتۇ؟، — دەپ سورىدى لۇتپۇللا ئالدىدىكى كىشىدىن.

— ۋاي تاڭ. — دېدى ئۇ كىشى. لۇتپۇللا بىلەن ئەخ-

مەت ھېچنەرسىنى كۆرەلمەي قىستىلىپ ئورۇن يۆتكەپ ئېگىز بويلىق بىرسىدىن:

— ئاكا، نېمە دەۋاتىدۇ؟، — دەپ سورىغانىدى ئۇ "جىم" ئىشارىسى بىلەن ئالايدى. بۇ ھال لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەتكە باشقىلاردىن سوراپ بىلىش مۇمكىن ئەمەسلەكىنى، لېكىن بىلىۋالماي كېتىپ قالسا شۇنچە كۆپ ئادەملەر قىزىقىۋاتقان ئىشتىن مەھرۇم قالىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى-دە، قىسىلىپ بولسىمۇ ئىچىگە كىرىپ، بىلىپ بېقىشقا ھەرىكەت قىلدى.

ئەمدى ئۇلار سۆزلىگۈچىنى ئېنىق كۆردى. شۇ ئەسنادا سۆزلىگۈچى:

— ھە بالام! — دېگەنىدى، ئۇنىڭ قارشى تەرىپىدە ئولتۇرغان بالا تىزلىنىپ تۇرۇپ ئوڭ قولىنى ئوڭ قۇلىقىغا باسقىنىچە ئاۋازىنى سوزۇپ:

— دو . . . س . . . — دېدى.

— بولدى، مەددىھكەن، — دېدى ئەخمەت. لۇتپۇللا مەددىھ ئىكەنلىكىنى بىلىپ تېخىمۇ ئالدىغا سىلجىدى.

مەددىھ قاتاڭغۇر، قاڭقىشارلىق، ئاۋازى ياڭراق، بېلىگە بېشىل بەلباغ باغلاپ بىر پېشىنى قىستۇرۇۋالغان، تۇمشۇقى ئاسمانغا قاراپ تۇرىدىغان توپا رەڭ كەشىنى يالاڭ پۇتىغا سېپىۋالغان ئوتتۇرا ياش ئادەم ئىدى. تىزلىنىپ "دوس" تارتىپ بولغان بالىدىن كېيىن يەكتىز ئولتۇرغان يەنە بىر بالا:

— ئەيىۋەنناس! — دەپ قويۇپ قولىدىكى كىچىك داپنى "دۇم-تەك، دۇم!" قىلىپ چالاتتى-دە، كېيىن ئىككى

بالا بىرلىكتە:

— يا! پىرى كامىللەر! — دەپ جىم بولاتتى. شۇڭ-غىچە چېلىشقا چۈشىدىغاندەك بىلەكلىرىنى تۈرۈپ، مې-ڭىپ يۈرگەن مەددادە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— . . . بۇ چاغدا خورما سايىسىدىكى بۆشۈكتە ئۇخ-لاۋاتقان ھەزرىتى ئەلى رەزىيوللا يالغۇز ئەردى، ئەتراپىدا ھېچ كىمەرسە يوق ئەردى، مانا شۇنداق پۈرسەتنى غەنى-مەت بىلگەن يەتتە گەز ئۇزۇنلۇقتىكى ئەجدىھا سۈپەت قارا يىلان ئاغزىدىن ئوت چاچرىتىپ يېقىنلىدى! زېمىن سىلكىندى. جان-جانىۋارلار ناله قىلىپ، ئۇچار قاناتلار ئاسمان قەھرىگە ئۇچتى.

— دوس! . . . . . .

ئالەمنى قارا بوران قاپلىغاندەك، قىيامەتنىڭ ۋەھىمە-سى ئاننىڭ قەلبىگە قوقاس تۇككەندەك تۇيۇلۇپ، بۆ-شۈكتىكى ئوغلى ھەزرىتى ئەلى رەزىيوللا كۆز ئالدىغا كەلدى، ئانا ئۆچكىسىدىن سېغىپ كېلىۋاتقان سۈتىنى كۆتۈرگىنىچە ئۆيگە كەلسە. . .

مەددادە سۆزلەشنى كېسىپلا توختاتتى. شاگىرتلىرى-نىڭ بىرسى داپنى، بىرسى ئېتىكىنى تۇتۇپ ئەتراپتىكى-لەردىن خەير تىلىدى. بەزىلەر ئاتىغىنىنى تاشلىدى، مەي-دان ئەھلى گۈركىرىشىپ مەددادنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرى-نى ئاڭلاشقا تەقەززا بولدى. بۇنى سەزگەن مەددادە:

— ئاخىرىسىنى كېيىنكى قېتىمدا سۆزلەپ بېرەي، — دېدى، كۆپچىلىك چۈرقىرىشىپ كەتتى.

— ھازىر دېگىتسىلە!

— هەزرىتى ئەلى نېمە بولدى؟

— كۆپچىلىك بەرمەي تۇرۇڭلار!

سورۇن ئەھلىنىڭ زور كۆپچىلىكى سىرتتىن كەلگەن ئادەملەردەك كۆرۈنەتتى. "ئەمدى نېمە بولار" دېگەن ئىنتىزارلىق ئىچىدىكى ئادەملەر بارغانسېرى مەيداننى كىچىكلىتىپ مەدداھنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى.

— كۆپچىلىك!، — دېدى مەدداھ، — ئەسلىدە كېيىنكى يىغىلىشتا دەپ بېرەي دېگەنىدىم.

— نىياز ئاكا!، — دېدى ئۇنى تونۇيدىغانلار، — سىز ھېكايەتلەرگە ئۇنچىلىك نامرات ئەمەسقۇ!

— خوپ!، — دېدى مەدداھ ئىلاجىسىز، — ئانا ھەرقانچە يۇگۈرسىمۇ ئارقىسىغا كېتىۋاتقاندەك بولاتتى. بىراق ئۇ يېتىپ كەلگەندە ئوغلى ھەزرىتى ئەلىنى قۇتقۇزۇپ ئېلىشقا ئۆلگۈرەرمۇ؟ بۇ چاغدا يىرتقۇچ يىلان بۆشۈككە ئىككى يۆگىشىپ ئۆتلۈق ئاغزىنى ھەزرىتى ئەلى رەزىيوللانىڭ بېشىغا ئاپىرىپ يۇتۇشقا، —يا!... ئەلى!

— دەپ شاگىرتلار مەدداھنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى. سورۇن ئەھلىنىڭ تېنى "جۇغ" قىلىپ چوڭقۇر تىن ئېلىشتى، مەدداھ بولسا، خۇددى قولىغا زۇلپىقار تۇتقان جەڭگاھتىكى باتۇردەك چىرايىنى ئۆزگەرتىپ:

— ئەنە شۇ دەقىقىدە، سەبىي ئەلى ئالەمشۇمۇل تەمداشسىز ئوڭ قولى بىلەن يىلاننىڭ كارنىيىدىن سىقىپلا جېنىنى جەھەننەمگە يوللىۋەتتى. — دېگەندە، ئەتراپتىكىلەردىن:

— ئۇھ!

— خۇداغا شۈكرى، — دېگەن سادالار چىقىپ، جەڭ-
دىن كېيىنكى غەلىبىنى تەبرىكلىگەندەك ھەممە خاتىر-
جەملىككە چۆمدى ھەم تەرەپ-تەرەپتىن مەددىھقا ئاتىغان
ئىنئاملىرىنى شاگىرتلارنىڭ ئېتەك، داپلىرىغا تاشلاپ تول-
دۇرۇۋەتتى. شۇندىن كېيىن كىشىلەر ھەر تەرەپكە تارقى-
لىشتى. لېكىن مەددىھنىڭ ھېكايىسى بايىقى ئاڭلىغۇچى-
لارنىڭ ئاغزىدا تەكرار سۆزلىنىپ ئەل ئىچىگە تارالدى.

لۇتپۇللا ئۇچۇن بۇ بەكمۇ يېڭىلىق تۇيۇلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئەتراپلىق بىلىۋېلىش نىيىتىدە قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان ناتونۇش كىشىدىن سوئاللار سورىدى.

— بايىقى مەددىھ مۇشۇ شەھەردىمۇ؟

— ھەئە، قارادۇڭلۇق نىياز مەددىھ دېگەن كىشى شۇ.

— پۇلغا يارىغىدەك ھېكايىسى بارىكەن، — دېدى لۇتپۇللا قىزىقىپ.

— كۆرگەنسىلە، خەقنىڭ بەس-بەستە پۇل تاشلىغىنى، تېخى ئالامەت قىزىقلىرى بار، — دېدى ناتونۇش كىشى.

— نېمىشقا ئاخىرىسىنى تولۇق سۆزلەپ بولمايۋېرىپ، يەنە كېلىپ مۇھىم يېرىنى كېيىنگە قالدۇرىدۇ؟ — ھەيران بولدى لۇتپۇللا.

— ھەببەللى. مەددىھنىڭ كارامىتى ئەنە شۇنىڭدا. ئاڭلىغۇچىلارنى يەنە ئاڭلاشقا قىزىقتۇرۇپ، ئاشۇنداق كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان يىپ بىلەن ئۆزىگە باغلىۋالىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن نىياز مەددىھ دەپ ئاتالغان-دە!

— نىياز مەددىھ، قارادۇڭلۇق! ئۆيىگە بارسا سۆزلەپ

بېرەمدۇ؟ ، — دېدى لۇتپۇللا.
— هوي، سەن خېلىلا قىزىقسىدىكەنسەن، — دېدى ناتونۇش كىشى، — خوش بولۇپ سۆزلەپ بېرىدۇ. نې-مىشقا دېگەندە ئۇ، ئۆزى بىلگەننى كۆپچىلىككى بىلدۇ-رۇشكە قىزىقىدۇ ئەمەسمۇ.
لۇتپۇللا سورايدىغانلىرىنى يەنە داۋام قىلاي دەۋاتاتتى، ناتونۇش كىشىلەر ئۆز مەنزىللىرىدە ئايرىلىپ كېتىشتى.
"... ھىم، — دەپ ئويلاندى لۇتپۇللا، — بۇ ئېغىز ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدىكى جانلىق ۋاستە ئىكەن-دە"
لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت كېچىكمەي توخۇ بازىرىدە-كى نىلقىلىقلار چۈشىدىغان دەڭگە كىرىپ نادىر بىلەن تېپىشتى. ئۇلار تىنچلىق-ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن ئەتىگەنلىككە يولغا چىقىدىغانلىقلىرى ھەققىدە كېلىشى-ۋالدى.
— ئەتىگەنلىككە ئۆلگۈرۈپ كېلەمسەن، يا دەڭدە قونامسەن؟ — دېدى نادىر.
— ھازىر قايتىپ بازارلىق تەييارلىۋالمىسام بولمايدۇ-دە — دېدى لۇتپۇللا.
— ھەي، سەن بىر ئوقۇغۇچى تۇرساڭ. كىم سەندىن بازارلىق تەلەپ قىلىدۇ؟
— نادىر كا، بازارلىق سېغىنغانلىقىنىڭ نىشانى ئىكەن-لىكىنى بىلمەمسەن؟
— ساڭىغۇ گەپ تېپىپ بېرگىلى بولمايدۇ. ئاشپۇ-زۇلغا ئەكىرەيمۇ ئىككىڭلارنى؟
— بولدى، يولدا مېھمان قىلىۋالارسەن.

لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت قايتىپ كەتتى.

— زېرەك ئادەم دېگەننىڭ چوڭ، كىچىكى بولمايدۇ-كەن-دە. مۇشۇ لۇتۇن خويمۇ يېقىملىق يىگىتتۇ. بۇنىڭ بىلەن سەپەردە بىللە بولساڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك-تە، — نادىر شامالدەكلا پەيدا بولۇپ غايىب بولغان لۇتپۇللا توغ-رىسىدا ئويلانغاچ ئۆز تەييارلىقى بىلەن ھەپىلەشتى.

— لۇتۇن، — دېدى ئەخمەت يولدا كېتىۋېتىپ، — قانداق ھارۇندا ئولتۇرىمىز؟

— ۋاي-ۋوي نېمىلەرنى ئويلايدىغانسەن، ئۆرگىلەي-مۇ[1]، خادىكمۇ ئەمەس، ببرىچكا!، — دېدى لۇتپۇللا چۇشەندۇرۇپ، — تۆت چاقلىق.

— ئەمسە ياخشىكەن. سورىغىنىم، —دېدى ئەخمەت ئىزاھلاپ، — بىر يىلى نوغايتۇ دېگەن يەرگە ئاپاملار بىلەن ئاشۇ ئۆرگىلەيدە چىقىپ كەلگۈچە تولا چايقاپ ئۇچەيلەرنى ئۇزىۋېتەي دېگەنىدى.

— ياق، بۇ قېتىم ئۇنداق بولمايدۇ، خۇددى كوسىدا ئولتۇرغاندەك ماڭىسەن، ئەمما يوللار ئوڭغۇل-دوڭغۇل بولغاچقا "جاق-جۇقتىن" خالي بولمايمىز.

بۇ ئىككىسى ئەتىگەنلىككە قەيەردە جەم بولىدىغان-لىقلىرىنىمۇ دېيىشۇېلىپ ئۆيلىرىگە كېتىشتى.

— بالدۇرراق دېگەن بولساڭ دادام، ئاپاملارغا ئوبدان-راق خالتا قىلىپ بېرەتتىم ئەمەسمۇ. — دېدى ھەدىسى.

— ھەدە، — دېدى لۇتپۇللا — نىلقىغا سەن ئەمەس

---

① ئېرگىلونى ئادەتتە كىشىلەر شۇنداق دېيىشىدۇ.

مەن چىقىمەن. ئازراق پاتازى، ناۋات، بىر-ئىككى قوغۇن ئېلىۋالسام بولدى. مەن دېگەن ئوقۇغۇچى.

— گېپىڭنى قارا، نېمىلا قىلساڭ ھەدەڭنىڭ ئۆيىدىن كېتىۋاتسەن-دە!

— سەنمۇ قىزىققۇ ھەلىمە، سۆز تالاشقۇچە تەييارلىغىنى قىلىۋەرمەمسەن! ، — دېدى نۇرجان لۇتپۇللاغا قاراپ، — مەن نېمە قىلىپ بېرەي؟

— سېنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىشىڭ، — دېدى لۇتپۇللا، — ئەتىگەنلىككە بىزنى خادىكىڭ بىلەن دەڭگە يەتكۈزۈپ قويۇش.

لۇتپۇللا ھۇجرىسىدا لامپىنى تۆۋەن بېسىپ قويۇپ نېلىقىدا ئوقۇيدىغان كىتابلىرىغا قاراپ خىيال سۈرەتتى. مانا كۆز ئالدىدا نىياز مەدداھنىڭ تەققى-تۇرقى، سۆزلەۋاتقان قىياپىتى تۇراتتى. بۇ چاغدا مۇئەللىملىرىنىڭ: "ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ئەدىبلەرگە ئۇچراشمىغان خەلق ئەدەبىياتچىلىرىمۇ بولىدۇ. ئۇلار ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ خىلمۇخىل تۇرلىرى بويىچە مىللەتنىڭ ئەدەبىيات خەزىنىسىگە تۆھپە قوشىدۇ" دېگەنلىرىنى ئەسلىدى. " نىياز مەدداھمۇ ئەنە شۇنداق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتچىلىرىدىن ئىكەن-دە. . . "

نوغايگورت مەھەللىسىدىكى ھەممە چىراقلار ئۆچۈپ تۇن ئويقۇسى قاپلىغانىدى. كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ "ئەرزىمەس" نەرسىلەرگە قىزىقىدىغان لۇتپۇللانىڭ ياتقىدا چىراق تېخىچىلا يورۇق ئىدى.

* * * * *

1937-يىلنىڭ ئىيۇل ئېيى ئىدى. كەڭ دالىنىڭ بۇگۈنكى كۈنى لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەتكە ئالبومنىڭ تۇنجى ۋارىقى ئېچىلغاندەك تۇيۇلدى. يېزىلارنى كېسىپ ئۆتىدىغان مۇنۇ توپىلىق يول كىشىگە يېڭى خاتىرىلەرنى بەخش ئېتەتتى.

نىلقىغا قاراپ يول ئالغان ئىككى ھارۋىنىڭ ئالدىدا كىسىنى نادىر، ئارقىدىكىسىنى ئەزىز ھارۋىكەش ھەيدەگەنىدى. ئالدىدىكى ھارۋىدا لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت، ئارقىسىدىكىدە سودىگەرلەر بار ئىدى.

— نادىر كا، — دېدى لۇتپۇللا، — تەلىيىمىز بارئىكەن جۇمۇ. ھارۋىغا يەشىكلىك چاي باسقىنىڭ ئولتۇرۇشىمىزغا راسا ئەپلىك بولدى.

— تەلىيىڭمۇ باردۇ، ئىككىڭگە ئورۇن راسلايمەن دەپ ئاۋۇ يەشكىلەرنى ھارۋىنىڭ كەينىگە مەن باغلىغاندىمەن؟ — دېدى.

— ھەي، سېنىڭ شۇنداق قىلىدىغىنىڭنى بىلگەچكە سېنى ئىزدىدىم-دە! — دېدى لۇتپۇللا.

ئەمدىلا يولغا چىققان بۇ ھارۋىدا قىزىق پاراڭلار ئۇزۇلمىدى.

بۇ يوللاردا تولا مېڭىپ كۆنۈپ كەتكەن ئاتلار يېنىك ئاياق ئېلىپ، بۇگۈنلا نىلقىغا يەتكۈزىدىغاندەك دېۋىنىپ تۇراتتى. ئارقىدىن ئەزىز ھارۋىكەشمۇ يېتىشىپ كېلەتتى. بىردەمدىلا توپا دەڭنىڭ يۇقىرىسىدىكى يېرىلغان

يارنى ياقىلاپ ماڭىدىغان يولغا كەلگەندە ئەخمەت لۇتپۇل-
لاغا:
— مۇنۇ غەلىتىلا بىر يارغۇ؟ تۈپتۈز يەردە. ھە؟ —
دېدى.
لۇتپۇللا بۇ يارنى نەچچە كۆرگەن بولسىمۇ، ئەخمەت-
تىڭ بىلمەكچى بولغانلىرىغا جاۋاب بېرەلمەيتتى.
— بۇنى كىم بىلىدۇ دەيسەن، نادىر كام چۈشەندۈرۈپ
بېرەرمىكىن، — دېدى لۇتپۇللا.
—ۋوي، بۇ ئاغىنەڭ چوڭ يەردىن گەپ ئاچتىغۇ! مەن
مۇشۇ يارنى دادامدىن سورىغاندا ئۇ، كىچىكىمدە بار ئى-
دى، دېگىنى ئېسىمدە ئۇكا. ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ يار
يەر تەۋرەشتە پەيدا بولغانمىش. ھازىر بۇنى "يېرىلغان
يار" دېيىشىدۇ، — دېدى نادىر، — لۇتۇن، بۇ ئاغىنەڭ
كىم بولىدۇ؟
— ئاغىنەم ئەخمەت ئۇچ دەرۋازىلىق.
— بىر مەكتەپتە ئوقۇمسىلەر؟
— ياق، ئۇ موزدوز.
—موزدۇز؟ مۇنداق دېگىن. مۇشتۇمدەك تۇرۇپ ھۇ-
نەردە قولۇڭنى، گەپتە قۇلاقنى پىشۇرۇۋېتىپسەن-دە، —
دېدى نادىر.
— ھاھا، نادىركا، تونۇيدىغاندەكلا دېدىڭا. ھۇنەردە-
غۇ قول پىششۇن، قۇلاقنى . . . دېگىنىڭ نېمىسى؟ —
لۇتپۇللا ئەخمەتنىڭ قۇلاق توغرىسىدىكى لەقىمىنى كۆز
ئالدىغا كەلتۈرگەنىدى.
— مانا، ئاغىنەڭ بولغىنى بىلەن تازا بىلمەيدىكەن-

سەن. ھۇنەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ قۇلاق موللىسى بولىدىغان ھۇنەر موزدۇزلۇق. نېمىشقا دېسەڭ، ئېغىز گەپتە، قول ئىشتا كېتىۋېرىدۇ، شۇڭا نى-نى قىزىق پاراڭلار قىلىنىۋې-رىدۇ.

— شۇڭلاشقا ناخشا-سازغا ھېلىتىنلا پىشقانكەن-ده، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، — دېدى ئەخمەت.

— كەم قالغىنىدىن ئېشىپ تۇرغىنى ياخشى ئۇكا، — دېدى نادىر.

كۇنچىقىشقا قاراپ سۇزۇلغان نىلقىنىڭ تۇگىمەس توپا يولى ئىككى تەرىپى ئېتىزلىق، غۇژمەڭ مەھەللىلەرگە ئېلىپ كەلدى. لۇتپۇللا بىرقەدەر تونۇش بۇ يولدا ئەمدىلە-تىن كۇرۇۋاتقان ئەخمەتنىڭ ئالدىدا كۇرەڭلىگەندەك:

— كۇرۇۋاتامسەن، بىزكېتىۋاتقان بۇ مەھەللە خۇدە-يارىۋزى، ئاۋۇ گۇمبەزدەك تۇرغان سېدىنى بىلگىنىڭ بە-لەن ئۇ تەرەپتىكى مەسچىتنى كۇرمىگەنسەن. ئۇگزىسە-دىكى ئارقارنىڭ مۇڭگۇزىنىڭ چوڭلىقىنى كۇردۇڭمۇ؟

— دېدى.

— ھە، خۇدىيارىۋزى دېگەننى ئاڭلىغانتىم، — دېدى ئەخمەت لۇتپۇللاغا بۇرۇلۇپ، — ئۇ نېمە مەنىنى بىلدۇرە-دۇ؟

— ئۇ بىر نام، — دېدى لۇتپۇللا يەنە دەرھال بىرنېمە-نى خىيالىغا كەلتۇرۇپ، — شۇنداقتۇ ھە نادىركا؟

باياتىن بۇلارنىڭ گېپىگە ئارىلاشمىغان نادىر ئەمدى ئىختىيارسىز:

— مەنغۇ بىر ساۋاتسىز قارا تۇرۇك ئادەم. لېكىن خەقلەردىن ئانچىلىشىمچە بۇرۇنقى ھاكىمەت[1] يۈز تۇتۇننى بىر مەھەللە قىلىپ، ئۇنىڭغا بىر ئادەمنى باشلىق سايلاپ باشقۇرغانىكەن. مۇشۇ مەھەللىنىڭ باشلامچىسى خۇدا-قۇل دېگەن كىشى ئىكەن. كېيىن بۇ نام خۇدىيار يۈزى دەپ ئاتىلىپتىكەن.

بۇ چۈشەندۇرۇش ساۋاتسىز نادىر ھارۋىكەشنىڭ ئاغ-زىدىن چىققان بولسىمۇ، لۇتپۇللانى قىزىقتۇردى.

— نادىر كا، بۇ گەپچە جېلىلىيۈزى، روزىمەتىيۈزى دېگەنلەرمۇ شۇنداقكەن-دە؟ بىراق بۇ نېمىشقا خۇداقۇلىيۇ-زى بولمىغاندۇ؟

— پاخما بېشىگىدىكى مېڭەڭنىڭ ئىتتىكلىكىنى قارا!

— دېدى نادىر، — بۇ توغرىلىق ھەر خىل پاراڭلار بار، بە-زىلەر قىسقارتىپ شۇنداق ئاتالغان دېسە، بەزىلەر باشقا مەنىنى دېيىشىدۇ، مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ يەردە بۇلاڭچى-لار بولغان ئىكەن، — نادىر گەپنى توختىتىپلا سەكرەپ ھارۋىدىن چۈشۈپ بىر نەرسىنى قولىغا ئېلىپ چىقتى-دە، گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — ئاق يوللۇق ھارۋىكەشنىڭ نې-سىۋىسى يولدا دېگىنى مۇشۇ-دە، بۇمۇ ئارتۇقلۇق قىلماي-دۇ.

— نادىر كا، — دېدى لۇتپۇللا، — تېپىۋالغان بۇ بەكە بۇلاڭچىلارنىڭ بولۇپ قالمىسۇن؟

— بۇ دېگەن نېمىتى! ئۇلار دېگەن تۇمبەل، خەنجەر،

---

① مۇكۈمەت دېمەكچى.

چوماق تۇتىدۇ.

— بايىقى گېپىڭ ئۇزۇلۇپ قالدىغۇ، خۇدىياريۇزىلىكلەر بۇلاڭچى بولامدۇ؟

— ياق! — دېدى نادىر كەسكىن ھالدا، — ئۇلار خۇدىياريۇزلۇك ئەمەس، ھەر يەردىن بولۇپ، مۇشۇ خۇدىياريۇزىنىڭ ئەتراپىدىكى ئەپلىك يەرلەرنى تاللىۋالغانىكەن، شەھەرگە يېقىن، قېچىپ-مۆكۈشكە ئەپلىك بولغاچقا، بۇلاڭچىلار شەھەرگە كېلىۋاتقان سودىگەرلەرنى بۇلايدىكەن. بۇ ۋەقە خەقلەرنىڭ ئاغزىدا "خۇدىيارلىق بولۇپ كېتىپتۇ" دېيىلىپ، بۇ گەپ بۇلاڭچىلار ئىچىدە "خۇدىيارلىق قىلدۇق" دەپ ئاتالغانىكەن. مانا بۇ تەرىپى جىرغىلاڭ غولىغا، بۇ تەرىپى قومۇشلۇق، چاتقاللار بىلەن ئىلى دەرياسىغا تۇتىشىدىغان دالا...

— تازىمۇ سۇرلۇك يەرلەر ئىكەن، — دېدى ئەخمەت.

ئوتتۇرىدا جىملىق پەيدا بولۇپ قالدى. پاراڭلارمۇ ئۆزگىرىشكە باشلىدى.

— نادىركا، — دېدى لۇتپۇللا بىر نەرسە ئېسىگە كېلىپ قالغاندەك، — نىلقىغا چىققاندا بايىقى تېپىۋالغان بەكەڭنى سېتىۋالدىم دېمەيدىغانسەن؟

— ھىھ! — دەپ دېمىقىنى قاقتى نادىر، — ھازىردىن باشلاپلا سېتىۋالدىم دەۋېرىمەن! يەنە كېلىپ سامساق بەكىسى دەيمەن. ھارۋىكەش دېگەنچۇ دائىم بىرنېمىلىرىنى يوقىتىپ قويىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا تېپىۋالغىنىمىز بىر قاققا بىر قاق-دە!

— ھاھاھا.

يىلاندەك ئەگرى-توقاي سوزۇلغان يول سازلىقلاردىن، سۇ يالاپ كەتكەن كاتاڭلاردىن، تۇشۇك كۆۋرۈك، ئېتىز ئارىلىرىدىن ئۆتەتتى. نادىر مالىخىينى كۆزىگە كىيىپ، تاماكىسىنى چېكىپ ئالدىغا قاراپ ماڭاتتى. مەھەللىلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئەخمەت ھەممىدىن بەك قىزىقىپ ئەتراپقا قارىدى.

— لۇتۇن، كۆرۈنگەن مەھەللىلەرنىڭ نامى باردۇ-ھە؟ ئاۋۇمۇ مەھەللىمۇ؟ تاغ باغرىدىكەن، — دېدى ئەخمەت.

— ھە، ئۇ چۇلۇقاي. بايا يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتۇق. ئۇ مەمەيۇزى. مۇنۇ كېتىۋاتقان مەھەللىمىز ئۇچئون. ئالدىمىزدىكى ئىسلامىيۇزى، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئىسلامىيۇزى؟ "ئابلاشتىن چىقىپ كەلسەم، ئىسلامىيۇزىدە پاختەك" دېگەن ناخشىدىكى ئىسلامىيۇزى مۇشۇ ئىكەن-دە، — دېدى ئەخمەت بوينىنى سوزۇپ بىرنېمە-لەرنى كۆرىدىغاندەك قىياپەتتە.

— ئۇنداق ئەمەس، — دېدى بايىاتىن گەپكە ئارىلاش-ماي تۇرغان نادىر، — پاختەك دېگەن ھەممىلا يەردە بار نەرسە، ئەسلىدە ئىلاخۇن كۆك كۆز دېگەن ئادەمدىن ئاجرىشىپ كەتكەن بەختىخان دېگەن ئايال ئىسلامىيۇزلىك بىر تۇغقانغا تەگكەنىكەن. ئۇنى كەمسىتىپ "بەختەك" دەپ قوشاقتا قوشقان گەپ. ئىلاخۇن كۆك كۆز دېگەن قوشاقچى ئادەم. . . ئەمدى ئىسلامىيۇزىدە داڭلىق باخشى، داپچىلار كۆپ بولغاچقا، خەقلەر: "ئىسلامىيۇزلىك-لەرنىڭ توي-تۆكۈنلىرىگە سازەندە ھاجەتسىز، بىرلا داپ-

چى بولسىلا بولدى" دېيىشىدۇ. بۇ گەپلەرنىڭ چاقچاق ياكى راستلىقىنى بىلمەيمەن.

نادىر ھارۇسىنى يىراقتىنلا كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. غان غايەت زور بىر قەدىمىي قارىياغاچنىڭ تۈۋىدە توختاتى. بۇ يەردە ئۆتكەن-كەچكەن يولۇچىلار سالقىنداپ دەم ئېلىپ ئۆتەتتى. يەنە بۇ يەردىكى "ئاق تاش مازار" گۈمبى- زىنى تاۋاپ قىلىشاتتى، كۈمىلاچ بىلەن قەد كۆتۈرگەن بۇ گۈمبەزنىڭ قۇببىسى كۈنپېتىش تەرىپىدىن بىر ئاز گۈمۈ- رۈلۈپ كەتكەن بولسىمۇ يەنىلا ھەيۋەتلىك ئىدى. ئۇ ئەتـ راپتىكى شۇاق بېسىپ كەتكەن قەبرىلەر ئىچىدە تەبىئىي قىزغۇچ توپا رەڭگى بىلەن ئالاھىدە ئىدى. گۈمبەزنىڭ يول تەرىپىدىكى ھېلىقى قارىياغاچ پېشىن ۋاقتىدا گۈمبەز- گە سايە تاشلاپ سالقىنلىتاتتى. كىشىلەر قارىياغاچنىمۇ گۈمبەزدەك تەۋەررۈك بىلىپ سانسىزلىغان ژۇرۇنلارنى باغلىۋەتكەنىدى.

نادىر ئاتلىرىغا بېدە تاشلاپ بەردى. بۇ يەردە دەم ئېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى يامپاشلاپ يېتىشاتتى، بەزىلىرى پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى، بەزىلىرى چەللە قـ لىپ قويۇلغان بىر چايخانىدا چاي ئىچىشەتتى. لۇتپۇللا خاتىرىسىگە بىرنېمىلەرنى سىزاتتى. ئەخمەت گۈمبەز تە- رەپنى ئايلىنىپ كەلدى. بىر چاغدا بېشىغا كۈلاھ كىيـ گەن، ئۇچىسىغا يىرتىق پەرىجە ئارتىۋالغان، غېرىبانە سىياقتىكى بىر دەرۋىش خۇددى بىرەر قەبرىدىن چىققان- دەكلا پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ ھېچكىمگىمۇ قاراپ قويـ ماستىن ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ گۈمبەزگە قارا-

غىنىچە:

— . . . ھەزرىتى ئاقتاش مازار غوجامنىڭ مۇبارەك قەبرىگاھىغا ئېھتىرام بىرلە قەدەم تەشرىپ قىلىپ، دۇئا-تىلاۋەتتە بولۇپ، ئەۋلىيا-ئەنبىيالارنىڭ، ئاتا-بوۋا، قوۋم-قېرىنداش . . . لارنىڭ روھىغا ساپلىق، جايىغا جەننەت تىلەپ، ھاياتلارنىڭ توغرا بالا-قازالاردىن خالىي، ئامان-ئېسەن، تىلەكلىرىنىڭ ئىجاۋەت بولۇشلىرى ئۈچۈن ئۈشبۇ خاسىيەتلىك ماكاندا خالىس دۇئا قىلىمەن ئامىن. . . — دېدى. ئەتراپتىكىلەر تەڭ قول كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىشىپ، دەرۋىشكە ئاتىغانلىرىنى بېرىشتى.

— سەن ھېچنېمە بەرمىدىڭغۇ؟ — دېدى ئەخمەت بىر چاغدا لۇتپۇللانىڭ يېنىغا بېرىپ.

— نېمىشقا بېرىمەن؟

— ھوي، ئاخۇننىڭ بالىسى تۇرۇپ بىلمەمسەن؟ بۇ دېگەن ئىلىدىكى تۆت مازارنىڭ بىرسى ئەمەسمۇ!

— نېمە ئىشلارنى قىلىپتىكەن ئۇ؟

— چاقچىقىڭنى قوي، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلغاچقا ئەۋلىيا بولالىغان-دە.

— ئۇنداقتا مۇنۇ قارىياغاچ شۇنىڭ خاسىيىتىدىن زو-رايغان بولامدۇ؟

— بەلكىم شۇنداقتۇر. بايا ئاۋۇ دەرۋىش قارىياغاچ-نى، گۈمبەزنى قۇچاقلاپ، سۆيۈپ كەتتى.

— ئۇ شۇنداق قىلمىسا پۇل بەرمەيسەن-دە!

— ئۇنداق دېمە، مەن دۇكاندىمۇ ئەۋلىيالار ھەققىدە دۇئا قىلغان تىلەمچىلەرگە پۇل بېرەتتىم. بۇگۈنزە گۈمبەز-

زىنى كۆردۈم.

— ئەمىسە ئاتىغىنىڭنى تەييارلاپ قوي، ئەتە سۈلتان ئۈۋەيسىنى كۆرىسەن.

— يىگىتلەر هارۇنغا چىقىڭلار، — دېدى نادىر.

لۈتپۈللا بىلەن ئەخمەت هارۇنغا قاراپ مېڭىۋاتقاندا كەكەساقال، سىپايە بىر ئادەم ساپايىنى تەڭكەش قىلىپ بەدەشقانىنى قۇرغىنىچە ناخشا ئېيتقىلى تۇردى:

قۇلاق سالغىنكى يارەنلەر،
هېكايەت بولمىش ئەجدادتىن.
ئادالەت ئۈلگىسى ئولكىم،
زىلەيخا يەنە ئەخمەتتىن.
. . . . . .

— هەتتىگىنەي، ئەمدىلا باشلىغانكەن-دە، — دېدى لۈتپۈللا هارۇنغا كېتىۋېتىپ.

ئەمدىكى يوللار كۈنگە قاقلاپ قويغاندەك ئىسسىق، تاقىر جايدا ئىدى. ئاتلارغىمۇ هاردۇق يەتكەنلىكتىن ئېغىر قەدەم ئالاتتى. ئادەملەرمۇ مۈگدىگىلى تۇردى. قىزىل كۆتەنگە بارغاندا نادىر لۈتپۈللا بىلەن ئەخمەتنى ئويغىتىپ بىرلىكتە يەرگە چۈشتى-دە، پىيادە مېڭىپ "قىزىل كۆتەن" داۋىنىغا ئۆرلىدى.

داۋان ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن لۈتپۈللا بىلەن ئەخمەت ئالقىنى بىلەن پېشانىسىگە سايە چۈشۈرۈپ، هەۋەس بىلەن ئەتراپقا قاراشتى. كەڭ دالا، غۇۋا مەهەللىلەر، ئەگىپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەرياسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كۆك

ئاسمان كەچكى شەپەقنىڭ رەڭگىگە ئۆزگەرگەنىدى.
داۋاندىن تىرەجەپ چىققان ئاتلار دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، قازان شەكلىدىكى چوڭقۇر بوستانلىق — سۆلتان ئۆۋەيىس مەھەللىسىگە شۇڭغىدى. ھەردائىم چۈشۈپ ئۆتىدىغان مۇرسىل دەڭگىلىنىڭ ئوچۇق تۇرغان چاقسا دەرۋازىسىدىن نادىرنىڭ ئاتلىرى بىمالال كىرىپ كەتتى.
دەڭگىنىڭ قورۇسىمۇ، ياتاقلىرىمۇ ئازادە ئىدى. يولۇچىلار سۇپىسى بار چوڭ بىر ياتاققا ئورۇنلاشتى.
— بىز ھارۋىكەشلەر سۇيۇق ئاش ئىچىشكە ئۆگىنىپ قاپتىمىز، — دېدى نادىر.
— بىزگىمۇ شۇنداق بولۇۋېرسۇن، سەپەردە ھاردۇق چىقىرىدۇ، — دېيىشتى سودىگەرلەر.
تەبىئەتنىڭ مۇجىزىلىرىگە كىچىكىدىن تارتىپ قىزىقىپ ئادەتلەنگەن لۇتپۇللا تاغلار قولتۇقىدىكى مۇنۇ مەھەللىنىڭ ئەتراپىدىكى كەچكى مەنزىرىلىرىنى تاماشىلاش ئۈچۈن ھويلىغا چىقتى. ئۇنىڭغا ئەخمەتمۇ قوشۇلدى. ئۇلار بىردەم كەچكى شەپەقنىڭ ئابرال قىرلىرىدا ئاخىرلىشىۋاتقان شوللىلىرىنى، ئەتراپنى قاپلىغان بوستانلىقنى، بۇلبۇل سادالىرىنى قىزىقىپ تەرىپلىدى. ئەنە شۇ ئارىلىقتا دەڭگە تۇتاش، پەقەت بىرلا تام ئايرىپ تۇرغان باغدىكى ئۈرۈكلەر ئۇلارنىڭ ئىشتىهاسىنى قوزغىدى.
— قىزىل‌قاچا ئۈرۈك ئىكەن-دە، بىراق... — دېدى ئەخمەت.
— بىراق دەيسەنغۇ؟ كېلە، مېنى يۆلە، "باغقا كىرىگەن ئوغرى ئەمەس"، — دېدى لۇتپۇللا تامغا چىققاندىن

كېيىن، — ئەكەل قول ياغلىقىڭنى.
بىردەمدىلا ئىككى قول ياغلىقنى چېگىلگەن ئۆرۈكنى ئېلىپ باغدىن چىققان لۇتپۇللا ياتاقنا كىردى. يولۇچىلار ماختىشىپ ئۆرۈكنى يەۋاتقاندا مۇرسىل كىرىپ قېلىۋىدى لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت بىر-بىرىسىگە يەر تېگىدىن قاراشىتى. بۇنى چۈشەنگەن نادىر:
— مۇرسىلكا، بۇ ئۆرۈك تەملىككەن، — دېيىشىگە:
— بۇ ئۆرۈكنى ماڭا تونۇشتۇرغىنىڭ قىزىققۇ! بۇ بىر نەزەر تەگكەن ئۆرۈك، نېمە بىلەن ئەكىردىڭلار؟ — دېدى.
— قول ياغلىق بىلەن، — دېدى لۇتپۇللا.
— مەندىن چېلەك سورىساڭلار بولماسمىدى؟ بۇ بىر ۋەخپى باغ، ھېلىھەم ئەكىرىپ تويغىچە يەڭلار، — دېگەنىدى، ياتاقتىكىلەر بايىقى "ئوغرى" بولۇپ قېلىش خىجالەتچىلىكىدىن خاتىرجەم بولدى. بىردەمدىلا ئاش كۆكى ھىدى پۇراپ تۇرغان خام قىيمىلىق ئۆگرە جاۋۇر بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلدى. يولۇچىلار قورسىقى ئېچىپ كەتكەنمۇ ياكى ئاش بەك ئوخشىغانلىقتىنمۇ ھەممىسى تەكەللۇپسىزلا ئۆزلىرى ئۆسۈشۈپ، تەرلەپ-پىشىپ ئىچىشتى. تاماقتىن كېيىن يولۇچىلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر سودىگەر:
— ھەممىڭلا ئۆيدە ياتىمىزمۇ؟ — دېدى.
— ھە، پاشا يوقكەن دەپ ئۆگزىدە ياتقىڭ بارمۇ؟— دېدى يەنە بىرسى.
— چاقچىقىڭنى قويغىنا، — دېدى ئۇ، — ماللار

قورۇدا تۇرۇۋېرەمدۇ دەۋاتىمەن!

— مۇرسىلكامنىڭ ئالا ئېتى ساقلايدۇ، — دېدى هارۋىكەش.

باشقىلار كۈلۈپ كېتىشتى، مۇرسىل غەلىتە مىلتىقىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كېلىپ:

— بۇ مىلتىقنى كۈلمەكلار، مىلتىقنىڭ يېشى مېنىڭ يېشىمدىن چوڭ، — دېدى. كۈلكە يەنە كۆتۈرۈلدى.

— نېمە بولسا شۇ بولسۇن، ئوقى باردۇ؟ — دېدى هارۋىكەشلەردىن بىرسى.

— "ئوقى يوق مىلتىق كۆسەي" دېگەننى ئاڭلىمىغان-مىدىڭ؟— دېدى مۇرسىل مىلتىقنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، — ئوقىدىن خاتىرجەم بول.

— مۇرسىلكا، — دېدى نادىر چېقىشىپ، — بۇ مىلتىقىڭنىڭ ئوقى بولمىسىمۇ سۈرى بار ئىكەن جۇمۇ!

* * * * *

مازار مەھەللە بوستانلىقىنىڭ ساپ هاۋاسىدىن نەپەس ئېلىپ ئۈيقۇغا تازا قانغان يولۇچىلار تاڭ سەھەردە بەسلەشىپ سايراشقان خۇش ناۋا بۇلبۇللارنىڭ ئويغىتىشى بىلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ يولغا چىقتى.

تەبىئەتنىڭ بۇ دىيارغا ئاتا قىلغان مەنزىرىسى ئۆزگىچە ئىدى. مەھەللىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى ئابرال تېغى چاتقاللار هەم تاغ خېنىلىرى بىلەن قوشۇر يېشىل كۆرۈنەتتى. مەھەللىنى ئىككىگە بۆلۈپ، ئوتتۇرىدىكى سايدا

ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى شاۋقۇنلۇق ھەم سۈزۈك ئىدى. سۈ-
نىڭ تېگىدىكى تاشلار تىترىگەندەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
ھارۇلدىكى ئاتلار بۇ سۈغا كىرىپ تۇرۇپ سۇ ئىچىشكە
باشلىدى.

— كېچىچە پولۇ يېگەندەك سۈغا دۇم چۈشتىغۇ ئات-
لىرىڭ، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئاتلار ئۇچۇن كېچىچە يېگەن سۈلۈ پولۇدىنمۇ
ئارتۇق، قارىغىنا، مۇنۇ سۇنى ئاتلا ئەمەس مېنىڭمۇ ئىچ-
كىم كېلىۋاتىدۇ، — دېدى نادىر.

لۇتپۇللا بۇ گەپنىڭ يارىشىغىدا بىرنەرسە دېمەكچى
بولۇۋاتاتتى، ئەخمەت لۇتپۇللانى نۇقۇپ:

— ھوي، ئاۋۇلارنى ساينىڭ تېشىمىكەن دېسەم، غاز-
لار ئىكەنغۇ! كېچىچە مۇشۇ دالىدا ياتامدۇ؟ — دېدى.

— ھەئە، ھەيران قېلىۋاتامسەن؟ — دېدى لۇتپۇللا.

— يوقالمامدۇ؟ — يەنە سورىدى ئۇ.

— ياق، — دېدى سۇ ئىچىپ بولغان ئاتلىرىنىڭ
بوجىلىرىنى يىغىشتۇرغان نادىر، — بۇ خاسىيەتلىك
يۇرت.

ھارۇنىڭ چاقلىرى ساينىڭ تېشىغا تېگىپ جالاقلە-
غان ئاۋازلار بىلەن غازلارنىڭ "غاق، غاق" لىرى قوشۇلۇپ
كۆركەم ساي جانلىنىپ كەتتى. بۇ ھال ئەخمەتكە ئالاھىدە
تەسىر قىلىپ، ھاڭ-تاڭ قالدى. ئۇ بىردىنلا ئۆزىچە:

لەيلىنىڭ تېغىغا چىقساڭ،
غازلىرى "غاق-غاق" قىلۇر.
ئەرلىرى ئوقيا ئېتىپ،

مەزلۇملىرى سودا قىلۇر.
دېگەن ناخشىنى ئەسلىدى-دە، ئۇنلۇك ئوقۇپ:
— لۇتپۇللا، سەن شائىر بولغاندىن كېيىن بىلەرسەن، بۇ ناخشىدىكى قوشاق مۇشۇ يەردىن چىققانمۇ-قانداق؟ — دېدى.
لۇتپۇللا قوشاقنى يەنە بىر تەكرارلىدى-دە، سەل ئويلىنىپ:
— قوشاقنىڭ دەل مۇشۇ يەردىن چىققانلىقى ناتايىن. ئەمما قوشاق ۋەقەلىككە ئىگە. ئۇنى ئاشۇ بىر كۈپلېتتىنمۇ بىلگىلى بولىدۇ، — دېدى ئۇ سەل ئويلانغاندەك ئەتراپقا قاراپ، — بۇ يەرنىڭ تارىخىمۇ بايىقى قوشاقتا بايان قىلىنغىنىدەك تىنچ ئۆتمىگەنلىكى مەلۇم. ئاڭلىشىمچە، ئاۋۇ قىزىل توپىلىق ئېگىزلىكنى كىشىلەر "چۇقا" دېيىشىدىكەن. ئۇ يەرنىڭ توپىسى تۇزلۇق، يېسە داۋا بولىدىكەن، — دېدى.
ئەخمەتنىڭ يەنە بىرنېمىلەرنى سورىماقچى بولغاندەك تېگىرقاپ تۇرغىنىنى بىلگەن نادىر:
— لۇتپۇللامۇ ئاڭلىغىنىنى ئېيتتى، مەنمۇ ئاڭلىغىنىمنى قوشۇپ قويايي، بۇ يولدا مېڭىپ يۈرۈپ قۇلاق موللىسى بولۇپمۇ قالدىم. بايىقى قوشاقنى چۈشەندۈرگۈچىلىكىم يوق. سۇلتان ئۇۋەيىسخان توغرىسىدىكى ئاڭلىشىمدىن قارىغاندا، ئۇ موڭغۇل نەسلىدىن بولغان مۇسۇلمان پادىشاھ ئىكەن. ئۇ مۇسۇلمان بولىمىغان موڭغۇللار بىلەن سوقۇش قىلىپ شېھىت بولغانلىقتىن، بۇ يۈرتقا دەپنە قىلىنىپ گۈمبەز قويۇرۇلغانىكەن. ئەنە شۇ ۋاقىتتا

قازاندىكى ئۇماچ تۆكۈلۈپ خاسىيەتلىك توپا بولۇپ قال-
غانلىقتىن "چۇقا" دەپ ئاتالغانىكەن. مەن ئۇنى يەپ كۆر-
گەن، سېغىزدەك چىشلىگىغا چاپلىشىپ تۇرىدۇ، تەمىمۇ
ياخشى. ھە، لۇتۇن سېنىڭ قانداق قوشىدىغىنىڭ بار؟
— مەن ماتېرىيال كۆرگەندىن كېيىن قوشارمەن، —
دېدى لۇتپۇللا.

بىرئازدىن كېيىن نادىر ھارۇننى توختاتتى-دە، يىگىت-
لەرنى شەرەتلەپ ھارۇندىن چۇشۇردى. ئاندىن ئارقىسى-
دىكى ھارۇندىكىلەر بىلەن جەم بولۇپ، يول ئۇستىدىلا
سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى تەرەپكە قاراپ يۈگۈنۈپ ئولتۇر-
دى. يېشى چوڭراق سودىگەر ئايەت ئوقۇدى. ئاندىن ھار-
ۇنلىرىغا چىقىپ يولغا راۋان بولدى.

— ئىلىدىكى تۆت مازارنىڭ بىرسى مۇشۇ، — دېدى
نادىر ھارۇنغا چىقىقاندىن كېيىن، — ھەر نۆۋەت مۇشۇن-
داق ئايەت ئوقۇپ ئۆتىمىز.

— بۇنىڭ بىلەن ئىككى مازارنى كۆردۇم-دە، — دېدى
ئەخمەت خۇشال بولغان قىياپەتتە.

قارىماققا تۇزلەڭلىك كۆرۈنگەن يول شورتاڭلىق بول-
غاچقىمۇ ئاتلار ساناپ دەسسىگەندەك ماڭاتتى. ئەتراپ
قىياق چۆپ، شۇاق بىلەن تولغانىدى.

— نادىر كا، ئەندى ئەخمەتنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلايدۇ-
غان يول باشلانغاندۇ؟ — دېدى لۇتپۇللا، — "ناخشا يول
قىسقارتىدۇ" دەيدىكەنغۇ؟

— مەن دائىم ناخشا بىلەن يول يۈرىمەن، لېكىن يول-
نىڭ قىسقارغىنىنى بىلمەيمەن، ئەندى ئەخمەت ئېيتسا

قىسقىرامدىكىن تاك!

— گەپلىرىمىز خويمۇ ئوبدان بولۇۋاتاتتى، — دېدى ئەخمەت، — بوپتۇلا، ئاندىن نادىر كام ناخشا ئېيتىدۇ.

ئەخمەت ئالدىدىكى چەكسىز كۆرۈنگەن دالىغا قارىدى-دە، ئالقىنىنى تىزىغا داپ چالغاندەك ئۇرۇپ ناخشىسىنى باشلىدى:

سۇلتان غوجام سورايدۇ،
سېپىل سوققانلار نەلىك؟
بىز بەگكە نېمە قىلغان؟
بىكار ياتىدۇ شەلىك.

. . . . . .

ئەخمەت كۆزىنى يۇمغىنىچە بىر ناخشىنى ئېيتىپ بولۇپ ئاخىرىسىغا يەنە بىر ناخشىنى زەنجىرەك ئۇلاپ قوشۇۋەردى:

ئۆستەڭنىڭ تېگى قاتتىق،
چاپسا كەتمەن ئۆتمەيدۇ.
مانجۇ بەگلىرى دائىم،
بېشىمىزدىن كەتمەيدۇ.

. . . . . .

— ئەمدى نادىر كامدىن ئاڭلايلى، — دېدى ئەخمەت. لېكىن نادىر بولسا قاتتىق خىيالغا بەنت بولۇپ كەتكەچكە-مۇ ئىپادە بىلدۈرمىدى.

ھوي، — دېدى ئۇ چۆچۈگەندەك، — يارايسەن ئۇكا، يېشىڭغا باقماي كونىچە ئىكەنسەن. راستىنى ئېيتسام، سېنىڭ ناخشىلىرىڭ ماڭا كونا خاتىرىلەرنى ئەسلەتتى.

.. ئۇ ئەسلىمىلەر قانلىق ياشلار بىلەن تولغان. ئۇنى سۆزلەپ سىلەرنىڭمۇ يۈرىگىڭلارنى زىدە قىلماي، — دېدى.

— ھەي نادىر! — دېدى ئارقىدىكى ھارۋىدا ئولتۇر-غان ئەزىز، — ئاتىلارنى چالدۇرىدىغان يەرگە كېلىپ قال-دۇق.

نادىر ئەترايقا قارىغىنىچە ئوك قول تەرەپتىكى كۆكۈل مەيدانغا بۇرۇلدى.

يولۇچىلار يېشىللىق ئۈستىدە يامپاشلاپ، دىماقىغا ئۇرۇلغان گۈل-گىياھلارنىڭ ھىدى بىلەن ھۇزۇرلىنىپ پا-راڭغا چۈشتى. لۇتپۇللا بۇ كەڭ تەبىئەت قوينىدىن نېمە-لەرنىدۇ ئىزدىگەندەك نېرى كەتتى. ئۇ پايانى يوق يېشىل-لىققا توپماي قارايتتى، ھاۋا بوشلۇقىدا بوز تورغايلار ئېگىز-پەس ئۇچۇشۇپ سايرىشاتتى.

— ئۇكا، — دېدى ئەزىز ھارۋىكەش ئەخمەتكە قا-راپ، — شائىر ئاغىنەڭ زېرىكىپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ؟

— ياق، ئۇ ئىلھام ئىزدەۋاتىدۇ، — دېدى ئەخمەت. بۇ چاغدا لۇتپۇللا ئېگىشىپ نېمىلەرنىدۇ تېرىۋاتاتتى. ئەخمەتنىڭ گېپىنى ئاڭقىرالمىغان سودىگەرلەرنىڭ بىر-سى لۇتپۇللانىڭ ئېگىشىپ يۈرگىنىنى كۆرۈپ:

— نېمە دېدىڭا تېرىۋاتقىنىنى؟ — دېدى. ئەخمەت ئۇنىڭ گېپىنى ئۇدۇللا چۈشىنىپ بايىقى گېپىنى تەكرار-لىدى. ئاڭغىچە قولىدا بىر تۇتام ياۋا گۈل تۇتقان لۇتپۇللا قايتىپ كەلگەنىدى، ھېلىقى سودىگەر:

— ئۇكا، شەھەرلىك دېسەم ئۆزەمگىمۇ تېگىپ كېتە-

ىدۇ، تەرگىنى بىر تۇتام گۈل-گىياھ ئىكەنغۇ، — دېدى ئەجەبلىنىپ.

— ئاكا، مەن بىر نەرسە تېرىۋاتىدۇ دېمىگەندىمەن، ئىلھام ئىزدەۋاتىدۇ دېدىمغۇ! — دېدى ئەخمەت خىجالەت-چىلىكتە.

—تالاشماڭلار. بۇنى ئۇقۇشماسلىق دېسىمۇ بولىدۇ، — دېدى نادىر ھېلىقى سودىگەرگە قاراپ، — سەن سودا-گەر بولغاندىن كېيىن ھەقىچان پۈلغا يارايدىغان بىر نەرسە تېرىۋېتىپتۇ دەپ چۈشىنىپسەن، شۇنداقتۇ؟

ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. ئەخمەت بايىقى دېگەن گېپىنى تەكرارلاپ چۈشەندۈردى. بۇ گەپلەر ئارقىسىدىن لۇتپۇللا:

— نادىركا، يىراقنى يېقىن، ئېغىرىڭنى يېنىك قىلى-ۋاتقان مۇنۇ ئاتلىرىڭنى بۇ كەڭرى دالىدا ئارقانداپ قوي-ماي قويۇپ بەرسەڭچۇ؟ — دېدى. نادىر بىر ئاتقا، بىر لۇتپۇللاغا قاراپ ئۇن-تىنسىز تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر نەرسە ئويلاۋاتقانلىقى چىرايىدىن مەلۇم ئىدى.

— ئات بىلەن ھەپىلىشىدىغانلارنىڭ راسا كۆڭۈل بۆ-لىدىغان ئىشى توغرىسىدا گەپ ئاچتىڭ-دە، — دېدى نا-دىر، — بۇنىڭغا بىر ۋەقە ئارقىلىق جاۋاب بېرەي-ھە، — ئۇ كەڭ دالىغا قاراپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى، — ئاتلىق سەپەر قىلغان بىر يولۇچى ئۆزى ھارىدىمۇ، ئېتى ھارىدىمۇ، مۇشۇنداق بىر دالىدا دەم ئاپتۇ-دە، ئېتىنىڭ كۆپرەك ئوت-لىۋېلىشى ئۈچۈن بوش قويىۋېتىپ ئۆزى بىرئاز ئۇيقۇغا كېتىپ قاپتۇ. كۆزىنى ئاچسا ئات يوق. كەڭ دالىدا قانداق

تاپالسۇن، ئۇ ئاتتىن ئايرىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاچچىق
ھەسرەت ئىچىدە بىر تاشقا:

ئات بېشى، ئارپا بېشى،
ئارپا نېرىندا ھاردى ئات.
ئىچىم ئاغرىپ قويۇپ بەرسەم،
ماڭا قىلدى تالاپات.
ئات ئاتاڭچە بولسىمۇ،
قاق قوزۇقنى باغلا پات.
مېنىڭ ئىسمىم موللابارات،
مۇندىن كېيىن پەندىيات.

دەپ يېزىپ قويۇپ، ئىگەر-توقۇمنى دۇمبىسىگە ئار-
تىپ مېڭىپتىكەن. مېنى شۇنداق بول دېمەكچىمۇ؟ —
دەپ سۆزىنى تۈگەتتى. لۇتپۇللا دەرھال خاتىرىسىگە قو-
شاقلارنى يېزىۋالدى.
— ئەمدى لۇتپۇللانىڭ مۇنۇ دالا توغرىسىدىكى ئىل-
ھاملىرىنى ئاڭلايلى، — دېدى ئەخمەت. ئولتۇرغانلار
چۈشەنمىسىمۇ "ھە، ھە" دېيىشتى.

توغرى قىر، ھەي توغرى قىر،
ئەتراپلىرىڭ يايلاق-ساي.
شۇ ئاقلىق ھەم بىنەملىك،
مول مۇنبەتلىك ھاي-ھاي!
ھارۇنكەشلەر ماڭىدۇ،

يازدا ناخشا لاي-لاي!
قىشتا ھوۋلاپ شۇرغان،
قاقشىتىسەن "ۋاي-ۋاي!"

— باركاللا، نەقلا گەپ بوپتۇ-بۇ، — دېدى نادىر باشلىرىنى ئىغاكلىتىپ.

— ھىم، مۇنداق ھۇنىرىڭ بار ئىكەن-دە؟ — دېدى سودىگەر.

— ئەمدى بىلدىڭىزغۇ دەيمەن، — دېدى ئەخمەت پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، — بايا ئىلھام بىغۇاتىدۇ دېگەنىم مۇشۇ.

يولۇچىلار بىر-بىرلىرىگە ئىللىق قاراشتى. سەپەر تۈرمۇشى ئۇلارنى بارغانسېرى يېقىنلاشتۇرۇپ بىر ئائىلە ئادەملىرىدەك رىشتە باغلاتقۇزغانىدى.

سەپەر يەنە داۋاملاشتى. چوڭ قارا سۇدىن ئۆتۈپ چۈلاق بۇلاق تۈزلەكلىكىگە چىققاندا قاش دەرياسىنىڭ ئورمانلار بىلەن قاپلانغان مەنزىرىسىنى ياقىلاپ ماكىدى. تەبىئەت بەرىكەت ئاتا قىلغان بۇ خاسىيەتلىك دىياردا بىر-بىرىگە گىرەلىشىپ قەد كۆتۈرگەن باراقسان تېرەك، قەيىن، تال، چىغان قاتارلىق دەل-دەرەخ، چاتقاللار بۇ سالھىللارغا ئاجايىپ گۈزەل ھۆسن ئاتا قىلغانىدى.

— ۋۇي! — دەۋەتتى ئەخمەت ئىختىيارسىز ھالدا، —مۇنۇ قىزىل مارجاندەك شاختا تۈرغانلار نېمە؟

— قىزىل زىرىق دېگەن شۇ، — دېدى نادىر ئېگىكى بىلەن شەرەتلەپ، — كۆرمەپتىكەنسەن-دە؟ ئاۋۇلار قارا

زىرىق.

يولنىڭ ئىككىلا تەرىپى مانا شۇنداق يېشىللىققا قاپ-لانغاچقىمۇ ھارۋا بىلەن بىللە ئەگىشىپ كېلىۋاتقانىدەك ئۇزۇلمەيتتى. توقاي ئۇستىدە تۇرلۇك ئۇچار قاناتلار ئۇ-چۇشۇپ يۇرسە، سۇدا ياۋا ئۆردەك، چۆپلەر ئارىسىدا قىرغاۋۇل، توشقانلارنىڭ يورغىلىشىپ يۈرگەنلىكى كۆ-رۈنۈپ قالاتتى.

— لۇتپۇللا، يۇرتۇڭلار مۆجىزىلىك ئىكەن جۇمۇ،

— دەپ ئەتراپقا ھەۋەس بىلەن قارايتتى ئەخمەت.

— ياق ئەخمەت، بۇلار مۆجىزىگە كىرمەيدۇ، تاغدە-كى بۇغا-مارال، چەكسىز قارىغاي، يەر ئاستىدىكى مىس، قوغۇشۇن، كۆمۈر ھەققىي مۆجىزە.

— بەرھەق، كۆرۈۋاتىمەن، ئەگەر مەن كۆرۈشتىن ئىلگىرى دېگەن بولساڭىزە "لاپ ئۇردى" دېگەن بولاتتىم.

— ئەخمەت، — دەپ گەپكە ئارىلاشتى نادىر، — ئىشەنمىگەنلا نەرسە "لاپ" بولۇۋەرمەيدۇ، لاپ دېگەنمە-چۇ ئۆزەڭ كۆرۈۋاتقان، ئاڭلىغانلاردىن چىقىۋېرىدىكەن. بۇ توغرىلىق بىر ئىشلار ئېسىمغا كېلىپ قالدى. سۆز-لەپ بېرەي - ھە. ئۆتكەندە بىرنەچچە ئادەمنى شەھەردىن ئېلىپ چىقىۋاتاتتىم، تاش داۋان تۆۋىنىدە قارماق سېلىۋات-قانلارنى كۆرۈپ بېلىق توغرىسىدا گەپ بولۇپ قالدى.

— بۇلار نېمە قىلىۋاتىدۇ؟ — دېدى بىرسى.

— بېلىق تۇتۇۋاتقانلارغۇ، — دېسەم، ھېلىقى كىشى كۈلۈپ كېتىپ:

— ئۇمۇ بېلىق تۇتقان بولامدۇ، — دېدى. مەن ئانچە-

ئېرەن قىلماي:

— تور سالماپتۇ، دېمەكچىكەنسىز-دە، — دېۋىدىم:

— ھېھ! تور؟ ئۇمۇ بېلىق تۇتۇش بولامدۇ؟ بىز تە-رەپتە بېلىق يېگىمىز كەلگەندە دەريانىڭ بويىغا سورۇن قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئويناۋېرىمىز، قازاننى سۇغا يېقىن ئې-سىپ ماينى قىزىتىپ، بىر تاختاينى قازانغا يۆلەپ بىر ئۇچىنى سۇغا چىلاپ ماي قىزىغاندا چۆمۈچنى ئىككىلا ئۇرساق بېلىق دېگەن تاختايغا يارمىشىپ قازانغا چۈشۈۋې-رىدۇ. ئۇششاقلىرىنى تاشلىۋېتىمىز. شۇنىڭ بىلەن بې-لىققا تويۇپ قايتىمىز. مانا بېلىق تۇتۇش دېگەن، — دەيدۇ.

— قىپقىزىللا يالغانغۇ بۇ، — دېدى ئەخمەت.

— ئالدىرىما، مەنمۇ سەندەك ئويلىغان، — دېدى نادىر گېپىنى داۋام قىلىپ، — ھېلىقى ئاداش:

ئېشىپ قالغان بېلىقلارنى دەريا‌غا تاشلىۋېتىپ قايتاتۇق، دېگەندى، مەن تەنە قىلىپ:

— تىرىك بېلىقلار يېسۇن دەپما؟ — دېدىم.

— ياقەي، — دېدى ھېلىقى ئاداش، — دەريا ئارشاڭ سۇلىرى قوشۇلغاچقا شىپالىق ئىدى، ھېلىقى پىشقان بې-لىقلار سۇغا چۈشكەن ھامان تىرىلىپ كېتەتتى.

بىز راسا كۈلۈشتۇق. نېمىشقا دېسەڭ ھېلىقى ئاداش لاپچى ئىكەن.

— راستلا كۈلكىلىك ئىكەن. مۇشۇنداق گەپلەرنى كىم چىقىرىدىغاندۇ؟ — دېدى ئەخمەت كۆزىنى لۇتپۇللاغا يۆتكەپ.

— ئۇنى "پالانچى" دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ، ئۆزگەرتىلىپ يۈرىدىغان ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مەھسۇلى. ھازىرقىدەك لاپ يەنە رىۋايەت، چۆچەك، لەتىپىلەرمۇ شۇنداق، — دەپ چۈشەندۈردى لۇتپۇللا، — يالغاندەك بولۇشى مۇبالىغە قىلىنغانلىقىدا، راستەك بولۇشى تۇرمۇشقا بىرلەشتۈرۈلگەنلىكىدە.

ئەخمەت ئەمدى چۈشەندىمۇ ياكى يول بويى خۇش‌مۇئامىلە، خۇشچاقچاق، قىزىقارلىق پاراڭلىرى بىلەن ئۆزىگە رام قىلىپ كېلىۋاتقان نادىر توغرىسىدىكى ئويلىرى بىلەنمۇ شۇك بولۇپ قالدى. شۇ تۇرقىدا ھەممىسىلا ئەتراپقا قارىغىنىچە جىمجىت ئىدى. ئەخمەت ئاخىرى نادىر توغرىسىدىكى قىزىقىشىنى ئىپادىلەپ، ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئۆز ئېغىزىدىن ئاڭلاپ بېقىش ئۈچۈن:

— نادىر كا، ياشلىقىڭىزدا شوخ ئۆتۈپتىكەنسىز-ھە؟ كۆرگىنىڭىزمۇ ئاز ئەمەستەكقۇ؟ — دېدى.

— توغرا دېدىڭ ئۇكا، — دېدى نادىر سەرگۈزەشتىلىرىنى قىزىقىقان ئادەملەرگە سۆزلەشنى ياخشى كۆرىدىغان مىجەزى بويىچە، — بۇنىمۇ قىسقىچە پاراڭ قىلىپ بېرەي. ئېسىمگە كەلسەم نامرات ئىكەنمىز. ئەمما شوخلۇقتا يېتەرلىك ئىدىم. خېلى-خېلى ھۇنەرلەرگىمۇ شاگىرت بولدۇمىز ئاخىرىسىغا چىقالماي، ئاخىرى ھارۋىكەشلىكتە توختىغان بولدۇم. نېمىشقا دېسەڭ نۇرغۇن ئادەملەرنى، ئاجايىپ ئىشلارنى، نۇرغۇن يەرلەرنى كۆرۈپ تۇرىدىكەنسەن ئەمەسمۇ، بۇ كەسىپمۇ مەندەك قارا تۇرۇك ئادەمگە لايىق دېگىنە.

— ئەجەب قارا تۆرۈك بولۇپ قاپتىكەنسىز-ھە؟ بىرەر موللامدىن تەلىم ئالغان بولسىڭىززە، — دېدى ئەخمەت ئارمان قىلغاندەك.

— موللىنىڭ ئەمەس، خەلپەتنىڭ تەلىمىنى ئالغان. مېنىڭ مۇشۇنداق قارا تۆرۈك بولۇپ قالغىنىمغۇ يەنە شۇ خەلپىتىمنىڭ سەۋەبى، — نادىر خۇددى ياش كۆنلىرىدە- كىدەك ئاھاڭلىرى بىلەن ھېكايىسىنى سۆزلىدى، — تالىپ بولۇش ئۈچۈن قارىلىق ئوقۇغانىدىم. خەلپىتىمنىڭ ئاچچىقى يامان ئادەم ئىدى. ھەتتا ئادەتتىكى گەپلەرنىمۇ ھەجىلەپ سۆزلىتەتتى.

بىر كۈنى ئۇنىڭ ياتقىغا بىر سۆزنى سوراشقا كىر- سەم كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرۇپتۇ، سەللىسىگە شامدىن ئوت تۇتۇشۇپ كۆيۈشكە باشلاپتۇ. مەن موللامنىڭ تەلە- مى بويىچە: مول — لا—م، سەل — لد — لد — ر—ىگە ئوت كېپ — تىپ —تۇ، — دېگۈچە رەسمىي كۆيگىلى باشلىغانىدى، موللام دەرھال ئۆچۈرۈۋالدى-دە:

— ھاي كالۋا، كۆرگەندىن كېيىن چاپسان دېسەڭ بولمامدۇ؟ — دەپ تىللىدى.

— تەقسىر، ئۆزلىرىنىڭ تەلىمى شۇنداق ئەمەسمە- دى، دېسەم:

— خەلپىتىڭگە زىيان بولۇۋاتقاندا ھەجىلەپ سۆزلەش گۇناھ، يوقال كۆزۈمدىن! — دەپ قۇغلىۋەتكەنىدى.

ھارۋىدا ياڭرىغان كۆلكە يېقىنلاپ قالغان مەھەللىگە ئاڭلاندى. بۇنىڭغا ھارۋىلارنىڭ تاشلىقتىكى جالاق-جۇلۇ- قى قوشۇلۇپ زېرىكسىپ تۇرغان ئىتلارنىڭ قاۋىشىغا سە-

ۋەب بولدىمۇ، ئۆي-ئۆيلەردىن چىققان ئىتلار قاۋىشىپ كەتتى، ئۇ ئىتلارنىڭ بەزىلىرى ھازىرلا ھارۋىنى پاچاقلىۋېتىدىغاندەك دېۋەيلىسە، بەزىلىرى خۇشياقمىغاندەك قوڕۇنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغىنىچە قاۋايتتى.

نېمىدېگەن يامان ئىتلار-ھە، پىيادە ئادەم كېلىپ قالسا يېۋېتىدىغان ئوخشىمامدۇ، — دېدى ئەخمەت ئەندىشىلىك كايىپ.

— ئۇنچىلىكمۇ ئەمەس، — دېدى نادىر، — بىزنىڭ ھارۋىلارنىڭ تاشلىقتىكى تاراقلىشى ئۇخلاۋاتقان ئىتلارنى ئويغىتىۋەتتى. ئۇلار قورقۇپ تۇرۇپ قاۋاۋاتىدۇ.

— قورققان ئىت قاۋامدۇ؟

— نېمىدېگىنىڭ، قورقۇنچىقى تېخىمۇ بەك قاۋايدۇ. مېنىڭ ئىككى ئۆي نېرىسىدىكى قوشنامنىڭ شۇنداق بىر ئىتى بار ئىدى. كۈندۈزى ئۇخلايدۇ، كېچىسى تاڭ ئاتقىچە قاۋايدۇ. ئىگىسى: "بىزنىڭ ئالەك بەك سەگەك" دەپ ئۇخلاۋېرىدۇ. بىر كۈنى كېچىدە ئۇنىڭ قوينىنى ئوغرى ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن: "ھە، سەن قاۋاپ چىققىنىڭ بىلەن ئوغرىنىڭ شېرىكى ئىكەنسەن" دەپ ئۇنى يوقاتتى. ئەمدى مېنىڭ ئىتىم ئۇنداق بىھۇدە قاۋىمايدۇ، بىر نەرسىنىڭ شەپىسىنى سەزسە قاۋايدۇ.

— ئۇنداقتا ئەقىللىق ئىت ئىكەن-دە؟

— ھە، مال ئىگىسىنى دورايدۇ-دە!

— ھا ھا ھا!

ھارۋا تاقىر قىزىل تاغ تۈۋىگە كېلىپ قالدى.

— تاش داۋاننىڭ ئۈچىغا كەلدۇق، — دېدى نادىر،

— يىگىتلەر، ئەمدى ئىتلارمۇ يوق، پىيادە ماڭىسىلەر. بىردىن تاش كۆتۈرۈۋېلىڭلار، ئاتلار دەم ئالغاندا چاققا تىرەپ قويىسىلەر. تۆپىگە چىقىۋالغاندىن كېيىن سىلەر ئاتلىق يول بىلەن چۈشۈپ كەتسەڭلەر بولىدۇ، بىلىسەنغۇ لۇتپۇللا؟

— ھەئە.

داۋانغا يارماشقان ئاتلارنى ئىختىيارىغا قويۇۋېتىپ، ھارۋىنى مۈرىدەپ مېڭىش ھارۋىكەشلەرنىڭ ئادىتى ئىدى. نادىر ئەنە شۇنداق تىرەجەپ مېڭىشقا باشلىدى. يۇقىرىغا پىيادە ماڭغانىنى ئاز دەپ تاش كۆتۈرۈۋالغان ئەخمەت تۇمشۇقى يەرگە تەككۈچە بوينىنى سوزۇپ ئۈرىدەپ كېتىۋاتقان ئاتلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا يېنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قولىدىكى تاشنى چاققا يۆلەيتتى.

شۇنداق قىلىپ بارغانسېرى ئۈزىراپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنگەن دەسلەپكى چوڭ داۋان تۈگىدى. قالغانلىرى ئانچە خەتەرلىك ئەمەس ئىدى. ھەممىسى ئارام خۇدا دەم ئېلىشۋالغاندىن كېيىن:

— ئەمىسە بىز ئاتلىق يول بىلەن كېتىۋەردۇقمۇ، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئالدىرىماي مېڭىڭلار، بىز ئۈزاقتا چىقمىمىز، — دېدى نادىر.

لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت چاتقاللار ئارىسىدىكى بىلەنەر-بىلىنمەس چىغىر يول بىلەن بىرده تاقىر يەرلەردىن، بىرده تېۋىلغا، تىكەنلەر ئارىسىدىن ئۆتەتتى. ھەممىلا

نەرسە ئۇسساپ كەتكەندەك قاغجىراپ تۇراتتى. مانا بىر چاغدا تېگى كۆرۈنمىگۈدەك ھاڭنىڭ لېۋىدە كېتىۋاتقان ئەخمەت ھەيرانلىقتا ئېھتىيات بىلەن ماڭاتتى. سەلدىن كېيىن ئۇ:

— لۇتپۇللا، كىچىككىنە دەم ئېلىۋالغاچ مۇنۇ يەر-لەرنى كۆرۈۋالايلىچۇ، — دېدى.

— كۆرۈۋالغان ياخشى، — دېدى لۇتپۇللا ئۆزىگە ئۆزى سۆزلىگەندەك، — ھاياتلىق سەپىرىمىزمۇ مۇشۇنداق قىستاڭ ھەم داۋانلىق يوللاردىن ئۆتىدۇ! تېخى ئۆشۈمىمىزدە يۈك...

ئېغىر يىللارنىڭ دەھشەتلىك،
قاينىغان قايناملىرىدا
. . . . . .

بارغانسېرى كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان لۇتپۇللانىڭ ئازاۋازى يىراقتىن ئاڭلانغاندەك بوش ئاڭلىناتتى. تېگى يوق ھاڭنىڭ قىرغىقىدا ئۇۋۇسسىدىن ئۆچۈشقا تەمشىلىۋاتقان قۇشنىڭ بالىسىدەك ئۇنىڭ سىياقى ئەخمەتكە باشقىچىلا بىلىنىشكە باشلىدى.

كۆردۈڭمۇ ئالدىمىزدىكى،
چوڭ ئېغىر داۋاننى؟
ئىچىدىكى تىك غارلار،
تا بىز ئۆتىدىغان يول،
تۇماق قىرلاپ، يۈكنى مۇرىگە ئارتىپ،
ناخشا ئېيتىپ،
بەخۇدۇك چىقىپ كېتەيلى،

دوستۇم هوشيار بول.

. . . . . .

خېلى يىللار بىللە يۈرگەن بولسىمۇ لۇتپۇللانىڭ مۇنداق ھالىتىنى كۆرمىگەن ئەخمەتنىڭ ئالدىدا لۇتپۇللا خۇددى بىرخادا تاشتەك ياكى قانداقتۇر قوشۇننىڭ سەردارىدەك تۇراتتى.

تېخى تۇنۇگۈنلا تام توۋلىرىدە،
توپىغا مىلىنىپ، مەن ئىدىم دوستۇم
ئويناپ يۈرگەن مۇتەللىپ.

. . . . . .

شائىرنىڭ بۇ داۋان ئۈستىدە چاچراپ چىقىۋاتقان شېئىرىي مىسرالىرى قەيەرلىرىدىدۇ مۇجەسسەملەنىپ ساپ ھاۋادا قانات قېقىشى كەلگۈسىدىكى "كۆزەش سېپىدىن شەپە"، "قىزىلگۈلگە پۈركەنگىچە يەر-جاھان" . . . شېئىرلىرىنىڭ بىخلىرى ئىدى.

لۇتپۇللا پۈتى ئاستىدىكى ئۆزى دەسسەپ تۇرغان تاشنى نېمىشقىدۇ سايغا دومىلىتىۋەتكەنىدى، ئۇنىڭغا يۈزلىگەن، مىڭلىغان تاشلار قوشۇلۇپ بۇھاڭدا تاغلارغا خاس سادا ياڭرىدى. ئۇنىڭغا تاغ ئۇچار قاناتلىرى جور بولۇپ ئاسمانغا پەرۋاز قىلدى.

— كەتتۇق، — دېدى شائىر، — گۈزەل مەنزىرىلەر يەنە بار.

سەزگۈر لۇتپۇللا ئۇن-تىنسىز ئورنىدىن تۇرغان ئەخمەتنىڭ قول ياغلىقى بىلەن باش-كۆزىنى سۈرتۈۋاتقانلە-

قىنى بايقىدى. ئۇ، ئەزەلدىن مۇنداق ئەھۋاللارنى ئۇچراتقاندا ئەزۋەيلىمەيدىغان مىجەزى بويىچە گەپلەرنى دىلغا بېتارامليق كەلتۈرمەيدىغان تەبئىەت ئۈستىگە يۆتكىدى.

— تەبئىەت بەك خىلمۇخىل-ھە، — دېدى لۇتپۇللا كۈلۈمسىرەپ.

— كونىلارنىڭ: "خۇدانىڭ قۇدرىتىنى كۆرىمەن دېسەڭ تاغقا چىق" دېگىنى بەرھەق ئىكەن-دە! — دېدى ئەخمەتمۇ بىلىنىدۈرمەي.

— يەنە توقايغىمۇ بار دېگەن بولغىيتى، — دېدى لۇتپۇللا، — قارىغىنا، مۇنۇ يېشىل توقايلىق ھەم ئۈنى ئارىلاپ ئېقىۋاتقان ئاق لىنتىدەك قاش دەرياسىنى!

بۇ ئىككىسى پاراڭ بىلەن تۆۋەنلەپ سۈپسۈزۈك تاغ سۈيىنىڭ بويىدىكى چىملىقتا ئولتۇردى.

— بۇ سۇ "ئېرامىدۈن" سېيىدىن چىقىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى لۇتپۇللا، — "ئېرامىدۈن" دېگەن سۆز "ئېرەنلىك" دېگەن مەنىدە. ئاۋۇ ھەيۋەتلىك دەرەخلەر ئېرەن. تېخى ساينىڭ ئىچىدە ئالتۈن كېنى بار.

— ئوھوي، ئېرەن دېگەننى ئاڭلىغان، ئۆزىنى كۆرمەپتىكەنمەن، — دېدى قىزىققان ئەخمەت بىر شاخنى قولىغا ئېلىپ، — يوپۇرماقلىرى بۇيىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدىكەن-ھە؟

— ئەمما نەسلى ئاز، ياغىچى بەك قاتتىق دەرەخ. كەچكۈزدە كۆرسەڭ يوپۇرماقلىرى ئوتقاشتەك رەڭدار بولۇپ كېتىدۇ، — دەپ تەسۋىرلىدى لۇتپۇللا.

كېچىكمەي ھارۋىلارمۇ تاراقلاپ كەلدى-دە، دەريا يا-

قىلاپ كەتكەن يول بىلەن بىر چۆپلىكتە دەم ئېلىشتى.
— ئەخمەت ئۇكا، — دېدى نادىر مېھماندوستلۇق تەلەپپۇزى بىلەن، — لۇتپۇللا سېنى باشلاپ بارسۇن، تو-نۇشۇپ قالدۇق. ئۆيلەرگە بارغىن جۇمۇ! ئۆيگىنۇ يېتىپ بارمىدۇق، ئېسىمىنىڭ باربدا دەپ قويغىنىمغۇ بۇ.
— خۇدا بۇيرىسا بارارمەن، سىزمۇ شەھەرگە كىر-گەندە بېرىڭ! — دېدى ئەخمەت.
— شۇ چاغدىمۇ مەن باشلاپ بارىمەن نادىر كا، ئەخ-مەت سەمەرقەنت تەكلىپىنى قىلىپ قويىدىغان شەھەرلىك-لەرگە ئوخشىمايدۇ، — دېدى لۇتپۇللا.
— ئۆزەڭ بىلىسەن، نادىر كاڭمۇ ئانچە تارتىنچاق سەھرالىق ئەمەس، دوكىنىغا بولسىمۇ بارارمەن.
— ها ها ها.

11

بۇگۈن ئائىلىسى بىلەن جەم بولۇپ، كېلەر-كېتەر پاراڭلارنى تۈگەتكەن لۇتپۇللا ئۇخلاش ئۈچۈن مېھمانخا-نىغا كىرگەندە ئەخمەت ئاللىقاچان ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.
ئەتىگەنلىكى بەسلەشكەندەك ئىككىسى تەڭلا ئورنى-دىن تۇردى.
— سەن يېتىۋەر ئەخمەت ، — دېدى لۇتپۇللا، — مەن ئەتىگەن تۈرۈپ ھويلامنى، كوچىلارنى، ئابرال تېغى-نى كۆرۈۋالاي دېدىم.
— ئوخشاش ئىكەنمىز، — دېدى ئەخمەتمۇ، — مەن

بۇ تاغلىق يۇرتۇڭدا كۆن قانداق چىقىدىكىن دەپ تۇرۇۋا-
تىمەن.

لۇتپۇللا نېرى-بېرى كېرىلىپ كوچىغا چىقتى. ئەخ-
مەتمۇ بىللە چىقتى. بىراق لۇتپۇللا يۈگۈرگىنىچە غايىب
بولدى. ئەخمەت كۆننىڭ چىقىشىغا قىزىقىپ قارايتتى.
نەلەرنىدۇ ئايلىنىپ كەلگەن لۇتپۇللا ئەخمەتنىڭ قېشىغا
كەلگەندە كۆننىڭ چاچراپ چۈشكەن نۇرلىرى ئابرالنىڭ
ئېگىز چوققىسىدىكى "بالاتاش"قا چۈشۈپ، كۆنچىقىش
تەرەپنى يورۇتقانىدى. ئۇلارنى كۆزىتىپ قاراپ چىققان
ئەخمەت:

— ھە، ھېلىقى ياغاچ تورنىكىڭ مۇشۇ ئىكەن-دە،
توغرا ياغاچ سېنى كۆتۈرەلەمدۇ؟ — دېدى.

— ۋاھ، ئۇ دېگەن ئېرەن نوتىسىدە! — دېدى لۇتپۇللا
تورنىك ئوينىشىقا تەمشىلىپ.

لۇتپۇللالارنىڭ تاقا شەكىللىك ھويلىسى دەرۋازىلىق
دېيىلگىنى بىلەن تالدىن توقۇلغان "چاقسىلىق" ئىشىك
ئىدى. ئوڭ قولدىن ھىسابلىغاندا ئامبار، ئات-كالا ئېغىـ
لى، غازخانا، ئاندىن مېھمانخانا، ئاشخانا ھەم سېپراتور[1]
دا سۇت مېيى ئايرىيدىغان چايخانىمۇ بار ئىدى.

لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت ھويلىغا كىرگەندە بىر توپ
ئايالار سېپراتوردا سۇت تارتىۋاتاتتى. لۇتپۇللا ھەردائىم
يازلىق كانىكولدا كەلگەندە ھەۋەس قىلىدىغان بۇ ماشىنـ
ىنىڭ تۇتقىسىنى ئايلاندۇرۇپ يارەملىشەتتى. ھازىر بىر-

---

① سېپراتور — سۇت مېيىنى ئايرىدىغان ماشىنا.

دىنلا يەنە شۇنداق چىشلىق چاقنى پىرقىراتتى. ماشىنىدىن رىتسملىق غىژىلدىغان ئاۋاز چىقاتتى. سۈت تارتقىلى كەل-گەنلەر بۇ ئىشچان يىگىتكە قىزىقىپ رازىمەنلىك بىلەن قارىشاتتى.

— نىلقىنى قەيەرلىرىدىن باشلاپ كۆرسەتسەم بولىدۇ-كىن ساڭا، — دېدى ماي-قايماقلار قويۇلغان داستىخان ئۈستىدە لۇتپۇللا.

— بازىرىدىن، — دېدى ئەخمەت.

— ها ها ها، — دەپ كۈلۈپ كەتتى لۇتپۇللا، — ھېلىمۇ بازاردا چوڭ بولغىنىڭ ، — دەپ چىقىشتى لۇت-پۇللا، — ھە، مەيلى، مەنزىرىسىنى ئاندىن كۆرەرسەن.

ئۇلار چايدىن كېيىن بازارغا چىقتى. بۇ يېڭى بازار ئىدى. ھەر خىل مالالارنى ساتىدىغان چوڭ-كىچىك دۇكان-لار، يايمىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر بولۇپ شاھمات شەكىل-لىك كوچىلاردا پەۋەس ئىدى. بۇ ئەخمەتنى ئانچە قىزىق-تۇرمىدى. يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئات، ئۆكۈزلەرگە، ئې-شەكلەرگە ئارتىۋالغان تېۋىلغا ئوتۇنلار ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى.

لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەتنىڭ سودا-سېتىقى بولمىغاندىن كېيىن، ئايلىنىپ كۆرۈشكە كۆپ ۋاقىت كەتمىدى. كۆپ-رەك ۋاقىتنى ئۇيەر-بۇيەردە لۇتپۇللاغا ئۇچراشقان تو-نۇش-بىلىشلەرنىڭ ئەھۋاللاشقان پاراڭلىرى ئالدى.

بۇلار ئايلىنىپ دۆربىلجىنىڭ سازلىق بىلەن تۇتاش-قان قىرىنى ياقىلاپ، لۇتپۇللانىڭ ئۇچراشقان ئاغىنىلىرى بىلەن "چىم-چىم بۇلاق" بويىدا شاخلىرىنى يېيىپ تۇرغان

قېيىن دەرىخى تۆۋىدىكى چىملىقتا ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى.

كەچقۇرۇنلۇقى لۇتپۇللا سىرتقا چىقمىدى. كەچكى تاماقنى يەپ بولۇپ ئائىلىدىكى چوڭ-كىچىك ھەممىسى ئۆزلىرىچە مۇڭدىشىپ كەتتى.

ئەخمەت ئىلگىرىمۇ كۆرۈشكەن ھېزىم ئاخۇندىن تارتىنىپمۇ كەتمىدى. ھېزىم ئاخۇننىڭ مۇلايىم-خۇشخۇي مىجەزى ئەخمەتنى تارتىنىشتىن خالي قىلاتتى.

لۇتپۇللانىڭ مېھماندوست، تەمكىن، كۆيۈمچانلىقى ئەخمەتنى تېخىمۇ ئازادىلىككە ئېرىشتۈردى.

كەچتە بولىدىغان پاراڭلارنى ئۆزىگە ئانچە مۇناسىۋەتى يوق دېدىمۇ ياكى ئۇلارنىڭ تېخىمۇ كەڭ-كۆشادە پاراڭلىشىۋېلىشىغا پۇرسەت بېرىش ئۈچۈنمۇ ئەخمەت مېھمانخانىغا چىقىپ دەم ئالدى . . . لۇتۇننىڭ ئائىلىسىدىكى چوڭ-كىچىك ھەممىسىلا ئاڭلىق ئادەملەر ئىكەن-دە. . . تۇرمۇش مەئىشىتىمۇ پاراۋان ئىكەن. بۇ شارائىتلار لۇتۇننىڭ قانداقلا يەردە بولمىسۇن خاتىرجەم ئوقۇشىغا كاپالەت يارىتىپتۇ. . .

بۇگۈنكى ھاۋا بەكمۇ ئىللىق ئىدى. ئويۇن-كۈلكىگە خۇشتار نىلقىلىق تاتار ئوغۇل-قىزلىرى ۋەدىلىرى بويىچە بېرىچكىلىرىنى ھەيدەپ لۇتپۇللانىڭ قورۇسى ئالدىدا توختاشتى. لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت ھارۇنغا چىقىقاندىن كېيىن، قىيا-چىيا ناخشا ئېيتىشىپ توقايلىققا يۈرۈپ كەتتى.

قاش دەریاسىدىكى ھەيۋەتلىك ياغاچ كۆۋرۈكتىن ئۆ-
تۈپ تۆۋەنلىگىنىچە گىلەك[1] توقايلىقىدىكى ساياھەت-
چىلەر ئۈچۈن ياسىتىلغان ئالتە بۇرجەكلىك شىپاخانا
چۈشتى. بىر دەمدىلا شىپاك كېڭىز-پالازلار بىلەن تولدۇ-
رۇلۇپ سورۇن راسلاندى.

دەل-دەرەخ، گۈل-گىياھلارغا قاپلانغان توقايلىق بۆل-
جۇرگەن، شىلۋى، زىرىق، دولانا، جىغان قاتارلىق تەبىئى
ياۋا مېۋىلىرى بىلەن ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى.
بۇ گويا بىر ئېگىسىز باغ ئىدى. ھەممىسى شىلۋى،
بۆلجۇرگەن يەپ تويۇشتى. قىزلار بولسا سېۋەت، چە-
لەكلىرىگە تېرىپ تولدۇرۇشتى.

ئۇلار شىپاخانا قايتىپ كەلگەندە، ساماۋار قاينىاپ،
داستىخانلار سېلىنغانىدى.

داستىخان ئەتراپى بىر دەمدىلا كۈلكە-چاقچاقلار بىلەن
تولدى. مانا ئەمدى يەككە، ئارىلاشما جىرلاش باشلىنىپ
كەتتى: «غالىيە بانۇم»، «ئاسىلىيار»، «كۆزلەرىڭ»،
«دوستلارىم» دېگەندەك خىلمۇ-خىل تۈرلەر بويىچە ئەۋج
ئالغان جىرلارغا گارمون، ماندالىن مۇزىكىلىرى تەڭكەش
قىلىندى. بولۇپمۇ يىگىت-قىزلارنىڭ مۇسابىقىلەشكەن-
دەك جىرلىرى قىزىقارلىق بولدى.

مانا ھازىر قىزلار ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ
تۇرىدىغان سېرىق چاچ، كۆك كۆز، زىلۋا بويلۇق قىز—
سەپىدە يىگىتلەر ئارىسىدىن لۇتپۇللانى تەكلىپ قىلدى.

---

① گىلەك — يەر نامى.

بۇلار تېخى جىرلاشماي تۇرۇپلا ئەتراپتىكىلەر قوللاپ كەتمىشتى.

جىرنى سەپىدە باشلىدى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ "ھەھۇ" دېيىشىدىغانلىرى پەقەت نەقراتنىلا تەكرارلايتتى.

سەپىدە:

تالدىن تالغا قونىپ سايرى مىكەن،
تاڭ ئالدىنان سايرار ساندۇغاچ[1]،
ساندۇغاچلار تاۋشى مۇڭلى ئىكەن،
سۆيگەنىڭنى ئۇزىلىپ ساغىنغاچ.

نەقرات:

بۇدرە تال ئەي بۇدرە تال،
چېبت ئېللەردە يۇرۇپ غېرىبەت ئال.

لۇتپۇللا:

ئىلى دەريا بويلارى يەملى،
ئاق قۇشلار ئۇيناغاندا،
تۇن يوقلارىم يوقلامىم،
بىر سېنى ئويلاغاندا.

نەقرات:

ئىلى دەريا بويلارىندا جەيھۇ يۇرەلىم كېلە،
سۆيەسىڭمە-سۆيمەيسىڭمە شۇنى بىلەلىم كېلە.

. . . . . .

ئەتراپتىكىلەر پاراسلىتىپ چاۋاك چالغىنىچە چۇرقە-

---

① ساندۇغاچ — قارلىغاچ.

راشتی.

— تنچلىنىڭلار ئىبدەشلەر[1]، — دېدى بىر يىگىت ئورنىدىن يېرىم كۆتۈرۈلۈپ قول ئىشارىتى بىلەن، — ئەمدى لۇتپۇللانىڭ «ئەپەندى بولماق» دېگەن شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرىشىنى تەكلىپ قىلساق قانداق؟

— ئالقىلايمىز!

لۇتپۇللا ئورنىدىن دەست تۇردى-دە، خۇددى سەھنىدە رول ئالغاندەك ھەرىكەتلىرى بىلەن باشلىدى:

بۇ يىل ئون ئىككى يىل بولۇپ قالدى ئۇكام،
بۇ ئەپەندى بولماق مېنى بىر بالاغا سالدى ئۇكام.
شۇ ئون ئىككى يىل ئىچىدە ساقلىمىنى قىرىپ يۇردۇم.
كەينى يىرتىق چاپانلارنىمۇ كېيىپ يۇردۇم.
لېكىن "ئەپەندى" دېگۈچىلەرنى ھېچ كۆرمىدىم، ئۇكام.
بىر جاۋاب بەرسىڭىزچۇ "ئەپەندى" دېمەسكە يەنە نېمە كەم؟

— ھا ھا ھا.

— ئۇ، بىزگە تونۇشتەكلا ئادەمغۇ؟

— سۆز ئارىلىمايلى، داۋاملاشتۇرسۇن!

غەم يېمەڭ ئاكا، ئۇنىڭ ئىشى بۇ زامانداا بەك ئاسان، ھازىر توپتوغرا ماگىزىنغا بارىسىز،

---

① ئىبدەش — دوستلار.

ئازراق پۇلىگىزغا كاستۇمدىن بىرنى ئالىسىز،
يەنە. كازىبىكدىن يانچۇققا بىرنى سالىسىز،
يەنە ئالىسىز ئاق كۆڭلەك ۋە ئۇزۇن گالىستۇك.
بىر سېرىق شىبلىت كېيىسىز ئاندىن ئۇنى موك.
تاماكىگىزنى قىڭغىر چىشلەپ يۇرىۋېرىڭ،
سىزنى "ئەپەندى" دېگۈچىلەرنى كۆرۈۋېرىڭ.
— هاهاها!
— هى هى هى
يىگىت.قىزلار قانغىچە كۈلۈشتى. كۈلگەنسېرى ئۇ-
لارنىڭ كۆز ئالدىدا شۇنداق "ئەپەندى" نامايەن بولغاندەك
قىلاتتى. ھەتتا بەزىلەر خۇدۇكسىنغاندەك چاقچاق قىلىپ:
— شائىر، مېنىڭ پاپىروس چېكىدىغىنىمنى يازمىغان-
سەن؟ — دېدى.
—ئارىمىزدا ئۇنداق ئادەم يوقتۇ؟ —دېگۈچىلەرگە
لۇتپۇللا:
— بۇ شېئىرنىغۇ مەن غۇلجىدا يازغان، ئەگەر "ئەپەن-
دى"چىلىكتىن تەمەيى بارلار بولسا ئۆزلىرى ئېيتسۇن،
— دېدى. كۈلكە-چاقچاقلار يەنە كۆتۈرۈلدى.
— يەنە بىر تەلەپ بار! — دېدى ئۇنلىرى قوڭغۇراق-
تەك بىر قىز، — لۇتپۇللا شائىر بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ
مېھمان دوستىمۇ بوش ئەمەستۇ، جىرلاپ بەرسە ئىكەن.
كۆپچىلىك يېڭىدىن تونۇشۇپ قالغان ئەخمەتكە قارە-
غانىدى، لۇتپۇللا:
— ئەخمەت جىرلاشنى بىلمەيدۇ، مېنىڭچە ماندالىن
چېلىپ بەرسۇنمىكىن؟ — دېدى. ئەخمەت ئانچە-مۇنچە

جىرلاشنىمۇ بىلەتتى، لېكىن مۇنۇ سورۇندا جىرلاش ئۇ-
نىڭچە شامالغا قارشى يۈرگەندەك بولاتتى. ئۇيغۇرچە ناخ-
شا ئېيتىشنى قولايسىز كۆردى-دە، ئاڭلىسا مۇزىكىلىق
لەززەت بېرىدىغان، ئۆسسۇل ئويناسا رېتىمى ئېنىق «ئە-
لى سەنمى» گە چالدى. ماندالىندىن چىققان شوخ، رې-
تىملىق، ئەۋرىشىم سادانىڭ نېمىگە چېلىنىۋاتقانلىقىنى
سورۇن ئەھلىنىڭ كۆپچىلىكى بىلەلمىسىمۇ، قەلبىلەرگە
زوق بېرىۋاتقان بۇ ئۇيغۇر مېلودىيىسى ئۇلارنى ئىختىيار-
سىز جەلپ قىلاتتى. بۇ پۈرسەتنىڭ پەقەت ئاڭلاش بىلەنلا
ئۆتۈپ كېتىشىنى ئەھمىيەتسىز بىلگەن سورۇندىكى يە-
گىت-قىزلار كۆكۈلمەيدان بوشلۇققا چىقىپ بەزىلىرى
تاتارچە ئۆسسۇل-تانسىغا، بەزىلىرى ئۇيغۇرچە ئۆسسۇلغا
چۈشۈپ كەتتى. "ئىلى سەنمى"نىڭ ياڭراق ساداسى قاش
دەرياسىنىڭ كۆركى گۈزەل توقاي ئاسمىنىنى چاڭ كەلتۈ-
رۈۋەتتى.

تاتار يىگىت-قىزلىرى ئەخمەتنىڭ مۇزىكا ماھارىتىگە
قايىل بولۇپ ئاپىرىن ئېيتىشتى.

بۇ گۈنكى توقاي سەيلىسى ئاددىي-ساددا بولغىنى بىلەن
ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇردى. بۇك-باراقسان تو-
قايلىقنىڭ خىلمۇخىل دەل-دەرەخ، گۈل-گىياھلىرى پىل-
دىرلىغان يوپۇرماقلىرى بىلەن يىگىت-قىزلارنى ئۇزىتىپ
قويدى.

قاش دەرياسىنىڭ ھەيۋەتلىك كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈۋاتقان
كىشىلەر شاۋقۇنلۇق دولقۇنلار ئۈستىدە كەچقۇرۇننىڭ
ھال قىزىل جىلۋىسىگە ھەۋەس بىلەن قارىشاتتى.

12

نىلقىنىڭ يېڭى كۆلۈبى تاماشىبىنلار بىلەن لىق تو-
لۇپ، خۇددى ئاپرېل بايرىمىدەكلا تۇس ئالغانىدى. كۆ-
لۇبنىڭ ئالدىدىكى مەيدان شىمشىكا-پورچاق، تاماكا، مې-
ۋە-چىۋە، ئاشلەكچوك، كاۋاپ، سامسا ساتىدىغانلارنىڭ
يورۇقىدىن ئىسى تولا قارا چىراقلىرى بىلەن كەچلىك بازار
پەيدا قىلغانىدى.

ئويۇن كۆرۈشكە كېلىۋاتقانلار ئاۋۋال ئەنە شۇ بازار-
نى بىر ئارىلاپ چىقاتتى. ھەر دائىم بولمايدىغان بۇ بازار-
نىڭمۇ مەيلى خېرىدارغا بولسۇن ياكى سەيلىچىلەرگە بول-
سۇن خېلى جەلىپكارلىقى بار ئىدى. ھېچ بولمىغاندا
خېرىدار چاقىرغان ئاۋازلار كىشىلەرنى قىزىقتۇراتتى. تې-
خى بەزىدە مەستلەرنىڭ جەڭگى-جېدەللىرى بولۇپمۇ قا-
لاتتى.

مانا ھازىر بازار سۈلتىنگە ياراشمايدىغان بىر تەرتىپ-
سىزلىك بولۇۋىدى، لاغايلاپ يۈرگەن بىكارچىلارغا ئەر-
مەك بولۇپ بەردى. بەزىلەر:"قاراپ تۇرۇڭلار، ھېلى
مۇشتلىشىدۇ" دەپ دەي-دەيچىلىك قىلىپ قۇرۇق چاقماق-
تىن ئوت چىقىرىشقا قۇتۇرتىشتى. لېكىن جېدەل چىقمە-
دى. ھەممىسى تاماشا كۆرۈشكە ئالدىرىشاتتى، ھازىر
كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىۋاتقىنى كۆلۈبقا كە-
لىش ئىشكىدىكى قىستاڭچىلىق ئىدى. مۇنداق چاغلاردا
ئۆيىدىن چىقىشقا خۇشياقمايدىغان ساقچىنىڭ چېرىكلە-

ری "تەرتىپ ساقلايمىز" دېيىشىپ سېرىق قىلىچلىرىنى ئېسىشىپ تەييار بولۇشاتتى.

بۇگۈن «ئىككى بايغا بىر مالاي» دراممىسى ۋە يەنە ناخشا-ساز كۆرسىتىلەتتى. شۇڭا نىلقىلىقلار تەرەپ-تە-رەپتىن بۇ كۆلۈبقا يىغىلغانىدى.

كۆلۈب ئىچىدىكى 20 تۈۋرۈكنىڭ ھەممىسىگە بىر-دىن پانار ئېسىلغانىدى. يەنىلا سەھنىدىكى ئىككى گازۇاي لامپا ئالدىدا خىرە كۆرۈنەتتى. كۆلۈب زالىدا تاماشىبىنلار ئۈزۈن تاختايلار بىلەن ياسالغان ئورۇندۇقلاردا قاسقاندىكى مانتىدەك قىستىلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ناھىيىنىڭ رەھ-بەرلىرى، تەكلىپ قىلىنغان كىشىلەر ئالدىنقى رەتتىن ئورۇن ئېلىشقانىدى.

تەقەززالىقا چۈمگەن تاماشىبىنلار تەييارلىقىنىڭ پۈت-مىگىنى بىلەن ھېسابلاشماي سەھنىگە تىكىلەتتى. بەزە-لەر "باشلىمامسىلەر!" دەپ ۋارقىرىشاتتى، چاۋاكلار ئۇ-راتتى.

تۇيۇقسىزلا بۇ تەقەززالىق كۆلۈب ئىچىدە ۋاراڭ-چۇ-رۇڭ پەيدا قىلىپ، سانايىنەپسەنىڭ مەسئۇلى غۇلامنى تەمتىرىتىپ قويدى، ئۇ يەنىلا سانايىنەپسەدىكىلەر بىلەن ئويۇن باشلاشتىن ئىلگىرى نېمىلەرنى قىلىش توغرىسىدا پىكىرلەشتى.

— لۇتپۇللا، — دېدى غۇلام، — سەن قانداقلا بولمە-سۇن غۇلجىدىكى سانايىنەپسەنى خېلى كۆرگەنغۇ، نېمە قىلساق بولار؟

— مېنىڭچە، پەردە ئالدىغا بىر ئورۇندۇق قويۇپ

ئەخمەتنى ناخشا ئېيتقۇزساقمىكىن، — دېدى ئۇ، — بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ئەخمەت؟

— بولىدۇ، — دەپ قوللىدى ئەخمەت، — قانچىلىك ۋاقىت ئالسام بولىدۇ؟

— ئەھۋالنى كۆرۈۋاتسەنغۇ، — دېدى لۇتپۇللا، — ئەھۋالغا قارىرسەن.

ئەخمەت تەمبۇرنى كۆتۈرگىنىچە ئىلانچى بىلەن پەر-دە ئالدىدىكى بوشلۇققا چىقىپ سالام بەرگەندىن كېيىن «چەبىيات» مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسىنى باشلىدى:

ئول ئاينىڭ ھىجرىدە دوستلار ئاجايىپ بىقارار ئولدۇم.
مىسالى ئەندەلىپ يەڭلىغ ئەسرى گۈل ئوزار ئولدۇم.

. . . . . .

— بۇ كىمدۇ؟

— ياشلا يىگىت ئىكەن، ئاۋازى ئەجەبمۇ ياڭراق چىقىدىكەنا!

ھەممىنىڭ دىققىتى سەھنىگە مەركەزلەشكەنىدى. قانچىكى ئەخمەت تەزىم قىلىپ ماڭغاندىلا چاۋاكلار چېلىنىدى. ئەخمەت پەردىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتكەندىمۇ چاۋاك توختىمىدى، ھەتتا ئىسقىرتىشلار ئەۋج ئالدى. غۇلام ئەخمەتكە بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى. ئەخمەت يەنە سەھنىگە چىقتى. ئۇ شۇ ۋاقىتلاردا ئەدىلەتىن خەلق ئىچىگە تارقىلىۋاتقان مۇنۇ ناخشىنى ئېيتتى:

ئېچىلغان گۈل قىزىلگۈل،

ھەرگىز سۈلمايدۇ.
گۈلزارلىققا قەست قىلغان،
ھايات يۈرمەيدۇ.
.....
شۇ باھاردا ئۆسكەن بىز،
دائىم ئۆرلەيمىز.
زەربە بېرىپ ياپونغا،
قويماي قوغلايمىز.

ناخشىنىڭ شوخ، يېڭى بولۇشى تاماشىبىنلار ئارىسىدا قىزىقىش پەيدا قىلدى. ئەخمەتنىڭ بۇ ناخشىسى تۈگىشىگە سۈيىستوك چېلىندى. سەھنىدە بىر-بىرسىگە رۇبىرۇ كەلگەن ياۋروپاچە ئۆينىڭ دېكوراتسىيىسى تۈراتتى. ھويلىدا غەيرىي كىيىنگەن بىر يىگىت يۈرەتتى. ئۇ قىزىق ھەرىكەت، يۈمۈرلۇق سۆزلىرى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلاتتى. ئۇ "مالاي" ئىدى. مىكرافون بولمىغاچقا، ئۇنىڭ سۆزلىرى ئارقىدىكىلەرگە ئېنىق ئاڭلانمايتتى.

تاماشىبىنلار "مالاي"نىڭ قىزىق گەپ-ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ جىددىيلىكى ئىچىدە بىرئىچى پەردە-نىڭ تۈگەپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قېلىشتى. ئىككىنچى پەردە ئۇچۇن دېكوراتسىيە ئۆزگىرىش كېرەك ئىدى. بۇ-نىڭ ئارىلىقىدىكى بوش ۋاقىتتا نېمىلەرنى قوشۇمچە كۆر-سىتىش ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

مانا ھازىر پەردە ئالدىدا ئالا-بۇلماچ كىيىم، بېشىغا

قېرىنداشنىڭ ئۇچىدەك ئۇچلۇق قەغەز بۆك كىيگەن قاقسىر بۇرۇن بىر سېھىرگەر پەيدا بولدى. ئۇنىڭ شۇ تۇرقىلا كۆلكىلىك ئىدى.

سېھىرگەرنىڭ ئالدىدا بىر ئۇستەل بار ئىدى. ئۇستەلنىڭ ئۈستىگە قېقىپ- سىلكىپ بىر قارا داستىخان يايدى. داستىخان ئۈستىدىكى بىر تۇخۇمغا سېھىرگەر قولىدىكى چوكا بىلەن بۇيرۇق قىلىپ، تۇخۇمنى بىر تەرەپكە ماڭغۇزدى. بۇنى بىرنەچچە تەكرارلىغاندىن كېيىن، داستىخاننى بىر كۆتۈرۈپلا تۇخۇمنى ھاۋا بوشلۇقىدا غايىب قىلىۋەتتى، داستىخاننى ئۈستەلگە يېيىپ، چاۋاك چالغاندىن كېيىن، داستىخاننى يەنە شۇنداق كۆتۈرۈپ تۇخۇمنى پەيدا قىلدى. بۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر قىزىق ھەرىكەتلىرى بىلەن ئالقىنىنى يېيىپ ئالدى-ئارقىسىنى كۆرسىتىپ، بىردىنلا بىرنەچچە قارتىنى ئۈستەل ئۈستىگە چۈشۈردى. مۇشۇ ئارىلىقتا سازەندىلەر «مۇناجات» مەرغۇلىنى ئورونداپ تۇردى. سېھىرگەرنىڭ ئويۇنى تۈگىگەندە ئويۇن كۆرگۈچىلەر چاۋاكلار ياڭراتتى.

— سانايىنەپسىە نومۇرلانى بېيىتىپتۇ، — دېدى جاك ھاكىم، — تېخى ياش يىگىت ئىكەن.

— بۇ ھېلىقى مەن سىزگە غايىبانە تونۇشتۇرغان شائىر لۇتپۇللا، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم. بايا مالاينىڭ رولىغا چىققانمۇ شۇ، ئۇ ھەر دائىم كەلگەندە سانايىنەپەسىگە يارەملىشىپ تۇرىدۇ.

جاك ھاكىم بىلەن ئوسمان مۇئەللىم ئويۇن توغرىسىدا خېلى پاراڭلاشتى، بولۇپمۇ نىلقىدەك ئەمدىلەتىن قۇرۇل-

غان چەت ناھىيىدە ئاتاقلىق «ئىككى بايغا بىر مالاي» دراممىسىنى ئويناپ چىقالىغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇشتى ھەم كۆلۈبىنىڭ نۇرغۇن جاھازلىرىنىڭ كەملىكى ھەققىدە پاراڭ قىلىشتى.

ئويۇن كەچ تۈگىدى. بۈگۈن ئويۇن كۆرگۈچىلەر ئۈچۈنمۇ، كۆرسەتكۈچىلەر ئۈچۈنمۇ يېڭىلىقلار بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن تاماشىبىنلار كوچا-كوچىلارغا، ئۆي-ئۆيلەرگىچە تەسىراتلىرىنى ئېلىپ كېتىشتى.

لۈتپۈللا بىلەن ئەخمەتمۇ تەڭتۈشلىرى بىلەن بىللە ئۆيلىرىگە تارقاشتى. بۈلار ياتاق ئۆيىگە كىرىپ خېلى ۋاقىتقىچە پاراڭ قىلىشتى. ئۈلارنىڭ پاراڭلىرىمۇ نىلقا سانايىنەپىسە ئىشتىراكچىلىرى توغرىسىدا بولدى. ئەخمەت ھەۋەسلىنىپ تەرىپلىدى. ئۇ نىلقىغا كەلگەن دەسلەپكى كۈنلىرىدە: "بۇ يەر بىر سەھرا ئىكەنغۇ" دېگەن ئىدى. ئەندى بولسا ئۇ پىكرىدىن يالتايدى.

— سانايىنەپىسەدىكىلەر ئادەتتىكى ھەۋەسكارلار ئىكەن، ئەمما زە،— دېدى ئەخمەت.

— غولام، مۇھەممەت، تۈرسۇن مۇئەللىملەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، تولىسى چالا ساۋات، تېخى ساۋاتسىز تىجارەتچى، دېھقان، ھۈنەرۋەنلەرمۇ بار. بۇ ئىشلارغا مەكتەپ مۇدىرى ئوسمان مۇئەللىم ئومۇمىيۈزلۈك باشلامچىلىق قىلىدۇ. ئۇ يەنە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى.

— سازەندىلىرى خېلىلا قائىدىلىك ئىكەن، ھېلىقى بۈرۈتلۈق ئادەم نېمىدېگەن قىزغىن-ھە!

— ھە، ئۇ شېرباكام دېگەن توڭگان، كەسپى ئاشپەز.

پەز. ناخشا ئېيتىدۇ، داپ چالىدۇ، رولغا چىقىدۇ. ئو-
رۇق، گېپى يۇمشاق ئادەم غابدىلىم دېگەن تاتار، كەسپى
سودىگەر. يەنە پاكار، شىلەپە كېيىۋالغىنى موڭغۇل داۋا،
باجگىر، ناخشا ئېيتىدۇ... بۇلارنىڭ كەسپى، مىللىتى
ئوخشىمىسىمۇ تەڭ كۈچ قوشىدۇ.

— كۈلۈۋېتىلارمۇ ياخشىكەن.

— ھەئە، تېخى بىر يىلدەك بولدى. ئىلگىرى خەق-
لەرنىڭ قوراسىدا، مەكتەپ مەيدانىدا ئويۇن قويۇلاتتى.

— ئاستا-ئاستا تولۇقلىنىدۇ دېگىنە.

— ... ھەرقاچان شۇنداق بولسا، خۇراپاتلىق ۋەيران
بولسا، مۇگدەۋاتقانلار ئويغانسا، ... لۇتپۇللا ئۆزى ئۆ-
زىگە پىچىرلىغاندەك قىلاتتى، بۇ سۆزلەرنىڭ ئاخىرىسىنى
ئۇققىلى بولمىدى، ئۇ، خاتىرىسىگە بىرنېمىلەرنى يې-
زىشقا كىرىشىپ كەتتى...

ئەخمەت مىجەزىنى بىلىدىغان ئاغىنىسىگە دەخلى
قىلماسلىق ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇپ خىياللارغا چۆكتى.

13

—جاڭ ھاكىم سېنى كېلىپ كەتسۇن دەپ ئادەم ئەۋە-
تىپتىكەن، ئۇ چاغدا سىلەر ئۇخلاۋاتاتتىڭلار، — دېدى
ھېزىم ئاخۇن ۋاقچە تۇرۇپ چاي ئىچىۋاتقان لۇتپۇللاغا.

— مەنمۇ ئۇ كىشى بىلەن كۆرۈشۈشكە پۇرسەت
تاپالماي يۈرەتتىم، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئۇ كىبرىسى يوق رەھبەر. سۆزلەشكەنسېرى چۈ-

شىنىسەن، — دېدى ھېزىم ئاخۇن.

لۇتپۇللا قىزىل خىشتىن ياسالغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا ئالدىدا توختىدى. بۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىناسى ئىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تۇرغان ئىككى شىر ھەيكىلى ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. مۇنداق ئورۇنلارغا كىرىپ باقمىغان لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت ئەيمەنسىمۇ ئۇدۇل-ئالاپ دەرۋازىغا قەدەم قويۇشى بىلەن قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ئىككى قارا كىيىملىك چېرىك بىرنېمىلەرنى دەپ توسۇۋالدى. تىلىنى ئۇقمىغان بۇ ئىككىسىگە چېرىكلەر خۇددى ھېلىقى شىرلارغا جان كىرىپ ئالدىنى تورىغاندەك بىلىندى. شۇ ئەسنادا قېيۇم تىلماچ چىقىپ ئۇلارنى باشقا ئېلىپ ماڭدى.

ھۆكۈمەت بىناسى ئىچكىرىكى، تاشقىرىقى بولۇپ ئىككى قورۇغا بۆلۈنەتتى. تاشقىرىقى قورۇدا ئومۇمىي ئىشلار بۆلۈملىرى، ئىچكىرىكى قورۇدا ھاكىم ئىشخانىسى بار ئىدى.

ھاكىم ئىشخانىسى ئالدىدا يەنە زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئىككى شىر ھەيكىلى بار ئىدى. ئۇلار كىچىكرەك بولۇپ، ئالتۇن ھەلدە سىرلانغانىدى.

— مۇنۇ شىرلار ئانچە سۈرلۈك ئەمەس ئىكەن، — دېدى ئەخمەت ئۆزىچىلا، — بىراق بەربىر يىرتقۇچ-تە!

— بۇ يەرنى، — دېدى لۇتپۇللا ھەر تەرەپكە قاراپ، — بىرقەلئە دېسە بولىدىكەن-ھە قېيۇمكا؟

قهيۇم تىلماچ لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەتنى جاڭ ھاكىم. نىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىرگەندە، جاڭ ھاكىم كونا تونۇشلاردەك كۈتۈۋالدى.

— ياكېشىمۇ؟ — دېگەن بىرىنچى سۆزىنى ئۈيغۇرچە ئېيتقان جاڭ ھاكىم كېيىنكى سۆزلەرنى قېيۇم تىلماچ ئارقىلىق داۋاملاشتۇردى. ئۇلار ئۆزئارا تونچ ـئامانلىق سوراشتى ھەم بىر-بىرسىنىڭ تەققى-تۇرقىغا سەپسېلىشتى.

ئوتتۇرا بوي، ئاق يۈزلۈك، سەل ياپما قاپاق كەلگەن جاڭ ھاكىم ئاق كۆڭلەك ئۈستىگە كۈلرەڭ پىنجەك كىيگەن بولۇپ، بۇرۇلكىسىمۇ پىنجىكىگە ئوخشاش ئىدى. تۆت يانچۇقلۇق چاپىنىنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە ئارتىپ قويغانىدى. سول تەرەپتىن ئىككىگە بۆلۈنگەن قاپقارا چېچىنى نازۇك بارماقلىرى بىلەن سىيپاپ قويياتتى. ئىش ئۈستىلىنىڭ ئەتراپىدا بىرنەچچە يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلار، بۇلۇڭدا كىيىم ئاسقۇچ تۇراتتى.

— كىشى ئەۋەتكىنىڭىزگە رەھمەت ھاكىم جانابلىرى، — دېدى لۇتپۇللا ئەدەب بىلەن، — مەنمۇ سىزبىلەن كۆرۈشۈشكە پۇرسەت چىقىرالماي يۈرەتتىم.

— سىز ھېزىم ئاخۇن ئاكىنىڭ ئوغلى بولغىنىڭىز بىلەن مېنىڭ مېھمىنىم-دە، — دېدى جاڭ ھاكىم، — ئوسمان مۇئەللىم ئارقىلىق سىزنى غايىۋانە تونۇدۇم. بىراق "مېنىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا" دېگەن گەپ بار. تۇنۇگۈن ئاخشام سەھىدە كۆرسەتكەن ماھارىتىڭىز سىز بىلەن تونۇشۇش قىزغىنلىقىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى.

— بىر-بىرىمىزگە بولغان ئىنتىزارلىقىمىز ئورتاق ئىكەن، — دېدى لۇتپۇللا.

— تاماكا چېكەمسىز؟— دېدى جاڭ ھاكىم تەكەللۇپ يۇزىسىدىنلا. ئۇنىڭ ئالدىدا بۇرۇتى ئەمدىلەتىن خەت تارتقان، تولۇق يۇزلۇك، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان، زېرەك بىر ئوقۇغۇچى تۇراتتى.

— يوقسۇ، ئىككىلىمىز تاماكا چەكمەيمىز.

بۇ يىگىت بىلەن تونۇشمىدىقمۇ؟

—ئاغىنەم ئەخمەت، غۇلجا شەھىرىدىن، كەسپى موزدۇز.

— ئاخشام ئويۇن باشلىنىشتىن ئىلگىرى تەمبۇر چېلىپ، ناخشا ئېيتقان يىگىت مۇشۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى قېيۇم تىلماچ.

— ناھايىتى ياخشى، ئىلقىغا پات-پات كېلىپ سانايە-نەپىسەمىز گە يارىدەم قىلىپ تۇرۇڭ. لۇتپۇللا بىلەن ساۋاق-داش ئەمەس ئىكەنسىز-دە؟

— ھەي، چالا ساۋات دەڭە.

— جەمئىيەتتىكى ساۋاتسىزلىقتا نىسبەتەن چالا ساۋاتلىقىڭىز ئۆزىڭۇ بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەنلىك، — دېدى جاڭ ھاكىم تەسەللى بېرىپ، — يېشىڭىزغا نىسبەتەن ئۇ ئاخىرقى پەللىڭىز ئەمەس. مۇندىن كېيىن ھۇنەر-ڭىز بىلەن بىللە مەدەنىيەت سەۋىيىڭىزنى ئۆستۈرگىنىڭىز ياخشى. سىزچە قانداق؟

— شۇنداق قىلسام بولغۇدەك، — دېدى ئەخمەت.

يىگىتلەر ئاز سۆزلەپ، كۆپ ئاڭلاش ئۈچۈن جاڭ

هاكىمغا كۆپرەك پۇرسەت بەرگەنىدى.

— ئاخىلىسام تاتار مەكتىپىدە ئوقۇپسىز لۇتپۇللا. شۇنىڭ بىلەن بىللە شۇ مىللەتنىڭ تىل-يېزىقى ئارقىلىق تۇرمۇش جەھەتتىكى تەسىرلىرىمۇ ئۆزلىشىدۇ. تىل-يېزىق زىق قېرىنداش مىللەتلەرنى چۇشىنىش ئۈچۈن مۇھىم كۆۋرۈك. مەنمۇ ھازىر ئۇيغۇرچىنى ئۆگىنىۋاتىمەن، — دېدى جاڭ ھاكىم ھاياجانلىنىپ، بېگىز بارمىقى بىلەن تاماكىسىنىڭ كۈلىنى كۈلدانغا قېقىپ، — ئۆگىنىشكە ئىزدەنگۈچىلەر ھەرقاچان كېچىكمەيدۇ. مەن چېغىمدا ھۆسن خەت بىلەن ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلىمەن. مەن بۇ جەھەتتە بىر پەللىگە يېتىپ نام چىقىرىش ئۈچۈن ئەمەس، مەنىۋى ھۇزۇر ئېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىمەن، بۇنىڭ بىلەن زېھنىم ئېچىلىپ قالغاندەك بولىدۇ. مۇنۇنى قاراڭ، بۇ بۇرۇنقى شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ھۆسن خەت بىلەن يېزىپ قۇيغىنىم. قېيۇم تىلماچ تەرجىمە قىلىپ بەرسۇن، — دېدى.

قېيۇم تىلماچ گەرچە ئەدەبىياتتىن خەۋىرى بولمىسىمۇ، بۇ بۆلۈمدىكى لەۋھەلەرنى ئوقۇپ ياد بولۇپ كەتكەچكە راۋان ئوقۇدى:

ئېنجۇ پەردە ئىچىدە سەنەمنى كۆردۈم،
قوشۇمىسى ئۈستىدە ئەلەمنى كۆردۈم.
كىمدۇ قەلبىگە ئۇرۇپتۇ خەنجەر،
كىرپىك بەرگىدە شەبنەمنى كۆردۈم.

ئۇ لۇتپۇللاغا قاراپ :

— بىراق شائىرلاردەك ئوقۇيالمىدىم-دە، — دېدى. ياخشى يېزىلغان شېئىر مەيلى قانداقلا ئوقۇلسۇن بەدئىي-لىكىنى يوقاتمايدۇ، — دېدى لۇتپۇللا جاڭ ھاكىمغا قا-راپ، — بۇ شېئىرنىڭ ھەربىر مىسراسى بىر سۈرەت ئىكەن! سىزنىڭ مۇشۇنداق شېئىرنى تاللاپ ھۆسن خەت بىلەن يېزىشىڭىزنى ئادەتتىكى ھەۋەس دېگىلى بولمايدۇ-غاندەك تۇرىدۇ. شېئىرنىڭ ئۇزۇنگە كەلسەك، شەرق ئۇس-لۇبىنىڭ پۈرىقى بارەك قىلىدۇ.

— تەھلىلىڭىزگە قايىلمەن، — دېدى جاڭ ھاكىم مۇش-تەكتىكى تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ بىر نەپەس ئېلىۋالغان-دىن كېيىن، — بۇ كلاسسىك شائىر لى بەينىڭ شېئىرى. بۇ زات ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا تۇغۇلغانكەن، بەزىلەر ئۇنى "تۇرك قان سىستېمىسىدىكى مىللەت" دېيىشىدۇ.

— خەنزۇ ئەمەسمىكەن؟

— بۇ ھەقتە ئېنىق بىرنېمە دېمەك تەس. بۇ گەپنى كېيىنگە قالدۇرايلى، — دېدى جاڭ ھاكىم، بۆلۈمدە بىر پەس جىمجىتلىق پەيدا بولدى. بايىقى پاراڭلاردىن تەسىر-لەنگەن قېيۇم تىلماچ:

— لۇتپۇللا، ئەمدى جاڭ ھاكىم ئۆزى يازغان شېئىر-نى ئاڭلاپ باقامسەن؟ — دېدى ۋە جاڭ ھاكىم بىلەن بىرنە-مىلەرنى سۆزلەشتى، قېيۇم تىلماچ ئۇنىڭ پىكرىنى ئال-غان بولسا كېرەك، شېئىر مۇنداق يېزىلغانىدى:

شاپتۇل چېچەكلىك سەيلىگاھىمدا،

جۇپ ئورۇندۇقلۇق شىپاخىم بولسا،
تولۇن ئاي تۆكسە كۆمۈش نۇرىنى،
مەشۇقۇم شۇچاغ يىنىمدا تۇرسا.

— قانداقراق؟ — دېدى قېيۇم تىلماچ.
لۇتپۇللا ئۇنىڭغا بىرنەرسە دېگۈچە جاڭ ھاكىم:
— خەنزۇلاردا مۇشۇنداق تەقلىدي شېئىرلارنى يېزىپ باقمىدىغان ھەۋەسكارلا بولمىدۇ. بۇ شۇنداق شېئىر، — دەپ ئىزاھلىدى.
— مۇنداق قىلىش بىزدىمۇ بار، — دېدى لۇتپۇللا،
— بۇ ياخشى يېزىلغان بىر لىرىك شېئىر ئىكەن.
— ئادەمنى خىجىل قىلماڭ، — دېدى جاڭ ھاكىم گەپنى يۆتكەپ، — قانچىلىك ئۇزۇن تۇرىسىز؟
— ۋاقىت ئۇزۇن ئەمەس.
— كەتكىچە يەنە ئۇچرىشارمىز-ھە؟
جاڭ ھاكىم لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەتنى ئىشخانىسىنىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ قويۇپ ئورنىدا ئولتۇردى- دە، لۇتپۇللا ھەققىدە ئويلىنىپ قالدى. . . ئۇلارنى سىرتقىچە ئۇزىتىپ قايتىپ كىرگەن قېيۇم تىلماچ:
— بۇ شائىرنى بىرئاز چۈشەندىگىزغۇ دەيمەن ھاكىم جانابلىرى، — دېدى. جاڭ ھاكىم بېشىنى لىڭشىتىپ:
— قايىلمەن، — دېدى.
— لۇتپۇللانىڭ شائىرلىقتىن تاشقىرى يەنە قەيەردە چۆكچى، قوشاقچى، پاراڭچىلار بولسا، ئېرىنمەي مۇڭداشىدىغان ئادىتى بار.

— هه، دېمەك شۇنىڭ بىلەن تۇرمۇش بىلىمىنى ئاشۇرىدۇ-دە، — دېدى جاڭ هاكىم.

قېيۇم تىلماچ جاڭ هاكىمنىڭ كەيپىياتىدىن لۇتپۇللاغا بولغان مايىللىقىنى پەملىگەن بولسا كېرەك، بىرمۇنچە ئۇششاق-چۇشەك ئەمما جاڭ هاكىمغا نىسبەتەن يېڭى مەسىللار بىلەن تونۇشتۇرۇشنى داۋاملاشتۇردى. مۇنداق پۇرسەتلەرنى ئۆتكۈزۈۋېتىش قېيۇم تىلماچنىڭ مىجەزىگە يات ئىدى.

قېيۇم خىزمەتچى بولغاندىن كېيىن "تىلماچ" قوشۇلۇپ ئاتىلىدىغان بولدى. ئىلگىرى قېيۇم كاسكا دېيىلەتتى. مۇنداق بولۇشى، ئۇ بىرەر ئىش توغرىسىدا ئۆزى بىلەن پاراڭلىشىپ قالغۇچىلارنىڭ "ئۇقتۇم" دېگىنىگە قويماي زەر-زەۋەرلىرىگىچە چۈشەندۈرەتتى، ئەگەر قوشۇنىلىرى كەتمەن، پالتا قاتارلىق نەرسىلەرنى سوراپ قالسا، ئۇ "يوق" ياكى "مانا" دەپلا بولدى قىلمايتتى، "يوق"نىڭ جەريانىنى، "بار" نىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈرەتتى. ئەگەر ئۇ بىر ئىشقا ئالدىراپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ كوچىدا بىرلىرى بىرەر ئىشلار توغرىسىدا تالاش-تارتىش قىلىشىۋاتقانلىنى كۆرسە هەق دادىغا يەتكۈچە سالا قىلىپ كېلىشتۇرۇپ قويياتتى. ئۇنىڭ مۇنداق ئىشلىرى كۆپ ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭدىن مەمنۇن بولاتتى، هەتتا بەزىدە ئۇنى ئىزدەپ خالىس كېلىشتۇرۇپ قويۇشنى تەلەپ-مۇ قىلىشاتتى. هازىرمۇ مەهەللىدە ئۇنى "كاسكا" دەيدىغانلار بار ئىدى. لېكىن ئىدارە-جەمئىيەتتە "تىلماچ" ئاتالغاچقا، ئۇ بىر ئەمەل ئوخشايدۇ، دەپ "تىلماچ"نى كۆپ-

رەك ئېيتىشىدىغان بولدى.

ئۇنداق بولسا، ئۇ جاڭ ھاكىم بىلەن لۇتپۇللا شۇنچە پاراڭلارنى قىلغاندا تىلماچلىق قىلمۇبتىپ نېمىشقا ئارد- ىلاشمىدى؟ بىرىنچىدىن ئۇلارغا يول قويدى، ئىككىنچى- دىن بولۇۋاتقان پاراڭلارنى تازا چۈشىنىپ كېتەلمىدى. مانا ھازىر ئىختىيارىي پاراڭلار ئۈچۈن بىر شارائىت يارال- غانىدى، ئۇ بىر لەتىپىنى سۆزلەش ئارقىلىق لۇتپۇللانى تەرىپلىدى:

— مەھەللىمىزدە دائىم كىشىلەردىن تاماكا سوراپ چېكىدىغان"نىزام پاشكا" دېگەن قىزىقچى ئادەم بار ئىدى. ئۇمۇ لۇتپۇللانى كۆرسە چېقىشاتتى. لۇتپۇللا كىشىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغاندا"نىزام پاشكا" لۇتپۇللاغا چاق- چاق قىلىپ، ئەتراپىدىكىلەردىن قەغەز، تاماكا، سەرەڭگە سوراپ تاماكا چېكىشكە باشلىغاندا لۇتپۇللا:

— نىزامكا، ئۇچ نەرسىنى سوراپ تاماكا تەييارلە- ىدىڭ، تۆتىنچىسى چېكىدىغان ئېغىزنى سورىمىدىڭغۇ؟

— دېگەندە، گەپتىن چۈشكىنىگە تەن بەرمىگەن نىزام:

— ئۇنىڭدىنمۇ قايتمايتتىم، بىراق خەق ئۇچۇن چە- كەن بولۇپ قالمەن-دە، — دەپ كۈلدۈرگەن.

— قىزىقچىلىقتىمۇ بار ئىكەن-دە لۇتپۇللا؟ — سورىدى جاڭ ھاكىم.

— لۇتپۇللانىڭ بىر ئاقىلاقچىنىڭ[1] ھاراقكەش بالىسى- نى ھەجۈىيلەشتۇرۇپ ئېيتقان قوشىقى ھەممىزنىڭ ئې-

---

① ئاقىلاقچى— رايون دەرىجىلىك ئەمەل.

سىدە دەڭە!

نۇرئەلى ساقچى،
داداڭ ئاقىلاقچى.
يانچۇقۇڭدا پۇلۇڭ يوق،
ئۆزەڭ بايۋەتچى.
خاڭخۇزىدىن بىكارغا.
ھاراق ئىچىسەن.
جېدەل تېرىپ قاۋاقتىن،
قېچىپ چىقىسەن.
ئالا ئېتىڭ ئاستىڭدا،
چۇقۇراق تاشلىتىپ،
قىز-كېلىنچەك كەينىدىن،
يۈرىسەن قاش ئېتىپ.
ئۇششاق بالىلار قالمايدۇ،
ئارقاڭدىن چېپىپ.
موللاقچىدەك دوسلايسەن،
پاتقاققا پېتىپ.

— ھا ھا ھا، راستلا كەلتۈرۈپتۇ، ئۇ ھازىر بارمۇ؟
— دېدى جاڭ ھاكىم.
— ئاخىرى ھاراقتا تۇنجۇقۇپ ئۆلدى، — دېدى قېيۇم تىلماچ.
مانا شۇ كۈنلەردىن باشلاپ جاڭ ھاكىم لۇتپۇللانى ئەتراپلىق چۈشىنىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن مۇنداق

يېتىشىۋاتقان، ئومىدلىك تالانت ئىگىسىنىڭ زۇلمەت مۇ-
ھىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ كەتمەسلىكىگە كۆڭۈل بۆ-
لۈشنى ئۆز بۇرچى دەپ بىلدى.

نىلقىنىڭ ھاۋارايىنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى ئەخمەت-
نىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلگەن لۇتپۇللا:

— بۇ يەرنىڭ شارائىتىغا ئۆزلىشەلمەيۋاتىسەن. ھە؟

— دېدى.

— قارىمامسەن، چۈشتىن ئىلگىرى كۆڭىلەكچان، چۈشتىن كېيىن پاختىلىق چاپان.

— شۇڭلاشقا بۇ يەردە مۇنداق قوشاق بار:

نىلقا دېگەن بۇ يۇرتقا،
تاغدىن ئاشقان كۈن چۈشەر،
ئاۋۋال يامغۇر باشلىنىپ،
ئارقىدىن مۆلدۈر چۈشەر.

تەبىئەتنىڭ نىلقىدەك تاغلىق رايونلاردىكى ھاۋارايى "چاقچىقى" ئۆزگىچە ئىدى. دېمىسىمۇ، ھاۋا تۈتۈلۈپ، يېغىن بولغاندا سوغۇق بولۇپ، ھاۋا ئېچىلغاندا ئىسسىپ كېتەتتى.

نامازدىگەرگە يېقىن ئاسماندا لەيلەپ يۇرگەن بۇلۇتلار يەرگە بىر تامچىمۇ يامغۇر تۆكمىگەندەك پارچىلىنىپ، يۇكىنى چۈشۈرۈۋەتكەن ھارۋىكەشلەر كارۋىنىدەك يۇقىرىغا سىلجىدى. مۇنداق جانلىق مەنزىرىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەيدىغان لۇتپۇللا ئەخمەتنى ئەگەشتۈرۈپ سازلىق ئۈس-

تىدىكى قىرقا ئېگىزلىكىدە تۇرۇپ، يامغۇر يۇيۇپ كەتكەن كۆكۈلمەيدان، توقاي ھەم يانپاشلاپ ياتقان ئابرالغا قارىشىپ زوقلاندى. بۇلاقلاردىن ھاسىل بولغان كۆلچەكلەرنىڭ ئەتراپىدىكى قومۇش، يېكەنلەر دولقۇنسىمان تەۋرىنەتتى. لۇتپۇللانىڭ كىچىك ۋاقىتلىرى ئېسىگە كېلىپ قالدىمۇ بىر تاشنى كۆلچەككە ئاتقانىدى، چەمبەر شەكىللىك دۇلقۇن چىقتى. بۇنىڭغا قىزىققان ئەخمەتمۇ تاش ئاتتى، شۇنىڭ بىلەن بۇ بىر تەنھەرىكەتتەك بەسلەشمە ئويۇن بىردەم داۋام قىلدى.

— لۇتپۇللا، — دېدى ئەخمەت قىزىقسىنىپ، — بىز تۇرغان قىرقا بىر پەلەمپەيدەكلا ئىكەن-ھە؟

— توغرا، — دېدى لۇتپۇللا، — دەريا دېلتىسى بىلەن سازلىق تۆۋەن پەلەمپەي، بىز تۇرغان مەھەللە تۇزلۇقلىكى ئوتتۇرا پەلەمپاي، چاغانام، توققۇزتولۇق بىنەملىكى يۇقىرى پەلەمپەي. شۇنداق قىلىپ نىلقا ئەتراپىدىكى تاغنى قوشمىغاندا ئۈچ پەلەمپەيدىن تەركىپ تاپقان. يەر تۇزۇلۇشى شۇنداق.

شۇندىن كېيىن بۇلار تۆۋەنلىدى. قىر ياقىلاپ كېتىپ ۋېتىپ نىلقىلىقلار ئىسىم قويۇۋالغان بۇلاقلارنىڭ بەزىلىرىنى كۆرۈپ ماڭدى. "قۇم بۇلاق"، "چىم-چىم بۇلاق"، "قاينام بۇلاق"، "تاش بۇلاق" دېگەنلەردىن ئۆتۈپ "ئالتۇن بۇلاق"نى كۆرگەن ئەخمەت قولىغا قاينىاپ چىقىۋاتقان قۇمدىن بىر سىقىمنى ئېلىپ:

— راستلا ئالتۇن ئىكەن، نېمىشقا خەقلەر ئېلىشمايدۇ؟ — دېدى.

— بەلكىم ئېرىتىشنى بىلمىسە كېرەك، — دېدى لۇتۇ-
پۇللا كېپەكتەك كرىستاللىق قۇملارنى كۆرسىتىپ، —
سۇدىن ئىچىۋالغىنا، يۈرەككە دورا.

بۇلار يەنە يۇقىرىلاپ كەتكە دالىغا قاراشتى.

— مۇشۇ كۆللەر، ئېقىۋاتقان قارا سۇ بۇلاقلاردىن
پەيدا بوپتۇ-دە، بۇلاقلار نېمىدېگەن تولا-ھە؟ — دېدى
ئەخمەت.

— كۆللەر دەيسەنغۇ، ئاۋۇ قىرنىغا پاتماي ئېقىۋاتقان
دەريامۇ بۇلاقتىن پەيدا بولغان. كىچىك نەرسىنى سەل
چاغلىما! — دېدى لۇتپۇللا.

— كىچىك نەرسە؟ — دېدى ئەخمەت، — ئۇ تەرەپنى
دېسەكمۇ كىچىك يېڭىنە بىلەن يوغان ئۆتۈكلەرنى تىكىدىغى-
نىم ساڭا ئايانغۇ ئاداش!

— ھا ھا ھا.

— ئاداش، بىر نەرسىنى پەم قىلىۋاتىمەن، ھېلىقى
بىزنىڭ ئۆيدىكى رەسىمنى مۇشۇ يەردە سىزغان ئوخشى-
مامسەن؟

— توغرا مۆلچەرلىدىڭ، — دېدى لۇتپۇللا، — باشقا
كۆرۈنۈشلەرمۇ قوشۇلغان.

قۇياش بارغانسېرى ئابرال ئارقىسىغا ئۆتۈپ كېتىۋا-
تاتتى. نىلقىنىڭ شارائىتىدا بۇ كەچقۇرۇن ھېسابلىناتتى.
سازلىقتا توپ-توپى بىلەن يۈرگەن غازلار توپلىرىنى جەم-
لىگەندەك غاقىلدىشاتتى. بېلىق ئالغۇچىلار ئۇۋىسىغا ئال-
دىرىغاندەك ئۇچۇشاتتى. قاش دەرياسى كېڭىيىۋاتقان
سازلىقنىڭ نەم ھاۋاسىدا كۆچەيگەندەك دولقۇنلىنىپ شار-

قىرايتتى. قىسقىسى، ھەممىلا نەرسە ئالدىرىغاندەك ئە-
دى.
لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت كەچقۇرۇننىڭ تەبىئەت مەن-
زىرىسىدىن ھۇزۇرلانغىنىچە ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

14

خېلىدىن بېرى ئىشلىنىۋاتقان مەكتەپلەرنىڭ ئاپرېل
بايرىمى تەييارلىق داغ-دۇغىسى ھارپا كۈنىدىكى ھاۋا ئۆز-
گىرىشىگە دۇچ كېلىپ قالغىنى بىرغەشلىك پەيدا قىلدى.
بولۇپمۇ تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى بىلەن ئىزچىلارنىڭ بە-
ھالاللىقىنى چەكلىمىگە ئۇچرىتاتتى. شۇڭا ئۇلار پات-
پات ئاسمانغا قاراپ بېزەڭ بۇلۇتلارنى جونۇيەتتى. ئەگەر
قولىدىن كەلسە يوغان سۈپۈرگىلەر بىلەن ھەممىسىنى سې-
رىپلا تەڭرى تېغىنىڭ جىرا-غوللىرىغا تىقىپ قويغۇسى
كېلەتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ بۇ قىزىققانلىقە-
نى ئەيىبلەشكە بولمايتتى. نېمىشقا دېگەندە بۇ يىلدا بىر-
لا قېتىم كېلىدىغان بايرامدا ئۇلارمۇ ئۆز ماھارەتلىرىنى
نامايەن قىلىپ بايرام تەنتەنىسىگە ھەسسە قوشۇشى كېرەك
ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كوچا-كوچىلاردا بۇ يىلقى ئاپرېل
بايرىمى بۆلەكچىلا ئۆتىدىكەن. ناھىيىلەردىن تەنھەرىكەت-
چىلەر كېلىدىكەن، بۇنىڭدا ئىزچىلار ئۇلارنىڭ بىخەتەر-
لىكىگە مەسئۇل ئىكەن دېگەن گەپلەر بار ئىدى. يەنە بىر
جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئۇلار بىرتۇتاش تىكتۇرۇلگەن قارا-
كۆك گىمناستيورکا، شىم، ئىسپانكا، ئاسما سومكا،

تاسما بەلۇاغ، ئالا شوينا يىپ، ئاق-قىزىل سىرلانغان ئىز-چى تايىقى بىلەن مەيدانغا چىقاتتى.

قىزىق ئىش، بەزىدە تەبىئەتنىڭ ئادەملەر رايىغا باقمىدۇ-غانمۇ ئۇخشايدۇ. تاغ بىلەن تەڭ تۇنۇگۈنكى ھاۋا ئۆزگە-رىشىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. تېخى تۇنۇگۈندىن بىرى ياغقان يامغۇر توپا-تومانىنى بېسىپ، دەل-دەرەخلەرنىڭ يو-پۇرماقلىرىنى يۇيۇپ قويدى.

شەھەر ئاللىقاچان ئويغىنىپ ئۆي-ئۆيلەر، كوچا-كو-چىلار جانلىنىشقا باشلىغانىدى. مەكتەپلەرگە جەم بولغان ئوقۇغۇچىلار ناخشىلىرىنى ئېيتىشىپ شەڭگەن باغ تەرەپ-كە سىلجىسا، يېمەك-ئىچمەك ساتىدىغان ئوقەتچىلەر خۇددى ئۇلارنىڭ كۆلەڭگىسىدەك ئالدىرىشىپ باراتتى. نەچچە كۈن ئىلگىرى قازانلىرىنى ئېسىپ تەييارلانغان ئاشپەزلەر، ناۋايلار، لەڭپۇڭچى، ماروژنىچىلارنىڭ ھې-لىتىنلا خېرىدار چاقىرىشلىرى ئاسماندىن چۈشكەندەك بۇ تۇراقسىز بازارنى بايرام تۈسىگە كىرگۈزگەنىدى.

ئوقۇغۇچىلار، ئاھالىلەر كۆرسىتىلگەن مەيدانىكى ئورۇنلىرىغا تەق بولدى. ئىزچىلارمۇ ئۆزلىرىگە خاس سۆلىتى بىلەن ئىشلىرىغا كىرىشتى.

كۈنپېتىش تەرەپكە ياسالغان سەھنىنىڭ ئۈستى، يان-لىرى بېرزىن بىلەن قاپلانغانىدى. ئىچىگە قويۇلغان ئۈس-تەللەر، ئەتراپىدا دوتەي، ھاكىم قاتارلىق ئەرباباللار ھەم مۇتىۋەرلەر ۋەكىللىرى ئولتۇرۇشاتتى.

سەھنىنىڭ ئالدىدا بايراق چىقىرىلغان موما ياغاچ قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېلىدىن ئالتە بۇلۇڭ يىپ تارتە-

لىپ، ئۇنىڭغا دۆلەت بايراقچىلىرى ئېسىلغانىدى. قىسـ
قىسى، مەيدان رەڭگا رەڭ بايراقلار بىلەن بېزەلگەنىدى.
مەيدانغا كىرىدىغان دەرۋازا قارىغاي شاخلىرى بىلەن زىنـ
نەتلىنىپ، قىزىل پلاكاتلار ئېسىلغانىدى.

ئاۋۋال مىزگانچىلارنىڭ كاناي، سۇنايلىرى بىلەن دۆـ
لەت شېئىرى ئوقۇلۇپ، بايراق چىقىرىلدى. شۇندىن كېـ
يىن سەھنىدە بىرسى سۆزگە چىقتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى
ئارقىدىكىلەرگە ئاڭلانمايتتى. سۆزلىگۈچى ھاكىم ئىدى.
ئۇ بەكمۇ قىسقا سۆزلەپ ياۋسىلىڭنى سۆزگە تەكلىپ
قىلدى.

— . . . بۈگۈن 12-ئاپرېل بايرىمى. بۈ، پۈتۈن شىنـ
جاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەركىنلىك بايرىمى.
. . . بۈگۈنكى بۈ بايرام ھەممە كىشىگە شاد-خۇراملىق
بەخش ئېتىدۇ. . . — ياۋ سىلىڭنىڭ سۆزى تۈگىشى
بىلەن مەيداندا كەپتەرلەر قويۇپ بېرىلدى. كەپتەرلەر
دەسلىپىدە ئۆزئارا قوشۇلۇپ كەڭ بىر پەردە ھاسىل قىلىپ
بىر ئايلاندى-دە، ئاندىن ھەر تەرەپكە تارقىلىپ كېتىشتى،
بۈ بىر يېڭىلىق ئىدى.

— بۈ، كىملەرنىڭمۇ يادىغا كەلگەن بولغىيتى؟ —
دېدى سەھنىدىكى بىرسى.

— مۇئەللىملەرنىڭ يادىغا يەتكەن بولمامدۇ؟— دەپ
جاۋاب بەردى يەنە بىرسى.

— ۋاھ-ۋاھ، خەلقنىڭ خۇشاللىقى شۇنداق قانات قېـ
قىپ تۇرسا نېمە ئارمان، كەپتەرلەر ئاسمانغا ئېلىپ چې-
قىپ كەتتى بولغاي ياۋسىلىڭ جانابلىرى غەم-قايغۇلارنى؟

— هی هی هی، هاکمبه‌گ غوجام تېگی بىلەن گەپ قىلمدۇ-ده! — دېدى ياۋ سىلىك. ئەتراپتىكىلەر باش ئىشا-رىسى بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇل تېپىشتى.

ئەمدى بارابانچىلار باشلىغان رەتلىك مەكتەپ قوشۇ-نى سەھنىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈش باشلاندى. ئۇلار سۈرىس-تۇك بويىچە قەدەم تاشلاپ سەھنە ئالدىغا كەلگەندە:

— بايرام مۇبارەك!

— بايرام خۇشاللىق، — دەپ ۋارقىرىشاتتى. سەھنە-دىكىلەر بولسا قول ئشارىسى بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرەت-تى.

ئوقۇغۇچىلار يېڭى كىيىملىرىنى كىيىشكەن بولسە-مۇ ھەر خىل ئىدى. رۇس مەكتىپى بىلەن تاتار مەكتىپى ئوغۇل-قىزلىرىنىڭلا فورمىلىق كىيىمى بار ئىدى، يەنە ئىلى گىمنازىيىسىنىڭمۇ فورمىلىق ئىدى.

بارابانچىلار ئارقىسىدىن مىللىي فورمىدىكى توپلار ئۆتتى. ئۇلار ئۇسسۇل ئوينىشىپ ماڭاتتى. خەنزۇ، خۇيـ-زۇ مەكتەپلىرى ياغاچ تاياق بىلەن ياڭگار، دۇمباق ئۇس-سۇلىنى ئويناپ ئۆتتى. مەكتەپلەر ئارقىسىدىكى خەلق قوشۇنى ھەممىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى، سانايىنەپسە تەييارلىغان ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مەرىكىلىرىدىن "سەرۋازلار-نىڭ ئات ئويۇنى"، "كېمە ئۇسسۇلى" مەيدانىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

— ھاكمبه‌گ غوجام، — دېدى ياۋ سىلىك، — بۇ ھەقىقىي بايرام ئۇسسۇلى ئىكەن. نېمىشقا ئىلگىرى ئويـ-ناالمىغان بولغىيتى؟

— تەقسىرىنىڭ قىزىققىنىغا ھەشقاللا، — دېدى ھا-
كىمبەگ غوجا، — بۇرۇنقىلار: "زامان ساڭا باقمىسا،
سەن زامانغا باق" دەپتىكەن. ئىلگىرى نەدە مۇنداق پۇر-
سەت دەيلا!

— بەرھەق، — دېدى ياۋ سىلىڭ يېنىدىكى دوتەيگە
بىرنېمىلەرنى پىچىرلاپ. دوتەي بولسا ئۇنىڭ رايى بويە-
چە باشقا بىرسى مىدىرلاتقاندەك ئارانلا بېشىنى لىڭشىتە-
تى. ياۋ سىلىڭ مەيدانغا قارىغىنىچە:

— ئاپرېل بايرىمى بارغانسېرى خەلق بايرىمىغا ئايلە-
نىدۇ، ناھىيىلەردىمۇ شۇنداق ئۆتۈۋاتقاندۇ؟ — دەپ سو-
رىدى.

— ئەلگە ئەمىلىك مۇشۇنداقلا بولسا، ئىلى سەك-
سەن تۆت شاڭيۇلۇق زېمىنىڭ سەھرالىرىدىمۇ ئۆتىدۇ،
— دېدى ھاكىمبەگ غوجا.

— شۇنداق بولغاي، — دېيىشتى ئەتراپتىكىلەر. چۈش-
تىن ئىلگىرىكى يىغىلىش ئەنە شۇنداق داۋام قىلدى. مەي-
داندىن چىققانلار سول تەرەپكە رەت بويىچە مېڭىپ سە-
لىڭبۇ، دوتەي يامۇل، شەڭگەن يامۇل ئالدىدىكى زىننەت-
لەپ ياسالغان بايراملىق دەرۋازىلاردىن ئۆتۈپ تارقاشتى.

چۈشتىن كېيىن سپورت[1] مۇسابىقىسى ئويۇنلىرى
كۆرسىتىلەتتى. ئۇنىڭ تۈرلىرى كۆپ ئىدى: ھەر خىل
سەكرەشلەر، ھەر خىل يۈگۈرۈشلەر، توپ ئويۇنلىرى،
چېلىش قاتارلىقلار بار ئىدى.

---

① سپورت — تەنتەربىيە.

بۇلارنىڭ ئىچىدە تاماشىبىنلارنىڭ قىزىقىپ كۆرۈپ پۈخادىن چىقىدىغىنى ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش بىلەن پۈتبول ئىدى. قالغانلىرى "ئەنە باشلاندى" دېگۈچە "تۈگىدى" بولاتتى. ئۇزۇنغا يۈگۈرگۈچىلەرنىڭ قىزىقارلىق تەرىپى تاماشىبىنلارنىمۇ بەس-بەسكە سېلىۋەتتى.

— قارا ئىلار، قارا ئىلار! قىزىل مايكىچان ئالدىدا يول بەرمەي كېلىۋاتىدۇ.

— ئۇھ! يالاڭباش ئۆتۈپ كەتتى.

— مۇنۇ ئۇزۇن پۇت نېمىدەپ قوشۇلۇۋالغاندۇ؟

— غەيرەت قىل توقۇزىنچى نومۇر!

ئەتراپتىكىلەر ئۆزلىرىچە باھالىشىپ، يۈگۈرۈشكە چۈشكەنلەردىنمۇ جىددىيلىشىپ كېتەتتى.

پۈتبول ئويۇنى تاماشىبىنلارنى جەلپ قىلىشتا ھەم كەم بولمىدى. قاراپ تۇرغۇچىلار "پۈتبول" دېيىشنى بىلمەسمۇ "پۇت پوكزەك" دەپ ئاتاشتى. سەلدىن كېيىن بۇ ئويۇننىڭ قارشى تەرەپتىكى دەرۋازىغا پوكزەك كىرگۈزگىنى ئۈتقان بولىدىغانلىقىنى بىلىشتى.

— ئەنە! ئاۋۇ پوكزەكنى تېپىپ ئەكەتتى، كاساپەت نېمىدېگەن يۈگۈرۈك، ھەي ي، تارتقۇزۇپ قويدى-دە!

— قىزىل مايكىلىق بۇ تەرەپكە ئەكىلىۋاتىدۇ.

— ۋاي كاساپەت، بېشى بىلەن كىرگۈزدى!

— بىزنىڭ قاشقانچۇق ئويۇنىمىزغا ئوخشامدۇ-نېمە؟

— يامپىشىڭغا بىرنى ئۇرۇپلا گەپ تاپتىڭ-دە!

— ۋۇي، ساڭا نېمە يوق، نېمە تېرىكسەن؟

— ده تالاش قىلمائكلار.
— بۇ ئويۇننى مەھەللىلەردە ئويىنساقمۇ بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟
— پوكزەكنى نەدىن تاپسەن؟
— ئاۋۇلار نەدىن ئالدىكىن.
— ھىم، ئۇ دېگەن ھۆكۈمەتنىكۇ-ده.
— قاراڭلار، ئاۋۇ دەرۋازىغا كىرگۈزىدىغان بولدى.
— پاھ، بىرسى كوپلا قىلىپ تۇتۇۋالدىغۇ.
— ئۇنىكۇ ۋەزىپىسى شۇ.
— ئۇزىمۇ قۇرغۇيدەكلا نېمىكەن، خۇددى بۆدۇننى باسقاندەك تۇتتىغۇ!
شۇنداق قىلىپ 12-ئاپرېل بايرىمى ئۇچ كۈن دېيىلگىنى بىلەن ئالدى-ئارقىسىدا بەش كۈندەكۇ داۋام قىلدى.
"بىر ئىشنىكۇ بولغىنىدىن بولىدۇسى قىزىق" دېگەندەكۇ، بايرام جەريانىدىكى پاراڭلارنىكۇ راستىدىن يالغىنى كۆپرەكلىكى بىلىنىسىمۇ ئېغىزلاردىن چۈشمىدى.
قىسقىسى، بايرام قىزىقچىلىقلىرى بەزىدە رېۋايەتكە، بەزىدە مۇبالىغە تۈس ئېلىپ ئەل ئىچىدە سۆزلىنىپ يۈردى. لېكىن ئۇنىكۇ راست-يالغانلىقىدىن كۆرە قىزىقارلىق بايرام بولغانلىقىغا ئاڭلىغۇچىلار قايىل ئىدى.
ئەمما بۇ گەپلەرنىكۇ ئىچىدە سۆزلىنىپ يۈرگەن نەتىجە ياراتقان سپورتچىلارنىكۇ مۇكاپات ئالغانلىقى، ھاكىمگە غوجىنىكۇ ئىسمىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئۆزىنى كۆرسىگەنلەرنىكۇ تەرىپلىرى راست ئىدى. بولمىسا بايرامنىكۇ باشلىنىشىدا، ئاخىرىسىدا سىلىكۇ، دوتەي، ھا-

كىمبەگ غوجا، شەڭگەن قاتارلىقلار سۆزلىگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىچىدە ھاكىمبەگ غوجىنىڭ:

— "بايرام ھېيتتەكلا ئۆتتى. ناغرىلار چېلىندى، مۇندىن كېيىن مۇشۇنداق ئۆتكۈزۈپ تۇرايلى. ئويۇن كۆرسەتكەنلەر چولۇقايغا چىقىڭلار، داستىخان سېلىپ مېھمان قىلىمەن" دېگىنى خېلىغىچە كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن چۈشمىدى. بۇ، كىشىلەرنىڭ ھاكىمبەگ غوجىغا بولغان ھۆرمىتى ئىدى. ئۇنداقتا بۇ ئادەم زادى كىم؟

مەنچىڭ ھاكىمىيىتى 1762- يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزۈپ، ئىلى جاڭجۈن مەھكىمىسىنى تەسىس قىلغانىدى. ئىلى سىياسىي، مەمۇرىي، ھەربىي جەھەتتىن مەركىزىي ئورگان بولدى. بۇنىڭدا مەمۇرىي رايون، ۋىلايەتلەرنى، گۈڭ، تەيجى، ئامبال دەيدىغان دەرىجىلەرگە ئايرىپ يەرلىك مىللەت ئاساسىدا ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا مىراس قالدىغان ئەمەللەرنى بېكىتكەنىدى. . . ھاكىمبەگ غوجا شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ ئەمەلدار ئىدى. ئۇنىڭدىن ھېسابلىغاندا توققۇزىنچى ئەۋلاد ئىدى.

كىشىلەر ھاكىمبەگ غوجا دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان بۇ كىشىنىڭ ئىسمى غىياسىدىن بەگ بولۇپ، 1871-يىلى غۇلجىدا فېئودال ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن ئاق سۆڭەك ئەۋلادى ئىدى.

1911-يىلى مەنچىڭ خاندانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان شىنخەي ئىنقىلابى غەلبە قىلغاندا ئۇ بىرىنچى بولۇپ ئىلىدا مەنچىڭ ھاكىمىيىتىدىن ئەنئەنىۋى قائىدە بولۇپ كېلىۋاتقان يالغۇز ئۆرۈمە چېچىنى چۈشۈرتىۋېتىپ،

يېڭى جۇڭخۇا ھاكىمىيىتىنىڭ ئېتىراپ قىلغان ھەمدە ئىلى سەكسەن نەچچە شائېيۇ دېھقان پۇقرالىرىنى باشقۇرۇپ، پۈتۈن ھەربىيلەرنىڭ يېمەك-ئىچمەك تەمىناتىنى ئۈستىگە ئالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىلىدا 150 يىل ھۆكۈم سۈرگەن مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى ۋارىسلىق يىلتىزىنى قو-مۇرۇپ تاشلاشقا تۆھپە قوشقان ئاشۇ غىياسىدىن بەگ ئەل ئېچىدە ھاكىمبەگ نامى بىلەن ھۆرمەتلىك مۆتىۋەر بولۇپ قېلىۋەرگەنىدى.

جۇڭخۇا مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ ئۇ ئىلىدىكى مىللىي بېگى، دورغا، شائېيو، مىراپلارنى بەلگىلەيدىغان، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان يەر-لىك ئەمەلدار بولۇپ بەلگىلەنگەن، شۇنىڭ بىلەن يالۇ زىكشىن، جىلۇ شۇرېن ھاكىمىيىتىنىڭ ئۆلكىلىك مەس-لىھەتچىلەر كېڭىشى ئەزاسى بولغانىدى.

1934-يىلى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، شېڭ دۇ-بەننىڭ "ئالتە بۇيۇك سىياسىتى"نىڭ ئىجراچىسى ھەم يەر-لىك خەلق ئىشلىرى باشلامچىلىرىنىڭ بىرسى بولدى.

شۇنداق قىلىپ ئۇچ دەۋر ئەمەل تۇتقان بۇ زات ئەل ئېچىدە مەنسىپى كاتتا، ھۆرمەتكە ئىگە بولۇپ قېلىۋەر-دى. ھەر مىللەت خەلقى ئۇنى "غوجام" دەپلا ئاتاۋېرەتتى.

ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئىلىدا تىكلەنگەن رەھ-بەرلىك ئورگىنىدىكى ئەمەلدارنىڭ ھاكىمبەگ غوجا بە-لەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى ئۇزۇن ۋاقىتقا ئىگە بولمىسە-مۇ، ئۇنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىگە سىڭىپ كەتـ-كەنلىكىنى چۈشەنگەنىدى.

"... هاكىمبەگ، — دەپ ئويلىناتتى باش دوتەي، — ئەل باشقۇرۇشقا كەلگەندە ئۇ بىر كۈنمۇ ئېلىۋېتىشكە بولمايدىغان ۋېۋىسكا..."

"هاكىمبەگ، — دەپ تەھلىل قىلاتتى ياۋ سىلىڭ —، هاكىمىيەت سۈپىسىدا خىرە يېنىپ تۇرغان شام بولسىمۇ، هامان پەرۋانىنى جەلپ قىلالايدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر-دىن چىققان مۇنداق مۆتىۋەرلەر بىلەن يۇرت باشقۇرۇش سۇنى پەس يەرگە ئاققۇزغاندەك راۋان ئىش..."

ياۋ سىلىڭنىڭ هاكىمبەگ غوجىنى "... تېگىدىن گەپ قىلىدۇ" دېگىنىدە ئەنە شۇنداق مەنە بار ئىدى.

خەلق ئارىسىدا "ئەل سۆيەر ئامبال" دەپ تەرىپلىنىدىغان ياۋ سىلىڭ ئەسلى دۇڭبېيلىق ياۋ شۇيىڭ بولۇپ، هەربىي مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن، شىئەن هەربىي رايونىدا ئوفېتسىر، ئاندىن ئۈرۈمچى گارنىزونىنىڭ مۇ-هاپىزەتچىلەر تۈەنىدە كومىسسار بولغانىدى. سودىگەر ئائىلىسىدىن چىققان بۇ هەربىي ئەمەلدار شېڭ شىسەينىڭ سىناقلىرىدىن ئۆتكەچكە، ئىلى رايونىنىڭ سىلىڭى بو-لۇپ كەلگەن. ئۇ گەرچە هەربىي بولسىمۇ، دۆلەت ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان بىلىملىك، پائالىيەتچان ئادەم ئىدى. ئۇ هەربىيلەرنىڭ ۋەزىپىسى خەلقنى قوغداش، هەر-بىيلەرنىڭ كاپالىتى خەلق، دېگەننى تەكىتلەيتتى. مەدە-نىي-مائارىپ، خەلق تۇرمۇشى ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلۈش دېگەنلەر فېئوداللىق پاتقىقىغا بىر ئۆمۈر پېتىپ تېخى مۇگ-دەۋاتقان دوتەينىڭ كاللىسىدىن ئوچۇق دېمىگىنى بىلەن ئۆتمەيتتى، ئاستىرتتىن قانداق پايلاقچىلارنى قويۇپ

شۇملۇقلارنى قىلىۋاتقىنىنى ئۆزىلا بىلەتتى. . .
لۇتپۇللا دەرۋازىدىن كىرگەندىلا ئۇنىڭ ھاياجانلىقىغا چۆمگەنلىكىنى ئۆيدىكىلەر سەزدى.
— بايرامنى سەنلا ئۆتكۈزگەندەك خۇشالغۇ؟ — دېدى ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كەلگەن نۇرجان.
— ئېگىزگە، ئۆزۈنغا سەكرەشتە، چويۇن توپ ئېتىشتا مۇكاپاتلاندىم-دە! — دېدى ئۇ.
— نىلقىنىڭ ھېسابىغىمۇ؟ — سورىدى نۇرجان چېقىشىپ.
— نېمىلەرنى دەيدىغانسەن؟ نىلقىدىن مەھەممەتجان، مەسىم، جامازا، ماناپقانلار بار. ھەدە، تامىقىڭنى تېزرەك تەييارلا، كەچكى پانۇس سەيلىسىگە چىقىمىز، — دېدى لۇتپۇللا سەل توختىۋېلىپ، — ئەتە شۇلارنى چاقىرىپ قويايي دېگەنىدىم، بولامدۇ؟
— ئۆكام، مېھمان چاقىرمىغاندەك گەپ قىلدىڭا! باشلاپ كېلىۋەر، — دېدى ھەدىسى. بۇنىڭغا نۇرجانمۇ قىزغىن ئىپادە بىلدۈردى.
— لۇتۇن ئاكا، — دېدى ھەدىسىنىڭ بالىسى، — ئۇ ئاغىنىلىرىڭمۇ سەكرىگەنما؟
— ياق، ئۇلار ئۆزۈنغا يۈگۈرۈشكە ھەم توساق ئاتلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە قاتناشتى.
— ئۇلار شۇنداق يۈگۈرۈكمۇ؟
— نېمە دەۋاتىسەن! مەسىم چەلپەن، مەمەتجانلار نىلقىدىن شەھەرگە يۈگۈرۈپ كېلىدىغانلار تۇرسا.
— ھېرىپ قالمامدۇ؟

— سوراۋەردىكا ئىچىمنى پۇشۇرۇپ، — دېدى ھەلـ
مە بالىسىغا.
—مېنىڭ زېرىكمەي جاۋاب بېرىۋاتقان لۇتپۇللاغا ئـ
چىم پۇشۇۋاتىدۇ، ھى ھى ھى،— دېدى نۇرجان.
— سىلەر قىزىقكەنسىلەر، بالا دېگەن بىلىشنى ئۆيـ
دىن باشلايدىغىنى سىلەرگە ئايانغۇ؟ يەنە سورايدىغىنىڭ
بارمۇ؟— دېدى بالىغا ئۇ.
—ماڭا ئۆزەڭدەك سەكرەشنى ئۆگىتىپ قويساڭ بولا-
تتىكەن؟
—بولىدۇ، دەريا بويىدىن قۇم ئەكىلىپ ھويلىغا تۆ-
كۈپ سەكرەش مەيدانى ياساپ بېرەي.
—ياخشى، خادىكىنى ئۆزەم ھەيدەيمەن!

ئىككىنچى قىسىم

قورغانغا يامىشىش

15

"ئىرىنچەككە بۆلۈت كۆلەڭگىسى يۈك بۆلار"(تۆركىي تىللار دىۋانى)

لۇتپۇللانىڭ تاتار مەكتىپىنى ئەلا دەرىجىدە تاماملىـ
شى ئىلىم سەپىرىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىدا تېخى مېڭىپ كۆرمىگەن مۇشكۈل سەپەر— رۇس گىمنازىيىسىگە كىرىپ ئوقۇش بار ئىدى. ئەمما بۇنىڭغا ئۇزۇندىن بېرى روھىي تەييارلىقى بار بولسىمۇ بەزىلەرـ
نىڭ: " ئورۇسچە ئوقۇغانىنىڭ نېمىگە پايدىسى بولاتتى"، "ئىلى گىمنازىيە بارغۇ" دېگەن جىملەشىلىرى ئۇنى ئويلاندـ
ۇردى. بۇ گەپلەر ئائىلىسىگە يەتكەندە ئۇلار ئىختىيارـ
نى يەنىلا لۇتپۇللاغا قويدى. تاتار مەكتىپىدىكى ئۇستازلىـ
رى ئۇنىڭ ئوقۇشىنى قوللاپ رىغبەتلەندۇرەتتى. شۇنداق قىلىپ لۇتپۇللانىڭ ئائىلە ئىچى-سىرتىدىكى گەپلەر يېـ
غىشتۇرۇلۇپ، رۇس تىلىدىكى يۇقىرى سىنىپ دەرسلىكـ

لىرنى ئېلىپ كېتەلىشنى بىر "سىرلىق قورغانغا يامـ-
شىش" قىلىپ كۆرسىتەتتى. دەل مانا شۇ نۆقتا لۆتپۈللا
ئۆچۈن راستىنلا داۋان بىلىندى. ئۇ نېرى ئويلاندى، بېرى
ئويلاندى... توختا، رۇسچە ئوقۇغانلار بارغۇ. دادام،
كىچىك دادام رۇسچىنى تولۇق بىلىدىغۇ!... مەن تاتار
مەكتىپىنى ئوقۇپ تاماملىدىم، لېكىن ئۇلار دىنىي جەھەت-
تىن ئوخشاش بولغىنى بىلەن ھامان ئۆرپ-ئادىتى، تىلى،
مەدەنىيىتى، مىجەز-خۇلقى ئوخشىمايدىغان مۇستەقىل
مىللەتتۇ. شۇنداق ئىكەن ھەل قىلغۇچ ئامىل ئۆزەمدە!
لۆتپۈللا نۆرغۇن كېچىلەرنى ئەنە شۇنداق ئۆزىنى
سىنايدىغان خىياللار بىلەن پىچىرلاپ ئۆتكۈدى. ئۇ ئالدىن
ئۆچرايدىغان جاپالىق ئۆتكەللەرنى قانچىلىك كۆپ ئويلـ-
غانسېرى تەدبىرلىك بولۇپ، يەكىگەندەك ھېس قىلاتتى.
بۇ، لۆتپۈللانىڭ ئەزەلدىن ئىش باشلاشتىن ئىلگىرى ئوي-
لىنىدىغان ئادىتى ۋە شۇنداق داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان خا-
راكتېرى ئىدى. ئۇنىڭ مۇنداق تەلەپچانلىقى ھامان دىلىنى
يورۇتۇپ، جىسمانىي كۈچ ئاتا قىلغاندەك بولاتتى. لۆت-
پۈللا ياشاۋاتقان مەيلى غۇلجا شەھىرىدىكى مەھەللىدە
بولسۇن، مەيلى نىلقىدىكى مەھەللىدە بولسۇن تاتارلار،
رۇسلار ئارىلىشىپ ئولتۇراتتى. تاتار مەكتىپىگىمۇ مۇ-
شۇنداق تەسىرلەر ئۇنى جەلپ قىلغانىدى. ئەمدىلىكتە
ئوخشاشلا شۇنداق جەلپكارلىقنىڭ جىلۋىسى ئۇنى قىزىق-
تۇردى. ئۇنىڭ ئۇستىگە نوغايگورت، ئۇچ دەرۋازىدىكى
بىر قىسىم بالىلار رۇس بالىلار بىلەن بىللە ئويناپ يۈرۈپ
رۇس تىلىنى خېلى ئوبدانلا ئۆگىنىپ قالغانىدى. لۆتپۈللا-

مۇ شۇ قاتاردا كوچا گەپلىرىنى بىمالال سۆزلەشكەندىن تاشقىرى، تاتار مەكتىپىدە بەزى سلاۋيان يېزىقىدىكى كىتاب-ژۇرناللارنى ئادەتتىكىدەك ئوقۇيالايتتى. مانا بۇ باشلانغۇچ شەرتلەر ئەمدى بولسا ئۇنىڭ رۇس گىمنازىيە-سىدىن ئىبارەت بۇ قورغانغا يارمىشىپ چىقىشىدا يار-يۆ-لەك كۆچ بولۇپ قوشۇلغانىدى.

"كۆز قورقماق، قول باتۇر" دېگەندەك لۇتپۇللا رۇس گىمنازىيىسىنىڭ بوسۇغىسىدىن كىرىشى بىلەنلا تىل-يې-زىقتا ۋەھىمگە چۈشكۈدەك توسالغۇغا ئۇچرىمىدى.

ئاندىن بىرەر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، لۇتپۇللا دەرس-لەردە، تەنتەربىيە ۋە باشقا پائالىيەتلەردە رۇس گىمنازى-يىسىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا يۇلتۇزدەك چېلىقىدىغان بولدى.

رۇس گىمنازىيىسىنىڭ مۇنتىزىم ئوقۇتۇش ۋە باشقا پائالىيەتلىرى سوۋېت پروگراممىسى بويىچە ئىدى. تاتار مەكتىپىدە ئوتتۇرا ئاسىيا ئەدەبىيات-سەنئىتىنى بىرقەدەر بىلگەن بولسا، مانا ئەمدى رۇس ئەدەبىياتى ئارقىلىق بۈۋا-ستە ھەم كەڭرەك ئىلىم ئەھلىلىرىنى بىلىش شارائىتىگە ئېرىشتى. بۇ لۇتپۇللا ئەڭ ئارزۇ قىلىدىغان تىلەكلەر ئە-دى. شۇنىڭ ئۈچۈن لۇتپۇللا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئۆگىنىش-كە بېغىشلىدى.

بۇگۈن گىمنازىيىدە ئېچىلغان ئادەتتىن تاشقىرى بىر يىغىنغا دېكلاماتسىيە، ناخشا-مۇزىكىلار تەييارلاندى.

مەكتەپ مۇدىرى سېرگېي ئاندرىيېۋىچ ۋىلاسوف يە-غىن مەزمۇنىنى سۆزلەپ ئاخىرىدا تەشەككۈرنى مۇنداق

بایان قىلدى:

— . . . قەيۇم مۇسابايېف مەكتېپىمىزنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئۇ، چەت ئەلگە ئوقۇشقا بارىدىغانلىقى ئۈچۈن مەكتەپتىن ئايرىلدى. لېكىن ئۇنىڭ رىشتى بىز بىلەن بىللە. . . هازىر ئۇنى سۆزگە تەكلىپ قىلىمىز، — دېدى.

مەكتەپ مەيدانى يىغىن قاتناشقۇچىلىرى بىلەن تولغانىدى. مۇدىرنىڭ تەكلىپى بىلەن پاكار بويلۇق، ئاق سېرىق، چەبدەست يىگىت ئالدىغا چىقىپ ئۈستەل يېنىدا تىك تۇردى-ده هەممىگە هۆرمەت بىلدۈرۈپ سۆزگە تەيىارلاندى. ئۇنىڭ يوغان كۆزى نۇرلىنىپ كەتكەنىدى. يوغان بېشى شۇ تۇرقىدا ئۇنى ئوقۇغۇچىدەكمۇ كۆرسەتمەيتتى.

— قەدىرلىك ئۇستازلار، هۆرمەتلىك مۇتىۋەرلەر، ساۋاقداشلار! مەن چەت ئەلگەن ئوقۇشقا چىقىدىغان بولۇپ قالدىم. يەنىلا شۇ ئوقۇشنىڭ باشلىنىشى يۇرتىمىز-دىكى مۇشۇ مەكتەپ. شۇ ئىلاشقا خاتىرە ئۈچۈن مەكتەپكە 450 دانە تاسما بەلۋاغ تەقدىم قىلدىم! — دېدى -ده مۇدىرغا پارقىراپ تۇرغان مېغىزرەڭ بەلۋاغنى باغلاپ، پېچەتلەنگەن بەلۋاغلارنى تاپشۇرۇپ بېرىپ ئورنىدا ئولتۇردى. پۈتۈن مەيداندا چاۋاكلار ياڭرىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بۇگۈنكى يىغىن شەرىپىگە بېغىشلانغان نومۇرلار كۆرسىتىلدى. يىغىن شۇنداق ئاخىرلاشتى.

دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ تۇرغان لۇتپۇللانى كۆرگەن قەيۇم مۇسابايېف خۇشال بولۇپ:

— ياخشى بولدى، مەن سىزگە پاراڭلاشقاچ زاۋۇتنى كۆرسىتىپ كېلەي، — دېدى. لۇتپۇللامۇ شۇنداق پاراڭلىـ شىشقا ساقلاپ تۇرغىنىنى ئېيتقاندا ئولار كالاسكىغا چىـ قىپ بولغانىدى.

— شۇنداق قىلىپ تۇركىيىگە بارىدىغان بوپسىزدە؟

— دەپ سورىدى لۇتپۇللا.

— شۇنداق. راستىنى دېگەندە بوۋايلارنىڭ كارخانا باشقۇرۇش جەھەتتىكى تەرەققىيات ئېھتىياجىنىڭ ئارزۇـ سى دەك.

— زامانىۋى تەلەپ ئىكەن. ۋاقتى قانچىلىك؟

— ئىككى يىل مۆلچەرلىدە.

— ئوقۇشىڭىز تۇرك تىلىدا بولىدۇ-دە؟

— لېكىن بىزنىڭ ئائىلە-جامائىتىمىز ئىچىدە تۇرك تىلى ئانچە يىراق ئەمەس.

— بۇ ياخشى ئىمكانىيەت ئىكەن، ئوقۇشىڭىز تۇگـ گەندە غۇلجىغا قايتامسىز ياكى يەنە باشقا دۆلەتتە ئوقۇمـ سىز؟

— كۆرۈپ تۇرۇپسىز، رۇس گىمنازىيىسىدىكى ئو- قۇشۇم ئاخىرلاشمىدى. بۇ يۇقىرىدا دېگىنىمدەك زۆرۈرـ يەتنىڭ ئېھتىياجى، شۇڭا قانچە تېز قايتسام شۇنچە ياخـ شى. چۈنكى گېرمانىيىدىن ئېنژېنېر، ماستىر ئەكىلـ مەن.

— ئوھوي، بۇ قالتىس پىلان ئىكەن. ئەگەر شۇنداق بولغاندا تېخنىكا جەھەتتىن زاۋۇت قامدىلىدىكەن-دە؟

— زاۋۇتلا ئەمەس، جەمئىيەتنى كۆزدە تۇتۇۋاتقان

گەپ.

— غۇلجىدا سانائەتنىڭ ئۇرۇقى ئەنە شۇنىڭدىن باش-
لاپ تېرىلىدىغان بوپتۇ ئەمىسە!

— دۇرۇس.

كالاسكا تېرە زاۋۇتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە دەرۋازىغا قارىغۇچى ئۇلارنى خۇشچىراي كىرگۈزۈۋەتتى، قورۇنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ئىككى قەۋەتلىك لاپاس 300 مېتىرىدەك ئۇزۇنلۇقتا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭدا زا-
ۋۇتقا كېرەكلىك ھەرخىل نەرسىلەر دۇۋىسى ئۆز رېتى بىلەن قويۇقلۇق ئىدى. شىمال تەرىپىدە ئىشخانىلار بار ئىدى. تاملار ئاپئاق ھاك بىلەن ئاقارتىلغان بولۇپ، ئۆگ-
زىلىرى قاتقالتىر بىلەن چېدىرچە يېپىلغانىدى. كۇنىپېتىش تەرەپتە ھەيۋەتلىك زاۋۇت تۇرخۇنى ئاسمان پەلەك تىكلەك-
لىك ئىدى. ئۇ، قىزىل خىشتىن ياسالغان بولۇپ، گەۋدە-
سىدە "1909" دېگەن سېپىر ئاق سىر بىلەن يېزىلغان بولۇپ بۇ زاۋۇتنىڭ قۇرۇلغان يىل بەلگىسى ئىدى.

بۇلار سېخلارنى ئارىلىدى. ئۇخشىمىغان سېخلاردە-
كى ئىش مەشغۇلاتلارمۇ ئۇخشىمايتتى. تېرە ئاشلاش سېخى سېسىقچىلىق ئىدى، بوياقچىلىق سېخىدا بىر خىل كۇيۇك پۇراق بار ئىدى. ئاخىرقى چەم، مەسكاپ، بولغا-
رى، شاۋرۇن سېخلىرىدىن قوۋزاق پۇرىقى كېلىپ تۇرات-
تى. زاگاتوپ، تىكىش سېخلىرىدا ئۇ پۇراقتا سىراجنىڭ ئېچىغان پۇرىقى قوشۇلۇپ يەنە بىر تۇرلۇك پۇرايتتى. لۇتپۇللا ئۇلارغا ئانچە قىزىقمايتتى. تامدەك، ئۇينىڭ يې-
رىمىدەك قىزىل، يېشىل ستانوكلارغا، ئۇلارنىڭ باشقۇرۇ-

ژاتقان ئۇيغۇر ئىشچىلارغا قىزىقىپ قارايتتى.
— گېرمانىيەدىن كەلتۈرۈلگەن دەك، — دېدى لۇتپۇل-
لا، — بۇ ئېغىر ستانوكلارنى قانداقمۇ ئەكەلگەندۇ؟
— بۇلارنى گېرمانىيەنىڭ "فرانكخورورام ئاسايىن"
زاۋۇتىغا زاكاز قىلىپ ياساتقان، — دېدى قېيۇم هاياجانلا-
نىپ، — دادامىلارنىڭ ئېيتىشىچە بۇ ئۈسكۈنىلەر گېرمانە-
يىدە ياسالغاندىن كۆرە بۇ يەرگىچە ئەكەلگەن پوللىرى
قىزىقكەن. گېرمانىيەدىن روسىيەنىڭ ئومىسكى شەھىرە-
گىچە پويىز بىلەن، ئومىسكىدىن ئېرتىش دەرياسى ئارقە-
لىق پاراخوتتا سىمپولاتىنسكى شەھىرىگە كەلتۈرۈلۈپ-
تۇ. ئەمدى ئۇيەردىن گەپ غۇلجىغا قانداق ئېلىپ كېلىش-
تە بوپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە روسىيە ھۆكۈمىتى: "توقسان
كۈن ئىچىدە چېگرىدىن ئېلىپ چىقىپ كەتمىسە، روسىيە
تېررىتورىيىسىدە قالدۇرۇلىدۇ" دەپ تەھدىت سالىدۇ، قار-
غاندا ئۇلارمۇ زاۋۇتقا قىزىقىپ قالسا كېرەك، ئەمدى
قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئىلىنىڭ قەدىمدىن
تارتىپ جانغا ئەسقېتىۋاتقان هارۋىسىدىن پايدىلىنىشقا
توغرا كەپتۇ. بىراق ئۇ هارۋا هازىرقى ئېرگىلو ئەمەس،
مەخسۇس شۇ قائىدە بويىچە ياسىتىلغان كۆتەك هارۋا ئە-
كەن. هارۋىلارغا ئالتىدىن ئون ئىككى ئۆكۈز قوشۇپتۇ.
ئۈسكىنىلەرنىڭ ئېغىرلىرى تۆت، يېنىكلىرى بىر يېرىم
تونىنا كېلىدىكەن، ئۇلارنى پارچىلاپ هارۋىغا بېسىپ،
ئاندىن ماڭىدىغان يولنى، ئۇنىڭ ئۈچ يۈزدەك كۆۋرۈكىنى
ياسىتىپ غۇلجىغا كەلتۈرگەنىكەن.
— بۇنىڭغا خەجلەنگەن پۇلمۇ ئاز ئەمەس بولغىيتى؟

— قەغەز پۇل بىلەن ھېسابلاپ كۆرسەتكىلى بولمايدۇ، ئالتۇن بويىچە ئۆچ مىڭ سەر كېتىپتۇ.

— قېيۇم ئاكا، بۇ چىقىم قاچانغىچە ئورنىنى قاپلاپ بولار؟

— ئۇكام لۇتپۇللا، سودا-سېتىقتىن خەۋەرسىز بولغىنىڭىزدىن ھەيران قالمايمەن، چىقىمنىڭ ئورنىنى ئاللىقاچان قاپلاپ بولدى. زاۋۇتتا ئىشلەپچىقىرىلغان تاۋارلار ئىچكى ئۆلكە، چەت ئەللەرگە تارقىلىۋاتىدۇ! ھەتتا ئىشلەپچىقىرىش ئىستىمال ئېھتىياجىغا يېتىشەلمەيۋاتىدۇ. شۇڭا دادىلىرىمىز ئىشلەپچىقىرىش بىلەن تېخنىك خادىملارنى يېتىشتۇرۇشنى بىرلەشتۈرمەكچى بولۇپ ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مەكتىپى، تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى ھەتتا خوتۇن-قىزلار ھۈنەر مەكتىپىنى قۇردى.

— بۇ گەپچە بوۋايلار تەرەققىيپەرۋەر ئۇقۇمۇشلۇق زاتلار ئىكەن-دە؟

— ئۇقۇمۇشلۇقلىقى ھەققىدە چوڭ تەرىپى يوق. ئەمما بازار ئىگىلىكى مەشغۇلاتى بىلەن جاھانسازلىق قىلىپ چەت ئەللەرگە چىققانىكەن ھەم كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىنى ئۆز يۇرتىمىزنىڭ ئەمەلىيىتىگە ماسلاشتۇرغانىكەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا تەجرى تېغىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا تەرەققىيپەرۋەرلىكى بىلەن تەسىر قالدۇرغانىكەن. ئەل ئىچىدىكى يەنە بىر تەرىپى — خەيرى-ساخاۋەت بىلەن نامراتلارنى يۆلىگەنىكەن.

لۇتپۇللا قايتقاندا قېيۇم مۇسابايېف كالاسىكىنى ھايدىغۇچىغا ئاپىرىپ قويۇشنى بۇيرىدى.

لۇتپۇللا يول بويى "مۇسابايېفلار ھەرقانداق شارائىتتا يىلتىز تارتىپ مېڭە بېرىدىغان دەرەخ ئىكەن-دە. ئۇنىڭ زامانىۋى ئىشچىلار قوشۇنىنى يېتىشتۇرۇشكە كۆڭۈل بۆ-لۇشى جەمئىيەتتىن ھالقىغان ئىلغارلىق ئەمەسمۇ!..." دېگەنلەرنى ئويلاندى.

16

لۇتپۇللا دەرستىن چۈشكىنىچە ئالدىراپ تىك كوچا بىلەن يۇقىرىلاپ ماڭدى.

— شۇيەرگە ماڭدىڭمۇ؟ — دېدى ساۋاقداشلىرىدىن بىرسى.

— كەتتىم، — دېدى لۇتپۇللا. سەل مېڭىپ بىرنەچچە پەرەنجىلىك ئايالنىڭ ئۆز ئۆيلىرىگە كېتىشىۋاتقىنىنى كۆرۈپ خىيالىدا: "قانداقلا بولمىسۇن ئوقۇغۇنىڭلار ئەۋ-زەل" دېدى. ئۇلار ھۇنەر مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئى-دى. ئەمدى بولسا، ساي بويىغا چىقىپ قالدى. سايدىكى تاللار ئارىسىدا ئالتۇنلۇقتىن كەلگەن قاراسۇ يېيىلىپ ئا-قاتتى. سۇنىڭ ئەتراپى ياپيېشىل چىملىق ئىدى. ئۇ سۇدا يۈز-قوللىرىنى يۇيۇپ ئۈيغۇر ئۈيۇشمىسىنىڭ سانايىنەپە-سە بۆلۈمىگە مېڭىپ كەتتى.

سانايىنەپىسەنىڭ چەتتىكى بۆلۈم ئىشىكىدە تۇرۇپلا سالام بەردى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! ۋەدەڭگە ئەمەل قىپسەن-دە، — دېدى جالالىدىن يەھيارى يېنىدىكىسىگە ئىشارەت-

لەپ، — لۇتپۇللا دېگەن مۇشۇ.

ئۇ كىشى باش لىڭشىتىپ ئەھۋال سورىدى. لۇتپۇللا كېلىپ تۇرغان بولسىمۇ، خېلى كۆپ ئادەمنى تونۇمايتى، شۇڭا جالالىدىن مۇناسىۋەتلىك بىرقانچىلىرىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ تونۇشتۇردى. يەنە بىر ئىشخانىغا كىرگەندە چاقچاق ئارىلاشقان پاراڭلار بولۇپ كېتىپ لۇتپۇللانىڭ تېخىچە ئۆرە تۇرغىنىنى كۆرگەن ئابدۇۋەلى:

— سېنى ئولتۇر دېمەپتىمىزغۇ، يا ئۆزەڭ سىنىپتا تولا ئۆرە تۇرۇپ ئۆگىنىپ كەتكەنمىدىڭ؟ — دېدى.

— ئابدۇۋەلى ئاكاڭ كۆرگەندەكلا دەيدىغۇ؟ — دېدى نېرىدا ئولتۇرغان بىرسى. لۇتپۇللا بىرنېمە دېگۈچە ئارىلىقنى كۆلكىلەر بۆلۈۋەتتى.

— دېرىزىلەر توڭلىمىغاندىن كېيىن كۆرسەڭ كۆرگەدۇ دېگىنە، — دېدى ئابدۇۋەلى. كۆلكىلەر يەنە كۆتۈرۈلدى. لۇتپۇللا چاقچاقلارنىڭ سانايىنەپىسەدە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ خىزمىتىدىكى بىر ۋەزىپىسىدەك بولۇپ قالغىنىغا قىزىقتى. ئابدۇۋەلىنى تونۇغىنى بىلەن ئۇنىڭغا كۆز توغرىسىدا چاقچاق قىلىدىغىنىنى، ئابدۇۋەلىنىڭ توك دېگىنى زۇنۇن قادىر ئىكەنلىكىنى بىلمەيدى. شۇنىڭ بىلەن بۇلار بىر ئاز پاراڭلاشتى.

— شىنجاڭنىڭ ئوقۇپ تۇردۇم، يارايسەن ئۇكا، — دېدى ئېگىز بويلۇق، ئاق سېرىق كەلگەن زىيا ئىسىملىك كىشى، — ھازىرچە بىزگە رەسسامىلىقىڭنى ئىشقا سېلىپ يارەملەشسەڭ، كونكرېت تەلەپنى زۇنۇن بىلەن جالالىدىن چۈشەندۈرسۇن.

— سېنى چاقىرتىشىمىز مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئىدى، — دېدى نېرىقى ئۈستەل ئەتراپىدا پاراڭلاشقان زۇنۇن قادىر بىلەن جالالىدىن يەھيارى، — يېقىندا «غېرىب-سەنەم» دراممىسىنى سەھنىدە ئوينىماقچى. شۇنىڭغا رەسسامليك قىلىپ بىر ئېلان ئىشلەپ بەرسەڭ.

— نېمىگە ئىشلەيمەن؟ — سورىدى لۇتپۇللا.

— قەغەزگە ئىشلەيدىغانسەن؟

— مېنىڭچە تەكرار ئىشلىتىش ئۈچۈن، يامغۇر-يېشىن، شامالىلاردىمۇ بۇزۇلمايدىغان ماي بوياق بىلەن رەختكە ئىشلىسەك؟! — دېدى لۇتپۇللا.

بۇ تەكلىپ يېڭى بولغاچقىمۇ ئۇلارنى سەل ئويلاندۇردى.

— دېگىنىڭچە بولسۇن. ئەمدى سېنىڭ دەرس سىر-تىدا ۋاقىت چىقىرىپ ئىشلەپ تۇگىتىشىڭ خېلى چاپالىق ئىش ھەم بىر ئىجادىي تۇھپە بولۇپ قالىدۇ، — دېدى جالالىدىن يەھيارى.

— ئۇنداق بولسا، مەن بىر لايىھە سىزىپ كېلەي، — دېدى لۇتپۇللا.

— شۇنىڭ بىلەن بىللە كېرەكلىك ماتېرىياللار تىزىم-لىكىنىمۇ ئالغاچ كېلەرسەن.

لۇتپۇللا لايىھەنى كۆرسىتىپ ئون كۈن ئىچىدە ئۇ-زۇنلۇقى ئۈچ مېتىر، كەڭلىكى ئىككى مېتىردەك ئېلاننى پۈتتۈرۈپ چىقتى. سانايىنەپسە ئىشتىراكچىلىرى ھە-ۋەس بىلەن كۆرۈپ چىقتى. ھەتتا ئارتىسلار ئېلاندىكى ئادەملەرگە ئۆزلىرىنى سېلىشتۇرۇپ ئىلھاملىنىشتى.

شۇنداق قىلىپ ئىلاننى تاشلەپكىدىكى ئاپتىكىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئىككى قەۋەتلىك كومىسسىيون دۇكىنىغا ئارغامچا تارتىپ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېسىشنى لايىق تاپتى.

ئىلگىرىلىرى مۇنداق چوڭ ئىلان چىقىرىلمىغاچقىمۇ ياكى مۇڭاپىق ئورۇن تاللانغاچقىمۇ ئاۋات كوچىدىكى ئېلان بەكمۇ ھەيۋەتلىك ئىدى. يىراقتىنلا كۆركەم يېزىلغان «غەربىي-سەنەم» دېگەن خەت كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. كىشىلەر ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ ھەر جەھەتتىن تەرىپلەشتى:

— نېمىكەن ئۇ؟

— خېتىنى ئوقۇمامسەن، «غەربىي-سەنەم» ئويۇنىنى قويىدىغان ئىلان ئىكەن.

— ئۇنداقتا، ئاۋۇ يىگىت غەربىي، ئاۋۇ قىز سەنەم بولدىما؟

— ياھ، ھۆر-پەرى دېگەن ھەرقانچە بولسا، شۇنچىلىك چىرايلىق بولار.

— مۇنۇ سۆرۈن تەلەت ھېلىقى ئابدۇللا شائىرى بولسا كېرەك-ھە؟

— ۋاھ، پادىشاھنى قاملاشتۇرۇپتۇ، پادىشاھ دەپ چۆچەكلەردە ئاڭلايدىغان، مۇنۇنىڭ سۆلىتىزە راسا كەپتۇ جۇمۇ.

— مۇشۇلارنى قايسى ئىقلىم سىزغاندۇ؟

— يا ئورۇس يا خەنزۇ سىزغاندۇ دەيمەن.

— بەلكىم.

— ياق-ياق. بىز خەق سىزدى. مەن كۆردۈم، ئۆزىمۇ

نوغايغا ئوخشايدىغان ئۇيغۇر ئىكەن.
— ھە؟
— بۇرادەرلەر، بۇ ئېنىق بولدى. ئەندى تالىشىۋەر-مەي بېلەت ئېلىپ ئويۇننى كۆرىلى!

— ئېلان چىقارغىنىمىز «غېرىب-سەنەم» ئويۇنىنى قويغىنىمىزدىن قېلىشمايدىغان تەسىر پەيدا قىپتۇ. نەدىلا بولسا شۇ پاراڭ،— دېدى بىر كۈنى زىكرى.
— قولى گۈل يىگىت ئىكەن، — دېدى زۇنۇن قادىر، — كانىكولدا بىر دېكوراتسىيە سىزدۇرۇۋالساق بولامدۇ-كىن.
قىسقىسى، لۇتپۇللانىڭ گېپى سانايىنەپسىدە پات-پات بولۇپ تۇردى. ھەتتا قازاق، قىرغىز ئۇيۇشمىسىدىمۇ تەرىپلەندى. لۇتپۇللامۇ ۋاقىت بولسا سانايىنەپسىگە كې-لىپ ئۇ يەردىكى ھەر خىل ئىشتىراكچىلارنىڭ قىزىق پاراڭ، لەتىپە، چاقچاق، ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ كېتەتتى ھەم باشقا ئىشلىرىغىمۇ ياردەملىشەتتى.
بۇگۈن پاراڭلىشىۋېتىپ زىيانىڭ ئۇستىلىدىكى «غې-رىب-سەنەم» ناملىق سەھنە كىتابىنى ۋاراقلاپ ئوقۇپ تۇ-رۇپلا:
— زىيا ئاكا، مۇنۇ تېكىستتىكى "قول ئۇزارتسام شاختا يەتمەس" دېگەن مىسرا مەنتىقىگە چۈشمىگەندەك تۇرۇدىغۇ؟ — دېدى.
— نېمە؟ — سېنىڭچە قانداق دېيىلسە بولار؟ — دەپ

سوربدی زیا سەل ئویلىنىۋېلىپ.
— ئىككىنچى مىسرانىڭ تەلىپى بويىچە "قول ئۇ-
زارتسام يارغا يەتمەس" دېيىلگىنى مۇڭاپىقمىكىن دەيمەن،
— دېدى لۇتپۇللا.
زيا قولىدىكى قەلىمىنى ئۈستەلگە يېنىك ئورغىنى-
چە يەنە تېكىستكە قاراپ تۇرۇپ قالدى.
بۇ گەپلەر قۇلاقتىن-قۇلاققا ئاڭلىنىپ، سانايىنەپسە-
دىكىلەرگە تارقالدى.

لۇتپۇللا بەزىدە ئۆزىدەك ھەۋەسكار ئاغىنىلىرىنىمۇ
سانايىنەپسەگە بىللە باشلاپ كېلىپ كېتىدىغان بولدى.
شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە لۇتپۇللا رۇس گىمنازىيە-
سىنىڭ مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى ساۋلىيېف بىلەن كەلگەن
ئىدى، چالغۇچىلارنىڭ «ئەجەم» مەرغۇلىغا چېلىۋاتقىنى
ئۈستىگە كېلىپ بىر چەتتە ئولتۇردى.
— مۇتەللىپ، — دېدى ساۋلىيېف، — مۇنۇ مۇزە-
كانتلارنىڭ ئالدىدا نوتا بولمىسىمۇ ياكى دىرىژور بولمە-
سىمۇ رىتىملىق چېلىۋاتقىنىغا ھەيرانمەن.
لۇتپۇللا ئۈنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمەيتتى. لېكىن
چېلىنىۋاتقان پەدىنىڭ «ئەجەم» ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ
بەردى.
سازلار بىرەر قۇر چېلىنىپ بولغاندىن كېيىن زىكرە-
گە بايىقى سوئالنى تەرجىمە قىلىپ بەردى.
— ئۈنىڭدا باشقا سىر يوق، — دېدى زىكرى، —

بۇنداق چېلىش ئۈيغۇر كۆيشۇناسلىقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئۇسۇلى. باياتىن چېلىنغان چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ قوشۇلۇپ چېلىنغىنىدا چاڭ ياكى غىجەك، ياكى داپ شۇ مۇزىكىنىڭ يېتەكچىسى بولىدۇ. نوتا چالغۇچىلارنىڭ زېھنىي خاتىرىسىدە ئەكس ئېتىدۇ. بىزنىڭ ناخشا-مۇزىكىمىز تۇرمۇشنى مەنبە قىلىدۇ. ئومۇملىشىشى ئۈستاز-شاگىرت شەكلى بىلەن بولىدۇ. مەن نەزەرىيە قائىدىسى بويىچە چۈشەندۈرۈپ كېتەلمەيمەن. قىسقىسى، ناخشا-مۇزىكا-مىز ئىجاد قىلىنغاندىمۇ نوتىسىز بولغاچقا، ئورۇندىغاندىمۇ شۇنداق كېتىۋېرىدۇ. لېكىن بۇ نوتىغا ئېلىشقا، دىرىژور ئىشلىتىشكە بولمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس...

— بۇ تەرىپى قالتىسكەن. يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پىسخولوگىيىلىك خاراكتېرى ئىكەن-دە. بىز ئارىلىشىپ يۈرگىنىمىز بىلەن مەدەنىيىتىگىلار-دىكى بۇ ئالاھىدىلىكنى تېخى چۈشەنمەيدىكەنمىز، — دېدى ساۋۇلىيېف.

— ئۇنداق بولغىنى سىلەر ئۇدۇللا ماڭىسىلەر ① ئەمەسمۇ، — دېدى لۇتپۇللا ئورۇسچىلاپ. بۇنىڭغا ھەر ئىككىلىسى كۈلۈپ كەتتى. زىكرى ھېچنېمە بىلمەي تۇرۇپ قالدى. كېيىن لۇتپۇللا زىكرىگە چۈشەندۈرگەندى، ئۇمۇ كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن دراما-لار توغرىسىدا پاراڭلار بولۇپ، «ئىككى بايغا بىر مالاي»، «ئارشىن مال ئالان»لار تىلغا ئېلىنغاندا ساۋۇلىيېف ھەيران قالدى.

---

① رۇسلارنى كىشىلەر ئېيقا ئوخشىتىدۇ. ئېيتىلىشچە ئېيىق توسالغۇدىن ئايلانماي ئۇدۇل ئارتىلىپ ماڭىدىكەن.

— سەھنىگە ئېلىپ چىققانلىقىمىز، — دېدى زىكرى ئىزاھلاپ، — چەت ئەلنىڭ دراماسىلىرىنى ئۆز تەلىپىگە يەتكۈزگىنىمىز ئەمەس.

— ئۇنداق تەلەپكە شۇ چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۆزىمۇ ھۆددە قىلالمايدۇ، سىلەر ئالدى بىلەن سەنئەتكە بولغان مەنسۇى شەرت-شارائىتىنىڭلارنى يارىتالىدىڭلار. شۇنىڭ ئۈچۈن كىتابىي ئىزاھ بويىچە دېكوراتسىيە، كىيىم-كېچەك، مۇزىكا ۋە باشقا ماددىي ئۇلچەملەر ماسلاشتى. بۇنى چەت ئەللىكلەر قىلىپ بەرمىگەندۇ؟ مانا بۇ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئىقتىدارلىقى.

— چوڭ باھا بېرىۋەتتىڭىز، بىز شۇ دراماىلارنى قويۇغاندا لۇتپۇللا سىزنى باشلاپ كەلسۇن، — دېدى زىكرى.

— بولىدۇ، ھەتتا مەن رۇس ئاقساقاللىرىنىمو باشلاپ كېلىمەن. ئۇلارمۇ كۆرسۇن. بىزنىڭ رۇس ئۇيۇشمىسى تېخىچە كومېدىيىلەرنىمۇ قويالماي يۈرمەمدۇ، — دېدى ساۋلىيېف

بۇلار قىزغىن پاراڭلار بىلەن قايتىشتى. زىكرى لۇتپۇللانى چاقىرىپ ئېلىپ:

— ئەزەم بىرنەرسە دېدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ياق.

—ئۇنداق بولسا، ئۆگۈنلۈككە— شەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن مۇشۇ يەرگە كېلىڭ. بىرنەچچىمىز جېللىيۇزىگە چىقىدىغان بولدۇق.

— چوڭلارنىڭ ئارىسىدا ماڭا نېمە بار، يا ناخشا، يا سازدا بولمىسام.

— شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى ئېلىپ چىقىمىز. ناخشا-ساز بىلىدىغانلار تولىغۇ.

— شۇ كۈنى قايتامدۇق؟

— ياق، يەكشەنبە چۈشتىن كېيىن كېلىمىز.

— كېلىشتۈق-ھە ئەمىسە.

لۇتپۇللا بىلەن ساۋلىيېف قىزغىن پارائىلاشقىنىچە سالماق قەدەملەر بىلەن قايتىپ كېتىشتى.

17

يېزا تۈرمۈشى بىلەن ئانچە ئارىلاشمىغان لۇتپۇللا بۈگۈن بىر تۈرلۈك قىزىقىش ھېس قىلاتتى: "ئالايىتەن شەھەردىن سازەندە-ناخشىچىلارنى چاقىرغاندىن كېيىن مەركىسى كۆڭۈللۈك، مېھمانلىرى كۆپ بولىدىغاندۇ"

— "تويغا بارساڭ تويۇپ بار، توقا-تۇگا كىيىپ بار" دەپتىكەن كونىلار، قورسىقىڭنى ياخشى تويغۇزۇپ، كەيىملىرىڭنى يۆتكىۋال ئۇكام، — دېدى لۇتپۇللانىڭ ھەدىسى ئالدىراپ يۇرۇپ.

— قورساقنىغۇ تويغۇزۇپ ئالغىنىم دۇرۇس. يىراق يەرگە ماڭغاندىن كېيىن، كىيىملەرنى نېمە قىلارمەن يە-ڭىلاپ؟ مەن دېگەن ئوقۇغۇچى، سازەندىلەرگە ئەگىشىپ بارىمەن ئەمەسمۇ! — دېدى لۇتپۇللا.

— ۋۇي، نېمىدېگىنىڭ بۇ؟ — ھەلىمەنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى، — سەن خەقلەرگە ئەگىشىپ بارىدىغان كۈنگە قالدىڭمۇ؟ ئوقۇغۇچى بولغۇنۇڭ بىلەن نىلقىنىڭ

مۆتىۋەرى ھېزىم ئاخۇننىڭ تاغدەك ئۇغلىسەن، توۋا!
— ھا ھا ھا، مۇشۇ قاينىغىنىڭغا قارىغاندا مەن باردەغان توي چوقۇم قىزىيدىكەندە! — دېدى لۇتپۇللا پات-پات ھەدىسىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويىدىغان كۆيۈمچانلىقى بەلەن، — مۇندىن كېيىن مەن بىرسى بىلەن "سەن-پەن" دېيىشىپ قالسام سېنى قويۇپ بېرىمەن جۇمۇ.
— بولدىلا، شۇ چاغدا يەنە ئىككىمىزنىڭ گېپى ئىكى ئاچا چىقىپ قالار؟ — دېدى ھەدىسى، — مېنىڭلا گېپىمنى چاقچاققا ئايلاندۇرىسەن.
— مەن دەيدىغان گەپلەرنى سەن دەپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا چاقچاقتىن باشقا نېمە قالاتتى؟ — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — سازەندىلەرمۇ مېنى ھېزىم ئاخۇننىڭ تاغدەك ئوغلى، دەپ بىللە ئېلىپ بارماقچى. بولمىسا مەن قانچىلىك ئىدىم. بۇ گەپلىرىم چاقچاق ئەمەستۇ.
— باياتىنلا شۇنداق دېسەڭچۇ، — دېدى ھەدىسى خاتىرجەم بولۇپ، — ئۇ يەردە قاراپلا ئولتۇرماي شېئىرلىرىڭدىن ئوقۇپ بەرگىن.
لۇتپۇللا بەلگىلەنگەن ئورۇنغا بارغاندا باشقىلارمۇ تەييار تۇرغانىدى. بۇلار جەم بولۇپ خادىكتە يولغا چىقتى.
— قايسى تەرەپ بىلەن ماڭىمىز؟ — دېدى ھارۇن كەش.
— توپادەك بىلەن ماڭارمىز، — دېدى بىرسى.
— بايكۆل بىلەن ماڭساقمىكىن، — دېدى زىكرى، — كېپەكيۈزى، پەنجىم، تۇرپانيۈزلىرنى كۆرۈپ ماڭاتى-

تۇق، ھاسىنىكام نېمە دەيدىكىن؟
— مەن ھەممە يۇزلەرنى كۆرگەن، ئىش قىلىپ ئا-
مان-ئېسەن بارساق بولدى، — دېدى ھاسىنىكام.
— ئادەم ئەنسىرەيدىغان گېپىڭنى قويغىنا ھاسىنىكا،
— دېدى ئەزەم، — يولبويى سەن تەمبۇرۇڭنى چالىسەن،
بىز ناخشا ئېيتىمىز.
— ياڭاللا ئەزەم، ئۆرۈمى يوق ئايدالادا ناخشىمۇ ئېيتارسەنمۇ؟ — دېدى روزى تەمبۇر.
— دېمىسەڭمۇ ناخشىنى يولدا ئېيتىپ، ئۆرۈمنى جېلىلىۋزىدە ئېلىشارمىز.
— ئۇنىڭغا باش قاتۇرما. ئۆرۈمە ھېچكىمگە يەل كەلمەيدۇ.
— ھا ھا ھا
كۆلكە-چاقچاقلار بىلەن يولغا چىققان بۇ سازەندە-ناخشىچىلار ئاللىقاچان بايكۆلدىن ئۆتۈپ قارىۋايىنىڭ جاڭ-زىسىغا كېلىپ قالغىنىنى بىراقلا بىلدى. ئات ئۆستەڭ-نىڭ ھۆتمە-تۆشۈك كۆۋرۈكىدىن ئۆتىدىغان چاغدا ھەم-مىسى ھارۋىدىن چۈشتى. ئاتلار ئېھتىيات بىلەن دەسسەپ كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە ھارۋىدىكىلەر توپاراڭ ئېقىۋاتقان ئاق ئۆستەڭ سۈيىدە يۇز-قوللىرىنى يۇدى.
— لاي بولسىمۇ ئىچىۋەتتىمدە لۇتپۇللا، — دېدى ئە-زەم چاقچاق قىلىپ، — بۇ سۇ سىلەرنىڭ نىلقىدىن كېلىدۇ ئەمەسمۇ.
— توغرا، بۇنىڭغا يەتتە ئارشاڭنىڭ سۈيى قوشۇلـ-دۇ، شىپالىق دېگىنە، — دېدى لۇتپۇللامۇ چېقىشىپ، —

بىراق نىلقىدىغۇ سۇزۈك ئىدى.
— سىلەر قەيەردە لاي بولۇپ قالغانلىقىنى بىلەمسىلەر؟— دېدى قىزىقچى زوردۇن.

ئاق ئۆستەڭنى لاي قىلغان،
قوش كۆۋرۈكنىڭ توپاسى.
رەناخاننى كۆيدۈرگەن،
مۇختار تازنىڭ دوپپاسى.

دەپ ئالتە ئۆيلۈكلەر قوشاق قوشقان ئەمەسمۇ!
— بۇ قوشاق جايىدا ئىكەن، ئۇنىڭ داۋامى بولۇشى مۇمكىن،— دېدى لۇتپۇللا،— ماڭا ياققىنى، سۇ توغرىلىق ئالتە ئۆيلۈكلەر خالىس تەبىر بېرىپتۇ.
— لېكىن زوردۇنكامنىڭ مەقسىتى مېنى ئالتە ئۆيگە باشلاپ ناخشا ئېيتقۇزۇش — دېدى ئەزەم. يېنىدىكىلەر خىرىلدىشىپ كۈلۈشتى. لۇتپۇللا تېڭىرقاپ قالدى. بۇنى سەزگەن زوردۇن:
— بۇ بىر ھېكايە،— دەپ سۆزلەشكە تەمشىلىۋىدى، ئەزەم توساپ قويدى.
—زوردۇنكام ئاشۇرۇۋېتىدۇ، ئۆزەم ئەينى سۆزلەپ بېرەي،— دېدى ئەزەم،—بىر يىلى زوردۇنكام بىلەن ئىككىمىز مايدىن دېگەن ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە چىقىقانىدۇق. مەھەللىسىدىكىلەر بولۇپ بىر توپ ئادەم جەم بولدۇق. ئارىلىقتا زوردۇنكام تالاغا چىقىپ كېتىۋىدى، بەزىلەر مېنىڭ ناخشا ئېيتىشىمنى تەلەپ قىلدى، مەن دەرھال دۇتار-

نى چېلىپ ناخشا ئېيتىۋاتقىنىمدا بىر سالاپەتلىك تۇتقان كىرىپ قېلىۋىدى، ئۇنى ھۆرمەتلەپ تۇرغىچە— مېنىڭ قې- شىمغىلا چىقىرىپ قويۇشتى، مەن «ئابلاشتىن چىقىپ كەلسەم» دېگەن قوشاقنىڭ "ئىسلامىيۈزىدە بەختەك" دې- گەن يېرىگە كەلگەندە، ھېلىقى تۇتقاننى كۆرۈپلا:

ئابلاشتىن چىقىپ كەلسەم،
ئىسلام يۈزىدە بەختەك.
ئىسلام يۈزىدە بەختەك،
ئابلاشتىن چىقىپ كەلسەم...

دەپ تەكرارلاۋەردىم. سورۇندىكىلەر ماڭا غەلىتە قارىغىلى تۇرغىنىنى بىلىۋاتىمەن، ئاغزىمغا ھېچنەرسە كەلمەيدۇ، تەرلەپ كەتتىم، ئۆز ئەينى ئېيتسام جېدەل چىقىدىغاندەك- لا بىلىنىدى، ئاخىرى:

مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم،
مەيدەڭدە تۇمۇر بارمۇ.

دەپ ناخشىنى توختاتسام، يېنىمدا ئولتۇرغان ھېلىقى تۇتقان مېھمان ئۇيغۇرچىغا شۇنداق ئۇستا ئىكەن ھەم چاقچاقچىكەن:

— ناخشىنىڭ ئاخىرىسى ئۇنداق ئەمەس، "تۇتقانغا تېگىۋاپسەن، چەنتۇ بالىسى يوقتەك"— ئەمەسمۇ! دېۋە- دى، سورۇندىكىلەر كۈلۈپ كېتىشتى.

ھارۇندىكىلەر شۇ ۋاقىتتىكى كۈلكىلەر چالا قالغان- دەك يەنە كۈلۈپ كەتتى، ئاندىن ئەزەم لۇتپۇللاغا قاراپ:

— قانداق بوپتۇ؟ — دېدى. لۇتپۇللامۇ دەرھال:
— قانداق بولاتتى، دۇمبەڭ قىچىشسا مەيدەڭنى تاتىلاپسەن، — دېدى.
— ھا ھا ھا .
كەڭ ئېتىزلىق. ئېتىز ئارىلاپ كەتكەن ئەگرى-توقاي يېزا يولى، چىرىلداپ سايراۋاتقان چېكەتكە-تومۇزغىلارنىڭ زارلىغاندەك چىرقىراشلىرى يەنە ئاللىقانداق تۇرغايلارنىڭ ئاۋازلىرى بىلەن ئەتراپتىكى مەنزىرە تېخىمۇ يېقىملىق كۆرۈنەتتى. يۇمشاق شامال ئات-ھارۋا توزۇتقان توپا-چاڭنى ھارۋىدىكىلەرنىڭ دىماقلىرىغا ئۇراتتى.
قانداقلا بولمىسۇن كۆكۈلمەيدان ئوچۇقچىلىق ھاۋا-سى شەھەرلىكلەرگە بىر تۇرلۇك ئازادىلىك بىلىنگەچكىمۇ ئەمدى بىر-بىرلىرىگە رىغبەتچى بولۇپ ناخشىلار باشلىدى. خادىك ھارۋىنىڭ ئۈستى ئازادە بولغاچقا ناخشىغا سازلارنىڭ تەڭكەش قىلىنىشى، پارە ئاتنىڭ رېتىملىك ئاياق ئېلىشى، قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازلىرى ماسلىشىپ ياڭ-رىغان سادا ھارۋىدىن ئىلگىرى مەھەللىگە يەتتى. ئىشىك ئالدى، پەنجىرىلەردە كىشىلەر ھەۋەس بىلەن تىڭشىشاتى. بۇ پەنجىم مەھەللىسى ئىدى. مەھەللىدىن ئۆرلەپ مېڭىپ يولغا چىققاندا، ھارۋىكەش ھەممىنى ھارۋىدىن چۈشۈرۈۋەتتى. ئۇلار ئېتىز ئارىلاپ يولغا چىقىپ ھارۋىدا ئولتۇرۇشىغا سېمىز ئەزەم ئۆزىنىڭ ھاسىراپ تۇرغىنىغا قارىماي گەپ قىلغۇسى كەلدى:
— ھاسىنكا، پەنجىم دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
ھاسان دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن يەر تېگىدىن ئە-

زەمگە قاراپ:

— بىر يولۇچى قورسىقى ئاچ ھېرىپ كېلىۋاتسا، مەسچىتنىڭ ئالدىدا ئويناۋاتقان بالىلارنىڭ بىرسى:

— ھوي تاغا، قارىياغاچ بىلەن سىبدىنىڭ يوپۇرمىقى ئوخشاش ئىكەن، ئۆسۈشى نېمىشقا ئوخشىمايدۇ؟ — دېگەندە، يولۇچى:

— بۇنى ئاپاڭدىن سورا، — دەپتىكەن.

مېنىڭمۇ دەيدىغىنىم شۇ، — دېدى. ھارۇندىكىلەر شۇنچىلىك كۆلدىكى ھاردۇقى چىققاندەك بولدى.

ئەمدىكى يول يېقىن-يېقىن مەھەللىلەر ئارىلاپ ئۆتە-كەچكە ئۇلار ئاق ئۆرۈك، ئامۇت، ياڭاق، قارىياغاچلار توغرىلىق پاراڭ قىلىشتى. جىرغىلاڭ سۈيىدىن ئۆتكەن خادىك سول قول ياقىلاپ ساھىبخان تۈرسۈنباينىڭ قورۇ-سى ئالدىدا توختىدى.

قورۇدا بىراق-يېقىندىن كەلگەنلەر بار ئىدى. شەھەر-دىن چىققان سازەندىلەرگە قورۇدا ئايرىم ئۆي تەييارلانغا-نىدى. ئۇلار قىزغىن قارشى ئېلىنىپ ئۆيگە باشلاندى. توپىلىرىنى قېقىشتۇرۇپ، يۈز-قوللىرىنى يۇيۇشقاندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇشتى.

شۇ چاغدا سىرتتىن بىر ۋاراڭ-چۇرۇك بولۇپ بىرسى ئالدىرىغان ھالدا كىرىپ كەلدى، ئۇنى تونۇيدىغانلار سەل تەۋرىنىشتى، ئارىدىن بىرسى:

— كېچىكىپ قالدىڭغۇ؟ — دېۋىدى، ئۇ:

— "يۇرتنىڭ ئىشى" دېگىنىچە ئەتراپقا قاراپ چاش-قان بۇرۇتىنى ئوشلاپ قويدى. ھېچكىممۇ "نېمە ئىش"

دېمىدى. ئارىنى يەنە باشقا پىچىرلاشلار قاپلىغانىدى. ھې-
لىقى كىشى:
— بۇ يەرگە ماڭاي دەپ تۇرسام "ئوغرىنى تۇتتۇق"
دېگەن خەۋەر كېلىپ قالدى. مەن ئارىلاشمىسام بۇلاتتى-
مۇ! خەۋەر قىلغۇچىدىن سورىسام:
— قىلىچ ئېسىۋالغان نېمە ئىكەن، قېچىپ كۇزنەك-
كە كىرىۋالدى، — دېدى. بېشىمدىن بىر قاپاق سۇ قۇيۇل-
غاندەك بولدى دېمەمسىلەر!
— شۇنداق بولمامدىغان، ئۇ سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ-
دىكى ئىش-تە! — دېدى بىرسى.
- شۇ ئەمەسمۇ! شۇچاغدا ئۇزەمگە ئۇزەم "ماڭ ھە-
دىل! " دېدىمدە جېرەن ئاتنى مىنىپ يۇقىرىقى كۇزلەككە
چاپتىم. ئاڭغىچە بىرقىسىم ئاتلىقلارمۇ يېتىپ كېلىش-
تى. كۇزنەككە بېرىپ ئاتتىن چۈشمەيلا ئوغرىنى "سىرتـ
قا چىق!" دېدىم.
— ئۇزەڭنىڭ ھەيۋەڭمۇ ئەللىك بېشىغا لايىق دېگـ-
نە! — دەپ سۇز قوشتى بىرسى. ئۇيدىكىلەر يېنىككىنە
كۇلۇشۇۋالدى. ناتونۇشلارغا مەلۇم بولدىكى، ھېدىل
ئىسىملىك بۇ كىشى ئەللىك بېشى ئىدى.
شۇ ئەسنادا سورۇندىكىلەردىن بىرسى:
— ھېدىل ئەللىك بېشى، بايىقى گەپنىڭ ئاخىرىسى
ئۇزۇلۇپ قالدىغۇ؟ — دېۋىدى، ئەتراپتىكىلەرمۇ "ھە،
ھە" دېيىشتى.
— يۇرتنىڭ ئىشى، — دېدى ئۇ بايىقى ئۇزى ھەۋەس-
لىنىپ ئادەتلەنگەن سۇزى بىلەن، — ھەي! مېنىڭ ئەللىك

بېشى ئىكەنلىكىمنى بىلىۋاتامسەن؟ — دېگەنىدىم: "مەن ئوغرى ئەمەس" دېدى ئوغرى. "نېمىشقا كۆزنەككە كىرىۋالىسەن؟" دېسەم، "ئۇلاردىن قورقتۇم" دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چىقتى، قارىسام گۈسمەستەك بىر خەخكەن. ئۇستىدە كىرلىشىپ كەتكەن كۆكلەكمۇ، پەرىجىمۇ يالاڭ كىيىمى، بېلىدە قىلىچتەك پىچىقى بار ئىكەن. سەن نېمە ئادەم، دېسەم:

— يېتىمچى، — دېدى.

— ئۇ نېمە ھۈنەر، جابدۇقلىرىڭ قېنى؟ دېۋىدىم، بېزىرىپلا تۇردى، شۇنچە ئادەم ئالدىدا ھىيلىگەرلىك قىلغاچقا پىچاقنى ئېلىۋېلىپ بىر ئۆيگە سولاپ قويدۇم.

— ھېدىل، ئۇنىڭ يېتىمچىلىكىنى بىلەلمىدىڭمۇ؟

— دېدى ئارىدىن بىرسى ئېگىز-پەس كۆلكىلەر ئارىسىدا.

— قانداق بىلەتتىم، ھېچقانداق جابدۇقلىرىمۇ يوق، كىگىزچى چېغىدا ھېلىقى يۇڭ ئاتىدىغان بىرنېمىسى بەلەن چىغدانىنى كۆتۈرۈپ يۈرىدىغۇ! ئۇ چوقۇم ئوغرى!

— دېدى ھېدىل.

— ھېدىل ئەللىك بېشى، — دېدى شاڭيۇ، — ئۇ راست گەپ قىپتۇ. يېتىمچى دېگەن ھۈنەر ئەمەس، مۇسابىر، مەدىكار دېگەن سۆز. دەرھال ئۇنىڭ پىچىقىنى بېرىپ ئۆزىنى قويۇۋەت!

— ھا ھا ھا

سورۇندىكىلەر بىراقلا كۈلۈشتى. كۆپچىلىك لەتىپىلەرنى سۆزلەپ سورۇننى خېلىلا قىزىتتى. شۇ چاغدا داستىخانلار سېلىنىپ تاماق تارتىلدى. تۈرسۇنبايمۇ تەكلىپ

لىپ قىلىنىپ ئەل قاتارى بىللە ئولتۇردى.

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا مۆلچەرلەپ، تورۇسقا ئېسىپ قويغان دۇگلەك پىلىكلىك يىگىرمىنچى لامپا ھەممىگە تەكشى يورۇق چېچىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇر-سۇنباي تەمبەل بەستى بىلەن ئالاھىدە تۇراتتى؛ يۇغان بې-شىغا لايىق تاۋاقتەك يۈزى، قۇقاسقا كۆمۈپ پىشۇرۇلغان-دەك بۇرنى، كەڭ پىشانىسى ئۆزىگە ياراشقانىدى. غولە-نىڭ كەڭ، بويىنىڭ قىسقا، بارماقلىرىنىڭ تومىلىقىدىن جىسمانىي كۆچىنىڭ يېتەرلىك ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرات-تى.

مىس تاۋاقلاردا قازاقچىغىمۇ، قىرغىزچىغىمۇ ئوخ-شىمايدىغان، خېمىرى قۇشقاچ تىلى كېسىلىپ، پەم-دۇر، پىياز، قارىمۇچلار سېلىنغان، ئۈستىگە گۆشلەر پۈتۈن-پۈتۈن قويۇلغان نارىن بار ئىدى.

— مېھمانلار! — دېدى تۇرسۇنباي، — سەھرا پەد-سىدىكى بىر تاماق، بەھۈزۇر ئېلىنگلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن ھەمداستىخان بولىدىغان بولدۇم.

— ئوبدان بوپتۇ، مۇنداق تاماق يېيىشلىك بولىدۇ.

— ساھىبخانىنىڭ ھەمداستىخان بولغىنى ياخشى، "ئاش ئىگىسى بىلەن تاتلىق" دېيىلىدۇ ئەمەسمۇ.

سورۇندىكىلەر يانلىرىدىن بەكىلىرنى ئېلىپ بىرچەد-تىن توغراپ، بىرچەتتىن يەپ ئۆزئارا چاقچاق-پاراڭلار بىلەن ئولتۇرۇشتى.

— تۇرسۇنباي! — دېدى زوردۇن، — ئۆزەڭ سورۇن كۆرگەچكە تاماقنى جايىدا كەلتۈرۈپسەن، ھەرھالدا، ئۆز

مەيلىكچە باشقىلا بىرنەرسە قىلىۋەتمەپسەن ئاداش.
— توغرا دېدىڭ ئاداش، سەنمۇ سورۇن قائىدىسى بويىچە بەش بارمىقىڭ بىلەن يەۋاتقانسەن.
سورۇن ئەھلى بىر كۈلۈشۈالدى. بۇ چاقچاقلار سا-
ھىبخان تۇرسۇنباي بىلەن مېھمان زوردۇننىڭ ئاغىنىدار-
چىلىقىنىڭ قويۇقلىقىنى بىلدۈرەتتى. سورۇن ئەھلىنىڭ
كۆپچىلىكى زوردۇننىڭ داڭلىق چاقچاقچى ئىكەنلىكىنى
بىلمەيتتى. تۇرسۇنباي راستىنى ئېيتقاندا ئىلى ئۇيغۇرلە-
رىنىڭ ئومۇملاشقان ئويۇن، كۈلكىلىك سورۇنلىرىغا
كۆپ ئارىلاشقانلىق تەسىرىدىنلا زوردۇننىڭ قىزىق گەپلە-
رى ئۇچۇن تېگىشىپ قويياتتى. لېكىن ئۆزىنىڭ ھەرگىز
تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ھەتتا مۇشۇ سورۇندا ئۇنىڭ بە-
لەن تۇتۇشقىدەك ھېچكىمنىڭ يوقلىقىنى بىلەتتى. زور-
دۇنمۇ تورسۇنبايىنىڭ مېھمانلارنىڭ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇ-
شى ئۇچۇنلا چاقچاق قىلىۋاتقىنىنى بىلگەچكە "بىر قاقتا
بىر قاق" چاقچاق بىلەن چەكلەنگەنىدى. شۇڭلاشقا ئۇزۇن-
دىن-ئۇزۇن، خىلمۇخىل ئوخشاتقان چاقچاقلار بولمىدى.
بۇ ھالدا كىمنى كىم يەڭدى دېگىلىمۇ بولمايتتى.
زوردۇن شۇ كۈنگىچە چاقچاقتا "يېنى يەرگە تەگمە-
گەن" چاقچاقچىلارنىڭ بىرسى ئىدى. ئۆزىنىڭ ھازىرجا-
ۋابلىقى، سۆزلىرىنىڭ ئىخچام، كۈلكىلىكلىكى بىلەن
ئالاھىدە ئىدى. بولۇپمۇ سانايىنەپسەگە قاتناشقاندىن كې-
يىن زوردۇندىكى بۇ ئالاھىدىلىك تېخىمۇ تېز گەۋدىلە-
نىشكە باشلىغانىدى.
ئىلى دەريا ۋادىسىدا نۇرغۇنلىغان قىزىقچىلار، ناخ-

شسچىلار، سازەندىلەر، مەشرەپ ئويناپ، سەيلە قىلىپ، باراۋەت قىلىپ، قارماق سېلىپ، سۇغا چۆمۈلۈپ يۈزۈپ كىچىگىدىنلا كۆزگە چىلىقىپ، تىلغا ئېلىنغانىدى. ئەنە شۇلارنىڭ بىرسى مۇشۇ زوردۇن بولۇپ شوخ، چاققان، سۆزمەن، مۇشتلاشچى بولغاچقا ئاغىنىلىرى ئىچىدە "شۇۋە خورىزى" ئاتالغانىدى. غۇلجا بالىلرىنىڭ كىچىكىدە ئەڭ قىزىقىدىغان ئويۇنلىرىنىڭ بىرى چۆجە خوراز سوقۇشتۇرۇش بولاتتى. چۆجە خورازلارنىڭ ئىچىدە تاجىسى ئۇزۇن، قۇيرۇقى كۆتمەك توخۇ نەسلىنىڭ بىرسى سۇمۇلدىن چىقاتتى. ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى چىرايلىق، چاقىققان سوقۇشقاق بولغاچقا كىچىك زوردۇننى شۇنىڭغا تەمىسىل قىلاتتى. يەنە بىر جەھەتتىن زوردۇن شۇنداق خوراز-نى تاللاشنى بىلەتتى. يەنە زوردۇنلارنىڭ ئۆيى دەريا بويىغا يېقىن بولغاچقىمۇ سۇ ئۈزۈشكە ئۇستا ئىدى. چوڭلار ئۇنى "دەريا دېگەن ئېرىق، زوردۇن دېگەن بېلىق" دەپ تەرىپلىشەتتى. قىسقىسى، زوردۇننىڭ ۋۇجۇدىدا قاينىاپ تۇرغان بىر تەلپۈنۈش ياشلىق كۈنلىرىدە شۇنداق قىنىدىن تېشىپ يۈرۈپ چوڭايغانسېرى ئاستا-ئاستا ئىزىغا چۈشۈپ سازەندە، ناخشىچى، ئارتىس، چاقچاقچى بولۇپ تونۇلدى ۋە سانايىنەپسەنىڭ غوللۇق خادىمى بولۇپ قالىدى.

داستىخانلار يىغىلىپ، ناخشا-ساز باشلاندى. قائىدە بويىچە "نىمپەدە"دىن ساز باشلاندى. چېلىش جەريانىدا بەزى تەمبۇر، بەزى دۇتار، نۆۋەتلىشىپ ماھارەت كۆرسەتكەندەك ياڭرىدى. "نىمپەدە" ئاخىرلاشقاندىن كېيىن رو-

زی تەمبۇر قارا بۇرۇتنى سىلاپ، تەمبۇرنى سول تىزىنىڭ ئۇستىگە قويۇپ ئەجەم مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسىنى باشلىدى. ھاسان دۇتار بىلەن تەڭكەش قىلدى:

سەنەمنىڭ دەردىنى دەپتەر قىلىپ خەتكە يېزىپ بولماس،
ئانىڭ ئەسرارىنى بىپەھىملەرگە شەرھ ئېتىپ بولماس.
جۇدالىق خەنجىرى بىللە يۈرەكىم چاك-چاك بولدى،
يۈرەك زەخمىنى ئېچىپ بىدەردىلەرگە كۆرسىتىپ بولماس.

. . . . . .

تەييارلىنىپ تۇرغان زوردۇن، ئەزەم قاتارلىقلار ئەجەمنىڭ تەزىسىنى باشلىۋەتتى:

ئەدەبنىڭ رىشتىدىن تۇتقىل ئەدەبتىن ياخشى راز بولماس،
ئەدەبسىز ئىككى ئالەمدە بىلىڭكىم سەرافراز بولماس.
كىمى دۆلەت قۇشى قونسا ئۇچار ھەر يانە قاناتسىز.
كىمى بەختى قارا بولسا، ئۇنىڭ دەستى داراز بولماس.
ئىگەمنىڭ خەزىنىسى كۆپتۇر، تىلەگەنچى ئىلاھىمدىن،
ئەگەر بىر قەترە مەي بەرسە تۆكۈلگەن بىرلە ئاز بولماس.
فۇزۇلى ئىككى ئالەمدە مۇھەببەت ئاشىناسى بول،
مۇھەببەتسىز كىشىنىڭ كۆڭلى قىشتۇر ئەسلا ياز بولماس.

— بەرھەق.

— ئاپىرىن.

پەده يۆتكەلدى، سورۇن يەنىلا جىم ئىدى. ناخشىچى-
لار بارغانسېرى تەلقىن ئېيتىشاتتى:

يەتتە دەۋزاق مەردى ھەقنىڭ ئالدىدا گۈلزارىدۇر.
قول تۇتارغا رەھنىما ھۈمەردى ساھىبكارىدۇر.
گەر قولۇڭدىن كەلسە ھەرگىز مۇرچەنى ئاغرىتمىغىل،
كىم خۇدا بەندەم دېمەس ھەركىمگە دىل ئازارىدۇر.
سەن ئەزىز ئەتكەن قۇلۇڭنى ھېچ كىشى خارئەيلىمەس.

ناخشا چېپلا توختىدى. بۇنىڭغا ئۇلىنىپلا چۈشۈرگە-
نىڭ پائۇزى ئۆرۈلۈپ زوردۇن يالغۇز ناخشىنى ئېيتتى:

بولدى دۇئايىم مەقبۇلى دەرگاھ،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللا.
تاپتىم ۋىسالىن، كۆردۈم كامالىن،
قۇچتۇم نىھالىن ھەرگاھ-بىگاھ.
يارنى سورىماق، ئىشقىدا كۆيمەك،
ھەم خەستە بولماق تەقدىرى ئاللاھ.
بىلگىل بىلالى گەر بولسا پانى،
ھەم چىقسا جانى ئەلھوكمىللا.

— ئالامەت!
— رەھمەت!
— قولۇڭلارغا دەرد بەرمەسۇن.
تەرەپ-تەرەپتىن مىننەتدارلىق، تىلەكلەر يېغىپ كەتـ

تى. سازەندىلەرنىڭ ئالدىدىكى پەتنۇستا تۇرغان پىيالە-
لەرگە چاي يېڭىلاندى، ئىختىيارى پاراڭلار باشلاندى.
— سىلەردىمۇ سازچى، ناخشىچىلار باردۇ؟ — دەپ
سورىدى ئەزەم يېنىدىكى بايىقى قىزىقچىدىن.
— "يوق" دېگىلىمۇ بولمايدۇ، — دېدى قىزىقچى،
— بۇ توغرىلىق بىر رىۋايەتنى ئېيتىپ بەرسەم، ئىلى
سەكسەن تۆت شاگىيولۇق يۇرت بىنا بولغاندا ناخشا-ساز
مۇئەككىلى دېمىدە قىلغان سۇنى قاپاقتا ئېلىپ ھەر يۇرت-
نىڭ تىلىكى بويىچە چېچىپ مېڭىپتۇ؛ بەزىلەر باخشى
تەلەپ قىلىپتۇ، بەزىلىرى ناخشا تەلەپ قىلىپتۇ. بەزى
يۇرتلار ھاپىزلىقنى، بەزىلىرى تاپقۇرلۇقنى، قىسقىسى،
ئۆزلىرىنىڭ چامى كېلىدىغان ھەۋەس قىلىدىغان نەرسىنى-
نى تەلەپ قىلىپتۇ. جېلىلىيۇزىگە كەلگەندە ھېچنىمە تە-
لەپ قىلماپتىكەن "ئۇنداق بولسا سىلەر غۇلجىدىن كەلگەن
ناخشىچى، سازچىلارنى كۆتۈۋالغايسىلەر" دەپ دېمىدە
سۇيىنى چېچىپتۇ. شۇڭا بۇ يەردە ناخشا ئېيتىپ-چالغۇ-
چىدىن ئاڭلىغۇچىلار تولا.
بۇ لەتىپە جايىدا ئېيتىلغاچقا ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار
يېنىپ-يېنىپ كۈلۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ناخشا-سازلار
توغرىلىق خېلى قىزىقارلىق تەرىپلەر، پاراڭلار بولدى.
— زوردۇن!، — دېدى ئارىلىقتىكى بىر پەيتته تۇر-
سۇنباي، — ئاراڭلاردىكى ئىككى ياشنىڭ بىرسىنى ئېيت-
قان ناخشىسى بىلەن قىلغان چاقچىقىدىن بىلدۇق، يەنە
بىرسىنى بىلەلمىدۇق، يا تونۇشتۇرۇپ قويمىدىڭلار.
— ھەئە توغرا. — دېيىشتى بەزىلىرى.

— توغرا دەيسەن، مۇنداقچە ئېيتقاندا تونۇشتۇرۇشقا پۇرسەتمۇ بولمىدى، — دېدى زوردۇن، قاتارى ئىسىملەرنىى ئاتاپ، — بۇ يىگىت لۇتپۇللا، ئورۇس مەكتەپتە ئوقۇيدۇ، شائىر، — دېدى.

— ياخشى-ياخشى، — دېيىشتى كۆپچىلىك. ئەمما "شائىر" دېگەننىى خۇددى ھېدىل ئەللىك بېشىنىڭ "يىتىمچى" دېگەننىى ھۇنەر دەپ چۈشەنگىنىدەك بىر "كەسىپ" دەيدىغانلار خېلى بار ئىدى. شۇڭا لۇتپۇللا ھەققىدە ئانچە قىزىقىش كۆرۈنمىدى. لېكىن شېئىرلىرىنى ئاڭلاپ ئۇزىنى كۆرمىگەنلەر يېنىپ-يېنىپ قارىغىنىچە يېنىدىكىلەرگە ھەرقانچە پىچىرلىسىمۇ ئۇلار ئېرەن قىلمىدى. گەپلەر ئەمدى باشقا تەرەپلەرگە يۆتكەلگىنىى باشلىغاندا، ئارىدىن بىر سالاپەتلىك مويىسپىت قوپۇپ:

— توختاڭلار كۆپچىلىك! تۇرسۇنباي ئۇ يىگىتنىى تونۇشتۇرۇشنى تەكلىپ قىلغانىكەن تولۇقراق تونۇۋالايلى! مەن ئۇ يىگىتنىى شائىر دېگەندە باشقىدىن ھەۋىسىم كەلدى، بەلكىم شائىر دېگەننىڭ نېمىلىكىنى تېخى بىلمەيدىغانلار ئارىمىزدا باردۇ؟. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر شېئىرىنى ئاڭلاپ باقساق قانداق؟ — دېدى.

سورۇن كەيپىياتى بىردىنلا ئۆزگەردى. ھەر تەرەپتىن "شۇنداق بولسۇن" دېگەن تەلەپلەر چىققىلى تۇرغانىدى، لۇتپۇللا دەس ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مەن يېقىندا يازغان بىر پارچە شېئىرىمنى ئوقۇپ بېرەي، — دېدى.

يېشىل كۆكلەم، سەن پەسىللەر ئەركىسى،
سېغىندىم، سېغىنغاندۇ سېنى ھەر كىشى.
يەنە گۈللەر، بۈلبۈل ۋە سۈمبۈللار،
سېنىڭ نەقىش زىننىتىڭدۇر بۈلار ھەممىسى.
يەنە سۈلار، شارقىراتمىلار، شوخ شامالىلار،
ئەركىلەپ باغرىڭدا جەۋلان قىلغۇسى.
سۈزۈك تاڭ، سۈزۈك كەچ، ئايدىڭ تۈنلىرىڭ،
ئەمگەك كۈنلىرىڭ سىردىشىدۇر دېھقان بالىسى.

لۈتپۈللانىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، ھاياجانلانغان ھالدا كۆكرىكىنى ئالدىغا چىقىرىپ، قول ھەرىكىتى بىلەن داۋاملاشتۇردى:

ئېتىز چىرايلىق، ئېتىز قاياق، ئېتىز يېقىملىق،
ئېتىز ئەمگەكنىڭ كەڭتاشا ئەركىن سەھنىسى.
قۇش-قۇرتلار سازەندە، تورغايلار داپچى،
ئۇرغۇپ جارانلار ھەر يەردە ئەمگەك نەغمىسى.
چاپ كەتمەننى، تىلغا يەرنى، تەڭكەش قىلىپ،
شۇ سەھنىنىڭ سەنئەتكارى دېھقانلار ئامىسى.

— يارايسەن!
— زېھنىڭ زىيادە بولغاي!
— خەپشۇك!

ئانىسى ئۇرۇقچى، قىزلىرى سۆرەمدە، ئائىلە ئىشتا،

ھەر بىر ئايال داڭدار مېھنەت ئارتىسكىسى.
ئېتىزدا توي، داغ-دۇغلىق كونسېرتنى قوي،
كۆكلەم ئىشقى ياش شائىرنىڭ ئىلھامچىسى.

لۇتپۇللا قولىنى كۆكسىگە قويغىنىچە تەزىم قىلدى.
ھەر تەرەپتىن چاۋاك ھەم تەشەككۈرلەر يېغىپ كەتتى.
— ئوقۇغۇچى تۇرۇپ، دېھقان بالىسىدەكلا يېزىپتا!
— نېمىدېگەن مەزمۇنلۇق قوشاق بۇ-ھە!
— ئېتى نېمە بولدا؟
— لۇتپۇللا.
— لۇتپۇللا ئوغلۇم! ، — دېدى تۇرسۇنباي، — بىز دېھقانلارغا ئاتاپ يازغان بو قوشىقىڭغا ھەممىگە ۋاكالە-تەن رەھمەت ئېيتىمەن!
سورۇندىكىلەر ھاياجانلىنىپ ئىپادە بىلدۇرۇشتى.
— مېنىڭچە، —دېدى بايىقى مويسېپىت كىشى،— مۇشۇ ئولتۇرغانلار شائىر لۇتپىلاللانىڭ شېئىرى بىلەن ئۇسسۇزلۇقى قانغان يولۇچىدەك ھۇزۇرلاندى بولغاي، بۇ ھەقتە پارس شائىرى سەئىد شىرازىنىڭ «بوستان» ناملىق كىتابىنىڭ مۇقەددىمىسىدە:

مەندە گەرچە بولمىسىمۇ قەن-گېزەك،
سۆز ئەكەلدىم، شېكەر تامار مەندىنمۇ.
ئۇ قەن ئەمەس ئەللەر شوراپ يەيدىغان،
ئەمما تەمى ئېشىپ چۈشەر قەندىنمۇ.

دېگەندى ئەمەسمۇ! كامال تاپ لۇتپۇللا، — دېدى. سو-رۇن ئەھلى ساھىبخان بىلەن بۇ ھۆرمەتلىك مۆتىۋەرنىڭ

ئورتاق مىنەتدارلىقىغا قوشۇلۇپ مەمنۇن بولدى-دە، شۇ-
نىڭ بىلەن لۇتپۇللانىڭ نام-شەرىپى يېزىلارغىچە تارقىلىپ
كېتىدىغانلىقى بىلىندى. — تەخسىر، مېھمانلارمۇ دەم
ئالسۇن، كۆكۈللۈك سورۇنىمىزغا بىر دۇئا بەرسىلەر؟ —
دېدى ئارىدىن بىرسى.

سورۇن ئەھلى تەڭ قول كۆتۈردى-دە، رەھمەتلەر بە-
لەن قايتىشتى. بوستانلىق يۇرت جېلىلىيۇزىنى كەچكى
تۈن پەردىسى قاپلىغان بولسىمۇ، سازەندە بۇلبۇللار بۇ-
گۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ داۋامىدەك باغ-باغدا سايرىشۋاتا-
تى. ئاسماندا سانسىز يۇلتۇزلار جىمىرلىشاتتى.

سازەندىلەر باغ تەرەپتىكى بىر مېھمانخانىغا ئورۇن-
لاشتۇرۇلدى.

— بۇ تەرەپ ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئەمەس، ئازادە ئۇخلاپ
ۋاقچە تۇرارسىلەر، — دېدى تۇرسۇنباي.

— ھاسىنىكا، ئورۇنلارنى قانداق ئىگىلەيمىز؟، —
دېدى زوردۇن.

— مەن تالاغا تولا چىقىدىغان ئادەم، چەتتە ياتاي، —
دېدى ھاسان، — خورەك تارتىدىغىنىڭ نېرى يات.

— بۇنىڭ ئىچىدە ئەزەلدىن باشقىسى خورەك تارتمايـ
دۇ، يەنە كېلىپ ئۇدارغا چۈشمەيدىغىنى-دە، — دېدى
زوردۇن.

— ئانداق بولسا، ھەممىگىلاردىن كېيىن مەن ئۇخلاي،
— دېدى ئەزەم ئۆزىمۇ ئىقرار بولۇپ.

بۇ ئادەملەر جەم بولغان بۇگۈنكىدەك كۈنلەردە يېتىپلا
ئۇخلاپ قالىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. بىردەم-يېرىم دەم

پارالك قىلىشاتتى. ئەگ بولمىغاندا چالغان ساز، ئېيتقان ناخشىلار توغرىسىدا سۆزلىشۈالاتتى. لېكىن ھازىر ئارىلىرىغا قوشۇلۇپ قالغان لۇتپۇللانىڭ كۆز ئالدىدا ساھىبخانلىقىدىنمۇ كۆرە تەققى-تۇرقى، مىجەز-خۇلقى ئۆزگىچە تۇرسۇنباي پەيدا بولدى.

— زوردۇنكا، تۇرسۇنبايىنى نېمىشقا "قارام" دەيسىلەر؟، — سورىدى لۇتپۇللا.

— مەن تونۇشقاندىن بېرى ئۇنى كىشىلەر "قارام" دېيىشىپ يۈرىدىغانلىقلىرىنى بىلىمەن. بۇنىڭ تېگى دېھقان. يەر-سۇلىرى يەتكۈدەك ھاللىق. ئۆزى ياش ۋاقتىلىرىدىن تارتىپلا تەلۈە كۆچكە ئىگە ئىكەن. بۇ ھېلىقى چېلىشىلاردىكى كۆچتۇڭگۈرلىكىدىن، قارا كۆچىدىن نامى چىققانىكەن. بىر مىسال دەپ بەرسەم، تازا شۇنداق چاغ لىرىدا باشقا بىر يۈرتتا ئۆزىنى "پالۋان" ھېسابلاپ يۈرگەن بىرسى بۇنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ، ئىزدەپ جېلىلىۋزىگە كېلىپ قالىدىكەن. مەھەللىنىڭ چېتىدىكى بىرخاماندا ئىشلەۋاتقانلارنى كۆرگەن ھېلقى "پالۋان" كېلىپ:

— مۇشۇ يۈرتتا تۇرسۇنباي دېگەن بىر پالۋان بارمىش، بىلەمسىلەر؟، — دەپ سوراپتۇ. تۇرسۇنباي ئۇنىڭ تەققى-تۇرقىغا قاراپ بىر نەرسىنى پەم قىلىپ، خاماندىكى ئالتە قىرلىق تولۇق تاشنىڭ قۇلىقىدىن تۇتۇپلا:

— ئاشۇ قارىياغاچنىڭ يېنىدىكى ئۆيدە، — دەپ تولۇق بىلەن كۆرسىتىپ قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن يولۇچى "پالۋان":

— ياڭاللا، خوشنىلىرى مۇنچىلىك تۇرسا، تۇرسۇن-

باي ئۆزى قانچىلىكتۇ؟، — دەپ كېتىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ مۇنداق ھېكايىلىرى تولا بولغانلىقتىن ئۇ "قارام" ئاتالغان. مىجەز-خۇلقىغا كەلسەك، ئۆزەڭ كۆردۈڭ، خۇشچاقچاق، ئويۇنچى ئادەم. — دېدى زوردۇن.

لۇتپۇللا تۇرسۇنبايدىنمۇ غالىسلارنىڭ تەرىپلىرىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇنىڭ خىيالىدا ئۇلار ئادەتتىكى ئادەملەر-دىن ھەر جەھەتتىن غەيرىي، غەلىتىدەكلا ئەكس ئېتەتتى. بۇگۈن بولسا، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن شۇنداق تەرىپ-لەنگەن ئادەمنىڭ پەقەت جىسمانىي كۈچ پەرقىلا ئوخشى-مايدىغانلىقىنى بىلدى.

قاغجىراپ كەتكەن كونا دەرۋازىنىڭ غىچىلداپ ئې-چىلىشىدىنلا بىلگەن مەرۇپ سەئىدىنىڭ ئايالى ئاشخانا-دىن ھويلىغا چىقىپ لۇتپۇللانى كۆردى. ئۇلار تىنچلىق سوراشقىنىچە ھويلىدا چۈنەكلەپ تېرىپ قويغان گۈللەر-گە قاراشتى.

— مەنمۇ كەلمىگىلى خېلى بوپقاپتۇ-ھە، ھېلقى مايـ-سىلار ئەمدى گۈلگە ئايلىنىپتۇ، — دېدى لۇتپۇللا.

— گۈللەرمۇ پەرۋىشىگە قاراپ ئېچىلار؟، — دېدى مەرۇپ سەئىدىنىڭ ئايالى كۈلۈپ.

— لۇتپۇللانىڭ گېپىنىڭ تېگىگە چۈشەنمىدىڭ!، — دېدى دەرھال پەيدا بولغان مەرۇپ سەئىدى.

— دادىسى، مەن ئۇنچىلىك چۈشىنىپ كەتسەم سە-

لەردەك بولۇپ قالارمەن.
— ھەدە، — دېدى لۇتپۇللا، — سىزدېگەن يازماي رەڭگارەڭ گۈللەرنى ئېچىلدۇرىدىغان شائىر دەڭا.
— ھا ھا ھا!
— مەرۇپ سەئىدى گۈللەرنى يەلپۇپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى-دە، تۆۋەندىكى رۇبائىسىنى ئوقۇدى:

زېمىن ئانا چەكسىز قۇۋۋەت ھاياتقا.
ھايات موھتاج ياشاش ئۈچۈن قانانتقا،
ئۇ قاناتكىم ئالىي تىلەك-يېڭىلىق،
تەڭلىك بىلەن قەدەم تاشلاش شۇ باقتا.

شۇنىڭ بىلەن لۇتپۇللا ئىككىسى ئۇن-تىنسىز ئۆيگە كىرىپ كەتتى.
دېرىزىگە تاقاپ قويۇلغان ئۇستەل ئۈستىدە كىتاب، خاتىرە، قەغەزلەر تۇراتتى. لۇتپۇللا جەينىكىنى ئۈستەلگە تىرەپ ئولتۇرغىنىچە:
— ئۇستاز ئىش ئۈستىدە ئىكەن-دە، بىمەزگىل كېلىپ قالدىممۇ نېمە؟ — دېدى.
— قەلەم، قەغەز سەن، بىزنىڭ ھەرقاچان ھەمراھ-ھەمزغۇ، ئازادە ئولتۇرغىن!
— ئۇرۇمچى سەپىرىڭىز يېقىنلاپ قالغاندۇ؟
— ئاخىرى قايىل بولدۇم. ئۇرۇمچى ئۆلكە مەركەزى، سىياسى، مەدەنىيەت جەھەتتە يۇقىرى تۇرىدۇ.
— سىزدەك بىلىملىكلەرنىڭ تۇرىدىغان ئورنى ئەل-

ۆەتتە شۇ يەر، سىز كەتسىگىز بىززە...

— قارىغاندا «شىنجاڭ گېزىتى» گە بارىدىغاندەك تۇ-
رىمەن. ئۇ ھەر جەھەتتىن ئوچۇق سەھنە. مەردلەرنىڭ
سىنىلىدىغان مەيدانى. غۇلجىدىمۇ زىيالىيلار قوشۇنى ئان-
چە كىچىك ئەمەس.

— بىراق، بىراقزە مۇتەئەسسىپلەرنىڭ ئىس-تۇتەكلە-
رى ئىچىدە تۇرىسىز-دە.

— ئۇ تەرەپتىن سۆز ئاچساڭ مېنىڭ سەرگۈزەشتلە-
رىم ئېسىمگە كېلىدۇ. شەھەردىن ئۇيغۇر ئۇچۇنغا، ئۇ
يەردىن نوغايىتۇغا، ئۇنىڭدىن دادامتۇغا قوغلىنىپ يۇردۇم.
.. مانا شۇلار ئاشۇ مۇتەئەسسىپلەرنىڭ "شاپائىتى" ئە-
مەسمۇ!.

— سۆھبەتداشلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى خىيال سۈر-
مەكتە ئىدى. ئېھتىمال ئۇلار ياش قۇرامى، كەچمىشلىرە-
نىڭ ئوخشىمىغانلىقىدىن، تەسەۋۋۇرلىرىنىڭ ئوخشە-
ماسلىقى تەبىئىي ئىش بولسىمۇ، پەيتى كەلگەندە رېئال-
لىققا ئايلىنىدىغان ئۇمىدۋارلىقنىڭ بىشارىتى ئۇلارنىڭ
چېھرىدىن چىقىپ تۇراتتى. گەپنى يەنىلا ئۆزىنى توختاتـ
قان مەرۇپ سەئىدى باشلىدى:

— سەن تېخى گىمنازىيە ئوقۇغۇچىسى، مۇنداق تۇر-
مۇشنى مەنمۇ باشتىن كەچۈرگەن. ئالمۇتىدىكى "زارۋات"
تېخنىكومىدا ئوقۇغان چاغلىرىم شۇنداق ئۆتكەن. مېنىڭ
سەن بىلەن بىرلا پەرقىم — بىز ئوقۇغۇچىلار جەمئىيىتى
توغرىسىدا شۇبھىلىك گېپىمىز يوق ئىدى. نېمىشقا دې-
سەڭ، ئۇ، سوتسىيالىستىك جەمئىيەت-تە! ئۇنىڭ ئۈس-

تىگە ئوقۇتقۇچىلىرىمىز بولشېۋىك ھەم شۇنداق مەسـ
لەكتىكى زىيالىيلار ئىدى.

بۇ ھالدا بىز نېمە ئۈچۈن ئىلمىي غايىدىن باشقا جەمـ
ئىيەت ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلەتتۇق؟...

زامان ئوخشىمايدۇ، سەنمۇ پەننىي ئوقۇش ئوقۇۋاتـ
سەن،... — مەرۇپ سەئىدى بىردىنلا جىم بولۇپ قالدى
ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ نېمىنىدۇر بىر نەرسىنى ئىزدىگەنـ
دەك ئويلىنىپ قالدى:"...شەرت ھازىرلانمىغان ئىش،
تەييارلىقى يوق ماۋزۇدا گەپ ئېچىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟
... ياق، ئويغىنىۋاتقانلارنى ئۇخلاشقا دەۋەت قىلىش
كۆزگە كۆرۈنمەس پاجىئە..." — ھوي خىيالغا چۆشۈپ
كېتىپتىمەنغۇ، — دېدى گەپنى يۆتكەپ، — غۇلجىدىمۇ
ئىستامبول، بۇخارا، قازان، ئالمۇتىلاردا ۋە قەشقەر خانـ
لىق مەدرىسىدە ئوقۇغان بىلىم ئەھلىلىرى بار. ئۇلار
جەمئىيەتتە قوقاس دەسسىگەندەك يۇرسىمۇ، ماۋارىپتىن
ئىبارەت شامنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇۋاتىدۇ، ئۇلار ئوي
غاتقۇچىلاردۇر.

— ئەلۋەتتە، — دېدى لۇتپۇللا، لېكىن "قۇشنىڭ
قانىتى ھەرقانچە كامىل بولسىمۇ، تايىنىدىغان ھاۋا بولمـ
سا، يۇقىرى كۆتۈرۈلەلمەيدۇ" ئەمەسمۇ؟!

— باركاللا، — دېدى مەرۇپ سەئىدى ئورۇندۇققا
ئۆزىنى تاشلاپ، — ھەممە ئۈمىدنى ئوقۇمۇشلۇقلارغىلا
ئارتىش دەرۋەقە دېگىنىڭدەك بولىدۇ. مۇنداق مىسالىلار
تارىختا كۆپ، سىنىڭچە قانداق؟

لۇتپۇللا ھېچنەرسە دېگۈسى كەلمىگەندەك بېشىنى

لىگشىتىپ جىم تۇردى.
— بىلىمەن، سەن كۆپ ھاللاردا سۆزلەشتىن ئاڭلاش-
نى ئەۋزەل كۆرىسەن.
— مەرۋپ ئاكا، — دېدى ئۇنىڭ گېپىنى بۆلگەن
لۇتپۇللا، — مېنى پېچورىنغا ئوخشاتمىغانسىز؟
— پېچورىن! پېچورىنمۇ بىر زامانىنىڭ قەھرىمانى،
كىم بىلىدۇ، سەنمۇ بىر زامانىنىڭ قەھرىمانى بولۇپ قالا-
سەن تېخى! چۈنكى قەھرىمانىنى زامان توغىدۇ ئەمەسمۇ،
— مەرۋپ سەئىدى بىردىنلا، — بىز بەك چوڭ پاراڭلارغا
چۈشۈپ كەتمىگەندىمىز؟. — دېدى.
— مەنمۇ نېمىلەرنىڭ چوڭ پاراڭ، نېمىلەرنىڭ كە-
چىك پاراڭلار ئىكەنلىكى توغرىسىدا بىر نەرسە دېيەلمە-
مەن، لېكىن قانداقلىنىلا بولمىسۇن ئادەملەر ئۇنى ھەۋەس
بىلەن ئىزدەپ تاپماي، ئادەملەرنى ئىختىيارسىز شۇنداق
ئەھۋال سۆزلىتىشكە مەجبۇر قىلامدىكىن دەيمەن، شۇن-
داق بولغاندىن كېيىن ھېچ بولمىغاندا پاراڭلاشقۇچىلارغا
چوڭقۇر تەسىرقالدۇرۇپ كېتىدىغان ئۇخشايدۇ. مەسە-
لەن، سانايىنەپىسەگە ئارىلاپ كېلىپ تۇرىمەن. بايقە-
شىمچە خېلى بىلىملىكلەرمۇ، چالا ساۋاتلارمۇ قاتنىشە-
دىكەن. ھەيران قالغىنىم شۇكى، ئۇلار بەك قىزغىن ئە-
كەن، خەقلەرمۇ تەلپۈنۈپ تۇرىدىكەن. — دېدى لۇتپۇللا.
— قايىلمەن ساڭا، — دېدى مەرۋپ سەئىدى، —
يېنىك كۆلكىسىنى توختىتىپ، — بەزى تۇغۇنلەرنى يا-
داپ ئۆتتۈك. لېكىن شەرھلەپ بېرەلمىدىك. سانايىنەپە-
سە دېمەك بىر تال سەرەڭگە ئوتىنىڭ جەمئىيەت رۇجىكە-

دىن چۇشكەن شولىسى. ئۇ، چاقماقتەك تېز، يورۇق بولمىغىنى بىلەن يۇزلىگەن، مىڭلىغان شاملارنى ياندۇرا-لايدۇ! سانايىنەپسە نوقۇل ئويۇن كۆرسىتىشنىلا مەقسەت قىلمايدۇ، ئۇنىڭ قاراڭغۇ پەردە ئىچىدىكى ئاۋامنىڭ دە-لىنى شۇنداق ۋاستىلار بىلەن يورۇتىدىغان مەجبۇرىيىتى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئاممىۋى ئوچۇق سەھنە ئەتراپىغا بىلىملىك، ئىقتىدارلىق كىشىلەر ئۈيۈشۈۋاتىدۇ. بۇنىڭغا ئۈيغۇر ئۈيۇشمىسى يېتەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ. بۇ شۇنداق مۇددىئالىق ئۈيۇشۇش . . . ھازىر ھەر مىللەت ئۈيۇشمە-لىرى ناھىيىلەردىمۇ قۇرۇلدى، سانايىنەپسەلەرمۇ قۇرۇل-دى. سىلەرنىڭ نىلقىدىمۇ بارغۇ؟!

— نىلقىدىمۇ سانايىنەپسە بار، مەن ھەرقېتىم چىق-قاندا ئارىلىشىپ تۇرىمەن. ئۇ يەردە ئوسمان مۇئەللىم ئۈيغۇر ئۈيۇشمىسى ھەم سانايىنەپسەگە يېتەكچىلىك قى-لىدۇ. ئۇزىمۇ بىلىملىك ئادەم. — دېدى لۇتپۇللا.

— بىلىمەن، ئوسمان مۇئەللىم دېگىنىڭ ئۆمەر مۇ-ھەممەدىلەر بىلەن بىللە ئوقۇغان، لېكىن ئۇ ئەدەبىياتچى ئەمەس، پىداگوگ. يېغىپ ئېيتقاندا، سانايىنەپسە مەيلى «غېرىب-سەنەم»، مەيلى «ئىككى بايغا بىر مالاي» . . . قاتارلىقلارنى قويسۇن، كىشىلەرنى ئويغىتىش، جەمئىيەت-تىكى ھەق-ناھەقنى بىشارەتلىك بىلدۇرۇشنى مەزمۇن قى-لىدۇ. بۇنىڭغا ئىقتىدارلىق پىدائىيلارنىڭ ئۈيۇشقىنى ياخشى شارائىت، — مەرۇپ سەئىدى سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئەمدى سېنىڭ "نېمە ئۈچۈن ئەدەبىياتچىلار قوشۇنى تەربىيىلەنمەيدۇ" دېگە-

نىڭگە كەلسەك، بۇنىڭ شەرتى ھازىرلانمىدى. سەن دېـ
گەندەك سانايىنەپىسەنىڭ سەھنىدىكى رولى يەنىلا ئەدەبىـ
ياتچىلارنىڭ ئەمگىكىگە موھتاج. ئۆز تۇرمۇشىمىزدىن
سەھنىلەشتۈرىدىغان قەلەمكەشلەر ساناقلىق. شوڭا قەـ
دىمقى تۇرمۇشتىن، چەت ئەلنىڭكىدىن پايدىلىنىپ ئوينا-
ۋاتىمىز. لېكىن بۇ ئۆتكۈنچى جەريان بولۇپ قالغۇسى.
ئارىنى جىملىق قاپلىدى. مەرۇپ سەئىدى بىلەن لۇتـ
پۇللا باياتىن بولۇپ ئۆتكەن يېڭى چوڭقۇر مەنىلىك پا-
راڭلارنى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي كۆرۈنۈشلىرىنى كۆز ئال-
دىغا كەلتۈرۈپ ئويلىنىپ قېلىشتى. لۇتپۇللا يەنە باشقا
جەھەتلەردىن كۆپ پاراڭلار قىلىشنى ھېس قىلدى-دە،
ئۆز ئىشىدىن سۆز ئاچتى:
— بىر شېئىر يازغانىدىم، شۇنىڭغا پىكىرىڭىزنى
ئاڭلاپ باقماقچى ئىدىم.
— ياخشى، ئەمىسە ئوقۇ، — دېدى سەئىدى. لۇتپۇلـ
لا ئوقۇشقا باشلىدى:

بۇ كۈرەش مەزلۇملارنىڭ بەخت-تەلىيىن گۈلىستان
ئەيلەر،
ئەزگۈچى، قانخور جاھانگىرلارنىڭ باغرىن كېسەر، قان
ئەيلەر.
مەزلۇملارنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىن يېڭەلمەيدۇ دۈشمەن،
دۇنيادا ۋەھشىلەر تەختىن قويماستىن چاقار، ۋەيران
ئەيلەر.
يورۇقتۇر مەزلۇملار ئىقبالى كۈرەشكەندە ئالغا چامداپ،

گاڭ بىلەكلەر تاۋلانغان، دۇنيانى چاپسان كەڭ مەيدان ئەيلەر.

"قوزغال ئەمدى قۇللۇقنى خالىمىغان ئىنسان ئەۋلادى"، كۆرەش! ئالغا چامدا، بۇ كۆرەش بېغىڭنى ئاچار، جانان ئەيلەر.

— ھە-ھە!، بۇ ھەقىقي غەزەل، — دېدى مەرۋپ سەئىدى قىزىقسىپ، — بەزىلەر سېنى، — ئۇ، توختاپ قالدى.

— ئېيتىۋېرىڭ ئۇستاز، — دېدى لۇتپۇللا بىر تۇرلۇك قەتئىي ھەم سەمىمىيلىك بىلەن، — مېنىڭ شېئىرى ئوسۇلۇبىم، پىكىرلىرىم توغرىسىدا بەزىلەرنىڭ دەپ يۈرگەنلىرىنىمۇ ئاڭلاپ تۇردۇم، سىزدېگەن ئۇنداق ئەمەس.

مەرۋپ سەئىدى ئورنىدىن تۇرۇپ، بىلەكلىرىنى بىر-بىرىگە مىنگەشتۇرۇپ، ئۇياق-بۇياقتا ماڭدى ھەم شېئىردىكى بەزى مىسرا، ئاتالغۇلارنى تەكرارلىدى، ئاندىن ئىككى قولى بىلەن ئۇستەلگە تايىنىپ تۇرۇپ:

— شېئىرىڭدا روشەن پىكىر قاراتمىلىقى بار. ئەڭ بولمىغاندا ماڭا شۇنداق تەسىر قىلدى، — دېدى ئۇ، لۇتپۇللانىڭ خاتىرىسىنى ئالدىغا تارتىپ، — ئاخىرقى مىسرادىكى "بۇ كۆرەش بېغىڭنى ئاچار" دېگەننى سىمۋول قىلىۋاتسەن. مېنىڭچە: "بۇ كۆرەش بەختىڭنى ئاچار" دېگەن بولساڭ ئادەملەرگە قارىتىلىدۇ، بۇ ھالدا بەخت ئادەملەر تۇرمۇشىدىكى رېئاللىق بولاتتى، — دېدى.

— ئوھۇي! ، — دېدى لۇتپۇللا يانچۇقىدىن خېمىر-چىسكى قېرىندىشىنى ئېلىپلا "بەختىگىنى" دېگەن سۆزنى قوشتى-دە، — "مەسلىھەتلىك ئىش تۇزۇلەر" دېگەن مۇ-شۇ-دە! ، — دېدى.

لۇتپۇللا مەرۇپ سەئىدىدىن ئارىيەتكە ئالغان "رۇس-چە-ئۇيغۇرچە لۇغەت" كىتابىنى قولتۇقلاپ خۇشال قايتى-تى.

19

رۇس گىمنازىيىسىنىڭ مەيداننىڭ سول قول بۇلۇڭ-ىدا ئۇزۇنچاق بىر بۆلۈم بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىشىكى چېر-كاۋغا، دېرىزىسى كوچىغا قارايتتى. ئەنە شۇ بۆلۈمدە ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىكى رەسىم، مۇزىكا، ئەدەبىيات ھە-ۋەسكارلىرىنىڭ نۆۋەتلىك مەشغۇلات بولاتتى. بەزىدە تەر-بىيىچى-ئوقۇتقۇچىلار قاتنىشاتتى، بەزىدە ھەۋەسكار كۆ-رۈزۈك ئەزالىرى ئۆزلىرى مەشق قىلاتتى.

بۈگۈن يەكشەنبە رەسىم كۆرۈزۈكى ئەزالىرىنىڭ مەشق كۈنى ئىدى. لۇتپۇللا رەسىم كۆرۈزۈكى ھەم ئەدە-بىيات كۆرۈزۈكىغا قاتناشقانىدى. مەكتەپتە مۇنداق قوش پائالىيەتكە قاتناشقان پەقەتلا لۇتپۇللا ئىدى.

لۇتپۇللا گىمنازىيىگە كىرگەندىن باشلاپ "مۇتەل-لىپ" ئاتىلىدىغان بولدى. ئۇ، فامىلىسىدىن ئەمەس، بەل-كى، دەرس، تەنھەرىكەت، ئەدەب-ئەخلاق، قىسقىسى، ھەممە جەھەتتىن ئاتىنىڭ قاشقىسىدەك بولغاچقا ئوقۇتقۇ-

چى، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە تونۇلۇپ كەتكەنىدى.
بۇگۈن مۇتەللىپ كۆرگۈچىلەر قاراپلا چۈشەنگۈدەك، مۇلچىرى يەكۈن چىقىرالىغۇدەك رەسىم ئۈستىدە جىددىي ئىشلىدى. كۆرۈڭۈك ئەزالىرىدىن يەنە تۆت ئوقۇغۇچى ئۆز ئىجادىيەتلىرى بىلەن ئالدىراش ئىدى.
بۇ چاغدا بىر ئىش بىلەن كۆزەتچى فېدۇر بىلەن يەنە ساشكا ئىسىملىك بىر ئوقۇتقۇچى كىرىپ رەسىم سىزدۇاتقانلارنىڭ سىزمىلىرىغا بىر-بىرلەپ قاراپ چىقتى. ئۇلار مۇتەللىپنىڭ رەسىم تاختىسى ئالدىدا توختاپ جىمجىت سەپسالدى؛ رەسىمدە قارلىغاچنىڭ ئۇۋىسى ئىچىدە بەش بالاجان، ئوڭ تەرەپتە بىر ياچۇەك، قارشىسىدىكى چەكزە ئارىلىقىدا بىر چاريىلان، ئۇنىڭ لىپىلدىغان تىلى، چەكچەيگەن كۆزى، قارلىغاچ بالىلىرىنىڭ قورقۇپ بىر-بىرسىگە چاپلىشىپ كەتكەن ھالىتى بىلەن قوشۇلۇپ ئاجايىپ قورقۇنچلۇق "ۋەزىيەت" شەكىللەنگەنىدى. كۆزەتچى بىلەن ئوقۇتقۇچى بالىلارنىڭ بىرسى بىلەن ئۆز ئىشلىرىنى سۆزلەشتى-دە چىقىپ كەتتى.
— ساشكا، — دېدى كۆزەتچى چىگىش چېچىنى قوپال بارماقلىرى بىلەن تاراپ تۇرۇپ، — بۇ، مۇتەللىپ دېگىنىڭلارغا ھەيرانمەن، ئۇنىڭ ئادەملەرگە كۆرۈنمەيدىغان يەنە بىر بېشى بارمۇ، قانداق؟
— ئۇنداققۇ ئەمەس، — دېدى ساشكا، — ئۇنىڭ ھەر جەھەتتىن تەرىپىمۇ بار، ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق. مېنىڭچە ئۇنىڭ مېڭىسى ئالاھىدە بولمىسىمۇ، ئىشلىتىشنى بىلىدىكەن.

— ئەنە، سىزنۇاتقان رەسىمدە چىقىپ تۇرمامدۇ؟ يىرتقۇچ يىلان قارلىغاچنىڭ بالىلىرىنى يېگىلى كەپتۇ. كەن، قارلىغاچ دالىدىن ياچىۋەكنى ئېلىپ كەپتۇ.

— تولۇق دېيەلمىدىڭ فېندۇر تاغا.

— ئوھ، ساشكا، مېنى تاراز ئىدا تارتىۋاتقىنىڭنى قا- را-ھە! سەن دېگەن ئوقۇتقۇچى، مەن؟ مەن دېگەن چالا ساۋات كۆزەتچى فېندۇر گىرىگورىۋىچ ئافاناسوف!

— ھا ھا ھا، فېدۇر تاغا، بىراق ئەقلى ھوشۇڭ جايى- دا، — دېدى ساشكا، — رەسىمدىكى ۋەقە سەن دېگەن- دەك، مېنىڭ تولۇقلاپ قويىدىغىنىم ياچىۋەك ياغاچ رەسىدە تۇرىدۇ، بۇ دېمەك بەك يىراق يەنى سۇسىز قاقاسلىقىنىڭ ياچىۋىكى، ئۇنىڭ ئالدى ئىككى قولىنى قىيپاش كۆتۈ- رۈپ، بېشىنى ئارقىسىغا تاشلاپ تۇرۇشى پۈتۈن جەڭ تەييارلىقىنى ھازىرلاپ بولغانلىقى، ۋاقتى كەلگەندە ئېتى- لىپ بېرىپ يىلاننىڭ كۆزىنى قۇيۇۋېتىدۇ، لېكىن ئۇ، يىلاننىڭ ئالدىغا بارمايدۇ، يىلان ھامان يىرتقۇچلۇق تەبى- ئىتى بىلەن قارلىغاچ بالىلىرىغا ھۇجۇم قىلغاندا ئەنە شۇن- داق خۇلاسە چىقىرىلىدۇ.

— بۇ، ئەمەلىيەتتىمۇ بولۇپ تۇرىدىغان ۋاقەلەر، — دېدى فېدۇر تاغا، — بىراق يىلاننىڭ ئۆلگىنىنى كۆرسە- تىپ سىزغان بولسا ياخشى بولاتتى.

— ھاردۇق چىقاتتى دېمەكچىغۇ سەن، — دېدى ساش- كا ھاياجانلىنىپ، — ئۇنداق سىزىش ھاجەتسىز. سەن دېگەندەك مۇتەللىپ تۇرمۇشنى ئەمەلىيەتتىن ئۆگەندى. ئۇنى سەئىتنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن سىمۇوللۇق سە-

زىپ چىقتى. ئۇنى قارىغاچنىڭ ئۇۋىسىدىكى ۋاقە دەسمۇ بولىدۇ. ھەق بىلەن ناھەق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دەسمۇ بولىدۇ.

— تېخى مۇنداق تەرەپلىرى بار دېگىنە، — دېدى فېدۇر بېشىنى تاتلاپ، — رەسمىنى مۇتەللىپ سىزسا، چۈشەندۈرۈشنى سەن بېرىپ كەتتىڭا، ھې ھې ھې!

— ئۇزەڭنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا فېدۇرتاغا، مەن دېگەن ئوقۇتقۇچى-دە! — دېدى ساشكا.

— ھا ھا ھا.

لۇتپۇللا ئارىلاپ بىر-ئىككى قەدەم ئارقىغا، بىردە يېقىن، بىردە كۆزىنى قىسىپ، نەچچە تۈرلۈك ھەرىكەتلىرى بىلەن سىزاتتى. ياچۈەك مۇتەللىپنى خېلىلا تەرلەتتى؛ كىچىكىدە تەبىئەت دۇنياسىدىكى خىلمۇ خىل ھاشاراتلارغا قىزىقىدىغان لۇتۇن توقايلىقتىكى ياچۈەكلەر، چىكەتكىلەرنىڭ يېشىل بولىدىغانلىقىنى، تاغدىكى، بەنەملىكلەردىكى ياچۈەك، چىكەتكە، كەسلەنچۇكلەرنىڭ ياغاچ رەڭدە بولىدىغانلىقىنى يەنى ھاشاراتلار ياشىغان مۇھىتقا رەڭگىنى ماسلاشتۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇنداق قىلىپ ساشكا تەبىر بەرگىنىدەك چۆللۈكنىڭ ياچۈىكىنى كەلتۈرگىنى بىلەن ئۇنىڭ جەڭ قورالى قىلتىرىقتەك قولىنى ئىپادىلەش ئاسانغا چۈشمىدى.

* * * * *

چۈشتىن كېيىن تىل-ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى مۇتەل-

لىپكە بۇلۇمگە كېلىپ كېتىشىنى ئۇقتۇردى.

— مۇتەللىپ، — دېدى ئوقۇتقۇچى ئاناتولى، — دۇشەنبە چۈشتىن كېيىن ئەدەبىيات كۇرۇژۇكىمىز، يەنە نومۇرلار قاتناشتۇرۇش ھەم ئىش تەقسىماتى توغرىسىدا يىغىن ئاچماقچى. سەن دېكلاماتسىيەدىن باشقا بىر ئېپەزوت تەييارلىساڭ قانداق؟

— نەچچە كىشىلىك؟ — سورىدى مۇتەللىپ.

— ئۇزۇن ۋاقىت ئالماسلىق ئۈچۈن قاتناشقۇچىلارنى ئۇزەڭ بەلگۈلە، ئاز بولسۇنۇ-ساز بولسۇن، — دېدى ئانا-تولى.

لۇتپۇللا بىرەر يېڭى ئىشقا دۇچ كەلگەندە ئۇزىچە بېشىنى ئۇياق-بۇياققا سىلكىپ قويۇپ، قېشىنى بېلىق ئالغۇچىنىڭ قانىتىدەك ئېگىز-پەس ھەرىكەتلەندۇرۇپ قو-ياتتى. ھازىر شۇنداق قىلدى-دە:

— مەزمۇنىچۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يا. . . ق، — دېدى ئاناتولى، — ئۇنچىلىك تەپسە-لىي دېسەم ساڭا نېمە قالىدۇ؟ بىر جۈملە سۆز — كۇلكىلىك بولسۇن.

— كېلىشتۇق، — دېدى مۇتەللىپ.

ھازىردىن باشلاپ ھېسابلىغاندا، ئۇنىڭغا بىر يېرىم كۇن ۋاقىت بار ئىدى. لېكىن شۇ سائەتتىن باشلاپ مۇتەل-لىپ ئېپېزوت ئۈچۈن ھەپىلەشكىلى تۇردى. "كۇلكىلىك بولسۇن! نېمىگە كۇلۇش كېرەك؟ دوراپ كۇلدۇرۇش كې-رەكمۇ، سۆزلەپ كۇلدۇرۇش كېرەكمۇ؟ ئادەملەر توغرە-

لىقمۇ ياكى ھايۋانلار توغرىلىقمۇ؟ ، بۇرۇنقىمۇ ياكى ھازىرقىمۇ. . .“ ئۇ، ئەنە شۇنداق مۇلاھىزىلەر بىلەن ئويلىنىپ باراتتى. ئۆيگە بارغاندا ئۇدۇللا ياتقىغا كىرىپ كەتتى. كارىۋاتتا يېتىپ ئويلىنىپ باققان بولدى-يۇ، ئەچى پۇشۇپ نېرى-بېرى مېڭىپ يەنە ئويلاندى: . . .”ئەگەر ئادەملەر تۇرمۇشىدىن يازسام قايسى قاتلام؟ مەسىلەن، بايمۇ-گادايمۇ، ھۇنەرۋەنمۇ، سودىگەرمۇ؟ . . . ھوي مەن نەلەرگە كەتتىم؟“

دەل شۇ چاغدا ھەركۈنى كىرىپ ئايلىنىپ چىقىپ كېتىدىغان ھەدىسىنىڭ ئوغلى ئۇنىڭ دىققىتىنى بۇزدى. ئۇ ئۆرۈلۈپ بالىغا:

— نېمە بولدۇڭ ھوي، بىرنەرسىدىن قورقاندەكلا تورۇپ قالدىڭغۇ؟ — دېدى.

— ئۆيدە ھېچكىم يوق تۇرسا، سەن كىم بىلەن پاراڭ قىلدىڭ؟ ، — دېدى بالا.

— نېمىدەيسەن؟ قۇلقىڭ چاتاق بولمىغاندۇ، — دېدى لۇتپۇللا.

— لۇتۇن ئۆزەڭنىڭ گېپىنى ئۆزەڭ ئاڭلىمىغاندىن كېيىن سېنىڭ قۇلقىڭ چاتاق ئىكەن جۇمبۇ! ھا ھا ھا.

لۇتپۇللا سۆز قايتۇرمىدى. ئۇ، بايىقى ئويلىغانلىرى-نى ئۇنلۇك سۆزلىگەنلىكىنى دەرھال سەزدى. شۇڭا گەپ-نى يۆتكەپ:

— ھەي، سەن ئادەتتە نېمىگە كۈلىسەن؟ . — دېدى.

بالا ھېچنىمە دېمەيلا كۈلۈپ كەتتى. لۇتپۇللا ئۇنىڭ بىكاردىن-بىكار كۈلگىنىگە كۈلۈپ: — سەن نېمىگە كۈل-

ىدۇك؟ كۆلگۈدەك ئىش بولمىدىغۇ؟، — دېۋىدى، بالا:
— نېمىلەرگە كۆلىسەن، دېگىنىڭگە كۆلدۈم، —
دېدى.
شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى تەڭلا كۆلۈشتى.
— بولدى، ئەمدى چىقىپ كەتسەك بولىدۇ، — دېدى
لۇتپۇللا.
"... توغرا، كۆلكە دېگەن غەيرىي، قىزىقارلىق
سۆز-ھەرىكەتلەردىن چىقىدۇ. مەن بەكمۇ يىراقتىن ئويلا-
پ كېتىپتىمەن، مېنىڭ كۆلدۈرمەكچى بولغانلىرىم مەك-
تەپ شارائىتىغا لايىق بولۇش كېرەك-تە. ئۇلار ئوقۇتقۇ-
چى، ئوقۇغۇچى تاماشىبىنلار ئەمەسمۇ؟"
لۇتپۇللا تاماقتىن كېيىنلا ياتقىغا كىرىپ ھەر خىل
كىتابلار كۆردى-يۇ، ئۆزى قانائەت ھاسىل قىلمىدى. بە-
زى قىزىقارلىق ۋاقەلەر رۇس گىمنازىيىگە ماسلاشمايدە-
غاندەك ئىدى، بەزى ۋاقەلىكلەر ئۇنىڭسىزمۇ ئوقۇتقۇ-
چى، ئوقۇغۇچىلارغا كىتاب ئارقىلىق مەلۇم ئىدى.
"... توختا، نەسىردىن ئەپەندىچۇ؟ بۇنىڭغا كىم
قىزىقمايدۇ؟ ئەگە بولمىغاندا ئىككى مىللەت ئوتتۇرىسە-
ىدىكى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشقا پايدىسى بولار. ئاھھاي،
تاپتىم..."
بىراق، بۇنى قايسى ئۇسلوبتا تەييارلاش كېرەك؟ بۇ-
نىڭدا ئۇ، ئانچە قىينالمىدى.
ئەپەندى، ئەمەلدار، مالاي ئۇچ پېرسوناژلارنىڭ دېئا-
لوگلىرىنى ئوپېرا شەكلىدە شېئىر بىلەن يېزىشقا كىرىش-
تى... ئېپىزوت يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن، دېكلاماتسە-

یه قىلىدىغان شېئىر توغرىسىدا ئويلاندى، ئاخىرى ئۆزىنىڭ شېئىرىنى مۇڭاپىق كۆردى.

— مۇتەللىپنىڭ بىر يېرىم كۈنلۈك ۋاقتى ئەھمىيەتلىك بولغاچقىمۇ بىرنەچچە سائەت ئۆتكەندەك بىلىندى.

ئەدەبىيات كۈرۈژۈكى ئىشتىراكچىلىرى جەم بولغاندىن كېيىن ئوقۇتقۇچى ئاناتولى تەييارلىقلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن باشقا ئوقۇتقۇچى ھەم مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن ئېپىزوت، دېكلاماتسىيە، قىزىقچىلىق، ناخشا... قاتارلىقلارنى كۆردى. ئېپىزوتتا رول ئالغۇچىلار تولۇق يادىلاپ بولالماي قەغەزگە قاراپ سۆزلىگەنلىكىلىرىنى ھېسابقا، ئالمىغاندا كىيىم-كېچەك، گىرىم، ھەرىكەت مەزمۇنى جەھەتتىن باشقىلارغا تونۇش بولغان رۇسلار تۈرمۇشىدىكىگە قارىغاندا ئالاھىدە تەسىر قوزغىدى. نۆۋەتتە دېكلاماتسىيىگە كەلگەندە مۇتەللىپ «بىز شىنجاڭ ئوغۇل-قىزلىرى» دېگەن شېئىرنى رۇسچە دېكلاماتسىيە قىلدى:

بىز شىنجاڭ ئوغۇل-قىزلىرى بىز ئۈمىد يۇلتۇزلىرى،
كۆرەش قاينىمىدا ئۆسكەن، كىرسىز پاك قۇندۇزلىرى.

بىز ئۈمىد يۇلتۇزلىرى،
كەلگۈسىنى كۆزلەيمىز ھامان.

ئالىي بىزنىڭ تىلەكلەر، ئىشچان باتۇر بىلەكلەر
دائىم ئالغا ئىنتىلىدۇ دولقۇنلاپ ياش يۈرەكلەر.

ئالىي بىزنىڭ تىلەكلەر،
ئالغا ئاتلايمىز ھامان.

ناخشا ئېيتىمىز تارتىنماي، ۋەتەن يولىدا تىنماي،
بىرلىك سەپتە تەكشى ماڭمىز، بىر-بىرىمىزدىن قالماي.

ۋەتەن، ئەل يولىدا تىنماي،
قەھرىمانلارچە ماڭمىز كۆزلەپ مەيدان.

ئېگىز-پەسنى تۈزلەيمىز، يېڭىلمىقنى كۆزلەيمىز،
"مەزلۇملار، بىرلىشىڭلار!" دەپ دائىما سۆزلەيمىز.

ئېگىز-پەسنى تۈزلەيمىز،
پۈتۈن جۇڭگونى قىلىمىز گۈلىستان.

ئاڭلاپ تۈرۈۋاتقانلار ئۆزئارا پىچىرلاشتى.
— مۇتەللىپ ھەقىقەتەن شائىر ئىكەن-دە!
— جەڭگىۋار خىتاب.
.....
— جىم!
جەڭ قاينىمىدا قاينىاپ، جەسۇرانە مەيدانىدا ئويناپ،
ھەر مىنۇتتا غالىب كېلىپ، ئەزىز توپراقنى قوغداپ.

ھەر مىنۇتتا غالىب كېلىپ،
بولىمىز راست ئازادچىل قەھرىمان.

— يارايسەن!
— يەنە-يەنە!
چاۋاكلار چېلىندى. مۇتەللىپ رازىلىق بىلدۇرۇپ ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قويۇپ:
— ماياكوۋىسكىنىڭ نىكولاي II توغرىسىدىكى ھەجۋىي شېئىرىنى ئوقۇپ بېرەي، — دېدى.

بىزنىڭ شەھەردە — نىۋا بويىدا،
ياشايدۇ بىر نىكولاي.
ئۆيدىن چىقسا يەر تېپىپ،
چېقىرايدۇ ھاي! ھاي.
— سىلەرگە مەن... سىلەرگە،
ئەركىنلىك زادى بەرمەيمەن.
ئىشلار بولىدۇ كونىچە،
پادىشاھلىقتىن بەرمەيمەن!،
— ھاي پادىشاھ نىكولاي،
قويساڭچۇ تولا ھاۋشىماي...

سورۇندىكىلەر چورقىرىشىپ كەتتى.
بەزىلەر:
ماياكوۋىسكىنى كۆرگەندەك بولدۇق، — دېيىشتى.
ئارقا-ئارقىدىن تەييارلانغان نومۇرلار كۆرسىتىلىپ باھالىغۇچىلارنى خاتىرجەم قىلدى.
بولۇپمۇ ئاناتولى ئۆتكۈزۈلگۈسى مەكتەپ پائالىيىتىدە ئەدەبىيات كۇرژۇكى ئىشتىراكچىلىرىنىڭ تىرىشچان-

لىقىدىن ئۇمىدۋارلىق ھېس قىلدى.

بۇلار قايتىشتا ئۆز تەسىراتلىرى توغرىسىدا پاراڭلىـ
شىپ مېڭىشتى.

بايقىغانسەن؟ ، — دېدى ئوقۇتقۇچى ئاناتۇلى مۇتەلـ
لىپ بىلەن قىزغىن گەپلىشىپ كېتىۋېتىپ، — ئەگەر
ساڭا بىرەر رامكا بەلگىلەپ بەرگىنىمىزدىمۇ ۋەزىپىنى ئادا
قىلغان بولاتتىڭ، لېكىن بايقىدەڭ جەلپكارلىقى بولۇشى
ناتايىن ئىدى. بۇ، ئىجادىي بولدى، مەكتەپتىكى رۇس
جامائەتچىلىكى مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇيغۇر شېئىرىـ
يىتى ھەم دراماتچىلىقى ھەققىدە دەسلەپكى ساۋاتقا ئىگە
بولدى. سېنىڭچە قانداق؟

— بۇمۇ، رۇس گىمنازىيىسىدە ئوقۇغىنىمنىڭ پايدىـ
سى دەپ.

— ئۇ دېگىنىڭمۇ توغرا، — دېدى ئاناتولى، — بىراق
سەندىن باشقا ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتمۇ بار،
سەن تەرجىمانلىق جەھەتتىلا ئەمەس، ئەدەبىيات-سەنئەت
ۋاستىسى بىلەن كۆۋرۈكلۈك رول ئويناىسەن.

ئاناتولى بىلەن مۇتەللىپ پاراڭ بىلەن ئۇدۇلدىكى كو-
چىغا چىقىپ قالدى. بۇ مەقسەتسىز قەدەملىرى كونكرېت
سۆھبەت ماۋزۇلىرىغا يۆزلەندى.

ئاناتولىنىڭ ئۇزۇندىن بېرى مۇتەللىپ شېئىرلىرى
ھەققىدە بىر كۆزقارىشى بار ئىدى. سۆھبەت تەبىئىي ھالـ
دىلا مۇشۇ دائىرە ئىچىگە كىرىپ قالدى.

— ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكى ھەققىدە تونۇشلىقىم
كەڭرى ئەمەس. لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئوقۇغۇـ

چىلىق ۋاقتىمدا، ئوتتۇرا ئاسىيا ئەدىبلىرىنىڭ بىئوگرا-
پىك ئىسملىكلىرىدىن قىسمەن تونۇشقىنىمدىن باشقىنى
بىلمەيمەن. . . سېنىڭ شېئىرلىرىڭ ھەققىدە ئوقۇتقۇچى-
لار بىلەن ئارىلاپ پاراڭ قىلىشىپ قالىمىز. شېئىرلىرىڭ-
نىڭ بەدئىي قۇرۇلمىسىدا پوشكىنىنىڭ، ئوسلۇبىدا مايا-
كوۋسكىنىڭ، پىكىر ئىزچىللىقىدا گوركىنىنىڭ تەسىرى
بارىدەك ھېس قىلىمىز.

— ئوقۇتقۇچى ئاناتولى، بۇ چوڭ باھا بولۇپ كەتتى!

— ياق مۇتەللىپ، مەنمۇ ئۇنداق باھا بەرمىدىمغۇ، كلاسسىكلاردىن ئۆگىنىش نورمال قائىدە دېمەكچى، — دېدى ئاناتولى گەپنى بۇگۈنكى شېئىرى توغرىسىدا چوڭ-
قۇرلاشتۇرۇپ، — مەتبەئەگە بەردىڭمۇ؟

— ياق.

— توغرا ئەمەس بۇ، — دېدى ئۇ، — مەتبەئەسىز ئەل ئىچىگە تارقالمايدۇ. كىشىلەردىن ئاڭلىسام شېئىرلارنى ئويۇنچۇقتەك يازىدىكەنسەن، خاتىرە قىلىپ توپلىماي، مەتبەئەگە بەرمەي يۇرۇش مەسئۇلىيەتسىزلىك. ئىشىك، دېرىزە، تام، كىتابلار ئارىسىغا شېئىر يېزىپ يۇرىدىغان مۇتەللىپ ھازىر گىمنازىست بولدىغۇ دەيمەن؟

— شۇنداق، بىراق. . .

— بىراقىڭنى قوي، سەن شائىر كەڭ مەنىدىن ئىيت-
قاندا ئەدەبىياتچى. بۇ توغرۇلۇق بىلىنىسكى: "ئەدەبىيات خەلقنىڭ سەزگۈسى، روھى. . ." دېگەنىدى. خەلقە يۇزكۆرۈشتۇرۇش كېرەك. شۇ چاغدا گۈگۈلنىڭ: "ياز-
غۇچىنىڭ بىرلا ئۇستازى بولىدۇ، ئۇ بولسىمۇ، كىتابخان-

لار" دېگەن تەلىمىگە ئەمەل قىلغان بولسەن...

لۇتپۇللا بۇ تەسادىپىي سۆھبەتنىڭ بۇنچىلىك چوڭ-قۇرلاپ، روھىي دۇنياسىغا تەسىر بېرىدىغانلىقىنى ئويلاپ-مۇ كۆرمىگەنىدى. ئەمدى بولسا، بىر خىجىللىق پەردە-سى ئىچىدە قالغاندەك بولدى.

ئاناتولى رۇس ئەدەبىياتى ھەم ئەدەبىيات پېشۋالىرى-نىڭ ئىجادىيەت مۇساپىلىرىدىن نۇرغۇن مىسالالارنى نە-قىل كەلتۈرۈپ، تالانتلىق ئوقۇغۇچىسى مۇتەللىپ بىلەن بۇگۈن چوڭقۇر سىرداشتى...

لۇتپۇللا ياتاق ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. نېمىشقىدۇ، يەنىلا يېنىدا ئوقۇتقۇچى ئاناتولى بىللە تۇرغاندەك، ئۇ، سۆزلەپ تۈگۈتەلمىگەن دەرس سىرتىدىكى دەرسلەرنى ئۆ-تۈۋاتقاندەكلا ئىدى. لۇتپۇللانىڭ بۇنداق تۇيغۇدا بولۇشى ھەقلىق ئىدى.

ئاناتولى ستېپانوۋىچ مەرىپەتپەرۋەر بىلىم ئەھلى بو-لۇپ، پېشانىسىگە ئوقۇتقۇچىلىق يېزىلغاندەك، بىر ئۆ-مۇر شۇغۇللىنىۋاتقان بۇ كەسىپنى ھۆرمەت بىلەتتى. بۇ، ئۇنىڭ غايىسىلا بولۇپ قالماستىن، ئەمەلىيىتى ھەم كە-شىلەر تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان مەنىۋى مۇكاپاتى ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ، گىمنازىيىدە بىلىمى بىلەنلا ئەمەس، رۇسىيە باشقا مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن بولغان مۇنا-سىۋەتلەردە، ئەخلاقى-پەزىلەتتە تونۇلغانىدى.

ئۇ مۇتەللىپگە بولغان تەسەۋۋۇر ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىۋاتقان بىر قۇشنىڭ سىماسىنى كۆرگەندەك بولاتتى. شۇڭا، مەيلى ئاناتولى بولسۇن، مەيلى مۇتەللىپ بول-

سۇن مۇنداق ئۇچرىشىشلاردىن كېيىن ئۆزلىرىنى يېنىك ھېس قىلىشاتتى.

20

چۈشتىن ئىلگىرىكى ئۆتكۈنچى يامغۇر سۇ چاچقاندەك تۇپا-تۇمانلارنى بېسىپ قويدى. شۇنىڭ تەسىرىدىنمۇ ھاۋا سەل سالقىنلاپ قالدى.

ئادەتتە ئانچە يالاڭ-يوپۇق يۇرمەيدىغان ئەنۋەر ناسىرى دېگىنال توجۇركىسىنىڭ تۇگمىلىرىنى تولۇق ئېتىپ كېيىۋاتاتتى، چاقىرىپ كەلگەندەكلا كوچىنىڭ ئېغىزىدا لۇتپۇللا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ھەر ئىككىسىلا بىر-بىرسىنى كۆرۈپ خۇشال-خۇرام تىنچلىق سوراشتى.

— ياخشى ئۇچراپ قالدىڭ، قالغان گەپنى ماڭغاچ سۆزلىشەيلى. بەلكىم بىر ئىش بىلەن چىققان بولغىيتىڭ، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى ئىللىق بىر كەيپىياتتا، — مەن كېتىۋاتقان يەرگە بىللە بارساق قانداق؟

— دەڭگە بېرىپ ئۆيگە خەت-پەت چىقىرىۋەتتىم. ئۆيگە قايتىشىم، بىراق چاقىرمىغان يەردە ماڭا... — دېدى لۇتپۇللا.

— ئۇ، مېھمان چاقىرغان غەيرىي ئۆي ئەمەس، سەن بېرىپ تۇرىدىغان مەرۇپكامنىڭ ئۆيى.

— ۋاھ! ئۇنداقتا چوڭلار ئىكەن-دە؟

— شۇنداق، لېكىن ئازلا ئادەم بارىدۇ.

— ماقۇل، يارەملەشكۈدەك ئىشقۇ چىقىپ قالار.

— بۇ، گېپىڭ جايىدا بولدى.

بۇلار مەرۇپ سەئىدىگە بولغان ئورتاق بىر ھۆرمەتتە بىللە مېڭىشتى.

لۇتپۇللانىڭ ئۇستىدە خۇرۇم كاڑانكا، پۇتىدا بەتىنەكە، يالاڭباش ئىدى.

— ئەنۋەر ئاكا، خېلى بولۇپ قاپتۇ، سىلەر تەرەپكە ئۆتمىگىلى، يەنىلا ئالدىراپلا يۈردىڭىزمۇ؟

— گېزىتخانا دېگەندە ئالدىراپلا يۈرىدىغان يەرغۇ، — دېدى خېلى يۆتۈلۈڭغاندىن كېيىن، — لېكىن خەقلەرگە بىرەر ئىشنى پۈتتۈرگەندەك بىلىنمەيدىغىنى قىزىق-تە!

— ماقالىسى چىققانلار ئۈنداق دېمەس؟

— ھەممىلا ئادەم ماقالا يازاتتىمۇ، دېمەكچى بولغىنىم بىرسى يېڭى چاپان كىيگەن بولسا، يەنە بىرسى "نەدىن ئالدىڭ" دەپ سوراپ قويىدۇ، گېزىت چىقارغانلارنى "ئۇ-لارنىڭ ۋەزىپىسى" دېيىشىدۇ، تېخى "مەيەلىرى چاپاق بېسىلىپ قاپتۇ" دەپ رەنجىيدىغىنىچۇ!

لۇتپۇللا گېزىت-مەتبەئە ئىشلىرىنىڭ ھەقىقەتەن مۇشكۈل ھەم نازۇك ئىكەنلىكىنى كۆرگەچكە يەنە گەپكە سېلىشنى لايىق كۆرمىدى.

بۇ ئاغرىقچان ئۇستازنىنى ئايىغىنىمۇ ياكى باشقا ماۋزۇ قىزىقتۇردىمۇ گەپنى باشقا ياققا يۆتكىدى.

— ئەنۋەر ئاكا، تېيىپ زات نامى بىلەنچىقىۋاتقان شېئىرلار مېنى بەك قىزىقتۇرىدۇ، ئۇ چوڭ ياشلىق كىشىغۇ دەيمەن. — دېدى.

— تېيىپ زات تاھىرى مېنىڭمۇ ئۇستازىم، ئۇ، كۆز-

گه كۆرۈنگەن پىشقەدەم شائىر بولۇپلا قالماي، ماڭارىپ-
چى، تارىخچى، بىلىملىك كىشى. ئۇ "ۋەتەن ئوغلى"
تەخەللۇسىدا نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان. «ئەخلاق باغ-
چىسى» قاتارلىق كىتابلىرىمۇ چىققان، بىراق سەن كۆر-
مىگەن بولۇشۇڭ مۇمكىن. دەرسلىكلەردە بار. . .

— ھە، ئۆتكەندە سۆز ئارىسىدا مەرۇپ ئاكىمۇ ئۇ
ئادەمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغانىدى. پۇرسەت بولسا، بىر
تونۇشتۇرۇپ قويىسىكىز.

— بولىدۇ، ئۇ ئادەممۇ خۇش بولاتتى. ھەي "ئەخلەت
ئىچىدە ئالتۇن بار" دېگىنە، — يۆتەل ئەنۋەر ناسىرىنىڭ
گېپىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇ، ئانچە قاتتىق يۆتەلمىسىمۇ خېلى
ۋاقىت يۆتەلدى، ئاندىن ئۆزى چوڭقۇر تىنىپ دەم ئالدى.
لۇتپۇللا بۇ ئىقتىدارلىق ئۇستازغا چاپلىشىۋالغان سىل كې-
سەلنى ئىچىدە مىڭنى تىللىدى، ئۆكۈندى، — مېنىڭ
كۆزدە تۇتقىنىم جەمئىيەتتە ئۇ، ئۆز سالاھىيىتىگە لايىق
ئىش ئورنىغا ئېرىشەلمەي كېلىۋاتىدۇ. بىراق ئۇنىڭ ئەل-
نىڭ قەلب تۆرىدىكى ئورنى مۇستەھكەم، — ئۇ سەل
توختاپ، بىر تۇرلۇك روھلانغان قىياپەتتە سۆزىنى داۋام-
لاشتۇردى، — ئۇستازنىڭ گېپى بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ
«ئۇيال» دېگەن غەزىلىدىن بەزى كۆپلېتلىرىنى ئوقۇپ
بېرەي:

باق ئۆزەڭ مىللىتىگە، غەپلەتتە ياتماقتىن ئۇيال،
ھەم جاھالەت چۆلىنىڭ سوغىدا قاتماقتىن ئۇيال.
باق بۆلەكلەر ئىززىتىگە، بەختىگە، نامۇسىگە،
قۇل بولۇپ زۇلۇم جاپا، كۆلپەتىنى تارتماقتىن ئۇيال،

باق بۆلەكلەر مەرىپەتنىڭ باغىدا سەيلە ئېتەر،
سەن جاھالەت تامىقى ئوتىدا يانماقتىن ئۇيال.
باشقىلار ئاجۇندا ئەركىن يۆرسەلەر ھۆرمەت ئىلە،
قۇلچىلىق زەنجىرىگە بوينۇڭنى چاتماقتىن ئۇيال.
ئەل ئۈچۈن قايغۇرمىغان ناكەسنى ۋىجدانسىز دېگىل،
نەپ ئۈچۈن، مەنسەپ ئۈچۈن ۋىجداننى ساتماقتىن ئۇيال.

—بۇ غەزەلنىڭ كۆزدە تۇتقان بەدىئىي پىكىرلىرى ھەققىدە ساڭا ئىزاھلاشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى سەن شائىر، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

لۇتپۇللا بولسا، ئاللىقاچان بۇ غەزەل مىسىرالىرى ئا-رىسىغا شوڭغۇپ كىرىپ كەتكەنىدى. ياش شائىرنىڭ بىخ ئۇرۇۋاتقان بەدىئىي غايىسى مۇنداق شېئىرى مەسلەك-لەر بىلەن تومۇرداش ئىدى.

شۇڭلاشقىمۇ مانا ھازىر ئۇنىڭ كاللىسىدا: "ئەل ئۈ-چۈن قايغۇرمىغان ناكەسنى ۋىجدانسىز دېگىل، نەپ ئۈ-چۈن، مەنسەپ ئۈچۈن ۋىجداننى ساتماقتىن ئۇيال" دېگەن شېئىرىي خىتاب ياڭرايتتى.

ھەر ئىككىلىسىلا چوڭقۇر خىياللارغا چۆككەنىدى. ئەنۋەر ناسىرى خېلى ئىلگىرىلا «ئۇيال» غەزىلىنى يادلى-ۋالغانلىقىدىن لەززەت ئالسا، لۇتپۇللا ئەتىۋارلىق نەرسە تېپىۋالغاندەك ئىلھامبەخش ھاياجىنىغا چۆمگەنىدى... بۇلار مەرۇپ سەئىدىنىڭ ھويلىسى ئالدىغا قانداق كېلىپ

قالغانلىقلىرىنى بىلمەيلا قېلىشتى.

مەرۋپ سەئىدى ئۇلارنى قىزغىنلىق بىلەن ئۈيگە باشلاپ كىرگەندە، يەتتە-سەككىزدەك ئادەم ئولتۇرۇشقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللانىڭ سالاملىرىنى ئىلىك ئالغاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ پاراڭلىرىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. سەلدىن كېيىن ئارىلاشما پاراڭلار باشلاندى، تەكرار تىنچلىق سورىشىشمۇ بولدى.

مېھمانلارنىڭ ئالدى-ئارقىسى جەم بولغانىدى. مەرۋپ سەئىدىنىڭ ئوغلى قولغا سۇ قۇيۇش ئۈچۈن تارتىنغاندەك كىرگىنىنى كۆرگەن لۇتپۇللا ئورنىدىن تۇردى-دە، ئۇنىڭ قولىدىن ئاپتۇۋا، چىلاپچا، لۆڭگىنى ئېلىپ جەبدەسلىك بىلەن خىزمەت قىلدى. بۇ، لۇتپۇللانىڭ ھەر كىشىگە تولۇق سەپسېلىۋېلىش پۈرسىتى بولدى. ئوڭۇشلۇق كېتىۋاتقان بۇ خىزمىتى ئاخىرىسىغا كەلگەندە كېگىزنىڭ قېتىغا پوتى كىرىپ قېلىپ يىقىتىۋەتكىلى تاس قالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاغزىدىن "چورت[1]!" دېگەن ئورۇسچە سۆز چىقىپ كېتىۋىدى، ئارىدىن بىرسى:

— مەرۋپ، مۇنۇ ئۇيغۇر قائىدىسىنى بىلىدىغان ئورۇس ئىكەن-ھە؟، — دېدى.

— ئورۇسچە ئوقۇغانغا ئورۇس بولۇپ كەتمەيدىغاندۇ؟، — دېدى مەرۋپ سەئىدى ھېچنەرسىنى ئويلىمايلا، — بۇ، ياش شائىرىمىز لۇتپۇللا ئەمەسمۇ!

ئولتۇرغانلارنىڭ كۆپچىلىكى دىققەت ئاغدۇرۇپ

---

① چورت — جىن مەنىسىدىكى روسچە ئاتالغۇ.

لۇتپۇللاغا نەزەر تاشلىدى. شۇ قاتاردا بايا مەرۇپ سەئىدى بىلەن چېقىشقان كىشى گېپىنى تۇزىتىۋالغاندەك:

— ھە، شۇ شائىرمۇ؟. — دېدى. بۇ، تەنە ئارىلاش گەپنى قىلغان قاسىم قىسمىتى ئىدى. بۇ گەپ شۇ تۇرقىدا "چاقچاق" تەك تۇيۇلدى. ئاڭغىچە داستىخان سېلىنىپ چاي تارتىلدى. چاي ئىچىلىۋاتقاندا، ئاق سېرىق، كۆزلەرى شوخ، ئاۋازى ئىنچىكە چىقىدىغان بىرسى:

— "قاينام ئۆركىشى" تەخەللۇسكى شېئىرنى سەن يازغان ئىكەنسەن-دە ئوغلۇم، ئۇنىڭ مەنىسى نېمە؟ — دېدى. بۇ سوئالنىڭ جاۋابىغا ئىنتىلگەنلەر لۇتپۇللاغا قارىغاندى:

— ھەۋەس قىلىپ ئۆزىچە قوللىنىپ باقتى-دە، — دەپ تەخەللۇسنى خىرەلەشتۇرۇپ، سوئالنى ئەھمىيەتسىز بىرنەرسىگە ئايلاندۇردى بايىقى كىشى. دەل شۇ سېكونتلاردا ئۇنىڭ تەرىپى ئۇستۇنلۇككە ئېرىشكەندەك بولدى. نېمىشقا دېگەندە، ئۇ شائىر-قاسىم قىسمىتى بولۇپ، لۇتپۇللادىن ئىلگىرى ئېغىز ئاچقاچقا شۇنداق ھالەت شەكىللەنگەندى.

— ئۇنداق ئەمەس تەقسىر!، — دېدى لۇتپۇللا ئىسمىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ جىسمىنى ئەمدى كۆرۈۋاتقان بۇ كىشىگە.

— بۇنىڭ تالىشىدىغان يېرى يوق. قەدىمىي شائىرلەرىمىزنىڭ تەخەللۇس ئىشلەتكەنلىكىدىن ئانچە خەۋىرىڭ بولمىسا كېرەك، سوپى ئاللايارمۇ تەخەللۇس دېدى قاسىم قىسمىتى كۈلۈپ تۇرۇپ.

— تەخەللۇس ھېچقاچان سوپىلارنىڭ ئىجادىيىتى يا-
كى بىزگە قالدۇرغان ئەنئەنىسى ئەمەستۇ تەقسىر، مەن
گەپنى ئۇزاقتا سوزمايلا قويايي، ئۇزلىرىنىڭمۇ تەخەللۇس-
لىرى بار. — دېدى لۇتپۇللا، — ئەدىبلەرنىڭ تەخەللۇس
قوللىنىشى پىنھانە ھەم مەنىلىك قەلەم ئىسمى ئىكەنلىكى-
نى بىلمەيمۇ قالمايدىغانلا تەقسىر. مەن ئىلى دەرياسىدىن
بۇ تەخەللۇسنى تاپقان.

سورۇن ئەھلى پىچىرلىشىپ بۇ يىگىتكە قارىدى.
ئۇلارنىڭ قارىشىدىن "كەڭرەك چۈشەندۈرگىنە" دېگەندەك
تەلەپ بار ئىدى.

— قاينام ھەرقانداق ئېقىن سۇدا بولىدىغان، چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشىمايدىغان تۇراقسىز ھەرىكەت. يەنى ئېقىمغا قارشى سەكرەتمە، خالاس، — دەپ جىم بولدى لۇتپۇللا.

— دېمەك، ئۇزەڭنى...

— بۇ، ھاجەتسىز سوئال، — دېدى. چېھرىدىن بىلىنىم، ھەرىكىتىدىن جۈشقۇنلۇق ئەكس ئېتىپ تۇرغان، بۇغداي ئۆڭلۈك، ئوتتۇرا بوي بىرسى، — لۇتپۇللا تەخەللۇسىنى ئىلمىي شەرھىلىدى، بۇنىڭدىن ھالقىپ يەنە سوراۋېرىش ئەھلى سۆھبەتنىڭ ئىشى ئەمەس.

بۇ كىشى ئايۇپ مەڭسۇرى ئىدى. سورۇندىكىلەر لۇتپۇللانىڭ يەشمىسىنى ماقۇل كۆردىمۇ ياكى ئايۇپ مەڭسۇرىغا بولغان ھۆرمىتىدىن بولدىمۇ قانائەت ھاسىل قىلىپ باشقا ماۋزۇلارغا يۆتكەلدى.

— ئەنۋەر، — دېدى تۇردە ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە-

کی پاکار بویلۇق بىرسى، — سىلەر كىتاب، ژۇرنال چىقىرالمامسىلەر؟

— ھاجىكا، ھېلىمۇ ھۆسنىبەگ ئاكىمىز چەت ئەلدىن ئەكىلىپ بەرگەن باسما ماشىنىسى بىلەن گېزىتنى ئارانلا چىقىرىۋاتىمىز دەڭە. — دېدى ئەنۋەر ناسىرى ئەتراپقا قاراپ، — مەرۇپ ئاكا «شىنجاڭ گېزىتى» گە كېتىۋاتقۇ، ياردەمى بولۇپ قالسا، يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن سىلەر- مۇ تۇرۇپسىلەر، بىر گەپ بولار.

— مەرۇپنىڭلا قولىدىن كەلسە، مەن تەييار، — دېدى مەرۇپ سەئىدى.

— دۇنيادا ئۈمىدسىزلىنىپ ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرگەندىن ئۈمىدۋار بولۇپ ئاز ياشىغان ئەلا، — دېدى ئايۇپ مەڭ- سۇرى، — ئەگەر مەرۇپ شۇنداق ئىشەنچ باغلىغانكەن بىز تىلەكداش.

كۆپچىلىك ھاياجانلاندى.

— ئەگەر «شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا "چالما" دەپ تاشلىۋەتكەن ماشىنىلار بولسا، بىز "ئالما" دەپ ئالە- مىز، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

— شۇنداق، كۆپنى نەزەردە تۇتقان تىلەكلەر ئىجا- ۋەت بولۇپ قالار، — دېدى تېيىپ زات، — "چوڭ ئۆستەڭ- دە سۇ بولسا، كىچىك ئېرىق قۇرۇق قالماس" دېگەن ئەمەسمۇ كونىلار.

ئەھۋالدىن قارىغاندا بۇلار مەرۇپ سەئىدى «شىنجاڭ گېزىتى» گە يۆتكىلىش مۇناسىۋىتى بىلەن چاقىرىلغان مېھمانلار بولسا كېرەك.

لېكىن بۇلارنىڭ تىرىكچىلىكى، ئېگىزى، جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنى ئوخشىمىغاچقا، پاراڭلارمۇ ھەر خىل بولىدى.

گەپلەر ئايلىنىپ يەنە جەمئىيەتتىكى ھەق-ناھەقلىق-لارغا يۆتكەلدى، تاماقتىن كېيىن مېھمانلار مەزۇپ سەئىدىگە ياخشى تىلەكلەر تىلەپ تارقاشتى.

— كەلگىنىم ياخشى بوپتۇ دە، — دېدى لۇتپۇللا، — تېيىپ زات ئاكا بىلەن تونۇشتۇم.

— تېيىپكام ھەم شۇنداق دېدى.

بۇلار ئۇچ دەرۋازا كوچىسىدىكى دېڭىزلۇ ياندۇرۇپ قويغان باققالدىن تاۋۇز يېدى. بۇ چاغدا يېنىدىكى تاۋۇز يەۋاتقانلارنىڭ گېپى ئاڭلىنىپ تۇردى.

— تۇتۇپ بەرگەن ئادەمگە ئالا ئاياق دەستەكچى ئېتىنى بېرىدىغان بۇلۇپتۇمىش.

— مەن تونۇغان بولسام نەدىن بولسىمۇ تېپىپ تۇتۇپ بېرىپ ئاتنى ئالاتتىم-دە.

— ھاماقەت! ئالا ئاياق ئات بەلكىم ئىگىسىنىڭ ئەتىۋالىق ئېتىدۇ، ئۇنى تىككەن ئادەمنىڭ شۇنداق ئون ئاتلىق گۇمپىسى بولغاچقا تۇتۇلماي يۈرگەندۇ؟

— قاچقۇن ئوغرىمىكەن؟

— ئوت قويۇپ بىر ھويلىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن گەپ. ئارىئۆستەڭدىكى بىر باي ئىكەن.

— ئەمىسە ئوت قويغۇچى مالاي ئىكەن-دە؟ — دېدى ئاخىرىدا گەپلەرگە ئارىلاشقان لۇتپۇللا. — ئەمىسە ئۇ تۇتۇلمايدۇ.

— نېمىشقا؟ — سورىدى بىرسى.

— ئويلاپ كۆرمەمسەن، باي ئۇنى تۇتۇشقا جۈرئەت قىلالماي ئاتنى تىكتى، ئاتنى دەپ كەمبەغەلنى تۇتۇپ بېرىدىغان كەمبەغەل قەيەردىكەن؟! — دېدى لۇتپۇللا كىـ ـينىۋېتىپ. باياتىن قىزىقچىلىقتا گەپ تالاشقانلار جىم بولۇپ ئويلىنىپ قېلىشتى.

ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا شۇ يەردىن ئايرىلىشىپ ئۆز يوللىرىغا راۋان بولدى.

تۈن قاراڭغۇ بولسىمۇ تونۇش كوچىلار، ئۇيەر-بۇيەر-دە دېرىزىلەر يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— ئۇكام! — دېدى بىرسى لۇتپۇللانىڭ ئارقىسىدىن — غوۋا بىر دېرىزىنىڭ يىراق يورىقى ئەتراپىدا، — سىزگە بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى.

لۇتپۇللا ھەرقانچە دىققەت قىلسىمۇ ئارقىسىدىن كەلگەن ناتونۇشنىڭ غوۋا تۇرقىنى ئىنىق كۆرەلمىدى، لېكىن ئاۋازىدىن بىر مىسكىنلىك چىقىپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى.

— مەن قانچىلىك ياردەم قىلالايمەنكىن، سىز نېمە ئادەم؟، — دېدى لۇتپۇللا.

— سىز تاۋۇز يېگەن يەرنىڭ ئەتراپىدا مەنمۇ بار ئىدىم. سىزنىڭ گېپىڭىز مېنى قايىل قىلدى. مەن شۇ يەردە پارىڭى بولغان ئوت قويۇپ قاچقان شېرىپ بولـ ـمەن. بىز رېھىمباي دېگەنگە مالاي ئىدۇق. ئانام ئىككى يىل بولدى ئالەمدىن ئۆتكىلى. دادام قېرىپ قالغاچقا ھويـ ـلىنىڭ ئىشلىرىنى قىلاتتى. مەن تېخى ئۆيلەنمىدىم، ئېـ

تىز ئىشىنى قىلاتتىم. ئىككى ھەپتە بولدى، دادامنى ۋە-
ھىمباي چاي ئىچىۋاتقان چەينىكى بىلەن بېشىغا ئۇرۇپ
ئۆلتۈرۈپ قويدى! ئۇ زالىمنىڭ زومىگەرلىكى شۇنچە-
لىك دەرىجىگە يەتسىمۇ ھېچكىم سورىمىدى. گەپنىڭ
قىسقىسى، ئاخىرى ئوت قويۇپ قىساس ئالدىم. بەش
كۈن بولدى، مەن كېكەش دەرۋىش قىياپىتىدە يوشۇرۇنۇپ
يۈرۈۋاتىمەن. مەن مۇشۇنداق سەرگەردان بولۇپ يۈرمەك-
چى. شۇڭا نېمىلا بولسا ياردىمىڭىزغا موھتاجمەن.

لۇتپۇللا ئۆيىگە تەكلىپ قىلسا ئۇ: "مېنىڭ بىر كا-
ساپىتىم تېگىپ قالمىسۇن" دەپ ئۇنۇمىدى. لۇتپۇللا كە-
يىم، پۇل بەردى. شېرىپ خۇشال بولۇپ:

— بۇ دادامدىن قالغان كىتاب ئىدى، سىزگە قالسۇن،
— دېدى-دە كۆزدىن غايىب بولدى.

لۇتپۇللا ياتاق ئۆيىگە كىرىپ لامپىنى يېقىپ قولىدە-
كى كىتابنى، ۋاراقلاپ ئۇنىڭ شامەشرەپنىڭ شېئىرلىرى
ئىكەنلىكىنى بىلدى. مۇقاۋىسىز، بەتلىرى يىرتىلىپ
كەتكەن بۇ شېئىرلار توپلىمى تاشكەنت باسمىسى ئىدى.
كىتابنىڭ قەغىزى ھال قىزغۇچ بولۇپ، تولا ۋاراقلانغان
ھەم كونا بولغاچقا كىرلىشىپ چۈرىلىرى چاشقان غاجىلە-
ۋەتكەندەك بولۇپ كەتكەنىدى. بەزى يەرلىرىدە قىستۇ-
رۇپ يېزىلغان يېزىقلار تۇراتتى.

لۇتپۇللا باشقا ھەممىنى ئۇنتۇغاندەك كىتابنى ۋاراقلە-
غانىدى، ئۇ يالغۇز شېئىرلارلا ئەمەس، شامەشرەپ ۋە
ئۇنىڭ سەرگۈزەشتلىرى توغرىسىدا يېزىلغان نەسرىي با-
يانلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلدى - دە، مۇنداق بىر ۋەقەگە

كۆزى چۈشتى:

"... دۇنيانى تەرك ئەتكەن شامەشرەپ سەپەر قىلىپ بىر يۇرتقا كەلگەندە خالايىقنىڭ، ئالامان قىلغان بىر توپ-نى كۆردى. بىلدىلەركى ئۇل يەردە بىر مەرىكە بولغاي. شامەشرەپ ئېشىكىنى يېتىلەپ بېرىپ، بىر كىشىدىن "بۇ نېمە يىغىلىشتۇ دەپ سورىغان ئەردى، "بېگىم چاكىرىنى جازالاۋاتىدۇ، چاكار بېگىمنىڭ ئېتىنى ئۇلتۇرگەنمىش" دېدىلەر. شامەشرەپ بەگدىن سورىدى، بەگ: "چاكار بىپەرۋالىق قىلىپ ئېتىمنىڭ توخۇ پوقى يەپ ئۇلۇشىگە سەۋەب بولغاندۇر. شۇنىڭ جازاسىنى بېرىپ تورۇپتىمەن" دېدى. شامەشرەپ سورىدىكىم: "جانابلىرىنىڭ ئاتىسى بارمۇ؟" بەگ: "يوق" دېدىلەر. شامەشرەپ يەنە سورىدى-لەركى: " كىم توخۇ پوقى بېرىپ ئۇلتۇرگەنىكەن" بۇ چاغدا بەگ بەشىرىسىدىن سەرگەردانلىق چىقىپ تۇرغان ئىنسانغا قاراپلا تۇرۇپ قالدىلەر. شامەشرەپ ئەرسە يولـ-غا راۋان بولدىلەر. بەگ ئۇچراشقان ساياقنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك سوراقلىرىنى بىئىختىيار ئويلىنىپ، قىلغان ئى-شىنىڭ ناھەقلىقىنى بىلىپ چاكارلىرىنى جازالاشتىن خا-لاس قىلدىلەر. شۇھامان شامەشرەپنى خىزىر سۈپەت دەر-ۋىش بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ ئارقىسىدىن ئىزدەپ كەت-تىلەر..."

لۇتپۇللا چاغاتاي يېزىقىدىكى بۇ رىۋايەتنى تاتىلاشتۇ-رۇپ ئوقۇپ شامەشرەپكە بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭ-قۇرلاشتۇرىدىغان ماتېرىيالغا ئېرىشكەنلىكىدىن خۇشال بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن بەگنىڭ ئادالەتسىزلىكى دەل

ئۆزى ياشاۋاتقان ھازىرقى كۈنلەردە بولۇۋاتقانلىقى كۆز ئالدىغا كەلدى. شۇ تۈرقىدا ھېلىقى شېرىپ ئىسسىملىك قاچقۇننىڭ خىرە قىياپىتى كۆز ئالدىدىن ئۆتتى. كۆپ ھاللاردا لۇتپۇللانىڭ مۇنداق ئويلىنىشلىرى بىرەر ئىزدىنىشكە ئېلىپ باراتتى:

خەلقىم ئۇزاق يىللار جەبرۇ-زۇلۇملار چېكىپ كەلدى، زۇلۇم دەستىدە كۆز يېشى دەريادەك ئېقىپ كەلدى. ئەركىنلىك ۋە ئازادلىق ئىزلەپ قانچە رەت قوزغالدى، يېتەلمەي مەقسەتكە، شۇم قارا تاغلار بېسىپ كەلدى. ئەمدىچۇ؟ ئازاد ئەركىنلىك ئۈچۈن كەلدى كەڭ پۇرسەت، ھەممە كۆرسەتكەچكە بۇ يولدا چىدام ۋە غەيرەت، ياغدۇردى ئىستىبدادچىلارغا لەنەت ھەم نەپرەت، شۇڭا بىز كۈتكەن سائادەت كەڭ قۇچاق ئېچىپ كەلدى.

. . . . . .

لۇتپۇللا ئەتىگىنى ئورنىدىن تۇرغاندا ئۇستەل ئۈستىدە شېئىر يېزىلغان قەغەزلەر قالايمىقان تۇراتتى، بەزىلىرى پۈرلەپ تاشلانغانىدى. ئۇلارنى يانچۇقىغا سالدى-دە، مەكتەپكە ماڭدى.

چۈشلۈك دەم ئېلىشتا بىخەۋەر ئەنۋەر ناسىرىنىڭ ئۈيىگە ماڭدى. كېتىۋېتىپ: "توختا، بەزىدە تاماقنى گېزىتخانا ئاشخانىسىدىن يەيدىغانىدى" دەپ يولنى ئۆزگەرتتى. ئۇ، توغرا قىلغانىدى. ئەنۋەر ناسىرىنى ئاشخانىدا ئۇچراتقان لۇتپۇللا بىرلىكتە تاماقلىنىپ بۆلۈمگە كىرىپ كەتتى. لۇتپۇللا ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي ئەنۋەر ناسىرى-

دىن ئايرىلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئىشلارنى سۆزلىدى-دە، كېچىچە يازغان شېئىرىنى كۆرسەتتى.

ئەنۋەر ناسىرى شېئىرنى ئۇستەلگە قويۇپ ئوقۇغاچ ھەرتەرەپلىمە ئويلاندى. سول قولىنى چېكىسىگە تىرەپ، ئوڭ قولىدا قەلەمنى تۇتۇپ تۇراتتى.

— شېئىرىڭىز ئالغا سۈرگەن پىكرىڭ روشەنلىككە ئىگە، قىزىقىۋاتقىنىم شېئىرى شەكلىدە بىر يېڭىلىق بار-دەك. — دېدى ئەنۋەرناسىرى.

— مەسىلەن قانداق؟ — سورىدى لۇتپۇللا.

— مەسىلەن، بىرىنچى كۆپلەت قاپىيىسى ئا. ئا. ئا. ئا. بىلەن، قالغان كۆپلەتلەر ب. ب. ب. ئا. بىلەن چۈشكەن. — دېگەنىدى. لۇتپۇللا ئىتتىكلا ئورنىدىن تۇ-رۇپ، خۇددى ھازىرلا كۆرگەندەك سىنچىلاپ قاراپ ئور-نىدا ئولتۇردى. ئەنۋەر ناسىرى سۆزىنى داۋام قىلدى:

—قىسقىسى، شېئىرىڭغا پىكرىم يوق، ئەمدى ماۋ-زۇسىنى "كۆرەش سېپى" دېگىنىڭدىن "كۆرەش سېپىدىن شەپە" دېگىنىڭ مۇۋاپىقمىكىن. شۇنىڭدا غالىب قەدەم بىلەن باشلانغان كۆرەشنىڭ ياڭراق سادالىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن شەپىدىن دېرەك بېرەتتى.

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستازلاردىن پىكىر ئالمەن-دە! بىز ياشلار ئالدىراقسان بولىمىزكەن، — دېدى لۇتپۇللا. بۇلار يېنىككىنە كۈلۈشتى. لۇتپۇللا يېڭى گېزىتلەرنى، ئەنۋەر ناسىرى شامەشىرەپنىڭ كىتابىنى ۋاراقلاشتى.

— قىزىق ئىش، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — كلاسسىكلارنىڭ كىتابلىرى مۇشۇنداق كەم، يىرتىق بو-

لىدىغاندەك ئۇچرايدىغۇ ماڭا.
— كىشىلەر تالىشىپ ئوقۇيدۇ-دە. — دېدى لۇتپۇل-
لا، ئارقىدىن، — شامەشرەپ ئۇيغۇردۇ؟ ، — دەپ سورە-
دى.
— ئۇنىڭ مىللىتى ھەققىدە ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تۈرك-
مەن دېگۈچىلەر بار. ئەمما قەشقەر، ئىلىدا كۆپ تۈرغان-
لىقى، تاجىكستان، تۈركمەنستان، ئافغانستانلاردىمۇ
بولغانلىقى مەلۇم.
— مەشرەپ ئىسمى ئەمەسمۇ؟.
— ئۇ تەخەللۇس، ئىسمى رەھىم بابا، يۇرتى نامە-
لۇم ئىكەن. — دەپ تەرىپلىدى ئەنۋەر ناسىرى، — بۇ
ئۆزى تەركى دۇنيا كىشى ھەمدە شېئىر شەكىللىرىمۇ
خىلمۇخىل، مەسىلەن، مانا:

ئەزەلدىن تائەبەت كۆڭلۈم قۇتۇلماس ئىشق بالاسىدىن،
يۈرەكلەر رەخنەلەر بولدى بۇ كۆڭلۈم ماجىراسىدىن.
.....
سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن يىغلاپ يەنە مەئشەركۇنى
چىقسام،
كۆيەرلەر مۇئمىن ۋە كافىر بۇ مەشرەپ ئىداسىدىن.

دەپ ئون ئىككى بوغۇملۇق غەزەلنى يازغان بولسا، بۇ
يەردە مۇنداق دەپ يازغان:

چۈشتى سەۋدايى مۇھەببەت باشىمە،

ئارئېتىپ مەردۇم كېلۇرلەر قاشىمە.
مەن مۇھەببەت كويىدا قان يىغلىدىم،
يەتتە ئىقلىم غەرق بولدى ياشىمە.

— هوي، بۇ غېرىبنىڭ ناخشىسىغۇ؟ — دېدى لۇتپۇللا.

— ناخشىلىرىمىزنىڭ تېكىستلىرى ئېھتىياج ئۈچۈن هەر يەردىن ئېلىنىدۇ-دە، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى كىتابنى لۇتپۇللاغا قايتۇرۇۋېتىپ، — خېتىنى ئوقۇپ تىلىنى چۈشىنىدىغانسەن؟

— ئوقۇشۇمدا گەپ يوق، تىلى تەسىرەك ئىكەن، — دېدى لۇتپۇللا.

— بۇ كونا ئۇيغۇر تىل-يېزىقى ئىكەن، ساڭا تەس ئەمەس، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

21

چايلار ئاللىقاچان ئىچىلىپ بولغان بولسىمۇ مېلىكەمنىڭ شىرەنىڭ يېنىدىن قوپقىسى كەلمەي ئىككەك تۇتۇپ تېخىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

كوچا تەرەپتىن بىرسىنىڭ گوڭۈلدىغان ئاۋازى بىلەن بىرسى كېلىپ سالاملاشقاندىلا مېلىكەم:

— ۋوي، نادىر ئىكەنسىزغۇ، — دەپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى، ئۇنىڭغىچە نادىرمۇ كېلىپ سۈپىدا ئولتۇردى.

— هېزىم ئاخۇن ئاكام يوق ئىكەن-ده، — دېدى -ده جاۋاب كۆتمەيلا، — تۇنۇگۈن شەھەردىن كەچ چىققانىدىم، لۇتپۇللانىڭ كىتابىمىكىن، ئامانتىنى ئالغاچ كېلىدىم. ئامان-سالامەت تۇرۇپتۇ، چېچىنى پاخپايتىپ بىر ئاغىنىسى بىلەن دەڭگە كەپتىكەن، سالام ئېيتتى، — دېدى.

— سالامەت بولغاي، سىزگە رەھمەت نادىر، دېگەن بىلەن ھەردائىم سالام يەتكۈزۈپ تۇرىسىز، — دېدى مېلىكەم.

— خوشنىدارچىلىق دېگەن شۇ، — دېدى نادىر.

— بۇگۈن چۈشۈمگىمۇ كىرىپ قاپتىكەن، — دەپ ئانىلىق مېھرى بىلەن سۆزلىدى مېلىكەم، — قولىدا بىر باغلام تاغ جۇسېيى ئۆزى ئاپتاپتا قارىيىپ كېتىپتۇ، "بالا-تاش"قا چىققاندىدوق، بۇ جۇسەينى پۈرە ئېتىپ بەرسەڭ دېگۈدەك، سېنىزە، شۇ تاقىقا چىقىدىغىنىڭنى قويغىنا، دومىلاپ كەتمىگەندىمۇ يىلانلىرى يامان دېسەم، ئوھوي ئاپا، يىلان ئۇچرىسا خۇشال بولۇپ كېتىمىز دېگىنە، ئۇنىڭ چىشىنى كۆكلەكىنىڭ ئېتىكى بىلەن يۇلۇپ ئېلىۋېتىپ ئوينايمىز، دېمەمدۇ، ئويغانسام يۈرەكلىرىم پۇلاڭلاپلا كېتىپتۇ.

— چۈشىگىزدە كۆرگۈنىگىزگە ئوخشىزدا ئەنسىزلىك قىلغىنىگىزنېمىسى مېلىكە ھەدە؟ نىلقىلىق باللار-نىڭ بالا تاشقا چىقىشى، دەرياغا چۈمۈلۈشى، يارغا يارمىشىپ سانىڭ باللىرىنى ئېلىشى، سىزدېگەن يىلاننى تۇتۇشى قىزىقارلىق ئويۇن دەڭە!

— ئۇ دېگەنلىرىڭىزغۇ راست، ئىلگىرىلىرى "بالا-تاش"قا چىقما، خەتەرلىك، دېسەم، نېمە دېگىنىڭ بۇ، تېخى سېنى تاغقا ئېلىپ چىققۇم بار، ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرسەڭ قالتىس كۆڭۈللۈك بولىدۇ، دەيتتى.

— ھازىر رەسمىي يېگىت بولۇپ كەتتىڭۇ ئۇ، قايسى كۈنى دەڭگە كىرىپ "نادىر كا سەن تەلەيلىكمۇ-مەنمۇ" دەيدۇ، مەنزە، ھوي "توققۇزۇڭ تەل، ماينىڭ ئىچىدىكى بۇرەكتەك يۈرگەن سەن تەلەيلىك بولماي، مەن ھارۋىكەش تەلەيلىك بولاتتىممۇ؟" دېۋىدىم، قاقاقلاپ كۈلۈپ، سېنى ئۇچراپ قالار دېمىگەنتىم، مەن تەلەيلىك ئىكەنمەن، دەپ سىلەرنى سوردى، ئاندىن بىرنەرسەم بار ئىدى ئېلىپ كېتەلەمسەن؟ دېدى، مەنزە، كىراسىنى بەرسەڭ نېمىلا بولسا ئېلىپ كېتىۋېرىمەن، دەپ چېقىشسام، بولىدۇ، بولىدۇ، ئۇ يۈكنى ھارۋاڭغا سالمايسەن، ئېتىڭغا ئارتمايسەن، ئۆزەڭ كۆتۈرىسەن، دەيدۇ. ئاندىكىن مەن، ھۆي، نېمىلەرنى دەيدىغانسەن؟ بىر ئۆمۈر ھارۋىكەشلىك قىلدىڭ، مۇ ئۆزەم يۈك كۆتۈرمىدىم دېۋىدىم، مانا ئەمىسە، دەپ ئاشۇ كىتابنى بەردى قاراڭ، — دېدى نادىر ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ قايتتى. دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىققان مېلىكەم خوشلىشىپ ئارقىسىغا يېنىشقا تەمشەلگەندە نادىر:

ئاپپاق[1] ھەدە، لۇتپۇللا سىز چۈشىگىزدە كۆرگەندەك قارىيىپ كەتمىدى جۇمۇڭ، — دېدى. مېلىكەم پىخىلداپ كۈلگىنىچە يەنە بايىقى شىرەگە كېلىپ كىتاب ئىچىدىن

---

① ئادەتتە مېلىكەمنى كىشىلەر ھۆرمەتلەپ شۇنداق ئاتىشاتتى.

لۇتپۇللانىڭ ئاق قەغەزگە يۆگەپ قويغان پۈتۈن گەۋدىلىك رەسىمنى ئېلىپ قاراپ كەتتى. رەسىم كىتاب ۋاراقىچە-لىك چوڭ ئىدى. لۇتپۇللانىڭ پۈتۈن گەۋدىسى گۈللۈك چەمبەر ئىچىگە ئېلىنغان بولۇپ، يۆلەنچۈكلۈك ئورۇن-دۇققا يۆلىنىپ، سول قول جەينىكىنى مودىلىق دۆگلەك ئۈستەلگە تىرەپ، ئوڭ قولىدا ئورۇندۇقنىڭ قىرىنى تۇ-تۇپ تۇراتتى. ئۇزىنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە يېقىن-دىتىپ ئېڭىكىنى سەل كۆتۈرۈپ تۇرغاچقا، ئەسلىدىكى دۆگلەك يۈزى ئون تۆت كۈنلۈك ئايدەكلا بولۇپ، شوخ، ئۆتكۈر كۆزى خالدەك تۇراتتى. ئاق كانۋا كۆڭلەك، يىپەك ئەشمە، چوچىلىق بەلۋاغ، ئاق كەلىمپنكە شىم، ئاق پاي-پاق، كەرەچنىۋاي سەندەل لۇتپۇللانى دەريا ئۈستىدە ئۇ-چۇپ يۈرىدىغان قىزىل پۇتلۇق، ئاق قاناتلىق بېلىق ئال-غۇچقا ئوخشىتىپ قويغانىدى.

ئانا ئىللىق مېھرى بىلەن خىياللار كائىناتىغا ئۇچتى. سەن 1922-يىلى 11-ئاينىڭ 16-كۈنى دۇنياغا كۆز ئاچقە-نىدا، سەن دەسسىگەن زېمىن خۇددى سېنىڭ مۇشۇ سۈمباتىكىدەك كىرسىز ئاق قارغا قاپلانغانىدى ئەمەسمۇ! سېنىڭ تۇنجى رىسقىڭ ھەممە بالىلاردەك مېنىڭ ئاق سۈ-تۈمدىن ئېغىزلانغان ئەمەسمىدى. يۈرەك پارەم لۇتپۇللا، دېمەك سېنىڭ قەلبىڭمۇ سۈتتەك ئاق... سېنىڭ"ئىگە! ئىگە" دېگەن يىغاڭچۇ؟ ياق، ئۇ ئائىلىمىز ئۈچۈن يىغا ئەمەس، بەلكىم خۇشاللىقىمىزنىڭ تەنتەنىسى ئەمەسمە-دى! چۈنكى سەن بەش قىزدىن كېيىنكى تۇنجى ئوغلىمىز ئىدىڭ-دە!... قارىغىنا سېنى، بىزنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن

دېگەندەك ئاق كىيىملەر بىلەن سۈرەتكە چۈشۈپ ئەۋەتىپ-
سەن، سېنىڭ يىراقتا تۇرغىنىڭ بىزنى ئۇنتۇلدۇرمايدۇ،
بەلكى بىز پات-پات ئەسلەپ گېپىڭنى قىلىمىز...

شۇ چاغدا داداڭنىڭ خۇشاللىقىچۇ، ئۇ ساڭا نېمە
ئىسىم قويۇش توغرىسىدا ئونلىغان ئىسىملاردىن بىرنى
قانداق تاللىغانلىقى ھېلىمۇ ئېسىمدە! شەرىئەت قائىدە-
سى بويىچە مويسىپىتلاردىن بىرنەچچىنى جەم قىلىپ ئە-
سىم ۋە ئىسىملار مەنىسىنى مۇتالىئە قىلغىنىچۇ. ئەنە شۇ
چاغدا داداڭ:

— مېنىڭچە لۇتپۇللا ئىسمىنى شۇنىڭ ئۈچۈن مۇۋا-
پىق كۆرىمەنكىم، "لۇتپى" — مەرھەمەتلىك، شاپائەت-
لىك، ئىلتىپاتلىق، پاكلىق دېگەن مەنىدە بولۇپ، "للا"،
خالىس، ئادالەت، توغرا دېمەكلىكتۇر. "يۇسۇپ-زۇلەي-
خا" قىسسەسىدە:

ئەۋۋەلى نامەئەردى، نامى ئىلاھ،
لۇتپى ئېرور بارچەگە پۇشتى پاناھ.

دېگەن مىسرالار يېزىلغان دېگەنىدى.

— سورۇن ئەھلى:

— شۇنداق-شۇنداق، لۇتپى دېگەن زات ئۇلۇغ شائىر
ئەمەسمىدى تەقسىر، — دېيىشىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈش-
كەندە يەنە داداڭ:

— ئۇ زات، مىرئەلىشىر ناۋائىينىڭ ئۇستازى بولغان،
دەپ ئىزاھلىغان.

— پەرزەنتلىرى — لۇتپۇللا بولغاي، ۋە شۇنىڭ بىلەن ئەجدادلىرى ئىزىدىن شائىر بولغاي ئامىن، دەپ دۇئا قىلغاندى. داداڭ خۇشاللىقىدا:

دېگىنىڭلارده‌ك بولغاي، — دېگەنده، ھەممىسى:

— ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن، — دېيىشكەنىدى.

ئاياللار مېنى قۇتلۇقلاپ-تەبرىكلەشكەنىدى، شۇ چاغدا مەن سېنى غايىبتىن بىرسى كېلىپلا ئېلىپ كېتىدىغاندەك باغرىمغا مەھكەم باسقانىدىم. . . مېلىكە بېشىدىكى ئاق داكا ياغلىقىنىڭ ئۇچىدا كۆزۈنى ئېرىتىپ، رەسىمىدىكى لۇتپۇللاغا كۆز سالاتتى. رەسىمدىن ھېچقانداق سادا چىقمايتتى، ئەمما ئانىنىڭ قۇلىقىغا ئوغلىنىڭ "لۇتۇن" ۋاقتىدىكى ئاۋازلىرى قوڭغۇراقتەك ئاڭلىناتتى.

— ئاپا، دادام ئەتىگەنده نەگە بارىدۇ؟

— مەسچىتكە.

— نېمە قىلىدۇ؟

— ناماز ئوقۇيدۇ.

— سەن نېمىشقا مەسچىتكە بارمايسەن ؟

— ئۆيده ئوقۇيمەن.

— دادام نېمىشقا ئۆيده ئوقۇمايدۇ؟

— ئۇ جامائەت بىلەن ئوقۇيدۇ.

— ئوخشىمايدىغان نامازمۇ؟

— سوراۋەرمە، يامان بولىدۇ.

— يامان دېگەن نېمە؟

— چوڭ بولغاندا بىلىسەن.

— قاچان چوڭ بولىمەن؟

— مەكتەپكە بارغاندا، خەت يازغاندا.
— دادام ئوقۇتۇاتىدىغۇ؟
— بۇ دېگەن ساۋات چىقىرىش.
— مەكتەپتە ئوقۇش قانداق بولىدۇ؟
— قەلەم، دەپتەر، كىتابلىرىڭ بولىدۇ.
. . . . . .
"كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس دېگەندەك، ئەندى ئۇلار بالىلىق خاتىرەڭ بولۇپ قالدى، هازىر ئوقۇدۇڭ، چوڭ بولدۇڭ، مېهماندەك كېلىپ-كېتىدىغان بولدۇڭ..." مېكەمنىڭ خىياللىرىنى تويدىن قايتقان هېزىم ئاخۇننىڭ كىرىپ كېلىشى ئۈزۈپ قويدى.
هوي ئانىسى، بۇ ئەتىگەنلىك داستىخانمۇ، چۈشلۈكمۇ؟ — دېدى هېزىم ئاخۇن چېقىشىپ.
— ئەتىگەنلىك داستىخان، "مېهمان" بار يېنىمدا، — دېدى مېلىكەم ئاۋازىنى سوزۇپ.
هېزىم ئاخۇن پەرىجىسىنى ئۆيگە يېشىپ قويۇپ چەكسىپ، ئوغلى لۇتپۇللانىڭ شىرە ئۈستىدىكى رەسىمىنى كۆرگەندىن كېيىن چۈشىنىپ:
— بۇ "مېهمان" قاچان كەلدى، — دېدى.
— ئەتىگەن، نادىر ئالغاچ چىقىپتۇ، — دېدى مېلىكەم — شۇنىڭغا قاراپ، غايىۋانە پاراڭلىشىپ ئولتۇردىم. يەنە مۇنۇ كىتابى بارئىكەن. نېمە كىتابلىقىنى بىلمىدىم، سىلەرگە ئەۋەتتىمىكىن دېسەم ئورۇسچە ئىكەن.
— ئۆزى چىققاندا ئوقۇماقچىغۇ، — دېدى ئاندىن لۇتپۇللانىڭ سۈرىتىگە يەنە بىر قاراپ، —ئوچۇق چۈشۈپ-

تۇ تامغا ئېسىپ قوي، — دېدى.
— ياق، تامدىن بىرسى ئەكېتىدۇ، كىرلىشىدۇ، سا-
ۋۇقتىن تىنچ يەر يوق، — دېدى مېلىكەم.
ھېزىم ئاخۇن سۆيىدا ئولتۇرۇپلا شىرەگە قويغان
سىركايدىكى چايدىن سۆمۈرۈپ قويۇپ؛
— نېمىلەرنى مۆگدىشىپ كەتكەنسىلەر؟، — دېدى.
— لۇتۇنلىك توغۇلغىنىدىن مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇ-
غۇچىلىك ئارىلىقى، — دېدى مېلىكەم.
— ھى ھى ھى، ئۇزاقدىن چۈشۈپسىلەر، ئەمسە گې-
پىڭلار تۇگۈمەپتۇ-دە؟
— گەپلەرغۇ تۇگەر بولغىيتى، ئوقۇش تۇگىمەيۋاتا-
دىغۇ!
— بۇ گەپچە ئوقۇشلا تۇگسە "بالا ئادەم[1]" قىلماق-
چىكەنسەن-دە؟
— بىللە بولساق دېمەكچىمەنغۇ.
— ھەي ئانىسى، ئانىسى. ھېلىمۇ ئايرىلىپ كەتكە-
نى يوق. ئۇ تۇرۇۋاتقان ئۆيمۇ ھەدىسىنىڭ ئۆيى. كې-
لىپ-كېتىپ يۈرىدۇ. بىز بېرىپ تۇرۇۋاتىمىز، مۇنداق
رەسىملىرى يەنە كېلىدۇ، ئەتىگەندىن بېرى مۆگدىشىپ-
سەن.
— ئوغۇ شۇنداق، نەلا بولسا، ئامان بولسۇن. —
دېدى مىلىكەم.
— ھەبەللى، بۇگېپىڭ بەلەن بولدى. — دەپ تەسەللى

---

① كىچىك تۇرۇپلا ئۆيلەش مەنسىدە.

قىلدى ھېزىم ئاخۇن.

ھېزىم ئاخۇن بىر پىيالە چاينى ئىچىپ بولۇپ سارايغا كىرىپ كەتتى. ئۇ، ئادەتتە مۇنداق چاغلاردا تۆت قاتلاق-لىق كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، كىچىك شىرەگە قويغان كىتابنى ئوقۇيتتى. ھازىر ھېلىكەم بىلەن قىسقا قىلىش-قان لۇتپۇللا توغرىسىدىكى پاراڭلار تەسىر قىلدىمۇ ياكى لۇتپۇللانىڭ رەسىمى سەۋەبچى بولدىمۇ، ئىختىيارسىزلا لۇتپۇللا توغرىسىدا ئويلىنىپ قالدى. ئۇ، ھېلىكەمدەك رەسىمنىڭ ھەممە كۆرۈنۈشىنى تەپسىلى كۆز ئالدىغا كەلتۈرمىدى، بەلكى لۇتپۇللانىڭ جىسمانى قامىتى، تو-لۇپ كېلىۋاتقان ئەقلىي تەكتۇكلىقى ۋە ئۇنىڭ كەلگۈسى ھەققىدە ئويلىنىشقا ۋاقىت يەتكەنلىكىنى خىيالىغا كەل-تۈردى:"... لۇتپۇللا ئەلۋەتتە ھېنىڭ ئوغلۇم، لېكىن ئۇ، ئۆزىنىڭ شېئىرىي تالانتى، ئەجرى بىلەن ئەلگە تونۇل-دى. بۇنىڭ بىلەن مەن پەخىرلىنىمەن. بۇنىڭ بىلەن ئاتا-لىق بورچۇم ئاخىرلاشتىمۇ؟ ئۇنداق بولسا، قايسى تەرەپ-لەردىن يار-يۆلەك بولۇشۇم كېرەك؟" ھېزىم ئاخۇنىڭ لۇتپۇللا توغرىسىدا ئويلاپ كېلىپ، ئاخىرىسىدا ئۆزىگە قويغان بۇ سوئالىدىن ئۆزى گاڭگىراپ قالدى. ئۇ لۇتپۇل-لانىڭ تۇرمۇش جەھەتتىن ھېچقانداق خىجالەتچىلىكى يوقلىقىنى قەيت قىلدى. پەقەتلا ئوغلى لۇتپۇللانىڭ ئار-زۇ-تىلىكى بويىچە بىلىم ئېلىشىلا كېرەكلىكىنى بىلەتتى. بۇنىڭ ھۆددىسىدىن مەكتەپلا چىقالايتتى. ھازىر تەربىيە-لىنىۋاتقان رۇس گىمنازىيىسىنى تاماملىغاندىن كېيىن لۇت-پۇللا "بولدى" قىلارمۇ؟، يەنە ئوقۇشنى تەلەپ قىلسە-

چۈ؟ . . . توۋا، نېمانچە ئۆزەمگە ئۆزەم قولدىن كەلمەي-
دىغان ئىشلار توغرىسىدا سوئال قويۇپ تۇيۇقتا قاپسايـ
مەن؟ مەن ئاتىلىق بۇرچۇم بىلەن ئەدەپ-ئەخلاقلىق تەربـ
يىلىدىم، ساۋادىنى چىقىرىپ، مەكتەپكە بەردىم، مۇنداقـ
چە ئېيتقاندا، ئۇنى خەلقە تەقدىم قىلدىم. "بالا بىر
ئادەمدىن توغۇلىدۇ، مىڭ ئادەمدىن تەربىيە ئالىدۇ" ئەـ
مەسمۇ! ئوقۇش تەلىپىنى ھۆكۈمەت ھەل قىلىدۇ-دە. . .
ئۇ بىردىنلا يېنىكلىگەندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا
ئەمدى لۇتپۇللانىڭ سىماسى گەۋدىلەندى. ئۇ بالاغەتكە
يەتكەن تەمكىنلىك بىلەن سۆھبەتلەر قىلاتتى، ئۇنىڭ
سەۋرسىزلىك بىلەن: "". . قانچىلىك بولغاندا چوڭ بولـ
غان بولىمەن؟"، "ئەقىل دېگەن قەيەردىن كېلىدۇ"، "سېـ
نىڭ كىتابتىن ئوقۇغىنىڭنى ھەممە ئادەم بىلەمدۇ؟"، دېـ
گەندەك سوئاللارنى قويۇپ ئۆتكەنلىكلىرىنى ئەسلەپ؛
"ئەمدى ھەممىنى چۈشەنگۈدەك بولدۇڭ. . ."دەپ كۈـ
لۈمسىرىدى.

22

يەكشەنبە چۈشتىن ئىلگىرى لۇتپۇللا ئىككى ئۇقۇتـ
قۇچىسىنى ئۆيىگە چاقىرىپ قويماقچى ئىكەنلىكىنى ھەـ
دىسىگە ئېيتقانىدى ئۇ:
— سەن دائىم خەقنىڭ ئۆيىگە مېھمانغىلا بارماي،
مۇنداق مېھمانمۇ چاقىرغىن، ئۇ، مۇئەللىملىرىگگە نېمە
تاماق تەييارلاي؟ — دېدى.

— ياق، ئۇنچىلىك ھەشەمەتلىك ئولتۇرۇش ئەمەس. پاراڭلىشىپ ئولتۇرىمىز. — دېدى لۇتپۇللا. — ئۇلار كەلگەندە مەسلىھەتلىشەرمىز.

رۇسلار قائىدىسى بويىچە دەل ۋاقتىدا ئاناتولى سېتىپانوۋىچ بىلەن كالاچىيېف يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار ئۆيگە باشلاندى. ئاستى-ئۈستى تاختايلىق، تامدا گىلەم، ئوتتۇرىدا چوڭ ئۈستەل، ئەينەك دېرىزىلىك مېھمانخانىدا ئولتۇرغان بۇ ئوقۇتقۇچىلار ئەتراپقا سەپسېلىشتى. ئۈستەل ئۈستىدە تاتلىق-تۇرۇملار بىلەن بىللە پىرەنىك، ۋارىنە، بەلىش، توغاچلار تىزىقلىق ئىدى.

— تۇرمۇشىڭلاردىمۇ ئۇيغۇر، تاتار، رۇس قائىدىلىرى ئارىلاش ئىكەن-دە؟، — دېدى ئاناتولى.

— ئۇزىمىزمۇ ئارىلىشىپ ئولتۇرىمىزغۇ!، — دېدى كۇلۇپ تۇرۇپ لۇتپۇللا.

شۇندىن باشلاپ پاراڭلار ھەر تەرەپلىمە ئۇچ تارتىپ قىزىپ كەتتى.

— مۇتەللىپ، — دېدى كالاچىيېف بىر تۇرلۇك خۇش كەيپىياتتا، — ئۇنكەنكى دېكلاماتسىيەڭ مەكتەپ سىرتىدىمۇ خېلى تەسىر قوزغاپتۇ.

— رۇسچە ئوقۇغۇنۇم ئۈچۈنمۇ؟

— رۇسچە ئوقۇمىغان بولساڭ ئەلۋەتتە ئۇلار بىلمەيتى، — دېدى كالاچىيېف — گەپ شېئىرنىڭ كۈچىدە، شۇنداقمۇ ئاناتولى؟

— قەدىرلىك نەرسىنىڭ ھەرقاچان خېرىدارى بىللە بولىدۇ، — دېدى ئاناتولى.

لۇتپۇللا بۇنىڭغا ئىپادە بىلدۇرمىدى. ئۇ ئەدەبىياتقا خاس ئىزدىنىشلىرى ھەققىدە سوئاللار سورىغىنىسى كەلدى. بۇنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن يىراقتىن سۆز ئاچتى.

— ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي شېئىرىيەتچىلىكىنىڭ خىلمۇ خىل ئىكەنلىكىنى ئەمدىلەتتىن بىلىۋاتىمەن. ئۇلارنى ئۆزلەشتۈرۈشكە خېلى جەريانلار كېتىدىغانىدەك تۇرىدۇ. مەن تاتار، رۇس شائىرلىرىنىڭ بەزى شېئىر شەكىللىرىنى ھەم ئۆگىنىۋاتىمەن.

ھەر مىللەتنىڭ ئەدەبىياتىدا ئۆزگىچىلىكىنىڭ بولۇشى تەبىئى، بىلمەكچى بولغىنىم، قېلىپلىشىپ كەتكەن قائىدىدىن سىرت شەكىللەدە شېئىر يېزىلسا تەۋەلىكى ئېتىراپ قىلىنامدۇ؟، — دېدى مۇتەللىپ.

— سەن ئېھتىمال ئۇيغۇر مىللىتىنى كۆزدە تۇتۇۋاتقان بولساڭ كېرەك، — دېدى ئاناتولى، — ئەگەر شۇنداق بولغىنىدا، ئۇيغۇر مىللىتىمۇ قەدىمىي مىللەت ھەم بۇ مىللەتنىڭ پىسخولوگىيە، تۇرمۇش ئادەتلىرى، ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتى بار. ئۇنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىيات. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، كونكرېت جاۋابنى ئۇيغۇر ئەدەبىيات پېشۋالىرىدىن ئېلىش كېرەك.

مېنىڭچە، ئەدەبىيات ھەممە مىللەتكە ئورتاق ئىدىئا. لوگىيىلىك تۇرمۇش. لېكىن ھەر مىللەت ئۆز شارائىتى، ئېڭى بويىچە تاللاپ لەززەتلىنىدۇ. يۇقىرىدا سەن تىلغا ئالغان ھادى تاقتاش، مایاكوۋسكىلارمۇ ئەسلىدىكى ئۆز مىللىتىنىڭ قېلىپلاشقان قائىدىسىدىن ئۆزگىچە يول تۇتقانىدى. شائىرغا نىسبەتەن پىكىر ئەركىنلىكى ۋە دېكلاماتسى.

سىيە ئاھاڭدارلىقى رىغبەتلىك رول ئويناىدى. ئەمما مۇناق ئەھۋال بەزىلەرگە غەيرىي بىلىنىشى مۇمكىن. غەيرىي بىلىنگەنىكەن، ئۇ يېڭىلىقتۇر. يېڭىلىق بولغانىكەن، ئۇ ئىجادىيەتتۇر، — ئاناتولى ستېپانوۋىچ سىر كايدىكى چايغا بىرنەچچە سۆمۈرۈۋېلىپ سۆزىنى، داۋام قىلدى. — رومىن روللان: "ھاياتنىڭ پۈتۈن خۇشاللىقى — ئىجادىيەتتە..." دەپ بىكار ئېيتمىغان. بۇ يەردە گەپ ئەدەبىيات ئۈستىدە بولۇۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تولستوي: "يۈرەك قېنىنى يېزىقچىلىققا بېغىشلىغان يازغۇچىلار ھەر قېتىم قەلەمنى سىياغا چىلىغاندا ئۆزىنىڭ ئىسىسىق قېنىنى قالدۇرىدۇ" دېگەن ئەمەسمۇ!

خۇش، ئەمدى سوئالىڭغا دەيدىغىنىم؛ ئەگەر شېئىرىيەتتە ئۆزگىچە شەكىل ئىزدىگەن بولساڭ، خۇشاللىق بىلەن قوللايمەن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكىنىمدەك ئۇ، بىر مەزگىل غەيرىي بىلىنىشى مۇمكىن، ئۇنىڭ زىيىنى يوق. گەپ ئۆزەڭنىڭ ئىزچىل ئىزدىنىشىڭدە، كېيىن ئاستا-ئاستا شېئىرىي ئىجادىيىتىڭ مىللى تۇس ئېلىپ ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكىگە تۆھپە بولغۇسىدۇر.

ئاناتولى "سېنىڭچە قانداق" دېگەندەك كالاچىيىفقا قارىدى ئۇ:

— ستېپانوۋىچ ئاناتولى مەزمۇنلۇق پىكىر قىلدى. يەنى شېئىرىيەت ئوسلۇبى بىلەن خاسلىقى ھەققىدە پەلسەپىۋى قارىشىنى تەكىتلىدى. مەن تامامەن قوشۇلىمەن. — ئۇ لۇتپۇللاغا تىكىلىپ قاراپ، — مۇتەللىپ سەن ئۇيغۇر كلاسسىك ھەم ھازىرقى زامان شېئىرىيەتچىلىكى ھەققىدە

داۋاملىق ئىزدىنىۋاتقان ئوخشايسەن، ماكسىم گوركىي "ئەدەبىياتچى ھەممە نەرسىنى، مۇمكىن قەدەر كۆپرەك نەرسىنى بىلىشى كېرەك" دېگەنىدى. مەن سېنى رۇسچە ياز دېمەكچى ئەمەسمەن، ئەڭ مۇھىمى ئالدى بىلەن ئۆز مىللىتىڭنىڭ باھالىشىدىن ئۆتۈشۈڭ لازىم.

— ئەلۋەتتە شۇنداق، — دېدى لۇتپۇللا، — يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغىنىدەك ئەدەبىياتنىڭ ھەممە مىللەتكە ئورتاق. لىقى، مېنىڭ رۇس گىمنازىيىسىدە ئوقۇۋاتقانلىقىم مۇنا. سىۋېتى بىلەن ھەر-بىرىڭىزلار بىلەن ھەمسوھبەتتە بو. لۇپ، نەزەرىيە جەھەتتىن ئىدىيىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش.

— مەيلى پوئىزىيە، مەيلى پروزا بولسۇن، ئۇ، قەلەم تەۋرەتكۈچىنىڭ ھەۋەس ئۈچۈن قىلىدىغان مەشغۇلاتى ئە. مەس. بۇ ھەقتە كلاسسىكلىرىمىز نۇرغۇن تەلىملەرنى ۋ ئىزاھلارنى قالدۇردى... شېئىرغا كەلسەك، ئۇ، شائىر نىڭ قەلب ساداسى. ئۇ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى، تىلىكى، تىلى ئارقىلىق ئىخچام، ئاھاڭدار، رىتىملىك ئىپادىلىنە. دۇ. بۇ، ھەقىقىي ئەدىبلەرگە قارىتىلغاندۇر. مەسىلەن، ناۋايى، يۇسۇپخاس ھاجىپ، دانتى، پوشكىن... قاتار. لىقلار. — ئاناتولى سەل توختاپ ئاخىرىدا، — رۇس ئەدە. بىيات نەزەرىيىسى ۋە باشقا مەشھۇر ئەدىبلەر ھەققىدە دەرسلەردە ئۆتۈلگىنى ئۈچۈن بۇ يەردە تەكرارلىمايمەن، — دېدى.

دەل شۇ چاغدا بىرسىنىڭ ئىشىكنى چېكىپ، لۇتپۇل. لانى چاقىرىشى گەپلەرنى بۆلۈۋەتتى. ئۇستەلگە ئارقا-ئار. قىسىدىن لەڭمەن كەلتۈرۈلدى.

— سىلەرنىڭ يېيىشىڭلارغا ئەپلىك بولسۇن دەپ خېمىرنى ئۇزۇپ تاشلىتىپ قىلدۇردۇم، — دېدى لۇتپۇللا قوشۇقلارنى قويۇۋېتىپ.

— بىزنى چوكا تۇتالمايدۇ، دەپسەن-دە، — دېدى كالاچىيېف چاقچاق قىلىپ، — ھازىر ئۆگىنىپ كەتتۇق. بۇنىڭمۇ پىشۇرۇلۇشى لەڭمەنگە ئوخشاشتۇ؟

— ئوخشاش يەنىلا لەڭمەن، — دېدى لۇتپۇللا.

— تاماقنى يېگەچ بۇ، لەڭمەن ھەققىدە بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرەي. كېرىمىلدە قۇرۇلتاي ئېچىلىۋاتقان كۈنلەردە جېسىكچىلەر زالدا كەپتەرنىڭ مايىقىدەك كۆك بىر نەرسىنىڭ تۇرغانلىقىنى بايقاپتۇ. دەرھال لاباراتورىيىدە ھەكشۇرتكەندە كەم-كۈتىسىز زەھەر بولۇپ چىققاندىن كېيىن، نازارەتنى كۈچەيتىپتۇ. بىر چاغدا بادام دوپپىلىق بىر ۋەكىل دەل شۇ يەرگە ھېلىقى نەرسىنى تاشلاپ ماڭغاندا ئۇنىڭدىن شۇبھىلەنمىسىمۇ، ئەھۋال ئىگىلەپ كۆرگىنىدە ۋەكىل:

— توغرا دەيسىلەر، بۇ ھەقىقەتەن زەھەرلىك نەرسە، ئەگەر ئۇنىڭدىن تېرىقچىلىك بىر دانىسىنى يىلان ياكى پاقىنىڭ دۆمبىسىگە تەككۈزسە شۇئان ئۆلىدۇ. ئەمما مەن خۇددى تاماكىدەك چېكىمەن. يەنى كالپۇك ئاستىغا مانا مۇنداق قويىمەن. بۇنى، ناسۋال دەيدۇ، دېگەندە، رازۋىد-كىچىلار بۇ ئادەمگە قىزىقىپ يېمەك-ئىچمەكلىرىنى سو-راپتۇ. شۇنىڭدا "لەڭمەن" دېگەن تاماقنىڭ ئىسمى غەيرىي بىلىنىپ ئۆزىگە ياستىپ كۆرسە، ئۇنىڭ خېمىرى يۇز گىرادۇس قايناۋاتقان، ئېلىپلا سوغۇق سۇغا سېلىنغىنىنى

كۆرۈپ:

— هه، پالتا، پىچاقتەك تۆمۈر ئەسۋابلىرىنىڭ ياسىلىپ، ئاخىرىسىدا سۇغا چىلانغاندا گاڭگىغا ئايلانغىنىدەك، تاماقنى ھەزىم قىلغان ئاشقازىنىڭغىمۇ زەھەر كار قىلمايدىكەن-دە، — دەپ قايىل بوپتىكەن.

سورۇندىكىلەر بۇ ئىشتىها ھېكايىسىغا كۈلۈشۈپ خېلى تەرىپلەشتى. تاماق قاچىلىرى يىغىشتۇرۇلۇپ ئۈستۈلۈق چاي تارتىلدى.

ئاناتولى خۇددى ھازىرلا ئۆيگە كىرگەندەك تامدىكى چوڭايتىلىپ سىزىلغان ماي بوياق رەسىمگە قاراپ:

— بۇ، ئەسلى ۋاسىتوفنىڭ "ئالېنوشكا" دېگەن داڭلىق رەسىمى، ئەينى سىزىپسەن، — دېدى.

رەسىمدە بۇك ئورماننىڭ بىر چېتىدىكى بۇلاق بېشىدا زوڭزىيىپ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئولتۇرغان يالغۇز قىز-نىڭ خىيالغا چۆككەنلىكى، ئۇنىڭ خىيالىغا دەخلى قىلغۇسى كەلمىگەندەك، تىپتىنچ بۇلاق سۈيى قىزنىڭ ئەكسىنى غۇۋا كۆرسىتىپ تۇراتتى. يالىڭاياق، كونا كىيىم-لىك بۇ قىز غۇربەت تۇرمۇشىدا بولسىمۇ، سەبىي چېھرە-دىن بىرخىل ئۈمىدۋارلىق چىقىپ تۇراتتى. شۇ تۇرقىدا قىزغا لىكەن يوپۇرماقلىرى سىرداش، قېيىن دەرەخلىرى پاسىبان بولغاندەك تۇراتتى....

— بۇ بىر تىپتىنچ بۇلۇڭ بولسىمۇ، يەنىلا تىنچسىز دۇنيانىڭ بىر تەركىبى قىسمى، — دېدى لۇتپۇللا، — شۇڭلاشقىمۇ ھەر قېتىم قارىغىنىمدا ماڭا تەسەۋۋۇر ئاتا قىلىدۇ.

— مۇتەللىپ، بۇ تەسىراتىڭنى قانداق چۈشەندۈرىسەن؟

— بۇنىڭ روسىيە تۇرمۇشىدىن سىزىلغانلىقىغا قارىماي، ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى بايا مەن تىلغا ئالغان مۇشۇ يەردىكى خۇتۇن-قىزلارغا ئورتاقلىقى بار دەپ بىلىمەن.

لۇتپۇللانىڭ تەھلىلىگە ئوقۇتقۇچىلىرى قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

— ئەمدى شېئىرلىرىڭدىن ئاڭلىساق قانداق؟، — دېدى كالاچىيېف ھەم لۇتپۇللانىڭ ئىپادە بىلدۈرۈشىگە قارىماي ئورۇندۇقىغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. بۇ لۇتپۇللانىڭ ئوتلۇق ئىلھاملىرىنىڭ چاچراپ تۇرغان مىسرالىرى ھەر-دائىم تەييار ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئىدى.

— ماقۇل.

بىز كونا دۇنيا بىلەن كۆرۈشۈۋاتىمىز،
ھەر بىر ئىشتا.
ھەر قەدەمدە،
چېپىش ياساپ،
بىر-بىرىمىزنى سۈرىشتۈرىمىز.
ئەنە ئالدىمىزدا،
ئوتلۇق ۋولقان،
كۆيدۈرۈپ ئەسكىنى،
قىلىپ كۈكۈم تالقان،
قاراڭغۇلار ئەتراپقا.

رەڭمۇ رەڭ، چىپچىرايلىق،
يېگىشتىن گۈللەر ئېچىلغان.
قاراڭغۇ، قاڭقىسىق بۇلۇڭلارغا،
خۇشبۇي چېچىلغان.
مانا!
كونا دۇنيا بىلەن خوشلىشۇاتىمىز،
خۇراپات بىلەن ئېلىشۇاتىمىز.
شۇڭلاشقا
ئۆلكىمىزدە ئىستىقبال چېچەكلىرى،
بىز بۇلبۇل بولۇپ سايراۋاتىمىز.

تالانتلىق شائىر لۇتپۇللانىڭ، جاراڭلاپ تۇرغان مىسرالىرى، بەدئىي ماھارىتى ئۇ بىر دۇنيا بولسا، شوخ، جەلپكار ئىنتوناتسىيىسى، ھەربىر كەتلىرى يەنە بىر دۇنيا ئىدى. ئەنە شۇنىڭدىن زوق ئېلىپ ئاڭلاۋاتقان ئالدىدىكى ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ رايىنى قايتۇرغاندەك، نېمىندۇ ئويلانغان لۇتپۇللا:
— مۇشۇ يەرگىچە ئوقۇسام بولار؟، — دېدى.
— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟، — دېدى ھەر ئىككى ئوقۇتقۇچى تەڭلا، — بىز سېنى ئوقۇتۇپ كۆرمەكچى ئەمەس، بەلكى لەززەتلەنمەكچى!
لۇتپۇللا يەنە شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

ھاياتقا ئىشقى-شوقىمىز بىلەن قاراۋاتىمىز،
خەلق خىزمىتىگە ياراۋاتىمىز.

ئەسكىلىكلەر ئورنىغا يېڭىلىقلار،
كۆرۈۋاتىسىلەر، قاراۋاتىمىز.
ئىستىبداتچىل چىرىك نىيەتلەرنى،
تار-مار ئەتتۈق.
يەنە ئەتمەكچىمىز.
ئەنە!
جاھانگىر ياپونلارنى،
قانلىق مەيداندا دىر-دىر تىترەتتۈق.
بەلنى باغلاپ،
چاغنى چاغلاپ،
ئىش مەيدانىغا ئىرغىدۇق.
ئىشلەيمىز،
يېڭى ھايات مېۋىسىدىن چىشلەيمىز.
ئۆمۈر بويى نۇر چاچار،
بىز كۆتۈۋاتقان مەڭگۈ ئازادلىق،
مەزلۇملارغا بەخت ئىشىكىنى كەڭ ئاچار.
ئۇنىڭ بىلەن بىز
خۇراپاتنىڭ توپىسىنى كۆككە سورۇيمىز.
بىزنى كۈتمەكتە
پارلاق ئىستىقبال.
خوش، خوش... كونا دۇنيا،
سېنىڭ بىلەن كۆرىشىۋاتىمىز!

شېئىر تۈگىشى بىلەن لۈتپۇللا:
— ئاڭلىغىنىڭلارغا رەھمەت!، — دەپ ئولتۇردى.

— بۇ شېئىرنىڭ ئارقىلىق سېنى تەبرىكلەيمىز!، — دېدى ھەر ئىككى ئوقۇتقۇچىسى قول ئېلىشىپ.

لۇتپۇللا ئوقۇتقۇچىلىرىنى كوچىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ قاندا كۇن نامازدىگەر بولۇپ قالغانىدى.

ئوقۇتقۇچىلار مەننۇنىيەتلىك بىلەن قايتتى. ئۇلار بۇ تالانتلىق بالا شائىرنىڭ كەلگۇسى ھەققىدە ئۇمىدلىك پاراڭلارنى قىلىشتى.

23

چارشەنبە كۇنى چۇشتىن كېيىن ئوتتۇرا ياشتىن سەل ھالقىغان بىرسى ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلغان ھالدا:

— ئەنۋەر ناسىرى قايسىكلار؟، — دەپلا بۆلۇمگە كىرىپ كەلدى.

— مەن، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى بۇ غەلىتە قىياپەتلىك ئادەمگە.

— ئوردىدىن كېلىشىم. سىزنى مۇشۇ كىشىنى ئېلىپ بىللە كەلسۇن دېدى، — دەپ لۇتپۇللانىڭ ئىسمى يېزىلغان بىر قەغەزنى بەردى.

— بۇ بالا مەكتەپتە ئوقۇيدۇ. — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

— شۇنىڭ ئۈچۈن بىللە بارىسىزدە!.

بۇلار كوچىغا چىققاندا ئىككى ئات قوشۇلغان كالاسكا تۇراتتى. ئۇلار ئولتۇردى-دە، تۆۋەنلەپ مېڭىپ كەتتى.

— ئوردىغا نېمىگە چاقىرتىپتۇ، — دېدى خاتىرجەم-سىزلەنگەن ئەنۋەر ناسىرى. چاقىرىپ كەلگۈچى گويا بىرسى گەپ سورىمىغاندەكلا جىم ئولتۇرۇۋەردى. ئەمدى راستىنلا خاتىرجەمسىزلەندى ئەنۋەر ناسىرى.

— غوجادادىمىز نېمىشقا چاقىرتقانلىقىنى خىيالىڭدا مېنى بىلىدۇ دەۋاتساڭ كېرەك-ھە؟. گېپىڭگە قارىغاندا ئوردىغا بارمىغان نېمە ئوخشايسەن!، — دېدى ئۇ، شۇ-نىڭ بىلەن كالاسكا ئىچى جىملىققا چۆمدى.

گىمنازىيىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا كالاسكا توختىدى. ئوردىدىن كەلگەن كىشى بىلەن ئەنۋەر ناسىرى مۇدىرىيەت ئىشخانىسىغا يولۇققاندىن كېيىن، بىرەدەمدىلا لۇتپۇللانى تېپىپ قوشۇپ قويدى. ئوردىدىن كەلگەن كىشى لۇتپۇللا-نىڭ بېشىدىن ئايىغىچە قاراپ چىقىپ، مەنىستىمىگەن ھالدا:

— سەنمىدىڭ؟، — دەپلا قويدى.

بۇلار كالاسكىغا جەم بولۇپ، ئوردىغا قاراپ يول ئالدى.

— ئەنۋەر ئاكا، — دېدى لۇتپۇللا، — بىزنى نېمىگە چاقىرتىپتۇ؟

چاقىرغىلى كەلگەن ئادەم ئۆزى بىلمەيدىكەن، مەن قانداق بىلەي، — دېدى ئەنۋەرناسىرى كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ.

كالاسكا يېنىك تەۋرىنىپ ئىلگىرىلەيتتى. لۇتپۇللا چاقىرىپ كەلگەن ئادەمگە پات-پات قاراپ قويياتتى، ئۇ، ئالدىدىكى ھارۋا ھەيدىگۈچىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان بولسىمۇ

مۇ قۇلىقىغا يېتىدىغان شاپ بۇرۇتى يېرىم كۆرۈنۈپ، بېشىدىكى تەلپىكىگە ماسلاشقانىدى. ئۇستىدە قىزىل چەكمەن پەرىجە، بېلىدە كۈمۈشتەك قەلەي پىستان قېقىلىغان تېرە بەلۋاغ بار، قارا شىم، تۇمشۇقى ئاسمانغا قاراپ تۇرغان قىزىل ئۆتۈك كىيگەن بۇ ئادەم مۇنداقچە ئېيتقاندا بىر سۈرلۈك ئىدى.

— ئىلگىرى ئوردىغا بارغانمىدىڭلا؟، — بۇ ئادەم ئارقىسىغىمۇ قارىماي بىردىنلا ئېغىز ئاچتى.

— بىزگە نەدە ئونداق پۇرسەت دەيسىز ئاكا، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى سوئالنىڭ ئۆزلىرىگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ.

— دېگىنىڭ توغرا، ھەممىلا ئادەمگە ئۇنداق پۇرسەت بولۇۋەرمەيدۇ، غوجادادىمىزنىڭ ئىشى بولمىسا، ھېچكىمنى بارغۇزمايدۇ، پەقەت مەسلىھەت سورايدىغان، مەنسەپكە تەيىنلەنگەن ئادەملەرلا كىرىپ-چىقىدۇ، — دېدى ئۇ.

— ئۇنداقتا بىزنىڭ ھەر ئىككىسىگىلا شەرتىمىز توشمايدىكەن، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا ئۆزلىرىچە. بۇ ھال ئوردىدىن كەلگۈچىنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ قويغاندەك بولدى، "بۇلارنى غوجادادىمىز چاقىرغان بىلەن چاغلىق نېمىلەر ئىكەن، مېنىڭچىلىكمۇ بىلمەيدىكەن" دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ چاقىرىلىغۇچىلارنىڭ ئۆزئارا قىلغان پاراڭلىرىغا جاۋاب بەرگۈسى كېلىپ:

— ئوردىغا بارغاندا بىلىسىلەر، — دېدى.

شەھەر ئىچى مەھەللىسىنىڭ ئەگرى-توقاي تار كو-
چىلىرىدىن ماڭغان كالاسكا سىرلانمىغان چوڭ بىر دەرۋازا
ئالدىدا توختىدى.
دەرۋازىدىن بىر كىشى چىقىپ ئىچكىرىنى ئشارەت
قىلدى. ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن ئوڭ تەرەپتىكى قوش
ئىشىك بىلەن بىر ئازادە خانىغا كىردى. ئاندىن يەنە بىر
سىرلانغان قوش ئىشىكنى قىيا ئېچىپ:
— مېھمانلار كەلدى تەقسىر، — دېدى. ئۆي ئىچى-
دىن ئىجازەت بېرىلگەندە ئۇ كىشى دالاندا قېلىپ، كەل-
گۈچىلەرنى كىرىشكە ئىملىدى.
- ئەسسالامۇئەلەيكۈم!
— ۋەئەلەيكوم ئەسسالام، كېلىڭلار، يۇقىرى ئۆتۈپ
ئولتۇرۇڭلار، — دېدى ھاكىمبەگ غوجا. يېنىدىكى سا-
قاللىق ئادەم ھەم تەكرارلاپ سۆز قوشتى. ئەنۋەر ناسىرى
بىلەن لۇتپۇللا ئۆيگە ئايلاندۇرۇپ سېلىۋەتكەن يېكەندار-
لارنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىن ئورۇن ئېلىپ ئالقانلىرىنى يايغا-
نىدى، ساقاللىق تەقۋادار سۆپەت ئادەم:
— ئامىن، ئاللاھۇئەكبەر، — دەپ دۇئا قىلىپ بە-
دى. شۇنىڭ بىلەن قىسقا ئەھۋال سوراشتى.
— قايسىڭلار ھېلىقى قوشاقچى؟.
— غوجادادىمىز بەلكىم لۇتپۇللانى دەۋاتىدىغۇ دەي-
مەن، مانا بۇ يىگىت، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.
— ئېتىڭمۇ تەس ئىكەن، كىمنىڭ بالىسى سەن؟ —
سورىدى ھاكىمبەگ غوجا.
— مەن نىلقىلىق ھېزىم ئاخۇنۇنىڭ بالىسى، بۇ يەردە

تۇغقانلارنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ ئوقۇيمەن. مۇشۇ مەھەللىدە توختاخۇن زەرگا دېگەن چوڭ دادام بار. — دېدى لۇتپۇللا.

— مۇنداق دېگىن، توختاخۇن مېنىڭ قوشنام بولىدۇ.

— دېدى غوجام.

— يالاڭباش كىرىپ كەلگىنىڭدىن ئورۇسمىكىن دېۋىدىم، بىز خەقىتىن ئىكەنسەندە، — دېدى ساقاللىق ئادەم.

— ئورۇس مەكتەپتە ئوقۇيدۇ، — دەپ ئىزاھات بەردى ئەنۋەر ناسىرى.

— ناھايىتى ياخشى، ئوقۇغان دېگەن ئۇلۇق ئىش، شۇنداقتۇ مۇپتى ئاخونۇم؟، — دېدى غوجام.

— تەقسىر، مەدرىستىن يۇقىرى ئەمەستۇ؟. — دېدى يالغاندىن كۈلگەن مۇپتى ئاخۇنۇم. — ھېلىتىنلا يالاڭباش يۈرۈشنى ئۆگىنىپتۇ...

— ھوي مۇپتى ئاخونۇم، ئەمىسە، سىلىدەك سەللە يۆگىۋالسا بولاتتىمۇ؟ ھى ھى ھى، بەزى يوغان سەللە يۆگىگەنلەردىن مۇشۇنداق پاخما باشلار تېخى ئۇقۇمۇشلۇق، "زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق" دېگەن ئەمەسمۇ، كونىلار، مۇنداق بالىلارنىڭ بېشىغا قارىماي قىلغان ئىشىغا قاراش كېرەك.

بۇ سۆزلەر قورۇنۇپ ئولتۇرغان ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللاغا قەپەزدىن چىققان تورغايدەك ئازادىلىك بېغىشلىدى.

— ھە، ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ گېپىگە كېلىلى. سېنى چاقىرتقىنىم ئويەر-بويەردىكى سورۇنلاردا گېپىڭ بولۇپ

قالىدۇ. گېزىتلەرگىمۇ قوشاقلىرىڭ چىقىپ تۇرۇپتۇدەك. ئۆزەڭ تېخى ئوقوغۇچى ئىكەنسەن. سېنىڭ ياپون جاھاز-گىرلىكىنىڭ ۋەتىنىمىزنى ئاياق-ئاستى قىلغىنىغا قارشى خەلققە مەدەت بېرىدىغان قوشاقلىرىڭ ئەل قاتارى مېنىمۇ خۇشال قىلدى. نېمىشقا دېسەڭ، مەن ئىلىدىكى شۇ ئىش-قا مەسئۇل ئەمەسمۇ!

— تىلغا ئالغانلىرىغا رەھمەت تەقسىر، — دېدى لۇت-پۇللا.

— يەنە ساۋاتسىزلىقنى تۇگىتىش، مەدەنىيەت توغرا-سىدا ھەم يېزىپسەن، — دەپ داۋام قىلدى ھاكىمبەگ غوجا، — تەقسىر بۇلاردىن سىلىنىڭ خەۋەرلىرىمۇ باردۇ؟

— دېدى مۇپتى ئاخۇنۇمغا بۇرۇلۇپ قارىغان غوجام.

— ھە، مەن...

— مۇنداق ئەمەسمۇ، ئەمدى بىلدىگىزغۇ دەيمەن ھى ھى ھى. — غوجام ئەنۋەر ناسىرىگە يۈزلىنىپ، — سەن كىم بولىسەن؟— دېدى.

گېزىتخانىدا ئىشلەيمەن تەقسىر.

— ئەنۋەر ناسىرى دېگەن شائىرىمىز، — دېدى لۇت-پۇللا تولۇقلاپ.

— شائىر؟

— ھەئە، شائىر دېگىنىمىز قوشاق، بىيىتلاردىن يۇ-قىرى سۈپەت، — دەپ چۈشەندۈردى لۇتپۇللا.

— ھە، ئۇمۇ ناخشىچى، دۇتارچى، قوشاقچى دېگەن-دەك شائىرچى دېسە بولىدىغان ئۆز تىلىمىز دېسەكچۇ. چولوقايدا تىيىپ زات، جاغىستايدا نەزەر غوجا دېگەن

قوشاقچىلارمۇ بار تونۇشىدىغانسىلەر؟

— تونۇيمىز.

— سېنىڭ ئوقۇشۇڭ قاچان تۈگەيدۇ؟

— بۇ يىل.

— سەنمۇ گېزىتخانىدا ئىشلەمسەن؟

— يوقسۇ، ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا بارىمەن.

ھۇششەرە، بۇ ئارزۇيۇڭ بولىدۇ. ئۈرۈمچىدە خەنزۇچە ئۇگەنسەڭ، مەندەك توكچى ئارىلاشتۇرماي، بىۋاستە سۆزلىشىۋېرىسەن. مېنىڭ دەيدىغىنىم تۈگىدى ئوغلۇم، نېمە تەلىپىڭ بار؟، — دېدى ھاكىمبەگ غوجا.

— مەن ئوقۇغۇچىنىڭ نېمە تەلىپىم بولاتتى تەقسىر، ئورۇس مەكتىپى بىلەن ئۇيغۇر مەكتىپىنىڭ تەنتەربىيە شارائىتلىرى ئوخشىمايدۇ، شۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈنسە دەيمەن.

— سېنىڭچۇ بالام؟

— گېزىتىمىز خەلقنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقالمايۋاتىدۇ، ماشىنا، قەغەزلەر كەم. — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

— تىلىكىڭلارنى ھاكىملارغا، دوتەيگە يەتكۈزىمەن.

— دېدى ھاكىمبەگ غوجا خۇش چىراي ئىپادىسى بىلەن.

— ئەمىسە ئىجازەت بەرسىلە، بىز قايتىلى سىلىنىڭ ھۇ ئىشلىرى باردۇ، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى ھاكىمبەگ غوجا ئولتۇرغان ئورنىدىلا ئۇلار بىلەن خوشلاشتى.

ئەمدى ئۇلار كالاسكىدا ئولتۇرۇشنى رەت قىلىپ ئارىلىق يېقىن دەپ پىيادە قايتتى. دەرۋازىدىن چىقىپلا ئۇدۇل تار كوچىغا كىرگەندە، لۇتپۇللا تەسىراتىنى سۆزلەشكە

كه باشلىدى.

ھېلىقى شاپ بۇرۇت "ئوردا" دېسه كۆز ئالدىمغا رىئايەتلەردىكى ئوردا كەلگەندى، سەپسالغانسىز، ئادەتتىكى ئۆي، تاملاردا ئويۇق، تۆشۈك، نېمىدېگەن ئاد-دى-ساددا، تېخى ئىشىك باقارلىرىنچۇ، بەلكىم بىز كىرگەن ئۆي ئوردا ئەمەستۇ-ھە؟

— بۇرۇن ئەلاخان سۇلتانلىقىدىن تارتىپ ئوردا خادىملىرى تۇرغان ئاشۇ مەھەللىنى شۇنداق ئاتاش ئادەت بولۇپ قالغان گەپ. ھاكىمبەگ غوجىنىڭ ئۆيىنى دېسەك ئۇ ئۆزىگە لايىق قەدىمكى قائىدىسىدىكى خانا. بۇ مەيلى قانداقلا بولمىسۇن ھۆكۈمەت ئىشىدىكى چوڭ ئادەمىمىز-دە. — ساددا ئادەم ئىكەن، لېكىن كۆڭۈل بۆلىدىغان تەرەپ-لىرى كەڭ بولسا كېرەك، ئەدەبىياتنىڭ ئىجتىمائىي رولى ھەققىدە ئۆز تىلى بىلەن بەرگەن باھاسىنى قارا-ھە، ھېلىقى تەلەپلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قالماس؟

— ئۇنى ئۇنتۇمايدۇ، لېكىن بايىقىدەك مۇتەئەسسىپ-لەرنىڭ تۇسالغۇسىغا ئۇچرىمايدۇ دېگىلىمۇ بولمايدۇ.

چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن ئۆيگە قايتقان لۇتپۇللا ئىشىكتىن كىرىشى بىلەن چايخانىدا بىرسى بىلەن پاراڭ-لىشىپ ئولتۇرغان نۇرجان:

— چۈشلۈك تاماققا كەلمەدىڭغۇ؟، — دېدى.

— سىرتتىن تاماق يېدىم، ئۇنى قويغىنا، كىمنىڭ قېشىغا باردىڭ، دېگىنە، — دېدى لۇتپۇللا ناتونۇش كىشىگە قاراپ قويۇپ، — قىزىق ئىشلار بولدى.

— ئۇنداق بولسا سۆزلەۋەر بۇ سەھرادىن كىرگەن بوۋايمۇ ئاڭلىسۇن.

— تۇغقىنىمىزمۇ؟

— تۇغقىنىمىزدەك ئادەم.

— ھاكىمبەگ غۇجامنى كۆردۈم.

— ئىلگىرى كۆرمىگەنمىدىڭ؟ — دېدى نۇرجان.

— يىراقتىن كۆرگەن، بۇ قېتىم چاقىرىپتىكەن ئۆيىدە ئەنۋەر ئاكام ئىككىمىز پاراڭلاشتۇق. يېنىدا بىر مۇپتىسى بىللە ئىكەن، بەك مۇتەئەسسىپتەك بىلىندى. لېكىن غو-جام ساددا كىچىك پېشىل ئادەم ئىكەن. ئۇ چوڭ دادامنى تونۇيدىكەن.

— بىر مەھەللىدە ئەمەسمۇ، — دېدى نۇرجان، — ئۇنداق بولسا، خۇشال بولۇشقا تېگىشلىك ئىكەن، ئور-دىغا بېرىپسەن-دە.

— ھاكىمبەگ غوجام بىر نەزەر تەككەن پادىشاھ-دە دەپ گەپكە ئارىلاشتى بوۋاي، — بۇ ئوغلۇم دېگەندەك ئۇ كىشىنىڭ نام-شەرىپىنى بىلىدىغانلار تولا. يۈز تۇرانە كۆ-رۈشكەنلەر ئۇنچىلىك كۆپ ئەمەس. بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدا قارىياغاچ مازارغا باراۋەت قىلىپ چىققىنىنى ئاڭ-لاپ ئەتراپتىكى مەھەللىلەردىن نۇرغۇن ئادەم ئۆزلىرىچە بارغانىدى. مەنمۇ شۇ قاتاردا كۆرگەنىدىم. ئۆزى ئۇنچە-كىرەك، ئاق سېرىق ئادەم بولۇپ، بېشىغا شىلەپە، ئۇس-تىگە پەرىنجە كىيىۋالغانىكەن. بىر چاغدا تورپانىيۈزى، كېپەكىيۈزى، ھەرەمباغدىن كەلگەن ھاپىزلار زىكرى سو-قۇپ، تەلقىن ئېتىشتى. شۇلار قايتقىچە ھەر خىل ئويۇن-

لار — چېلىشچىلار، ئۇسسۇلچىلار قىزىتقانىدى. . . كېيىن ئاڭلىساق شۇ يەردە ئەرز تۇتقانلارنىڭ ئەرزلىرىگە مۇھىرىسىنى بېسىپ شائىۋ، مىڭ بەگلىرىگە چۈشۈرۈپ بەرگەنىكەن. بۇلارغۇ بىر كونا پاراڭ، — دېدى بوۋاي ئاخىرىدا.

— لۇتپۇللاغا كونا پاراڭ ئەمەس، چۈچەك، قوشاقلار بولسا تېخىمۇ ياخشى دېسىلە.

— ئۇنىڭغىمۇ مەندە يېتىپ ئاشقۇدەك پاراڭلار بار. بىز دېھقان ئادەم دېگەن ئاشلىقنى ئېلىپ بولۇپ قالغان ۋاقتىنى پاراڭ بىلەن ئۆتكۈزىمىز — دېدى بوۋاي. — دېھقان بولغاندا گادايلىرىنىڭ بىرسى مەن، تىرىكچىلىكىم غايىب يامغۇرغا ئۈمىد باغلاپ ئاپتاپ قويۇق چۈشىدىغان پۇشقاق يەرگە بىنام تېرىش بىلەن بولىدۇ. لېكىن سىلەرگە شۇنىڭ ئۈنىدىن ساتتىم، يېگەندە بىلمىسىلەر، لەڭمىنى تازا ئوخشايدۇ، هورۇنىنى تىترەپ تۇرىدۇ.

— ئاپتاپ قويۇق چۈشىدىغان پۇشقاق يېرىڭىز نېمە-سى، شۇنچە كەڭ دالىدا؟ — سورىدى لۇتپۇللا.

— دېگىنىڭ توغرا. مەن هېچكىم ياراتماي تاشلىۋەتكەن يانتۇ، قىرقىلارغا تېرىقچىلىق قىلىمەن.

مەن ئەقلىمگە كەلسەم دادام مالاي ئىكەن. مەنمۇ مالاي بولغاندا دادام ئالەمدىن ئۆتتى. كونىلارنىڭ: "بار-نىڭ مايىقى تېگىدۇ، يوقنىڭ تايىقى" دېگەندەك كۈن ئۆتكۈزدۇم. باينىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ نېمە قىلىدىغىنىنى بىلەلمەيتتىم. شۇلارنىڭ بىرسىگە تىكىلىگەن سېلىق ئۈچۈنمۇ خوجايىن مېنىڭ چېرىكلىككە يې-

ېشىمنى ئېيتتى. مەن ئۇنۇمىدىم. شۇ باھانە بىلەن مېنى ھەيدىۋەتتى. ھەق تەلەپ قىلسام ھېلىقى يىگەن-ئىچكەن-لىرىمنى ھېسابلاپ ئىشتىن بوشاتتى. گادای ئۇچۇن بىر يەردە ئىشلىيەلمەسلىكمۇ ئېغىر تارتقۇلۇق ئىكەن... ئاشخانىسىدىكىلەردىن ئازراق نان ئېلىپ، نانىنى سۇغا چىلاپ يەۋاتسام، مەندىنمۇ بىچارە بىرسى سۇنۇك بويىدا ئولتۇرۇپ سۇ ئىچكەچ قولۇمدىكى نانغا قاراپ قويدى. مەن ئۇنىڭغا نان بەرسەم، ماڭا رەھمەت ئېيتىپ نانىنى ئالدى-دە يېرىمىنى ئەگەشتۇرۇۋالغان ئىتىغا بېرىپ، يېرىمىنى ئۆزى يېدى، ئەجەبلەندىم.

— يولۇچى ئىكەنسىز-دە، — دېدىم.

— يولۇچى؟، — دېدى ئۇ ماڭىمۇ قارىماي، — يولۇچى دېگەننىڭ مەنزىلى بولىدۇ، مەن سەرگەردان، مۇنۇ "تۆت كۆز" ئىتىم ھەمراھ.

مەن ئۇنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ تەققى-تۇرقىغا سەپسالسام قولىدا كىچىكىنە بىر تۇگۇنچەك، بىر تال تايىقى، ئاشۇ "تۆت كۆز" ئىتىدىن باشقا ھېچنەرسىسى يوق ئىدى. ئەمما تۇرمۇشىدا بىر سەرگۈزەشت بار ئىدى.

لېكىن مېنىڭ قولۇمدىن بايىقى بەرگەندىن باشقا نان بېرىشكىمۇ قورىبىم يەتمەيتتى. پەقەت "خوش" دەپلا مېڭىشتىن باشقا چارە يوق ئىدى.

— بەلكىم سەن "چاشقان ئۆزى پاتمىغان تۇشۇككە غەلۋىر سۆرەپتۇ" دېگەندەك ئىت ئەگەشتۇرىۋالغىنى نېمە-سىدۇ، دەپ ئويلىغانسەن. — دېدى سۆز باشلاپ ئۇ، مۇنۇ تۇرقۇم بىلەن بىراۋنىڭ ئۆيىگە بېرىشقىمۇ پېتىنالـ

مايمەن، شۇ گۈلاشقا دالمدا يېتىپ-قۇپۇپ يۇرىمەن. ئىت ماڭا ھەمراھ يەنە سەن "قايسى بىر دۇنيارىڭنى ئوغرى ئالار" دەرسەن. ئۇنىڭدىن غېمىم يوق. مەن سەرگەردان بولسامۇ ئادەم. ياشاشنى ئارزۇ قىلىمەن. مەن بۇ كۈن-لەرگە قالغىنىمغا ئىككى ئايدەك بولدى. ئۇ كا ئالدىراۋات-مىغانسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— ياق، — دېدىم.

— "كۆڭۈلنىڭ كىرىنى ئېيتسا كېتىدۇ، كىيىمنىڭ كىرىنى يۇسا" دەپتىكەن كونىلار، — دەپ گەپ باشلىدى ئۇ، — گەپنى قىسقارتىپ دېسەم، يول-يولدىن قوشۇلۇپ ئالتە شەھەردىن تۆت ئوغۇل بالا ئىش ئىزدەپ ئېلىغا چىقىپ قانىدۇق. ھەممىمىزنىڭ خىيالىدا "ئىلىنىڭ بىر ئېرىقىدا ئالتۇن، بىر ئېرىقىدا كۈمۈش ئاقىدىكەن" دېگەن ئىشەنچ بار ئىدى. "كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس" دېگەندەك ئىلىغىمۇ كەلدۇق. ئۇنداق ئېرىقىمۇ ئۇچرىمىدى، بىزدەك تىرىكچىلىك بىلەن چىقىپ ئىشسىز يۈرگەن يېتىمچى-يوقسۇللارمۇ تولىكەن. ھۈنىرى بارلار ھۈنىرى يوقلاردىن ياخشى ئىكەن. لېكىن تىرىك ئادەم بولغاندىن كېيىن بىر ئامالار بىلەن ئىشلەپ كۈن ئۆتكۈزگەن بولدۇق. بەزىلەر تەلۈلۈك قىلىپ يامولغىمۇ كىرىپ كەتتى... يازدىغۇ كۈن شۇنداق ئۆتتى، قىشتىچۇ؟ قىشتا خاتىغا يىغىلىدە-كەن. مەنمۇ خاتىدا ئىشلىدىم. ئەمما زادەمنىڭ ئەتىۋا-رى يوقكەن. ئۇنىڭغا نېمە ئامال.

ئاستا-ئاستا بىلدۇقكى، ئالتۇن ئاققان ئېرىق ئەمەل-دارلانىڭ، كۈمۈش ئاققان ئېرىق بايلارنىڭ، قاغجىراپ

تۇرغان ئېرىق گادايلارنىڭ ئىكەن، مۇنداق ئېرىقلار بىز-
نىڭ يۇرتتىمۇ بار ئەمەسمىدى.
يازغا چىققاندا خاڭ تاقالدى. يېتىمچى مەدىكارلار
ئۇۋىسىدىن چىققان ئۆمچۈكلەردەك تاراپ كەتتۇق. بىر
ئىش تېپىلىپ قالار.
مەندىن ئىلگىرى خاڭدا ئىشلىگەنلەر بار ئىكەن.
ئۇلارنىڭمۇ كۈنى بىز بىلەن ئوخشاش ئۆتۈپتۇ. مەيلى
كونىسى، مەيلى يېڭىسى بولسۇن مۇنداق قوشاقلارنى تەڭ
ئېيتىدىكەن:

قەشقەردىن چىققان بالىلار،
تەڭدىن تولىسى خاڭدا.
كەچ كۈزدە كېتەي دىسە،
بىردىن چاپىنى داڭدا.

زوخاڭدىن چۈشۈپ بېرىپ،
ھاڭنى چاپقان ئوخشايمىز،
بەرگىنى سۈنۈق يارماق،
جاننى ساتقان ئوخشايمىز.

مۇنداق قوشاقلار تولا. بىز مانا شۇ قوشاقلار بىلەن
ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز تەسەللى بېرىپ تۇردۇق. تېنىم ساقلا
بولسا سودىگەرلەرنىڭ ئىشىكىنى ھەيدەپ بولسىمۇ كىنو-
دىنى قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتۇمغا كەتكىنىم دۇرۇس ئىكەن.
مەن ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلاپ خىيالىارغا

چۆكتۇم. ھەر ئىككىمىز جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتتۇق. سۇنىڭ شىلدىرلاپ ئاققىنىدىن باشقا سادا يوق ئىدى. مەن ئۆز كەچمىشلىرىمنى ئۇنتۇغا سۆزلەشنى خالىمىدىم. چۈنكى ئۇنتۇمۇ دەردى ئاز ئەمەس ئىدى.

بۇرۇنقىلار "كۆپ ياشىغاندىن ئەقىل سورىغىچە كۆپ-نى كۆرگەندىن سورا" دەپتىكەن. بۇ كىشىدىن مەسلىھەت سورايچۇ.

— ئاكا، مەنمۇ بۇگۈن ئىشتىن قوغلاندىم. سىزچە نېمە قىلسام بولار؟ — دېدىم.

— ئەڭ ياخشىسى ئۇرۇق-توغقانلىرىڭدىن، يۇرتۇڭ-دىن ئايرىلما. — دېدى ئۇ. مەن ئۇنىڭ ئىسمىنىمۇ سو-رىماپتىمەن. ئاۋۇلى خۇدا، ئاندىن شۇ مۇساپىرنىڭ مەس-لىھەتى بويىچە ھېلىقى بىنام تىرىكچىلىكى بىلەن كېلىۋا-تىمەن، ئۆيىمىز ئەتراپىدىكى يەرلەرگە دەرەخ تىككەن-دىم، چوڭ بولغانلىرىنى ساتتىم ھەم ئىشلەتتىم، بەش بالام بار. — دېدى بوۋاي.

—يىلىگىز نېمە؟ — سورىدى نۇرجان.

— ئات.

— ھوي، يېشىمىز ئانچە پەرقلەنمەيدىكەنغۇ، — دېدى نۇرجان.

مېنىڭ قېرىپ كەتكىنىم يەنىلا شۇ تۇرمۇش غېرىبە-چىلىكىنىڭ ئالامىتى. — دېدى.

لۇتپۇللانىڭ خىيالى تېخىچىلا بوۋاينىڭ سۆزلىگەنلە-رىدە ئىدى. گەپنىڭ ئاخىرىسى ھازىرقى يامان ئەمەس تۇرمۇش ھالىتىدە توختىدى.

— باللىرىڭىز ئوقۇدىمۇ؟، — سورىدى لۇتپۇللا.

ھەي، مەن دادىسى ئوقۇمىغان تۇرسام باللار نەدە ئوقۇسۇن؟ بىزنىڭ مەھەللىدە ئوقۇغانلار يوق. مەسچىتنىڭ بىر سولتەك ئىمامى ئانچە-مۇنچە خەت بىلىدۇ. ئەلـلىك بېشىمۇ قارا تۇرۇك.

لېكىن ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئوقۇمىغان بىلەن ناخشا ئېيتىشقا، قوشاق قېتىشقا ئامراق ئىكەن، يولدا، ئۆيدە قىسقىسى، ھەممىلا يەردە ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ناخشىدىن خالي ئەمەس، ئەمما بىز خەقنىڭ قانچىلىك ناخشىسى بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

— مەھەللەڭلەر چوڭمۇ؟ — سورىدى لۇتپۇللا.

— خېلى چوڭ، قىرىقتەك تۇتۇن بار.

ئانچە چوڭ مەھەللە ئەمەسكەن.

— بىراق ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغانلار تولا ئۆتكەنـكەن. شۇڭلاشقا قۇلاق موللىسى ئاز ئەمەس.

— قوشاق توغرىسىدا گەپ ئارىلاپ كەتتۇق، ئۇ، قانداق قوشاقلار؟

— ئۇلارنىڭ قانداق قوشاقلىقىنى دەپ بېرەلمەيمەن. بەزىلىرىنى ناخشىمىزدا، بەزىلىرىنى ئۆزئارا كۆڭۈل ئېچىش تېرىقىسىدە ئېيتىشىمىز. ئۇنداق بولسا، قايسىسى ئېسىمغا كەلسە شۇنى دەپ كۆرەيمۇ؟

گايىلار باغ-ۋاران قىپتۇ،
يار بويىدىكى ھاڭغا.
ئەللىك بېشىلىق تېگىپتۇ،

هارۋىكەش دوگان پاڭغا.

ئوزۇلا يەي ئوزۇلا،
قويدىن تولا قوزىلا.
دوگان ئۆرۈلۈپ كەتسە،
ماموت كېلىپ بوزىلا.

غانجوغامغا باغلايمەن،
ببلى بوغۇم قاپاقنى.
شويلا بىلەن ئۆلتۈرسە،
يۇنۇس دېگەن چاپاقنى.

چورۇقنى چاققان قىلغان،
كېگىز پېتەك ئەمەسمۇ؟
خەلپە پىرىدىن تانغان،
يۇنۇس كۆتەك ئەمەسمۇ؟

مىرابلار مىنەر تايغا،
سۇنى ياقىلار بايغا.
كەمبەغەللەر سۇ دېسە،
بېشىنى تىقار لايغا.

كەتمەن چاپماي بەگلىرىم،
تولدۇرۇپتۇ سېڭنى.
ئاق ئۇششاق بىلەن كۆمەچ،

كەمبەغەلنىڭ يېگىنى.

هوشۇر باقى، مەغپىرقازى، نۇرى ساغلىق،
پۇقرالارنىڭ يۇرەك-باغرىن قىلدى داغلىق.
قازى بولغان بۇ ئادەملەر شۇنداق بولسا،
ئاخىرەتتە راھەت تاپار يېرى چاغلىق.

ۋا دەرىخا بۇلاردىن كۆپ ئەلەم يەتتى،
ئازابىدىن يۇرەكلەرگە دەزلەر كەتتى.
بۇ پانىدا مەنسەپ دېگەن شۇ قاتارلىق،
ئاخىرىدا بۇلارنىمۇ تاشلاپ كەتتى.

بوۋاي توختاپ قالدى. لېكىن ئۇ يەنە ئويلىنىۋېلىپ بىردىنلا:
— ھى ھى، نورۇز قوشىقى ئېسىمغا كېلىپ قالدى ياخشى، بۇنىمۇ يېزىۋال-ھە!، — دېدى.

يىل بېشى نورۇز كۈنى،
ئالەم گۈلىستان بولغۇسى.
ئاسماندىن يەرنىڭ يۈزىگە،
ئابۇ رەھمەت ياغقۇسى.
ھەر ئوغۇل خىزمەت قىلىپ،
ئۇستازىنى قىلسا رازى.
ئىككى ئالەمدە بۇ پەرزەنت،
ھەق رىزاسى تاپقۇسى.

نورۇز كەلدى جاھانغا،
بەرىپ ئىيتقىن ئاتاڭغا.
ئاتاڭ بەرسۇن بىر تەڭگە،
ئاپىرىپ بەرگىن موللاڭغا.

لۇتپۇللا بارغانسېرى كىرىشىپ بىر چەتتىن ئاڭلاپ خاتىرىلەپ، سوراپ ئاخىرى بوۋاينىڭ بىلىدىغانلىرىنى ئىيتقۇزدى ۋە خۇشال بولۇپ كۆپ رەھمەت ئېيتتى. پا-راڭچى بوۋاي تېخى "زېرىكتۈرۈپ قويمىغاندىمەن" دەپ ھۆزۈر ئېيتتى.

پاراڭلار ھەرىيەر-ھەرىيەردىن تەكرارلىنىپ ۋاقىت بىر يەرگە يەتتى. بوۋاي بىلەن نۇرجان ئاتلارغا چۆپ بېرىشكە چىقىپ كەتتى. لۇتپۇللا بۇگۈنكى ئەھمىيەتلىك كۈنىدىن رازى بولۇپ ياتقىغا چىقىپ لامپىنى ياقتى.

چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىت ئىدى. لۇتپۇللا بىر ئاغىنە-سى بىلەن ئەنۋەر ناسىرنىڭ بۆلۈمىگە كىرگەندە بىر نەچچە كىشى ئولتۇراتتى. بۆلۈمنى تاماكىنىڭ ئىسلىرى قاپلاپ تۇرغىنىغا قارىغاندا، ئۇلارنىڭ ئولتۇرغىنىغا خېلى بولغان بولسا كېرەك.

— كەل، كەل، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى ئوچۇق چە-راي بىلەن، — قۇلىقىڭمۇ قىزىدىغۇ دەيمەن؟

— قۇلىقىم ھەر قاچان قىزىققۇ، — دېدى لۇتپۇللا

ئەتراپىدىكىلەرگە سالام بېرىپ، — بۇگۈن ئوقۇتقۇچىلار-
نىڭ يىغىنى ئىكەن، ئىز بىكار.
— ئۇزەكمۇ بۇ ياقلارغا ئۇتمىگىلى خېلى بولۇپ
قالدى، بۇ يىگىت كىم؟ — سورىدى ئەنۋەر ناسىرى.
— ساۋاقدىشىم مىرخەلىل، — دېدى لۇتپۇللا ئەتراپ-
تىكىلەرگە يەنە بىر قاراپ، — ھوي، قاسىمكامنۇ بار
ئىكەنغۇ، ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ؟
— خىيالىڭدا گېزىتخانىغا مەنلا كېلىمەن دەيدىكەن-
سەن-دە! ، — دېدى قاسىم قىسمىتى. بۇ گەپ ھەممىنى
ئەجەبلەندۇردى. لۇتپۇللامۇ ھەيران بولدى-يۇ، بىراق چاند-
ىدۇرماي:
— قاسىمكا، بۇ ئۇزىڭىزگە ياراشمايدىغانلا چاقچاق-
قۇ؟ . — دېدى.
— چاقچاق! مەن چاقچاق قىلغۇدەك سەن كىم ئە-
ىدىك؟ تۆت تال شېئىر يېزىپ قويۇپ مېنىڭ شېئىرلىرىم-
ىدىن ئىللەت تاپقۇدەك بولدۇڭمۇ؟ مەن قاسىم قىسمىتى
بولۇپ شېئىرلار يازغاندا سەن نېمە قىلاتتىڭ؟ ، — دېدى
ئۇ قىزىرىپ. ئەتراپتىكىلەر "ھاي-ھاي" دېيىشتى.
— مۇنداق دەڭە، ئۇنداقتا ئىككىمىز تالىشىدىغان
گېزىتخانىدا ئۇچراشقىنىمىز ياخشى بوپتۇ. شېئىرلىرى-
ڭىزدىن ئىللەتنى مەن ئىزدەپ تاپمىدىم، ئۇ ئىللەتلەرنى
سىز شېئىرلىرىڭىز بىلەن بىللە چىقىرىۋاتىسىز. بۇنى
كىم بولسىمۇ بىلەلەيدۇ. مۇنۇ ئولتۇرغانلار ئىچىدىمۇ
شائىرلار بار، سىزنىڭ شېئىرىڭىزدىكى ئىللەتلەر ئۇلاردا
كۆرۈنمەيدۇ.

— ئېيتە، قېنى، نېمە ئىللەت ئىكەن ئۇ؟ ھاكاۋۇرلە-
مىگىنى قارا سېنىڭ! مەنچۇ، مەن...
— قېنىڭىزنى مۇنداق قىزىتىسىڭىز گېپىمىزنىڭ ئا-
خىرى جېدەلگە بارىدۇ. سىزنىڭ مېنى تەھدىت بىلەن
ئەمەس ئىلمىي چۈشەندۈرۈش بىلەن قايىل قىلىشىڭىزنى
تەلەپ قىلىمەن قاسىمكا.
— ئىلمىي؟ ھوي، رۇس مەكتەپتە ئوقۇغىنىڭ بىلەن
ئىلمىي مۇقامىڭغا يەتكەن بولۇپسەن-دە؟! ئۇ مېنىڭ شې-
ئىرلىرىمدىكى ئەرەبچە، پارسچە ئىشلەتكەن تىللىرىم
ئالدىدا قانچىلىك نېمىتى؟ مەن فوزولى، ھۇۋەيدا، بىلالى
بولىدا شېئىر يازىدىغان شائىر!
— مەن تالىشىدىغان ئىللەتكە ئەمدى كەلدىڭىز قا-
سىمكا، سىز پېشقەدەم شائىر، بۇ نۇقتىدىن سىزنى ھۆر-
مەت قىلىمەن. ئەمما شېئىرلىرىڭىزدا ئۆزىڭىزمۇ، ئو-
قۇرمەنلەرمۇ چۈشەنمەيدىغان غەيرىي تىللارنى ئىشلەتكەن-
لىكىڭىز مۇۋاپىق بولماپتۇ.
— كارامىتىڭ ئاشكارە بولدى، مەن چۈشەنمىدىم دې-
گىن. دېدىمغۇ، سەن تېخى تۇنۇگۈنكى بىر نېمە!
ئەتراپتىكىلەر غۇلغۇلا قىلىشقىلى تۇردى.
— بولدى قىلىڭلار، بىر-بىرىڭلارغا يول قويۇڭلار.
— شۇنداق بولسۇن، ئاخىرى چىقمايدىغان تالاشنى
قىلىۋەرمەيلى.
— رۇخسەت قىلىساڭلار، — دېدى لۇتپۇللا ئەتراپتە-
كىلەرگە مۇراجىئەت قىلغاندەك، — ئولتۇرغانلارنىڭ
ھەممىسى تىل بىلەن ھەپىلىشىدۇ. ئۇنىڭدىن كىشىلەر

بەھرىمەن بولىدۇ، ئۇلار چۈشەنمىسە نېمە پايدا؟

لۇتپۇللا يېنىدىن بىر خاتىرىنى ئالدى-دە، قىسمىتى شېئىرلىرىدىكى ئەرەبچە، پارسچە ئاتالغۇلارنى قاتارى ئو-قۇپ بىر-بىرلەپ يېشىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى-دە تالاشنىڭ بۇنچىلىك قىستاڭچىلىقىغا كېلىپ قالىدىغىنىنى ھېچكىم ئويلىمىغانىدى.

— دەيدىغىنىڭ شۇمۇ، بۇ بىر بالىلارچە ھەيران قې-لىش. ئۇ ئەنئەنىۋى شېئىرىيىتىمىزنىڭ تىل پاساھىتى، ئۇسلۇب ئىزلار تەلىمى — دېدى تەرلەپ كەتسىمۇ تەن بەرمە-گەن قاسىم قىسمىتى، — سەن يېشىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان تىل جەۋھەرلىرى شۇ شېئىر بىلەن بىللە يېشىلە-مەيدۇ. سەن نوغايچە، رۇسچە ئوقۇغان تۇرساڭ ئۇلارنى قانداق چۈشىنەتتىڭ! ھېھ!

— بۇ گەپلىرىڭىز خېلىلا سەمىمىي بولدى قاسىمكا، — دېدى لۇتپۇللا قەستەن ھاياجانلىنىپ، — مەن شۇنداق ئەھۋال ئاستىدىمۇ پەرق قىلدىم ، پەرق قىلغان ئىكەنمەن چۈشىنىمەن، ئەجەبا سىز شۇنچىلىك بىلگەن ئىكەنسىز ئانا تىلىڭىز بىلەن ئۇيغۇرچە يازمايسىز؟ مەسىلەن: ئانا تىلدىكى نۇرغۇن-بىسيارغا، ئاياغ-ئاستى-پايمالغا، غەم-خورلۇق-تەرەھھومغا، باتۇر-دىلاۋەرگە، قايغۇلۇق-مەھ-زونغا. . . قۇربان قىلىندى؟ يەنە تەكىتلەيمەن، سىزنىڭ شائىرلىقىڭىز توغرىسىدا گېپىم يوق. پەقەت تىلىڭىزدە-كى نۇقسانلارنى تۇزىتىش توغرۇلۇق تەكلىپ بېرىمەن. ئۇزىمىزدە بار بىر چىرايلىق سۆزنىڭ ئورنىغا كەڭ خەلققە چۈشىنىكسىز بولغان يات سۆزلەرنى ئىشلىتىش نېمىگە

هاجەت؟

— سەن يا قاپيسى، يا رېتىمى چۈشمەيدىغان بىر نېمىلەرنى يېزىپ ئەنئەنىۋى شېئىر ئۇسلۇبىمىزنى بۇزۇپ تۇرۇقلۇق ئۆزەڭنى قالتىس شائىر چاغلايدىغان ئوخشىمامسەن؟ سەنچۇ، سەن ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكىگە چۈشكەن مېتە ئىكەنسەن! . — دېۋەيلىدى قاسىم قىسمەتى لۇتپۇللاغا.

مەن يەنە تاكاللىشىپ تۇرمايمەن. ئۇيغۇر تىلىنىڭ تۇرکىي تىللار ئىچىدە پاساھەتلىك تىل ئىكەنلىكىنى ئاخىرى بىلىپ قالمىسز قاسىم ئاكا. — دېدى-دە، ئاغىنىسى بىلەن چىقىپ كەتتى. بۆلۈم ئىچى بىر ۋاقىتقىچىلىك جىملىققا چۆكتى.

— مەن ئۇنىڭغا تېخى تېتىيمەنغۇ، — دەپ جىملىقىنى بۇزدى قاسىم قىسمەتى، — شائىرمىش. ئۇنىڭ شېئىر دېگەن بىرنېمىلىرى فائىلاتون، مافائىلاتونلارغا چۈشەمدىكەن؟

— قىسمەتى، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — بايا تىن سىزگە يول قويدۇق. يەنە تەتۇرلۇك قىلىۋەرمەڭ. لۇتپۇللانىڭ شېئىرلىرى ئۇيغۇر هازىرقى زامان شېئىرىيىتىدىكى يېڭىلىق!

— بۇ پىكىرگە قوشۇلمەن، لۇتپۇللانىڭ دېگەنلىرى ئىلمىي هەم ئەمەلىيەت. ئۇ پەقەت تىلىڭىز ئۇستىدىلا توختالدى. راستىنى ئېيتقاندا، شېئىرلىرىڭىزدىكى ئۇيغۇرچە بولمىغان سۆزلىرىڭىزنى ئۆزىڭىزمۇ يېشەلمىگەنىدەك، مەنمۇ چۈشىنەلمەيمەن. شۇنچە ئەجىر قىلىپ يازغان

غان شېئىرلىرىڭىزنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى بولمىسا، ئۇ-
نىڭ نېمە ئەھمىيىتى، — دېدى جالالىدىن يەھيارى.
— مەن شائىر ئەمەس ئاداش قاسىم قىسمىتى، —
دېدى زۇنۇن قادىرى، — ئەلىشىر ناۋائىنى مەندىن ياخشى
بىلىسەن. ئۇ كىشى: "مەزىسىز شېئىر يېزىپ كىشىلەر-
نى رەنجىتكەندىن كۆرە، دالىدىن ئوتۇن تېرىپ جان باققان
ياخشى" دەپتىكەن. سېنىڭمۇ ئوتۇنچىلىق قىل دېمەيمەن،
ئويلىنىپ كۆر.
— ھا-ھا-ھا.
— زۇنۇن، گەپلىرىڭمۇ خىزىر بەرگەن "مەرتىۋەڭ"-
گە لايىق - تە، — دېيىشتى ئولتۇرغانلار.
— موللا بىلال ھەممىمىزگە تونۇش. ئۇنىڭ بىر غە-
زىلىدە:
ماڭا ئادەت بولۇپتۇر يارنىڭ كويىدا زار بولماق،
پىراقىدا كۆيۈپ ھەم كېچە-كۈندۈز بىقارار بولماق.
كېچىلەر زار يىغلاپ، كۆزگە ئۇيقۇنى ھارام ئەتمەك،
يۆرۈپ كۈندۈزجۇنۇنلاردەكيەنە بىئىختىيار بولماق.

دەپ قەلبىنى نەق ئانا تىلىدا بايان قىلغانىكەن. بىز
بۇنى چۈشەندۇق. شائىر ئالەمدىن ئۆتتى، شېئىرلىرى بىز
بىلەن يەنىلا ھايات.
— بىلالى شېئىرىيىتىمىزنىڭ ھەممە تۈرلىرىدە ياز-
دى. زۆرۈر تېپىلغاندا پارس تىلىنى ئىشلەتتى، ئەمما
ئۇنى ئۆزى مۇكەممەل بىلەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ شې-
ئىرلىرىنى ئوقۇغان ھەرقانداق كىشى چۈشىنىدۇ، زوقلە-

نىدۇ، — دەپ تەرىپلىدى ئەنۋەر ناسىرى.
پاراڭلار بارغانسېرى خىلمۇخىللىقا يۈزلەندى. چاقچاق-كۈلكىلەرمۇ ئارىلىشىپ تۇردى. قاسىم قىسمىتى بايىقى مۇنازىرىلەرگە قايىل بولدىمۇ ياكى رەنجىدىمۇ دەپ-مى ئىچىگە چۈشۈپ ئارقا-ئارقىدىن تاماكىسىنى چېكە-ۋەردى.
لۇتپۇللا گېزىتخانىدىن چىققاندىن كېيىن ئاغىنىسى ئەخمەت موزدۇزنىڭ دۇكىنىغا بېرىش ئىستىكى قوزغا-لدى-دە:
— مىرخەلىل، سەن ئەخمەت موزدۇزنى كۆرگەنغۇ دەيمەن؟، — دېدى.
— ئۇنىغۇ كۆرگەن، — دېدى مىرخەلىل، — ئۇ يەردىمۇ بايىقى شائىرلاردەك سەن بىلەن ئېلىشىدىغانلار يوقتۇ؟ — دەپ چېقىشتى.
— ئۇنىڭ گېزىتخانىدا يەنە كېلىپ خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن خادىملار ئارىسىدا ئۇچرىغىنى ياخشى بولدى. مەن ھامان بىر كۈنى ئۇنى ئىزدەپ دەيدىغىنىمنى دەيتتىم، — دېدى لۇتپۇللا.
ئۇلار شۇنداق پاراڭلار بىلەن ئەخمەت ئىشلەۋاتقان موزدۇزخانىغا يېتىپ باردى. لۇتپۇللا مىرخەلىل بىلەن كىرگەندە ئەخمەت باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتاتتى. ئۇلارنى كۆرۈپ تىنچلىق سورىغاندىن كېيىن:
— نېمە بولدى لۇتپۇللا، ئۇزاق يول ماڭغاندەكلا تە-نىق ئالىسەنغۇ؟، — دېدى ئەخمەت.
يول قىسقا، لېكىن گەپ ئۇزاق بولدى، — دېدى

لۇتپۇللا مىرخەلىلگە قاراپ قويۇپ، — گېزىتخانىدىن كې-
لىشىمىز.
— بىلىمەن باردىغان يەرلىرىڭنى، ئېشىنساڭ بىز-
نىڭ دۇكانغا كېلىسەن.
— دائىم كېلىمەنغۇ.
— ھەتتىگىنەي، تۇنۇگۈن كەلگەن بولساڭ سايىمكام-
نىڭ راسا بىر پاراڭچى ئۇلپىتى بىلەن تونۇشۇپ قالاتـ
تىڭ-دە. سايىمكا، ئۇنىڭ ئېتى نېمىتى؟
— ئابدۇللا ھاپىز، — دېدى سايىماخۇن، — كۆرسەڭ
بىر دېھقان. مالخىيىنى كۆزىگە باستۇرۇپ كىيىپ يۈرە-
دىغان، ئات ئىگەك، كۆزلىرى چوڭ، خۇش چاقچاق،
سورۇنلۇقى بار ئادەم.
— سازەندىمۇ؟ — سورىدى لۇتپۇللا.
— ياق، لېكىن ئۇ ئادەم پەيدا بولغان يەردە ناخشا-
ساز، چاقچاق، قىسقىسى "ھاھا" چىلار قىيامى بەرجەست
بولىدۇ، — دېدى سايىماخۇن.
— نەلىك ئادەم؟
— خۇدىياريۇزلۈك.
ئىشخانىدا بولقا، پورکۆپلارنىڭ تاقۇر-تۇقۇر ئاۋازلە-
رى ئۇزۇلمەيتتى. مىرخەلىل ئەخمەتنىڭ ئالدىدىكى پۈت-
كەن ئاياقنى كۆرگىنىچە ھەممىگە تەكشى قارايتتى. لۇت-
پۇللانىڭ كاللىسىدا ئابدۇللا ھاپىز دېگەننىڭ غۇۋا سىما-
سى ئەكس ئېتەتتى.
— سايىماخۇنكام ئۇ ئادەم بىلەن خېلى تونۇش ئوخ-
شايدۇ-دە.

— هه، تېخى دادام بىلەنمۇ تونۇشلۇقى بار، — دېدى ئەخمەت.

— ئۇ ئادەم تونۇش ئىزدىمەيدۇ. ئۇنىڭ پارتكىغا خۇشتار كىشىلەر ئۆزلىرى ئىزدەيدۇ، — دېدى سايىما-خۇن.

— خۇدىيارىۋزىدە دېگىن، — تەكرارلىدى لۇتپۇللا.

ئەخمەتنىڭ باھانىسىدا لۇتپۇللا بىلەن تونۇشۇپ قال-غان سايىماخۇن ئۆزى موزدۇزلۇققا قانچە قىزىقسا لۇتپۇل-لانىڭمۇ پاراڭچى، ناخشىچى، قوشاقچىلارغا شۇنداق قى-زىقىدىغىنىنى مۆلچەرلەپ:

— خۇدىيار يۇزىگە چىقىپ كۆرۈشۈپ كېلەمدۇق-يا؟ ، — دېدى.

— بولىدۇ، خادىكنى قوشۇپلا كېلىمەن، — دېدى لۇتپۇللا، — ۋاقىت بارمۇ؟

— ئۇكاموي، ئۇ بىر ئالۋاڭ ئەمەس، كۆڭۈل ئېچىش بولمامدۇ؟

— مەنمۇ بىللە بارىمەن، — دېدى ئەخمەت.

— بولىدۇ، — دېدى لۇتپۇللا، سەل ئويلىنىپ، ئالدى-مىزدىكى چارشەنبە مۇشۇ يەرگىلا كېلەي.

— چارشەنبەڭ ئۆگۈنلۈككىغۇ! — دېدى كۈلۈپ مىر-خەلىل.

— سەنچۇ؟، — سورىدى لۇتپۇللا.

— سىلەر بېرىپ كېلىڭلار، — دېدى مىرخەلىل.

بۇلار بىردەم سايىماخۇننىڭ قىزىق پاراڭلىرى بىلەن ئولتۇردى. مىرخەلىل بۇ دۇكاننىڭ ئىشلىرى ھەققەتەن

قالتسىلىقىنى، تىكشۈاتقان ۋە تىكىلىپ تەييار بولغان ئا-
ياغلاردىن كۆرۈپ قىزىققاچقىمۇ، بىر بەتىنكە تىكتۇر-
مەكچى بولدى.

لۇتپۇللا قوشقان ئات خادىككە شۇ تۇرقىدا ئىلگىرى
قوشۇلمىغاندەك تىپىرلاپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ مې-
ڭىشقا ئالدىرايتتى. لۇتپۇللامۇ دائىم كوچىلاردا خادىكى-
نىڭ ئالدىدا، يېنىچە ئولتۇرۇپ بوجىسىنى سىلكىپ ھەي-
دەيدىغان ھارۇنكەشلەرگە ئۆزىنى تەقلىت قىلىپ قامچا
ئۇرمايلا توغرا كۆۋرۈككە قاراپ ماڭدى. شۇ سۈرئەت
بىلەن موزدۇزخانا ئالدىغا كەلگەندە ئەخمەت دەرھال سايە-
ماخۇننى چاقىردى-دە، ھايال قىلماي يۈرۈپ كەتتى. ئۇ-
لار تاغدىن-باغدىن گەپلىشىپ بىر چاغدا خۇدىيار يۈزى
مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى.

مەھەللىنىڭ ئىچىگە كىرگەندە لۇتپۇللا:

— قايسى تەرەپكە ھەيدەيمەن، — دېدى.

— سول تەرەپكە تارت، ئۇنىڭ ئۆيى قۇمۇللۇق مە-
ھەللىسىدە، — دېدى سايىماخۇن.

— سايىمكا، — دېدى لۇتپۇللا ئەنسىرىگەندەك، —
ئەگەر ئۆيىدە مېھمان بولۇپ قالسا قانداق قىلىمىز؟

— ئۇنداق بولسا، قوشۇلۇپلا كېتىمىز، نېمىشقا دې-
سەڭ ئۇنىڭ ئۆيىگە ئويۇنچىلار كېلىدۇ دېگىنە، مېنىڭ
ئەندىشەم ئۇ ئادەم قامغاقتەك بىر يەردە تۇرمايدۇ، يوق
بولۇپ قالسىزە...

بۇ گەپ راستىنى ئېيتقاندا ھەممەيلەننى قاينىۋاتقان
قازانغا سۇ قۇيغاندەك شۇڭ قىلىپ قويدى.

— ئۇنىڭمۇ كارى چاغلىق، — دېدى ئەخمەت، ئەتە دۇكانغا يولۇقۇشنى ئۆيدىكىلەرگە دەپ قويمىز، بىز- نىڭ كېلىپ-كەتكىنىمىز بىر سەيلە بولۇپ قالىدۇ.

ئۇلار ئابدۇللا هاپىزنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردى-دە، دەرۋازىسى يوق هويلىغا خادىك بىلەنلا كىرىپ كەلدى. قوڭغۇراقلىرىنى جارانگلىتىپ كىرىپ كەلگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ئابدۇللا هاپىزنىڭ ئايالى هويلىغا چىقىپ ئۇلارنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ، پېشايۋانسىز سۇپىنىڭ ئوڭ تەرى- پىدىكى بىر ئېغىزلىق سارايغا باشلىدى. ئۇلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن دۇئا قىلىپ بولۇپ، يەنە بىر تىنچلىق سورىشىۋېتىپ:

— ئابلاكام يوق ئوخشىمامدۇ؟، — دېدى سايىما- خۇن. لۇتپۇللا بىلەن ئەخمەت بىر-بىرىگە ئىتتىنىك قارى- شىۋالدى.

— هەئە، بۇگۈن تۆتىنچى كۈنى، — دېدى ئابدۇللا ها- پىزنىڭ ئايالى، — سىلەر خاتىرجەم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، ئۇ ئادەم بەزىدە شۇنداق غايىب بولۇپ، يەنە لۆكۈدە پەيدا بولۇپ قالىدۇ.

بىرقەدەر خاتىرجەملىك هېس قىلىشقان مېهمانلار ئۆز پاراڭلىرىنى قىلىپ ئولتۇردى. ئابدۇللا هاپىزنىڭ ئايىغى يېنىك ئايالى شۇ ئارىلىقتا چايلارنى تەييارلىغانى- دى. داستىخان سېلىنىپ بولغاندا هويلىدا بولۇنغان پاراڭ ئاڭلاندى. ئاخىرىسىدا ئابدۇللا هاپىزنىڭ ئايالىنىڭ:

ئەگەر بىرەر ئېشەك ئېلىۋالغان بولسىلازە ئايلىق يول- غا كېتىدىكەنلا-دە!، دېگىنى بىلەن تەڭ ئىككى ئەر كە-

شىنىڭ كۆلكىسى ئاڭلاندى. ئارقىدىن:
— مېھمان بار ئىكەن-ده، — دېدى بىر ئەر. —
سىلىنى ئىزدىگەن ئادەم ئۆيگىمۇ كېلەلەيدۇ ئەمەسمۇ، —
دېدى ئايال. ئابدۇللا ھاپىز سالام بىلەن ئۆيگە كىردى-ده،
بوسۇغىدا تىك تۇرغىنىچە مۇنداق قوشاق قاتتى:
سايىماخۇن ئېلىپ كەپتۇ،
ئىككى يېڭى مېھماننى.
مەنمۇ قۇرۇق كەلمىدىم،
باشلاپ كەلدىم نىزامنى.
ھەممىسى پاراقلىشىپ كۆلۈشۈپ كەتتى. شۇندىن كېيىن بىرقۇر ئەھۋال سوراشتى ھەم ئابدۇللا ھاپىز مېھاندىلارنى چايغا تەكلىپ قىلدى. ھېجىرلاردىكى چاي، قايمىقى لەيلەپ تۇرىدىغان ئىلى ئەتكەن چېيى بولماستىن، قارا ھېجىرنىڭ تېگى كۆرۈنۈپ تۇرغان قاراچاي ئىدى.
لۇتپۇللا ئەل قاتارى چايغا نان تەگكۈزۈپ ئىچىۋاتقان بولسىمۇ، يېزا ئادەملىرىنىڭ ئەڭ تۇڭۇن قاتلىمىدىكى ئابدۇللا ھاپىزنىڭ تۇرمۇشىنى بىۋاستە كۆرگەنلىكى، مۇشۇنداق نامرات تۇرمۇشتا بولسىمۇ كەيپىياتىنىڭ ئۇستۇنلىكىگە ھەيران قالدى.
— خوش، سايىماخۇن، بۇ يىگىتلەرنى ئەمدى تونۇشتۇرغاچ ئولتۇرغىن. — دېدى ئابدۇللا ھاپىز.
— مۇنۇ يىگىتنى دۇكاندا كۆرگەن بولغىيتىڭ، ئىسمى ئەخمەت، — دېدى سايىماخۇن، ھە، مۇنۇ يىگىت ئورۇس مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، ساڭا ئوخشاش قوشاقچى لۇتپۇللا.

— هوي! ئەكە قولۇكنى، بىر تۇتۇۋالاي، مەن شېـ
ئىرلىرىڭ بىلەن خېلىدىن بېرى تونۇش، قارا سېنى! مۇنۇ
كىشى كېپەكيۇزىلىك ئاتاقلىق نىزامىدۇن ھاپىز، — دېدى
ئابدۇللا ھاپىز خۇشال بولۇپ، — سايىماخۇن، ساكا رەھـ
مەت.

پاراكلار بارغانسېرى قىزىپ كەتتى، لېكىن پاراك
ماۋزۇلىرى شېئىر، قوشاقلارغا سىلجىغانسېرى سايىما-
خۇن بىلەن ئەخمەت بەزىدە نىزامىدۇن ھاپىزمۇ ئاكىلىغۇـ
چى بولۇۋالدى.

— سايىماخۇن، "موللام، پوشكالغا زولاك" دېگەنـ
دەك، قۇرۇق چاي بىلەن پاراكغا زورلىمىسام، سويىدىغان
قويۇم يوقلىقىنى بىلىسەن، — دېدى ئابدۇللا ھاپىز ئۆزىـ
نىڭ گېپىگە ئۆزى كۈلۈپ.

— بىزگە پاراك كېرەك، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى نىزامىدۇن ھاپىز، —
زورلايمەن دەپ ھەممە گەپنى سەنلا قىلما، مېھمانلاردىنـ
مۇ ئاكىلايلى.

— ئابدۇللا ئاكا، ئىككىكىلارنىڭ فامىلىسىمۇ ئوخـ
شاپ كېتەمدۇ ياكى بىر تۇغقانمۇ؟، — سورىدى لۇتپۇلـ
لا.

— ياق، ئوخشاپمۇ كەتمەيدۇ، بىر تۇغقانمۇ ئەمەس،
مېنىڭ دادامنىڭ ئىسمى ھاپىز، نىزامىدۇننىڭ مەرتىۋـ
سى ھاپىز.

— ھە، ئەمدى ئېنىق بولدى، — دېدى لۇتپۇللا، —
سىز قەيەردە ئوقۇغان؟

— شەھەردىكى مەدرىستە.

— شېئىر يېزىشنى مەدرىستە ئۆگەنگەنمۇ؟

— شۇنداق دېسەممۇ بولىدۇ، لېكىن بۇ خېمىرتۇرۇ-چى ئۆزىدە بولمىسا، ئۆگىنىپ ئالىدىغان ھۈنەر ئەمەس ئىكەن دەڭە. مەن سەھرادا بولغاچقا ھەر خىل ئادەملەر ئۈچرايدۇ، بەزىلەر "قانداق قىلسام قوشاق يازالايمەن" دەپ ئەزۈەيلەپ سورايدۇ، تېخى بەزىلەر قوشاقلىرىمنى كۆچۈرۈۋالىدۇ، يەنىلا "ئاتام ئېيتقان بايىقى".

— بۇ گەپلىرىڭ بىز ھۈنەرۋەنلەرگىمۇ خوپ كېلىدۇ دېگىنە ئابلاكا، — دېدى روھلانغان سايىماخۇن، — بىزنىڭ ھەممە ئىشىمىز ئەندىزىلىك. شۇنداق تۇرۇقلۇق بىر ئۇستىدىكى ئون شاگىرت ئون خىل ھۈنەرۋەن بولۇپ چىقىدۇ ئەمەسمۇ! بۇنىڭغا قارىغاندا سىلەرنىڭ ئىشىڭلار مېڭە بىلەنلا بولىدۇ-دە، شۇنداقمۇ نىزامىدۇنكا؟

— ئۇنى بىردېمە، مېنى نىزامىدۇن ھاپىز دەيدۇ، مەن ئوقۇيدىغان تەلقىنلەرنى ئىچىمدىن چىقارمايمەن. بۇرۇن-قىلارنىڭ نەزمىلىرى، — دېدى ئۇ.

لۇتپۇللا تەقەززالىق بىلەن باشقا گەپلەرنىڭ ئارىلى-شىپ كەتمەسلىكىنى كۈتەتتى. بۇچاغدىكى كەيپىيات ئۇ-نىڭغا يول قويىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇ:

— ئەمىسە، ئابدۇللا ھاپىز ئاكىنىڭ ئېسىگە كەلگەن شېئىر-قوشاقلىرىدىن ئاڭلاپ باقساق قانداق دەيسىلەر، — دېدى ئۇ كۆپچىلىكنى قوللاشقا ئۈندەپ. دېگەندەك ھەم-مە ماقۇل كۆردى.

— ئېسىمدىغۇ ھەممىسى بار، قايسىنى ئوقۇسام بو-

لارکسن، دېهقان بولغاندىن كېيىن شۇنىڭدىن باشلاپ- چۈ، — دېدى ئۆزىگە پىچىرلىغاندەك.

دۇنيا قىلاي ھەرقاچان سالامەت قىل يا ئاللا،
ھاياتلىقتا ئىشلىگەن جاسارەتلىك دېھقانلار.
ئاۋۋال باشلاپ ئەتىياز بايراۋاندا ئىشلەيدۇ،
ئېتىزلارنى كۆكلەتكەن ماتا نەتلىك دېھقانلار.
ياز كۈنى كەتمەن چېپىپ، قىش كۈنى كانىدا يېتىپ،
مېھمان كەلسە شات بولغان ھالاۋەتلىك دېھقانلار.
ئايدىڭلاردا باغ تارتىپ، ئۆستەڭ بويىدا ياتىپ،
تەشنالىقتا ئاھ ئۇرغان ئاسارەتلىك دېھقانلار.
خوتۇن-قىزلىرى چايغا، خويما ئۈستا ھەم نانغا،
راھەت بېرىدۇ جانغا شېرىن سۆزلۈك دېھقانلار.
ئۆشۈرە زاكات بېرىدۇ، بىر-بىرىگە كۆيىدۇ،
دۇنيالىرى-تەلىپى ئىجاۋەتلىك دېھقانلار.
مىسكىن قەلەم سەن ئەمدى دېھقانلارنى ماختىدىڭ،
ماختىشىڭغا ئەرزىيدۇ شاراپەتلىك دېھقانلار.

— قالتىس يېزىلىپتۇ!

— تەخەللۇسىڭىز "قەلەم" ئوخشىمامدۇ؟ — سورىدى لۇتپۇللا.

— ھەئە، شائىر بولغىنىڭ ئۈچۈن دەرھال بىلىۋالىدىڭ، — دېدى ئابدۇللا ھاپىز، — ئەمدى شۇ ھەقتە يازغىنىمنى ئوقۇپ بېرەي:

كېچه. كۈندۈز يازغىلى مەقسەتنى خۇمارى قەلەم،
قانچه يازسام شۇنچه زېبا دەردى گوفتارى قەلەم.
مەن خىيال قىلسام سېنى، سەندەك چىرايلىق بولمىغاي،
ئۈچ ھەرپتىن ئىبارەت ① ئالدىم مەن گىرىپتارى قەلەم.
"قاف". قانائەت ئەيلىسەك سىڭگەن توغاچىنى يېگىن،
بەك ئەجەپ راھەت ئىكەن، دەپ يازدى ھوشيارى قەلەم.
"لام". كەبى ئەگرى بولۇپ كىرمە يامانلىق يولىغا،
"مىم". مۇرادىڭغا يېتەرسەن دەيدۇ گۈلزارى قەلەم.
شائىرى، ئۇشبۇ قەلەمنىڭ بولىدىن ئايرىلمىغىل،
توغرا يولغا سېنى باشلار ھەم مەدەتكارى قەلەم.

ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار ئۆزلىرىنىڭ چۈشەنگىنىچە تەسىرلىنىپ رەھمەتلەر ئېيتىشتى. لۇتپۇللا شېئىرىيەت تەلى بويىچە تەھلىلى باھا بەردى.

— ئەمدى نىزامىدۇن ئاداش، سەنمۇ ھاپىزلىق بىلەن داڭ چىقارغان ئىدىڭغۇ، يادلىۋالغىنىڭ مېنىڭدىن تولا، ئوقۇپ بەرگىن، — دېدى ئابدۇللا ھاپىز.

— يالغۇز قانداق ھاپىزلىق قىلغىلى بولىدۇ؟

— ھاپىزلىق قىل دېمىدىم، بىرەر ھېكايەت ئوقۇساڭ. مۇ ھېساب، شۇنداقتۇ، — دېدى ئابدۇللا ھاپىز ئەتراپقا قاراپ. ئۇلار قوشۇلدى.

— ماقۇل، شەيخ سەئىدىدىن كەلتۈرەي:

---

① ئۈچ ھەرپ "قەلەم" سۆزىدىكى "ق(قاف)"، "ل(لام)"، "م(مىم)" ھەرپلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىت چىشلىدى بىر دېھقاننىڭ پۇتىنى،
چىشنىڭ ئىزى بولۇپ قالدى جاراھەت.
ئۇخلىمايتتى دېھقان ئازاب دەردىدىن،
بىر قىز چېغى قىلدى ئۇنى خىجالەت.
ئاتىسىغا دېدى قىزچاق دوق قىلىپ،
بولماسمىدى سەنمۇ ئىتنى چىشلىسەڭ!
نالىسىدىن توختاپ قالدى ئاتا جىم،
كۈلۈپ كەتتى ئاخىر بولۇپ ھالى تەڭ.
دېدى: قىزىم كۈچۈمىمغۇ يېتەتتى،
بىراق ئەيىب ئېتەر ئەللەر ئىشىمنى.
مەن ئادەم-دە! باشقا ئۆلۈم كەلسىمۇ،
ئىت پۇتىغا تەككۈزمەيمەن چىشىمنى.

نىزامىدۇن ھاپىز بىر تۇرلۇك ئاھاڭغا سېلىپ، ئىدىق-لىق بايان قىلغاچقا چالا ساۋات بولۇشىغا قارىماي ھەممە-دىن ئىلگىرى سايىماخۇن تەشەككۇر بىلدۈردى. ئاندىن باشقىلارمۇ باريكاللار ئېيتىشتى.

سۆھبەتداشلىرىنىڭ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇۋاتقان-لىقلىرىدىن مەمنۇن بولغان ئابدۇللا ھاپىز:

— ئەمدى سىلەرگە مۇنۇ غەزەلنى ئوقۇپ بېرەي، — دېدى-دە، غەزىلنى باشلىدى:

ھەر كىشىنى خارئەيلەر ساھىبى ھەيران تەمە،
قەلبىنى گۈمران ئەيلەر تاقىتى نۇقسان تەمە.
نەپسى بەدنى سەمرىتىپ كىرسە تەمەنىڭ يولىغا،

لالما ئىتتەك زار ئەيلەر ئابىتى نىشان تەمە.
مۇمىن ئەرسەڭ بۇ تەمەنىڭ خالتىسىنى ئاسمىغىل،
توشمىغان ئەسلا تەمەنىڭ خالتىسى سەرسان تەمە.
ئەي قەلەم، سەن بۇ تەمەنى كۆيدۈرۈپ پاك ئەيلىگىل،
تۆۋە، دەپ تۇتقىل ياقاڭنى ساڭا دورمىزان تەمە.

شۇ تۇرقىدا ئابدۇللا ھاپىز شېئىرلىرىدىن مۇشائىرە قىلىۋاتقاندەك ئەمەس، تەمەخورلارنىڭ ھەرقانداق يەردە شۇمبۇيىدەك پەيدا بولىدىغانلىقى، ئۇنىڭ بەكمۇ رەزىللىكى ۋە ئۇنىڭدىن خالىي بولۇش ھەققىدە ئەھلى كىتابخانىلىق قىلىۋاتقان مەرتىۋىلىك ئۇستازغا ئوخشايتتى.
— شائىر يىگىت، — دېدى كۆپنى كۆرگەن نىزامىدۇن ھاپىز، — نېمە تەسىرات ئالدىڭ؟ :
تەسىراتىم ھەرقايسىڭلاردىن ئۆزگىچە ئەمەس، — دېدى لۇتپۇللا، — ئابدۇللا ھاپىز ئاكىنىڭ شېئىرىي ئىجادىيەتلىرى ھەم شېئىرىي پىكىرلىرى نېمە ئۈچۈن ئاڭلىغۇچىلارنى چوڭقۇر ئويغا سېلىپ، زوق بېرىدۇ دېگەندە، ئۇنىڭ تۇرمۇش پۇرىقى كۆچلۈك، ئىزدىنىشىنىڭ ئەتراپلىق ئىكەنلىكىدە دەپ بىلىمەن.
بۇ كىچىك سورۇن ئىشتىراكچىسىنىڭ ئاددىي، ئىخچام پىكرىگە ھەممىسى قوشۇلغانلىقلىرىنى ھەر تۇرلۈك ئىپادىلەر بىلەن بىلدۈرۈشتى ھەم بۇ دېھقان شائىرنىڭ ئەل ئىچىدىكى ھۆرمىتىنى تېلغا ئېلىشتى.
ئابدۇللا ھاپىزنىڭ ئوغلى ئىشكىتىن شەرەت قىلىپ دادىسىنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى. سەلدىن كېيىن ئۇ،

كۆلكىسى بىلەن كىرىپ داستىخاننى رەتلەشكە كىرىشكە. نىدى. نىزامىدۇن ھاپىز:

— ھەقىچان ئۆيدىكىلىرىڭ بىلەن دە-تالاش قىلدىڭغۇ دەيمەن؟— دېدى.

— بۇ بىر كونا "كېسەل" دېگىنە، — دېدى ئابدۇللا ھاپىز كۆلۈپ تۇرۇپ، — ئۆيگە مېھمان كەلسە ساھىبخان-لىقىمنى ئۇنتۇپ پاراڭ بىلەن بولۇپ كېتىدىكەنمەن، ئۆيدىكىلەر تاماقنى تەييارلاپ تەقەززا بولىدىكەن، شۇ گەپ، خۇش، قېنى مېھمانلار، سەھرا تامىقىدىن بەھۇزۇر ئېلىڭ-لارا!

مېھمان، ساھىبخان ئېچىلىپ-يېيىلىپ خوشلاشقان-دا، گۈگۈم چۈشكەنىدى. ھارۇنغا چىققان ئۇچ كىشى قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەچكە، بىر مۇنچە ئادەمدەك بىلىنىپ كەتتى.

— لۇتپۇللا، دېھقان قوشاقچىمىز بولامدىكەن؟، — دېدى سايىماخۇن.

— كىشىلەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنى تۇرغان ئورنى بەل-گىلىمەيدۇ، — دېدى لۇتپۇللا، — مۇنداقچە ئېيتقاندا ئابدۇللا ھاپىز ئاكا "ئەخلەت ئىچىدىكى ئالتۇن" ئىكەن.

تۇن پەردىسى بارغانسېرى كېڭىيىپ، ھەممىنى ئۆز ئىلكىگە ئالغىلى، ھەممە تەرەپ خىرەلەشكىلى باشلىدى.

غۇربەت تۇرمۇشتىكى خەلق شائىرى ئابدۇللا ھاپىز-نىڭ جاپاكەش، تىرىشچان، ئىرادىلىك سىماسى ياش شا-ئىر لۇتپۇللانىڭلا ئەمەس، چالا ساۋات، موزدۇز سايىما-خۇن، ئەخمەتلەرنىڭمۇ كۆز ئالدىدا ئەينەكتىكىدەك

ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

25

لۇتپۇللا چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەن-
دە بىر باغاقچە تاپشۇرۇپ ئالدى. ئۇنىڭدا: "لۇتپۇللا،
ئۆيۈڭدە ساقلاپ تۇر. ئە. ناسىرى" دېگەنلا سۆز يېزىلغا-
نىدى.

ئانچە كۆپ كېچىكمەي ئەنۋەر ناسىرى ھازىر بول-
دى، تاماقمۇ تەييار بولۇپ قالغاچقا لۇتپۇللانىڭ زورلىشى
بىلەن ئىككىسى تاماقلىنىپ چىقىپ كەتتى.

— ئالدىن خەۋەر قىلغان بولسىڭىز بولماسمىدى،
چوڭ ئادەم ئەمەسمۇ، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئاڭلىق قارايدىغۇ، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، —
شېئىرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ خاتىرجەم بولىدۇ.

شۇنداق قىلىپ بۇلار ئىمىنجان باۋدۇننىڭ ئۆيىگە
ماڭغانىدى.

— مېنىڭچە ئۇ ئادەمنى تارىخچى دەپ بەك ئۇزۇندىن
گەپ ئاچمىساق بولىدىغۇ، مۇشۇ ئۆزىمىزدىن ئىلگىرىكى
ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ تىپىكرەك ۋەقەلىرى ياخشى. نې-
مىشقا دېگەندە ئۇنداقلارنى كىتابتىن تاپقىلى بولمايدۇ.
سىزچە قانداق، — دېدى لۇتپۇللا.

— مەن كونكرېت ماۋزۇلاردا تەپسىلىي پاراڭلىشىپ
كۆرمىدىم. سورۇنلاردا كۆرۈشۈپ قالىمىز، كىشىلەر-
نىڭ تەرىپلىشىدە "ئىمىنجان تارىخ" دېيىشىدۇ. پىكرىڭ-

گه قوشۇلمەن، ئۆزىمىزنىڭ قىزىقىدىغان دائىرىسى ئەت-
راپىدا بولار.

بۇ ئىككىسى پاراڭ بىلەن بىزى يەرلىرى كەڭ، بەزى يەرلىرى تار كوچىلاردىن ئۆتۈپ، ئىمىنجان باۋدۇننىڭ ئۆيى بار كوچىغا بۇرۇلغاندا ئۇنىڭ بىر ئاتلىق ئادەمنى ئۇزىتىپ چىققانلىقىنى كۆردى. ئاتلىق ئادەم ئاخىرقى قېتىم ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ خۇشلا-
شىپ يىراقلاپ كەتتى. ئۇ، ئەنۋەرناسىرى بىلەن لۇتپۇللا-
غا قارىمۇ قارشى كېلىۋاتاتتى. يېقىن كەلگەندە بۇ ئىككى-
سى كۆز قىرلىرىدا قاراپ قويدى، ئاتلىقمۇ شۇنداق ئۆ-
تۈپ كەتتى. ئۇ، ئوتتۇرا ياشلاردىن هالقىغان سىپايە چى-
راي ئادەم ئىدى. ئاتنىڭ تۇپىسىدە قۇرغۇيدەك ئولتۇراتـ-
تى. قېشى، كۆزى، بۇرۇتى بەسلەشكەندەك قارا ئىدى. قىسقىسى، ئۇ بىر ئىللىق چىراي ئادەم ئىدى.

— سۆلەتلىك ئادەم ئىكەن-ھە!، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى.

— ئوقۇغان ئادەمدەك كۆرۈنىدۇ، — دېدى لۇتپۇللا.

بۇ ئىككىسى ئۇچراشقان يولۇچى ھەققىدە شۇنچە-
لىك دېيىشتى. ئۇلار مەنزىلگە يېتىپ كېلىشكەندە دەرۋازا يېپىقلىق ئىدى. ئۇلار قائىدە بويىچە دەرۋازىنى يېنىك قاقتى. ئانچە كېچىكمەي هويلىدىن:

— كىرىڭلار!، — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. شۇنىڭ بىلەن ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا هويلىغا كىرىپ كەل-
دى. پېشايۋاندا ئىمىنجان باۋدۇن قاراپ تۇراتتى. ئۇلارنى ساھىبخان ئۆيگە باشلىدى.

— بۇ يىگىت لۇتپۇللا بولامدۇ؟ — سورىدى ئىمىن-جان باۋدۇن.

— شۇنداق، — دېدى ئەنۋەر ناسىرى، — گېپىڭىزنى قىلىشىمىزۇ، كېلىشكە بۇگۈن بىر نېسىپ بوپتۇ.

— كەلگىنىڭلار ياخشى بوپتۇ، مەنمىچۇ مېھمان كې-لىپ تۇرمىسا يېتىمسىرىگەندەك بولۇپ قالىمەن، — دېدى ئىمىنجان باۋدۇن، — ئالدىڭلاردا جاغىستايلىق نە-زەر غوجىنى ئۇزىتىپ قويدۇم. سىلەرمۇ شائىر بولغاندىن كېيىن تونارسىلەر؟

— ھەي، ھېلى قولا ئات بىلەن ئۇتۇپ كەتكەن كىشى شۇ ئىكەن-دە! ئىسمىنى ئوبدان بىلىمىز، "ئۇيغۇر بالا-سى" تەخەللۇسىدا شېئىرلىرىنى ئوقۇغان، — دېدى ئەن-ۋەر ناسىرى.

— ئۇچراشقىنىڭلار دەل ئۇزى، — دېدى ئىمىنجان باۋدۇن.

— سەل بالدۇر كەلگەن بولساق تۇتۇپ قالار ئىكەن-مىز.

— مەن سىلەرنىڭ كېلىدىغانلىقىڭلارنى دېدىم. ئۇ-زىمۇ قىزىققانىدى. بىراق كېمە توختاپ قالىدۇ دەپ ئال-دىرىدى.

لۇتپۇللا ئىككىمىز "ئىمىنجان ئاكىنىڭ ئۇلپەتلىرى بولسا كېرەك، چىرايى ئىللىق ئىكەن" دەپ گېپىنى قى-لىشتۇق.

— ئۇقۇمۇشلۇق ئادەم ئۇ، ھازىر ئاقارتىش ماۋارىپ ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ئىمىنجان

باۋدۇن.

نەزەر غوجىنىڭ پاراڭلىرى ھەم باشقا پاراڭلاردىن كېيىن، بۇلار ئۆز گەپلىرىگە ئۆتتى.

— ئىمىنجان ئاكا، موللا بىلال ھەققىدە، ئۇنىڭ كىتابى توغرىسىدا ئانچە-مۇنچە ئاڭلايمەن، شۇ توغرىلىق پاراڭ قىلىپ بەرسىڭىز، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئەلۋەتتە سىز بىرقەدەر پىششىق بىلىسىزغۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى ئەنۋەر ناسىرى.

—بۇنىڭغا مەنمۇ قىزىققىنىم ئۈچۈن ئاز-تولا خەۋىرىم بار، قولدا كۆچۈرۈلگەن كىتابلىرىنى كۆرگەنمەن. «غازات دەر مۇلكى چىن» كىتابى مانجۇ ھاكىمىيىتىنىڭ شىنجاڭنى باشقۇرۇش ئۈچۈن تەسىس قىلغان قاتلاممۇ قاتلام تۈزۈملىرى، جەڭگى-جېدەللەر، جەنۇبتىن ئىلىغا كۆچۈرۈلگەن خەلق ئەھۋالى، ئىلى خەلقىنىڭ يەتتە سۇغا كۆچۈرۈلۈشى، چار روسىيىنىڭ ئىلىنى سورىغان گۈبىرناتورى، ئۆستەڭ ئالۋىڭى. . . قاتارلىقلارنى بايان قىلىدۇ.

شائىر موللا بىلال نازىمى ھىجرىيە 1238-يىلى قازانچىدىكى قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. بەيتۇللا مەدرىسىدە ئوقۇپ ئەرەب، پارس تىللىرىنى ئىگەللىگەن ۋە شۇ بەيتۇللادا ئىشلىگەن. بەيتۇللا مەسچىتىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە يېتىپ-قوپۇپ، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. «چاڭمۇزا يۈسۈپخان»، «نوزۇگۇم»، «غەزەلىيات» دېگەن كىتابلىرى بەيتۇللا مەسچىتىنىڭ ئاشۇ ئىككىنچى قەۋىتىدە يېزىلغانىكەن. شائىرنىڭ مۇنداق كىتابلارنى يېزىشى ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس. نېمىش-

ھا دېگەندە، ئۇ ئەلنىڭ ساداسىغا قۇلاق سالغۇچىدۇر ھەم باشقىلاردىن بالدۇرراق ئىپادە قىلغۇچىدۇر. . . ئەنە شۇنداق بۇيۇك ئەمگەك مېۋىلىرىنى ياراتقان بۇ زاتنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ غۇربەتچىلىكتە ئۆتكەنلىكى سۆزلىنىدۇ. ئەلنىڭ موللا بىلالنى تەرىپلىشى ئۇنىڭ ئەلگە تەقدىرداش ئىكەنلىكىدە، ئۇنىڭ ئادالەت قەلبىمى ھەق-ناھەقنى، ئېزىش-ئېزىلىشنى ئادەملەر تۇرمۇشىغا باغلاپ كۆرسەتتى:

ئاق ئۆستەڭنى چاپسۇن دەپ،
جاڭجۇندىن چۈشۈپتۇ خەت.
بۇيرۇقنى ئېلىپ كەلدى،
توڭچى بەگ دېگەن ئەخمەت.
مىڭ بەشيۈز تارانچىنى،
ئاق ئۆستەڭگە ئىشلەتتى،
ئالۋاڭنىڭ زەردابىدىن،
ئىشلەشتى ھەم يىغلاشتى.
. . . . . .

مانا مۇنداق قوشاقلاردىن ئۆستەڭ ئالۋىڭنىڭ قانچىلىك بېغىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

— ھەقىقەتەن بۇ قۇشاقلاردىن ئادەمنىڭ كۆز ئالدىغا شۇ ئەھۋاللار چېلىقىقاندەك بولىدىكەن، — دەپ تەسىراتىنى ئىزھار قىلدى ئەنۋەرناسىرى.

— بۇ سۆزىڭىز بېقىشلىق بولدى. مېنى بىر قىسىملار "ئىمىنجان تارىخ" دېيىشىدۇ، مەن ئۇنچىلىك تارىخ يې-

زىپ تونۇلغىدەك ئەمەسمەن. راستىنى ئېيتسام تارىخىي ۋەقەلەر يېزىلغان قوشاقلارنى، ناخشىلارنى، پۈتۈكلەرنى قىزىقىپ ئوقۇيمەن ۋە يېزىۋالىمەن.

— بۇ ئەجرىگىزنىڭ ئۆزىمۇ تارىخ. تارىخنى خەلق يازىدۇ. بۇ دېگەنلىك ھەممىسىنىڭ قوينىدا دەپتىرى بار دېگەنلىك ئەمەس. ئۇلارنىڭ بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدىكى مەيلى قانداق ئۇسۇل بىلەن بولمىسۇن ئەسلەپ بېرىشى، ئېغىزدىن-ئېغىزغا قالدۇرۇشىنىڭ ئۆزى تارىخ. دېمەك سىزدىن بىز، بىزدىن باشقىلار بىلىپ قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ يېزىلىدۇ. — دېدى لۇتپۇللا، — ئۇستازلارنىڭ ئالدىدا سەۋىرسىزلىك قىلىپ قويدۇمۇ نېمە؟

— يوقسۇ، — دېدى ئىمىنجان، — مۇھاكىمە پىكرىڭىز ئىنتىلىشچانلىقىڭىزنىڭ نىشانى.

شۇنداقتۇر ئەنۋەر ناسىرى؟

— شۇنداق، شۇنداق.

— ھالبۇكى، ئىنتىلگەن كىشى بەزىدە سوراپ، بەزىدە سورۇتۇپ يۇرۇپ بىلىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرىدۇ. شۇنداق قىلىپ بىرەر قوشاق ئارقىلىق بىر دەۋرنى ھېس قىلىمىز، بۇ بىزنى نېمىشقا قىزىقتۇرمىسۇن؟

ئەسلى سۆزىمىزگە قايتساق، مانا شۇنداق ئوقۇبەتلەر دۇنياسىدا قەرەلسىز بوران-چاپقۇن ئىچىدىكى ئەل بىلەن تەقدىرداش ياشىغان شائىر موللا بىلال كۆز ياشلىرى بىلەن:

كى زەر كۆرمىگەنلەر بولۇپ كەتتى باي،

ئېشەك مىنمىگەنلەر مىنىپ يۈردى تاي. —
دەپ تارىخ سەھىپىسىگە يېزىپ كەتتى. . . مەرھۇمنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە ئەسىرلەر بولسىمۇ تىلەكلىرى ئەل ئىچىدە ھايات.

— مەرھۇمنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن كۆرۈشكىلى بولار-مۇ؟، — سورىدى لۇتپۇللا.

— بەسى مۇشكۈل، — دېدى ئىمىنجان باۋدۇن، — ئاتىلىشىمچە چار روسىيىنىڭ ئىلىدىكى بىر ئەمەلدارى موللا بىلالنىڭ ئەسەرلىرىنى سوۋېتكە ئاپىرىپ كىتاب قىلىپ باستۇرغانمىش. ئىشەنچىم كامىلكى ئەگەر شائىر-نىڭ پۈتۈكلىرى مەتبەئە بىلەن ئۈچراشقانلا بولسا، كۆز-لەرنىڭ بىرىدە بىز بىلەنمۇ ئۈچرىشىدۇ. لېكىن مەن ئۇ-نىڭ قولىيازما كۆچۈرمىلىرىدىن كۆرگىنىم بار.

"ئاز بولسۇمۇ، ساز بولسۇن" دېگەندەك بۈگۈنكى شېئىرىن-سۆھبەت ۋاقتى ئاز بولسىمۇ مەزمۇنلۇق بولغاچ-قا، ئەنۋەر ناسىرى بىلەن لۇتپۇللا مەمنۇنىيەت بىلەن قايت-تى. ئۈيدە قالغان ئىمىنجان باۋدۇن تەرىپىنى كۆپ ئاڭلا-غان لۇتپۇللا بىلەن ئۈچرىشىپ ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا قايىل بولدى: ". . . كىم بىلىدۇ، بەلكىم موللا بىلالنىڭ ئىزىنى بېسىپ قالامسەن".

26

ئىمتىھان تەييارلىقىمۇ ياكى بىرەر شېئىرىي ئىجادىـ يەتلەر بىلەن بولۇۋاتامدۇ، لۇتپۇللا مەكتەپتىن باشقا يەر-

لەرگە ئانچە بارمايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

بۇگۈن ياتقىدا بىر كونۇبرتلىك خەتنى كۆردى، ئۇ-نىڭدا: "لۇتپۇللا، كەچقۇرۇندا ئۆيگە كېلىپ كەتكەي-سەن. زەينەپ غابىتۇ؟" دېگەن تەكلىپ يېزىلغانىدى. "نېمە ئىش بولغىيتى؟" ئۇ شۇنىڭ بىلەن تاماقنى ئالدى-راپ يېدى-دە، يۇرۇپ كەتتى.

"... كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئالدىراش بولۇپ زەينەپ ئاپپاينى ئانچە يوقلالمىدىم. ئەمما ئۇ مېنى شۇ توغرۇلۇق چاقىرتمايدۇ. ھەرھالدا بىرەر ئىشى باردۇ..."

كېچىكمەي بۇ تونۇش ئائىلىگە يېتىپ كەلگەن لۇتپۇللا خۇشال-خۇرام ھويلىغا كىرىش بىلەن تەڭ يېقىملىق ئاۋازى بىلەن ھەممىنى ئۆزىگە قاراتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم غابىت ئەۋزى، سالامەتمۇ سىز زەينەپ ئاپپاي؟ — دېدى لۇتپۇللا، ھەم شۇ جۇشقۇن-لۇقى بىلەن ئۆيگە كىردى-دە، ئۆيدىكى ئۇچ مېھمان بە-لەن ئۇچرىشىپ تىنچلىق سوراشتى. ئەھۋاللىشىشلار-نىڭ ئاخىرىسى ئۇزۇلمەي تۇرۇپ غەينۇللا ئەۋزىمو ھازىر بولدى، تىنچلىق سورۇشۇشلار يەنە تەكرارلاندى.

مېھمانلار تاتلىق-تۇرۇملەرگە ئېغىز تېگىپ، بىرنەچە-چە پىيالە چاي ئىچىشۇالغاندىن كېيىن، بىرسى گەپ قىلىپ، باشقىلىرى ئاڭلايدىغان سۆھبەتلەر باشلاندى.

— بۇگۈن تۇيۇقسىزلا ئۆزۈڭلارنى جەم بولۇشىمىز ئوقۇ-غۇچىمىز لۇتپۇللانى ئۇز ئىچىگە ئالغان ئۇچرىشىش، — دېدى زەينەپ ئاپپاي، — لۇتپۇللا بۇ يىل رۇس گىمنازىيە-نى تاماملاپ ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا بارىدۇ. ئۇستەل ئەترا-

پىدىكى مېھمانلارنى ساقلا تونۇشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇلارمۇ ئۇستازلىرىڭ. بىردەم كۆڭۈللۈك ئولتۇرايلى.

— ئوھھوي، سىزنىڭ مۇنداق ئاۋارە بولۇشىڭىزنى ئالدىن بىلگەن بولساق كەلمەس ئىكەنمەن. ئادەمنى خىجا-لەت قىلىپ، — دېدى لۇتپۇللا.

— ئاۋارە بولغۇدەك نېمە ئىش بولدى؟ مېنىڭچە ئۇس-تازلىرىڭ بىلەن مۇنداق دىدارلىشىش ساقلا خۇشاللىقتۇ؟

— دېدى غايىت ئەۋزى.

—شۇنداق، رەھمەت سىلەرگە،— دېدى لۇتپۇللا.

— ۋاقىت جەھەتتىنمۇ جايىدا بوپتۇ، لۇتپۇللانىڭ ئۇ-رۇق-تۇغقان، ئەل-ئاغىنىلىرى ئازئەمەس. ئۇزاتقۇچىلار بارغانسېرى ئالدىراش بولۇپ كېتەتتى، ھازىر ئۇنداق جىد-دىيلىك يوق. — دېدى غەينوللا ئەۋزى.

— ھازىر ئىمتىھان تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش بولۇۋا-تامسەن؟ — سورىدى تۇرده ئولتۇرغان سالاپەتلىك زۇھرە ئاپپاي.

— ھەئە شۇنداق، — دېدى لۇتپۇللا، — ئىمتىھاندىن باشقا ماقالىمۇ يېزىپ تاپشۇرىدىكەنمىز.

— بۇ ھەممە ئوقۇغۇچىلارغا ئەمەس، بۇ يىل ئوقۇش تۇگىتىدىغان ئوقۇغۇچىلارغىدۇ؟ — سورىدى غەينۇللا ئەۋزى، — ئارخىپلاشتۇرىدۇ ئەمەسمۇ!

— ئەگەر لۇتپۇللانىڭ تىرىشچانلىقى تاتار مەكتىپ-ىدىكىدەكلا بولسا، ئۇ ئىشلارغا ئىشەنچىم كامىل!، — دېدى زەينەپ ئاپپاي مەغرۇر قىياپەتتە.

— بەللى، — دېدى ئوقۇتقۇچى راۋىل، — زەينەپ

ئاپپاي، خۇددى بىز لۇتپۇللانى تونۇمايدىغاندەك گەپ قىلـ
ىدىگىز-ھە!
سورۇندىكىلەر بۇ ئورتاق كۆزقاراشقا كۆلۈشتى.
— ئاناتولى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا سېنى سوراپ تۇرىمەن. گىمنازىيىدىغۇ بىلىملىك ئوقۇتقۇچىلار ئاز ئەمەس. مەن ئۇلارنىڭ كىتابخانىسىدىن كىتاب ئارـ
يەت ئېلىپ ئوقۇيمەن، — دېدى غەينۇللا ئەۋزى.
— ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ كىتابخانىسى ئاۋازسىز ئو-
قۇتقۇچىلار ماكانى. — دېدى لۇتپۇللا ھۇزۇرلىنىپ، —
ئۆتكەندە غەينۇللا ئەۋزى مايا كوۋسكىينىڭ شېئىرىنى تەر-
جىمە قىلىپ "كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس، رۇسچىنىمۇ
ئۆگىنىۋالسەن" دېگەنىدى، ھازىر مەن شۇ تاغنىڭ ئۈس-
تىگە چىققان بولساممۇ شۇ ئىلھام ئېسىمدە تۇرىدۇ.
— كىتابقا يېقىنلىشىش ئۈمىدۋارلىقىنىڭ ئىپادىسى.
كىتاب مەيلى قايسى تىلدا بولمىسۇن ئىزدەنگەن ئوقۇر-
مەنگە ئۆزەڭ دېگەندەك ئاۋازسىز تىلى بىلەن ئىلىم ئاچقۇ-
چىنى تۇتقۇزىدۇ. . . — غەينۇللا ئەۋزى ئويچان كۆزلىرـ
نى ئەتراپقا تاشلاپ، — ياۋروپالىق مۇتەپەككۇر دىكارت:
"ئۆتكەن ئەسىر يازغۇچىلىرىنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇش دې-
گەنلىك — شۇ دەۋرنى ساياھەت قىلىش دېمەكتۇر" دېگە-
نىدى. بىر چاغلاردا تىلسىم بىلىنگەن رۇس تىل-يېزىقى
مانا ئەمدى ئېرىگەن مومدەك قولۇڭدا تۇرۇپتۇ. شۇ ئارقـ
لىق رۇس ئەدەبىياتىنى، رۇس مىللىتىنى بىلىپلا قالماي،
باشقا دۆلەت مەدەنىيىتىنىمۇ بىلىش ئاساسىنى قۇردۇڭ.
شۇنىڭ بىلەن زېھنىڭ ئېچىلىدۇ. . . بىز ئوقۇتقۇچىلار-

نىڭ ئوقۇغۇچىلاردىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز ئەنە شۇ.

ئۈستەل ئەتراپىدا ئولتۇرغانلار غەينۇللا ئەۋزىنىڭ لۇتپۇللانى كۆزدە تۇتۇپ قىلىۋاتقان سۆزلىرىنىڭ ئورتاق-لىقى ئۈچۈن ئانچە كۆپ گەپ ئارىلىماي زۆرۈر تېپىلغان پەيتلىرىدە ئەمەلىي مىساللار بىلەن سۆز قوشۇپ ئولتۇ-رۇشتى. لۇتپۇللا بولسا، ئاز سۆزلەپ، كۆپ ئاڭلاشقا تىرىشتى. مۇھىم يەرلىرىدە ئىپادە بىلدۈرۈپ تۇردى.

— ئۈمىدىڭىزلارنى ئاقلايمەن، — دېدى ئۇ، — مەن قەيەردە، قانچىلىك ئوقۇماي يەنىلا تاتار مەكتىپىدىن ئال-غان تەلىمىم شۇلارنىڭ موقەددىمىسى.

ئەتراپىدىكىلەر بىر-بىرلىرىگە مەمنۇنىيەتلىك قارى-شىۋالدى. ئۇنىڭ تاتار مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن بول-سۇن، ماتېرىياللىرىدىن بولسۇن تاتار مىللىتىنىڭ ئىلىم-پەن، ئەدەبىيات ۋە باشقا جەھەتلىرىنى بىلىپلا قالماي ئۆزبېك، ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلىرى ئىچىدىكى مەشھۇر-لىرىنىڭ نام-شەرىپى ۋە ئۇلارنىڭ ئىش-ئىزلىرىنى تونۇش، بىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانىدى؛ لۇتپۇللا بىر-بىرلەپ تىلغا ئالمىغان بولسىمۇ تەپەككۇر ئېكرانىدىن مەدەنى-يەت-مائارىپ، تىل-ئەدەبىيات ساھەسىدىكى مەشھۇر زات-لاردىن مىرجانى، توقاي، تاقتاش، ناۋايى، ھەمزە ھەكىم-زادە، ئاباي، مۇختار ئەۋىزوف، نۇرئىسرائىل، ئۆمەر مۇھەممىدى... لەر قاتار ئۆتتى.

— ئوقۇش ئارىسىدا ۋاقىت چىقىرىپ، ئۇيغۇر ئۇ-يۇشما سانايىنەپىسەگە قاتنىشىپ تۇرغىنىڭنى رازىيە خا-نىمدىن ئاڭلاپ خۇشال بولدۇم، — دېدى پېشقەدەم ئوقۇت-

قۇچى زۆھره ئاپپاي.
ئۇ يەرمۇ ماڭا بىر مەكتەپ بولدى، — دېدى لۇتپۇللا.
— چۈنكى ھەر ساھەدىكى ھەۋەسكارلار قاتنىشىدۇ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش بىلىمى يۇقىرى ھەم ئۇلار بىۋاستە خىلمۇ خىل ئۇچۇرلارغا ئىگە، شۇنداقتۇ، لۇتپۇللا؟، — دېدى غەيۇللا ئەۋزى.
— بەزىلىرى كەسپي ئارتىس، بەزىلىرى رېژىسسور ئىكەن.
— مەن لۇتپۇللانىڭ باشقا ئىشلىرىدىن خەۋىرىم يوق، شېئىرلارنى يېزىۋاتقىنىدىن رازى. راۋىلنىڭ بۇ باھاسىغا ئانچە رازى بولمىغان زەينەپ ئاپپاي:
— لۇتپۇللا ئەزەلدىنلا شۇنداق ئىدىغۇ، — دېدى.
— دېمەكچى بولغىنىم، — دېدى راۋىل، — ھازىر يېگىت بولدى، دەرسلىرى ئېغىر، تېخىمۇ سانايىنەپىسەنىڭ پائالىيەتلىرىگە ئارىلىشىپ تۇرىدىكەن ئەمەسمۇ. بىراق تىرىشچان ئادەمگە ۋاقىت يول بېرىدۇ.
— ھىم، بۇ گېپىڭ جايىدا، — دېدى زۆھره ئاپپاي.
پاراڭلار تۇرلىنىپ، ئايلىنىپ تۇردى. شۇ ئارىلىقتا زەينەپ ئاپپاي بىر ئالبومنى ئېلىپ كېلىپ ھەممىگە كۆرسەتتى. بۇ، تاتار مەكتەپ خاتىرىسى ئىدى. ئۇنىڭدا مۇشۇ ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى بار ئىدى. بۇ ئالبومدىكى سۈرەتلەر ئۇستىدە قىزىقارلىق ئەسلىمىلەر، سېغىنىشتۇرمىلار بولدى.
— لۇتپۇللا، — دېدى غايىت ئەۋزى، — نېمىشقا بەزى سۈرەتكە كۈلۈپ، بەزىلىرىگە قوشۇماڭنى تۇرۇپ

چۇشتۇك؟ ، — دېدى گەپكە سېلىپ.

— ئەۋزى، مەنمۇ ئۇنى ھازىر بىلىۋاتىمەن، — دېدى كۆلۈپ تۇرۇپ لۇتپۇللا، — بەلكىم ئەينى ۋاقىتتىكى تەسىرنىڭ ئالامىتى بولسا كېرەك.

لۇتپۇللانىڭ بۇ ئىزاھاتىنى سۇرەتكە چۇشكەن ۋاقىتتىكى ئەھۋال دېسىمۇ، ئۆزىنىڭ خۇلق-مىجەزى دېسىمۇ ياكى جەمئىيەتتىكى ئىنكاس دېسىمۇ بولىدىغاندەك ئىدى.

— دۇرۇس جاۋاب، — دېدى پېشقەدەم پىداگوگ ھەم پىسخولوگ غەيۇللا ئەۋزى، — ئىنسان ھامان خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق ئىچىدە ياشايدۇ.

— دېمەك شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سۇرەتلەر مېنىڭ ئالبۇم-مىمدا ساقلىنىۋاتىدۇ، — دېدى زەينەپ ئاپپاي، — ساقلاۋاتقان يەنە بىر خاتىرەم بار، مانا بۇ دەپتەر شۇ. بۇنىڭغا لۇتپۇللانىڭ «كۇرەشچان جۇڭگو خوتۇن-قىزلىرى» دېگەن شېئىرىنى تاتارچىغا تەرجىمە قىلىپ يېزىپ قويغانىدىم. بۇنىڭدا بىرسى لۇتپۇللانىڭ ساداسى ئاڭلىنىدۇ، يەنە بىرسى، ھەممىگىلارغا مەلۇم ئەرك قۇربانى ئەسمە[1] ئەسلىنىدۇ.

ئۇستەل ئەتراپىدىكىلەر زەينەپ ئاپپايغا تىكىلىپ تۇردى.

— مېنىڭ تەلىپىم، — دېدى زەينەپ ئاپپاي، — راۋىل خاتىرىگە سېلىشتۇرۇپ تۇرسا، لۇتپۇللائۇيغۇرچىسىنى

---

① ئەسمە— تاتار قىزى بولۇپ، غۇلجىدا خوتۇن-قىزلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەركىنلىكى توغرىسىدا سىياسىي تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، زۇرۇر پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغان ۋە بۇ پائالىيەتلەرگە باشلامچىلىق قىلغان. 20-يىللارنىڭ ئاخىرىدا فېئودال ئىستىبداد ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ، ئۇرۇمچىدە قەتلى قىلىنغان.

دېكلاماتسىيە قىلسا قانداق؟.

سورۇن ئەھلى لايىق تاپتى. بولۇپمۇ شېئىر ئاپتور-نىڭ ئېغىزىدىن بىۋاستە ئاڭلاپ چۈشىنىش پۈرسىتى ئۇ-لارنى خوش قىلدى. بىراق ئالدىنئالا لۇتپۇللانىڭ خەۋىرى بولمىغاچقا ئۇ شېئىر يېزىلغان خاتىرە يوق ئىدى. لېكىن ئوتلۇق قەلبىدىن فونتاندەك ئۇرغۇپ چىققان بۇ شېئىرنىڭ جاراڭلىق مىسرالىرى قانداقمۇ ئۇنتۇلۇپ قالسۇن؟! شا-ئىر ھازىر بىر شېئىرلا ئوقۇمايتتى، ئۇ ئانىلارنىڭ، خو-تۇن-قىزلارنىڭ تەڭسىزلىك دۇنياسىدا تارتقان ئازاب-ئو-قۇبەتلىرىنى، ئارزۇ-تىلەكلىرىنى، ھۆرلۈك ساداسىنى ئا-لەمگە ئاڭلىتىدىغان خىتابنامىسىنى ئوقۇيدۇ، ئۇ شۇنچە-لىك جاراڭلىق، باتۇرانە ئېيتالايدۇ، چۈنكى ئۇز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئەمەلىيەتلەرنى ئەنە شۇ يېرىم دۇنيالىق ئۇلۇق قوشۇننىڭ ھەققانىيەتلىك قان-ياشلىرى بىلەن يې-زىپ چىققان-دە! مانا ھازىر تالانتلىق شائىرىمىز لۇتپۇللا تېخى ئانىسىنىڭ سۈتى بۇرنىدىن تېمىپ تۇرغاندا يازغان شېئىرىنى قەددىنى رۇسلاپ ئوقۇدى:

"ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا" دەپتىكەن بىر ساددا،
تىترەك، قارا يىللارنىڭ بىر "دانىشمەنى" (!؟)
بىز ئەمدى ئارقىغا،
تاشلىدۇق بىز يىراقتا،
"چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا"
دېگەن چىگىش ئۆتمۇشنى.
ئەقلىڭ بىلەن تەڭشەپ ئۆتمۇش يىللىرىنىڭ .

دەل كۆكسىگە كۆرەش خەنجىرىنى ئۇرساڭ؛
مىڭ بىر بالالار بىلەن چاپلاشتۇرغان سىرلىرى،
ئېچىلىدۇ روشەن بولۇپ، قىلىنى قىرىق يارساڭ.
ھەممىمىزلا كۆرەشچان بىز، يىللىرىمىزمۇ كۆرەش
يىللىرى،
كۆرەشنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ئۆگەندى،
بىزدە ئەر-خوتۇن قىز.
ئۆتمۈشنىڭ تار يوللىرى قالدى ئارقىدا،
ماڭمىز ئېچىلدى،
داغدام يول-ئىز.

سورۇن ئەھلى ئۆزلىرىنىڭ نەدە ئولتۇرغانلىقلىرىنى ئۇنتۇغاندەك چاۋاكلار چېلىپ، ئارقىدىنلا يەنە جىم بولۇپ قېلىشتى.

تولۇق تەرجىمە قىلىنىپتۇ، — دېدى راۋىل — بۇ مىليونلىغان ئەسىملەرنىڭ تىلىكى.

— ئۇستازلارغا رەھمەت، — دېدى لۇتپۇللا.

— بۇ شېئىرنى تاتارچىغا تەرجىمە قىلغىنىڭ ياخشى بوپتۇ زەينەپ، نېمىشقا بالدۇر دېمىگەن بولغىيتتىڭ؟ — دېدى زۆھرە ئاپپاي.

ئاپتورنىڭ پىكرىنى ئالمىغانىدىم، — دېدى زەينەپ ئاپپاي، — ئەمدى كۆچۈرۈۋالساڭلارمۇ ئۆلگۈرىسىلەر.

شۇندىن كېيىن سورۇندىكىلەر لۇتپۇللاغا خاتىرە بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە تاتارچە، رۇسچە، ئۇيغۇرچە ھەر خىل كىتابلارمۇ بار ئىدى، ھەم ياخ-

شى تىلەكلەر ئېيتىپ، بۇ ئاخىرقى ئۇچرىشىش ئەمەسلىكىنى ئەسكەرتتى.

لۇتپۇللا ئۇستازلارنىڭ ئۇزىگە يېقىندىن كۆڭۈل بۆلگىنىگە تەشەككۈر بىلدۈردى، ھەمدە ئۇستازلىرىنىڭ تەلىپى بويىچە «جۇڭگو» دېگەن شېئىرىدىن ئارىيە ئوقۇدى.

جۇڭگو...
جۇڭگو! ئانا يۇرتىمىز سەندۇ.
چۈنكى بىز مىليونلىغان خەلق
سېنىڭ ئوماق قوينۇڭدا،
ساپ ھاۋاڭدا چوڭ بولغان؛
تېپىپ سېنىڭدە ئەقىل،
ئۆزىمىزنى تونۇپ ئوڭ بولغان.
ئىخ! شۇڭلاشقا جۇڭگو،
بىزنىڭ بويىنىمىزدا تۇغمەس قەرزىڭ بار.
ئۇنى بىز قىلىمىز ئادا،
بۇ يولدا جېنىمىز پىدا.

— بۇ مېنىڭ بىر خاتىرەم بولۇپ قالسۇن، — دېدى لۇتپۇللا. كۆپچىلىكنىڭ ھاياجېنى بېسىلىش بىلەن تەڭ غەينۇللا ئەۋزى:

— خاتىرەڭ ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك بولدى. شائىرنىڭ ئەڭ قىممەتلىك سۆزۈغىتى شېئىردۇر. «جۇڭگو» نامىلىق شېئىرىڭ بىزگىمۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئەسلەتتى. جۇڭگو دېمەك ۋەتەن دېمەك. ۋەتەن دېمەك ئاتا-ئانا، قوۋمى-

قېرىنداش، يۈرت دېمەكتۇر، سەن شۇ يۈرتتا يىلتىز تارتقان قارىغاي!

ئولتۇرۇش ئاخىرلىشىپ ھەركىم ياخشى تىلەكلەر بەلەن قايتىشتى.

لۇتپۇللا ئۆزىنى يېنىك ھېس قىلىپ باراتتى. بۇنىڭدىكى سەۋەب — ئۇستازلىرىنىڭ ئالدىدا ئۆز ئىرادىسىنى ئىزھار قىلغانلىقى ئىدى.

27

ئىككى كۈن ئىلگىرى رۇس گىمنازىيىدە كانىكول بولغانىدى. بۈگۈن يۇقىرى سىنىپنى تاماملىغان ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئايرىم يىغىن ئېچىپ شاھادەتنامە ھەم خاتىرە بۈيۈملار تارقاتماقچى بولدى. بۇ كىچىك ئەمما ئەھمىيەتلىك يىغىن سىنىپتا ئېچىلدى.

دوسكىنىڭ ئالدىغا ئىككى ئۇستەل قاتار قويۇلۇپ ئۇستىگە پەرەڭ پىلاكات داستىخاندەك سېلىپ قويۇلغاندى. سىنىپ ئىچىدە مەكتەپ مۇدىرى، مەكتەپ يېنىدىكى چېركاۋنىڭ پوپى، بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار ۋەكىلى ھەم ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ خادىمى ئولتۇرۇشتى.

يىغىننى ئاناتولى ستىپانوۋىچ باشقۇردى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئوتتۇزدەك بولسىمۇ، سىرتتىن قاتناشقانلار خېلى كۆپ بولۇپ، يىغىن ئورنى ھەيۋەتلىك تۇس ئالغانىدى. بولۇپمۇ دوسكىنىڭ ئۇستىگە چاپلانغان "خوش، ھۆرمەتلىك ساۋاقداشلار!" دېگەن چوڭ ھۆسن

خەت كۆزگە ئالاھىدە چىلىقاتتى.

— بۇگۈنكى يىغىن مەكتىپىمىزدە ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ-غان ئوقۇغۇچىلارنى ئۇزىتىدىغان مەكتەپ تارىخىدىكى تۇنجى يىغىن ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەكتىپىمىز ئۈچۈن ۋە ھەممىمىز ئۈچۈن زور خۇشاللىق. . . ئوقۇپ چىققۇچى-لار جەمئىيەتتە ئېھتىياجلىق ئىشلارنى ئۈستىگە ئالىدۇ، بەزىلىرى ئوقۇش مۇساپىسىنى يەنە داۋام قىلىشى مۇم-كىن.

مۇدىرنىڭ ئارقىسىدىن ئاقارتىش ئۈيۈشما خادىمى، پوپ، ئاتا-ئانىلار ۋەكىلى، ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى نۆۋەت بىلەن سۆزگە چىقتى.

ئىلمىي مۇدىر شاھادەتنامە تارقاتتى، تەقدىرنامە ئال-غان سەككىز ئوقۇغۇچى مۇنبەرگە چىققاندا چاۋاكلار ر-تىممىلىك چېلىنىپ تۇردى. سىرتتا بولسا گۈركىرەپ بو-ران چىقىۋاتاتتى.

يىغىن تۈگىدى. ئوقۇش تاماملىغان ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە سىنىپتا قالدى.

— بۇگۈن مەكتەپ بىلەن خوشلاشتۇق، — دېدى لۇتپۇللا، — مەكتەپ بىزگە بىلىم بەردى. بىز نېمە بېر-مىز؟

— مۇتەللىپ، سېنىڭ نېمە تەكلىپىڭ بار؟

— مەن تەكلىپىمنى دېدىمغۇ.

— مەندىن بىر تەكلىپ: بىر تۇپ قارىغاي تىكسەڭ قانداق؟

— بىر ھەيكەل ياسىساق؟

— دوسكا ياساتساقچۇ؟

— ئىسسىم-فاملىمىز يېزىلغان بايراقچۇ؟

ئاخىرى، بايراق تەقدىم قىلىشنى لايىق كۆردى. ئەمدى ئۇنىڭ رەڭگى توغرىلىق تالاشتى. "يېشىل" دېگۈچىلەر باھارنىڭ سىمۋولى دېيىشتى. "ئاق" دېگۈچىلەر پاكلىق دېيىشتى. "قىزىل" دېگۈچىلەر يۇرەك قېنى دېيىشتى. . . ئاخىرى ئاق رەڭ تاللاندى.

شۇنداق قىلىپ ئىككى مېتىر ئاق تاۋار ئېلىپ چۆرىسىگە چوچىلىق چىلتەك تۇتقۇزۇپ، ھەممىسى ئىسسىم-فاملىسىنى يېزىپ، ئەتىسى تەقدىم قىلىش، بۇ چاغدا خاتىرە رەسىمگە چۈشۈش قارار قىلىندى.

لۇتپۇللا ئۆيگە بارغاندا ئۇنىڭ كۆركەم چاچلىرىنىڭ بۇدرىلىرى بۇزۇلۇپ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— خۇشاللىق كۈنۈڭلاردا قېرىشقاندەك مۇنۇ بوران خويمۇ توختىمىدى-ھە!، — دېدى ھەدىسى.

— شۇنى دېمەمسەن. ئېسىڭدىدۇر، مەن مەكتەپكە كىرگەندە شۇنداق بوران چىققانىدى، پۈتتۈرگەندىمۇ چىقتى، ئەمدى ئۇنداق قىلمايدۇ، — دېدى چاقچاق بىلەن لۇتپۇللا.

بۇگۈن بۇ ئۆيدە پاراڭلارنىڭ تولىسى لۇتپۇللانىڭ ئوقۇش جەريانى توغرىسىدا بولدى. ئاخىرى نىلقىغا چىقىش گېپى بولغاندا، نۇرجان لۇتپۇللانى ئاچچىقىپ قويماقچى بولدى.

لۇتپۇللا ياتىقىدىكى كىتابلىرىنى رەتلىمەك بولدى. بەزى ئارىيەت ئالغان، بەرگەن كىتابلارنى يىغىشتۇرماقچى

بولۇپ ساۋاقدىشى رېتانىڭ قايتۇرغان كىتابىنى ۋاراقلاۋېـ
تىپ كىتاب ئىچىدىكى بىر ماۋزۇنىڭ ئەتراپىغا رېتانىڭ:
"شائىرنىڭ شېئىرىنى ئۆزىدەك ئوقۇش مۇمكىن ئەمەس!
نېمىشقىدۇ مەن ئوقۇيمەن-ھە؟ ئېخ، ئۇنى كىم چۈشىنـ
ىدۇ؟..." — دېگەن يېزىقىنى ئىختىيارسىز ئوقۇغان لۇتـ
پۇللا ئويلىنىپ قالدى؛ "... بۇ، ئاجايىپ مىجەزلىك
قىزدە، بىلمەيمەن، ئۇ ماڭا شۇنداق كۆرۈنەمدۇ، خىيالـ
چان ھېس قىلىمەن. گەپ-سۆزلىرى گويا چاچما شېئىر.
.. بۇ يېزىقىڭنى مەن ئۆزەمگە قاراتتىڭ دېيەلمەيمەن.
بەلكىم شېئىرغا بولغان مۇھەببىتىڭ!؟، سۆيگۈڭ، ھۆرـ
مىتىڭ... لۇتپۇللا شۇندىن كېيىن، ساۋاقداشلىرىنى،
پائالىيەتلىرىنى، سەيلە-ساياھەتلىرىنى، ناخشا-چاقچاقلىـ
رىنى... شۇ ئىلاشقىمۇ بۇ مەنىلىك چاغلارنىڭ بىلىنمەي
ئۆتۈپ كەتكىنىنى ئەسلىدى...

"... ئاھ، ساۋاقداشلىرىم! نېمە ئۈچۈن قىزلارنىڭ
يەنە كېلىپ ئوغۇللاردەك كۆپ، ئارىلاشمىغان قىزلارنىڭ
تەسىرى مەندە كۈچلۈك تەسىر قوزغايدۇ؟ راستتىنلا ئۇلار
سىرلىق دۇنيامىدۇ؟...

لۇتپۇللا بولۇپمۇ قىزلاردىن ئالغان، قىزلارغا بەرگەن
كىتابلار ۋاراقلىرىنى يەنە قاراشتۇردى.

ئەنە شۇ چاغدا تاتار ساۋاقدىشى سەپدەنىڭ خاتىرە
دەپتىرىگە: "ئەگەر شائىر قەلبلەرنىڭ ئازابلانغانلىقىنى
بىلەلىگىنىدە، يەنىلا شېئىرى بىلەن رەھىمسىزلىك قىلار-
مۇ؟" دەپ يېزىپ قويغىنى ئېسىگە كەلدى-دە، قاھـ-قاھـ
لاپ كۈلگىنىچە:

— هەئە يازىدۇ، دېمەك ئۇ ئىلھام-دە، — دەپ پىچىر-لىدى لۇتپۇللا.

تامدىكى سائەت ئون بىر گە قوڭغۇراق چالدى. ئەگەر لۇتپۇللانىڭ رايى بويىچە بولغاندا، ھازىرلا تاڭ ئېتىشى كېرەك ئىدى.

ئۇچىنچى قىسىم

ئۇۋۇسسىدىن ئۇچقان قۇش

"قوپاي مەن، ماڭاي مەن، جاھاننى كېزەي مەن،
جاھاندا ۋاپالىق ئىرورىكسم، تاپاي مەن."
(قۇتادغۇبىلىك)

ئەنە.مانا دېگۈچە بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. لۇت-
پۇللانىڭ بۇ قېتىمقى نىلقا سەپىرى ئىلگىرىكى سەپەرلە-
رىگە ئوخشىمايتتى. بۇ ھال ئالدى بىلەن لۇتپۇللانىڭ
روھىي ھالىتىدە روشەن بىلىنىپ تۇراتتى... شۇنىڭ ئۈ-
چۈنمۇ ئادەتتىكىدەك دەڭدىن ھارۋا ئىزدىمەي نۇرجان ئا-
كىسىنىڭ خادىكى بىلەن چىقىدىغان بولدى. نۇرجانمۇ بۇ
قېتىم بۇرۇنقى چاغلاردا نىلقىغا چىققاندا ئىشلىتىدىغان
بورا بىلەن ياسالغان سايىۋەننى خادىككە بېكىتتى. ئۇ،
يامغۇردا پىنھان، ئاپتاپتا سايە بولاتتى.
ئەتىگەنلىك چاينى ئادەتتىكىدىن بالدۇر ئىچكەن يو-

لۇچىلار تەق بولدى-دە سەپەرگە ئاتلاندى.

شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ ئىككى تەرىپى ئېتىز-ئۆرىق، مەھەللىلەر ئارىلاپ كەتكەن يولغا چىققاندىن كېيىن، ھەممىدىن بەك خۇشال بولغان تۇرغۇت — نۇرجاننىڭ سەككىز ياشلىق ئوغلى كۆزىگە كۆرۈنگەننىلا "ئۇ نېمە"، "بۇ نېمە" دەپ بىردەم نۇرجاندىن، بىردەم لۇتپۇللادىن سورىغىلى تۇردى. دەسلىپىدە بۇ ئانچە بىلىنمىگەندەك تۇراتتى، جاۋاب بەرگۈچىلەرنى بارغانسېرى زېرىكتۈردى. لېكىن تۇرغۇت زېرىكمەيتتى.

— لۇتۇن ئاكا، بوۋاملارنىڭ قېشىغا قاچان بارىمىز؟

— ئەمدى نېمە دەيدىغانسەن؟ ئەتە كەچتە!

— يىراقما؟

— ھەئە.

— لۇتۇن ئاكا، ناخشا ئېيتقىنا.

— داداڭدىن سورىغىنا.

— ئۇ ھارۋا ھەيدەۋاتسا.

ھەي تۇرغۇت، ناخشا دېگەننىچۇ ئەسلى ھارۋىكەش ئېيتمىدىغان نەرسە.

— دادام بىلمەيدۇ.

— داداڭ نېمىنى بىلىدۇ؟

— گەزمال سېتىشنى بىلىدۇ.

— ھاھا، نۇرجان ئاكا، بۇ سېنىڭدىن ئاشامدۇ-نېمە؟

- كىم بىلىدۇ،

— تۇرغۇت، چوڭ بولغاندا نېمە ساتسەن؟

— خوراز، مەمپەزى، پەشمەت.

— ئەمدىغۇ بايقىغانسەن نۇرجان ئاكا، يەنىلا سودا-سېتىقنىڭ ھەۋىسى.

— ھېچنەرسە دېگىلى بولمايدۇ، "ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق" دېگەندەك مېنى دوراپسا سودىگەر بولىدۇ شۇ.

ھارۇندا ئادەم ئاز، ياشلىرى پەرقلىق بولسىمۇ ئۇچ يولۇچىنىڭ گېپى تۇگىمەيتتى، ئۇلارنىڭ كۆرگىنى، بىلگىنى، ئەقىل-ئىدرىكى ئوخشىمىغاچقا قىزىقىشلىرىمۇ ئوخشىمايتتى، بۇ قېتىمقى سەپەردە ئەتراپتىكى ئېتىز-ئېرىق، مەھەللە، دەل-دەرەخلەرگە لۇتپۇللا ئانچە قىزىقمايتتى. ئۇ، ھەر يىلى تەتىل مەزگىللىرىدە نىلقىغا بېرىپ-كېلىپ يۈرۈپ سوراپ بىلىۋالغانىدى. ئارىلاپ چىققان نۇرجانغا بىر قەدەر يېڭىلىق بىلىنگىنى بىلەن لۇتپۇللادىن سوراشقا ئانچە قىزىقمايتتى، بەلكىم ئۇنىمۇ ئۆزىدەك چاغلايتتى. مۇشۇ نوقتىدا نۇرجان بىلەن لۇتپۇلانىڭ قىزىقىشى ناھايىتى پەرقلىق ئىدى. تۇرغۇتنىڭ بالىلارغا خاس تۇراقسىز، چەكسىز قىزىقىشلىرى ئۆزى بىلەن چەكلىنەتتى. مانا ھازىر مەمەيۈزى مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يولدا كېتىۋېتىپ بىر توپ بالىلارنىڭ كۆڭۈلۈك بېشىدا ئويناۋاتقىنىنى كۆرگەن تۇرغۇت يىرتىق كىيىم كىيگەن، ھەتتا يالىڭاچ يۈرگەن ئۆزىدەك ۋە ئۆزىدىن چوڭ بالىلارنى كۆرۈپ ھەيرانلىقتا كۆزلىرى چۆچەكتەك ئېچىلىپ قالدى. سەل ئۆتكەندىن كېيىن:

—لۇتۇن ئاكا، ئاۋۇ بالىلارنىڭ كىيىملىرى نېمىشقا ئەسكى؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇلار كەمبەغەلنىڭ بالىلىرى، — دېدى لۇتپۇللا.
— سەن ئۇ ئادەمنى تونۇمسەن؟ — سورىدى تۇرغۇت.
— قايسى ئادەمنى؟ — ياندۇرۇپ سورىدى لۇتپۇللا.
— ئۆزەڭ ئېيتقان كەمبەغەل دېگەن ئادەمنىچۇ؟
— كەمبەغەل دېگەنچۇ قارا، ئادەمنىڭ ئىسمى ئەمەس. پۇلى يوقلار دېگەن سۆز. پۇل بولمىغاندىن كېيىن گەزمال ئېلىپ كىيىم كىيەلمەيدۇ.
— دادامنىڭ دۇكىنىدا گەزمال بار!
— نىلقىدىن قايتىپ كەلگەندە، دۇكاندىن ئېلىپ ئەچىقىپ بەر، جۇمۇ.
تۇرغۇت خاتىرجەم بولغاندەك بىردەمدىلا باشقا نەرسىلەرگە قىزىقىپ كەتتى. سەلدىن كېيىن ھەممىدىن زېرىكتىمۇ ياكى ھارىدىمۇ ئۇخلاپ قالدى.
نۇرجان بىلەن لۇتپۇللا ئەمدى ئۆز پاراڭلىرىغا چۈشۈپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى.
مانا، ئالدىدا ئانچە قويۇق بولمىغان بىر مەھەللىنىڭ چېتىگە ئولاشتى. بۇ ئونىارىيۇزىنىڭ يولغا يېقىن تەرىپىدىكى مەھەللە ئىدى. نۇرجان ئەنە شۇ يەردە ئاتىنى چالدۇرۇپ مېڭىشنى ئويلىغانىدى. مەھەللە ئىچىگە ئەمدىلا كىرىپ تۇرۇشىغا خادىمكىنىڭ ئالدى چاقى ئۆرۈلۈپ كەتتى-دە، ئوق يەرگە تىرىلىپ خادىمك قاتتىق سىلكىنىدى ھەم شۇئان توختىدى. نۇرجان دەرھال ئاتىنى چىقىرىپ قارا ياغاچقا باغلاپ قويدى. شۇ ئارىلىقتا ئەتراپتىكى ئۆيلەردىن بىرنەچچە كىشى كېلىپ يولۇچىغا يارەملەشتى. ئا-

خىرى چاقنى يەڭگۈشلىمەي بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىش-
تى. چاقنى رېمونت قىلىشقا بولمايتتى. گۈگۈسۈنلەر
چۈۋۈلۈپ كەتكەنىدى. چاقنى پەقەت شەھەرگە كىرىپ
ئالماشتۇرۇشتىن باشقا چارە يوق ئىدى.

شۇنداق قىلىپ نۇرجان خادىمك بىلەن لۇتپۇللا بىلەن
ئوغلىنى يول بويىدىكى بىر دېھقانىنىڭ ھويلىسىغا ئەكە-
رىپ قويۇپ، شۇ قورۇدىن بىر ئىگەر تېپىپ چاق ئېلىش
ئۈچۈن ئاتلىق شەھەرگە كىرىپ كەتتى.

تازىمۇ ئەپلەشكەن يېرى، لۇتپۇللا خادىمك ساقلاپ
قالغان ئائىلە مېھماندوست، پاراڭچى، كۆپنى كۆرگەن
راشىدىن دېگەن بوۋاي ۋە ئۇنىڭ مۇئەللىم ئوغلىنىڭ ئۆيى
ئىدى. ئۇلار نۇرجان مېڭىشتىن ئىلگىرى ھەر جەھەتتىن
ئۇنى خاتىرجەم قىلغانىدى.

لۇتپۇللا ئالدى بىلەن بوۋاينىڭ ئوغلى ھېدىلىيۇزىدە
مۇئەللىملىك قىلىدىغان يۇنۇس بىلەن تونۇشتى. يۇنۇس
موللاملاردىن تەلىم ئالغان، ئاستا-ئاستا كونىچە-يېڭىچە
كىتابلارنى ئوقىيالايدىغان بولغان، كەچ كۆرسلاردا مۇئەل-
لىم بولۇپ ئەمدىلىكتە ھېدىلىيۇزى مەسچىتى يېنىدىكى
مەكتەپتە مۇئەللىملىك قىلىدىغان تىرىشچان، ئىلىم-پەنگە
قىزىقىدىغان يىگىت بولۇپ، لۇتپۇللادىن خېلىلا چوڭ ئە-
دى. ئۇنىڭ بىلىم قابىلىيىتى شۇنچىلىك بولسىمۇ يېزىدا
ئىمام-مەزىندىن ئەللىك بېشى-شاڭيۇلارغىچە ئۇنى بىلىم-
لىك دەپ ھۆرمەت قىلاتتى، ئۆزىمۇ بەش نامازنى تاشلە-
مايتتى.

بۇگۈن لۇتپۇللانى كۆرگىنىگە بەك خۇشال بولدى.

— شېئىرلىرىڭىزنى ئوقۇغانىدىم، پارىڭىزنى كۆپ قىلىشاتتۇق. خۇدايا توۋا، بۇگۈن كۆرۈشۈشكە نەسىپ بولۇپتۇ. سىزنى مۇنچىلىك كىچىكتۇ دەپ ئويلىمىغانىكەنمەن. خۇدا ئۆمرىڭىزنى بەرسۇن ئۇكام. — ئۇ لۇتپۇللا بىلەن كونا تونۇشلاردەكلا پاراڭلىشىپ كەتتى.

— مۇئەللىملىك قىلغىنىڭىز ياخشىكەن، — دېدى لۇتپۇللا.

— سەھرا مۇئەللىمى دەڭا، شەھەردىكى مۇئەللىملەردىن ئاسمان-زېمىن يىراق تۇرىمەن. — دېدى ئۇ.

لۇتپۇللا بۇ يېزا مۇئەللىمىگە مەنسۇى تىلەكداشلىق بىلەن ئىخلاس قىلدى. مەيلى ئۇ قانچىلىك سەۋىيىگە ئىگە بولسۇن، ساۋاتسىزلىق قاپلىغان قاراڭغۇ دۇنيانىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىدىكى بىر چىراغ ئىدى.

يۇنۇس گەپ قىلمۇھتىپ بىردىنلا ئېسىگە كەلگەندەك:

— دادام بىلەن مۇڭدىشىپ كىرەيلىچۇ، — دېدى.

بۇ ئىككىسى هويلىنىڭ كەينى تەرىپىدىكى باغقا چىقتى. بۇ يەردە تۆت شاپ ئۇزۇم، ئىككى تۈپ ئۆرۈك، ئۈچ-تۆت تۈپ ياۋا ئالما بارئىدى. مۇشۇ مەھەللىنىڭ شارائىتىدا بۇ خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن "باغ" ھېسابلىناتتى.

ئۇزۇم بارىكى تېگىدە بىر بۇگلۇك بار ئىدى. ئۇستىدە بىر پارچە كېگىز، بىر سامان تەكىيە بىلەن بىر قوي تېرىسى تۇراتتى. راشىدىن بوۋاي شۇ يەردە ئولتۇرۇپ، تاسما بىلەن ئات جابدۇقىنى يۆمەپ تىكىۋاتاتتى. قەددى-

قامىتى ۋىجىك كەلگەن راشىدىن بوۋاينىڭ بېشىدا ياماق چۈشكەن شىلەپە، ئۈچىسىدا كۆكىلەك، شىم بولۇپ، پۇتى يالاڭ ئاياق ئىدى. ئۇلار خادىكنى ئەكىرگەندە بىرەر قۇر كۆرۈشكىنى ئۈچۈن تەكەللۇپسىزلا پاراڭلاشتى.

مېھمان بالىنى زېرىكتۈرۈپ قويمىغانسەن؟ ، — دېدى ئوغلى يۇنۇسقا.

— ياق، — دېدى يۇنۇس، — بۇ يىگىت شائىر لوتپۇللا ئىكەن.

— ھىم، — دېدى راشىدىن، — چىرايىدىنمۇ چىقىپ تۇرىدۇ. ئولتۇر بالام، ئۇزۇملەر تېخى يېگۈدەك بولمىدى، ئالمىلارنىڭ ئەھۋالى ئاۋۇ.

راشىدىن بوۋاي قىلىۋاتقان ئىشىنى توختاتماي پاراڭلىشىۋەردى.

— نىلقىلىق بولساڭ، بۇ مەھەللىلەرنى ئۆتەر يولۇڭدا كۆرۈپ تۇرىدۇڭ، ھەممىسىلا بىز خەق. تولاراقى قاچاق.

— قاچاق دېگىنىڭىز نېمىسى؟ — سورىدى لوتپۇللا.

— روسىيىدىن كەلگەنلەرنى قاچاق دەيدۇ. بىزمۇ قاچاق. دېمىسىمۇ قېچىپ كەلگەنمىز-دە! — دېدى راشىدىن بوۋاي ئارىلاپ لوتپۇللاغا قاراپ قويۇپ، — ھازىرغۇ ياخشى بولۇپ كەتتۇق. بۇرۇنلاردا يەرلىكلەر بىلەن قىز ئېلىشىپ، قىز بېرىشمەيدىغان. بولمىسا، ھەممىمىز-نىڭلا تېگى بىر خەق...

يىراقتىن گەپ قىلسام، نەچچە ئاتىنىڭ ئالدىدا پادىشاھ نىكولاي زامانىدا ئورۇسلار ئىلىنى سوراپتىكەن. كېيىنزە ھۆكۈمىتىمىز ئىلىنى قايتۇرۇۋالغاندا، قول ئاس-

تىدىكى قۇلدەك ياۋاش پۇقرالارنى كۆچۈرۈپ، يەتتە سۇ دالىسىغا چېچىۋەتكەنىكەن. شۇ چاغدا خەلق كۆرگەن- بىلگەنلىرىنى قوشاقلارغا قوشۇپ، ناخشىلىرىدا قالدۇ- رۇپ كەتكەنىكەن.

ئۇنى خەقلەر "كۆچ-كۆچ قوشىقى" دەپ ھېلىغىچە ئېيتىپ يۈرۈۋاتىدۇ.

— سىز بىلەمسىز؟. — سورىدى لۇتپۇللا.

— پاراڭ بولدى-دە! سىلەر ياشلاردىن رەنجىگىلى بولمايدۇ. ئىلىدا ياشاۋاتقان بىز خەقنىڭ چوڭلىرى بىلمە- سە، قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك "ھەققە كۆز يۇمغان" بول- مامدۇ؟ ئەمدى سەن مۇنۇ قوشاققا قۇلاق سال:

كۆچ-كۆچ دېسە قۇرقمامدۇ،
كۆچۈپ كۆرمىگەن ئەللەر.
ئۆز يۇرتىغا يېتەمدۇ،
بېرىپ كۆرمىگەن يەرلەر.
ئىلىدىن چىققانلارغا،
"كۆچمەن" دېگەن نام تەگدى.
ئىستىقىنا سايىماخۇن،
يول ئۇستىدە جان بەردى!
.....

كۆچۈپ بارغاندىن كېيىنچۇ، قۇلاق سال:

ئورۇس ھارۇسى دەيدۇ،
ئالدى چاقى پەس ئىكەن.

كىشىنىڭ يۈرتىغا بېرىپ،
كۈن ئالماقمۇ تەس ئىكەن.
يار كەنتىنىڭ يولى دەيدۇ،
كۆۋرۈكىدە يوغان تاش.
بىزنى يۈرتتىن ئايرىغان،
نىكولاي دېگەن باغرى تاش!
. . . . . .
"بۆلۈنگەننى بۆرە يەر، قالغىنىنى ئوغرى" دېگەن-
دەك، كۆچمەي قالغانلارنىڭ ھالى نېمە بولدى؟

لەگمىڭ كۆچمەن ئادەملەر،
قىلۇبغا قاراپ ماڭدى.
كۆچمەي قالغان ئادەملەر،
مانجۇغا قاراپ قالدى.
مانجۇ دېگەن پالاكەتنىڭ،
ساچىدا جالاسى بار.
نىكولاي ئەسكەرلىرىنىڭ،
ھەر ياڭزا ھىيلەسى بار.

شۇنداق قىلىپ كۆچۈپ بارغانلارغا ئورۇسلار ئەرشە-
ئەلانىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ بەرگىنى يوق. ئۇلارنى سۈ-
سىز، تېرىلغۇسىز دالىلارغا تاشلىغانىكەن. لېكىن تىرىك
جانلار ئۆلمەسلىكىنىڭ كويىنى قىلىپ، ئىككى قولىغا
تايىنىپ بوز يەر ئېچىپ، ئۆستەڭ چېپىپ، ھەممىلله بىنا
قىلىپ ياشاپ ئۆتكەنىكەن. . . راشىدىن بوۋاي قولىدىكى

ئۇستى-ئۇستىگە ياماق چۈشۈپ كەتكەن بۇغىسىنى ئۆ-
رۈپ-چۆرۈپ تىكىشى سۆكۈلۈپ كەتكەن بىر يېرىنى تاپ-
تى-دە، تاسما يېپنى بويىنى لاكاسلاپ تۇرغان بەكسى
بىلەن سىلىقداپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن يەنە گېپىنى
داۋام قىلدى، — ئەمدى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ھەم
ئاڭلىغانلىرىمنى دېسەم، سېنىڭچىلىك چاغلىرىم بولسا
كېرەك، نىكولاي پادىشاھى ئاغدۇرۇلۇپ بولشېۋىكلار ھۆ-
كۈمىتى قۇرۇلدى. بايلارنى كولاك قىلىپ سىبىرغا ھەيدە-
دى. باتراق-گادايلار يايرىشىپ كەتتى. پات-پاتلا سابرايـ-
نى[1] دەپ، يېڭى-يېڭى ئوبدان خەۋەرلەرنى دەيدىغان بول-
دى. مەن ئورۇسچىنى بىلگەچكە ھەم ئايىغىم يېنىك بول-
غاچقا، مەھەللىدىكى يۈگۈر-يېتىملارغا ئارىلىشىپ يۈر-
دۈم. مەنلا ئەمەس سىبىرغا ھەيدەلمىگەنلەرنىڭ ھەممە-
سىلا خۇشال ئىدى.

ئىككىنچى يىلى باھاردا بىر شۇم خەۋەر تارقالدى. بۇ راست بولغان ئىش ئىكەن. ئورۇسلارنىڭ مۇرايىپ ئىسىملىك بىر سولدىتى "سابرايىنى" دەپ ئادەم يىغىپ پىلىموتلار بىلەن تارانچىلارنى ئوققا تۇتۇپتۇ. بىگۇناھ خەلقنىڭ تۆكۈلگەن قېنىدا باش كىيىملىرى لەيلەپ ئېقىپ-تۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، مەھەللە، ئۆيلەرنى ئارىلاپ يۈ-رۈپ قىرغىن قىلىپتۇ.

— نېمە ئۈچۈن؟، — سورىدى تاقەتسىزلەنگەن لۇت-پۇللا.

---

① سابرايىنى—رۇسچە.

— هەي بالام! ، — دېدى راشىدىن بوۋاي ئىشتىن قولىنى توختىتىپ، بېشىدىكى شىلەپىنى پۈكلەپ تىزىغا باستۇرغىنىچە، — ئۇنىڭ سەۋەبىنى كىم بىلىدۇ دەيسەن؟ ھەممىسى جان قايغۇسىدا يۈرسە! ئەمدى سەن شۇ چاغدىكى مۇنۇ قوشاقلارغا قۇلاق سال:

مۇرايىڭ چىقىپ كەلدى،
پىلىموتنى ئويىنىتىپ.
تارانچىلارنى قىرىۋەتتى،
بالىلىرىنى قاخشىتىپ.

پالتىۋاي[1]غا ئوق ياغدى.
كىيىكۈاي[2]غا چوغ ياغدى.
بىچارە تارانچىلار
بىر سائەتتە يوقالدى.

مۇرايىڭلار چىققاندا،
ئىزۇزۇشكىلار[3]قېتىلدى.
ساۋۇت دېگەن ئاخۇنۇم،
پارىۋال[4]دا ئېتىلدى.

مۇرايىڭنىڭ ھارۋىسى،

---

① يەر-يۈرت ناملىرى.
② تۆت چاقلىق ھارۋا.
③ يەر ئاستى ئۆي.

ئولجىغا توشۇپ كەتتى.
ئامان قالغان تارانچىلار،
غۇلجىغا قېچىپ كەتتى.

مانا بۇ 1918-يىلدىكى ئاتۇ[1] بىلەن "بىرىنچى قاچ-قاچ" دېيىلىدۇ. بىز ئەنە شۇ چاغدا چېلەكتىن قېچىپ كەلگەن. ئەمدى ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن تارانچىلارنى قىرغانلىقىنى بولشېۋىكلارنىڭ يوغانلىرى بىلمىسە باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئەمما كېيىن "ستالىن ئاتقۇزۇپتىكەن، لېنىن توختىتىۋاپتۇ" دېگەن گەپلەرمۇ چىققان. بۇنىڭ راست-يالغانلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.

ئەمدى "ئىككىنچى قاچ-قاچ" دەيمىز. بۇ، 1932-يىللىرى كولخوزنىڭ ئاچارچىلىقى تۈپەيلىدىن يەنە پانالىق ئىزدەپ كەلگەنلەر...

يۇقىرىقىدەك قېچىپ-مۆكۈپ، كۆچۈپ-قونۇپ يۈرۈش بىز خەقنىڭ پېشانىسىگە يېزىلغان بولسىمۇ ئەمدى تۈگىگەندۇ؟

گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام بولشېۋىك دېگەننى ياخشى كۆرمەيمەن. قىزىق يېرى، مەن ياخشى كۆرمىگەن شۇ نامنىڭ ماڭا لەقەم بولۇپ، "راشىدىن بولشېۋىك" ئاتىلىپ قالغانلىقىنى دېمەمسىلەر، بۇ مېنىڭ بەلكىم پات-پات سەل-لەردە كەلەرگە سۆزلەپ بەرگەنلىكىمدىن مەسخىرە قىلىپ قويۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۇنىڭمۇ زېيىنى يوقتۇ.

---

① قىرغىنچىلىق

لۇتپۇللا "راشىدىن بولشېۋىك" نىڭ ۋاستىلىق ئاڭ-لىغىنى ۋە بىۋاستە بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلە-رىنىڭ ئىچىگە بەئەينى ئاشۇ بوۋايدەكلا كىرىپ كەتكەن-دى. ئۇ، ئىلگىرىمۇ بوۋاي بايان قىلغان ۋەقەلەرنى ئاڭلا-غان بولسىمۇ، ھازىرقىدەك قوشاق بايانلىرى بىلەن تەپسى-لىي ئاڭلىمىغانىدى. شۇڭلاشقا بوۋاينىڭ ئاخىرقى گېپى سوئالدەك توختىغان يېرىدە خاتىرە يېزىۋاتقىنىنى باھانە قىلىپ چاندۇرمىدى -دە:

— زىيانلىق ئەمەس، بۇمۇ بىلىپ قويۇشقا تېگىشلىك بىر تارىخ، — دېدى.

— "راشىدىن بولشېۋىك" نىڭ پارتىگى تۇغىمىگەن-دى، بىراق تاماقنىڭ تەييار بولغانلىقى بۇلارنى ئۈيگە كىرىشكە مەجبۇرلىدى.

چوڭلارغا ئايرىم قويۇلغان داستىخانغا بىر لىگەن ماڭ-تا كەلتۈرۈلدى.

— ئوغلۇم، بۇگۈن سەھرالىقنىڭ كاۋا مانتىسى بە-لەن كۈتىدىغان بولدۇق سېنى، — دېدى راشىدىن بوۋاي.

— ئەجەب چوڭ مانتىكىنا! — دېدى لۇتپۇللا چىنە-سىدىكى چىگىردەك سېلىپ ئېتىلگەن مانتىنى كۆرسە-تىپ.

— جىمبىلىمىزغا لايىق بولىدۇ دېگىنە. جىمبىلنى ئۈزىمىز تېۋىلغىدا قازانغا لايىق توقۇۋالىمىز، — دېدى يۇنۇس مۇئەللىم. خادىكىنىڭ چاقىدەك جىمبىلنى كۆرسە-تىپ.

تاماقتىن كېيىن قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا مەھەللىدار-

چىلىق، توي-تۆكۈن، باي-گادايلىق، ئالۋاڭ-سېلىق، ئوغ-
رى-يالغان. . . توغرىسىدا پاراڭلارغا چۈشۈپ كەتتى.
ئەتىسى چاشكا ۋاقتى بىلەن نۇرجان شەھەردىن چاق
ئېلىپ چىقىپ، ئالغاچ كەلگەن بازارلىقنى راشىدىن بوۋاي
ئائىلىسىگە بېرىپ، رەھمەت ئېيتىپ نىلقىغا ماڭدى.

29

1939-يىلى ئىدى. ئاۋغۇست كۈنلىرىنىڭ يامغۇرسىز
ھاۋاسى تولىمۇ ئىللىق بولاتتى. قاش دەريا‌سىنى بويلاپ،
يانپاشلاپ ياتقان ئابرال تېغى بۇ ئايلاردا ئۆزگىنىڭ كۆيۈك
قارا رەڭگىنى ئىرغاي، چاكاندا، ئارچا، قارازىرەك ھەم
تېۋىلغىلار بىلەن كۆلرەڭ يېشىل كۆرۈستەتتى.
ئەتىگەندە ئورنىدىن تۇرغان لۇتپۇللا ئۆيىنىڭ ئالدىدا-
كى قىرغاقتا چېقىپ ئاشۇ ئابرالنىڭ ساي-سالالىرىغا
رەسسامىلىق كۆزىدە نەزەر تاشلىغانىدى، تاڭ شەپىقىدە شۇ
قەدەر گۈزەللىشىپ كەتكەن كەڭ دالاغا تولىمۇ زوقى كەل-
دى. "بالا تاش" يەنىلا چوقچىيىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆن
نۇرى چۈشكەن تەرەپى ھال-قىزىل رەڭ ئالغانىدى. ئۆيىنىڭ
ئۈدۈلىدا دەريا بويىدىكى "قازانتاش" نىڭ يۇقىرىسىدىكى
مىس كاننىڭ قاچاندىدۇر قېزىلغان ئۆڭكۈر ئېغىزلىرى
ھاڭقىرقاي كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لۇتپۇللانىڭ كىچىك ۋاق-
تىدا تېخى شۇ يەرلەرگە بارغاندا غەلىتە شەكىللىك رەڭ-
لىك تاش پارچىلىرىنى خاسىيەتلىك تاش دەپ بالىلار بىلەن
تالاش-تارتىش قىلىشقانلىرى تۇنۇگۈنكىدەكلا ئېسىدە تۇ-

راتتى. ھېلىلا قىنىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك شىددەت بىلەن ئېقىۋاتقان تەلۈە قاش دەريا سىنىڭ شاۋقۇنلۇق سادا-سى ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلدى.

ئۇ بۇرۇلۇپ ئۆيگە قايتقاندا نىلقىنىڭ شىمالىدىكى ھەيۋەتلىك تاغ تىزمىلىرىنىڭ چوققىلىرى ئاق لىچەك كىيگەن تەبىئەت ئانىسىدەك ئۇنىڭ كۆزىگە تاشلاندى. چوققىلارنىڭ ئاستىدا بولسا، قارا-كۆك بەلۋاغ بولۇپ قې-لىن ئورمان سوزۇلۇپ ياتاتتى. تۆت تەرىپى تاغلار بىلەن قاپلانغان نىلقا دىيارى ئۇنىڭغا باشقىچىلا يېقىملىق كۆ-رۈندى. بەلكىم يۇرت مېھرى دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك.

لۇتپۇللا ھويلىسىغا كىرگەندە، قاتارلىشىپ سېرا-تۇردا سۆت تارتىۋاتقان ئاياللارغا باش ئىشارىسى بىلەن سالام بېرىپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. سۆت تارتىۋاتقان-لار ئۆزلىرىچە پىچىرلىشاتتى، ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن ئىل-گىرىلىرى كانىكولدا كەلگەن لۇتپۇللانىڭ سىپراتورنىڭ چاقىنى ئايلاندۇرۇپ يارەملىشىپ كېتىدىغانلىقلىرىنى، قىزىق پاراڭلىرىنى، ئەمدى بولسا، چوڭلا يىگىت بولۇپ قالغانلىقلىرىنى سۆزلەشكەندەك قىلاتتى.

— نەلەرنى ئايلىنىپ كەلدىڭ بالام؟ ، — دېدى مېل-كەم.

— يۇقىرىدىن تاغلارنى، تۆۋەندىن سازلىقنى، — دېدى لۇتپۇللا.

— بىردەمدىلا ئارىلاپ ئۇلگۈردۇڭمۇ؟ — كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى مېلىكەم.

— كۆڭۈل كۆزى شۇنداق چاپسان بولىدۇ-دە — دېدى

لۇتپۇللا.

تاماق جوزىسىدا كۆندىكىدەك خام قايماق، پىششىق قايماق، ھەسەل بىلەن سېرىق ماي ئارىلاشتۇرۇلغان مەل-ھەم، يۇمشاق نان بارئىدى.

مەسچىتتىن قايتىپ ماللىرىنى كۆزدىن كەچۈرگەن ھېزىم ئاخۇن ئۇستىدىكى ئۇزۇن پەرىجىسىنى يېشىۋې-تىپ، تاماق جوزىسىنىڭ يېنىدا بەدەشقان قۇرۇپ توقاچنى ئۇستىخان ساپلىق بەكسىي بىلەن نېپىز توغرىدى.

— دادامنىڭ مۇشۇنداق توغرىغان نېنىدا قايماق، مەل-ھەمنى مۇنداق يېيىشكە بەك ئەپلىك-تە! — دېدى لۇتپۇللا ئەركىلىگەندەك. بۇنىڭغا سىڭلىسى رەيھاننىڭ سەل تار-لىقى كەلدىمۇ ياكى شۇنداق بىر سۆز تاپالمىدىمۇ:

— قېرىغان دادام توغراپ بەرگەن نانىدا يېيەلمىسەڭمۇ بولماس! — دېدى.

— ئاپلا، — دېدى لۇتپۇللا، — ئۆزەڭگە تېگىدىغان گەپنى قىلدىڭ-دە. ئۇچيۇز ئاتمىش كۈن مۇشۇ ئۆيدە تۇرۇپ نان بىلەن قايماق يېيىشنى بىلمەي چېچىپ-تۆكۈپ تۇرغىنىڭنى نېمىشقا كۆرمەيدىغانسەن؟

— مەن، — ئۇ جوزا ئۇستىگە قاراپ راست تۆكۈپ-چاچقىنىنى كۆردى-دە، — مەن دېگەن كىچىك، — دېدى رەيھان، — سەن دېگەن مەندىن چوڭ!

— ۋۇي، شۇنداق بولسا مەنمۇ كىچىكلەرنىڭ بىر-سى، — دېدى لۇتپۇللا ناننى قايماققا مىلەپ تۇرۇپ، — ئالدىمدا نەچچە ھەدىلىرىم بارغۇ.

شىرە ئەتراپىدا يېنىككىنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— نۇرجان، — دېدى مېلىكەم، — لۇتۇن سىلەرنىڭ ئۆيىدىمۇ ئۆزىنى كىچىك دەمدۇ؟

— بىزنىڭ ئۆيدە، — دېدى نۇرجان يېنىدىكى ئوغلى تۇرغۇتنى كۆرسىتىپ، — بۇلاردىن سەللە پەرقلىق.

نۇرجاننىڭ بۇ گېپىگە ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. ئەتىگەنلىك ناشتا ئۈستىدىكى بۇ كۆڭۈللۈك پاراڭلار ھەممىگە ئورتاق ئىشتىھا كەيپىياتىنى بېغىشلىدى. مېلىكەم بىلەن رەيھاننىڭ رايى بويىچە بولسا، كەچ كىرگىچە داستىخان يىغىلمىسا. تۇرلۇك تاتاملار تەييارلاپ مۇشۇنداق مۇڭدىشىشنى ئارزۇ قىلاتتى. بىراق، لۇتپۇللانىڭ مۇشۇنداق ئارىسالدى ۋاقتىنى ماريلاپ تۇرغاندەك ئەل-ئاغىنىلىرى پەيدا بولدى-دە، ئۇنى چاقىرىپ ئېلىپ كەتتى.

نىلقىلىقلارنىڭ ئادىتىدە ياش بالىلار ھېيت-بايرام يا-كى ئەزىز مېھمانلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا مەسلىھەتلە-شىپ تۇرمايلا تەڭ-تۇشلىرى بىلەن توقايغا ياكى دەريا بويىغا چۈشەتتى.

مانا ھازىر شۇنداق بولدى. لۇتپۇللا بىرنەچچە ئاغىنە-سى بىلەن كوچىدىن يانداپ ئۆتۈپلا سازلىقتىن سادىق ھاجىنىڭ قورۇقىنى ياقىلاپ قاش دەرياسىنىڭ بويى-غا قىزىق پاراڭلار بىلەن كېلىپ قېلىشقىنىنى بىلمەي قالدى. بۇلار تۆۋەنلەپ ئادەتتە ئۈستا سۈچىلار ماھارەت كۆرسىتىدىغان ساھىلغا كەلگەندە، كونا بازارلىق بالىلار بىلەن ئورۇس مەھەللىسىدىكى بىر نەچچە بالا سۇغا چۆ-مۈلۈشكە تەييارلىنىپ تۇرغانىدى. ئەمدى بولسا دۇربىل-جىنلىكلەر قوشۇلۇپ بىر توپ بالا بولدى. بۇلارنىڭ ئا-

ریسىدا تونۇشىدىغان، تونۇشمايدىغانلىرىمۇ بار ئىدى. بەزىلىرى قارماق تاشلىدى. چۈمۈلۈش باشلانغاندا گەپتىن گەپ چىقىپ بىرقانچىسى دەل مۇشۇ يەردىن ئۇ قاتقا ئۆتمەكچى بولدى. بۇ، نىلقىلىقلار ئۈچۈن يېڭىلىق بول-مىسىمۇ، بۇگۈن نېمىشقىدۇ قىزىقىش پەيدا قىلىپ ئىك-كى مەھەللىدىكى بەش بالا بايىقى قورام تاشلار تۆۋىنىدىن سۇغا شۇڭغۇدى. دەريانىڭ يېرىمىغا يەتكەندە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۈچ بالا چېكىندى. ئىككىسى داۋاملىق ئىلگىرىلىدى. ئۇنىڭ بىرسى لۆتپۈللا، يەنە بىرسى كونا بازارلىق بالا ئىدى. ئۇلار ئۇقاتقا ئۆتكەندىن كېيىن قۇمغا ئېغىناپ بىر ئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن قوللىرىنى نېمىلەر-گىدۇ شەرەتلىشىپ، بېرىقى تەرەپكە ئۆتۈش ئۈچۈن يۇقى-رىلاپ، ھېلىقى قىساڭ تەرەپتىن سۇغا چۈشتى. ئىككى-سىنىڭ سۇغا سەكرىگەن ئورنى، ۋاقتى بىر بولسىمۇ ئارىلىقلىرى بارغانسېرى يىراقلىشىپ كەتتى.

— ئاغىنىلەر، — دېدى بۇ تەرەپتە قاراپ تۇرغانلار ئارىسىدىكى دۆربىلجىنلىكلەرگە ناتونۇش رۇس يىگىتى، — قىزىقچىلىق بولسۇن ئۈچۈن لۆتپۈللا سۈدىن چىققان ھامانلا شېئىر سورايلى.

لۆتپۈللانى بىلىدىغانلار ئۈچۈن بۇ تەكلىپنىڭ قىزى-قارلىقى يوق ئىدى. لېكىن ھېلىقى يىگىتنىڭ مەقسىتىنى ئۇلار چۈشەنمەيتتى.

— نېمە شېئىر؟ — دېدى بىرسى.

— ئۇنى شائىر ئۆزى تاپىدۇ، — دېدى رۇس يىگىت. ئۇلار ئۆزلىرى بۇنىمۇ تەرجىمە قىلىپ كۆرەيلى دېيىشىپ

تۇرغاندا، لۇتپۇللا بىلەن ھېلىقى كونا بازارلىق يېقىنلاپ قالغانىدى. ھېلىقى رۇس يىگىت ۋارقىراپ:

— مۇتەللىپ! بىر يېگى شېئىر بىلەن سۇدىن چىق! — دېدى. ھەممەيلەن چاۋاك بىلەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوللىدى. لۇتپۇللا تىزىدىن يۇقىرى سۇ ئىچىدە تۇرۇپ:

Ох, как хороша горная река.
Столбом водопад стоя волна.
Как ямогу быть в покое, встороне?
А видь и моя такая доля.

دەپ قىرغاقتا چىقتى.

مالادىس، پوئېت[1]! — دېدى ھېلىقى يىگىت لۇتپۇللا-نىڭ قولىنى تۇتۇپ. ئۇ بىر تۇرلۇك ھاياجان بىلەن:

Каждая строка твоя, как молния.
Сын уйгурина, поэт Муталлип.
Будьже маяком во мраке, мгле,
Словно как твой дед Юсупхасаджип.

دەپ جاۋابەن بىر كۇبلېت شېئىر ئوقۇپ ، ئۇزىنى تونۇش-تۇردى. ئۇ لۇتپۇللادىن چوڭراق بولۇپ، نىلقىدىكى رۇس پوسۇلكىسى (كىچىك رايونى) مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچى-سى ، ئادەتتە مېشا دەپ ئاتىلىدىغان شائىر مىخائىل ياگو-

---

① مالادىس، پوئېت! — يارايسەن، شائىر!

رېژىسسور ئىدى. ئۇ لۇتپۇللانى ئاڭلىغان بولسىمۇ كۆرمىگە-
نىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ لۇتپۇللانى مەيلى سىناپ باققان
بولسۇن، مەيلى ھەۋىسى كەلگەن بولسۇن بەك قايىل بول-
دى. ھاياجانلىنىپ پاراڭلارغا چۈشۈپ كەتتى. رۇسچە
بىلىدىغانلار ئارىلىرىغا سۆز قوشۇپ كۆلۈشكەن بولسا،
رۇسچە بىلمەيدىغانلار ھىچنېمىنى چۈشەنمەي تۇرۇشات-
تى، ئارىلىقتىن بىرسى:
— نېمە پاراڭلار بولدى، ئۇ نېمە سورىدى سەندىن،
سەن نېمىدېدىڭ؟ — دېدى.
مىخائىل مەندىن دەرھال بىر يېڭى شېئىر ئوقۇپ
بېرىشىمنى تەكلىپ قىلغاندا مەن:

شاۋقۇنلار بىلەن ئاققاندا دەريا،
سەكرىشەر ئىكەن دولقۇنلار تىنماي.
نىچۈك چىداي مەن سىرتىدا تۇرۇپ،
شۇ دولقۇنلارنىڭ ئۆركىشى بولماي.

دېگەن بىر كوپلېت شېئىرنى تۇزۇپ ئوقۇۋېدىم، مىخا-
ئىل:

ھەربىر سۆز تىزماڭ گويا كى چاقماق،
ئۇيغۇر ئوغلانى شائىر مۇتەللىپ.
قارا تۇنلەرگە بولغىن شام چىراغ،
ئۆتكەندەك بوۋاڭ يۈسۈپ خاس ھاجىپ.
دەپ جاۋابەن شېئىر ئوقۇدى، — دېدى.

— هه، مۇنداق ئېيتىشىشلار بوپتۇ-ده!
— خېلى گومپىسى بار ئورۇسكەن-هه؟
— ئۇمۇ، رۇسلارنىڭ شائىرى. ئۇنىڭ دادىسىمۇ كونا ئوقۇتقۇچى ئىكەن ئەمەسمۇ.
— توختاڭلارا، — دېدى ئاربىدىن بىرسى، — لۇتپۇللانىڭ بوۋىسى مۇتەللىپ تۇرسا، ئۇ، يۇسۇپ دەپ يۇرىدۇ، شۇما شائىرلىقى؟
ئەتراپتىكىلەر ئۆزئارا كۈلۈشتى. يەنە بىردەم تۇرسا، مىخائىلنى شۇنىڭ بىلەن كەمسىتىدىغاندەك قىلاتتى. لۇتپۇللا:
— ئۇ توغرا ئېيتىدۇ! — دېدى ئىزاھلاپ، مۇتەللىپ مېنىڭلا بوۋام. يۇسۇپ خاس هاجىپ دېگەن هەممىمىز-نىڭ بوۋىسى. ئۇ قەشقەردە ئۆتكەن شائىر.
ئارىنى جىملىق باستى. تەبئىي ئۆچراشقان بۇ يىگىت-لەر ئىچىدە هەرخىل سەۋىيىلىكلەر بار ئىدى، بىراق هەم-مىسىلا يۇسۇپ خاس هاجىپ دېگەندىن خەۋىرى يوق ئى-دى. شۇڭلاشقىمىكىن، ئۆز چۈشەنچىلىرى بويىچە بىر-سى:
— بىز ئەمدى ئاڭلاۋاتقان تۇرساق، ئورۇس نەدىن بىلىدۇ؟، — دەپ سورىدى.
— هەيران قېلىشقا هەقلىق سىلەر، — دېدى لۇتپۇللا ئۆزىگە تىكىلگەن كۆزلەرگە قاراپ، — مەتبەئەچىلىك ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىي قىلمىغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن نادانلىق پەردىسىگە يۆگىلىپ قالغانلىقىمىز ئۇقۇشماس-لىقنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. يۇسۇپ خاس هاجىپ دېگەن

شائىرنىڭ بىزدىن نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى يازغان «قۇتاد-
غۇبىلىك» كىتابى ئەرەب، پارس، ئىنگلىز، رۇس... تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان، شۇڭلاشقا مىخائىلنىڭ بە-
لىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس...

بەڭۈش دەريا چايقاپ چىقىرىۋەتكەن قىرغاقتىكى ئاپ-
ئاق قۇملار سۇغا چۆمۈلگەنلەرنىڭ ھۈزۈرلىنىپ كۈنگە
قاقلىنىدىغان مەيدانى ئىدى. ھازىر ئۇلار خىلمۇ خىل
پاراڭلار بىلەن دەريا دولقۇنلىرىنى تاماشا قىلاتتى. قارماق
سالغانلارنىڭ قارمىقىغا كالا باش بېلىق، ئاسمانكا بېلىق
چىقىپ قالغاندا، ھەممىگە كۈز-كۈز قىلىپ كۈرسەتسە،
ئىت بېلىق چىقىپ قالغاندا تېرىكىپ بېلىقنى قۇمغا تاش-
لاپ قويۇشاتتى. سۇغىمۇ، قۇمغىمۇ، بېلىققىمۇ قانغان
بالىلار كۆۋرۈك تەرەپكە مېڭىشتى.

ئۇلار كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ دەريا قىرغىقىدىكى ئون
غۇلاچتەك ئېگىز قىلىپ ياسالغان پەشتاقتا چىقىپ ئەتراپقا
ھەۋەس بىلەن قاراشتى. پەشتاق تاختاي تېمىغا ھەر خىل
يېزىقلار خاتىرىلەنگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈچ يېرىدە لۈتپۈللا-
نىڭ شېئىر ئارقىلىق يازغان خاتىرىلىرى بار ئىدى. بۇ
قېتىم ئۇ يەنە يازدى. باشقىلارمۇ يازدى. ئىلگىرى ۋە
ھازىر يېزىلغان خاتىرىلەرنى ئوقۇشتى. بەزىلەر ئىسمە-
نى، بەزىلەر قىزىق سۆز، قوشاقلارنى يازغانىدى.

پەشتاقتا بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، چۈشتى-دە، شە-
ۋاقلىقلارنى دەسسىگىنىچە ھەممىسى ئابرالنىڭ تۆۋەنكى
تارماق ئېگىزلىكى "قىزىل تۇمشۇق"قا قاراپ يارماشتى.
بۇ، "بالا تاش" ياكى "تۆگە بوينى" مەنزىللىرىنىڭ تۇنجى

نۇقتىسى ئىدى.

مانا ھازىر ئۇلار بۇگۈنكى سەيلىنىڭ ئاخىرقى پەللە-
سى — "قىزىل تۇمشۇق" تا نىلقا مەھەللىسىگە قارىشىپ
ئۆز كوچىلىرى، مەھەللىلىرى، ئۆيلىرىگە كۆز تاشلاش-
تى. ھەممىدىن ئېنىق كۆرۈنگەنلىرى ناھىيىلىك ھۆكۈ-
مەت، قىزلار مەكتىپى، دوختۇرخانا، چىغلىق مەھەلله
كوچىسى ئىدى. ئېنىق بولمىسىمۇ تۇرك مەھەللىسى،
ئورۇس مەھەللىسى ۋە سېپىل خارابىسى بىلىنىپ تۇراتـ
تى. قىسقىسى، نىلقا دىيارى ئەنە شۇ بىرىكمىلەردىن
تەركىپ تاپقانىدى.

بالىلار قوزغالغان ھەۋەسلىرىدىن ئۆز مەھەللە، ئۆيـ
لىرىنى مۆلچەرلىشىپ قارىغىنىچە پاراڭلارغا چۈشكەنـ
دى. بەزىلىرى بىر-بىرسى بىلەن بەس قىلىشىپ تۆۋەنگە
تاش ئېتىشاتتى...

لۇتپۇللا سەلدىن كېيىن نېرىقى بىر قىيا تاشنىڭ ئۈسـ
تىگە چىققىنىچە پۈتىنى ساڭگىلىتىپ، تىزىنىڭ ئۈستـ
گە ئىككى قولىنى گىرەلەشتۈرۈپ تۇتقان ھالدا يىراق-يـ
راقلارغا قاراپ يېگانە ئولتۇراتتى. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ
غەيرىي قىلىقلىرى ئارىلاپ شۇنداق شەكىللىنەتتى. ئارـ
لىشىپ يۈرگەنلەر بولسا، تېخى ھېچنەرسە ھېس قىلالـ
مىغانىدى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن غۇلام مۇئەللىم يېڭى با-
زارنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى كوچا بىلەن ئالدىراپ دۇربىل-
جىن مەھەللىسىگە ماڭدى. "يەنە چىقىپ كەتمىگەن بول-
سا بولاتتى-ھە؟" دېگەن خىياللار بىلەن بۇك-باراقسانلىق
دۇربىلجىن كوچىسىغا بۇرۇلدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم غۇلام مۇئەللىم، — دېدى
ئەمدىلا كوچىغا چىققان لۇتپۇللا ئۇچراپ.

— مانا بۇ ئىككىنچى قېتىم ئىزدىشىم ئۇكام،
—دېدى غۇلام مۇئەللىم،— سېنىڭ كەلگىنىڭنى ئاڭلىغە-
نىمغا نەچچە كۈن بولدى.

تىنچلىق سوراشقاندىن كېيىن، لۇتپۇللا خېلى زورلە-
سىمۇ غۇلام مۇئەللىم ئۆيگە كىرمەيلا كوچىدا پاراڭلاش-
تى. غۇلام مۇئەللىم لۇتپۇللانى سانايىنەپسە تەرەپكە بې-
رىشقا تەكلىپ قىلغانىدى، لۇتپۇللامۇ بۇگۈن يولۇقماق-
چى ئىكەنلىكىنى دېگەنىدە، ھەر ئىككىسى خۇش بولدى.
شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى بىرلىكتە كۈلۈپ تەرەپكە يول
ئالدى. يول بويى تونۇش-بىلىشلەر ئۇچراپ بىرمۇنچە
كىشى بولدى. لۇتپۇللا شەھەرنىڭ، ئەتراپىدىكىلەر نىل-
قىنىڭ گېپىنى قىلىپ كۈلۈبقا يېتىپ كېلىشتى. كۈلۈب-
نىڭ يان ئىشىكىدىن كىرگەنىدە سانايىنەپسەنىڭ ئىشتە-
راكچىلىرىدىن بىرنەچچىسى خېلى نۇرۇن كېلىپ ئول-
تۇرغىنىنى كۆردى. شۇنىڭ بىلەن لۇتپۇللا بىر ئويۇن

تەييارلىقى قىلىنىۋاتقانلىقىنى پەملىدى.

— ئۆزەڭ بىلىسەن، نىلقىلىقلار ئويۇن قويساڭ زېرىكمەيدۇ، قويمىساڭ رەنجيدۇ، — دېدى غۇلام مۇئەللىم چۈشەندۈرۈپ، — هازىر ئويلىشىۋاتقىنىمىز «ئىككى بايغا بىر مالاي»، «ئارشىن مال ئالان»، يەنە ناخشا-مۇزىكىلارمۇ بار، — دېدى.

— سىلەرمۇ ئەمدى كۆلۈبتا ئويۇن قويغۇدەك تەجرىبىگە ئىگە بولۇپ قالدىڭلار، — دېدى لۇتپۇللا.

— سېنىڭ ئالايىتەن ياردىمىڭگە موهتاجمىز، — دېدى ناسىرجان. بۇ "ئالايىتەن ياردەم" دېگەن گەپكە تازا چۈشىنەلمىگەن لۇتپۇللاغا غۇلام مۇئەللىم كەڭرەك ئىزاهات بەردى.

— ئۆزەڭ كۆرۈپ تۇرىسەن، سەھنىمىز بەك يالىڭاچ. شۇنىڭغا بىر دېكوراتسىيە سىزدۇرۇشنى ئويلاشقان. مۇشۇ ئېهتىياجىمىز ساڭا قاراشلىق ئىدى. ناسىرجاننىڭ دېمەكچى بولغىنى شۇ گەپ.

لۇتپۇللا گەپ قىلمايلا سەھنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ تاماشىبىنلارغا ئۇدۇل تامنىڭ ئېگىزلىكى، كەڭلىكىنى كۆز مۆلچەر قىلدى. لېكىن نېمە سىزىش توغرىسىدا بىرەر نەرسىنى ئويلىمىدى.

— نىلقا شارائىتىدا سەھنىنى خېلى زىننەتلەپسىلەر، شۇنداقتىمۇ ئۇ چىرايلىق ياسانغان يالاڭ ئاياغ بالىدەك تۇرۇپتۇ، — دېدى لۇتپۇللا، — نېمە پىلان قىلىۋاتىسىلەر؟

— ساڭا چۈشەندۈرۈشنىڭ هاجىتى يوق. چۈمۈچنى

تۇتىدىغان ئۇستاسەن، بامەسلىھەت پىكىرلەشمەيمىزمۇ، — دېدى غۇلام مۇئەللىم.

شۇنىڭ بىلەن گەپ باشلاندى، ھەر خىل تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئاخىرى قوينى قاسساپ سويسۇن دېگەندەك لۇتپۇللانىڭ بېرىلگەن تەلەپلەر بويىچە لايىھە سىزىشنى تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭدا ئومۇملاشتۇرۇلغان تەلەپ: تەبىئەت مەنزىرىسى نىلقا شارائىتىغىمۇ ئۇيغۇن، دېيىلدى...

* * * * *

كۆلۈبقا دېكوراتسىيە سىزىش باشلانغىلى بىر نەچچە كۈن بولدى. بەزىدە بىر كۈن، بەزىدە يېرىم كۈن داۋاملى-شاتتى. دېكوراتسىيىنىڭ سىزىلىش جەريانى لۇتپۇللا ئۇ-چۇن بىر كۆڭۈللۈك پائالىيەت بولدى. ھەپتىدىن كېيىن دېكوراتسىيىمۇ پۈتتى.

بۇگۈن تەكلىپ بويىچە ناھىيىدىكى جاڭ ھاكىم باش-لىق بىر قىسىم مۇتىۋەرلەردىن ئەمەت ئىمام، تۇرسۇن شاڭيۇ، لى خۇيجاڭ، ئوسمان مۇئەللىم، ئېركىن بەگلەر دېكوراتسىيىنى كۆرۈشتى.

دېكوراتسىيە كۆركەم سىزىلغانىدى. بۇلۇتلارغا تاقە-شىپ تۇرغان قارلىق چوققا، تاغ باغرىدا قارىغايلار، يايلاق ئېدىرلار، جىرادىن چىققان شارقىراتمىلىق سۇ، قىرغاقلاردا رەڭگا رەڭ گۈللەر چۈشۈرۈلگەن بۇ دېكوراتسىيە ناھايىتى جانلىق سىزىلغانىدى. گەرچە دېكوراتسىيە

يىدە يايلاپ يۈرگەن ماللار، تىكىلگەن ئاق ئۆيلەر، مە-
كتەپ يۈرگەن ئادەملەر ياكى تاغ جانۋارلىرى سىزىلمىغان
بولسىمۇ، ھامان شۇ تەبىئەتنىڭ قوينىدا بارەدەكلا سېزىلاتـ
تى. شۇنداقتىمۇ بەزىلەر:

نېمىشقا چارۋا ياكى ئادەملەر سىزىلمىدى؟ —
دېيىشتى.

— سىزمىغىنىمنىڭ سەۋەبى، — دەپ چۈشەندۈردى
لۈتپۈللا، — بۇ، دېكوراتسىيە. شۇنداق ئىكەن ئۆزگىرىپ
تۇرىدىغان ئويۇنغا ماسلىشىشى كېرەك. بىرلا مەزمۇنغا
مۇقىملاشتۇرۇۋېتىلسە، ئۇنىڭ ھەر سائ پايدىلىنىش قىممىتى
قالمايدۇ، — دېدى.

كۆزدىن كەچۈرگۈچىلەر يەنە سەھنىنىڭ ئىككى يان
تەرىپىگە ئاسما قىلىپ سىزىلغان يەتتىدىن ئون تۆت سۈۋا-
دانغا قىزىقىپ قاراشتى.

ئۇ خۇددى تېرەكلىك كوچىغىلا ئوخشىغاندى.

كۆزدىن كەچۈرگۈچىلەر دېكوراتسىيىلەرنىڭ بەكمۇ
كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇشۇپ، ئۇنىڭ
نىلقا سانايىنەپسەگە قوشۇلغان قىممەتلىك بىر مەدەنىي
مۇلۇك بولۇپ قالغانلىقىنى، ئۇنى ئوبدان ئاسراش كېرەك-
لىكىنى تەكىتلەشتى.

* * * * *

ئەتىگەندىلا ئالتۇن تاۋاقتەك پارقىراپ نۇرىنى چاچقان
قۇياش چۈشكە يېقىن مۆكۈشمەك ئوينىغاندەك ئالا بۇلۇت-

لار ئارىسىدا قالدى. ئارقا-ئارقىدىن مەيدىسىنى ئابرالغا ياققان كۆلرەڭ بۆلۈتلار كۆپىيىپ بىردەم ئىتتىك، بىردەم ئاستا يامغۇر ياغدۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ لۇتپۇللا ئۈيۈ-دىن چىقماي كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى.

كەچقۇرۇندا ئاغىنىسى ئەۋزىبەك ئەۋەتكەن بىر بالا بىر پارچە تەكلىپ خەتنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. خەت-تە لۇتپۇللانىڭ بىر كېلىپ كېتىشى ئۈمىتىلغانىدى.

لۇتپۇللا بېرىشقا تەييارلاندى. يامغۇر توختىغان بول-سىمۇ بۆلۈتلار يەنىلا لەيلەپ سۇس شامال چىقىپ تۇر-غاچقا، ھاۋا سوغ ئىدى.

كۆتۈپ تۇرغان ئەۋزىبەك لۇتپۇللانىڭ كەلگىنىنى كۆرۈپ بۆلەكچىلا خۇشال بولدى ھەم دەرھال ئۆيىگە باش-لىدى، ئۆيگە كېگىز يەنە قازاقچە شىرداق سېلىنغان بو-لۇپ، ئۇستىدە كۆرپىمۇ بار ئىدى. لۇتپۇللا چاقماقلىق بىلەن ئۆتۈكنى سېلىۋېتىپ ئۆيدە ئولتۇرغان ئىككى مېھ-مان بىلەن قول ئېلىشتى-دە، قاتارى تۆرگە ئولتۇردى.

مېھمانلارنىڭ يېشى چوڭراقى تۆت يانچۇقلۇق چىلان رەڭ چاپان كىيگەن بولۇپ، كۆزلىرى دۇگلەك، ئاق يۈز-لۈك، بېشىدا شىلەپىسى بار كىشى ئىدى. يەنە بىرسى قازاقچە كەشتىلىك دوپپا كىيگەن، قايرىما ياقىلىق تۇ-جۇركا، پۇتىغا ئۆتۈك كىيگەن، پاناق بۇرۇن، بۇغداي ئۆڭلۈك گۈپسا كىشى ئىدى. ياش قۇرامىمۇ يېنىدىكى ھەمراھىدىن پەرقلەنمەيدىغاندەك ئىدى.

— سەن كەلگىچە بەك تەقەززا بولدۇم. ھەرنېمە بول-سىمۇ ئۆيدە ئىكەنسەن، — دېدى ئەۋزىبەك ساھىبخانلىق

ئەقىدىسىنى بىلدۈرۈپ، — مۇنچىۋالا تەقەززا بولغىنىم، بۈگۈن تاكجارىق شائىر ئاكىمىزنى قانداق شامال ئېلىپ كەلدىكى، سېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋالسۇن دېدىم.

— يەنە بىر قول ئېلىشىۋېتەي شائىر تاكجارىق جول-دى ئاكىمىز بىلەن، — دېدى لۇتپۇللا ئەۋەزبېكنىڭ سۆز-زىنى بۆلۈپ. ئەۋەزبېك سۆزىنى داۋام قىلدى:

يېنىدىكى ئاكىمىز نىلقىلىق مۇئەللىم مولداغالى، بۇ ئاغىنەم سىلەرگە ئىسمى تونۇش شائىر لۇتپۇللا، — دەپ لۇتپۇللانى ئۇلارغىمۇ تونۇشتۇردى.

— سېنىڭ بىلەن دىدارلاشقىنىم ئۇچۇن بەك خۇشال-مەن، — دېدى تاكجارىق، — سېنى ماكا ئۇچراشتۇرغان ئەۋەزبېككە رەھمەت ئېيتىمەن.

— تەكە،[1] دېدى مۇلداغالى، — بىر يۇرتلۇق تۇرۇپ مېنىڭ ئەمدى كۆرۈۋاتقىنىمنى دېمەمسىز!

— ئۇنداق بولۇشى لۇتپۇللا شەھەردە تۇردى-دە، — دەپ ئىزاھ بەردى ئەۋەزبېك. شۇنىڭدىن كېيىن بۇلار ئۆزئارا پاراكلارغا چۇشۇپ كەتكەندە ئىككى يىگىت بىر پاخلاننى يېتىلەپ بوسۇغىدا تۇرۇپ:

— ئوۋمىن![2]، — دېدى. تاكجارىق لۇتپۇللانى، لۇت-پۇللا تاكجارىقنى ئىملىدى.

— ئىنىم لۇتپۇللا، — دېدى مولداغالى، — قانداق بولمىسۇن سەن بىر ئاتىنىڭ[3] ئوغلى، دۇنيا سەندىن بول-

---

① قازاق ئادىتىدە ئىسىملىك باش ھەرپىگە "ك"، "ق" قوشۇمچىلىرىنى قوشۇپ ھۆرمەت-لەشنى بىلدۈرىدۇ.

② "ئامىن" نىڭ قازاقچە تەلەپپۇزى.

③ بىر مىللەتكە ۋەكىل دېمەكچى.

سۇن!
— دېگىنىڭىزگە رەھمەت، — دېدى لۇتپۇللا، — لېكىن ئۇيغۇر قائىدىسىدە چوڭلارنىڭ ئالدىغا ئۆتمەيمىز. يەنىلا دۇئا تەكىتىن بولغىنى ياخشى.
ئاخىرى تاڭجارىق دۇئا قىلىشقا قول كۆتۈردى:

مال-جېنىڭ ئامان بولسۇن،
بايلىقىڭ زامان بولسۇن.
ئابرويۇڭ ئارتىۋەرسۇن،
يىلتىزىڭ تارتىۋەرسۇن.
ئەل ئۈچۈن مېھرىڭ كۆلسۇن،
رەقىبىڭ مىڭلاپ ئۆلسۇن.
ھەر مىللەت دوستۇڭ بولسۇن،
دىيارىڭ گۈلگە تولسۇن.
مېھمانلار كېلىپ تۇرسۇن،
دۇئايىمىز قوبۇل بولسۇن.
ئاللاھۇئەكبەر!

ئۇيىنىڭ ئىچىدىكىلەرۋە، دالاندىكىلەر دۇئادىن مەمنۇن بولدى. ئۇزۇنارا پىچىرلىشىپ "غۇنان قويلۇق دۇئا بولدى-دە!" دېيىشتى.
— تاڭجارىق ئاكا، — دېدى لۇتپۇللا ھاياجان بىلەن، — قازاقنىڭ دۇئاسىنى بۈگۈن بىۋاستە ھەم تولۇق ئاڭلىدىم-دە! بۇ بىر شېئىر ئىكەن.
— ئىنىم لۇتپۇللا، ئېھتىمال سەن ئىلگىرى داخىل

بولمىغاچقا شۇنداق تەسىر قىلغاندۇ، خەلق ئىچىدە ھەيران قالغۇدەك دۇئا بېرىدىغانلار بار.

— دۇئا ئۆزگىرىپ تۇرامدۇ؟ — سورىدى لۇتپۇللا.

— ئەلۋەتتە. گەرچە دۇئا مالغا قارىتىلغاندەك بولسىمۇ، شۇ ئائىلىنىڭ ئەھۋالى، كەسپى، شارائىتى قاتارلىق تەرەپلىرىگە جانلىق بىرلەشتۈرۈلىدۇ...، — دېدى تاڭ-جارىق قىسقىچە شەرھلەپ.

— يەنە، — دېدى نۇرغالى، — تۇگە، ئات، غۇنان قوي... قوش تاۋاق دېگەندەك دەرىجىلىك دۇئالارمۇ بار.

بۇ ئارىلىقتا دەستىخان سېلىنىپ، مايدا پىشۇرۇغان بوغۇرساق، سېرىق ياغ، قايماق، تاتلىق-تۇرۇملار قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان ساماۋار داستىخاننىڭ چېتىگە قويۇلدى-دە بىر كېلىنچەك چاي تەڭشەپ قۇيۇپ بەردى.

— خوشە مېھمانلار، داستىخىنىم ئاددى بولسىمۇ، كۆڭلۈم ئازادە. سىلەرمۇ تارتىنماي، قىزىق سۆھبەتلەر بىلەن ئېچىلىپ ئولتۇرۇڭلار. ئارىمىزدا ئىككى شائىر تۇرۇپسىلەر، شائىرنىڭ تىلىنى شائىر بىلىدۇ. چىنەڭلەر-مۇ توختاپ قالمىسۇن، — دېدى ئەۋزىيك ساھىبخانلىق سۈپىتى بىلەن.

— ئەۋزىيك ئاداش، داستىخىنىڭ بەك ئەھمىيەتلىك بولدى، — دېدى لۇتپۇللا، — مېنىڭ شەھەردىكى قازاق ئۇيۇشمىسىدا تېمىرغەلى دېگەن بىر قىزىقچى تونۇشۇم بار، شۇ ئارقىلىق تاڭجارىق ئاكىنى ئاللىبۇرۇن تونۇپ بولغانىدىم ھەم شائىر ئەنۋەر ناسىرى ئارقىلىق شېئىرلە-

رنى هەم كۆرگەنىدىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى غايىۋانە تو-
نۇش. ھازىر بولسا يۇزتۇرانە كۆرۈشۈپ ئولتۇرىمىز.
— ئەسلىگىنىڭگە رەھمەت ئىنىم، ئەمدى سەن دې-
گەنلىكتىن رەسمىيەت ئۈچۈن مەن دەۋاتقىنىم يوق. مەن
سېنىڭ شېئىرلىرىڭ بىلەن خېلىدىن بېرى تونۇش. تېمىر-
غەلى راستىنلا تالانتلىق سەنئەتچى. ھە، ئەنۋەر ناسىر-
نىڭ سالامەتلىكى قانداق؟
— باشقا ئادەم بولسا، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالاتتى.
ئەنۋەر ئاكا تىرىشىپ-تىرمىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ، غايىۋى
ساغلام، — دېدى لۇتپۇللا.
— دۇرۇس، — دېدى تاڭجارىق، — ئۇ ئۈمىدۋار،
روھى ساغلام ئادەم، شۇنىڭ ئۈزى ھاياتلىقنىڭ كېپىلى-
دە، كىمدۇر بىر دانا: "شېئىر دېمەك روھ دېمەكتۇر" دې-
گەنىكەن، — ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىسىدا، — رۇس گىمنازى-
يىسى بىلەن ئوقۇشۇڭنى تۈگىدى قىلامسەن؟ ، — دېدى.
— پەقەت رۇس گىمنازىيىسىدىكىلا، — دېدى لۇتپۇللا
كۈلۈمسىرەپ.
— رۇس گىمنازىيىسىدىكىلا، دېگىنىڭ نېمىسى، ئا-
خىرىسى بار گەپمۇ؟ — سورىدى تاڭجارىق.
— ھەئە، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىمەن دېگىنىمغۇ، —
دېدى لۇتپۇللا.
ھەر نېمە بولسىمۇ، مەندەك چەت ئەلدە ئوقۇيمەن
دەپ ئارىسالدى بولۇپ قالمىغىن، — تاڭجارىق مەنىلىك
قاراپ قويدى لۇتپۇللاغا.
— ئۇرۇمچى دارىلمۇئەللىمىگە بارماقچى، — دېدى

لۇتپۇللا شۇئان، — تەكە، ماڭا ئوخشاش ئارىسالدى بو-
لۇپ قالمىغىن دېگىنىڭىز نېمىسى؟ — دەپ سورىدى.
ھەي، — دېدى تاڭجارىق، مېنىڭ ھاياتىمدىكى مۇ-
رەككەپ سەرگۈزەشتىلەرگە سوئال قويۇپ قالدىڭ. بىز
قازاق خەلقى تاغدا كۆچۈپ-قونۇپ يۈرىمىز، ئويدا[1]ئات
مېنىپ ئەل ئارىلاپ يۈرىمىز. شۇنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى
ئىلىم تەشنالىقىمدىنمۇ قازاقىستانغا ئوقۇشقا ئۆيىرىسە-
دىن[2]ئايرىلغان توسۇن ئاتتەك بارغانىدىم. ھېھ! بۇ خۇد-
دى "ئاسماندىكى غازىنىڭ شورپىسىغا نان چىلىغان" دەك
بولدى. ئىستىكىم باشقا، ئەمەلىيەت باشقا بولدى...
سەرگەردان "ساياھەت" بىلەن تېشىرقىغان ئاتتەك قاي-
تىپ كەلدىم. بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا ئۇرۇمچى ئالمۇتە-
دىن يىراق بولسىمۇ، ئارزۇيۇڭ ئىشقا ئاشىدۇ، چۈنكى
بۇ ئۆز دىيارىمىز-دە!
— رۇسچىنى بىلمۇالغانسىز؟، — دەپ سورىدى لۇت-
پۇللا.
— شۇنداق، ئۇ يەرلەردە ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس
ئىكەن، — دېدى تاڭجارىق مەنىلىك باش لىڭشىتىپ، —
رۇسلار ھاكىم مىللەت بولغاچقىمۇ ھەممە مىللەت رۇس-
چە تىل-يېزىق قوللىنىدىكەن. مەنمۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە
نان تېپىپ يېگۈدەك ئۆزلەشتۇردۇم.
بۇ گەپ كۆلكىلىك بۇلمىسىمۇ ئەتراپتىكىلەر ئاخىر-
قى سۆزگە كۈلۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن لۇتپۇللا بىلەن

---

① مەھەللىدە، قىشتا دېمەكچى.
② ئۆيىر—توپىدىن ئايرىلغان.

تاڭجارىق بەزى گەپلەرنى رۇسچە سۆزلەشتى.
— تەكە، شۇنىڭغا قارىغاندا، خېلىلا بىلىدىغان ئوخشايسىز، — دېگەن لۇتپۇللانىڭ سۆزىگە نۇرغالى:
— كىتاب كۆرەلەيدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى.
— ئېھتىمال شۇنداق سەرگۈزەشتىلەر تەكەڭنىڭ يەنمۇ يۇرتىغا بولغان مېھرىبانلىقىنى كۈچەيتكەن. تېمىر-غەلىنىڭ ياردىمى بىلەن تەكەڭنىڭ «ئىلى سۇپىتى» دېگەن شېئىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ يادلىۋالدىم:

پەمىمچە ئىلى — زېمىن كىندىكىدەك،
گەۋدىسى خۇددى ئۇنىڭ يۈرىكىدەك.
تېغى ئالتۇن، تېشى كۆمۈش، ئورمىنى مىس،
سۆلىرى ئەركەك قوينىڭ شورپىسىدەك.

مانا بۇ ماھىر رەسسامنىڭ ماي بوياق بىلەن ئىلى دىيارىنىڭ ئوبرازىنى جانلىق سىزىپ كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدەك ئەمەسمۇ؟! — دېدى لۇتپۇللا.
— لۇتپۇللا، — دېدى ئەۋزەبېك، — شېئىرنى تەھلىل قىلىپ چۈشىنىشىڭ بىزدىن ئارتۇق ياكى ئۆزگىچە بولىدى. چۈنكى سەن ھەم رەسسام بولغاچقا، شۇ تۈرقىدا سىزىپ كۆرسەتتىڭ.
— ئۇ تەرىپىنى بىلمەيدىكەنمەن، — دېدى تاڭجارىق.
— ئەڭ ياخشىسى ئەتە كۆلۈبتىكى سىزغان دېكوراتسىيەسىنى كۆرسىتەي تەكە، — دېدى ئەۋزەبېك.
تاڭجارىق يانچۇقىدىن نېمىنىدۇر ئىزدەپ چەكە بېشى

بىلەن "ماقۇل" لۇق ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ ئاخىرى:
— ھە مانا تاپتىم، مەن لۇتپۇللانىڭ "كۆرەش" شېئىرىنى يېزىۋالغانىدىم. ئۇزۇندە ئوقۇپ بېرەي دېدى:

كۆرەشنى قىزىتتۇق بىز، ئاخىرقى يېڭىش بىزنىڭدۇر،
كۆرەشكەنسېرى چىڭىش، زەپەرلىك سۈرئىەت بىزنىڭدۇر.

بۇ كۆرەش ئىقبالىدىن قاياق تىلەك تاغدەكتۇر،
ئەڭ ئاداققى زور يېڭىش، يېڭى ھايات بىزنىڭدۇر.

ئۇ ئوقۇپ بولۇپ ئەتراپقا ئۇن-تىنسىز قارىدى. ئول-تۇرغانلار جىم ئىدى. بۇ جىملىقنى لۇتپۇللانىڭ شېئىرى ئەسىر قىلىپ ئىلكىگە ئالغاندەك ئىدى. لۇتپۇللا تەشەب-بۇسكارلىق بىلەن جىملىقنى ئۈزگەرتىش ئۈچۈن:
— ئەمدى تەكەڭنىڭ ئۈز ئېغىزىدىن ئۈز شېئىرىنى ئاڭلىغۇم بار ئىدى. . — دېگەنىدى، ئەتراپتىكىلەر:
— جايىدا قويۇلغان تەلەپ، — دېيىشتى.
تاڭجارىق بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان پۇتلىرىنى يۆتكەن بولۇپ، ئېڭىكىنى كۆتۈرگىنىچە ئېگىزگە نەزەر تاشلاپ مۇنداق باشلىدى:

قولۇمغا قەلەم ئالدىم يېزىشقا ئەمدى،
ئويلاندىم تارىختىن سۆز قېزىشقا ئەمدى،
سەپسالسام تۇراقسىز زامان تۆرىگە،

باشلىدى كۈندىن-كۈنگە ئالجىشقا ئەمدى.
بىر ئوتتىك يالمىشىغا دۇچار بولۇپ،
ئايلانماقتا ئېزىز دىيار توزۇشقا ئەمدى.
.....
داستىخان ئۈستىدە ئوقۇلغان بۇ شېئىر ئاڭلىغۇچى-لارنى جەمئىيەت ئىچىگە ئېلىپ كىرگەندەك بولدى.
— جاراڭلىسۇن مانا شۇنداق شائىر قەلبى! — دەۋەتتى لۇتپۇللا. بۇ، ئاڭلىغۇچىلارغا خۇددى تاڭجارىق شېئىر-لىك ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرغاچقىمۇ: "لۇتپۇللا، سەن ھەقىقەتەن يېنىپ تۇرغان ئوت ئۈچقۇنى ئىكەنسەن-دە!" دېگەننى ئويلىدى.
تاماقنىڭ تەييارلانغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان ئەۋزىبەك يىگىتلەرنىڭ قولغا سۇ ئېلىشىنى بۇيرىدى. ئاندىن پىياز-نىڭ ھىدى بىلەن ھورى چىقىپ تۇرغان تاۋاقلار تارتىلدى. قازاق قائىدىسى بويىچە قوينىڭ بېشى سېلىنغان تاۋاق تاڭجارىقنىڭ ئالدىغا قويۇلدى. ئۇ رەسمىيەت بويىچە بىر كېسىم ئېغىزىغا سالدى، بىر كېسىمنى ھەمتاۋاقدىشىغا، ئاندىن بىر قۇلاقنى ساھىبخانىغا بەردى-دە، باشنى شۇ ئۆيـ-نىڭ بىر بالىسىغا تەقدىم قىلدى.
ئاندىن گۆشلەر توغرىلىپ، تاۋاقتىكى چۆپ ئۈستـ-گە چۈشۈەردى ھەم بىر چەتتىن گۆش بىلەن چۆپ ئارىلا-شتۇرۇلۇپ يېيىلۇەردى. تاماق ئارقىسىدىن بىرەر چىنە شورپا ئىچىلىپ ئاندىن چاي تارتىلدى. ھەر تۇرلۈك پاراڭ-

لار بولۇنۇپ تەبىئىي ھالدا جاڭ ھاكىم تىلغا ئېلىندى.
— ۋاقتىڭىز بولسا، تونۇشۇپ قويۇڭ تەكە، — دېدى ئەۋەزبېك.
— ئەل ئاغزىدا ياخشى تەرىپلىنىدىكەن، "يۇز ئادەمـ
نىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغۇچە، بىرسى بىلەن تونۇشقىنىڭ ئەۋزەل"ـدە، تونۇشۇپ قويايلى،—دېدى تاڭجارىق.
— خەلقپەرۋەر ئادەم، — دېدى نۇرغالى، — قاراتۆپە مەھەللىسىنى ئۆز قولى بىلەن لايىھىلەپ، پىتىراپ يۇرگەن قازاقلارنى مەھەللىلەشتۈردى.
موڭغۇل، قازاقلارنىڭ بالىلىرىغا مەكتەپ ياساتتى. قىسقىسى، ھەر تەرەپتىن ئۇنىڭ خېلى تەرىپى سۆزلەندى.
ئاخىرىدا تاڭجارىق لۇتپۇللاغا ئىلھامبەخش ياخشى تىلەكلىرىنى ئىزھار قىلىپ، ئۇنىڭ قەلەم قورالى بىلەن شېئىر كانلىرىنى تېخىمۇ ئەتراپلىق قېزىپ ئىلگىرىلىشىنى، ئوقۇشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى تىلىدى. لۇتپۇللامۇ ئۆز نۆۋىتىدە مۇندىن كېيىن ئارىلىشىپ تۇرۇشنى ئۈمىد قىلدى.
لۇتپۇللا قايتقاندا تۈن نىسپى بولغانىدى. ئىككى يېـ
گىت لۇتپۇللانى ئۆيىگىچە ئاپىرىپ قويدى.

31

نىلقا كۆلۈبىغا سىزىلغان دېكوراتسىيىنىڭ قالتىسلىـ
قى بارغانسېرى كوچا-كويلارغىچە تارقىدى. بەزىلەر دېـ
كوراتسىيىگە سىزىلغان كۆرۈنۈشلەرنىڭ راستىتەكلا تۇر-

غانلىقىنى سۆزلەشسە، بەزىلەر يوق نېمىلەرنى قوشۇپ تەرىپلىشەتتى. شۇنداق قىلىپ "كىم سىزىپتۇ؟" دېگەن يېرىگە كەلگەندە لۇتپۇللانىڭ مىجەز-خۇلقىدىكى غەيرىيلىكلەر سۆزلىنىپ يۈردى:

— كۇلۇبقا شۇنچە رەسىم سىزغۇچى بولغاندىن كېيىن، ئەقلى-ھوشى جايىدا ئىكەنغۇ.

— تۇرۇپلا ئۆزىنى بىلمەي قالىدىكەن.

— ئەسلىدە موللا ئادەمنىڭ بالىسى بولغاندىن كېيىن، دىنىي مەكتەپتە ئوقۇشى كېرەك ئىدى، ئورۇس مەكتىپىدە ئوقۇغاننىڭ كاساپىتى شۇ!

— بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە دەرياغا، تاغلارغا، بۇلۇتلارغا قاراپ سۆزلەپ كېتىمىش.

— سەۋدايىلىق دېگەن شۇ-دە.

— ھىم، مۇسۇلمان بالىسى تۇرۇپ، يالاڭۋاش يۈرسە، ئەنە شۇنداق بولىدۇ!

— ئۆيلەپ قويغاندىن ياخشىسى يوق.

— ھېزىم ئاخۇن ئۆيلەيمەن دېسىلا، نەدىن بولسىمۇ لايىق چىقاتتى.

— چاقماقتەك يىگىت ئىدى-دە.

— ھەممە ۋاقىت شۇنداق ئەمەس، بەزىدە ئۆزىچىلا جىددىيلىشىپ كېتىدىكەن.

— بەزىلەر يىڭنىنى تۆگە كۆرسىتىدىكەن-دە. بۇرۇنمۇ بىرنېمە يازغىسى كەلسە شۇنداق ئىدىغۇ؟

— ماڭىغۇ ھېچقانداق ئەمەسقۇ.

قىسقىسى، لۇتپۇللا ھەققىدە ئەنە شۇنداق باھا بېـ

رىش، تەخمىنلەش بولۇپ قالدى. بۇ گەپلەر ھېزىم ئاخۇن بىلەن مېلىكەمگىمۇ يېتىپ كەلدى. ئائىلىدە ئۇنداق ئالا-مەتلەر ھېچ كۆرۈلمەيتتى. ئەمما لۇتپۇللانىڭ ئۇزۇندىن ئۇزۇن خىياللارغا غەرق بولىدىغىنىنى ئۆزىچە پىچىرلاپ قويىدىغىنىنى بار ئىدى. ھېزىم ئاخۇن لۇتپۇللانىڭ كىچىكىدىلا شۇنداق مىجەزى بارلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئەنسىرەپ كەتمەيتتى. ئانىسى مېلىكەم بېئارام بولاتتى. بۇ قېتىم كۆيئوغلى نۇرجاننىڭ "لۇتپۇللا خىيال-چان بولۇپ قېلىۋاتىدۇ" دېگىنىنى ئەسلەپ تېخىمۇ خا-تىرجەمسىزلىنەتتى.

تارقىلىپ يۈرگەن گەپلەرنىڭ چۈشەندۈرگۈچىسى يە-نىلا تارقىلىپ يۈرگەن گەپلەر بولاتتى:

— سەۋدايى دېگەن قىلغان-ئەتكىنىنى بىلمەيدۇ، شۇنـ-داق ئىش لۇتپۇللادا بارمىكەن؟

— نىلقىدا مەيدىسىگە ئۇرۇپ يۈرگەنلەردىن كىم كۆ-لۈبقا دېكوراتسىيە سىزالىدى، لۇتپۇللا ئاينىپ قالغان بول-سا، قانداق سىزغاندۇ؟

— شائىر دېگەنغۇ ئىلھامى كېلىپ كەتسە ئايغا قا-راپ، دەريادا قاراپ زوقلىنىپ بىرنېمىلەرنى دەيدىغان خەق. بەلكىم لۇتپۇللانىڭ شۇنداق چاغلىرىنى كۆرگەنـ-لەرنىڭ تاپقان گېپىدۇر.

بارغانسېرى يېڭى گەپلەر چىقمىدى، كونا گەپلەر دىققەتنى ئانچە قوزغىمايدىغان بولدى.

— دادىسى، — دېدى بىر كۈنى مېلىكەم، — "شامال چىقمىسىغۇ دەرەخ لىڭشىمايدۇ". ئەمما لۇتپۇللا توغرۇ-

لۇق بۇ گەپلەر نەدىن چىقتى؟ مەن نېمىشقا چېلىقتۇرماي-
مەن؟

— بىز ئېغىر-بېسىق بولىلى، — دېدى ھېزىم ئاخۇن، — مەن ئۇزۇن يىللىق ئىمام، لېكىن جامائەتنىڭ سوئاللى-رىغا كىتابقا قاراپ جاۋاب بېرىمەن، لۇتپۇللا تېخى بالا. ئۇ يېزىش ئۇچۇن ئويلىنىدۇ، بەلكىم شۇنداق ئەھۋالدۇ.

شۇ كۇنلەرنىڭ بىر كەچقۇرۇنى ئىدى. ئوسمان مۇ-ئەللىم ھويلىغا كىرىپ كەلدى-دە:

— قايسىگىلار بار؟ — دەپ توۋلىدى. چايخانىدىن چىققان مېلىكەم تىنچلىق سورىدى-دە، ھېزىم ئاخۇننىڭ ئېچىكىرىكى ئۆيدە كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغانلىقىنى ئېيىتتى. ئوسمان مۇئەللىم ئۇدۇللا سالام بېرىپ كىرگەندى، ھېزىم ئاخۇن خۇش چىراي ھالدا:

— ھوي مۇئەللىم، قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلگەندۇ سىزنى؟ — دەپ قارشى ئالدى.

— دېگىنىگىز بەرھەق ئاخۇنۇم، ئارىلىقىمىزدا بىرلا كوچا بار، كۆرۈشەلمەيمىزغۇ تاك. زادى شۇنداق شامال-لارنىڭ ئۇچۇرغىنىمۇ ئوبدان ئىكەن دەڭە، — دېدى ئوس-مان مۇئەللىم. بۇلار گەپلەرنى ئەنە شۇنداق ئۆزىخاھ-لىقتىن باشلىدى. ئاندىن مەھەللىدىكى توي-تۆكۇن، ئۆ-لۇم-يېتىم پاراڭلىرىنىمۇ ئارىلاشتۇردى.

لۇتپۇللا بىلەن كۆرۈشتۇم، ھازىر ئۇ ئۇرۇمچىنىڭ تەييارلىقىدا ئىكەن، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.

— ھەئە، بىزمۇ تۇققانلار ئارا ئاز-تولا تالاش-تارتىش قىلىپ رازىلىق بەردۇق، — دېدى ھېزىم ئاخۇن، — خۇدا

بۇيرۇسا مۇشۇ ئايدا سەپەرگە چىقىدۇ.
مېلىكەم بۇ ئايدا-يىلدا تۇيۇقسىز كېلىپ قالىدىغان ھۆرمەتلىك مۇئەللىم ئۇچۇن چاي تەييارلىدى. ھېزىم ئا-خۇن بىلەن ئوسمان مۇئەللىم ئىككىسى چاي ئىچكەچ پاراڭلاشتى.
— بۇگۇن ياخشى كېلىپ قاپسىز ئوسمان مۇئەللىم، سىزمۇ ئاڭلىغانسىز تالا-تۇزدىكى لۇتپۇللا توغرىسىدىكى غەلىتە گەپلەرنى، — دېدى ھېزىم ئاخۇن، — شۇ توغرى-سىدا سىزدىن مەسلىھەت ئالماقچى ئىدىم.
— مەنمۇ شۇ توغرۇلۇق پاراڭلىشاي دەپ كەلگەن-دىم، سىزلەرنىڭمۇ خەۋىرىڭىزلار بار ئىكەن-دە؟ — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.
— خەۋىرىمىزغۇ بار، لېكىن شۇنداق ئالامەتلەرنى چېلىقتۇرالمىدۇقمۇ تاڭ! — ھەيران بولدى ھېزىم ئاخۇن.
— كوچىدا بولغىنى بىلەن سەۋدايىلىق ئالامىتىدىن بىرەر ئەمەلىيەت كۆرگەن ھېچكىم يوق.
— ئەمىسە بۇ گەپ نەدىن چىقتى؟
— نەدىن چىققانلىقى مۇھىم ئەمەس، چىققانىكەن سەۋەبى بار، شۇ سەۋەب نېمە؟ — ئوسمان مۇئەللىم ئۆزى-نىڭ ئەستايىدىللىقىنى ئىپادىلىدى. ھەر ئىككىلىسى جىددىي ئويلاندى.
— مېنىڭچە سىز لۇتپۇللا بىلەن ئايرىم ئۇچرىشىپ باقسىڭىزمىكىن؟ — تەكلىپ بەردى ھېزىم ئاخۇن.
— بولىدۇ، — دېدى سەل ئويلىنىۋېلىپ ئوسمان مۇئاللىم، — لېكىن لۇتپۇللانىڭ خاراكتېرىنى بىلىمەن. ئۇ

ئادەتتە كىشىلەر بىلەن سۆھبەت بولغاندا بىر سىزىق بويە-
چىلا سۆھبەتتە بولماي، ھەر تەرەپكە شاخلاپ تۇرىدۇ.
شۇڭا جاڭ ھاكىمنىمۇ ئارىلاشتۇرسام دەيمەن.

ھېزىم ئاخۇن بىلەن ئوسمان مۇئەللىم تەپسىلي ھالدا
بولۇپمۇ لۇتپۇللا بۇ قېتىم نىلقىغا كەلگەندىن كېيىنكى
بەزى غەيرىي ئەھۋاللىرىنى سۆزلەشتى. ئاخىرىدا ئوسمان
مۇئەللىم ھازىرلا جاڭ ھاكىمنىڭ قېشىغا بارىدىغانلىقىنى
بىلدۇرۇپ قايتتى.

ئوسمان مۇئەللىم جاڭ ھاكىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ
كەلگەندە ئۇنىڭ بىر ئىش بىلەن كەلگىنىنى مۆلچەرلىگەن
جاڭ ھاكىم دەرھال تىلماچ قېيۇمغا ئادەم ئەۋەتتى. تىلماچ
كەلگىچە ئىككىسى ئۆزلىرى ئۆگىنىۋاتقان ئۇيغۇرچە،
رۇسچە، خەنزۇچە سۆزلەرنى تەكرارلىغاچ ئولتۇرۇپ
تۇردى. قېيۇم تىلماچ كەلگەندىن كېيىن لۇتپۇللا توغرۇ-
لۇق ھەممە ئەھۋالنى ئوسمان مۇئەللىم جاڭ ھاكىمغا ئېيە-
تىپ پىكىرلەشتى. ئەتىسى چۈشتىن ئىلگىرى لۇتپۇللانى
ئوسمان مۇئەللىمنىڭ ئۆيىگە چاقىرتىدىغان، جاڭ ھاكىم
بىلەن قېيۇم "تۇيۇقسىزلا" ئوسمان مۇئەللىمنىڭ ئۆيىگە
بېرىپ قېلىپ بىردەم پاراڭلىشىدىغانغا كېلىشتى...

ئوسمان مۇئەللىمنىڭ ئۆيى ئۇيغۇر مەكتىپىنىڭ
كۈنپېتىش تەرىپىدە بولۇپ چوڭ كوچىنىڭ كۈنگەي دوق-
مۇشىدىكى ئادەتتىكى ھويلا ئىدى. بۇ ھويلا ئوسمان
مۇئەللىمنىڭ نامۇ-شەرىپىگە لايىق كەلگۈدەك ھەشەمەت-
لىك ئەمەس ئىدى. نىلقا شارائىتىدا ئۆي-ئىمارەتنى قاز-
داق سالىمەن دېسە قول يېتەتتى، نېمىشقىدۇ ئۇ يەردىكى

بايلار بولسۇن، مەرتىۋىلىكلەر بولسۇن ئۇنداق قىلمىغاندى. مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئوسمان مۇئەللىمنىڭ ئالدىغا بولۇۋېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۇنكى ئۇ، پۈتۈن زېھنىنى مەرىپەت ئۇچۇن ئاتا قىلغانىدى.

ئوسمان مۇئەللىم مەرتىۋىلىك دىنىي ئۇلىما ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن بولسىمۇ پەننىي مەكتەپتە ئوقىدى. بالدىلىق-ياشلىق چاغلىرىنى ئالمۇتا ئوبلاستىنىڭ چارىن رايونىدا ئۇتكۇزگەن ئوسمان ئىمىرەمزى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن "زارۇات" تېخنىكومىنى پۈتتۈرۇپ، بىر مەزگىل ئىشلىگەندىن كېيىن ئالمۇتىدىكى بىر ئىنستىتۇتتا بىلىم ئاشۇردى. مۇشۇ جەريانلاردا ئۇمەر مۇھەممىدى، نۇرئىسرائىل، ئابلەي مۇھەممىدى قاتارلىق ئەدىبلەر بىلەن بىللە بولغانىدى.

1932-يىلى كولخوز قۇرۇلۇشىنىڭ قاتتىق قوللۇق سىياسىتى تۇپەيلىدىن ئىلىغا پانالىق ئىزدەپ قاچقان پۇقرالار قاتارىدا ئوسمان ئىمىرەمزىمۇ ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىدىن قول ئۇزۇپ ئائىلە-يۇرتداشلىرى بىلەن مۇشۇ نىلىقىغا كېلىپ توختىغانىدى. بىراق ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قاپلىغان پەننىي بىلىمى قاتمۇ-قات خۇراپاتلىق قاراڭغۇسى ئىچىگە غەرق بولدى. لېكىن ئەتراپىدا سانسىزلىغان ساۋاتسىزلار، نېمە قىلىشنى بىلمەي تەمتىرەپ يۇرگەن ئۇستۇر-ياشلار ئۇنىڭ شام چىراغدەك يورۇق چۇشۇرۇشىگە موھتاج ئىدى. ئوسمان مۇئەللىم ئىشىنى ئەنە شۇ زۆرۈرىيەتتىن باشلاشنى كېچىكمەي جەزم قىلدى. بىراق قانداق قىلىش كېرەك؟

بۇ چاغلاردا ياڭ، جىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ خەلقنى نادان-
لاشتۇرۇپ باشقۇرۇش سىياسىتى ھۆكۈم سۈرەتتى...
ئۇسمان ئىمىرەمزە ئەنە شۇنداق زۇلمەت ئىچىدىن باۋۇ-
دۇن خەلپەت، مەخپىر بولۇس، ھېزىم ئاخۇن، قاسىم
خۇيجاڭ قاتارلىق مۆتىۋەرلەرنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈ-
رۈپ ساۋات چىقىرىشنى تەكلىپ قىلدى. بۇ ئىش ئالدى
بىلەن كونا بازاردىكى مەسچىتنىڭ پېشايۋىنىدىن باشلى-
نىپ،. دۆربىلجىن مەھەللىسىگە كېڭەيدى. ئاندىن پۇل-
دارلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىپ ھېلىمباينىڭ ئۆيى مەك-
تەپكە بېرىلىش بىلەن ساۋات چىقىرىش مەكتىپى بارلىققا
كەلدى، بۇ مەكتەپتە بالىلار ئوقىدى، ساۋات چىقىرىش
كەچكۈرسىمۇ تەسىس قىلىنىپ، بۇنىڭدا چوڭلار ئوقۇ-
دى.

ئايلار، يىللار شۇنداق ئۆتۈپ ئوسمان ئىمىرەمزىنىڭ
يۈكى ئېغىرلىدى. بىراق شۇندىن باشلاپ ئۇ مۇئەللىم-
لىك سالاھىيىتىنى تىكلىدى.

بەختكە يارىشا 1934-يىلى ئاپرېل ئۆزگىرىشى بول-
دى-دە، پۈتۈن ئۆلكىدە جۈملىدىن نىلقىدىمۇ ئۆزگىچە
يېڭىلىقلار بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. بۇنىڭ نىلقىدى-
كى روشەن ئالامىتى ئەلنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئاقارتىش
جەھەتتە ئىپادىلەندى. ئوسمان ئىمىرەمزە شۇ چاغدا مەي-
دانغا كەلگەن ئاقارتىش ھەرىكىتىنىڭ ئىمكانىيەتلىرىدىن
پايدىلىنىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشتى. شۇنداق
قىلىپ نىلقا مەھەللە ئىچىدە خەلق ياردىمى بىلەن تۇنجى
سىستېمىلاشقان ئۇيغۇر مەكتىپى قۇرۇلۇپ، ئوسمان ئى-

ھسرەمزە مۇدىر بولدى، ئەل ئىچىدە "مۇئەللىم" ئاتالدى.
ئەنە شۇنداق بىر ئۆمۈر مائارىپ-ئاقارتىش بىلەن مەشغۇل بولغان ئوسمان مۇئەللىم بىلىم ئەھلىلىرىنىڭ قانچىلىك مۇشەققەتلەر بىلەن يېتىلىدىغانلىقىنى، ئۇلار-نىڭ خەلقە قانچىلىك ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى، ئۇلار-نىڭ، زىممىسىدە قانچىلىك بۇرچ بارلىقىنى بىلەتتى.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ لۇتپۇللانىڭ ھالىغا يېتىشىنى ئۆزى-نىڭ بۇرچى دەپ بىلدى، چۈنكى لۇتپۇللانىڭ تەقدىرى ئەلنىڭ تەقدىرى بىلەن بىللە ئىدى...
مانا ھازىر تامدىكى "كاككوك" سائىتى توققۇز قېتىم "سايرىدى". كۆكلىدە بۇگۈنكى ئۇچرىشىدىغانلار ئۆزىنى بىلىسمۇ، سىرتقا چىقىپ بېقىشنى ھاجەت بىلدى. ئۇ چىقىشى بىلەن تەڭ لۇتپۇللانىڭ شۇخ قەدەم تاشلاپ كېلە-ۋاتقىنىنى كۆردى. مۇتەللىپ يېتىپ كېلىپ سالام بەرگەن-دىن كېيىن:
— يالغۇزلا كەپسەنغو؟ — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.
— بولدا ئۇچراشقانلار بىلەن بىللە كەلگەن بولسام بىر كاللەك بولاتتۇق، ئاخىرى سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى چە-قىرىۋىدىم ئۇلار ئايرىلىپ قالدى، — دېدى لۇتپۇللا.
— بىللە كېلىۋەرمەي.
— ياق، — دېدى لۇتپۇللا، — سىز مېنى چاقىرتقان ئىكەنسىز، ئەلۋەتتە گەپ-سۆزىڭىز بارلىقى ئېنىق-تە!
ئوسمان مۇئەللىم كۈلۈپ قويدى: "ھەممىلا ئادەمدە مېڭە بولىدۇ، گەپ شۇنى ئىشلىتىشنى بىلىشتە. ھەي، سېنىڭ جاراڭلاپ تۇرغان شېئىرلىرىڭ ئاشۇ مېڭىنىڭ

مەھسۇلىغۇ. قارا، مېنىڭ 'يولۇقسۇن' دېگەن تەكلىپىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قىلغان پەرىزىڭنىڭ توغرىلىقىنى"

— نېمە ئايرىم گەپ-سۆزلىرىم بولاتتى دەيسەن، ئا-رىلاپ كېلىپ-كېتىپ يۈرەتتىڭ. بۇ قېتىم كەلگىنىڭدە دېكوراتسىيە سىزىپ بېرىپ، نىلقا كۆلۈبى ئۈچۈن ئۈز-تۈلغۇسىز تۆھپە قوشتۇڭ، ۋاقتىڭ يېتىشسە كۆلكىلىك ئېپىزوتلاردىن يېزىپ بەرگىن، سەن يازغان «پەشۋايىدى، ۋاي پۇتۇم» دېگەن ئېپىزوت، «ھۈرۈن بىلەن كېپىنەك» دېگەن ئېيتىشىش مەكتەپتە ئوينىلىپ، باللارنىڭ قىزى-قىپ كۆرىدىغان ھەم ياخشى تەسىر ئالىدىغان ئويۇنى بو-لۇپ قالدى. — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.

قەلەم قولۇمدىلا بولسا پۈرسەت تېپىپ يازىمەنغۇ، بۇ يەردە بولمىسا، ئۈرۈمچىدە يېزىپ ئەۋەتىپ بەرسەممۇ بولىدىغۇ، — دېدى ئۇ.

— ۋۇي، بۇنى سېلىق دەپ قالمىغىن.

— ياقەي، سېلىق ئۇچۇن يېزىلغان ئەسەر ئىجادىيەت ھېسابلانمايدۇ، — دېدى لۇتپۇللا شۇ تۈرقىدا سىنىپىتىكى ئوقۇغۇچىدەك، — مەن ئۆگىنىش بىلەن يېزىشنى بىللە ئېلىپ بارىمەن.

پاراڭلار شۇنداق قىزىۋاتقاندا دېرىزىدىن جاڭ ھاكىم-نىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئوسمان مۇئەللىم ئالدىغا چىقىپ باشلاپ كىردى.

— لۇتپۇللامۇ بۇ يەردە ئىكەنغۇ؟ ياخشى، — دېدى جاڭ ھاكىم ھېچنىمە بىلمىگەندەك.

— ھەممىڭلارنىڭ نىيىتى خالىس، چاقىرىلمىغان

مېهمانلىرىم، — دېدى خۇش چىراي بىلەن ئوسمان مۇئەللىم.

ئۆينىڭ پەگاھ تەرىپىدە ئۇچ ئورۇندۇق تۇراتتى. ئۇ يەردە ئوسمان مۇئەللىم دەرس تەييارلىغاندا، كىتاب كۆرگەندە ئولتۇراتتى. يۇقىرى سۇپىدا كىگىز، كۆرپە سېلىنغلىق ئىدى. ساھىبخانىنىڭ تەكلىپى بويىچە ھەممىسى كۆرپىدە ئولتۇرۇشتى.

ئوسمان مۇئەللىمنىڭ بالىسى بولمىغاچ تىلماچ قېيۇم جوزا قويۇپ، داستىخان سېلىش، چاي ئەكىلىشلەرگە ياردەملەشتى.

تۇنۇگۈنكى مەسلىھەت بويىچە پاراڭلار سانايىنەپىسە توغرىسىدا ئېلىپ بېرىلدى.

— مېنىڭ بايقىشىمچە، — دېدى لۇتپۇللا، سانايىنە-پىسەنىڭ قاتناشچىلىرى ھەر ساھەدىن بولغىنى بىلەن قىز-غىنلىقى يۇقىرى ئىكەن. ئەمما قىزغىنلىق تەلەپنىڭ ھۆد-دىسىدىن بارغانسېرى چىقالمىشى ناتايىن. شۇڭلاشقا مانا جاڭ ھاكىم، ئوسمان مۇئەللىم سىلەر تۇرۇپسىلەر، شە-ھەرلىكى سانايىنەپىسەگە سازەندە، باشقۇرغۇچى ئەۋەتىپ تەربىيىلىسە قانداق بولار؟

ئولتۇرغانلار بىر-بىرىگە مەنىلىك قاراشتى. ئۇلار لۇتپۇللانىڭ كەلگۈسى ئۇچۇن شۇنچىلىك مېڭە ئىشلەتكەنىگە قايىل بولۇشتى، كوچا-كويلارلىكى ئېقاچتى گەپلەرنىڭ لۇتپۇللانىڭ ئەمەلىيەتىگە ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى.

— بۇ ئەلۋەتتە ئويلىشىشقا تېگىشلىك تەكلىپ، —

دېدى ئوسمان مۇئەللىم.

— شۇنداق، يالغۇز سازەندىلەر جەھەتتىن ئەمەس، ھەر جەھەتتىن ھەل قىلىنىشى زۆرۈر، — دېدى جاڭ ھاكىم، — دېمىسەممۇ چۈشىنىشلىككى، بۇ، مىللەتنىڭ نامايەندىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ياش ئەۋلادلارنىڭ شان-شەرىپىدۇر.

جاڭ ھاكىمنىڭ بۇ ئاددىي سورۇندا، لۇتپۇللانىڭ سايىنەپىسە توغرىسىدا ئوتتۇرىغا قويغان تەكلىپىگە مۇنداق ئىپادە بىلدۇرۇشى ھەممىنىڭلا كۆڭلىگە ياققانىدى.

لۇتپۇللا ئۆزىنىڭ ئوسمان مۇئەللىم تەرىپىدىن چاقىرىلغانلىقىنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدى. جاڭ ھاكىمنىڭ كېلىپ قېلىشى تاسادىپىي بولغىنىدەك سانايىنەپىسە توغرۇلۇق قىلىنغان بۇ پاراڭلارمۇ ئۆز نۆۋىتىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك ئىش بولۇپ قالدى. دېمىسىمۇ ئوسمان مۇئەللىم بىلەن جاڭ ھاكىمنىڭ بېرىش-كېلىشى قويۇق ئىدى. بايانتىن بولۇنغان گەپ-سۆزلەرمۇ مۇشۇنداق كىشىلەر ئۈچراشقاندا تەبىئىي بولۇپ تۇراتتى. دېمەك لۇتپۇللاغا ھېچقانداق گۇمان پەيدا قىلمىدى. ئەمما جاڭ ھاكىم بىلەن ئوسمان مۇئەللىم لۇتپۇللانى كۆزىتىپ تۇردى. كۆزەتكەنسېرى ھېچبىر نورمالسىزلىق ھېس قىلىشمىدى. ئەكسىچە، بۇگۈنكى كىچىك سۆھبەت ئىشتىراكچىلىرىنى قىزىق لەتىپە، ژەقە-لىكلەر جەلپ قىلدى.

ئەنە شۇنداق ئەھمىيەتلىك سۆھبەتلەر بولۇۋاتقاندا، لۇتپۇللانى بىرسى چاقىردى، لۇتپۇللا ئۆزىنىڭ بىلەن

قايتتى. ئەمدى بولسا پاراڭ لۇتپۇللا توغرىسىدا بولدى.
— ئوسمان مۇئەللىم، — دېدى جاڭ ھاكىم، — سىز ئەلۋەتتە پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى، دېمەكچىمەنكى، لۇتپۇللانى پىسخولوگىيە جەھەتتىن كۇزەتكىنىڭىزدە غەيرىي ئەھۋال سەزدىڭىزمۇ؟
— مەن سىزنىڭ شۇنداق سورايدىغىنىڭىزنى ئالدىن مۆلچەرلىگىنىم ئۈچۈن لۇتپۇللانىڭ گەپ-سۆزىگىلا ئەھمىيەت بېرىپ، كەيپىياتى، ھەرىكىتىگىمۇ دىققەت قىلدىم، بەك نورمال، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.
— مەن ھەتتا نورمال ئادەملەردىن زېرەك بىلدىمكى، باشقىچە ھېچنەرسە سەزمىدىم. — دېدى جاڭ ھاكىم يەكۈن چىقارغاندەك.
— ئۇندا كوچىدىكى گەپلەر پىتنە-پاساتمۇ؟ — سوئال قويدى قېيۇم.
لۇتپۇللا، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم، — ئۇستىدىن پىتنە-پاسات قىلغۇدەك ئىشلارغا ئارىلاشقىنى يوق. ئۇ تېخى بىر ئوقۇغۇچى، شۇنىڭغا قارىماي يازغان شېئىرلىرى ئاۋامنىڭ قىزىقىپ ئاڭلىشىغا مۇيەسسەر بولۇۋاتىدۇ. بۈگۈنگىچە مەن لۇتپۇللانىڭ غەيۋىتىنى قىلغان بىرەر ئادەمنى ئۇچراتمىدىم. ئەگەر "بار" دېيىلسە، شېئىرىيەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ رىقابىتى بولۇشى مۇمكىن.
— ئوسمان مۇئەللىمگە قوشۇپ دەيدىغان كۆزقارىشىم، — دېدى جاڭ ھاكىم، — مېنىڭ كۆزىتىشىم لۇتپۇللا دەرۋەقە جەمئىيەتكە ئارىلاشمىدى. لېكىن ئۇنىڭ تەپەككۇرى جەمئىيەت ئىچىدە ئارىلاپ يۈرىدۇ. جەمئىيەت دې-

گەن مۇرەككەپ. ھەممە ۋاقىت ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك را-
ۋان ئىش بولمايدۇ. زىددىيەتلەرگە، توسالغۇلارغا دۇچ
كېلىدۇ. ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، لۇتپۇللا چۈشەنمەي-
دىغان، ھەل قىلالمايدىغان مەسىلىلەرگە يولۇقىدۇ. بۇلار-
نى ئىشەنچلىك ياكى مۇكەممەل يېشىپ بېرەلەيدىغان
ھەمسۆھبىتى يوق. ئەمىسە نېمە ئۈچۈن ئۇنداق چىگىش
توسالغۇلاردىن يانداپ ئۆتۈپ كەتمەيدۇ؟ ياق، لۇتپۇللا
ئۇنداق بىتەرەپلەردىن ئەمەس. ئەقىللىسى ئۇنى چۈشىنىپ
قويۇشى كېرەك، مانا بۇ ئۇنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى ۋە
تالانتى. بۇ ھالدا قانداق قىلىدۇ، ئۇ يەنىلا باللىق ئىرادە-
سى بىلەن ئۆز تەپەككۇرىغا يۈلىنىدۇ. بىراق ھەل قىلال-
مايدۇ. شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا شائىرانە ھېسسىياتقا بې-
رىلىدۇ، يازىدۇ، تەسەۋۋۇر قىلىدۇ، ئۆزى قانائەت قىلماي-
دۇ. مىجەزىدە جىددىيلىك پەيدا بولىدۇ، تېرىكىدۇ، يال-
غۇزلۇقنى خالايدۇ... ۋەھاكازالار. مانا بۇنى مۇشۇنداق
چۈشەنمىگەنلەر نېمە دەيدۇ، تەبىئىيكى، "سەۋدايى" دەي-
دۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. بۇ، لۇتپۇللاغىلا خاس
يالقۇنجاپ تۇرغان تالانتنىڭ ئۆتكۈنچى ھادىسىسى.

جاڭ ھاكىمنىڭ يېپقا تىزغان مارجانىدەك رەتلىك، ئېدىتلىق مۇلاھىزىسى بىللىلا تەھلىل قىلىپ ئولتۇرغان ئوسمان مۇئەللىمنى سۆز قوشۇشقا ئالدىراتتى.

— كوچا-كويلاردىكى گەپلەر پەقەتلا لۇتپۇللانىڭ بىر پۈتۈن ئەھۋالىغا ئۇيغۇن ئەمەس. ئۇ، بىر تەسادىپىيلىق. جاڭ ھاكىم ئېيتقاندەك ئاڭسىزلارچە باھا، خۇراپاتلىقنىڭ تەسىرى.

لۇتپۇللانىڭ تاغلارغا، دەرياغا، تەبىئەت دۇنياسىغا قاراپ ئىلهاملىنىش بىلەن ئۆزىنى ئۇنتۇغان هالدىكى ئىز-دىنىشلىرىنى چۈشەنمىگەن. ئاتاقلىق شائىر پوشكىن ئۇخلاۋاتقان يېرىدىن كېچىلىرى ئۇن-تىنسىز سىرتقا چىقىپ، كۆۋرۈكلەر ئۈستىدە، باغچىلاردا ئۆزىچە شېئىر-لارنى دېكلاماتسىيە قىلىدىكەن، يازىدىكەن. ئەتىسى سو-رىسا بىلمەيدىكەن. بۇنىڭ هەممىسى ئۇخلاۋاتقان هالىتى-دىكى ئىشلار بولۇپ، شۇنداق ئەهۋالدا ئويغاتماسلىق، ۋاقىرىماسلىق—دوختۇرلارنىڭ تەكلىپى ئىكەنلىكى سۆز-لىنىدۇ. ئۇنىڭغا قارىغاندا لۇتپۇللانىڭ ئۇ دەرىجىدە ئە-مەس...

— دېمەك، لۇتپۇللانىڭ بارغانسېرى شۇنداق ئەهۋالغا يولۇقۇشى ئۆزىدىن نەچچە هەسسە ئېغىر يۈك ئارتقاندەك ئىش. ئەگەر شۇنداق بولسا، ئۇ يۈك نېمە؟ — دېدى جاك هاكىم.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئاخىرىدا، مەيلى قانداقلا بولمە-سۇن ئەمدى ئەمەلىي، بىۋاستە سۆزلىشىپ سوئالى بولسا جاۋاب بېرىش، چۈشەنمىسە چۈشەندۈرۈشكە، ئاخىرى-سىدا لۇتپۇللانى مۇشكۈلاتتىن قۇتقۇزۇشقا يار-يۆلەك بو-لۇشقا كېلىشتى.

32

ئۇيغۇر مەكتىپىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى بۇلۇڭغا ئوقۇغۇچىلار بىر كۆلچەك ياساپ بىر كىچىك قولۇاق

سېلىپ قويغانىدى. بالىلار ئۇنى ھەيدەپ ئويۇنىشاتتى. كانىكول بولغاچقا مەكتەپ كۈزەتچىسى قولۇاقنى چىقىرىپ ئۆيىنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويغاچقا، كۆلچەك تىنچ بولۇپ قالغانىدى.

ئارىلاپ مەكتەپنى ئايلىنىپ تۇرىدىغان ئوسمان مۇئەللىم ئەنە شۇ كۆلچەكنىڭ قىرىدا كېتىۋېتىپ، ئەمدى ئۇ يەردە ئۆرەكلەرنىڭ باش چۆكۈرۈپ، قىرغاقتىن بىر-نېمىلەرنى تۇمشۇقلىرى بىلەن كولاپ يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاراپ ئۆتتى. نېرىسىدا نىلقا مەھەللىسىنى ئوتتۇرىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان قارا سۇنىڭ مەكتەپ يېنىدىكى قىرغاق-لىرىدا تېرەك، سۆگەت، قېيىنلار بىلەن ھاسىل بولغان كىچىك بوستانلىقى بار ئىدى. قارا سۇنىڭ ئەگرى-تو-قاي، ئېگىز-پەس ئېقىنى تەبىئىي مەنزىرە ھاسىل قىلغاز بولۇپ، ئۆزىگە لايىق شارقىراتمىلىرى بار ئىدى. بولۇپ-مۇ چوڭ كوچىغا يېقىن تەرەپى كۆۋرۈك ئاستىغا سەكرەپ چۈشكىنى ئۆچۈن بىر كورکىراتما چوڭقۇرلۇقنى پەيدا قىلىپ يەر تېگىدىن چىققاندەك سادا گۈركىرەپ كېلەتتى. بۇ يولغا يېقىن تەرەپتىكى دەرەخلەر ئارىسىغا ئوقۇغۇچى-لار ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىش ئۈچۈن گەرىىن تاختايلاردا قوپال بولسىمۇ ئىككى-ئۈچ كىشىلىك ئورۇندۇقلارنى يا-ساپ قويغانىدى. بۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى جانلىق ئىدى.

ئوسمان مۇئەللىم بۇ يەردىكى تىنچسىز لېكىن كۈ-شىگە دەخلى قىلمايدىغان ئاشۇ بىر ئورۇندۇقلارنىڭ بىر-سىدە ئولتۇردى. ئۇ بىردە دەرەخلەر ئارىسىدىكى ئۈچار قاناتلارنىڭ ھەرىكىتىگە، ئاۋازلىرىغا دىققەت قىلاتتى،

يول يېقىن بولغاچقا، ئۇياق-بۇياقتا ئۆتكەنلەرگىمۇ قاراپ قوياتتى، ئارام ئالغاچ نېمىلەرنىدۇ ئويلىناتتى.

مانا ھازىر ئالدىرىغاندەك شوخ قەدەم تاشلاپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان لۇتپۇللاغا ئىختىيارسىز كۆزى چۈشكەن ئوسمان مۇئەللىم:

— لۇتپۇللا يول بولسۇن! — دېدى.

— لۇتپۇللا تۈيۈقسىز چىققان بۇ ئاۋاز بىلەن تەڭ ئوسمان مۇئەللىمنى كۆردى-دە، يۈگۈرۈپ كېلىپ سالام-لىشىپ:

— سىزنىڭكىگە ماڭغانىدىم، ئوبدان يەردە ئۇچراش-تۇق، — دېدى.

— ئۆيگە يۈر ئەمىسە، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.

— مۇشۇ يەر راسا ئوبدان ئىكەن، — دېدى لۇتپۇللا يانداشىپ ئولتۇرۇپ، — بىردەم پاراڭلىشىلى. مەن كې-ينكى ۋاقىتلاردا نېمە دېسەم بولار، خىيالچان بولۇپ قالدىم. قىزىق يېرى بۇ خىياللار بەزىدە ئېنىق، بەزىدە غۇۋا، بەزىدە شەكىللىك، بەزىدە شەكىلسىز...

— ئوسمان مۇئەللىم لۇتپۇللانىڭ سۆزىدىن ھېچنەر-سىنى ئۇقالمىدىمۇ ياكى لۇتپۇللا ئۇقتۇرالمايۋاتامدۇ، ئۇ-زىچە ئويلىنىپ قالدى: "... ئاجايىپ خىياللارنىڭ ئە-سىرى بولۇپ قالدىم، ، دېگىنى نېمىسى؟ ئۇ ھەرقاچان كاللىسىغا كەلگەننى ھەشقىپىچەكتەك سۆرەپ يۈرمەيدە-غان ئىدىغۇ؟..." ئوسمان مۇئەللىم جاڭ ھاكىم بىلەن قىلغان سۆھبىتىدە: "... لۇتپۇللانىڭ كۆڭلىدە يېشەل-مەيۋاتقان چىگىشلەر بار" دېگىنىنى خىيالىغا كەلتۈردى.

لۇتپۇللا گېپىنى داۋاملاشتۇراتتى.

— بەزىلەر مېنىڭ شېئىرلىرىمدا: "ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان خاھىش بار" دەيمىش، سىزچە قانداق؟— دېدى.

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى ئوسمان مۇئەللىم، — ئەگەر شۇنداق تەسىراتقا ئېرىشكەن بولسا، ئۇ، شېئىرىڭنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى. ھەممىگە ئايان ئىبارىلەرنى تىزىپلا قويسا شېئىر بولمايدۇ، سەن مۇشۇ نۇقتىدا پىكىر قوزغىدىڭ. «كۆرۈشۈاتىمىز» دېگەن شېئىرىڭدىكى: "بىز كونا دۇنيا بىلەن كۆرۈشۈاتىمىز،", "بىز بۇلبۇل بولۇپ سايراۋاتىمىز،", "جاھانگىر-ياپونلارنى،", "قانلىق مەيدانىدا دىر-دىر تىترەتتۇق." دېگەن مىسرالاردىكى ئىبارىلەر بولۇۋاتقان ۋە بولماقچى بولغان ئىشلار بولسىمۇ چوقۇم رېئال-لىققا ئايلىنىدىغان قەلبلەر ھۆكۈمى. دېمەك، شائىردا ئاشۇنداق ۋاقىتتىن ھالقىغان تەسەۋۋۇر بولغاندىلا كىشى-لىك جەمئىيەتتە ئويغىتىش رولىنى ئوينىيالايدۇ!

ئۇتكەندە بىر گەپ بولۇپ قېلىپ بىرسى سېنىڭ «ئىشلە دېھقان ئاكا» دېگەن شېئىرىڭدىن: "كەڭ تاشا ئېتىز ساپ ئەمگەكنىڭ بېغى، ۋاق يېتىپ قالدى، قوش-ناڭدىن قالماي ئىشلە" دېگەننى نەقىل كەلتۈرۈپ: "ئۇ دېھقان بولسۇنۇ، ئېتىزنىڭ ئەمگەك مەيدانى ئىكەنلىكى-نى، ۋاق يېتىپ قالغانلىقىنى بىلمەسمۇ؟" دېدى. مەن كۈلۈپ تۇرۇپ چۈشەندۈردۈم. ئۇلارغا كايىشقىمۇ بولماي-دۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئەدەبىيات بالىلارغا سۆزلەۋاتقان دەرس ئەمەس، ئۇ ھامان سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئاخ-شى چۈشىنىلىدۇ. ئوخشىمىغان پىكىرلەرنىڭ بولۇشى

نورمال ئىش، ئۇ ئۆچمەنلىك ئەمەس.

— مۇئەللىم، — دېدى لۇتپۇللا، — ناھايىتى ياخشى شەرھلىدىڭىز، لېكىن ئاخىرىسىدا مېنىڭ كۆڭلۈمگە قاراپ «ئۆچمەنلىك ئەمەس» دېدىڭىز، ماڭا يۇزتۇرانە "شېئىرىي خىتابنامەڭ بىلەن جەمئىيەتنى ئۆزگەرتەلمەيسەن" دېگەنلەر ئۆچرىغانىدى، بۇنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

— مەن يۇقىرىدا شېئىرلىرىڭىزنى چۈشىنەلمىگەنلەرنى كۆزدە تۇتقانىدىم، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم، — ئەمدى مۇنۇ دېگىنىڭ باشقىچە. شۇنى كېسىپ ئېيتايكى، بەزىلەر "شېئىرى خىتابنامەڭ بىلەن جەمئىيەتنى ئۆزگەرتەلمەيسەن" دېگەن بولسا، تېخىمۇ ياخشى. ياخشىلىقى قەيەردە؟ بىرىنچى، ئۇلار مۇتەئەسسىپلەر، خۇراپاتلار، چېرىك ئەمەلدارلار، ئىككىنچى، شېئىرىڭ جەمئىيەتنى، كەڭ ئاۋامنى كۆزدە تۇتقانلىقى سەھەر چولپىنىدەك روشەن چېلىققانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، بۇنىڭغا ئۇلار قانداق چىدىسۇن؟

لۇتپۇللا ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغىنىچە ئىككى قولىنى شىمىنىڭ يانچۇقىغا سېلىۋېلىپ ئويلانغىنىچە كېچىك دائىرىدە مېڭىپ تۇردى.

— چۈشەنچىلىرىڭىز گەپىلمەن، — دېدى لۇتپۇللا ئورنىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، — ئىلگىرى بەزىلەر مېنى "خىيالىي پەرەس" دېگەندە خۇددى بۇگۈنكىدەك مەڭۈپ ئاكىنىڭ قېشىغا بېرىپ مۇڭدىشاي دېسەم ئايۇپ مەڭسۇرى ئاكىمۇ بار ئىكەن، ئۇلارمۇ سىزدەك تەھلىل قىلىپ تەسەللى بېرىگەنىدى.

— چۈنكى ئۇلار ئىلغار پىكىرلىك، جەمئىيەتكە تو-
نۇلغان زىيالىيلار-دە!، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم.
— شۇنداق، — دېدى لۇتپۇللا سۆزىنى داۋام قىلىپ،
— خىيال دېگەن ئىشقا ئاشمايدىغان مەۋھۇم تەمە. سېنىڭ
تەسەۋۋۇر، غايىلىرىڭ تەرەققىياتنىڭ تەقەززاسى، ھەتتا
دۇنيانىڭ باشقا يەرلىرىدە رېئاللىققا ئايلىنىپ بولغان، دې-
گەنىدى. بۇ گېپىمىز مۇشۇ يەرگىچە بولسۇن، — دېدى
لۇتپۇللا يېرىم بۇرۇلۇپ، — ھازىر "خائىن" دەپ تۇتۇلە-
ۋاتقىدەكمىش، بۇ قانداق؟
ئوسمان مۇئەللىم قانداق ئولتۇرغان بولسا، شۇنداق
تۇرۇپلا قالدى. ئۇ ھەم ئېھتىيات قىلدى، ھەم خاتىرجەم
بولدى. شۇنداقتىمۇ خېلى ئويلاندى. ئېھتىيات قىلغىنى
بۇ گەپنى كەلسە-كەلمەس دەۋەرگىلى بولمايتتى. خاتىر-
جەم بولغىنى لۇتپۇللا سۆزسىز تۇنجى قېتىم ئىغىز ئې-
چىپ سوراۋاتقىنى ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭغا توغرا چۈشەنچە
بېرىلمىسە، سىياسىي خاراكتېرى بار "خائىن" مەسىلىسى-
دە تۈيۈق يولغا كىرىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. . . ئەمدى
قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟
— بۇ، مىش-مىش گەپ ئەمەس، — دېدى ئوسمان
مۇئەللىم ئاھاڭ، ھەرىكىتىدە ئۆزگىرىش قىلمايلا ئادەتتە-
كىدەكلا، — مېنىڭمۇ خەۋىرىم بار، خائىن بولغانىكەن
ئەلۋەتتە تۇتۇشقا تېگىشلىك.
— مۇئەللىم، — دېدى لۇتپۇللا سەل جىددىي كەيپە-
ياتتا، — مەن لۇغەت مەنىسىنى سورىمىدىم. تۇتۇلغانلار
ئىچىدە مەدەنىي مائارىپ قۇرۇلۇشلىرىمىزدا تۆھپە قوش-

قان كونكرېت ئادەملەر بار ئىكەنغۇ؟

ئوسمان مۇئەللىم بايىقى ئۇسۇلىنىڭ كارغا كەلمەي-دىغانلىقىنى تۇيدى. ئەمدى تەپسىلىي جاۋاب بېرىپ ھۆد-دىسىدىن چىقالمايدىغان قىستاڭچىلىقتا قالدى. تۇتۇلغان-لارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى ئوسمان مۇئەللىم بىلەتتى. ئەمما نېمىشقا "خائىن" بولغانلىقىنى بىلمەيتتى. مۇنداق-چە ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ "خائىن" بولۇپ قالغانلىقىنى بە-لىشكە ئوسمان مۇئەللىمنىڭ ئۆزىمۇ قىزىقاتتى، ھازىر-چۇ؟ بايىقى ئىككى خىل ھېس بويىچە بۇ سىياسىي خاراك-تېرى بار ئەمما تىلغا ئېلىنىپ قالغان مەسىلىدە كۆپنى كۆرگەن ئوسمان مۇئەللىم سەۋرچانلىق بىلەن ئۆزىنى تۇ-تۇپ كېلەتتى، تەلپۈنۈپ تۇرغان لۇتپۇللانى بۇنىڭدىن قان-داق چەتلەشتۇرۇش كېرەك؟

— دېگەنلىرىڭ توغرا، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم يەنىلا ھالىتىنى ئۆزگەرتمەي، ئۆزەڭگە مەلۇم، مەن ماڭا-رىپچى. ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن مۇنداقچە ئېيتقاندا، سىنىڭدىن ئارتۇق چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەسمەن. سىياسىي ئىشلارنى بىلىپ قويغان ياخشى، مېنىڭچە سەنمۇ بەك ئىچكىرىلەپ كەتمىسەڭ قانداق؟

— كەتتۇق! — دېدى لۇتپۇللا مىجەزى بويىچە ئورنى-دىن تۇرۇپ، ئوسمان مۇئەللىمگە مىننەتدارلىق بىلدۈر-گىنىچە كۆزدىن غايىب بولدى.

قاش قارىيىپ قالغان بۇ ۋاقىت ئوسمان مۇئەللىم ئۇ-چۇن زۇلمەت كېچىدەك، شۇ زۇلمەت كېچە لۇتپۇللانى يۇتىۋەتكەندەك بىلىندى. ئۇ خېلى ۋاقىتقىچە ئورنىدىن

قوزغالماي ئولتۇرغىنىچە تۇرلۇك خىياللارغا كەتتى...
ئۇ ئۇستىگە ئېغىر بىر يۈك ئارتىۋالغاندەك ئاستا قەدەملەر
بىلەن كۆلنى ياقىلاپ قايتتى. سۇنىڭ شارقىرىشى قۇلىقى-
دىن كەتمىدى.

33

لۇتپۇللانىڭ ئۆلكىلىك سەپەنگە ئوقۇشقا مېڭىش
ۋاقتى يېقىنلاشقانسېرى يۈرتداشلىرىنىڭ قاتارى ئۇزىتىش
چېيى قىزىپ كەتتى.
بۇگۈنكى ئولتۇرۇش ئېسىل تاينىڭ ساھىبخانلىقىدا بول-
ماقچى. مۇنداق ئولتۇرۇشلارنى بىر كۈن ئىلگىرى خە-
ۋەر قىلىپ قويىاتتى. شۇڭا ئېسىلتاي ئەتىگەندىلا لۇتپۇللاغا
ئاۋۋال خەۋەر قىلدى. ئولتۇرۇش ئورنى توغرىسىدا بۇلا
مەسلىھەتلىشىپ ئېسىل تاينىڭ ئۆيى ئالدىدىكى كۆكۈلمەي
دان سازلىقتىكى قېيىنلار ئارىسىدا، تۇگمەننىڭ يۇقىرى-
سىدىكى تەكچىدەك يەرنى لايىق تېپىشتى. ئېسىل تاينىڭ
ئۆيىنىڭ ئۇ يەرگە يېقىنلىقى بەكمۇ قولايلىق ئىدى.
بەلگىلەنگەن ۋاقىت مۇقىملاشقاندا كەلگۈچىلەر سەي-
لىگە ماڭغاندەك بۇ يەرگە جەم بولدى. ئۇلار بىرنەچچە
مىللەت يىگىتلىرى بولسىمۇ، ھەر ۋاقىت بىللە يۈرىدە-
غانلار بولغاچقا، خۇشال-خۇرام ھالدا سورۇندىن ئورۇن
ئېلىشتى.
ئايلاندۇرۇپ سېلىنغان داستىخانغا تاۋىدا پىشۇرۇلغان
نان، مايدا پىشۇرۇلغان بوغۇرساق، قۇرت-ئېرىمچىك،

سېرىق ياغلار قويۇلدى. قىمىز بىلەن بىللە چوڭ-چوڭ پىشۇرۇلغان تاۋا كاۋىپى كەلتۈرۈلدى.

سازلىقنىڭ نەم ھاۋاسى گۈل-گىياھ، قىمىز، كاۋاب-نىڭ مەززىلىك ھىدلىرى بىلەن دىماققا ئۇرۇلغاندا ئول-تۇرغانلارنىڭ ئىشتىھالىرى ئېچىلىپ، بۇ دالا ئولتۇرۇش-شىنىڭ كەيپىياتى قىزىپ باراتتى.

— ئاغىنىلەر! ، — دېدى ئېسىلتاي، — مەن تاتار چې-لىش قازاق بولغىنىم ئۈچۈن يېمەك-ئىچمەكنىمۇ شالغۇت-لاشتۇردۇم. يازنىڭ زىننىتى دالا. شۇڭلاشقا بۇ يەرگە ئۇرۇنلاشتۇردۇم. تارتىنماي يەپ-ئىچىڭلار!

— ئېسىلتاي، — دېدى بىرسى، — يېمەك-ئىچمەكتىن قازاق، تاتارچىلا ئەمەس، ئۇيغۇرچىسىمۇ بار ئىكەن. بۇ كاۋاپقا نېمىدەيسەن؟

— ئۈندىك زىغىرلاپ كەتسەڭ ئورۇسچىسىمۇ بار، چاي ساماۋاردا قاينىدى-دە! — دېدى ئېسىلتاي.

كۈپچىلىك پاراقلىشىپ كۈلۈشتى. شۇنىڭ بىلەن پا-راڭلارمۇ بىر-بىرىگە يۆگىشىپ داۋام قىلىۋەردى.

— مەن مۇندىق ئويلاۋاتىمەن، — دېدى ئارىدىن بىر-سى، — لۇتپۇللانى ئۇرۇمچىگە ئۇزىتىش ئولتۇرىشىمىز بولغاندىن تارتىپ يۈرەك سۆزلىرىمىز تەكرارلىنىپ كېلە-ۋاتىدۇ، ئۇنىڭ زىيىنى يوق، بىر ئويۇن چىقارساق، ئۇ-نىڭ خاتىرىسى كۆزىمىزگە كۆرۈنۈپ ئەسلىشەتتۇق. مە-سىلەن، بىرچىنە قىمىزنى ئىچىپلا، دەم ئالماي "مەن!" دەيدىغان ئويۇن.

ئارىنى غۇلغۇلا قاپلىدى. بەزىلەر "بۇنىڭ نېمە قىزىق-

چىلىقى باردۇ؟" دېسە، بەزىلەر ئۇنىڭ نېمە تەس يېرى بار!" دېيىشتى.

— ئۇنىڭ نېمە ھېكمىتى بار، ئەكەل، مەن ئىچىمەن!، — دېدى بىرسى. ئەتراپتىكىلەر "ھە-ھۇ" بىلەن ئۇنىڭغا بىر سىر كايە قىمىز قۇيۇپ بەردى. ئاندىن ئىچىپ "مەن" دېيەلمىسە "مۇكاپىتى"، دېيەلمىسە "جازا"سى بارلىقى ئۇقتۇرۇلدى. ھېلىقى يىگىت ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە قارىتىپ ئالدىرىغىنىچە چوڭ يۇتۇملاپ ئىچىپ بولدى-دە، ئاغزىنى يوغان ئاچقىنىچە "مەن"گە كەلتۈرۈش بۇيىقتا تۇرسۇن، يۇمالماي قېقىلىپ كەتتى. ئەتراپتىكىلەر كۈلكىگە غەرق بولدى. بىرنەچچىسى چىقان بىلەن يەنىلا كۈلكىگە قالدى. شۇ ئارىلىقتا ئېساتاي قېيىندىن ياسالغان قوش كۆزلۈك چۆچەكنى ئەكەلدۈردى. ئۇنىڭ ئىككىلا كۆزىگە قىمىز تولدۇرۇلۇپ، مەيلى كىم بولسۇن تۆكمەي ئىچىش تەلەپ قىلىندى. ئاخىرىدا ئېساتاي:

— ئەگەر ئىلگىرى ئىچىپ باققانلار بولسا، ھازىر ئوتتۇرىغا چىقماڭلار، — دەپ ئەسكەرتتى.

قىزىقچىلىق ئېھتىمالى كۆرۈنۈپلا تۇرغان بۇ ئويۇنغا ھېچكىم جۈرئەت قىلالمايتتى. بۇنىڭمۇ "مۇكاپات"، "جازاسى" بار ئىدى: — مۇكاپىتى، شۇ قىمىزنى تەلەپكە لايىق ئىچكىنى بولدى، "جازا"سىنى كۆپچىلىك دېسۇن.

— دەپ قوشۇپ قويدى ئېساتاي.

— "مۇكاپىتى" قىمىز بولغاندىن كېيىن "جازا"مۇ قىمىز بولسۇن، — دېيىشتى كۆپچىلىك، — دەم ئالماي

ئۇدا ئۇچ چىنە قىمىز ئىچىدۇ!

ھەممە لايىق كۆردى. ئورنىدىن ئۆرە تۇرغان ئاق-سەر-
ىمىز قىزىقچى بىرسى قىمىز تولدۇرۇلغان چۆچەكنى قو-
لىغا ئاۋايلاپ ئېلىپ:

— لۇتپۇللا، ماڭا قارا، — دېدى چۆچەكتىكى قوش كۆزدە لىپمۇ-لىپ تۇرغان قىمىزغا قاراپ، — "جازالانسامۇ" سېنىڭ ئۈچۈن، مۇشۇ يېرىنى ئۇنتۇما-ھە!؟

— ئۇنتۇمايمەن، — دېدى لۇتپۇللامۇ چاقچاق بىلەن، — ئۆزەڭمۇ "مۇكاپات" تىن كۆرە "جازا" غا قىزىقىۋاتە-سەنغۇ!

كۆپچىلىك قاتتىق كۈلۈپ كەتتى. ئۇلار قولىغا چۆ-چەك ئالغانىنىڭ "يۆگەن" لەقمىنى بىلەتتى. كۈلكىدىن كېيىن ئۇ ئوڭ تەرەپتىكى كۆزىدىن ئىچىشكە باشلىغانە-دى، سول تەرەپتىكى كۆزدىن قىمىز تۆكۈلۈشكە باشلە-دى. كۈلكە تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ يېڭىلدى. ئەمدى ھېچكىم بۇ بەسلىشىش ئويۇنىغا چىق-مىدى. كۆپچىلىك ئېساتاينىڭ ئۆزىنىڭ ئىچىپ بېقىش-نى تەلەپ قىلدى. ئۇ بىر تېمىمۇ تۆكمىدى. ئاندىن ئېساتاي:

— بۇنىڭ باشقىچە سىرى يوق، چۆچەكتىكى ئىككى كۆزنىڭ مانا تېگىدە تۇتىشىدىغان ئۆتۈشمە تۆشۈكى بار. مەندەك ئا ستىن-ئۈستۈن قىلىپ تېگىدىكى كۆزدىن ئىچە-ۋەرسە، ھەرگىز تۆكۈلمەيدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى. ئاندىن چۆچەكنى سورۇن ئەھلى قوللىرىغا ئېلىپ كۆرۈپ

بېقىشتى.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا ئۇستىبېشى ئۇنغا مىلەنگەن تۇڭ-مەنچى ۋاسە تاغا سالام قىلىپ كەلدى-دە:

— ئېسىڭدە، سېنىڭ تەكلىپىڭ بىلەن مەن كەلدىم، — دېدى ئۇيغۇرچە بىلەن قازاقچىنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆز-لەپ. — سىلەرنىڭ ھەممە ناخشا، كۇلكەڭلەرنى ئاڭلاپ تۇرىدۇم.

ئېسىڭدە ۋاسە تاغىغا قىمىز قۇيدى. ئۇ ھۇزۇرلىنىپ ئىچتى، كاۋاپمۇ يېدى. سورۇندىكىلەر قىمىزغا قىزىپ قالغانىدى. ۋاسە تاغىمۇ بىرەر رومكا ھاراق ئىچكەندەك قىزىدى.

— ھە ۋاسە تاغا، — دېدى ئارىدىن بىرسى، — قىزىق پاراڭ قىلىپ بەرمەمسەن؟

— ياشلار تۇرغان يەردە قېرىنىڭ ئاغزىدىن قىزىق پاراڭ ئەمەس، مۇزلاپ قالغان پاراڭ چىقىدۇ، — دېدى ۋاسە تاغا، — يېقىندا تۇڭمىنىمگە بىر ئۇيغۇر ئاغىنەم كېلىپ ئۇن تارتتى، ئۇ ماڭا: " مەن ئورۇستىن چىققان بىر ئەخمەقنى كۆردۇم، ئۇ قولىدا مىلتىق تۇرۇپ، بۇلاق-تىكى ئۆردەككە تاش ئاتتى، ئۆردەك ئاسمانغا چىقىپ كەتكەندە ئارقىسىدىن مىلتىق ئاتتى. "ھەي ئورۇس، بۇ نېمە قىلغىنىڭ دېسەم، بۇلاقتا ئوقنى زايە قىلماي، دەپ تاش ئاتسام تەگمىدى. ئارقىسىدىن ئاتسام ئوق يەتمىدى" دەيدۇ. سەن دېگىنە ۋاسە، بۇ ئەخمەقلىق ئەمەسمۇ، — دېدى. مەن:

— توغرا، ئاتقان تاش بىلەن ئوق تېگىۋەرسە، خودا-

يىم بەرگەن قاناتنىڭ نېمە پايدىسى، ئۇنداق ئەخمەق سې-
نىڭ ئۈيغۇرۇڭدىمۇ بار، يىپتا توقۇغان خۇرجۇنۇڭغا قۇ-
لۇپ سالىدىغانلىرىڭ يالغان ئەمەستۇر، دېدىم.
ۋاسە تاغىنىڭ لەتىپسىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار بىر
كۈلۈشۈالدى-دە، ئۇنى يەنە گەپكە سالدى.
— ۋاسە تاغا، — دېدى ئېسىلتاي، — سەن قازاق
ئىچىگە كۆپ ئارىلاشقانغۇ، قازاق تۇرمۇشىدىن كەلتۇر-
گىنە قېنى!
— توغرا، بىرنى كەلتۈرەي، — دېدى ۋاسە تاغا،
كۆپچىلىككە قاراپ، — قازاق بىلەن سۆزلەشسەڭ "بىز
تىلغا باي" دەيدۇ. راست باي، يايلاقتا كېتىۋاتسام بىر
ئۆينىڭ ئالدىدىكى چۆپلۈكتە بىرنەچچە ئادەم قىمىز ئە-
چىپ ئولتۇرۇپتۇ، تونۇشلىرىم مېنى كۆرۈپ چاقىردى،
مەنمۇ قىمىز ئىچىپ پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇپ قالدىم. بىر-
سى: "ۋاسە، مەنمۇ بىيە (بايتال) باغلىدىم، بىزنىڭكىگە
قىمىز ئىچكىلى بارمىدىڭغۇ؟" دېدى، ئۇ گەپ تۇگىگەن-
دىن كېيىن مەن چاقچاق بىلەن:
— سىلەر قازاقلار ئۇزەڭلەرنى سۆزگە باي دەيسىلەر،
بىراق خاتا سۆزلەرنى پەرق قىلالمايسىلەر، — دېسەم،
بىرنەچچىسى قاينىاپ كەتتى. مەن:
— قىمىز قەيەردىن كېلىدۇ؟ — دېدىم. ئۇلار:
— كۆرمىدىڭمۇ، بىيە باغلىغىنىمىزنى، — دېدى.
— ياخشى قاراڭلار، ھازىر بىيە باغلاقلىق تۇرامدۇ،
قولۇنمۇ؟ — دېۋىدىم، ھەممىسى جىم بولۇپ كەتتى.
ئەمەلىيەتتە بىيە بوش يۈرىدۇ، قۇلۇنلار باغلاقلىق تۇرىدۇ،

راستمۇ ئېسالتاي؟ . — دېدى ۋاسە تاغا.
سورۇندىكىلەرنىڭ كۆپچىلىكى بۇ تۇرمۇشنى بىلـ
گەچكە يەنە كۆلۈشتى. ئېيسالتاي يېنىپ-يېنىپ كۆلدى.
بۇ ئۇنىڭ قايىللىقى ئىدى.
شۇ ئارىلىقتا ۋاسە تاغا ئۆيىدىن كونىراپ كەتكەن
«ئادناراتكا» گارمونىنى ئالدۇرۇپ بىر يۇرۇش ناخشا ئېيـ
تىپ ھەممىنى رازى قىلدى. سورۇندىكى رۇس يىگىتلـ
رى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ خەلق ناخشىلىرىنى ياڭراتتى. ئا-
خىرىدا كۆپچىلىك ۋاسە تاغىنىڭ ياشلارغا ھەمنەپەس بولـ
غىنىغا رەھمەت ئېيتتى.
لۇتپۇللا مىننەتدارلىق بىلدۇردى، ئاخىرى ھەممەيلەن
خۇشال-خۇرام ھالدا مەھەللىگە يول ئالدى.
سازلىق ئاسمىنىدا بولسا بېلىق ئالغۇچ بىلەن بۆرك
ئالغۇچلار چىرىلدىشىپ بۇگۈنكى سورۇننىڭ نەغمە-ناۋا
مەرىكىسىنى داۋاملاشتۇرغاندەك قانات قېقىشتى.

34

جاڭ ھاكىم نېرى ئويلاپ-بېرى ئويلاپ لۇتپۇللا بىلەن
كەڭ-كۇشادە پاراڭلىشىشقا ئۆزىنىڭ ئۆيىنى مۇۋاپىق
كۆردى. ئۇ ئۇچ ئېغىزلىق ئاددىي لېكىن ئازادە ئۆيدە
ئولتۇراتتى. ئۆيى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ ئىچـ
كىرىكى بۇلۇڭىدا خىلۋەتتەك ئىدى.
بىراق مىللىي رايوندا رەھبەرلىك خىزمىتى بىلەن شۇ-
غۇللىنىۋاتقان جاڭ ھاكىم مۇسۇلمان مىللەتلىرىنىڭ دىنىي

ئېيتقادى تۆپەيلىدىن غەيرىي دىندىكىلەر ئائىلىسىدە تاماق يېمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە، كىچىك بولسىمۇ لۇتپۇللا- نىڭ تاماق مەسىلىسى ھەققىدە خېلى باش قاتۇردى. "ئەگەر ئاشپەز چاقىرتسامچۇ؟ ياق، بىرىنچىدىن بەك ھەشەمەتلىك بولۇپ كېتىدۇ. ئىككىنچىدىن، يەنىلا مۇشۇ ئۆي؟..." بۇ توغرۇلۇق تىلماچ قېيۇم بىلەن مەسلىھەت قىلدى.

— ئىنچىكە ئويلىشىپسىز جاڭ ھاكىم، — دېدى قېيۇم تىلماچ، — ئاز-تولا مېۋە-چېۋە ھەم تاتلىق-تۇرۇم تىزىلسا، مەن ئالدىن شەربا ئۈستامغا تاماق بۇيرۇتۇپ قويسام بولمىدىمۇ؟

ئەتىگەندىن بېرى كۆڭۈپتىشتىن چىققان شامالنىڭ ئا- خىرىسى بورانغا ئايلانغانىدى. بوراننىڭ كۈچىنى ئۆرۈلۈ- ۋاتقان دەرەخ، سەنتۈرلۈپ يۇرگەن ئادەملەرگە قاراپلا بىل- گىلى بولاتتى. لۇتپۇللا ۋېزىلداپ ئۆرۈلگان بورانغا قار- شى بەزىدە سەنتۈرلۈپ، بەزىدە بوراننىڭ كۈكسىنى يې- رىپ كېتىۋاتاتتى. ئەتىگەندىن بېرى بوش توپىلار توزۇپ بولغاچقا ھاۋا سۈزۈلگەنىدى. ئاۋرال ئۈستىدە تۇمانغا ئوخشاش بۇلۇتلار تەرتىپسىز دولقۇنلىناتتى. لۇتپۇللا تام ياقىلاپ مېڭىشنى ياقتۇرمىدى: "تام ياقىلاپ ماڭساڭمۇ شۇ بوران بار. ئەڭ ياخشىسى ئۆيدىن چىقما، چىققان ئىكەنسەن بوران سېنى ئۆرسۇن، ئۇ ھەركۈنلا چىقاتتى- مۇ؟..." دېگەن خىياللار بىلەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغىنىنى بىلمەي قالدى. دەرۋازىنىڭ ئال- دىدا قېيۇم تىلماچ ئۇنى ساقلاپ تۇراتتى. ئىككىسى بىر-

لىكتە جاڭ ھاكىمنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە تىپتىنچ ئۆي ئىسسىق بىلىندى.

— كېلىڭ لۇتپۇللا، كېلىڭ، — دەپ ئىككى قوللاپ كۆرۈشتى جاڭ ھاكىم، — قېرىشقاندەك بوراننى قاراڭ-ھە! ئاۋارە بولمىغانسىز؟

— ھېچقىسى يوق جاڭ ھاكىم جانابلىرى، — دېدى ئۆز نۆۋىتىدە لۇتپۇللا، — بۇمۇ بىر مەشىق دەڭە، يەنە كېلىپ قارشىسىغا ماڭدىم دېمەمسىز.

ھەر ئىككى تەرەپ ئىللىق ئۇچراشقانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ خۇش چىراي ئولتۇرۇشتى.

لۇتپۇللا سۆزلەر ئارىسىدا ئۆيگە نەزەر تاشلىدى. ئۆينىڭ جاھازلىنىشلىرى ئاددىي ئىدى، ئاستىغا تۆت بۇرجەكلىك خىش بېسىلغانىدى، ئۆيدە ئىككى ئىشكاپ، ئىككى شىرە، بىرنەچچە ئورۇندۇق بار ئىدى. ئىشىكتىن كىرگەن ئوڭ تەرەپتە يولۋاس پۇتلۇق دۇگىلەك ئورۇندۇق ئۈستىدە بىر تۈرلۈك غەيرىي گۈل، تامدا بىرنەچچە ھۆسن خەتلىك لەۋھە ئېسىقلىق ئىدى.

بىردەمدىلا ئۈستەلگە چاي كەلتۈرۈلدى. بۇ كىچىك تەخسە ئۈستىدىكى ئاغزى يېپىقلىق سىركايە بىلەن دەملەنگەن كۆك چاي ئىدى.

تۇنجى قېتىم بۇ خەنزۇ قائىدىسىدىكى چاينى كۆرۈپ تۇرغان لۇتپۇللا قانداق ئىچىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا قېيۇم تىلماچ قاپقىغىنى ئالمايلا چاي شامىسىنى سىركاينىڭ گىرۋىكىگە سۈرۈپ قويۇپ ئىچىۋېرىدىغىنىنى كۆرسەتتى. ئۇلار شۇھالدا ئۈستەل ئەتراپىدا ئورۇن ئېلىشتى.

سەلدىن كېيىن لۇتپۇللا يۈگەكتىكى نەرسىنى ئۈستەل ئۈستىگە ئېلىپ كېلىپ:

— بۇ مۇشۇ قېتىمقى نىلقىدىكى كۈنلىرىم ئارىسىدا ياسىغان خاتىرەم، بۇنى سىزگە تەقدىم قىلىمەن، — دەپ گەنزىمىن بىلەن ياسالغان قۇشنىڭ يېرىم ھەيكىلىنى جاڭ ھاكىمغا بەردى.

باياتىن"لۇتپۇللا بىلەن گەپنى نەدىن باشلىسام بۇلار؟ " دېگەن ئوي بىلەن بەنت بولۇپ تۇرغان جاڭ ھاكىم خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن مۇنۇ سەنئەت خاتىرىسىنىڭ تەقدىم قىلىنغىنىدىن بەك ھاياجانلىنىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن جاڭ ھاكىم يېنىكلىك ھېس قىلدى.

— نېمىش قىلىپ يۈرگەنسىز؟ — جاڭ ھاكىم ئېغىزىدىن چىقىپ كەتكەن بۇ گەپنىڭ ئورۇنسىزلىقىنى دەرھال سېزىپ، — ھەيكەلتاراشلىقنى بىلمىدىكەنسىز-دە! — دەپ ئۆزگەرتتى.

— شۇنداق، بۇ ئىككىنچى قېتىم ياسىغان قۇش ھەيكىلى، — دېدى لۇتپۇللا، — بىرىنچى قېتىمقىسىنى ئوقۇتقۇچىلىرىمغا تەقدىم قىلغانىدىم، بۇ بىر ئاددىي خاتىرە.

— ياق، — دېدى جاڭ ھاكىم، — بۇنى ئاددىي خاتىرە دېگىلى بولمايدۇ. بۇ سىزنىڭ بىرىنچى قول ئىجادىي سەنئىتىڭىز، رەھمەت سىزگە.

لۇتپۇللا ئۆزى رەسسام تۇرسا، — دېدى قېيوم ساددىلارچە.

— رەسسامىلىق دېگەن ئومۇمىي ئاتالغۇ. ھەيكەلتا-

—جاڭ ھاكىم، بۇ قۇش ھەيكىلى سىزگە خاتىرە بولۇپ قالسۇن.

—رەھمەت لۇتپۇللا، بۇنى سىمۇولىكىز دەپ بىلىمەن.

راشلىق دېگەن ئۇنىڭ ئىچىدىكى مەخسۇس بىر تۇر. — دېدى جاڭ ھاكىم لۇتپۇللاغا بۇرۇلۇپ، — بۇ قېتىم ۋاقتىڭىزنى بوش ئۆتكۈزمەپسىز-دە؟

— نەدىكىنى، ئويناپ يۈرۈۋەردىم، — دېدى لۇتپۇللا كۈلۈپ تۇرۇپ، — لېكىن مۇھىم نەرسىلەر توغرىسىدا ئەمگەكمۇ قىلىپ تۇردۇم. بىراق نېمىشقىدۇ گەپنىڭ راستىنى دېسەم بەزى ئىشلارغا ئەقلىم يەتمەيدىغان بولۇپ قېلىۋاتىدۇ؟...

— ھۇي، بۇنىمە دېگىنىڭىز؟ ئادەم چوڭ بولغانسېرى ئۇنىڭ زېھنىمۇ ئۆتكۈرلەشمەمدۇ؟، — دېدى جاڭ ھاكىم، — قائىدە بويىچە ئېيتقاندا ئەقلىنىڭ ھەممىلا نەرسىگە يېتىشى ناتايىن. بۇنىڭدا بىزنىڭ ئىختىيارىمىزدا بولمىغان نەرسىلەر بولسا، سۆزسىز چەكلىمىگە ئۇچرايدىغىنى تەبىئى. سىز ئۇنداق بولمىغانسىز؟

ئەمدى بولسا بۇكىچىك سورۇننى چوڭ جىمجىتلىق قاپلىدى. قارىماققا بۇھال سۆھبەت كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزگەندەكمۇ بىلىنەتتى. ئەمەلىيەتتە بۇجىملىق ئىچىدە جىددىي ئويلىنىشلار بولۇۋاتاتتى...

— جاڭ ھاكىم، — دېدى لۇتپۇللا يەنىمۇ كەڭكۈشادە سۆھبەت ئېلىپ بېرىش نىيىتىدە، — قاش دەرياسىنى ھەر ۋاقىت كۆرۈپ تۇرىسىز. ئۇ كۆچلۈك ھەم رەھىمسىز. لېكىن بالىلار دائىم چۆمۈلۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. بەزىلەرى دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتىدۇ، بەزىلىرى يېرىم يولدىن قايتىدۇ، يەنە بەزىلىرى چەتتىلا ئويناپدۇ. مېنىڭچە دەريادىن ئۆتكەنلەرنى "باتۇر"، ئۆتەلمىگەنلەرنى "قورقۇنچاق"

دېيىشكه بولامدۇ؟ ياق! ئۆتەلىگەنلەر سۇ ئۇزۇش قانۇنىنى بىلمەي تۇرۇپ ئۆتەلمىگەنلەر. ئۆتەلمىگەنلەر چۇ؟ ئۇلار هامان چاره تېپىپ ئۆتىدۇ، مەيلى قولۇاق بەلەن، مەيلى كۆۋرۈك بىلەن بولسۇن ئاخىرى ئۆتىدۇ. گەپ نىشاننىڭ ئېنىق، ئىرادىسىنىڭ مەھكەم بولۇشىدا. دېمەكچىمەنكى، بۇ چاغدىمۇ قاش دەرياسى ياۋاشلىغان هېسابلانمايدۇ. كىشىلەر پەقەت ئورتاق پايدىلىنىشقىلا ئىگە بولىدۇ خالاس.

جاڭ هاكىم لۇتپۇللانىڭ تەهلىلىي سېلىشتۇرمىلىرىغا زەڭ قويۇپ، مىسالىلىرىنىڭ مەنىلىك ئىكەنلىكىگە قىزىقتى. بۇ، ئۆزىنىڭ كۆڭلىگە پۈككەن ماۋزۇلىرىغا يېقىن ئىدى.

— پىكىرلىرىڭىز راۋان، بىر-بىرىگە زىت سېلىشتۇرمىلار مەنتىقىلىق ئىزاهلاندى، — دېدى جاڭ هاكىم، — لېكىن بۇ يەنىلا مىسال، ئەگەر ئەمەلىي تۇرمۇشتىكى ئىختىلاپلار مۇشۇنداق هەل قىلىنغىنىدا هەرگىزمۇ، هە، هەرگىزمۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر بولمىغان بولاتتى.

— هەبىەللى!، — دەۋەتتى لۇتپۇللا، بۇ دېمەكچى بولغۇنۇم توسالغۇلار ئىختىيارىمىزدىن تاشقىرى بولۇپلا قالماي ئۇ بىزگە تەسىر قىلىۋاتقانلىقىدا. مەن ئۇنى سەزگەن ئىكەنمەن، نېچۇك ئويلانماي تۇرالايمەن؟ هەتتا مېنىڭ ئارزۇلىرىم بارغانسېرى چەتكە قېقىلىشقا ئۇچرىغاندەك قىلىدۇ. بۇنىڭغۇ هېچكىم شۇنداق دېمىدى، ئەمەلىيەت شۇنداق بولۇۋاتىدۇ... موشۇنداق هال مېنى كىشىلەرگە "سەۋدايى" قىلىپ كۆرسىتىۋاتامدۇ؟!

ئۇ بىردە قاينىاپ، بىردە تەمكىن ھالدا سۆزلەيتتى، سۆزلىگەنسېرى ئۆزىنى يېنىك ھېس قىلاتتى، چۈنكى ئۇ ھەقىقىي سۆھبەتدىشىنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغانلىقىنى چۈشەنگەنىدى.

— مەن شۇنداق ئەھۋاللار ئاستىدا يەنىلا ئۆزەمگە ئۆزەم پىكىرداش بولدۇم. بولمىسا كىمدىن مەسلىھەت ئېلىش كېرەك؟ ئادەم جىددىيلىشىپ كەتكەندە ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويىدىغان، ئۆزىنىڭ بەرگەن جاۋابىغا ئۆزى قانائەت قىلمايدىغان بۇلۇپ قالسا كېرەك، مەن دەل شۇنداق بولدۇم. شېئىرلارنى يېزىپ يىرتىپ تاشلىدىم، دەريا دولقۇنلىرىغا، بۇلاق سۇلىرىغا، ئابرال چوققىلىرىغا تەلمۇرۇپ قارىدىم، قىسقىسى، تەبىئەتنىڭ گۈزەل، قابىل، قۇرقۇمسىز ئاتىلىدىغان مۆجىزىلىرى ماڭا يار-يۆلەك بولمىدى. چۈنكى ئۇلار تىلسىز ئىدى. ئەكسىچە مېنىڭ ھېسسىياتلىرىمنى قوزغاپ ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ، قىزىقىش سەپلىگاھلىرىمنى ئۇلغايتتى...

لۇتپۇللا يېڭىلاپ قويۇلغان سىركايدىكى چاينى ئارقا-ئارقىدىن لەززەتلىنىپ ئىچەتتى. ئۆيدىكى شارائىت ئۇنىڭغا چەكلىمىسىز ئىدى.

— بۇ ھالەتلەر دەرۋەقە ئىختىيارىمنىڭ سىرتىدا، شۇنداقلا بەزىلەر مۆلچەرلىگەن "سەۋدايىلىق"— ئەخمىقانە ئۇسۇل مېنىڭ تاللىغان يولۇمۇ ئەمەس ۋە ھېچكىممۇ ئۇنداق بىر نېمىنى مەجبۇر قىلمىغان. چۈنكى دۇنيا كەڭرى، يوللار تولا. ھەممە ئۆزىيولىدا مېڭىۋاتسا، مەن نېمىشقا تويۇق يول ئىزدەيمەن؟ قېنى جاڭ ھاكىم، سىز

يۇرتنىڭ سەركىسى. بىرنېمە دەڭە! مەن چامىم يەتمەيۋاتقان "ئىشلار" توغرىسىدا ھال ئېيتتىم، خاتا قىلدىممۇ يا؟

باياتىن بېرى لۇتپۇللانىڭ بايانلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلاپ تۇرغان جاڭ ھاكىم ئۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەن توسالغۇلارنى گەرچە ئوچۇق دېمىسىمۇ، ئۆزى ياشاپ تۇرغان كىشىلىك دۇنيادا مەۋجۇت تەڭسىزلىكلەرگە سېلىشتۇرۇپ ئولتۇرغانىدى. جاڭ ھاكىم بىلەن لۇتپۇللانى بىرسىگە يېقىنلاشتۇرغان رىشتىمۇ ئەنە شۇ كۆزقاراشنىڭ ئورتاقلىقى ئىدى. جاڭ ھاكىمنىڭ ئالدىدىكى ئەڭ چوڭ مەسئۇلىيەت شۇنتەڭسىزلىكلەرنى تۈگىتىش يولىدىكى ئىزدىنىش ئىدى. ئەپسۇسكى مۇنداق ئەلگە قەلبىداش "سەركەردىلەر" دىن دوتەي يامۇلىدا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە قانچىسى باردۇ؟ نىلقا ھامان ۋىلايەت ياكى ئۆلكە ئەمەس-تە! . . . دېمەك، جاڭ ھاكىم شۇ نۇقتىدا ئويلىناتتى.

جاڭ ھاكىم يەنىئەندىن شىنجاڭغا كەلگەن كادىرلارنىڭ بىرسى بولۇپ، يىراق يۆنۈلىشى ئېنىق ئىدى. ئەمدى بولسا نىلقىنىڭ ھەر جەھەتتىكى تەقدىرى ئۈستىدە باش قاتۇراتتى. نىلقا چەت تاغلىق رايون، خەلق نامرات، تۇرمۇش جاپالىق، خۇراپاتلىق ئېغىر يۇرت. نامراتلار ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. بايلار يەنى سېمىزلەر ئازسانىنى تەشكىل قىلىدۇ، بىراق ئىمتىيازى كەڭرى. ئورۇقلار كۆپ، بىراق قۇرۇق قول. ئەگەر "ئورۇق"، "سېمىز" تەڭشەلسىچۇ؟ ياق، بۇ يەنىئەن ئەمەس. "... ئادەم ئامىلى بىرىنچى، بۇ، ئەلۋەتتە پەلسە-

پۈی ھۆكۈم. تەبىئەتنىمۇ، جەمئىيەتنىمۇ ئادەم ئۆزگەر-تىدۇ. بۇنىڭغا شەرت-شارائىت، ئاڭ كېرەك...» جاڭ ھاكىم بارغانسېرى نىلقا خەلقى ئىچىدە خەلقپەرۋەرلىكى بىلەن تونۇلماقتا ئىدى. ئۇ كېچىلەرنى جاپالىق ئىزدىنىش-لىرى بىلەن ئۈيقۇسىز ئۆتكۈزىدىغان بولدى. مۇنداق چاغلاردا ئۆزىنىڭ باللىق ھاياتى، ئائىلە تۇرمۇشى كۆز ئالدىغا كېلەتتى:

— دادا، قارىغىنا، بىزگە بەخت قۇشى قوندى، مانا بېلىق ئالغۇچ! — دېگەنىدى ئۇ دادىسى جاڭ جىباڭ «چۆككەك[1]» كە.

— ھە... ي ئوغلۇم دېيى، — دېگەنىدى ئوغلىنىڭ رايى بويىچە دادىسى جاڭ، — بىر ئۆمۈرقىلىپ كېلىۋاتقان تىرىكچىلىكىمىز مۇشۇ بېلىقچىلىق ئىدى. شۇندىن بې-رى بېلىق ئالغۇچلار دائىملا بىللە بولۇپ كېلىۋاتىدۇ، پاك تىلىكىڭ ئىجاۋەت بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

جاڭ جىباڭنىڭ دادىسى جاڭ يۆسەنمۇ جېجىياڭلىق نامراتلارنىڭ بىرسى بولۇپ، ئوغلىغا مۇندىن باشقا مى-راس قالدۇرالمىغانىدى. ئەمدى بولسا تەبىئىي ئاپەت-كە-سىللىك، ئۇرۇش ۋەھىمىلىرى ھەممە يەرنى قاپلاپ، ئە-مەلدار، بايلار دۇنيا كويىدا، يوقسۇللار ھاياتلىق كويىدا تىرىشاتتى.

شۇ كۈنلەردە قايسىدۇ بىر جەڭدىن مەغلۇپ بولغان گومىنداڭ چېرىكلىرى تېرىقتەك چېچىلىپ ھەرىيەردە پۇق-

---

① سۆ ئۆزۈشكە بەك ئوستا بولغانلىقتىن شۇ لەقەم قويۇلغانىدى.

راغا پاراکەندىچىلىك سېلىۋاتاتتى. مانا شۇلارنىڭ بىر بۆلىكى بېلىقچىلار كەنتىگە كىرىپ تالان-تاراج قىلىپ يۈرۈپ، جاڭ جىباڭ "چۆككەك"نىڭ بېلىقچىلىقتا ئۆزگە-چە ماھارىتى بارلىقىنى ئاڭلاپ:

"بىز دۆلەت ئارمىيىسى. سىلەرنىڭ بىزنى بېقىش مەجبۇرىيىتىڭلار بار!" دەپ كىشىلەرنى قاقشىتىپ بالا-لارنى يېتىم قىلغانىدى. بۇ ئېغىر كۈنلەرنىڭ سېلىقى چالا ساۋات جاڭ دېيىنىڭ ئۈستىگە چۈشكەنىدى. تۈرمۈش سەرگەردانلىققا، ئاچارچىلىققا يۈزلەندى. جاڭ دېيى ئۆ-رۈلۈپ، سوقۇلۇپ يەنىگە يېتىپ كېلىپ، ھايات قالغانى-دى. ئۆز ۋاقتىدا بۇنى بالا ۋاقتىدىكى كۆرگەن چۈشىدىكى بەخت قۇشىنىڭ ھەقىقىي قونغانلىقى دەپ بىلەتتى. دېمە-سىمۇ ئۆيەردە ئوقۇپ يۈرگەن مەلۇماتقا، ھەربىي تەلىم-تەربىيە ئېلىش پۈرسىتىگە ئېرىشتى.

جاڭ دېيى ئاخبارات-تەشۋىقات خىزمىتى بىلەن شۇ-غۇللاندى. جاڭ دېيى 1936-يىلى يەنىدىن ئىككىنچى تۈركۈمدىكى كادىرلار بىلەن شىنجاڭغا ئەۋەتىلدى. 1937-يىلى نىلقا ناھىيىسى قۇرۇلغاندا تۇنجى ھاكىم بو-لۇپ تەيىنلەنگەنىدى.

— لۇتپۇللا، — دېدى جاڭ ھاكىم، — سىز ھال ئېيتمىدىڭىز، خاتامۇ سۆزلىمىدىڭىز. پەقەت ئەمەلىيەتنى بىشارەتلىك ئەكس ئەتتۈردىڭىز... ئۆتمۈشتە ئەل باش-قۇرغان بەزى ئامبال-ئەمەلدارلار ھاكىمىيەت ئىچىدە يەنە-لا مەۋجۇت. ئۇلار گەرچە چېچىنى چۈشۈرۈۋەتكەن بول-سىمۇ كاللىسى يەنىلا زۇلمەت جاھالىتىدە تۇرماقتا. ئەم-

دى ئاشۇ كاللىدىكى ئادەملەرنىڭ ئورۇن ئالمىشىشى ھەم ئۆزگىرىشى ئۈچۈن بىر ئۆتكۈنچى ۋاقىت كېرەك. . . ئۇنىڭ ئۈستىگە پۈقرالارنى تېخى غەپلەت ئويقۇسىدىن ئويغىنىپ ئەتراپقا قارىغۇدەك بولدى دېگىلى بولمايدۇ.

— چۈشەندۈرۈشلىرىڭىز گە قايىلمەن جاڭ ھاكىم، — دېدى لۇتپۇللا تىكىلىپ قارىغىنىچە، — بىراق مېنىڭ «بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى» ناملىق شېئىرىمدىكى:

يوقسۇل، مىسكىنلەر ئەمدى تارتمىسا مۇشەققەت،
"ئاھ. . . نەيلەي قىسىلدىمغۇ" دېمىسە پەقەت.
ئازادلىقتىن شۇلارغا ياغسا مېھىر-شەپقەت،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

دېگەن تىلەكلىرىم ھاۋادا لەيلەپلا يۈرەرمۇ؟ — دېدى.

— ئۇنداق بولمايدۇ، — دېدى جاڭ ھاكىم، — چۈنكى سىز ئۇ شېئىرنى رېئال تۇرمۇشنىڭ تەقەززاسىدىن يازدىڭىز، دېمەك، ئۇ كەڭ پۈقرانىڭ تىلىكىدۇر، ئۇنداق بولغانكەن، ئۇ ئىشقا ئاشىدىغان تىلەك. دەۋرنىڭ چاقى ھامان ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ.

گەپلەر تۈگەپ قالغاندەك قىلاتتى. سۈزلەۋاتقان جاڭ ھاكىم ساھىبخانلىق سۈپىتى بىلەن كەيپىياتنى سۈسلاشتۇرماسلىق ئۈچۈن:

— مۇنۇ ئالمىلاردىن ئالغاچ ئولتۇرۇڭلار، لۇتپۇللا، بۇنىڭ نىلقا ئالمىسى ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىڭىزمۇ؟ — دېدى.

— قاسىمكام باغۋەننىڭ يۈرتىمىزغا تۇنجى ئۆزلەشى. تۇرگەن ئاپۇرتىنى[1] بىلمىسەم ئۆزەم يېگەن تاماقنىڭ تەمى. نى باشقىلاردىن سورىغاندەك بولۇپ قالارمەن، — دېدى لۇتپۇللا.

— بۇ، — دېدى جاڭ ھاكىم تەكشى قىزارغان ئاپۇرتى. نى قولىدا تۇتقىنىچە، نىلقا باغۋەنچىلىكىدە ئىجادىيەت ئىكەن، قارىغاندا يېڭى باغ ئوخشايدىغو؟

— ھەئە، — دېدى قېيۇم تىلماچ، — ئىككى يىلدىن ئاشتى، پەقەت قورت چۈشمىگەن.

ئاساسىي سۆھبەتنىڭ ئارىسىدىكى بۇ قىستۇرما ئالما تەرىپى بىر ئاز داۋام قىلدى-دە، گەپ يەنە ئۆز ماۋزۇسىغا كۆچتى.

— سىزنىڭ بايىاتىن دېگەن سۆزلىرىڭىزدە: "شېئىرلار يېزىپ يىرتىۋەتتىم"، "چۈشەنمەي قالدىم"، "ئەمەلىيەتتىن يىراق ئىبارە" دېگەن رەنجىش تەلەپپۇزىڭىزنى چۈشىنىمىش. كە بولىدۇ، ھەتتا چۈشەندۈرۈشكىمۇ بولىدۇ. چۈشىنىمىش. كە بولىدۇ— دېگىنىم سىز تىلغا ئالمىغان لېكىن ئېلىشقا بولمىغان ئادالەتسىزلىكلەر مەۋجۇت! چوڭ-چوڭ ئىشلار ئەمەلدارلاردا كۆرۈلۈۋاتىدۇ يۇ، پۇقرالاردا كىچىككىنە ئىللەت (ئەگەر ئىللەت دېيىلسە) بولسا كېچىرىلمەيدى. غۇ، دېمەكچىسىز. بۇنى خەنزۇلارنىڭ تەمسىلى بىلەن ئېيتقاندا:"پادىشاھ ئوت قويۇۋەتسە يوللۇقمۇ، پۇقرا سە. رەڭگە چاقالمامدۇ" دېگەن بىلەن ئوخشاش. سىز ئالدى

---

① ئالمىنىڭ بىر تۈرى

بىلەن ئەلگە بىر ئوقۇغۇچى — شائىرلىقىڭىز بىلەن تونۇ-
لۇۋاتىسىز. تېخى جەمئىيەتكە چىقىپ بىرەر مۇئەسسەدە
ئىش بېجىرگۈچى بولمىدىڭىز. ئۇنداق بولسا، چامىڭىز-
دىن ئارتۇق يۈكنى مەجبۇرى كۆتۈرمەك، مەن سىزنى غا-
يىبۇلىكتىن چەكلىمەكچى ئەمەس، ئۇيغۇرلاردا: "كۆرۈڭ-
گەن تاغ يىراق ئەمەس" دېگەن تەمسىل بار ئىكەن، سىزگە
ئەنە شۇ تاغ ئايان بولدى. دېمەك ئۇ ئاخىرى يېقىنلىشى-
دۇ. يېگانە چىقماق سەپەرگە.

— چىگىشلەر شەكىللەندى، جاڭ ھاكىم بۇدېمەك
راۋانلىقتىن بېشارەت. — دېدى لۇتپۇللا.

— بۇنى، بىر باشلىنىش دېسىڭىز بولىدۇ، — دېدى
جاڭ ھاكىم لۇتپۇللانىڭ مۇلچىرىگە يەنە شاخ سۇرتتىپ،
— نېمىشقا دېگەندە، ئىنقىلاب شارائىتقا ماسلىشىپ ئې-
لىپ بېرىلىدۇ.

— ئۇنداقتا بۇ بىر ئوزۇن سەپەر ئىكەن-دە! —
لۇتپۇللا سۇزگە سۇزكەلگەندە قايىللىق ئىپادە بىلدۇرگىنى
بىلەن كاللىدىكى ئىختىلاپلىق تۇگۈچلەرنىڭ يەنىلا مەۋ-
جۇتلىقىدىن ئۇزىنى قاچۇرالمايتتى. گەرچە بۇگۈن جاڭ
ھاكىم بىلەن سەمىمىي پاراڭلىشىپ نەزەرىيىۋى جەھەتتىن
سالمىقى بار زىددىيەتلەر ھەل قىلىنغاندەك بولسىمۇ، ئۇ-
زۇل-كېسىل دېگىلى بولمايتتى. ئەمما ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ
قانۇنلۇق بىر ۋەكىلى — نىلقا ناھىيىسىنىڭ رەھبىرى جاڭ
ھاكىمنىڭ لۇتپۇللا تىلغا ئالغان ئارزۇ-تىلەكلەرنىڭ ئېتى-
راپ قىلىنغانلىقىنى، پەقەت مەلۇم توسالغۇلارنىڭ سەۋە-
بىدىن تولىمۇ يىراقتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ھامان ھەل بول-

ماي، خەلق رايىنى رازى قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئىلمي تەھلىل قىلغىنىدىن مەمنۇن بولدى.

جاڭ ھاكىم بولسا لۇتپۇللانىڭ كاللىسىدىكى توقۇ-نۇشلارنىڭ بىردىنلا ھەل بولۇپ كەتمەيدىغانلىقىغا گۇماڭ-لىق قارىغىنى بىلەن بەزىلەرنىڭ لۇتپۇللانى "سەۋدايى بو-لۇپ قاپتۇ" دېگەنلىرىنىڭ پەقەتلا چۈشەنمەسلىكىدىن چىققانلىقىنى، ئوسمان مۇئەللىم بىلەن بۇھەقتە مۆلچەرلە-گىنىنىڭ توغرىلىقىنى بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا لۇتپۇللانىڭ ئۆزى كۆرگىنى بىلەن ئۆزى ئاڭلىغىنى، ئۆ-زى قويغان سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بېرەلمىگىنى تۇپەيلىدىن غۇۋا بىر چىگىش توسالغۇ ئىچىدە قالغانلىقىنى ئومۇمي جەھەتتىن ئالغاندا، نورمال ئۆسۈپ يېتىلۋاتقانلىقىنى مۆلچەرلىدى.

مانا ھازىر لۇتپۇللا ئىككىنچى بىر ئەھۋالنىڭ تەكتى-گە يەتمەك ئۈچۈن سوئال قويماقچى بولدى. ئۆتكەندە ئۇ ئوسمان مۇئەللىم بىلەن بۇھەقتە پاراڭلاشقاندا: "ھۆكۈمەت-نىڭ ئىشلىرى" بىلەن ئانچە تونۇشلۇقۇم يوق، دەپلا يان-داپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، بۇنىڭ تېگىدە «جاڭ ھاكىم-دىن سورا، دېگەندەك مەنە بارلىقىنى ھېس قىلغانىدى. مانا ھازىر ئۇ جاڭ ھاكىمنىڭ ئالدىدا تۇراتتى.

— جاڭ ھاكىم! — دېدى لۇتپۇللا بىر تۇرلۇك كەس-كىن ھەم ئىھتىياتلىق بىلەن، — "خائىن" دەپ تۇتۇلغان-لارنىڭ قىلمىشى توغرىسىدا بىلگىم كېلىدۇ!

جاڭ ھاكىم لۇتپۇللانىڭ توغرىدىن-توغرا "خائىن"لار توغرىسىدا "بىلگىم كېلىدۇ" دېگەن سوئالدىن نەدىندۇ

بىر كىچىك بالا بولسىمۇ، رەگەتكە بىلەن ئۆزىگە تاش ئاتقاندەك تېنى شۇر كىنىپ كەتتى. بۇگۈنكى سۆھبەتلەردە خېلى مەسىلىلەر ئۈتتۈرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، مۇنداق مۇرەككەپ، ئەڭ مۇھىمى ھازىر جاۋاب چۈشەندۈرۈش تەلەپ قىلىنىدىغان سوئالنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. بۇ-نىڭغا جاڭ ھاكىم قانداق قىلار؟ بۇ ھۆكۈمەتتىڭ ئىچكى سىياسىتى ئەمەسمۇ؟

بىراق، لۈتپۈللا ھەرگىزمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى سى-ياسەتلىرىنى بىلىشنى تەلەپ قىلغىنى يوق. جاڭ ھاكىممۇ مەخسۇس سياسىي تەلىم ئالغان، ئەمەلىي خىزمەتتە پىشقان رەھبىرىي كادىر بولغاچقا، "يەتتە ئۆلچەپ، بىر كېسىدە-غان" مەيدانىدىن ھالقىپ كەتمەيتتى؛ كوچا-كويلاردىن يې-تىپ كەلگەن گەپ-سۆزلەرگە قارا-قويۇقلا ئىشىنىپ قال-مايتتى. شۇڭا ئۇ، لۈتپۈللاغا مەلۇم دائىرە ئىچىدە چۈ-شەندۈرۈپ كېتەلىشىگە ئىشەنچىسى كامىل ئىدى. بىر ئېغىز سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئۇ "ئوتقا چىدامليق قىزىل خىش" ئىدى.

— بۇ ئىشلارنى سىزمۇ ئاڭلىغان ئىكەنسىز-دە، — دېدى جاڭ ھاكىم لۈتپۈللانىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ، — بىزنىڭ ناھىيىدە ئۇنداق تۈتۈلغانلار بولمىسىمۇ، غۇلجە-دىكى ئەھۋالدىن خەۋىرىم بار. لېكىن كىملەر ئىكەنلىكى-نى بىلمەيمەن، سىزگە مەلۇم، ياپون جاھانگىرلىكى جۇڭگونىڭ شەرقى-شىمالدىكى ئۇچ ئۆلكىسىنى بېسىۋې-لىپلا قالماي، قولىنى ھەرتەرەپكە سۇنمافتا! بۇنىڭغا قار-شى تۇرۇش پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئورتاق مەجبۇرە-

يىتى، "خائىن" دەپ تۇتۇلغانلار مانا شۇھەربكەتنىڭ مەم-
لىكەت ئىچىدىكى توسالغۇلىرى، يەنى ساتقۇنلار ئىكەن.
لۇتپۇللا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، تېڭىر قاپ تۇرۇپ
قالدى. ئەگەر ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ۋەتەنپەرۋەر-
لىك ھەربكەتكە توسقۇنلۇق قىلىنغانىكەن، كىم بولۇشى-
دىن قەتئىينەزەر تۇتۇلۇپ، جازالىنىشى كېرەكلىكىنى
لۇتپۇللا بىلەتتى، ھەتتا بۇ ھەقتە ئاللىقاچان شېئىرلىرىدا
كەسكىن ئىپادە بىلدۇرگەنىدى. بۇ ھەربكەتنىڭ كونكـ
رېت ئادەملەر ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغىنى ئۇنى بىرتىلسىم
ئىچىگە سۈرەپ كىرگەندەك بولاتتى. ئۇ دەل مۇشۇ مەسـ
لە توغرىسىدا بىلىشكە تەقەززا ئىدى.

— "خائىن" دەپ تۇتۇلغانلارنىڭ باشقا يۇرتلاردا بار-
يوقلىقىنى بىلمەيمەن، — دېدى لۇتپۇللا، — غۇلجىدىكى
تۇردى ئاخۇنباي، تېيىپ ھاجى قاتارلىقلار ياپونغا قارشى
ھەربكەتتە "پۈل ۋە مىلتىق-كۈچ"[1] چىقارغان، ئىسلاھاتـ
قا، مەدەنىي-مائارىپقا ياردەم قىلغانلار ھەم يېتەكچىلىك
قىلغانلار ئەمەسمىدى! ياكى شۇنداق ئادەملەر...

— لۇتپۇللا! — دېدى جاك ھاكىم مۇشتىكىگە گىلىز-
سىنى سالغان ھالدا توختاپ تۇرۇپ، — يۇقىرى ئورۇنىنىڭ
سىياسىتى بىزنىڭ بىلىشىمىزدىن تاشقىرى مۇستەقىللىقـ
قا ئىگە. سىز تىلغا ئالغان ئادەملەر ماڭا ناتونۇش، ئۇلارـ
نىڭ "ئىللەتلىرى" نى مېنىڭ پەقەت "خائىن" دېمەكتىن
باشقا ئىلاجىم يوق. بۇنىڭدىن ھالقىپ سىزگە قانداق چۈ-

---

① ياپونغا قارشى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەشۋىقات شوئارى ئەنە شۇنداق قويۇلغان.

شەنچە بېرەلىشىم مۇمكىن؟ كىچىك شائىر، سۆھبىتى-
مىزگە مۇناسىۋەتلىك بىر ئېغىز سۆز قىستۇرۇپ قويايى-
كى، مېنى توغرا چۈشىنىڭ. ئەمدى داۋاملاشتۇرۇپ دەي-
دىغىنىم، ئەقلى تەپەككۇرىڭىزغا سوغۇق سۇ چاچقىنىم
ئەمەس، سىياسىي خاراكتېرلىك مەسىلىلەرگە ياكى ھادە-
سىلەرگە قىزىققىنىڭىز ياخشى ئىش، ئەمما، تەكتىگە
يېتىش ئۈچۈن زورۇقماڭ! سىزنىڭ قىزىقىشىڭىزنى قول-
لىشىم ھەم مەسلىھەت بېرىشىم تويۇق بولغا چۈشۈپ
قېلىشىڭىزدىن ساقلاپ قېلىش، تەكتىگە يېتىشكە زورۇۋ-
ماڭ دېگىنىم ئۇ پەقەت سىياسەت بەلگۈلىگۈچىلەرنىڭلا
ئىختىيارىدىكى ئىمتىياز. ھالبۇكى بۇسىز بىلەن مېنىڭ
ئېرىشىشىم مۇمكىن بولمايدىغان شارائىت. ئەگەر بۇنىڭ-
غا ئورۇنسىز سەل قارالسا، ئەجدادلار ئېيتقان: "بېگىڭ-
گە يەتكۈچە، بېلىڭ ئۇشتۇلار" دېگەن پىشكەللىكتىن
خالىي بولغىلى بولمايدۇ. ئەڭ بولمىغاندا تەپەككۇرىمىز-
نىڭ راۋانلىقى، كەيپىياتىمىزنىڭ تەڭپۇڭلىقىغا تەسىر
يەتكۈزۈلۈشى مۇمكىن. ئېنىقراق ئېيتقاندا، سىزنىڭ
جىددىيلىشىپ، يۇرۇش-تۇرۇشلىرىڭىزدا نورمالسىزلىق-
لار پەيدا بولۇپ، كىشىلەرگە غەيرىي تۇيۇلۇپ قېلىشى-
ڭىز مۇقەررەر، بۇنى ئۆزىڭىزمۇ ئېنىراپ قىلدىڭىز،
يۇقىرىقى مەسىلىلەر ھەققىدە شۇنچىلىك سۆزلەشسەك.
لېكىن بۇ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىردىشىشلار-
نىڭ تۈگىگەنلىكى ئەمەس. سىزچە قانداق؟

—سۆزلىرىڭىزگە قايىلمەن. سىزنىڭ ھەربىر سۆزى-
ڭىزنى ئەمەلىيەتكە تەدبىقلاپ ئاڭلاپ ئولتۇرغىنىم ئۈ-

چۇنمۇ چۇشەنچەم خېلى ئايدىڭ بولدى. ئۇنى تەكرارلە-
مايمەن، — لۇتپۇللا ئارتۇق گەپ قىلمىدى.
تامدىكى كېلەكسىز سائەت تۆت قېتىم قوڭغۇراق ئۇردى. جاڭ ھاكىم قېيۇم تىلماچقا بىرنېمىلەرنى پىچىر-لىدى. قېيۇم تىلماچ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ "ھېلى كېلە-مەن" دېدى-دە سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئەمدى بولسا، جاڭ ھاكىم بىلەن لۇتپۇللا سۆزلىشەلمەيتتى. لۇتپۇللا كىتابلار جازىسى يېنىغا بېرىپ كۆزىنەك غەيرىي كۆرۈنگەن كىتاب-لارنى ئوقۇيالمىسىمۇ ۋاراقلاپ كۆرگۈسى كەلدى. ئۇ بىر كىتابنى ئېلىپ ئىچىگە سىزىلغان ئاجايىپ-غارايىپ سۈرەتلەرگە قاراپ ۋاراقلىدى.
قېيۇم تىلماچ ئانچە كېچىكمەيلا يېنىپ كەلدى. ئۇ داستىخانغا يۆگەلگەن نەرسىلەرنى شىرە ئۈستىگە قويغاندى-دى، لۇتپۇللا:
— پاھ، بۇ گۆشلەرنى قەيەردىن ئېلىپ كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى.
— ئاشپەز شىرباكامدىن، — دېدى ئۇ سۆزنىڭ ئاخى-رىسىدا، — خەنزۇچە بىلمەي تۇرۇپ شۇنچە كاتتا كىتابنى ئېلىۋاپسەنغۇ؟
— ھە، سۈرەتلەرنى كۆرۈپ ئولتۇردۇم، — دېدى لۇتپۇللا، — بۇ بىر چۆچەك ئوخشىمامدۇ؟
— نېمىلىكىنى بىلمەيمەن، كىتابنىڭ ئىسمى «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» ئىكەن — دېدى قېيۇم تىل-ماچ.
— نېمە توغرۇلۇق ئىكەن؟ — سورىدى لۇتپۇللا تې-

خىچىلا كىتابنى ۋاراقلاپ.

— ئوقۇمىدىم تېخى، — دېدى قېيۇم جاڭ ھاكىمغا بىرنېمىلەرنى دەپ.

— قەدىمى پادىشاھلىقتىكى ۋەقەلىكلەر بايان قىلىنىدۇ. مۇرەككەپ ھەم مەشھۇر كىتاب، — دېدى جاڭ ھاكىم قىسقىچە ئىزاھلاپ.

— رەسىملىرىگە قاراپ رېۋايەتمىكىن دەپتىمەن، — دېدى لۇتپۇللا.

نوقۇل رېۋايەت دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى جاڭ ھاكىم، — بەگلىكلەر ئوتتۇرىسىدىكى نىزالار، ئوردا باشقۇرۇشىدىكى ھىيلە-مىكىرلەر... بايان قىلىنىدۇ، مۇنۇ «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» شاھانە تۇرمۇش، ئەيش-ئىشرەت، كەيپ-ساپالار ئەكس ئەتتۇرۇلگەن ئەدەبىي ئەسەر.

— بۇ گەپچە قەدىمىي كىتابلارغا كۆپرەك قىزىقىدىغان ئوخشايسىز-ھە؟ — دەپ سورىدى لۇتپۇللا.

— بۇ مېنىڭ ئەدەبىياتچى ئىكەنلىكىمدىن دېرەك بەرمەيدۇ، — دېدى جاڭ ھاكىم، — قەدىمىي ۋاقەلەرنى ئوقۇش-ئاڭلاش كىشىنىڭ زېھنىگە بىر تۇرلۇك ئىزدىنىش مەجبۇرىيىتىنى تەقدىم قىلىدىكەن. بۇ قائىدىنى سىزمۇ بىلىسىز. ئەمدى جازىدىكى كىتابلارغا كەلسەك، ھەر خىل-ھەرياڭزا. خېتىنى تونۇمىسىڭىزمۇ كۆرسىتىپ قويايلى، مۇنۇ كىتاب مەشھۇر تارىخچى، ئالىم جىيەن بوزەنىڭ يېقىندا نەشر قىلدۇرغان كىتابى، جىيەن بوزەن دېسەم خەنزۇمىكىن دەپ قالماڭ، ئۇ خۇنەنلىك ئۇيغۇر.

— ئۇيغۇر؟ — تەكرارلىدى لۇتپۇللا.

—هەئە، خۇنەنگە يەرلىكلىشىپ كەتكەن ئۇيغۇر،— دەپ تونۇشتۇرۇشنى داۋام قىلدى جاڭ ھاكىم،— يازما مەنبەلەردە ئۇنىڭ تەرجىمھالىنى شەرھلىشىچە، 1373-يىللىرى مىڭ سۇلالىسى خانى جۇ يۈەنجاڭنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن " جەنۇبلۇق ۋەھشىلەر"نىڭ مىڭ سۇلالىسىگە سالغان پاراكەندىچىلىكىنى تىنچىتىشقا قۇمۇلدىن بارغان ئۇيغۇر ئەسكەرلىرىنىڭ سەركەردىسى ئابباس دېگەن كىشى بولغانكەن. ئابباسنىڭ يېتەكچىلىكىدە 16 يىل باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، جېڭجۇ، تۇڭگۇ، يۇننەن قاتارلىق جايلارنى تىنچىتقانلىقى ئۈچۈن مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى ئۇنىڭغا"ۋەھشىلەرنى بېسىقتۇرغۇچى گېنېرال"، "چېگىرىنى تىنچىتقۇچى گېنېرال"، دېگەن ئۇنۋاننى تەقدىم قىلىپ، ئۆز قولى بىلەن"جيەن"(ئۇقيانىڭ ئوق ئۇچى) خېتىنى فامىلە قىلىپ يېزىپ ھەدىيە قىلغانىكەن (خەنزۇلارنىڭ فامىلە قائىدىسى بويىچە)، شۇندىن باشلاپ "ئابباس"تىكى "ئا" "جيەن"گە ئۆزگىرىپ، "جيەن باس" دەپ ئاتالغان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەنزۇچە خەت ئاھاڭى بويىچە "جيەن بوزەن" بولۇپ قېلىشىپ ئورۇنلاشقان بىر خۇنەندە جيەن فامىلىلىكلەر توپلىشىپ ئورۇنلاشقان بىر مەھەللە بار. ئۇلارنىڭ تىل-يېزىقى خەنزۇچە بولغان بىلەن ئۆرپ-ئادىتى، تۇرمۇش ئۇسۇلى، دىنىي ئېتىقادى ساقلىنىپ قالغان.

لۇتپۇللا دەرھاللا جاڭ ھاكىمنىڭ قولىدىكى كىتابنى ئېلىپ، خۇددى بىرنەرسە كۆرەلەيدىغاندەك ئاختۇرۇپ قاراشقا باشلىدى ۋە:

— بىرلا كىتابمىكىن؟ — دەپ سورىدى.

— مېنىڭ قولۇمغا چۈشكىنى مۇشۇ «تارىخىي پەلسە-پە ئوقۇشلۇقى» — دېدى جاڭ ھاكىم، — لېكىن بۇنداق ئەتىۋارلىق كىتابلارنى تېپىش ئاسان ئەمەس.

سۆھبەتنىڭ ئاخىرى تۇرلۇك كىتابلار، مەشھۇر قە-لەمكەشلەر ئۈستىگە كۆچۈپ خېلى داۋام قىلدى.

جاڭ ھاكىم لۇتپۇللا بىلەن قېيۇم تىلماچنى ھويلىغا-چە ئۇزىتىپ چىقىۋاندا تۇن قاراڭغۇسى ھەممە يەرنى قاپلا-ۋالغانىدى. ئەتىگەندىن بېرى توختىماي ھۆركىرىگەن بورا-دىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. پەقەت سىم-سىم يامغۇر يېغا-ۋاتاتتى، قەيەرنى دەسسىسە شۇيەردىن مىچىلدىغان پاتقاق ئاۋازى ئاڭلىناتتى. تۇن قاراڭغۇسىدىكى مېڭىش شۇنداق ئەپسىز بولسىمۇ، ئەممىيەتلىك پاراڭلاردىن كۆڭلى يو-رىغان لۇتپۇللا بىلەن قېيۇم تىلماچ قاراڭغۇلۇقنىمۇ ئۇن-تۇپ راۋان قەدەم تاشلىشاتتى. ئۇلار جاڭ ھاكىمنىڭ ئۆيە-دە بولۇنغان گەپلەرنى تەكرارلاشنى ئورۇنسىز كۆردىمۇ ياكى جاڭ ھاكىمنىڭ ئارىلىقلاردا ئەسكەرتىپ: "بۇ گەپ-لەر مۇشۇ يەردىلا قالسۇن" دېگىنى ئۈچۈنمۇ ئېغىز ئې-چىشمىدى. لېكىن بىرسى بىلەن بىللە ماڭغاندا بەش قە-دەمنى جىم ئۆتكۈزمەيدىغان قېيۇم "كاسكا" نەغمىسىنى كۈلكىلىك گەپلىرىنى قىلىپ لۇتپۇللانى كۈلدۈرۈپ ماڭ-دى.

جاڭ ھاكىم مېھمانلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ ئۇستەلگە كەلدى-دە، تاماكىسىنى چەككەن ھالدا چوڭقۇر خىيالغا چۆكتى. كۈندىكىدەك خاتىرىمۇ يازمىدى. تۇگۈلگەن

مۇشتۇمى بىلەن ئىگىكىنى تىرەپ ئۇستەلگە يېرىم يۆلەپ. كىنىچە بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇردى. ئارىلاپ ئاغزىدىن "لۇتپۇللا" دېگەن ئاۋاز چىقاتتى. دېمەك ئۇنىڭ يېگانە ئەمما ئىجتىمائىيلىقتا ئىگە پىكىرلىرى لۇتپۇللا ئۈستىدە ئىكەنلىكى روشەن ئىدى.

"... لۇتپۇللانىڭ دەخلىسىز ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن ھەرقانداق ئەركسۆيەر ئادەملەر كۆڭۈل بۆلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ زېھنى، ئىرادىسى، غايىسى ھەرگىز ئون ئالتە-ئون يەتتە ياشلىق بالىلارنىڭ قىزىقىشى ئەمەس، بەلكى بىر مۆجىزە! ئەنە شۇنداق بىرتالانت ئىگىسىنىڭ مېڭىسىنى ئۆزى ياشاۋاتقان مۇھىتتىكى ئوخشىمىغان تەڭسىزلىك چىرمىۋالغان. بۇيەردە شۇنى مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە بولىدۇكى، ئۇنىڭ مۇھەببەت-نەپرىتى تولىمۇ ئېنىق. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇھەببىتى تەۋەسىدىكى مەنىۋى قوشۇننىڭ كۆچى ئاجىز بولسىمۇ ئەسىر بولۇشنى خالىمىغان، بۇ زىددىيەتلەر دۇنياسىدا كەم ئۇچرايدىغان ئىرادە، مېنى لۇتپۇللاغا باغلىغان كۆزقاراش رىشتىسى شۇ ئەمەسمۇ؟!...

لۇتپۇللانىڭ ئىلھامبەخش ئوي-خىياللىرى، سوئاللىرى مېنىڭدىن ئارتۇق دېسەم ھەرگىز مۇبالىغە قىلغان بولمايمەن. چۈنكى ئۇ دۇنيادا تۇنجى يېڭىلانغان جەمئىيەت — سوۋېت سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ كىتاب-دەرسلىكلىرىنى ئوقۇدى، تەلىم ئالدى. ھە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىكى ئالغا ئىنتىلىش ئىدىيىسى پەيدىنپەي شەكىللەنگەن. تىنىمسىزلانغان، ئاخىرىسىدا تۇرلۇك-تۇرلۇك سوئاللار ئارىسىدا قالغان. ئۇنداقتا، نېمە ئۈچۈن

سوئال سوريمسۇن؟ قاراڭ، ئۆتكەنده مەن ياۋ سىلىڭ بىلەن سۆھبەتلەشكىنىمده بەزى مەسىلىلەرنى سوريسام: "ھەي..." دەپلا قويغان ئەمەسمىدى. مەنمۇ لۇتپۇللا ئال- مدىدا شۇنداق بولۇپ قالغىنىم شەرت-شارائىت مەسىلە- سى..."

جاڭ ھاكىم يېرىم كۈن ھەمسۆھبەتتە بولغان لۇتپۇللا بىلەن قىلىشقان گەپلەرنى ھەم ئۆزىنىڭ تەھلىلي مۇلچەر- لىرىنى ئويلىنىپ كەتتى. جاڭ ھاكىم دېرىزە تۈۋىگە بې- رىپ سىرتقا قارىدى. تۈن قاراڭغۇسى قارا سىيادەك تۇراتـ تى. قاش دەرياسىنىڭ شاۋقۇنى يەر تېگىدىن چىققاندەك ئاڭلانسا، شەڭگەن يامۇلىنىڭ قورۇقى ئىچىدىكى شۇم قارغىلارنىڭ قاقىلداشلىرى تۈن قاراڭغۇسىدا ۋە ھىمىلىك ئاڭلىناتتى. بۇ كۆڭۈلسىز تەسىراتلاردىن بىزار بولغان جاڭ ھاكىمنىڭ كۆزى ئىختىيارسىز ھالدا لۇتپۇللا تەقدىم قىلغان خاتىرە — قۇش ھەيكىلىگە چۈشتى: قۇشنىڭ بېشىنى زېمىنگە سۇنۇپ، قانىتىنى يېيىش ئۈچۈن ئەمدىلا كۆكرىكىدىن ئايرىپ، قاتلانغان ئۆگىسىنى كۆككە قارىـ تىپ ئۈچۈشقا تەمشىلىۋاتقان ئاجايىپ جۈشقۇن ھالىتى ئۇنىڭغا بىر تۇرلۇك روھ بېغىشلىدى.

... تالانتىڭغا قايىلمەن بالا شائىر. بۇ قۇش ھەيكىلى سېنىڭ سىمۋولۇڭ. سەن ئەرك دۇنياسىغا پەرۋاز قىلىش ئالدىدا تۇرىسەن. كۆزلىرىڭ جاھالەت ئىچىدە ئادالەت بىخلىرىنى كۆرۈۋاتىدۇ!... سېنىڭ ئۇرۇمچىگە قىلىدى- غان سەپىرىڭ كۆكتە ئەركىن پەرۋاز قىلىشىنىڭ، ئىستىق- بالىڭنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولۇپ قالغۇسى...

هېزىم ئاخۇن ئائىلىسىدە تۇنۇگۈندىن بېرى بىر ئال-
دىراشلىق قىزىپ كەتتى. ئۇرۇق-تۇغقان، قولۇم-قوشنە-
لىرى يۈگۈر-يېتىم ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ ھەممىسى
لۇتپۇللانى ئۇرۇمچىگە ئۇزىتىش كويىدا ئىدى.

لۇتپۇللانىڭ ئانىسى مېلىكەم:

"چوڭ مەرىكە قىلىپ، يۇرتقا داڭىتىخان سالىمەن"
دېسە، ئاتىسى هېزىم ئاخۇن:

"ئۇ تەرەپلىرىنى دېسەك، ھەرئىككىلىمىزلا تۇرنىڭ
ئۈستىدە ئولتۇرۇپ كېلىۋاتىمىز، ئۇنچىلىك ھەشەمەتنى
قويۇپ بىر نەچچە مويىسپىتلارنىلا چاقىرىپ قويساق بـو-
لار" دەيتتى. لۇتپۇللا بولسا "ياشلارغا داستىخان سالـ-
مەن" دېدى. ئاخىرى مىللىي ئەنئەنىۋى قائىدە بويىچە
چوڭلارنىڭ ئىشىنى جۈمە كۈنى چۈشتىن كېيىنگە بېكىتـ-
تى. جۈمە نامىزى دۆربىلجىندىكى چوڭ (هېزىم ئاخۇن
مەسچىتى) مەسچىتتە ئوقۇلاتتى. بۇنىڭغا كۆۋرۈك مە-
ھەللىسى، كونا بازار، توڭگان مەھەللىسىدىكى جامائەتـ-
لەردىن كېلەتتى. تەكلىپ قىلىنغان مۆتىۋەرلەر جۈمەدىن
يېنىپلا كېلىشتى. ئۇلار چوڭ ساراي ھەم دالاندا ئولتۇ-
رۇشتى. ئاۋۇال يىتقا ئايەت ئوقۇلدى، ئاندىن تاماق تارتىلـ-
دى. تاماقتىن كېيىن هېزىم ئاخۇن ئىككى ئۆيىنىڭ بوسۇ-
غىسىدا تۇرۇپ، ئوغلى لۇتپۇللانىڭ يىراق شەھەر ئۇرۇمـ-
چىگە ئوقۇشقا بارىدىغانلىقى ئۈچۈن ئاق يول تىلەپ دۇئا

بېرىشنى ئىلتىجا قىلدى.

سورۇن ئەھلى ھاياجان بىلەن ئىپادە بىلدۈرۈشتى. كونا بازار مەسچىتىنىڭ ئىمامى ھەممىنى خەپشۈك قىلىپ، ھېزىم ئاخۇننىڭ يېنىدا قولىنى قوشتۇرۇپ تۇرغان لۇتپۇللاغا:

— ئوغلىمىز لۇتپۇللا، ئىلىم تەھسىل قىلىش ئىستەكىدە ئۇلۇغ سەپەرگە ئاتلىنىپسەن، ئاتاڭ ھېزىم ئاخۇنمۇ ياش چېغىدا چەت ئەلدە ئىلىم ئالغان. بۇگۈنكى كۈندە بولسا شۇ بىلىمنىڭ خاسىيىتىدىن ئۆزى مەسچىت ياسىتىپ، ئىمامەتچىلىكىنى قىلىۋاتىدۇ. سەنمۇ ئەلگە نەپ بېرىدىغان ئەزىمەتتىن بولۇپ چىققايسەن. غەپلەتتىن بىدار ۋە بولۇپ، مەتلۇپ-ئۆمىدلىرىڭ سەرۋىدەك ئۆسكەي، يۈرتىنىڭ تىلىكى ئىجاۋەت بولۇپ، ئەختەرى مەسئۇد (سائادەت يۈلتۇزى) بولغايسەن. توغرا بالا-قازادىن، قۇرۇق سۆز-قۇرۇق تۆھمەتتىن خالىي، تېنىڭ ساغلام بولغاي، ئامىن! — دېدى.

— ئاللاھۇئەكبەر! — قول كۆتۈرۈشتى كۆپچىلىك.

— ئوسمان مۇئەللىمنىڭمۇ بىرەر تىلىكى بولسا ئاڭلاپ قالىلى، — دېدى بىرسى.

— يۇقىرىدا ئىمام كۆپكە ۋاكالىتەن دۇئا بەردى، — دېدى ئوسمان مۇئەللىم ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، — لۇتپۇللا مۇشۇ ئائىلىدە، مۇشۇ يۇرتتا بالاغەتكە يەتتىڭ. ئەمدى بولسا ئوقۇش ئۈچۈن ئۆلكە مەركىزىگە كېتىۋاتىسەن. ئوقۇشنى تامامىلىغاندا بەلكىم غۇلجىغا كېلەرسەن، بەلكىم باشقا يۇرتقا كېتەرسەن. مېنىڭچە ھەممە يۇرت

سەن ئۇچۇن ئوخشاش. چۈنكى ئۇ يەرلەردىمۇ ئەل بار. سەن ئەلنى كۆيلەيدىغان بۈلبۈل، ئۇۋسىدىن ئۇچقان قۇش! — دېدى.

— بەرھەق! — دېيىشتى كۆپچىلىك. ئاندىن ھېزىم ئاخۇن كوپچىلىككە رەھمەتلەر ئېيتتى. لۇتپۇللامۇ دەر-ھال بىر كۆبلېت شېئىر ئوقىدى:

كېلەرمەن يېڭى قۇۋۋەت توپلاپ يۈرەككە،
ئۆلكەمنىڭ ھەر بىر بۇلۇڭىدا ئىشلەش ئۇچۇن.
بىلدۇرۇپ ئاندىن ئالغان ساۋاقلارنى خەلقىمگە،
ئالىي بالداق مېۋىسىنى پاتراق چىشلەش ئۇچۇن.

— باركاللا! باركاللا! — مۇتىۋەرلەر يەنىمۇ ياخشى تىلەكلەر بايان قىلىشقىنىچە تارقاشتى.

بۇ ئائىلىدىكى ئالدىراشلىقلار شۇنىڭ بىلەن توختاپ قالمىدى. تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى. كەچكى ياشلار-نىڭ ئولتۇرۇشى ئۇچۇن تاماقلار تەييارلىقى خۇددى لۇت-پۇللانىڭ تويى بولۇۋاتقاندەكلا ۋاراڭ-چۇرۇڭ بىلەن ھويـ-لىنى قاپلىدى. لۇتپۇللانىڭ ئانىسى مېلىكەم خۇشاللىقـ-دىنمۇ ياكى كۆڭلى يېرىم بولدىمۇ: "لۇتپۇللانىڭ تويىنى شۇنداق بىر قىلىۋالغان بولساڭ-ھە!..." دېگەننى كۆڭـ-لىدىن كەچۈردى-دە، بۇ ئارماننى لۇتپۇللانىڭ ئاغىنىلىرـ-نىڭ بىرسىگە دېگەنىدى، ئۇ:

— مېلىكە ئاپا! مۇشۇنىڭ ئۆزى سىز ئارمان قىلغان

لۇتپۇللانىڭ توي هارپىسى! — دېدى.

مېلىكەم ئىنتايىن كەم ئىپادىلىنىدىغان كۈلكىسى بىلەن:

— ئىلاهىم دېگىنىڭدەك بولغاي! — دېدى.

كەچقۇرۇندا ئارقا-ئارقىدىن ياشلار كېلىشكە باشلىدى. ئارىلاپ يېشى چوڭراق بىرنەچچىسىمۇ قەدەم تەشرىپ قىلدى. بۇلار سانايىنەپسەنلىك سازچى-ناخشىچىلىرى ئىدى.

ئولتۇرۇش ئىشتىراكچىلىرى ياشلار بولغىنى بىلەن نەغمە-ناۋا مەشرەپ قائىدىسى بويىچە بولدى. بۇ هەممىگىلا ياققانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە غۇلامنىڭ ئۇزىدىن ئۇزۇن ئىلى تەمبۇرى، ناسىرجاننىڭ نەقىشلىك قەشقەر دۇتارى چىش بىلەن كالپۇكتەك هىملىشىپ لىم پەدىگە چېتىلىنغاندا، ئىلەكبەرنىڭ ئۇزى كېرىۋالغان كېلەڭسىز دېپى رېتىملىق تەڭكەش قىلىندى. ئاڭلىغۇچىلارمۇ شۇڭ بولۇشۇپ هەركىم ئۇز چۈشەنچىلىرى بويىچە سازدىن هۇزۇرلاندى... داپنىڭ قاتتىق ئەڭ ئاخىرقى ئۇرۇلۇشى بىلەن چېپ توختىغان ساز هەممىنىڭ دىققىتىنى بۆلدى. كۆپچىلىك شۇئان "يەتتە ئۇزگىرىش" لىك ناخشىنى دولقۇنلىتىپ باشلىۋەتتى. ئومۇملىشىپ كەتكەن بۇ ناخشىلارنى مۇقەددەم-ئاخىر بىلىدىغانلار، ئۆگىنىۋاتقانلارمۇ قوشۇلۇپ زوق-شوق بىلەن ئېيتاتتى. تاتار، قازاق، رۇس يىگىتلىرى ناخشا ئېيتقۇچىلارنىڭ كەيپىياتى هەم تەرتىپلىك ئۇزگىرىشلىرىدىن هۇزۇر ئېلىشاتتى. قىسقىسى، سۆزۈن ئەهلى كەڭ ۋادىدا ئېقىۋاتقان بىر ئەزىم دەريانىڭ

بەزىدە سەكرەتمىلەردىن چۈشۈۋاتقىنىدەك، بەزىدە يىغىلىپ قاينام ھاسىل قىلغىنىدەك، بەزىدە يېيىلىپ تىنچ، سايائىغۇر ئاققىنىدەك مەنزىرىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشەتتى. ناخشا-سازلار ئۆز قائىدىسى بىلەن ئاخىرلىشىپ، ئائىلىغۇچىلارنىڭ مىننەتدارلىقىغا ئېرىشىتى.

ئاندىن كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى بويىچە سورۇندىكى قىزىقچىلار بىرپەس لەتىپە سۆزلەپ، قىزىقارلىق ئويۇن كۆرسىتىپ سورۇن ئەھلىنى راسا كۈلدۈردى. ئاخىرىدا لۇتپۇللانىڭ بىر شېئىر ئوقۇپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىشتى. لۇتپۇللا ئوتتۇرا ئىشىك تۈۋىدە ئۆرە تۇرۇپ، «كۆرەش دولقۇنلىرى» ناملىق شېئىرىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

كۆرەش دولقۇنلىرى قاياق، غۇلاچ تاشلاپ ئوينايمىز،
كۆرەش بىلەن دىلدىكى مەقسەتلەرنى ئورۇنلايمىز.
جۇڭگو ئازادلىقى شەكسىز گەۋدىلەندى كۆرەشتە،
تېخى دۇنيا يوقسۇللىرىنىڭ تويلىرىنى ئوينايمىز.
يېڭى تۇرمۇش ساھەسىدە ئېغىر يىللار شۇنچە كۆپ،
شوڭلاشقىمۇ بۇ كۆرەشكە ھېلىتىنلا تويمايمىز.
يولىمىزدا پۈتلاش قالدۇق-ئەسكىلىكلەرگە ھۇجۇم.
چاۋا-چاتقال، لۆجىلارنى ھېچ قالدۇرماي ئۆرتەيمىز.
جىڭ تارىخ كۆرسەتتى بىزگە كەلگۈسى ھەم ئۆتمۈشنى،
ئالدىنقىسى تەزىم قىلدى، زادى يەتمەي قويمايمىز.

شېئىر بارغانسېرى يۇقىرى ئاۋازدا دولقۇنلىنىپ سا-

راي، دالاندىكى ھەتتا ھويلىدىكىلەرنى ئادەم يوقتەك جىم-
لىققا چۆمدۇردى. ئۇلار شائىرنىڭ تاغ سۆلىرىدەك شېئىر-
رىي دولقۇنلىرىدىن لەززەت ئېلىشاتتى. ھويلىدىكى خو-
تۇن-قىزلار ئارىسىدا ئاڭلاۋاتقان مېلىكەم تۇنجى قېتىم
ئوغلى لۇتپۇللانىڭ شېئىرىنى سورۇن ئۈستىدە ئاڭلاۋات-
قىنى ئۈچۈنمۇ ياكى بۇ ئاخىرقى ئاڭلىشى بولۇپ قېلىۋات-
قىنى ئۈچۈنمۇ ئۆزىنى تۇتالماي ئېسەدەيتتى.

سورۇندىكىلەرگە بۇگۈن لۇتپۇللا چوپچوڭ ئادەم-
دەك، باتۇر باشلامچىنىڭ قانداقتۇر يېغىلىشتا نوتۇق
سۆزلەۋاتقىنىدەك كۆرۈنەتتى.

شائىرنىڭ شېئىرى يۈرىگى ئىنتۇناتسىيە بىلەن داۋام-
لاشتى:

ئۆتۈپ بىردىن قانلىق داغلار، كۆرۈنمەكتە يېڭى باغلار،
چېلىش بىلەن ئالغا يۈگۈرۈش يوللىرىدىن يانمايمىز.
ئەمگەك سۆيەر ئىنسانلار بۇ كۆرەش تەرەپدارى،
شۇڭا كۆرەش ناخشىسىنى بىز دائىما توۋلايمىز.
بەخت ياكى بەختسىزلىك ئەمەس ھېچقاچان پېشانىدە،
تىرىشچانلىقىقا باغلىق شۇڭا "ئالغا" نى بويلايمىز.
.....
ئۆتۈپ بىردىن قانلىق داغلار، كۆرۈنمەكتەيېڭى باغلار،
كۆرەش دولقۇنلىرى بىلەن ھۆرلۈك تۇغىنى قادايمىز!

سورۇن ئەھلى قاراسلىغان چاۋاكلىرى بىلەن تەشەك-
كۈر بىلدۈردى، قەلبىداشلار ئىلھامبەخش رىغبەتلىرىنى

شائىرغا تەقدىم قىلدى.

بەزىلەر بۇگۈنلا خوشلىشىدىغاندەك ياخشى تىلەكلەر. ئۇ بىلەن سېغىنىش گەپلىرىنى ئىزھار قىلدى. لۇتپۇللا. ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ھەممىسىنىڭ ئۆزۈلمەس رىشتى يۈرىكىگە چېتىلغۇلۇق ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

تەرەپ-تەرەپكە ماڭغان بۇرادەرلەر ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان ئادەتلىرى بويىچە قۇلاقنى تۆتۈپ ئېگىز-پەس ناخشىلار بىلەن ئۆيلىرىگە قاراپ قەدەم تاشلىدى. بەڭگۈاش قاش دەريا سىنىڭ شاۋقۇنى بۇ ناخشىلارنىڭ پائۇزىدەك ياڭراپ تۇراتتى.

مەمۇرچىلىققا تولغان ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئوچۇق بىر كۈنى. قۇياشنىڭ بۇلۇتلار ئارىلىرىدىن شۇڭغۇپ چېچىلغان قىزغۇچ نۇرلىرى تاغ چوققىلىرىغا ئەمدىلەتىن چۈشكەن چاغ.

لۇتپۇللا ئادەتلەنگەن تەن ھەرىكىتىنى قىلىش ئۈچۈن كوچىغا چىقتى-دە، ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىدىغاندەك، مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى تىك كوچا بىلەن چىغلىق مەھەللىگە يول ئالدى. نىلقىدا ئەتىگەنلىكى مۇنداق كوچىلاردا يۈگۈرۈپ يۈرىدىغانلار بولمىسىمۇ، كۆرگۈچىلەر ئانچىمۇ ھەيران قالمىدى. لۇتپۇللانىڭ ئۈستىدە تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ كىيىمى بار ئىدى. ئاپرېل بايرىمىدىكى يۈگۈرگۈچى، سەكرىگۈچىلەرنىڭ ئۈچىسىدە-

ىدا شۇنداق كىيىملەرنى كۆرگەن نىلقىلىقلارنىڭ لۇتپۇللا-
نى تونۇغانلىرى "ئورۇس مەكتەپتە ئوقۇيدۇ، ئەمەسمۇ"
دېيىشسە، تونۇمىغانلىرى: "ئۆگىنىۋېتىپتۇ-دە!" دېيىش-
تى، شۇنداق قىلىپ ئۇ يۈگۈرگىنىچە ئۇدۇللا قېيۇم تىل-
ماچىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ توختىدى. ئۇنىڭغا بۈگۈن كەچتە
جاڭ ھاكىمغا يولۇقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇشنى جېكە-
لەپ قويۇپ يەنە يۈگۈرگىنىچە قايتتى.

ئەتىگەندە چىقىپ بىر كۈنلۈك سەپىرىنى ئاخىرلاش-
تۇرغان قوياش ئەمدى يەنە تاغ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ھالسىز
نۇرلىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتقاندا، لۇتپۇللا جاڭ ھاكىمنىڭ
ئۆيىگە يول ئالدى. يول بويى ئۇنىڭدىن نېمە يېگىلىقلار
ئاڭلايدىغانلىقىنى ئويلىنىپ باراتتى. يەنە بىر جەھەتتىن
سالاھىيىتى زور پەرقلىنىدىغان ھاكىمنىڭ ئۆيىگە يەنە كې-
لىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ ئىچىدىكى ئۆي-
گە بېرىشنى تولىمۇ ئەپسىز كۆرەتتى. مۇشۇ تەھلىل
ئۇنىڭ خىيالىغا كەلگەندە ئىختىيارسىز ئۇنىڭ قەدىمى
توختاپ قالدى. لېكىن بۇنىڭدىن خەۋىرى بولغان قېيۇم
تىلماچ ئۇنىڭ يولىغا قاراپ تۇرغاچقا يىراقتىنلا چاقىرىپ
ئېلىپ بىللە كىرىپ كەتتى.

—كېلىڭ، قارشى ئالىمەن سىزنى لۇتپۇللا! ، —
دېدى جاڭ ھاكىم ئوچۇق چېھرى بىلەن، —
بۈگۈن-ئەتىنىڭ ئىچىدە سىزنى ئىزدىمەكچى ئىدىم، سىز
چاققان چىقتىڭىزدە!

— مەن دېگەن ياش-تە، — دېدى لۇتپۇللا كۈلۈپ
تۇرۇپ، بىر پۈتۈم ئۈزەڭگىدە ئىكەنلىكىنى بىلمىسىز،

يەنە بىر پۈتۈمنى ئۈزەكتىگە ئېلىپ چىقىشقا مۇشۇنداق چاقچانلىق بولمىسا، سەپەرگە ئۈلگۈرەلمەيمەن-دە!

ئۈچەيلەن كۈلۈشكىنىچە شىرە ئەتراپىدىكى ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرۇشتى.

— تەييارلىقلار قانداق؟— سورىدى جاكۇ ھاكىم گەپنىڭ بېشىدىلا.

— نېمە تەييارلىق دەيسىز،— دېدى لۈتپۈللا،— بىرلا چامادانىنى كۆتۈرسەم بولىدىغۇ. ئەڭ مۇھىمى ئاپام قايىل بولدى. تەييارلىقنىڭ تەس يېرى شۇ ئىدى.

— ھەي، ئانىلىق مېھرىنىڭ قىيمايۋاتقانلىقىغۇ،— جاكۇ ھاكىم بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ،— دادىكىزدا ئۇنداق مېھرىنى يوق دېگىلى بولمايدۇ، بىراق بىلىملىك ئادەم باشقىچە.

— ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولدى،— دېدى لوتپۈللا يېنىك يۆتىلىپ قويۇپ،— مېنىڭ مېڭىش ۋاقتىم قىستاپ قالدى. سىز بىلەن ئاز ئۈچراشقىنىم بىلەن ئەھمىيەتلىك سىرداشتۇق. سىز ماڭا سىنىپتا دەرس ئۆتمىگەن بولسىڭىزمۇ، سىنىپ سىرتىدىكى ئۇستازلارنىڭ بىرسى بولۇپ قالدىڭىز. ئۇيغۇرلاردا: "كۆپ ياشىغاندىن ئەقىل سورىغىچە، كۆپنى كۆرگەندىن سورا" دېگەن ماقال بار. سىز يىراق يۇرتتىن كەلدىڭىز ھەم نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى باشتىن كەچۈردىڭىز.... مەنمۇ باشقا يۇرتقا ئاتلانماقچى، شۇڭا ئۆزئارا پىكىرلەشكىنىمىزنى ئەۋزەل بىلدىم.

— كۆڭلىڭىزنى چۈشىنىمەن. مېنىڭچە پىكىرلىرىمىزدە ئورتاقلىق بار. بۇ بىزنىڭ تىلىمىز باشقا بولسىمۇ

مۇ، دىلىمىزنىڭ بىرلىكىنى نامايان قىلدى، — جاڭ ھا-
كىم گېلىزسىنى تۇتاشتۇرۇپ يېنىك-يېنىك ئىككى تارتـ-
تى-دە، سۆزىنى داۋام قىلدى، — سىز يەنىمۇ ئەتراپلىق،
چوڭقۇر تەلىم ئېلىش ئارزۇسىدا ئۇرۇمچىگە كېتىۋاتـ-
سىز، بۇ ئىلگىرى سەرەڭگە بىلەن كېچىدە يورۇق چۈ-
شۈرۈپ ماڭغاندىن، پەنەر كۆتۈرۈپ ماڭغاندەك پەرقلىق
ئىش. ئۆلكىلىك سىنجاڭ ئۆلكىسى بويىچە يۇقـ-
رى سەۋىيىلىك مەكتەپلەرنىڭ بىرى. شۇنداق ئىكەن، ئۇ
يەردىكى ئۇستازلارمۇ سەرخىل. دېمەك، بىلىم تەشنالىقـ-
ىدا قولىنى نەگە سۇنسىڭىز يېتىدىغان شارائىت بار.

— جاڭ ھاكىم، —دېدى لۇتپۇللا،— ئۆتكەندە سىز
سىفەندىكى تونۇش ئوقۇتقۇچىڭىزنىڭ گېپىنى قىلغان ئـ-
ىدىڭىزغۇ؟

— شۇنداق، مانا بۇ خەتنىڭ كونۋېرتىدە يېزىلغان
"لى" ئەپەندى شۇ، بۇنى سىز كونۋېرتنىڭ بىر يېرىگە
ئۇيغۇرچە يېزىپ قويۇڭ.

— بۇ كىشى مەكتەپ مۇدىرى ئەمەستۇ؟

— يوقسۇ، مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى. مەكتەپ مۇدىرى
شېڭ دۇبەننىڭ ئىنىسىمىش، — دېدى جاڭ ھاكىم.

— بۇ گەپچە، مەكتىپىمىز كاتتا كىشىلەرنىڭ باشقۇـ-
رۇشىدا ئىكەن-دە— دېدى لۇتپۇللا قىزىقىپ.

— ئۇ تەرەپتىن ئېيتقاندا شۇنداق، — دېدى جاڭ ھا-
كىم، — مېنىڭچە ئېيتقاندا كاتتىسى "لى" ئەپەندى. نې-
مىشقا دېگەندە، يازغان شېئىرلىرىڭىزغا مۇزىكا ئىشلەپ
بېرىدۇ— دە!

— ئەدەبىياتچىمۇ؟— سورىدى لۇتپۇللا.

— ياق،— دېدى جاڭ ھاكىم،— ئەمما ئۇ ئارقىلىق يەنئەندىن كەلگەن شائىر چېن تەنچيۇ بىلەن تونۇشۇپ كېتەلەيسىز. لى ئەپەندى ئۆزى "ئايروپىلان"[1] مۇتەخەسسىسى.

— ئوھۇي! ئەمىسە ھۆرمەتلىك ئادەملەر بىلەن تونۇشۇپ كېتىدىكەنمەن-دە،—دېدى لۇتپۇللا ھاياجانلىنىپ،

— ئۇلار بىلەن قانداقمۇ سۆزلىشەرمەن؟

— نېمىدېگىنىڭ بۇ؟— دېدى قېيۇم تىلماچ، — چوڭ شەھەردە قالتىس تىلماچلار بار دېگىنە!

— بۇنىڭدا گەپ يوق،— دېدى جاڭ ھاكىم،— لېكىن ھەرگىز قېيۇم تىلماچ بولالمايدۇ-دە. ئەڭ ياخشىسى لۇتپۇللا تىل ئۆگىنىشى كېرەك!

— بۇ ئىرادەمگە باغلىق،— دېدى لۇتپۇللا.

— ئەگەر ھاجىتىڭىز ئىرادىڭىزدىن ئۈستۈن كەلسە قانداق قىلار ئىدىڭىز؟،— سورىدى جاڭ ھاكىم.

— باشقا يول ئىزدىمەيمەن،— دېدى لۇتپۇللا قەتئىيلىك بىلەن،— ھاجىتىم ئىرادەمگە بويسۇنىدۇ. چۈنكى، ئۆتكەندە ئوسمان مۇئەللىم ھەم سىز بىلەن بەزى مەپكۇرىۋى ئەھۋاللار ئۈستىدە سۆزلىشىپ دىلىم خېلى يورۇپ قالدى. بۇ ھال، مېنىڭ تەسەۋۋۇرلىرىمنى ئاجىزلاتمىدى، ئەكسىچە خېلى كۆپ يېڭى شېئىرلارنى يېزىشقا مۇيەسسەر بولدۇم، بۇ ئەمەلىيەت ئەمەسمۇ؟

---

① شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ھەمكارلىشىپ تۇدۇڭخابادا ئايروپىلان زاۋۇتى قۇرغانىدى. لى ئەپەندى شۇ يەردە ئىشلىگەنىدى.

— پىكىرلىرىڭىز گە شۇنىڭ ئۈچۈن قايىلمەنكى، دې-
ئال تۇرمۇشتىن ئۆزىڭىز ھېس قىلدىڭىز. ئۆزىڭىز ھېس
قىلغان ئىكەنسىز، ئۆزىڭىز يول تاللىدىڭىز. بۇ ئىختىرا-
چىنىڭ يەنى ئادالەت يولىدىكى ئىختىراچىنىڭ تاللىغان
يولى. بىز ياڭرىتىۋاتقان «پىدائىيلارمارشى»[1]نىي ئېرىنىڭ
قانلىق كۆرەشلەر ئىچىدىكى ئەمگىكى ئەمەسمۇ! شۇنى
ھۆكۈم قىلالايمىزكى، بۇ مەڭگۈ ياڭرايدۇ. نېمىشقا دې-
گەندە، بۇ شېئىردا 450 مىليون جۇڭگو خەلقىنىڭ قەلبى
نامايان قىلىنغان-دە! ،— جاڭ ھاكىم ئۆزىنىڭ ھاياجانلە-
نىپ كەتكىنىنى ھېس قىلىپ گەپنى يۆتكىدى،— گەپ
ئارىلاپ سىزنىڭ سۆزىڭىز بۆلىنىپ قالدى. داۋام قىلىڭ،
ئىلاجى بولسا، بىرەر ئىجادىي شېئىرلىرىڭىزنى ئاڭلىساق
تېخىمۇ ياخشى بولاتتى.

ئارىنى چوڭقۇر ئويلىنىش ئىچىدىكى جىملىق بىلەن
قاپلانغان جىددىيلىك ئىگەللىدى. جاڭ ھاكىم گېلىزسىنى
مۇشتەككە سېلىش بىلەن، لۇتپۇللا ئاللىقانداق خاتىرە
يېزىش بىلەن، قېيۇم تىلماچ خام خەتلەرنى مەشىق قىلىش
بىلەن بەنت ئىدى.

— ئۇنداق بولسا، مەن ئۇرۇمچىگە بېرىپلا ئېلان
قىلىدىغان شېئىرلىرىمنىڭ بىرسىنى ئوقۇپ بېرەي، —
دېدى لۇتپۇللا، بۇ بىر خاتىرە بولۇپ قالار.

— لۇتپۇللا،— دېدى جاڭ ھاكىم،— مەنمۇ دەل مۇ-
شۇنداق بىر دىل خاتىرىڭىزنى تەلەپ قىلماقچى ئىدىم.

---

① ھازىرقى دۆلەت گىمنى.

— ئالدىرىماي ئوقۇ، — دېدى قېيوم تىلماچ، — ئەڭ ياخشىسى بۇرۇنقىدەك ئاۋۋال خاتىرىلىۋالاي.

قېيۇم تىلماچ رەسمىي تەرجىمە قىلىشتىن ئىلگىرى بەزى خەتلەرنىڭ شۇنداق مەنە بېرىدىغان-بەرمەيدىغانلىقلىرىنى سوراپ يېزىشقا كىرىشتى. شېئىرىي يەتتىن خەۋىرى بولمىغاچقا، قاپىيىلىرىنى كەلتۈرۈش تەس ئىدى. شۇڭا ئالدى بىلەن يېزىق تەرجىمىسىنى مەسىلىھەتلىشىپ بىرلىككە كەلتۈردى. مەنە جەھەتتىن سېلىشتۇرۇۋېتىلگەندىن كېيىن لۇتپۇللاغا ئەگىشىپ تەرجىمە قىلىپ بەردى:

بىز باشتىلا كۆرەشنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى بولۇپ قالغان،
شۇڭلاشقىمۇ كۆرەشنىڭ سازىنى جارانگلىتىپ چالغان،
ئازادلىق، ئەركىنلىك دەپ ھەممە بىردەك تەڭ قوزغالغان،
ھەئە، . . . تۇنۇگۈن جۇڭگو "ئەپيونكەش" نامىنى ئالغان،
شۇنداق، ئۇ قانچە ۋاقىت مۇگدەپ تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان.
بۇگۈن ئۇ داغلىرىنى يۇيۇپ، بىرمۇ-بىر تازىلاپ،
تۇكۈرۈپ ئۆتمۈشكە، كەلگۈسىگە بېلىنى باغلاپ،
ئىككى يۈزلۈك ساتقۇنلارنىڭ زەربە بىلەن گېلىنى
داغلاپ،
ئۇ غىجەكنى ئازادلىق مۇقامىغا تەڭكەش قىلىپ سازلاپ،
ئېغىر يىللاردىن يانماي، ئالغا قاراپ ئاتلار سالغان.

ئازادلىق ئۈچۈن چوغدەك يانىدى بىزنىڭ ئوتلۇق تىلەكلەر،
قانلىق فرونتتا قىلىچ ئوينىتىپ تالمىغان بىلەكلەر،

ئالىدىغان ھوسۇل ئۇچۇن مەيلى تۆكۈلسۇن ئەمگەكلەر،
لېكىن ھەرچامدامدا ئورۇنلانماقتا ئالىي تىلەكلەر،
بۇ يولدا ئاكوپلاردا قۇربان بېرىپ چالدۇق بارابان.

كۆرەشكە دەپ تاشلىغان ھەر بىر قەدەم شۇنچە ئۇتۇقلۇق،
بىرلەپ ئۆلسەك بۇ يولدا، چېچەكلەپ مىليونلاپ
ئۇندۇق،
يېڭى جۇڭگو قۇرۇشچۇن سېمونتتىن چىڭ ئۇلار
قۇردۇق،
چىڭ بولسۇن دەپ، قان بىلەن سۇڭكەكلەردىن خىشلار
قويدۇق،
چېلىشىمىز بىز قىزىلگۈلگە پۈركەنگۈچە يەر-جاھان.

سول قولىنى ئىڭىكىگە تىرەپ ئولتۇرغان جاڭ ھاكا
قەلەمنى قولىغا تۇتقىنىچە، تەرجىمە قىلىنغان شېئىردىكى
خەتلەرنى تۇجۇپىلەپ، ئۆزگەرتەتتى. پەقەت قەغەز بىلەن
قەلەمنىڭ شىترلىغان ئاۋازىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇ قانا-
ئەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن پىچىرلاپ ئوقۇدى.
— شېئىرىڭىزغا مەزمۇن جەھەتتىن شۇنچىلىك قا-
يىلمەنكى، قىزىلگۈلگە سىمۇول قىلىنغىنىدا ھاياتلىقنىڭ
كاپالىتى قىزىل قانغا تەڭلەشتۇرۇلگەن، — دېدى جاڭ ھا-
كىم ھاياجانلىنىپ، — ئىشەنچىم كامىلكى، تۇغۇلۇپ ياتـ
قان ئەجدىھادەك ئۇرۇمچى سېپىلىنىڭ قارا دەرۋازىسىدىن
كىرىش بىلەن تەڭ ياڭرايدىغان تۇنجى ناخشىڭىز دەل مۇ-
شۇ شېئىردىن باشلانغۇسى، — دېدى.

لۇتپۇللا بىرنېمە دېمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۇرۇم-
چىگە ئاپىرىپ ئېلان قىلىدىغان بۇ شېئىر توغرىسىدا جاڭ
ھاكىم ھەر تەرەپلىمە تەھلىلي پىكىر قىلىدۇ، دېگەن سان
بار ئىدى. بىراق جاڭ ھاكىم قايسى سۆزگە قايسى خەت
كېلىدىغانلىقىنى سېلىشتۇرۇپ، تەھرىرلەپ، شېئىرنىڭ
ئارتۇق-كەم تەرەپلىرى توغرىسىدا بىرنېمە دېمەستىن،
ئۆز تەسىراتىنىلا قىسقىچە بايان قىلدى. بۇ ھەرگىز شې-
ئىردا نۇقسانلارنىڭ بارلىقىدىن دېرەك بەرمەيتتى. شۇن-
داقلا شېئىردا ئالغا سۈرۈلگەن پىكىرلەرنى مەدھىيىلەشنى
لايىق كۆرمىگەنلىكى ئىدى. چۈنكى ئۇ لۇتپۇللانىڭ ئەخ-
لاقىي خاراكتېرىدە ماختاشتىن بىزار ئىكەنلىكىنى بىلەت-
تى. شۇڭا گەپلەر باشقا تەرەپلەرگە يۆتكەلگەن بولسىمۇ،
مەزمۇندىن يىراقلاپ كەتمىدى. بەزىدە كۈلۈشۈپ، بەزىدە
ئەپسۇسلۇق بىلدۈرۈشۈپ پاراڭ قىلىشتى.

لۇتپۇللا يانچۇق سائىتىنى ئاستا ئېلىپ قاراپ قوي-
دى-دە:

— مەنىلىك مۇڭداشتۇق، بەلكىم بۇ ئاخىرقى ئۇچرى-
شىش بولۇپ قالار، قايتىپ كېتەي، بەلكىم ئۆيدە بىرلە-
رى ساقلاپ تۇرغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، — دېدى.

— دۈرۈس، — دېدى جاڭ ھاكىم، — سىز سەپەر ئۈس-
تىدە تۇرۇپسىز. مۇنۇ خەتنى لى ئەپەندىنىڭ ئۆز قولىغا
بېرەرسىز. سىزنىڭ لى ئەپەندى ئارقىلىق ئۇچرىشىپ،
تونۇشۇپ، ئارىلىشىدىغان ئادەملىرىڭىزنىڭ رىشتى دەل
مۇشۇ خەتتىن باشلىنىدۇ! ئەمدى مۇنۇ «تۆگە» ماركىلىق
قەلەم بىلەن مۇنۇ ئۆزەم ھۆسن خەت بىلەن يازغان تەمە-

لىم سىزگە خاتىرە بولسۇن! — دېدى.

لۇتپۇللا ھاياجان ئىلكىدە ئورنىدىن تۇرۇپ قولىغا ئالدى. كونۇبرتنىڭ بىر بۇرجىكىگە جاڭ ھاكىم تەقدىم قىلغان قەلەم بىلەن ئۇيغۇرچە "لى ئەپەندى" دەپ يېزىپ بولۇپ، قېيۇم تىلماچتىن :

— مەنىسى نېمە ئىكەن بۇ يېزىقنىڭ؟ — دەپ سورىغانىدى، قېيۇم:

— "ئوق يەتمەيدىغان نىشاننى قارىغا ئالما، چۈنكى ئوقۇڭ دەم ئېلىپ ئۇچىدىغان قۇش ئەمەس"، — دەپ بولۇپ، — بۇخەنزۇچە قاپىيىلىك سۆز، ئۆزەڭ شېئىرلاشتۇرۇپ ئالارسەن، — دېگەننى قوشۇپ قويدى.

لۇتپۇللا خاتىرىسىگە يېزىۋالغان سۆزنى شۇئان خۇددى شېئىردەك ئۇنلۇك ئوقۇدى-دە، قەغەزنى نوكەش قىلىپ ئاستا قوينىغا سالدى. ئاندىن جاڭ ھاكىم بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ خوشلاشتى. ھويلىغا چىققاندا جاڭ ھاكىم:

— تۇن قاراڭغۇ، پۇتلىشىپ كەتمەڭ! — دەپ مەنىلىك چېقىشتى.

— ھېچقىسى يوق، — دېدى لۇتپۇللامۇ دەرھال جاۋاب بەن چاقچاق قىلىپ، — ھەممىدىن يامىنى كۇندۇزى پۇتلىشىپ كېتىش دەڭا!

— ھاھاھا.

بۇگۇنكى ئۇچرىشىشنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرى تۇن قاراڭغۇسىدا كۆلكە-چاقچاقلار بىلەن ئاخىرلاشتى.

جاڭ ھاكىم لۇتپۇللانىڭ شېئىرى تەرجىمە قىلىنغان

قەغەزنى خېلى ئۇزۇنغىچە ئالدىغا قويۇپ، نۇرغۇن نەر-
سىلەرنى ئويلاندى: . . . بەرھەق، شېئىرلىرىڭدىكى غايە-
لار سۆز ئويۇنى ئەمەس، تەپەككۇرۇڭدىكى رېئال تۇر-
مۇش ئىنكاس قىلغان پەلسەپىۋى يەكۈن. . . لۇتپۇللا، مەن
سېنىڭ پەقەت بىرنەچچىلا شېئىرىڭ بىلەن تونۇش. ئەمما
ئۇ ماڭا ئالەمچە تەسىرات قالدۇردى. نېمە ئۈچۈن؟ بۇ،
كونىلار ئېيتقان "بىر تامچە سۇدا قۇياشنىڭ ئەكسىنى
كۆرگىلى بولىدۇ" دېگەننىڭ نەق ئۆزى! . . . شائىر،
سېنىڭ رېئاللىقنى كۆزدە تۇتقان شېئىرلىرىڭدىن تۇكۇ-
لۇپ تۇرغان ئۇرۇقلار زېمىن ئاننىڭ كۆكسىدە بىخ ئۇ-
رۇپ، كامالەتكە يېتىپ، يەر-جاھاننى قاپلايدىغان قىزىل
گۈل بولىدۇ! . . . ھوي، توختا! نېمىشقا بايا شۇ شېئى-
رىڭنى «قىزىل گۈلگە پۈركەنگۈچە يەر جاھان» دېگەن
ئاخىرقى مىسرايىڭنى ماۋزۇ قىل دەپ مەسلىھەت بەرمە-
گەندىمەن! . . . ئۇ بىر تۇلۇك مەمنۇنىيەتلىك بىلەن كۈ-
لۈمسىرەپ باشقا ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى.

37

ناماز بامداتتىن قايتقان ھېزىم ئاخۇن ھويلىسىغا يېغە-
لىپ كۈلكە. چاقچاقلار بىلەن لۇتپۇللانى ئورۇۋالغان يە-
گىتلەرگە قاراپ ئۆزىچە: "ياشلىق-ياشلىق! چۈشەپ قوي-
سىمۇ چاپچىپ تۇرغان تايچاقلارنىڭ ئۆزى-دە! . . . بۇلار-
غا بۇنچە ئەتىگەندە نېمە بار؟ ياق، ئۇلار لۇتپۇللادىن
ئايرىلغۇسى كەلمەيۋاتقان گەپ، مەيلى" دېگەنلەرنى خە-

يالىدىن ئۆتكۈزدى. ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيدى. تې-
خى ئايالىلارمۇ كېلىشىپ، بەئەينى بىر توي بولۇۋاتقان
ھويلىغا ئوخشاپ كەتتى. ھويلىغا بىرنەچچەيلەن بىر خا-
دىكقا نەرسە-كېرەكلەرنى بېسىۋاتاتتى. كوچىدا بولسا،
تاش داۋانغىچە ئۇزىتىپ بارىدىغان يۈرتداشلار ئۈچۈن
ئىككى ئات قوشۇلغان بېرىچكا ھەم بىرنەچچە ئاتلىق
يىگىتلەر تەييار تۇراتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى لۇتپۇل-
لانى ئۈرۈمچىگە ئۇزىتىش ئۈچۈن ئىدى. تاڭ سەھەردە
باشلانغان بۇ ئالدىراشلىق ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتى بىلەن
ئاخىرلاشتى. ھويلىدىكى خادىمك كوچىغا چىقتى. ئۇنىڭ-
دا لۇتپۇللانىڭ ئانىسى مېلىكەم كۆڭلى قېيمىغان ھالدا
ئولتۇراتتى. ئۇ غۇلجا شەھىرىگىچە بىللە بارماقچى بول-
دى. لۇتپۇللا تاش داۋانغىچە ئۇزىتىپ بارماقچى بولغان
بېرىچكىدىكى يۈرتداشلىرى بىلەن بىللە ئولتۇردى.

خوشلىشىشقا كەلگەن چوڭ-كىچىك، ئەر-ئاياللار-
نىڭ ھەممىسى ھارۋا ئەتراپىغا چەمبەر شەكىلدە يىغىلىپ
تىلەكلىرىنى ئىزھار قىلىشقا باشلىدى.

— ھە، لۇتپۇللا! — دېدى مۇتىۋەللەردىن بىرسى، —
ئىلگىرى سودىگەرلەر بىلەن ھارۋىكەشلەر ئۈرۈمچىگە
بارىدىغان، ئەمدى يۈرتىمىزدىن ئوقۇشقا بارىدىغان سەن
چىقتىڭ. بۇ ھەممىمىزنىڭ خۇشاللىقى! ئاڭلىشىمىزچە
ئۈرۈمچى دېگەن داۋان ئاتلاپ، چۆللەر كېزىپ بارىدىغان
ئايلىق يول ئىكەن. ئاق يوللۇق بولغىن بالام!

ئەتراپتىكىلەرنىڭ بەزىلىرى قول ئېلىشىپ، بەزىلە-
رى قۇچاقلىشىپ، يەنە بەزىلىرى يىراقتىن قول ئىشارىسى

بىلەن خوشلاشتى، بەزى ئاياللار ھېجىرلىرىغا تولدۇرغان قايماقلارنى، بەزىلىرى توقاچلارنى يوللۇق قىلىپ، ئاجا-يىپ بىر قاينام-تاشقىنلىق پەيدا قىلدى.

— كۆپچىلىك دىققەت! — دېدى مۇھەممەت مۇئەل-لىم قوللىرىنى پولاڭلىتىپ، — ھەممىمىز لۇتپۇللانى ئۇ-زىتىشقا جەم بولدۇق، ھەركىم ياخشى تىلەكلىرىنى بايان قىلدى. بىز بىرنەچچەيلەن بىر يوللۇق تەييارلىدۇق، ئۇنۇ-مە دېسەڭلار، "مازارغا چالما ئاتقاندەك" بولسىمۇ بىر قوشاق ئوقۇپ بەرمەكچىمەن.

— ئوھوي، قالتىس بوپتۇ، شائىرنى قوشاق بىلەن ئۇزىتىش "گۈلى گۈلىگە، خىلى خىلىغا" كەلگەندەك ئىش-تە! — دېدى بىرسى. كىشىلەر غۇلغۇلا قىلىشىپ دىققىتىنى مۇھەممەت مۇئەللىمگە بۆلدى. مۇئەللىم قو-شىقىنى ئوقۇدى:

يۇرتداش لۇتپۇللا، سەپەرگە چىقتىڭ،
ۋەكىلى كۆپنىڭ بىلىم ئېلىشقا.
ھەممىمىز ئۈچۈن ئاق يوللۇق بولغىن،
ئاتلاندىڭ بۈگۈن كۆڭۈرۈك سېلىشقا.

توقاي، ئابرالغا سەيلىگە چىقساق،
باشلامچى ئىدىڭ ئەركىن ئويناشقا.
سەن ئۈچۈن دەريا بىر ئېرىق ئىدى،
ئۇزەتتىڭ ماھىرغۇلاچ تاشلاشقا.

— بەللى، بەللى!
— يارايسەن مۇھەممەت!
— خەپشۇك، ئاخىرىسىنى ئاڭلايلى!

شوخلاردىن ئىبارەت ئاريىمىزدىكى،
لېكىن بارمايتتىك جېدەل-سوقۇشقا.
ئەلگە ئەدەبلىك، ئۆتكۈر سۆزلىرىك
ئوخشايتتى گويا مۇنچاق تىزىققا.

سېنى سېغىنساق قارايمىز ھامان،
ئابرال تاجىسى شۇ "بالاتاش"قا.
ھەرچاغ پۈرسەتنى بىزمۇ ئۆتكۈزمەي،
بەلنى باغلىدۇق يۈرتنى قۇرۇشقا!

— باركاللا، ھەممىمىزنىك تىلىكى يېزىلىپتۇ!
— نامسىز قوشاقچىلىرىمىزمۇ يېتىلىپ قاپتۇ-ھە خالايىق!
— يۈرتنىك ئېتىكى كەك ئەمەسمۇ!
— قانداقلا بولمىسۇن شائىرنىك يۈرتى-دە.
— ئەمدى لۆتپۈللانىك يۈرەك سۆزىنى ئاڭلايلى!
شائىر لۆتپۈللا ئاللىبۇرۇنلا تەييارلاپ قويغان «خوش!» دېگەن شېئىرنى ئوقۇش ئۈچۈن تەييارلاندى. كۆپچىلىك ئېنىق ئاڭلاش ئۈچۈن ئالغا سۈرۈلۈپ سورۇن دائىرىسىنى كىچىكلىتىۋەتكەن بولسىمۇ، لۆتپۈللا بې-رىچكىنىك ئۈستىگە چىقىپ كۆلۈمسىرىگەن ھالدا ئەترا-

پىدىكىلەرگە نەزەر تاشلىغانىدى، نېمىشقىدۇركۇ-
تۇلمىگەن بىر ئەندىكىش ئونى چىرماپ ئالدى. گويا پە-
قەت بۇگۈنلا كۆپچىلىكنىڭ ئالدىغا چىقىپ شېئىر ئوقۇ-
ۋاتقاندەك ۋە ياكى قانداقتۇر بىر غايىۋانە كۈچ ئۇنى ئۆز
ئەركىدىن مەھرۇم قىلىپ ئاۋازىنى بوغۇپ قويغاندەك بو-
لۇپ قالدى. لېكىن كۆپچىلىكنىڭ ئىنتىزارلىقىغا تولغان
نۇرانە چېھرىلىرى تەلپۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ كۆزىنى ئالدىدا-
كى ئابرالغا يۆتكىدى، ئەنە "بالاتاش" يېگانە قەدىنى مەغ-
رۇر تۇتۇپ تىك تۇراتتى. لۇتپۇللا ئىللىق مېھرىنى ھەم-
مىگە تەكشى تاشلاپ، ئىككى قولىنى كەڭ بوشلۇقىقا
يېيىپ، ئۆز شېئىرىنى ئىدىتلىق، دولقۇنسىمان ئاھاڭ
بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى:

ئۆسكەن يېرىم مېنى كەتتى دەپ زادى زارلانما!
ئۆزەڭمۇ بىلىسەن، مەن باردىغان شەھەرنى.
يېڭى ھايات نۇرلىرى، ئەرك غۇنچىلىرى
ئېچىلىپ دولقۇنلاپ قاينىغان شەھەرنى.

كۆرسەڭ ئىدىك شەھىردىم، ئاندا مەكتەپ، ئالىي
جايلارنى،
ئاندا زېرەك، چېۋەر، تەكشى ئۆسۈۋاتقان كۆچىلەرنى،
ئاندا كۆرەش، ئاندا قايناش، شەرۋەتلىك باغلار،
ئاندا پىشىپ، ئاندا مەي بولۇپ كېلىۋاتقان يېمىشلەرنى.

مانا بۇگۈن مەنمۇ شۇ دولقۇننىڭ كەڭ قوينىغا.
قىپيالىڭاچ بولۇپ ئۆزەمنى ئاتىمەن.

—مەن كەتتىم ئاشۇ شەھەرگە، يۇرتداشلىرىم خوش!

شۇ شەھەردە ئوزۇق ئېلىپ دىلىمغا،
تاۋلىنىپ يۈرەككە يېڭى كۈچلەرنى تاپىمەن.
. . . . . .
كېلەرمەن يېڭى قۇۋۋەت توپلاپ يۈرەككە،
ئۆلكەمنىڭ ھەر-بىر بۇلۇڭىدا ئىشلەش ئۈچۈن.
بىلدۈرۈپ ئاندىن ئالغان ساۋاقلارنى خەلقىمگە،
ئالىي بالداق مېۋىسىنى پاتراق چىشلەش ئۈچۈن.

مەن كەتسەم، مېنىڭ ئورنۇمغا مىڭلىغان ياشلار بار،
بىزدە ھازىر، شەھىرىم، ئورۇن قالماس ھەرگىز بوش.
سەنمۇ زادى چىقمايسەن ئېسىمدىن ئەسلا-ئەسلا،
مەن كەتتىم ئۇ شەھەرگە، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھىرىم،
خوش!

شېئىر ئوقۇلۇپ بولدى. خۇددى يەنە شېئىر ئوقۇلىدىغاندەك ھېچكىمنىڭ دىققىتى بۇزۇلمىدى. پەقەت خالىدىك ئۇستىدە ئولتۇرغان لۇتپۇللانىڭ ئانىسى مېلىكەم ئۆزىنى باسالماي يىغلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى ئايالالار تەسەللى بەرگەندەك قىلغىنى بىلەن ئۆزلىرىمۇ مىشىلدىشىپ يىغلىشاتتى. ياشلار لۇتپۇللانىڭ شېئىرىدىكى مەنىلىك ئىبارىلەر، ئۇلۇغۋار تىلەكلەردىن ھاياجانلانسا، يا-شانغانلار قول ياغلىقلىرى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتۈپ بىر-بىرسىگە پىچىرلىشاتتى.

— رېئالىيەتلەردىكى رۇستەمىي داستان دېگەن پەھلىۋان-نى " تاغنى كۆتۈرەتتى" دەپ تەرىپلىشىدىكەن، بۇ بالا-

نىڭ تىلىكى تاغلاردىنمۇ خالىس ئىكەن.
— ئەل ئوغلانى-دە!
— كامال تاپقاي، كامال تاپقاي، ئاخۇنۇمنىڭ بۇ ئوغ-
لى ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىردى.
— ھوي، مۇنۇ سەپەر ئالدىدىكى خۇشال-خۇراملىق
لۇتپۇللا يېنىپ كەلمەيدىغاندەك يىغىنغا ئايلانغىلى تۇرد-
غۇ؟
— ياق، بۇمۇ بىر كۆڭۈل.
— ھېزىم ئاخۇنۇم، — دېدى ئاقساقاللاردىن بىرى —
قېنى ئاتىلىق مېھرىلىرى بىلەن لۇتپۇللانىڭ ئالىي تىلەكلە-
رىنىڭ ئىجابەت بولۇشى، سەپىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇ-
شى ئۈچۈن دۇئا بەرسىلە!
— شۇنداق بولسۇن.
— مېنىڭچە لۇتپۇللا بۇگۈندىن باشلاپ ئاۋامنىڭ پەر-
زەنتى! "دۇئا بىلەن ئەر كۆكرەر، يامغۇر بىلەن يەر"
دەپتىكەن ئەجدادلىرىمىز، خوش، قېنى دۇئا كۆپچىلىك-
تىن بولغاي، — دېدى ھېزىم ئاخۇن.
ھەممە تەڭ ياخشى تىلەكلىرى بىلەن دۇئاغا قول كۆ-
تۇردى. لۇتپۇللانىڭ ئاتىسى ھېزىم ئاخۇن ھەرقانچە غەي-
رەت قىلىپ ئۆزىنى تەمكىن تۇتقان بولسىمۇ، دۇئادا يۇ-
زىنى سېپىغاندا بارماقلىرىنىڭ كۆز يېشىغا مىلىنىپ كەت-
كەنلىكىنى يوشۇرالمىدى...
شۇنىڭ بىلەن تەڭ خادىك، بېرىچكا، ئاتلىقلار گۈل-
دۇرلىشىپ يۈرۈپ كېتىشتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قو-
رۇسىنىڭ ئالدىدا جاڭ ھاكىم، ئوسمان مۇئەللىملەر قول

پۇلاڭلىتىپ، ئۇلار تاكى كونا بازاردىن ئۇتۇپ كەتكۈچە ئۇزىتىپ قېلىشتى.

نىلقىنىڭ سۈيىدىن ئۆتۈپ، دەريانىڭ گۈزەل ياقىسى- نى بويلاپ ماڭغان ئۇزاتقۇچىلار ئۇنلىرىنىڭ بارىچە ناخ- شا باشلىدى.

ئامان بولسۇن، ئامان بولسۇن،
دوستلارىمىز ئامان بولسۇن.
دوستلارىمىزغا قەست قىلغان،
يەر بىلەن يەكسان بولسۇن.
. . . . . .

سەپەر خاتىرىسى مەزمۇنىدا ئېيتىلىۋاتقان بۇ خەلق ناخشىلىرىنىڭ ساداسى توقاي ئارىلاپ ئېقىۋاتقان قاش دەريانىڭ شاۋقۇنلىرى بىلەن نەلەرگە كەتتى. دەريا ساھىلىنىڭ ھۆسن-جامالى بولغان توقايدىكى دەل-دەرەخ- لەرنىڭ يوپۇرماقلىرى چاۋاك چېلىشىپ، گۈل-گىياھلار ئىغاڭلىشىپ لۆتپۈللا بىلەن خوشلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى، سۇ ئاستىدىكى بېلىقلار بېلىق ئالغۇچىلارنىڭ تەھدىدىنى پىسەن قىلماي: "بىزنىمۇ ئۇنتۇما!" دېگەندەك سەكرە- شىپ قوياتتى.

يىگىتلەرنىڭ ناخشا-چاقچاقلىرى تاش داۋان ئېغىز- لىدىكى ئېرەنلىككە كەلگەندە بىردىنلا توختىدى.

— رەھمەت سىلەرگە,— دېدى خادىككە ئالماشقان لۆتپۈللا,— مۇشۇ يەردە ئايرىلىمىز، ئەمما قەلبىمىز بىل- لە!

— بىزنىڭ رايىمىز بويىچە بولسا تاش داۋاندىن ئۆت-
كۈزۈۋەتسەك ياخشى بولاتتى، — دېدى ئۈزىتىپ كەلگەن-
لەر.

— ياخشى كۆڭلۈڭلەرگە مىڭ رەھمەت! — دېدى
لۈتپۈللا، — بىراق ئالدىمدا ھەرخىل داۋانلار يەنە بار.

— خوش ئەمىسە!

— خوش!

خادىك ئىرامىدۇن سېيىنى ئارىلاپ ئەگرى-بۈگرى
سوزۇلۇپ ياتقان كاتاڭ يوللار بىلەن يۈرۈپ، ئۈزىتىپ
كەلگەنلەرنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى. ئىرامىدۇن سېيى-
دىن ئوقتەك ئېقىپ چىقىۋاتقان زۇمرەتتەك سۇنىڭ دەرياغا
قوشۇلغان قايناملىرى ئۈستىدە قىلىچتەك كۈمۈش قاناتلى-
رىنى يايغان بېلىق ئالغۇچلار، تاغ باغرىدىكى غار تاشلار
ئارىسىدا قارا قارلىغاچلار بىر-بىرىنى قوغلىشىپ ۋىچىر-
لىشاتتى. تاش داۋانغا ئۆرلىگەنسېرى "بالاتاش" ئېنىق
كۆزگە چېلىقىپ، خوشلاشقاندەك كۆرۈنەتتى.

* * * * *

ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەممە ئادەم ئولتۇرۇشقا مۇمكىن-
چىلىك بولىۋەرمەيدىغان "كوڭكا" ئۈستىدە ناتونۇش سە-
پەرداشلار بىلەن بىللە ئولتۇرغان لۈتپۈللا ھاياجانلىق خى-
ياللىرى بىلەن بەنت بولغاچقا، كەڭساي بوستانلىقىغا كى-
رىپ قالغىنىنى بىلمەيلا قالدى. تۇنجى قېتىم ئولتۇرۇشقا
مۇيەسسەر بولغان بۇ قاتناش ۋاستىسىنىڭ تېز سۈرئىتى
شائىرنىڭ غايىلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇپ، ئۆزىنىڭ
مۇنۇ شېئىرنى ئەسلەتتى:

ھەر بىر يەردە زاۋۇت-فابرىكا ۋارقىراپ تۇرسا، تۇمۇر يولدا ئوت ھارۋىلار جارقىراپ تۇرسا، ھاۋا قۇشلىرى ئۇستىمىزدە غارقىراپ تۇرسا، بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ماشىنا بىردە ئوڭغا، بىردە سولغا، بەزەن ئېگىزگە، بەزەن پەسكە گۈركىرەپ ماڭاتتى. تاغ مەنزىرىسى ئاجايىپ-غارايىپ بولسىمۇ، لۇتپۇللا ئۇنىڭغا ئانچە قىزىقمىدى، يەنىلا ھارۋىكەشلەرسالغان بىلىنەر-بىلىنمەس يولىڭ ماشىنا مېڭىشقا ئەسقاتقانلىقىغا قايىل بولاتتى.

— تەلكە!— دېيىشتى يولۇچىلار ئەتراپقا قارىشىپ. ئىلگىرى تەرىپلىرىنى ئاڭلىغان تەلكىنىڭ بۇ قور-قۇنچلۇق تىك ھەم ئەگمە داۋىنىدىن ماشىنا قوڭغۇزدەك يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى. ماشىنا ماتورىنىڭ ئۈزگىرىشچان ئەنسىز ساداسى تاش كامارلىرىدىكى ئۇچار قاناتلارنى ئۇركۈتۈپ، ھاۋا بوشلۇقىغا چىقىراتتى.

لۇتپۇللا گەرچە ماشىنىدا كېتىۋاتقان بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئىلى ھارۋىكەشلىرىنىڭ تارىخىي سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەسلەپ قالدى. شۇ تۇرقىدا ئۇلار مۇشۇ يوللارنى ئېچىپ، ئۇرۇمچى، قۇمۇل، شىڭشىڭشالارغىچە قاتناپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىدىكى زۆرۈر ئالماشتۇرۇشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ، ئەلنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكەنلىكىنى، لېكىن ئۇنداق سەپەرنىڭ ئەلەملىك مۇشەققەتلىرى تۇپەيلىدىن قوشقان قوشاق، ئېيتقان ناخشىلىرى قۇلىقىغا ئاڭلانغاندەك بولدى.

تەلكىنىڭ داۋانىدا،
تۇرۇق ئاتنى باش قىلدۇق.
تارتامدۇ-تارتمامدۇ دەپ،
قارا كۆزنى ياش قىلدۇق.
. . . . . .

لۇتپۇللا داۋان ئۈستىگە چىققاندا، بارغانسېرى پەستە قېلىۋاتقان ئىلى ۋادىسىغا كۆز تاشلىدى. پايانسىز ئىلى ۋادىسىنىڭ مۇنبەت زېمىنى يېيىلىپ ياتاتتى. ئىلى دەريا-سى بولسا سۈتتەك ئاقىرىپ تۇراتتى...

مانا ئەمدى داۋاندىن ھالقىغان ماشىنا ئۇچقاندەك كەڭ دالىغا شۇڭغىدى. سول قول تەرەپتە ئاسمانىنىڭ بىر پارچە-سىدەك ئەل ئېغىزلىرىدا ئەپسانىۋى تەرىپلىنىدىغان تەبە-ئەتنىڭ مۇجىزىسى — سايرام كۆلى بار ئىدى. ماشىنا تەۋرىنىپ تۇرغان بۇ كۆز يەتكۈسىز كۆلنىڭ كۈنچىقىش تەرەپتىكى لېۋىنى ياقىلاپ ئىلگىرىلىمەكتە. سايرام ئې-گىزلىكىنىڭ يۇمشاق شامىلىدا سۇ يۈزىدىكى پارچە-پارچە دولقۇنلار بىر-بىرىنى ئىتتىرىپ يايى شەكلىدىكى قىر-ىغاقتا ئۇرۇلاتتى. بۇ چاغدا سانسىزلىغان مەرۋايىتلاردەك ئاق بۇزغۇن دانچىلىرى چېچىلىپ كېتەتتى. جۇپلىرى بىلەن توپلىشىپ ئۇزۇپ يۈرگەن ئاققۇلار ئۇزۇن بويۇنلى-رىنى سوزۇپ ماشىنىغا، ماشىنىدىكىلەرگە قاراپ قالاتـ-تى.

ماشىنا ئېگىز تاغ، كەڭ يايلاقلارنى ئارقىسىدا قالدۇ-رۇپ ئىلگىرىلەيتتى. ئەمدى بولسا، توپ-توپى بىلەن بە-ھالال ئوتلىشىپ يۈرگەن جەرەنلەر يولۇقاتتى. ئۇلار يوغان

قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، ئۆز تىللىرىدا بىرنېمىلەرنى سۆزلەشكەندەك قارىشاتتى. دالىغا ماسلاشقان مۇستەھكەم لېكىن چاققان ئاياغلىرى بىلەن يەرنى تېپىپ سەكرەپ قوياتتى. تېخى بەزىلىرى قورققانلىقتىنمۇ ياكى چېۋەرلىكىنى نامايان قىلىش ئۈچۈنمۇ ماشىنا بىلەن بەسلىشىپ يۈگۈرۈشىپ قوياتتى.

لۇتپۇللا ئەتراپقا تويماي قارايتتى. ماشىنا بولسا گورزىنتال سىزىققا تۇتاشقان بىپايان تۈزلەڭلىك ئىچىگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى. ئەنە شۇ چاغدا كىملەرنىڭدۇ ئېيتقان:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
ئىلىنىڭ تاغى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن،
ئايرىلىش داغى.

دېگەن ناخشىسى ئىختىيارسىز ئېسىگە كەلدى. لېكىن ئېيتىشنى خالىمىدى. چۈنكى ئۇ ئۆزى تاللىغان تەقەززالىقنىڭ ئىزدەنگۈچىسىگە ئايلىنىپ قالغانىدى.

ئاسمان بوشلۇقىدىكى پارچە-پارچە بۇلۇتلارنى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان شامال كۈنچىقىش تەرەپكە سىلجىتاتتى.

شۇ تاپتا تىيانشان تاغلىرىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا قانداقتۇر بىر قۇش قاناتلىرىنى يايغىنىچە كائىناتتا پەرۋاز قىلاتتى، بۇ ئۇۋىسىدىن ئۇچقان قۇش ئىدى.

1994-يىل 12-ئاي.
نىلقا-غۇلجا.

مۇھەررىر: ئەخمەتجان ھوشۇر
مەسئۇل مۇھەررىر
مەسئۇل كوررېكتور : ياسىن مۇھەممەت

شاۋقۇن

(رومان)

مۆمىن مۇھەممىدى

نەشىر قىلغۇچى
ۋە تارقاتقۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
(بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14-قورۇ)
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64228007(010)
تىزغۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى ئېلېكترونلۇق مەتبەئە مەركىزى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
1998-يىل 2-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم نەشىر قىلىندى
1998-يىل 2-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 14.00 يۈەن